دانساني تاريخ په تلپاتې سلوكسانوكې حضرت محمد صلى الله عليه وسلم ترټولو غوره دی ،

ketabton.com - The Digital Library

د بشري تاريخ سل اغېزمن کسان

« دانساني تاريخ په تلپاتې سلوکسانوکې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ترټولو غوره دی »

ليکوال : مايکل ايچ هارټ امريکائی

عربی ژباړونکی : انيس منصورمصري

پښتوژباړه ، زياتونه اوسمونه : محمد بشيرمدني

کال : ۱۴۴۷ هـ ق

ketabton.com - The Digital Library

دانساني تاريخ په تلپاتي سلوكسانوكي حضرت محمد صلى الله عليه وسلم ترټولو غوره دى ،

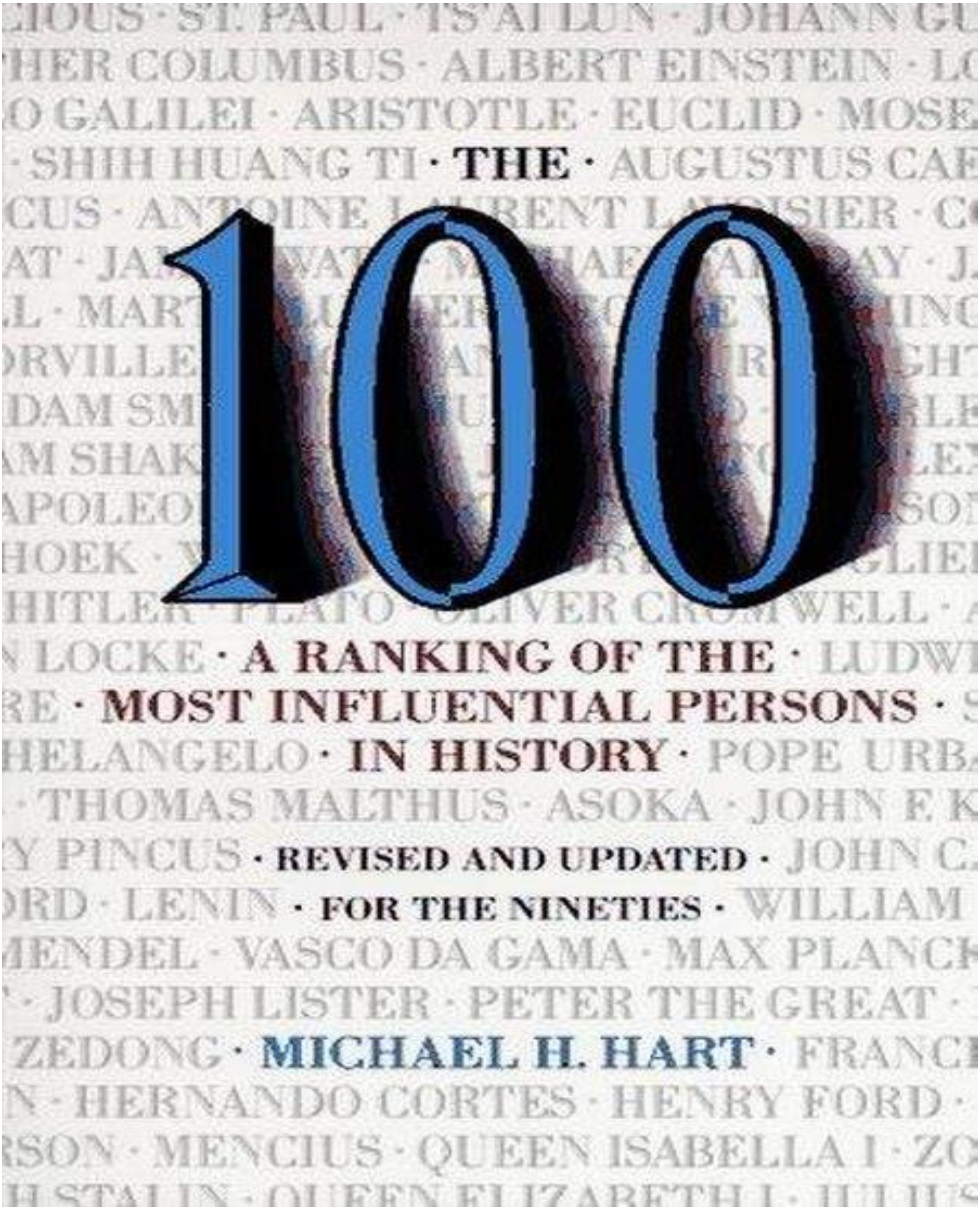

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

دا کتاب د مایکل هارټ له خوا لیکل شوی دی. په دې کتاب کې هغه سل داسې تاریخي شخصیتونه درجه‌بندي شوي چې د نړۍ په تاریخ او پرمختګ کې یې ډېر اغېز او بدلونونه راوستي دي.

د کتاب غلاف

عمومي معلومات:

لیکوال: مایکل هارت

ژبه: انګلیسي

اصلي عنوان: The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History

ادبي ډول: غیر افسانوي (Non-fiction)

چاپ او خپرونه:

خپرونکی: Citadel; Revised edition

د خپرېدو نېټه: 1978

تفصیل:

د پاڼو شمېر: 556

اندازه: 178×38×254 ملي متره

وزن: 1134 ګرامه

ژباړه:

ژباړن: انیس منصور (لومړی نسخه)

پېژندونکي شمېرې او ویبپاڼې:

ISBN: 080551256X

OCLC: 644066940

ketabton.com - The Digital Library

مقدمه.. 1
دمایکل هارټ ژوند پانه:... 2
-د ژوند لومړني کلونه یې :.. 3
-د پروژې پیل :.. 3
د پروژې دندې او موخې دا وې:.. 4
-لیکوال :... 4
-دکتاب د عربي ژبې ژباړونکي انیس منصورژوند پانه :.. 5
-په کتاب ځینې ملاحظات :.. 8
اول - د «الخالدون مائة» کتاب او د محمد صلی الله علیه وسلم د لومړي مقام سببونه :...... 8
-د هارت د استدلال پیل :.. 8
-د دعوت او بدلون بهیر:... 8
-ولې محمد صلی الله علیه وسلم په لست کې لومړی دی؟.. 9
-پایله :.. 9
دوهم -د «الخالدون المئة» په کتاب تعلیقات او ارزونې :... 10
-د شخصیتونو درجه بندي :... 10
-ستاینې :.. 10
انتقادونه او نیوکې :... 10
-پایله :.. 13
دريم - د کتاب په اړه لیکنه“ :الخالدون مائة أعظمهم محمد صلی الله علیه وسلم”........... 14
-د کتاب په اړه ځینې ملاحظات:... 17
څلورم : د «سل تنو: د بشري تاریخ ترټولو اغېزمن شخصیتونو» کتاب – ته لنډه کتنه:..... 19
د کتاب پېژندنه :... 20
- د مایکل هارت د «المئة» کتاب او د انیس منصورد ژباړې خیانت!............................. 21
-د کتاب جوړښت او هدف :.. 22

ketabton.com - The Digital Library

-د انتخاب معيارونه :.. 22

-د محمد ﷺ په اړه د هارت نظر:.. 23

-د عربي ژباړې ستونزې :.. 23

-د مقدمې اصلي متن :.. 23

د ليكوال د ترتيب فلسفه:.. 23

-د ليكوال نيوكې:.. 24

-د ښځو او اقليتونو په اړه يادونه :.. 24

-پايله :.. 24

-د مايكل هارت داصلي مقدمې (لنډه برخه) :.. 24

-د سايټ نوري برخې :.. 25

-دكتاب د ليكلو طريقه :.. 25

د كتاب لنډيز:.. 26

عربى ته د ژباړې موضوع :.. 27

-د كتاب دسريزې په اړه :.. 27

دكتاب سريزه.. 28

دتاريخ د سلو اغيزمنوكسانو تفصيل :.. 32

١- محمد رسول الله ﷺ (٥٧٠–٦٣٢م) :.. 32

2- اسحاق نيوټن : (١٦٤٢ - ١٧٢٧ م).. 39

3- عيسى عليه السلام : (٦ ق.م – ٣٠م) 41

4- بودا : (٥٦٣ ق.م – ٤٨٣ ق.م).. 47

5- كنفوسيوس : (٥٥١ ق.م – ٤٧٩ ق.م).. 52

6- القديس بولس (٤ م – ٦٤ م) 55

7- تسي آى لون : ٤٨- ١٢١ م 59

8- يوهان ګوټنبرګ : (١٤٠٠م – ١٤٦٨م).. 61

ketabton.com - The Digital Library

9- کریستهوفرکولمبس : (۱۴۵۱م – ۱۵۰۶م) 63

10- البرت آینشتاین : (1879–1955).. 65

۱۱ -کارل مارکس : (۱۸۱۸-۱۸۸۳ م) 68

12- لویس پاستور: (۱۸۲۲ – ۱۸۹۵) م 71

۱۳- جالیلیو جالیلي :(۱۵۶۴-۱۶۴۲ م) 74

14- ارسطو: (۳۸۴ ق.م – ۳۲۲ ق.م) 77

15- ولادیمیر الیېچ لینین : (۱۸۷۰ – ۱۹۲۴م) 80

۱۶- حضرت موسی علیه السلام ؛(۱۲۷۲-۱۳۹۲ ق م) 84

17- داروین : (۱۸۸۲م- ۱۸۰۹ م).. 87

۱۸- شی هوانج تی : (۲۱۰- ۲۵۹ ق م) 91

۱۹- اګستوس قیصر:(۶۳ ق م – ۱۴ م) 94

۲۰ - ماوتسی تونج : (۱۸۹۳ - ۱۹۷۶ م) :.. 98

21- چنګیزخان : (۱۱۶۲ – ۱۲۲۷ م) 101

22- اقلیدس : (۳۰۰ ق.م).. 105

۲۳- مارتین لوتر (۱۴۸۳–۱۵۴۶) 108

۲۴ . نیکولاس کوپرنیکوس :(۱۴۷۳–۱۵۴۳م .).. 113

۲۵ . جېمزوات :(۱۷۳۶–۱۸۱۹) م 117

۲۶ . لوی قسطنطین: (۲۸۰–۳۳۷) م 120

27- جورج واشنطن :(1732- 1799 م) 124

۲۸ . مایکل فارادې :(۱۷۹۱-۱۸۶۷ م) 127

۲۹ . جېمزکلارک مکسویل : (۱۸۳۱- ۱۸۷۹ م).. 130

30- رایتورونه (اخوان رایت) :.. 131

31- انتوان لوران لافوازیه (لافوازیه) (۱۷۴۳ – ۱۷۹۴) م 136

32- زیګموند فروید : ۱۸۵۶- ۱۹۳۹ م.. 139

ketabton.com - The Digital Library

33- اسكندرمقدوني (اسكندراعظم) : (٣٥۶ ق.م – ٣٢٣ ق.م) 142
34- ناپليون بوناپارټ :) ١٧۶٩ – ١٨٢١) :.. 146
٣٥ - أودلف هتلر : (1889 -1945 م) :... 153
36- وليم شكسبير : (١۵۶۴-١۶١۶ م)... 159
٣٧- آدم سميث : ١٧٢٣-١٧٩٠ م 163
38- توماس اديسون، : 1847- 1931 م 165
٣٩- انطوني فان ليونهوک :(١۶٣٢-١٧٢٣ م) 169
۴٠ – افلاطون : ٣٧٠-۴٢٧ ق م 172
41- ګوليلمو ماركوني : 1874- 1937 م 176
۴٢- لودويګ فان بتهوفن : ١٧٧٠-١٨٢٧ م... 179
۴٣. ورنر هايزنبرګ :(١٩٠١–١٩٧۶) م 182
۴۴. الكساندرګراهام بل :(١٨۴٧–١٩٢٢)م 187
۴۵. الكساندرفلمنګ:(١٨٨١–١٩۵۵) م 189
۴۶. سيمون بوليوار : (١٧٨٣–١٨٣٠)م 192
۴٧. اوليوركروموبل :(١۵٩٩–١۶۵٨) م 194
۴٨. جان لاک :(١۶٣٢–١٧٠۴) م 198
۴٩. ميكلانجلو :(١۴٧۵–١۵۶۴) م... 201
۵٠. پاپ اوربان دوهم (١٠۴٢–١٠٩٩) م 203
۵١. عمربن الخطاب (۵٨۶–۶۴۴) م 206
۵٢. اشوكا (٢٣٢ ق.م – ٣٠٠ ق.م) 210
۵٣. القديس أوغسطين (٣۵۴م – ۴٣٠م) 211
۵۴. ماكس بلانک (١٨٣۵–١٩۴٧) م 214
۵۵. جان كالوين (١۵٠٩–1564) م 217
۵۶ - وليم مورتون : (1819- 1868 م) 221

ketabton.com - The Digital Library

57- ولیم هاروي :(۱۵۷۸ -۱۶۵۷ م) 224
58- انطوان هنري بيكريل : (۱۹۰۸ – ۱۸۵۲)م 226
59- مندل : ۱۸۲۲ (- ۱۸۸۴ م) 228
60- جوزيف ليستر: (۱۸۲۷ – ۱۹۱۲) م 230
61- نيكولاس اوتو: (۱۸۳۲ – ۱۸۹۱)م 232
62- لويس داجير: (۱۷۸۷ – ۱۸۵۱) م 235
63- ستالين : (۱۸۷۹ – ۱۹۵۳) : م 236
64- ربني ديكارت :(۱۵۹۶ -۱۶۵۰ م) 242
65- يوليوس قيصر: (۱۰۰ ق.م – ۴۴ ق.م) 246
۶۶ -فرانسيسكو پيزارو: (۱۴۷۵ – ۱۵۴۱) م 249
۶۷ -هرناندو كورتيس : (۱۴۸۵ – ۱۵۴۷) م 253
۶۸ -لومړی ملكه ايزابيلا :(۱۴۵۱ -۱۵۰۴ م) 257
69- ويليام فاتح :(۱۰۲۷ -۱۰۸۷ م) 261
70- توماس جفرسن :(۱۷۴۳ -۱۸۲۶ م) 267
71- جان جاك روسو:(۱۷۱۲ -۱۷۷۸ م) 270
72- ادوارډ جينر: (۱۷۴۹ - ۱۸۲۳ م) 274
73- ولهلم كونراد رنتجن : (Wilhelm Conrad Röntgen ۱۸۴۵ - ۱۹۲۳ م) 276
74- يوهان سباستيان باخ Johann Sebastian Bach (۱۶۸۵ -۱۷۵۰ م) 279
75- لاوتسو (ځلورمه پيړی له ميلاد مخكې) 282
۷۶- انريكو فيرمي :(۱۹۰۱ -۱۹۵۴ م) 284
۷۷- توماس مالتوس :(۱۷۶۶ -۱۸۳۴ م) 288
۷۸ فرانسيس – بيكون (١٥٦١ – ١٦٢٦) 292
79- ولتېر(1694–1778) 295
۸۰ -جان ايف. كينيډي (۱۹۱۷-۱۹۶۳) م 299

ketabton.com - The Digital Library

٨١ -ګريګوري پنکوس :(١٩٠٣–١٩٦٧)م 302

٨٢ -سوی وِن تي (٥٤١–٦٠٤) م 305

٨٣ -ماني (٢١٦–٢٧٦ م) 308

٨٤ -فاسکو دا ګاما (١٤٦٠–١٥٢٤م) 312

٨٥ -شارلمان (٧٢٤–٨١٤م).. 315

٨٦ -کوروش اعظم (٥٩٠ ق.م – ٥٢٩ ق.م) 318

٨٧ -ليونارد اويلر(١٧٠٧–١٧٨٣) م 320

٨٩ -زردشت (٦٢٨ ق.م – ٥٥١ ق.م).. 326

90- مينا : (نږدې ٣١٠٠ ق.م) 329

91- بطرس الأكبر: (١٦٧٢ – ١٧٢٥) م 331

92- منشيوس(: ٢٨٩ ق.م – 317 ق.م).. 335

93- جان دالتون : (١٧٦٦ – ١٨٤٤) م 337

94- هوميروس :(٨٠٠ ق م) 340

95- اليز ابيت اوله :(1533 -1603 م) 343

96-جستنيان لومړی (٤٨٣–٥٦٥م).. 348

97- يوهانس کپلر(١٥٧١–١٦٣٠) م 350

98- بابلو پيکاسو: (١٨٨١–١٩٧٣) م 353

99- ماهاويرا (٥٩٩–٥٢٧ ق.م) 355

100- نيلس بور(١٨٨٥ – ١٩٦٢) 357

پايله: 360

دجدول کسان دهغوی له انځورونو سره.. 361

دجدول کسان د هغوی له انځورونوسره.. 362

دجدول کسان د هيواد له مخې ترتيب شوي دي: 383

دلست کسان د هغوی ددين له لحاظه.. 386

ketabton.com - The Digital Library

منابعو فهرست.. 388

ketabton.com - The Digital Library

مقدمه

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد، وعلى آله وصحبه أجمعين.

-د بشري تاريخ په اوږدو کې داسې شخصيتونه تېر شوي دي چې د خپلو علمي، ديني، سياسي، ټولنيزو او تمدني خدمتونو له امله يې د نړۍ پر تاريخ ژور اغېز پرې ايښی دی. د دغو شخصيتونو د اغېز، مقام او رول ارزونه تل د تاريخپوهانو، ټولنپوهانو او څېړونکو د بحث مهمه موضوع پاتې شوې ده. د همدې موخې لپاره امريکايي ليکوال مايکل هارټ خپل مشهور اثر «The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History» وليکه، چې په کې يې د بشري تاريخ سل اغېزمن شخصيتونه د خپل ځانګړي معيار له مخې درجه بندي کړي دي.

-د دې کتاب ترټولو د پام وړ ځانګړنه دا ده چې ليکوال حضرت محمد ﷺ د نړۍ د ترټولو اغېزمن شخصيت په توګه په لومړي مقام کې ځای کړی دی. هارټ د دې انتخاب لپاره علمي او تاريخي دلايل وړاندې کوي او استدلال کوي چې رسول الله ﷺ يوازينی شخصيت دی چې هم يې په ديني او هم په دنيوي ډګرکې بې سارې برياليتوب ترلاسه کړی دی.

-په دې څېړنه کې د مايکل هارټ د ژوند، د کتاب د ليکلو موخې، د شخصيتونو د انتخاب معيارونو، د عربي ژباړې د ځانګړنو او نيمګړتياوو، د انيس منصور د ژباړې د ارزونې، د کتاب د علمي نقد او د حضرت محمد ﷺ د لومړي مقام د علتونو هراړخيزه څېړنه شوې ده. همدارنګه د کتاب د بېلابېلو برخو علمي تحليل، د ليکوال د نظرونو ارزونه او د اسلامي او تاريخي منابعو په رڼا کې د هغه د استدلال پرتله هم وړاندې شوې ده.

-د دې څېړنې موخه يوازې د کتاب معرفي کول نه دي، بلکې هڅه شوې چې د هغه محتوا په انتقادي او علمي ډول وارزول شي، د هغه د قوت او کمزورۍ څرګندونه وشي او لوستونکو ته د دې اثر د ارزښت او محدوديت په اړه يو متوازن او مستند تصوير وړاندې شي.

په درنښت

محمد بشير مدني

ستاسو ددعاګانو په هيله

ketabton.com - The Digital Library

دانساني تاريخ په تلپاتې سلوکسانوکې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ترټولو غوره دی ،

دمایکل هارټ ژوند پانه :

-مايکل سټرن هارت (په 1947، په تاکوما، واشنګټن کې زېږېدلی) يو امريکايي وګړی دی، چې د «ګوتنبرګ پروژې » بنسټ ايښودونکی بلل کېږي. دا پروژه د دې لپاره رامنځته شوه چې کتابونه په وړيا ډول د انټرنېټ له لارې ټولو ته يې لاسرسي اسانه کړي. د دې پروژې له لارې لږ تر لږه د هر کتاب يوه کاپي په ساده متن (Plain Text) بڼه برابرېږي، چې هر کمپيوټر يې لوستلی شي. په لومړيو کې ډېرکتابونه خپله هارټ چاپول، خو نن سبا دا کار د ډېرو رضاکارانو په مرسته کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

په دي ټولګه کي هغه اثار شامل دي چي عامه ملکیت (Public Domain) دي، او همدارنګه هغه کتابونه چي د خپرولو اجازه لري.

-د ژوند لومړني کلونه يي :

-د مايکل هارت پلار محاسب و او مور يي په دوهمه نړيواله جګړه کي د رمزونو د ماتولو (Cryptanalysis)کارکاوه او وروسته د يوي پرچون پلورنځي مديره وه. په 1958 کال کي د هغه کورنی ارابانا، الينوی ته کډه شوه، اووروسته د هغه مور او پلار د شکسپير د مطالعي، رياضياتو اوزده کړو په برخوکي د پوهنتون استادان شول. هارت د الينوی په پوهنتون کي زده کړي وکړې او يوازي په دوو کلونوکي فارغ شو. وروسته يي د ماسټری زده کړي هم پيل کړي، خو بشپړي يي نه کړي.

-د پروژي پيل :

-د مايکل هارت د زده کړو پر مهال، د الينويس پوهنتون د کمپيوټر مرکز هغه ته د خپل سيستم يو کارن اکاونټ ورکړ) .د هغه د ورور د ملګري ملګری د اصلي کمپيوټر (mainframe) مسئول و .(که څه هم په هغه وخت کي د کمپيوټرونو اصلي کار د معلوماتو پروسس و، خو هارت پوهېده چي دا سيستم له يوي شبکي سره تړلی دی (چي وروسته به د انټرنېټ برخه شي)، نو هغه پرېکړه وکړه چي د خپل کمپيوټر وخت د معلوماتو د خپرولو لپاره هم وکاروي.

-هارت وايي چي کله د 1971 کال د جولای په 4 نېټه د هغه اکاونټ جوړ شو، هغه د دي فکر کاوه چي څه پري وکړي. هماغه ورځ هغه د متحده ايالاتو د خپلواکۍ اعلاميه په لاس کي ترلاسه کړي وه، کومه چي ورته د اورلوبي له ليدلو وروسته په يوه دکان کي ورکړل شوي وه. هغه دا متن په تايپ ماشين کي وليکه، خو ونه توانېده چي دا د بريښناليک له لاري واستوي. د دي لپاره چي سيستم خراب نه شي، اړ شو چي دا فايلونه يو په يو ډاونلوډ کړي.

-دا کار د «ګوتنبرګ پروژې» پيل و. وروسته هارت د کلاسيکو کتابونو لکه انجيل، د هومر، شکسپير او مارک ټوين اثار تايپ او خپاره کړل. تر 1987 پوري هغه په دي ډول ټول 313 کتابونه ثبت کړي وو. وروسته د الينويس پوهنتون د کمپيوټر کاروونکو ډلي (PC User Group) او د مارک زينزو په مرسته، چي د پوهنتون پروګرامر و، هارت وتوانېد چي رضاکاران راجلب کړي او د پروژي لپاره د عکس‌النشر (mirror sites) او د ميل لېستونو سيستم جوړ کړي. له دي سره پروژه په چټکی سره پراخه شوه.

ketabton.com - The Digital Library

د پروژې دندې او موخې دا وې:

- د الکترونيکي کتابونو جوړول او خپرولو تشويق .
- د ناپوهی او بې‌سوادی د بندونو ماتولوکې مرسته کول
- ترټولو ډېرو خلکو ته ترټولو زيات الکترونيکي کتابونه رسول

-ليکوال :

هارت يو ليکوال هم دی، او د هغه اثار د ګوتنبرګ پروژې په سرورکې په وړيا ډول موجود دي.

-مايکل هارت د رپراپ پروژې غړی هم دی. [1]

[1] - المعرفه ويب پانه .

ketabton.com - The Digital Library

دانساني تاريخ په تلپاتې سلوکسانوکې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ترټولو غوره دی ،

-دکتاب د عربي ژبې ژباړونکي انیس منصورژوند پاڼه :

-انیس منصور(په 18 اګست 1924 زیږیدلی او په –21 اکتوبر 2011) کې ومړ.

- مشهور مصري لیکوال او ژورنالیست و، چې د مصر د سیاسي او فکري بدلونونو په مهمو پړاوونو کې یې ژوند کړی. هغه د جمال عبدالناصر د دورې شاهد و او د ولسمشر انورسادات نږدې ملګری هم ګڼل کېده.

-انیس منصور د قاهرې د ادبیاتو په پوهنځي کې د فلسفې څانګه لوستې وه او د ګڼو نامتو فیلسوفانو له افکارو څخه اغېزمن شوی و. هغه د مصر په مشهورو ورځپاڼو لکه «الاهرام» کې د ورځني کالم (مقالې) لیکوال و، او همدارنګه یې په «الشرق الاوسط» کې هم لیکنې کولې. د - هغه لیکنې په ځانګړې ډول د ماوراء الطبیعت (غیرعادي اورازلرونکو موضوعاتو) په اړه د روان اندو ترمنځ ډېرې مشهورې شوې.

ketabton.com - The Digital Library

-انیس منصور د ځانګړي ژوند طرزله امله هم پېژندل کېده. هغه به سهاروختي، شاوخوا څلور بجې، لیکل پیلول او د ورځې په اوږدو کې به یې نه لیکل. د هغه عادت و چې پښې لوڅې او په نایټسوټ (پاجامې) کې به یې لیکل کول. هغه خوښې لکه جرمني او ایتالوي هم زده وې، او پراخ لوست یې درلود، چې له همدې امله یې د ماوراء الطبیعت په اړه هم لیکنې کولې. د دې برخې له مشهورو کتابونو څخه یې «هغه کسان چې له آسمانه راکوز شوي» او «هغه کسان چې بېرته آسمان ته تللي» یادېږي.

-مهم اثار:

-د انیس منصورله مشهوروکتابونو څخه ځینې دا دي:

- لویان هم خاندي .
- هغه کسان چې له آسمانه راکوزشوي .
- هغه کسان چې بېرته آسمان ته تللي .
- زې الفل .
- د العقاد په صالون کې زموږ ورځې .
- له لومړی کربنې څخه .
- اې د پیغمبرنوره .
- هر څه نسبي دي .
- د نړۍ سفرپه 200 ورځو کې .
- ترټولو عجیبه سفرونه په تاریخ کې .
- وداع ای د ملالتوب .
- او نور ګڼ آثار.

-ډرامې او نورکارونه :

د هغه ځینې لیکنې وروسته د ټلویزیوني سریالونو په بڼه هم وړاندې شوې، لکه:

- څوک فاطمه نه خوښوي .

ketabton.com - The Digital Library

- دوه، دوه .
- د فاطمې ناوې .
- قهرجن او قهرجنه .
- هی او نورې .

-انيس منصور د اروپايي ادبياتو له ژباړې سره هم تړاو درلود او ګڼ شمېر کتابونه او ډرامې يې له نوروژبو څخه عربي ته ژباړلي دي. هغه همدارنګه خپله هم څو ډرامې ليکلې چې په تياترکې ننداړې ته وړاندې شوې.

-جايزې :

-هغه د خپل ادبي او فکري کار له امله بېلابېلې جايزې ترلاسه کړې، لکه:

- د مصري تلويزيون د سروزرو اتل جايزه .
- د علمي ادب لومړی جايزه .
- د دولت تشويقي ادبي جايزه .
- د درېيمې نړۍ د فکري نوښت جايزه .
- د مبارک ادبي جايزه .

-انيس منصور د معاصر عربي ادب له مهمو ليکوالانو او فکري شخصيتونو څخه ګڼل کېږي.[2]

[2] - المعرفة ويب پاڼه .

ketabton.com - The Digital Library

-په كتاب ځيني ملاحظات :

اول - د «الخالدون مائة» كتاب او د محمد صلى الله عليه وسلم د لومړي مقام سببونه :

-په دې ليكنه كې د مرحوم ليكوال «انيس منصور» هغه خبرې راوړل شوي چې د امريكايي ليكوال «مايكل هارت» د كتاب «سل تلپاتي كسان» په اړه يې كړې دي. په دې كتاب كې د نړۍ تر ټولو اغېزمنو شخصيتونو درجه بندي شوې ده، او د دې لېست په سر كې حضرت محمد صلى الله عليه وسلم راغلى دى.

-په يوه بله ليكنه كې لنډه يادونه شوې وه چې مايكل هارت د تاريخ تر ټولو اغېزمنو شخصيتونو يو نوملړ ليكلى دى، او د هغه په نظر كې حضرت محمد صلى الله عليه وسلم د دې لېست په سر كې دى.

-د ليكوال له نظره، حضرت محمد صلى الله عليه وسلم هغه يوازينى انسان و چې په بشپړ ډول يې هم په ديني او هم په دنيوي برخو كې برياليتوب ترلاسه كړى دى.

-د هارت د استدلال پيل :

-مايكل هارت وايي چې حضرت محمد صلى الله عليه وسلم د تاريخ ترټولو ستر پوځي او سياسي مشرو، چې اغېزې يې تر١٣ پېړيو زيات دوام كړى دى او لا هم محسوسېږي.

-هغه په داسې چاپېريال كې زېږېدلى وچې يتيم و، په ببوزله حالت كې د صحرا په چاپېريال كې لوى شوى و، او له هغه وخت د فارس، روم، يونان او چين له پرمختللو تمدنونو څخه لرې و.

-هغه له يوې كونډې ښځې سره واده وكړچې له ده څخه څوكاله مشره وه، او خپله دعوت يې د داسې قوم ترمنځ پيل كړچې ورسره مخالف شول، ستونزې يې ورته جوړې كړې، او حتى د وژلو هڅې يې هم وشوې. همدارنګه د هغه پيروان هم شكنجه كېدل.

-د دعوت او بدلون بهير:

-حضرت محمد صلى الله عليه وسلم تروفات پورې وتوانېد چې د عربو توټې توټې قومونه متحد كړي او هغوى د يو دين تر چتر لاندې راولي.

د هغه له وفات وروسته، د اسلام پيروانو فتوحات پراخ كړل او يوه ستره امپراتوري يې جوړه كړه چې له ختيځه د هند ترسيمو او له لوېديځه تر اتلانتيك سمندر پورې رسېده.

ketabton.com - The Digital Library

دا فتوحات ترافريقا، اروپا او د آسيا نورو برخو پورې هم وغځېدل، او اسلام دين په ډېرو سيمو کې خپور شو. په ځينو سيمو لکه اندلس کې مسلمانان نږدې ۸۰۰ کاله پاتې شول او هلته يې يو لوی تمدن جوړکړ.

-ولې محمد صلی الله علیه وسلم په لست کې لومړی دی؟

-مايکل هارت د دې پوښتنې ځواب داسې ورکوي چې ولې يې حضرت عيسی عليه السلام لومړی نه دی ټاکلی، سره له دې چې د مسيحيانو شمېر زيات دی.

-هغه وايي حضرت محمد صلی الله علیه وسلم خپله بلنه يوازې پر اوږو واخيسته، د دين ټول اصول، قوانين او اخلاق يې بشپړکړل، او دا هرڅه يې په واضح ډول خلکو ته ورسول.

-قرآن کريم د هغه د ژوند په وخت کې وليکل شو، نو د تحريف امکان پکې نه شته او ترنن ورځې پورې هماغسې خوندي پاتې دی.

-له همدې امله، د اسلام ټول بنسټونه، شريعت، اخلاق او ټولنيز اصول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په لارښوونو ولاړ دي.

-هارت همدارنګه وايي چې حضرت عيسی عليه السلام د اخلاقي اصولو بنسټ کېښود، خو د مسيحيت عملي قوانين وروسته د «بولس» له لارې جوړ شول.

-پايله :

-د همدې دلايلو له امله، د مايکل هارت په درجه بندی کې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ترټولو اغېزمن انسان ګڼل شوی دی، ځکه چې د هغه اغېز ترټولو ژور، پراخ او دوامدارو. [3]

[3] - حکايات جوکرويب پاڼه .

ketabton.com - The Digital Library

دوهم -د «الخالدون المئة» په کتاب تعليقات او ارزوني :

-په نړۍ کې ځينې تاريخي شخصيتونه د بشري تولني په پرمختګ او تاريخ باندې ژور اغېز لري. مايکل هارټ، د امريکا مشهورليکوال او څېړونکی، د نړۍ ترټولو اغېزمنو سلو شخصيتونو نوملړ جوړکړ، چې وروسته يې عربي ژباړه د انيس منصورلخوا د «الخالدون المئة» ترعنوان لاندې خپره شوه.[12]

-دا کتاب د تاريخي شخصيتونو د اغېزپربنسټ درجه بندي وړاندې کوي، نه د هغوی د دين، قوم، يا اخلاقي ارزښت پراساس.

-د شخصيتونو درجه بندي :

-مايکل هارټ د کتاب په جوړښت کې شخصيتونه د تاريخي اغېزله مخې ارزولي دي. هغه حضرت محمد ﷺ د نړۍ ترټولو اغېزمن شخصيت په لومړي مقام کې راوستی دی، ځکه چې رسول الله ﷺ هم په ديني او هم په سياسي ډګرکې ستربرياليتوب درلود.[23]

-ستاينې :

1. نوښتګرليدلورى : د تاريخي شخصيتونو د اغېزپربنسټ درجه بندي يوه نوې طريقه ګڼل کېږي .[3]
2. د اسلامي شخصيت لوړمقام : د حضرت محمد ﷺ لومړی مقام د لوستونکواو اسلامي علماوو له خوا ډېرستايل شوی دی .[4]
3. علمي ارزونه : کتاب لوستونکوته د تاريخي شخصيتونو د اغېزپه اړه تحليلي معلومات وړاندې کوي .[3]

انتقادونه او نيوکې :

1. د شخصيتونو ترتيب : ځينې تاريخپوهان وايي چې د ځينو شخصيتونو مقامونه بايد بدل وای او ځينې اغېزمن شخصيتونه بايد شامل شوي وای .[5]
2. د منفي شخصيتونو شتون : ځينې جنجالي شخصيتونه لکه Hitler او Genghis Khan هم کتاب کې شامل دي، چې د ستاينې وړنه ګڼل کېږي، خوليکوال وايي موخه يې د اغېز ارزونه ده، نه اخلاقي غوره والي .[6]

ketabton.com - The Digital Library

3-لویدیځ لیدلوری : ځینې څېړونکي باورلري چې د کتاب په انتخابونوکې د لیکوال شخصي او لویدیځ لیدلوری اغېزلري، نودرجه بندي بشپړه نه ګڼل کېږي .[7]

-د اسلام مخالفان د اسلام اوپه ځانګړي ډول د حضرت محمد ﷺ د شخصیت د بدنامولو هڅې کوي. هغوی غواړي داسې وښيي چې ګواکې د نن ورځې ټولې شخړې او ستونزې (نعوذ بالله) د حضرت محمد ﷺ له امله رامنځته شوې دي.

-ځرنګه چې د هغه چا لپاره چې د رسول الله ﷺ د پیروی دعوه کوي، دا مناسبه نه ده چې د ملحدانو د ناسمو خبرو پروړاندې چوپ پاتې شي او هغوی ته د اسلام او د رسول الله ﷺ پرضد د تبلیغ فرصت ورکړي، نوما وغوښتل، د الله تعالی د دې وینا په رڼا کې:

﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا﴾

»او د هغوی له خپل قوم څخه یو شاهد ګواهي ورکړه«.

-د اسلام د مخالفانو په وړاندې د هغوی د خپلو لیکوالانو او څېړونکو یو کتاب وړاندې کړم؛ ځکه د هغوی مخکښو څېړونکو حضرت محمد ﷺ د تاریخ ترټولو اغېزمن شخصیت بللی او د هغه سترمقام یې منلی دی.

-دا کتاب مې د اسلام مخالفانو او هغو ځوانانو ته ډالۍ کړی چې د هغوی په تبلیغاتو او فریب غولېدلي دي. دا اثر د هماغو د خپلو لیکوالانو کتاب دی، یوازې په ځینو ځایونو کې لږې یادونې ورزیاتې شوې دي، څو د رسول الله ﷺ پرضد د سپکاوي او بد ویلو لړۍ بنده شي او مسلمانان د دغو مخالفانو له شر څخه خوندي پاتې شي.

-هیله ده چې ځوانان له دې کتاب څخه ډېره ګټه واخلي، پر خپل ایمان لا ټینګ شي، او د خپل محبوب لارښود د سترمقام په پوهېدو سره یې ایمان نورهم پیاوړی شي.

-همدارنګه له ټولو مسلمانانو څخه په ټوله نړۍ کې غوښتنه کوم چې د دې کتاب په چاپ، خپرولو او وېش کې برخه واخلي؛ ځکه له یوې خوا نړۍ ته دا څرګندوي چې د دوی لارښود د تاریخ تر ټولو اغېزمن شخصیت دی، او له بلې خوا لوستونکي د کتاب له نورو شخصیتونو، که مسلمانان وي او که غیرمسلمانان، هم اشنا کېږي.

زما سپارښتنه دا ده چې د کتاب د نورو شخصیتونو په اړه هم له مستندو تاریخي سرچینو مطالعه وشي، تر څو مسلمانان هغوی د اسلامي علماوو د لید له مخې وپېژني.

ketabton.com - The Digital Library

﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ [4]

4- د ليكوال او د هغه د كتاب په اړه لنډه پېژندنه :

دا كتاب د لوېديځ د مشهور ليكوال مايكل هارټ(Michael H. Hart) ، چې يو امريكايي ستورفزيک پوه دی، ليكل شوی دی.

هارټ په دې كتاب كې د تاريخ سل اغېزمن شخصيتونه د اغېزله مخې په ترتيب سره معرفي كړي او د هر شخصيت د ټاكلو دليلونه، د اغېزډول او ځانګړني يې بيان كړې دي.

د هغه لومړی چاپ په ۱۹۷۸ زېږديز كال كې د »د تاريخ سل ترټولو اغېزمن شخصيتونه «تر عنوان لاندې خپور شو. دا كتاب په نړيواله كچه ډېر مشهور شو او د نړی ګڼو ژونديو ژبو ته وژباړل شو.

مايكل هارټ، چې يو معاصر امريكايي څېړونكی دی، په ۱۹۳۲ زېږديزكال كې د نيويارک په ښاركي وزېږېد. هغه د رياضياتو، كمپيوټرساينس، ستورپوهنې، فزيک او حقوقوپه برخوكې زده كړې كړې دي.

ليكوال دا موضوع د علمي معيارونو پر بنسټ څېړلې ده او د دين، مذهب، شهرت يا نورو احساساتي عواملو تر اغېز لاندې نه دی راغلی. د هغه موخه يوازې دا وه چې د تاريخ ترټولو اغېزمن شخصيتونه وپېژني. د همدې علمي ارزونې له مخې يې حضرت محمد ﷺ د تاريخ ترټولو اغېزمن شخصيت بللی دی.

د هارټ په وينا، هر څوک چې د علمي او بې‌طرفه نظر له مخې د حضرت محمد ﷺ ژوند او شخصيت ته وګوري، دې پايلې ته رسېږي چې هغه د پيروی ترټولو غوره بېلګه ده.

هارټ همدارنګه د مسيحيت د پراخې خپرېدو لويه برخه د پولس رول ته منسوبوي او باورلري چې هغه د مسيحيت په خپرولوكې اساسي ونډه لرلې ده.

د كتاب په ۱۹۹۲ زېږديزكال چاپ كې ځينې بدلونونه راغلل؛ د كمونيزم له ځينو شخصيتونولكه لينن او مائو د درجې بدلونونه وشول او ګورباچوف هم د نويو ارزونو له مخې ورزيات شو. [5]

---

[4] - د صد مرد تاثيرگذارتاريخ مقدمه د ابوشاكرمسلم لخوا .

[5] - صد مرد تاثيرگذارتاريخ . ابو شاكرمسلم .

ketabton.com - The Digital Library

-پایله :

»الخالدون المئة» د تاريخي شخصيتونو د اغېزپربنسټ د يو مهم تحليلي اثرپه توګه ګڼل کېږي. د کتاب تر ټولو مشهور ټکی د حضرت محمد ﷺ لومړی مقام دی، چې د اسلامي نړۍ لپاره ځانګړې اهميت لري. سره له دې چې د ځينو شخصيتونو درجه بندي او د منفي شخصيتونو شاملول انتقاد شوي، کتاب د تاريخي مطالعاتو لپاره يو نوښتګر ليدلوری وړاندې کوي. [6]

[6] - منابع (حاشيه) :

1. هارټ، مايکل ايچ. *الخالدون سل: د تاريخ ترټولو اغېزمن شخصيتونه* Citadel Press ،. ۱۹۷۸م ↩ .
2. هارټ، مايکل ايچ. *الخالدون سل*، لومړی عربي ژباړه، ژباړن: انيس منصور، قاهره، ۱۹۸۰م [2]↩ ↩ .
3. « .Goodreads د مايکل هارټ کتاب الخالدون سل – بياکتنې .»
   [3]↩ [2]↩ ↩ https://www.goodreads.com/book/show/17700819
4. اسلامي علمي بياکتنې د *الخالدون المئة* په اړه، د عربي علمي ژورنالونو مقالې (۲۰۱۰–۲۰۱۵م) ↩ .
5. « .Goodreads د کتاب الخالدون سل انتقادي نظرونه .»
   ↩ https://www.goodreads.com/book/show/6293949
6. « .The StoryGraph د کتاب الخالدون سل بياکتنې .»
   ↩ https://app.thestorygraph.com/reviews/5ad2d5e3-78d6-4ca3-81a8-7d188505e8df
7. پورته ياد شوی سرچينه ↩

Get smarter responses, upload files and images, and more. Log in

ketabton.com - The Digital Library

دریم - د کتاب په اړه لیکنه" :الخالدون مائة أعظمهم محمد صلی الله علیه وسلم"

- ابو مالك العوضي و ايي : زه نه پوهېږم کوم سبب و چي ما د کتاب (الخالدون مائة أعظمهم محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم) – چي انيس منصور د (مايکل هارت) له ليکنې څخه ژباړلی – دا دومره اوږده موده مې په کتابتون کي پر الماريو ايښی پرېښی و، پرته له دې چي و يې لولم!!

-سره له دې چي د کتاب عنوان ډېرجذاب دی، طرزيې خوندوردی، اوپکې داسي تاريخي معلومات شته چي په نوروکتابونوکي يې موندل تقريباً ناشوني دي، ترديې حده چېزه يې ځان ته جذب کړم او ما دوه ځله بشپړولوست!

-او بايد پوه شو چي ژباړونکي په پيل کي بسم الله او الحمد لله نه دي ويلي لکه څنګه چي تمه کېده، او بايد پوه شو چي هغه کتاب په اصل متن نه دی ژباړلی، بلکي ځيني برخي يې ترې لرې کړې دي - لکه څنګه چي هغه په مقدمه کي ويلي دي، او بايد دا هم پوه شو چي د کتاب ليکوال عربي کلتور نه لري، يا که لري هم نو ډېر کمزوری دی، ځکه هغه د عربو علماوو په اړه هېڅ نه پوهېږي، او په خپل کتاب کي يې له مسلمانانو څخه يوازې د رسول الله صلی الله علیه وسلم (شمېره 1) او عمر بن الخطاب رضي الله عنه (شمېره 51) يادونه کړې ده.

-او بايد پوه شو هغه معيارچي ليکوال پرې خپل کتاب جوړکړی دی، او دا چي د هغه په نظر کي "تلپاتي" (خالد) کېدل څه معنا لري، او څنګه خلک د خپلو کړنو له مخې د تلپاتي کسانو په لست کي درجه بندي کېږي.

-ليکوال باورلري چي د انسان ارزښت او تلپاتي والی د هغه د اغېزله عظمت څخه راځي چي ترشا يې پرې ايښی وي، له همدې امله هغه لوی مشران او سياستوال د علم، ادب او هنرله خلکو څخه مهم ګڼي؛ او له همدې امله په کتاب کي د ديني مشرانو برخه ډېره زياته ده، لکه عيسی عليه السلام (شمېره 3)، بودا (شمېره 4)، کنفوسيوس (شمېره 5)، او قديس پاول (شمېره 6)، خو موسی عليه السلام يې (شمېره 16) راوړی دی، او دوه نور پېغمبران چي هغه يې فرضي يا ادعايي بللي دي هم ذکرکړي دي: ماني او زردشت (شمېره 83 او 89).

-داسي ښکاري چي ليکوال نصراني دی، سره له دې چي ژباړونکي ويلي دي چي د هغه دين نه دی معلوم، خو هغه د مسيحيت د دين د مشهورحرکت کوونکو کسانو يادونه ډېره کوي لکه قديس اوګستين (شمېره 53) او مارتن لوتر (شمېره 24)، او همدارنګه يې د پاپ اوربان دوهم (شمېره

ketabton.com - The Digital Library

50) یوازې د یوې خبرې له امله یاد کړی!! هغه خبره د صلیبي جګړو بلنه وه چې د لیکوال په نظر ډېره لویه تاریخي اغېزه لري، او همدارنګه یې جان کالوین (شمېره 55) هم یاد کړی دی.

-او کتاب له غیر دیني مشرانو او قیادتونو ډک دی لکه شي هوانګ تي (شمېره 18) د چین امپراتور، ماو تسه تونګ (شمېره 20)، او کوروش اعظم د فارس امپراتور بنسټ اېښودونکی (شمېره 86)، او همدارنګه یې اګستس قیصر (شمېره 19) او جولیس قیصر (شمېره 65) چې دواړه ستر رومي مشران وو، او جنګیز خان (شمېره 21) او قسطنطین لوی (شمېره 26) ځکه چې هغه د روم لومړی مسیحي امپراتورو.

-او درې لوی مشران (اسکندر)، (نپولین) او (هتلر) یې پرلهپسې یاد کړي دي (شمېره 33، 34 او 35) ځکه چې د هغه په نظرکې دوی د تاریخي اغېزې له مخې سره ورته دي، که څه هم د هغه په نظرکې ترټولو لوی اسکندر دی او ترټولو کم هتلر دی.

-او زه د لیکوال دا طریقه خوښوم ځکه چې هغه روښانه معیارونه لري چې په کې احساسات ډېر کم ځای لري؛

-هغه مثلاً د هتلر په اړه وايي: «زه باید په ډېره کرکه سره ومنم چې د اډولف هتلر نوم مې په دې لست کې شامل کړی دی» ځکه چې هغه د شخص اغېز او هوښیارتیا ته ګوري، او دا چې که هغه نه وای، نو ایا بل چا به هماغه کارکولی شو که نه؟!

-له همدې امله یې (نیل آرمسټرانګ) په دې "تلپاتې کسانو" کې نه دی شامل کړی، بلکې (جان کینډي) یې یاد کړی چې د اپولو سپوږمکۍ پروګرام پرېکړه یې کړې وه، سره له دې چې آرمسټرانګ لومړی انسان و چې پر سپوږمۍ یې قدم کېښود، خو لیکوال وايي: د دې پروګرام پرېکړه یوازې کینډي کولی شوه، او دومره لویه پیسې مصرفول د بل کوم ولسمشر لپاره ممکن نه وو، خو که آرمسټرانګ نه وای هم، بل فضانورد به یې ځای نیولی وای، نو ځکه هغه ځانګړې فضیلت نه لري.

-لیکوال په اصل کې د امریکا د فضایي اداري (ناسا) په یوه اداره کې کارکوي، او د هغه ترټولو لومړی خوښ کار د تاریخ مطالعه ده. دا لیکوال ډېر پراخ فرهنګ لري، او داسې پوهه لري چې د دې زماني د ډېرو کسانو لپاره نادره ده، ځکه هغه د هغو ټولو علمي برخو په اړه خبر دی چې خبرې پرې کوي. کله چې هغه د ریاضي پوهانو لکه (اسحاق نیوټن) (شمېره 2)، (لیونارد اویلر) (شمېره 87) او (اقلیدس) (شمېره 22) یادونه کوي، نو د هغه پراخه علمي پوهه څرګندېږي. خو هغه له

ketabton.com - The Digital Library

رياضي پوهانو څخه يوازې همدومره کسان ياد کړي دي؛ ځکه د هغه په نظر د رياضي پوهانو اغېزکم دی، ځکه دا نظري ګټه ډېره نه لري، او اصلي ګټه يې يوازې په فزيکي عملي استعمال کې ښکاري. له همدې امله هغه زيات تمرکز د فزيک په پوهانو کړی دی لکه (البرټ اينستاين (شمېره 10)، مايکل فاراډې (شمېره 28)، جيمز کلرک ماکسويل (شمېره 29)، ورنر هايزنبرګ (شمېره 43)، ماکس پلانک (شمېره 54)، بيکريل (شمېره 58)، دالتون (شمېره 93)، رونتګن (شمېره 73)، فرمي (شمېره 76)، بيکن (شمېره 78) او نيلزبور(شمېره 100) چې د کتاب وروستی "تلپاتي" شخص دی.

-په کتاب کې مخترعان هم ډېردي، چې له هغوی څخه يو توماس اديسن دی. ليکوال هغه د دې لپاره نه دی ياد کړی چې اختراعات يې ډېرمهم وو، بلکې ځکه يې ياد کړی چې هغه د ډېرو اختراعاتو نوم ثبت کړی و. اديسن له زرو څخه زيات اختراعات لري، له همدې امله هغه يې (شمېره 38) کې راوستی دی.

-او د ليکوال د ترتيب طريقه ډېره عجيبه او دقيقه ده. هغه مارکوني د راډيو مخترع (شمېره 41)، ګراهام بل د ټيليفون مخترع (شمېره 44)، او درې د امريکا ولسمشران لکه جورج واشنګټن (لومړی ولسمشر)، توماس جيفرسن او جان کينيډي (شمېره 27، 70 او 80) په ترتيب سره ياد کړي دي. همدارنګه يې د کاغذ مخترع (تسي آی لون) (شمېره 8) هم راوړی، چې ښايي د هغه په نظرکې ډېرلوړمقام ورکړل شوی وي، خو د ليکوال قوي نظر دا دی چې د کاغذ اختراع د عصري تمدن د چټک پرمختګ لامل شوې، او که دا نه وای، نو پرمختګ به ډېر ورو شوی وای، ځکه زموږ په ژوند کې د کاغذ او ليک لوست اهميت ډېر دی. له همدې امله يې ګوټنبرګ (شمېره 9 هم د (تسي آی لون) وروسته راوستی دی، ځکه هغه د چاپ د حروفو مخترع دی چې د کتابونو لاسرسی يې ډېر اسانه کړی دی. همدارنګه يې وېليم مورټن (د بې هوشۍ د مخدرې موادو موندونکی) او وېليم هاروي (د وينې د دوران موندونکی) (شمېره 56 او 57) هم ياد کړي دي.

-او په دې کتاب کې د ادب او هنر خلکو ته ډېر ځای نه دی ورکړل شوی، لکه څنګه چې خپله ليکوال د شکسپير په اړه وايي:

"زه فکرکوم چې اديبان او هنرمندان د انسانيت په تاريخ کې ډېرکم اغېزلري، په داسې حال کې چې ديني مشران، علماء، سياستوال، موندونکي او مخترعان د انسانيت په پرمختګ او بدلون کې ډېرلوی رول لري".

ketabton.com - The Digital Library

-بیا وایي: "له همدې امله د ادبیاتو یا هنرله خلکو څخه هېڅوک د لومړیو درېرشوکسانو په منځ کې نشته، او له هغوی څخه یوازې ډېرلږ کسان د سل "تلپاتې" کسانو په لست کې شامل دي".

-زه وایم: له هغوی څخه بتهوون (شمېره 42)، مایکل انجیلو (شمېره 49)، باخ (شمېره 74)، هومر (شمېره 94)، پابلو پیکاسو (شمېره 98)، ولټر (شمېره 79) او همدارنګه شکسپیر (شمېره 36) شامل دي.

-او دا هم عجیبه ده چې هغه د کمونیزم درې لوی مشران یاد کړي دي: کارل مارکس د دې بنسټګر (شمېره 11)، لینین (شمېره 15) او ستالین (شمېره 63)، چې دا د لیکوال د نظر او میلان څرګندونه کوي.

او د موندونکو له ډلې یې (کریستوفرکولمبس) (شمېره 9) او (واسکو دا ګاما) (شمېره 84) یاد کړي دي.

-د بیولوژی پوهانو کې یې (پاستور) (شمېره 12)، داروین، فلمینګ، مندل (شمېره 17، 45 او 59)، لیستر (د تعقیم موندونکی) (شمېره 60)، ادوارد جینر (د چیچک د واکسین جوړونکی) (شمېره 72)، او بانکس (د حمل د مخنیوي طریقو جوړونکی او خپرونکی) (شمېره 81) یاد کړي دي، چې د لیکوال په نظرکې دا یو ډېر مهم کاردی!!

او د ستورپوهنې پوهانو کې یې (ګالیلیو) (شمېره 13)، (کوپرنیکوس) (شمېره 25)، او (یوهانس کپلر) (شمېره 97) یاد کړي دي.

-او د فلسفې له کسانو څخه یې (ارسطو) (شمېره 14)، (افلاطون) (شمېره 40)، (جان لوک) (شمېره 48)، دیکارت (شمېره 64)، او ژان ژاک روسو (شمېره 71) یاد کړي دي.

-د کتاب په اړه ځینې ملاحظات:

- په کتاب کې له ښځو څخه یوازې دوه یادې شوې دي: الیزابت لومړۍ او ملکه ایزابیلا لومړۍ. دا د لیکوال دا نظر څرګندوي چې د ښځو لوی کارونه ډېر کم دي، له همدې امله یې یوازې دوه ښځې او هغه هم دواړه ملکې شاملې کړې دي. د ملکې ایزابیلا د شاملولو سبب دا دی چې هغې کولمبس ته د هغه د سفرلپاره هڅونه ورکړه او مالي مرسته یې هم ورسره وکړه.
- د ژباړونکي ځینې ژبنې تېروتنې هم شته لکه (فلم یبقَ)، (کان یحاولان) او داسې نور، سربېره پردې د همزو (تشدید/همزه) غلطې هم شته چې کله قطع وصل او ووصل قطع

ketabton.com - The Digital Library

كوي. همدارنګه په چاپ كي هم ځيني تېروتني شته لكه (للقضاء الصغيرة) چي سمه بڼه يې ده: (للقضاء على الكائنات الصغيرة)، اولكه (فهذه نشأت الديانة) سمه يې: (فهذه الديانة نشأت)، اولكه (شرح التفاعلات كل) سمه يې: (شرح كل التفاعلات)، اولكه (الآلة التي وتكبس) اوسمه يې، والله أعلم: (التي تضخ وتكبس).

- د نيوتن په اړه يې ويلي: «لكه رسول، د خپل پلارله مړيني وروسته وزېږېد»؛ دا تشبيه يې ځايه ده، اوبايد ژباړونكي لرې كړي واى.

- د هغه دا خبره راته خوښه شوه: «اوله بده مرغه چي انجيلونه يوله بل سره تناقض لري»؛ زه وايم: بلكي دا د دوى د دروغوالي اود ليكوال د كمزورى دليل دى.

- دا هم عجيبه ده چي د كولمبس په اړه يې ويلي چي هغه نرى و، حال دا چي د هغه انځورونه د چاغوالي اولوى بدن ښودنه كوي.

- د ليكوال له عجيبو خبرو څخه يوه دا ده چي د لوى قسطنطين په اړه يې ويلي: د هغه د وروستى جګړي په شپه، نږدې روم ته، هغه په اسمان كي يو روښانه صليب وليد او ورسره دا جمله هم وه: «د صليب په نوم به بريالى شې.»

- ليكوال په ټولو علمي برخوكي پراخه پوهه لري؛ لكه كيميا، فزيک، ستورپوهنه، طب، بيولوژي اونور، اوهمدارنګه د جګړو، دولتونو او امپراتوريو په تاريخ كي هم ډېرشوق لري، چي دا د اقتصاد، سياست، فلسفې، منطق اونوروعلومومطالعه هم لازمي كوي، نوپه رښتيا زه د دې ليكوال له ورتيا حيران يم.

- سمه ده چي هغه د عربي كلتورپه اړه لږپوهه لري، خوهېڅوک نه شي كولاى د ختيځ او لويديځ دواړه فرهنګونه په بشپړډول وپېژني. اوكله چي هغه زموږپيغمبرصلى الله عليه وسلم د نوملړپه سركي ايښى، نوهغه يې د شخصيت له مخي نه دى ايښى، ځكه كه يوازي شخصيت ته يې كتلاى واى نوبه يې نه واى ايښى، بلكي هغه يې د اغېز او د مسلمانانود لويوفتوحاتوله مخي ځاى كړى دى. تصوروكړئ چي په تاريخ كي هېڅ انسان د داسي اغېزكولوتوان نه لري پرته له هغه څخه. دا د ليكوال معياردى، اوكه هغه الهي تأييد په نظركي نيولى واى، نودا كاربه يې نه كاوه؛ ځكه هغه يوازي د بشري توان له مخي ارزونه كوي. اوكه زه د هغه د معيارونوله مخي انتخاب وكړم، نوهېڅكله به يو نبي هم ونه ټاكم.

ketabton.com - The Digital Library

- په پای کې زه اعتراف کوم چې ما له دې کتاب څخه ډېرې سترې ګټې اخيستي دي، لکه څنګه چې شاعرويلي دي:

څوک چې تاريخ په خپل سينه کې وساتي هغه خپلې عمرته نورعمرونه ورزياتوي

-او عقلونه يوازې هغه وخت څه نه کوي چې له تجربو سره ونه روزل شي، او يوازې د انسان خپله تجربه کافي نه ده، نو څکه ضروري ده چې انسان د تېرنسل له تجربوګټه واخلي، د علماوو، لويو انسانانو، حکيمانو، مشرانو، سياستوالو، فيلسوفانو او اديبانو ژوند وپېژني، او همدارنګه د ګمراهانو نظريات هم وپېژني تر څو د هغوی له غلطو لاروڅان وساتي. څکه يوازې د خيرپېژندل کافي نه دي، بلکې د شرپېژندل هم اړين دي ترڅو ترې ځان وساتل شي.[7]

څلورم : د «سل تنو: د بشري تاريخ ترټولو اغېزمن شخصيتونو» کتاب – ته لنډه کتنه:

-کله چې د بشري تاريخ مطالعه کوې، نو داسې مهم او پرېکنده بدلونونه وينې چې د انسانانو په ژوند او فکرکې لوی اغېزلري. دا بدلونونه د هغو خلکو له خوا رامنځته شوي چې عادي ژوند يې

[7] - شبکه الالوکه ابو مالك العوضي / د اضافه کولو نېټه: 2007/7/24 ميلادي - 1428/7/9 هجري. / ليدنې: 88765

ketabton.com - The Digital Library

نه دی غوره کړی، بلکې د تاریخ مسیر یې بدل کړی دی. ځینو د اختراعاتو، فلسفې او نظریو له لارې او ځینو د سیاسي او دیني بدلونونو له لارې انسانیت ته نوې لارې پر انیستې دي.

-مایکل هارت څوک و؟

-امریکایي عالم «مایکل هارت» یو فزیک پوه او د ستورپوهنې څېړونکی و، خو د تاریخ مطالعې سره یې ځانګړې علاقه لرله. د هغه ترټولو مشهور اثر کتاب »سل تنه: د تاریخ ترټولو اغېزمن شخصیتونه «دی، چې همدې کتاب یې نړیوال شهرت پیدا کړ.

په دې کتاب کې هغه هڅه کړې چې د تاریخ ترټولو اغېزمن کسان په یوه ترتیب کې راولي، او د خپل لېست په سرکې یې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ځای پر ځای کړی دی.

هارت وايي چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم یوازینی انسان دی چې په بشپړډول یې هم په دیني او هم په دنیوي برخوکې ستربریالیتوب ترلاسه کړی دی.

-د عربي ژباړې مسله :

-د کتاب لومړی عربي ژباړه د مصري لیکوال او مفکر«انیس منصور» له خوا شوې ، خو هغه د کتاب اصلي عنوان بدل کړی او ورته یې «الخالدون مائة: اعظمهم محمد صلى الله عليه وسلم» نوم ورکړی.

-انیس منصورویلي ووچې هغه د کتاب په معنا کې بدلون نه دی راوستی، یوازې ځینې ستونزمن علمي اصطلاحات یې حذف کړي دي، او د کتاب مفکوره یې په ساده بڼه وړاندې کړې ده.[8]

د کتاب پېژندنه :

-د "الخالدون المائة" کتاب اصلي نوم دا دی: "المائة: ترتيب أكثر الشخصيات تأثيرًا في التاريخ" (The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History).دا کتاب د مایکل

---

[8] - حکایات جوکر. ویب پاڼه .

ketabton.com - The Digital Library

هارت له خوا ليكل شوى دى، او په كې د تاريخ له مخې د سل اغېزمنو كسانو نوملړ ترتيب شوى دى. ليكوال دا كسان د خپلو ځانګړو معيارونو له مخې درجه بندي كړي دي.

په دې لست كې د سرپه برخه كې د انبياوو نومونه راغلي دي لكه حضرت محمد صلى الله عليه وسلم، حضرت عيسى عليه السلام او حضرت موسى عليه السلام. همدارنګه د دينونو بنسټ ايښودونكي او د مهمو اختراعاتو رامنځته كوونكي هم شامل دي، لكه د چاپ د ماشين او نورو لويو اختراعاتو جوړونكي، او همدارنګه فكري مشران او نورتاريخي شخصيتونه.

- د مايكل هارت د «المئة» كتاب او د انيس منصورد ژباړې خيانت!

زه لا هم هغه ورځ يادوم چې د مايكل هارت هغه په زړه پورې كتاب (الخالدون المئة) لوستل مې پيل كړل. په دې كتاب كې د انساني تاريخ سل هغه شخصيتونه بيان شوي چې د تاريخ پر بهير يې ژور او نه‌هېرېدونكى اغېز پرېښى دى. په دوى كې ستر روحي رهبران، الهام‌بښونكي مشران، تكړه سياسي رهبران، هغه پيغمبر چې د انسانيت مسيرې بدل كړ، همدارنګه ظالمان، مجرمان، جګړه ماران، او هغه كسان هم شامل وو چې د ښځو، جګړو، موسيقى، فكر، آزادۍ او فلسفې سره تړاو لري.

-هغه څه چې و اقعاً يې حيران كړم د كتاب عربي عنوان و چې انيس منصورژباړلى و. انيس منصور هغه ليكوال دى چې د خيالي كيسو او غير علمي موضوعاتو لپاره مشهور دى؛ لكه د روحونو كيسې، له بدن څخه د وتلو تجربې، د نباتاتو احساسات، ذهني اړيكې او پاراسايكولوژي. په لنډه توګه، هغه د دريمې درجې ليكوال دى چې عامو خلكو ته د ورووكو او خيالي كيسو لپاره مناسب دى. نو پوښتنه دا ده چې څنګه داسې څوك د دې ډول جدي كتاب ژباړې ته مخه كوي؟

-بيا راځم اصل ټكي ته: د كتاب عربي عنوان د انيس منصور له خوا داسې ژباړل شوى: «الخالدون مائة: أعظمهم محمد رسول الله»

-(سل تلپاتي كسان: ترټولو ستريې محمد رسول الله)

-دا عنوان د مصرد «المكتب المصري الحديث» له خوا خپور شوى. عجيبه دا ده چې ژباړونكي د كتاب د اصلي ليكوال نوم په مخ نه دى ليكلى، بلكې يوازې يې خپل نوم (انيس منصور) ليكلى، لكه چې كتاب همده ليكلى وي. همدارنګه د خپروونكي، چاپ نېټه او حقوقي معلومات هم نه دي ذكرشوي، چې دا د پټولو هڅه ښكاري.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه څه چي زما شک یې لا زیات کړدا وچي د کتاب لیکوال مایکل هارت یو مشهوریهودي لیکوال کڼل کېږي، او دا ناشوني ښکاري چي هغه دي محمد ﷺ د تاريخ ترټولو اغېزمن شخصيت وبولي، په داسي حال کي چي هغه د نړی د تاريخ او دینونو ښه پوهه لري.

-نو ما د کتاب اصلي انګليسي نسخه وکتله ترڅو د ژباړي حقيقت معلوم کړم. او هلته معلومه شوه چي اصلي عنوان دا دی:

The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History

يعني: «سل: د تاريخ ترټولو اغېزمنو شخصيتونو درجه بندي»

دلته هېڅ د محمد ﷺ يادونه د عنوان برخه نه ده، او دا اضافه ژباړونکي کړي ده. دا د ژباړي لومړی "خيانت" دی.

-د کتاب جوړښت او هدف :

-کتاب د ۱۹۷۸ کال اثردی. ليکوال پکي سل شخصيتونه انتخاب کړي چي د تاريخ په بهيرېي اغېز کړی دی. په سرکي یې محمد ﷺ، بيا عيسی عليه السلام او موسی عليه السلام ذکرشوي، او نورمشران، اختراع کوونکي، فيلسوفان، ليکوالان او حتی ظالمان هم شامل دي لکه ستالين او هتلر.

ليکوال په مقدمه کي روښانه کوي چي دا ليست د "ترټولو لويو انسانانو" نه دی، بلکي د "ترټولو اغېزمنو انسانانو" دی.

-د انتخاب معيارونه :

-ليکوال څوشرطونه ټاکي:

- شخصيت بايد و اقعي وي، افسانوي نه وي .
- شخصيت بايد يوازي مشهورنه وي ، بلکي اغېزمن وي .
- اغېزبايد نړيوال وي، نه يوازي محلي .
- هغه کسان چي لا ژوندي دي نه شامليږي .
- نامعلوم اختراع کوونکي نه شي شامليدلی .

ketabton.com - The Digital Library

-د محمد ﷺ په اړه د هارت نظر:

-هارت وايي چې محمد ﷺ د اسلام په جوړښت کې ډېر شخصي رول درلود، او د عيسى عليه السلام په پرتله يې د خپل دين په جوړښت کې مستقيم اغېز ډېر و.

هغه همدارنګه وايي چې محمد ﷺ هم ديني او هم سياسي مشر و، او د عربو فتوحاتو بنسټګر ګڼل کېږي.

-د عربي ژباړې ستونزې :

ليکوال ادعا کوي چې انيس منصور:

- د متن ځيني برخې حذف کړي .
- ځيني علمي اصطلاحات يې بدل کړي .
- او حتى ځيني مفاهيم يې هم بدل کړي .

او دا يې د علمي امانت خلاف کاربولي.

هغه وايي چې ژباړونکي اصلي مقدمه نه ده ژباړلې، بلکې خپله مقدمه يې ليکلې ده، او د کتاب اصل مفهوم يې بدل کړى دى.

-د مقدمې اصلي متن :

ليکوال بيا د انګليسي اصلي مقدمې اوږده برخه نقلوي، چې پکې هارت د فولټيرکيسه يادوي او وايي:

- دا کتاب د "ترټولو اغېزمنو کسانو" ليست دى .
- نه د "ترټولو غوره کسانو" .
- په ليست کې حتى ظالمان هم شامل دي لکه ستالين .
- هدف يوازې د تاريخي اغېز اندازه کول دي .

د ليکوال د ترتيب فلسفه :

هارت وايي:

- ځيني اختراعات د څو کسانو کډ کاروى .

ketabton.com - The Digital Library

- ځيني شخصيتونه که نه وای، بل چا به هم دا کارکړی وای .
- خو ځيني کسان داسې دي چې پرته له هغوی تاريخ بل ډول کېده .

-د ليکوال نيوکې :

ليکوال ادعا کوي چې ژباړونکي:

- متن تحريف کړی .
- ديني رنګ يې ورکړی .
- او ځيني برخې يې بدلې کړي .

او وايي چې د محمد ﷺ په اړه د اصلي متن علمي او بې‌طرفه لحن يې بدل کړی دی.

-د ښځو او اقليتونو په اړه يادونه :

هارت وايي:

- په ليست کې د ښځو شمېر کم دی ځکه چې تاريخ کې ورته فرصتونه نه وو ورکړل شوي
- دا د واقعيت انعکاس دی، نه تبعيض .

-پايله :

ليکوال وايي چې دا ژباړه د کتاب له اصلي هدفه منحرفه شوې ده، او د لوستونکي لپاره غلط تصويروړاندې کوي.

هغه ټينګارکوي چې:

- ژباړونکی بايد امانتداروي .
- بايد متن بدل نه کړي .
- او بايد خپل نظرپرکتاب ونه تپي .

-د مايکل هارت داصلي مقدمې (لنډه برخه) :

-ليکوال بيا د اصلي مقدمې اوږده برخه را اخلي چې پکې هارت وايي:

- دا ليست د اغېزپه اساس دی .

ketabton.com - The Digital Library

- نه د اخلاقويا عظمت په اساس .
- او هرشخصيت د خپل تاريخي اثرله مخې ارزول شوی .

-د سايټ نوري برخې :

- د نظرورکولو برخه .
- د ټاکونو ليست .
- وروستي پوستونه .
- احصايې . [9]

-دکتاب د ليکلو طريقه :

-مايکل هارټ په دې کتاب کې د شخصيتونو د ټاکلو او درجه‌بندۍ لپاره ځانګړې طريقې کارولې دي. هغه هڅه کړې چې د تاريخ ترټولو اغېزمن کسان وټاکي، نه يوازې د هغوی شهرت ته، بلکې د هغوی د حقيقي اغېز او بدلونونو ته يې هم پام کړی دی.

-ده د هر شخصيت ارزونه د دې له مخې کړې چې هغوی د انسانانو په تاريخ، فکر، دين، سياست، ساينس او تمدن کې څومره لوی بدلون راوستی دی. د همدې معيار پر اساس يې سل هغه کسان ټاکلي چې د نړۍ په تاريخ کې يې ترټولوزيات اثرپرې ايښی دی.

-مايکل هارټ د شخصيتونو د ټاکلو لپاره ځانګړي اصول او معيارونه کارولي دي. د هغه له نظره، بايد هره ټاکل شوې څېره دا شرطونه پوره کړي:

- شخصيت بايد حقيقي وي او و اقعاً په تاريخ کې يې ژوند کړی وي.
- شخصيت بايد نامعلوم نه وي، ځکه ځينې نابغه کسان شته چې نومونه يې نه دي معلوم، لکه د ليکلو د اختراع لومړنی کس.
- شخصيت بايد ژور او پراخ اغېزولري.

[9] - سوريانو – (Syriano) د سوريې کيسې ليکوال: ابراهيم جرکس – ١٥ نومبر ٢٠٢٤ – ٠ تبصرې ابراهيم جرکس :
Copyright © 2026 syriano. All Rights Reserved.The Magazine Basic Theme by bavotasan.com.

ketabton.com - The Digital Library

- اغېزې باید یوازې سیمه‌ییزنه وي، بلکې نړیوال وي.
- پدې لېست کې یواځې هغه کسان دې چې مړه شوي نه وه .

-د دې کتاب لومړی نسخه چې په ۱۹۷۸ کال کې خپره شوه، انیس منصورژباړلې وه، خود کتاب د عنوان ژباړه سمه اووفاداره نه وه. د انګلیسي اصلي عنوان "The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History"دی، چې معنی یې دا ده:

" سل: د تاریخ ترټولو اغېزمنو شخصیتونو درجه‌بندي".

خودقیق مفهوم یې "الخالدون المئة" یا "سل ابدي کسان" نه دی.

د کتاب لنډیز:

-دا کتاب له 100 برخوجوړدی، سربېره پردې یوضمیمه هم لري چې د ځینو اضافي شخصیتونو یادونه پکې شوې ده. هره برخه د یوه شخصیت لنډ ژوند لیک وړاندې کوي، او ورپسې د مایکل هارت تحلیل راځي چې څنګه دې شخص د انسانیت په تاریخ اغېزکړی او مسیریې بدل کړی دی.

-لیکوال هغوکسانوته زیات اهمیت ورکړی چې د هغه په نظریې کارونه غیرعادي، نادریا د خپل وخت څخه مخکې وو، اوکه دا کسان نه وای موجود، نود تاریخ بهیربه بل ډول وای.

-د هغه په نظر، د دینونو بنسټ ایښودونکي ترټولو اغېزمن خلک دي، ځکه هغوی د اوږدې مودې لپاره د میلیونونو انسانانو ژوند بدل کړی دی. د مایکل هارت په لست کې لومړی مقام حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته ورکړل شوی دی.

-هغه وايي چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هم په دیني او هم په دنیوي برخه کې ډېر بریالی و، ځکه هغه د اسلام بنسټ کېښود او د لومړنیو اسلامي فتوحاتو مشري یې وکړه چې د عربوتاپووزمه یې متحده کړه اووروسته یې یوه لوی خلافت ته لاره هواره کړه.

-د هارت په نظر، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په اسلام کې ډېرشخصي او مستقیم رول درلود. برعکس، د مسیحیت په پرمختګ کې د حضرت عیسی علیه السلام لومړني تعلیمات او د پولس رسول هڅې دواړو مهم رول درلود. دې دواړو د مسیحیت د خپریدو او د هغې د عقیدوي جوړښت په جوړیدوکې یې اغېزمنه ونډه لرله.[10]

[10] - دغه دواړوکې لوتفاوت موجود دی : عیسی علیه السلام دالله برحق پیغمبروه چې خلک یې د الله جل جلاله توحید اویووالی ته رابلل برعکس پولس خلک تثلیث ته دعوت کول .

ketabton.com - The Digital Library

-بودا، كنفوسيوس اوحضرت موسى عليه السلام هم د ديني بنسټګرو په توګه لوړمقام لري.

عربي ته د ژباړي موضوع :

-انيس منصور د دي كتاب لومړى نسخه ژباړلې ده، خو د عنوان ژباړه يي دقيق نه ده. اصلي انګليسي عنوان هيڅكله دا معنا نه لري چي "الخالدون مائة وأعظمهم محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم"، بلكي سمه ژباړه يي دا ده: "سل تنه: د تاريخ تر ټولو اغېزمنو شخصيتونو ترتيب."

مايكل هارت په خپله انګليسي نسخه كي دا هم ويلي چي دا لست د "اغېز" په اړه دى، نه د "عظمت" په اړه. د بېلګې په توګه هغه ويلي چي په دي لست كي داسي كسان هم شامل دي چي منفي او ظالم وو، لكه ستالين، او همدارنګه داسي كسان نه دي شامل شوي لكه موركابريني.

-د كتاب دسريزي په اړه :

-په سريزه كي ليكوال د فرانسوي فيلسوف فولتېر او يوشمېر مفكرينو ترمنځ يوه بحث ته اشاره كوي. هغوى په دي موافق وو چي د تاريخ ترټولو ستر شخصيت اسحاق نيوټن دى.

-فولتېر د "ستر شخصيت" لپاره يو معيار وړاندي كړ، هغه وويل:

" هغه څوك چي د زور او ظلم پر ځاى د حقيقت له لاري زموږ فكرونه قانع او رهبري كوي، هغه د درناوي وړ دى".

-مايكل هارت دا هم تشريح كوي چي ولې يي حضرت محمد ﷺ د لېست په سر كي راوستى او عيسى عليه السلام ته يي په دريم مقام كي ځاى كړى. د هغه په وينا:

" زما لپاره د پام وړ بېلګه دا ده چي ما محمد ﷺ تر مسيح عليه السلام پورته كړى، ځكه زه باور لرم چي محمد صلى الله عليه وسلم د اسلام د دين په جوړښت كي تر هغه ډېر مستقيم او ژور اغېز درلود، نسبت هغه اغېزته چي عيسى عليه السلام د مسيحي دين په جوړښت كي درلود".

دا كتاب د هغو ۱۰۰ شخصيتونو مجموعه ده چي د انسان تاريخ يي بدل كړى دى. دا ترتيب د اثر، نفوذ او نړيوال بدلون پر اساس جوړ شوى دى.

ketabton.com - The Digital Library

-دا کتاب د نړۍ د تاریخ د هغو شخصیتونو لنډه مجموعه ده چې د انسان تمدن یې بدل کړی دی.[11]

دکتاب سریزه

-په ۶۰۰ مخونوکې یوکتاب د «المائة: د هغوسل مشهوروانسانانوارزونه چې په تاریخ کې ترټولو زیات اغېزمن وو» په نوم خپورشو.

[11] - د الخالدون ویکی پې د یا .

ketabton.com - The Digital Library

ليکوال يې يوستورپوه اوریاضي پوه دی، چې د امريكا په فضايي اداري (NASA) کې کارکوي. د هغه اصلي خوښه د تاريخ مطالعه وه.

-هغه دا خبره مشاهده کړه چې د لسګونو زرو او حتا د میلیونونو انسانانو له منځه، يوازې شاوخوا شل زره کسان د معارف (دايرة المعارف) په کتابونوکي ياد شوي دي، هغه کسان چې په خپلو هېوادونو، نورو هېوادونو او د انسانيت په تاريخ کې يې اغېزدرلود.

-د ليكوال نوم مايكل هارټ دى.

-كله چې هغه دا كتاب بشپړکړ، نو له پوهانو، ليكوالانو او ديني عالمانو څخه ورته وړانديزونه وشول چې نورنومونه هم پکې شامل کړي. خوليکوال د شخصيتونو د ټاکلو لپاره ثابت معيارونه لري او نه غواړي نورسلګونه کسان پکې ورزيات کړي.

-هغه وايي: كله چې فرانسوي فيلسوف وولټرپه انګلستان کې و، نو په يوه بحث کې يې ګډون وکړ. د بحث موضوع دا وه: څوک ترټولو لوی دی؟ د روم امپراتورجوليوس قيصر، يا د يونان لوی سکندر، يا مغولي قوماندان تيمورلنګ، يا د انګلستان مشرکرومويل؟

-په ځواب کې يوه ګډونوال وويل: ترټولو لوی انسان د انګلستان رياضي پوه اسحاق نيوټن دی.

-وولټروويل: هو، نيوټن و اقعاً ترټولو لوی دی، ځکه هغه زموږ عقلونه د منطق او حقيقت په وسيله رهبري کوي، خو نورخلک زموږ عقلونه په زورتابع کوي، نو هغه د ډېردرناوي وړدی.

-خوليکوال د خپلو تلپاتي شخصيتونو د ټاکلو لپاره څو اصول لري، چې له جملې څخه يو دا دی چې شخصيت بايد حقيقي وي. ځکه ځيني مشهورکسان داسې هم شته چې د هغوی د ژوند په اړه يقيني معلومات نشته چې هغوی و اقعاً ژوند کړی که نه، لکه چيناي حکيم لاوتسو، چې څوک نه پوهېږي انسان وکه افسانه؛ او همدارنګه يوناني شاعرهومر، چې د هغه د حقيقت په اړه هم شک شته.

»سل تلپاتي انسانان: ترټولو لوی يې حضرت محمد رسول الله ﷺ«

-شاعرايسوپ، چې د يوناني متلونو او حکمتونو ليکوال بلل کېږي، هم داسې شخصيت دی چې موږ يې په اړه نه پوهېږو چې و اقعاً ژوندی وکه يوازې افسانه.

-له همدې امله ليكوال دا ډول نومونه له خپل ليست څخه وباسي.

ketabton.com - The Digital Library

-همدارنګه يې ډېر نور نامعلوم کسان هم حذف کړي دي، لکه: هغه لومړی انسان چې اور يې کشف کړ، هغه چې لومړني څرخونه يې جوړکړل، اوهغه چې لومړنی ليکنه يې ايجاد کړه. بېشکه دا کسان به ډېرهوښياروو، خو موږ يې نه پېژنواو نه پوهېږو چې يوکس ووکه څوکسان.

-ليکوال د خپل انتخاب بل اصل دا هم ټاکي چې شخصيت بايد ژوراو پراخ اغېزولري، که هغه اغېزښه وي يا بد.

-له همدې امله هغه هټلرهم په ليست کې شاملوي، ځکه هغه يو«بد نابغه» واو په نړۍ يې ژور اغېزپرېښی دی.

-همدارنګه يوازې هغه کسان نه شاملوي چې اغېزيې سيمه‌ييزوي؛ بلکې بايد نړيوال اغېزولري. له همدې امله يې ډېرسيمه‌ييزسياسي، مذهبي او علمي مشران له ليست څخه ايستلي دي.

-ليکوال ټول ژوندي کسان هم له ليست څخه وباسي، که څه هم د هغوی اغېزډېرلوی وي، ځکه لا نه ده معلومه چې د هغوی اثربه ترکومه وخته پاتې شي.

-خوپه عين حال کې، هغه ځينې داسې کسان هم شاملوي چې د دوی اغېزلا هم د راتلونکي لپاره ډېرمهم ګڼل کېږي. د مثال په توګه، ځکه چې انسانيت به لړترلړه څو پېړۍ نورهم پر برېښنا تکيه ولري، نو هغه فراهدي او ماکسويل په دې ليست کې شامل کړي دي.

-ځيني وختونه دوه کسان يو ځای هم په ګډه شاملوي، لکه کارل مارکس او فريدريش انګلز، ځکه چې دواړو د انسان په تاريخ کې ګډ لوی اغېزدرلود. همدارنګه د رايت ورونه، چې الوتکه يې اختراع کړه.

-مهمه خبره دا ده چې شخصيت بايد داسې ژوراو دوامداراغېزولري چې د انسانيت په تاريخ او ټولنه کې يې اثرتلپاتې وي.

-له همدې امله يې حضرت محمد ﷺ د دې لړۍ په سرکې انتخاب کړی دی، او د دې لپاره يې خپل قوي دلايل وړاندې کړي دي.

په پای کې ليکوال وايي چې ده له کتاب څخه هيڅ شی نه دی زيات کړی، بلکې يوازې يې ځينې جملې ساده کړې او ځينې سخت علمي اصطلاحات يې لرې کړي دي، خو د اصلي معنا سره يې وفاداري ساتلې ده.

ketabton.com - The Digital Library

-دا کار د «کتاب دننه دکتاب» په څېر دی — داسې يو لنډيز چې له اصل کتاب څخه اخيستل شوی، او ليکوال يې په بشپړډول لوستی او ترې اغېزمن شوی دی.

-ما د ا کتاب د «اکتوبر» په مجله کې د پرلهپسې خپرېدو له فرصت څخه ګټه واخيسته، او د لوستونکو لپاره مې د کتاب د محتوا په اړه يوه سيالۍ اعلان کړه. جايزه مې هم کتابونه وټاکل، يعني «بدله د عمل له جنس څخه ده»: کتاب د سيالۍ موضوع ده او جايزه هم نورکتابونه دي.

-دا کتاب يوازې د هغولسګونوکتابونوڅخه يو دی چې په وروستيوکې په لوېديځه مسيحي نړۍ کې د اسلام او مسلمانانو د عظمت په اړه خپاره شوي دي.

-که څه هم امريکايي ليکوال د اسلامي تاريخ او عربي فکرژوره څېړنه نه ده کړې، که يې کړې وای نو به يې د پوهې په هره برخه کې د مسلمانانولوی خدمتونه ليدلي وای. د عربو او مسلمانانوونډه په لوېديځ تمدن کې د پوهانو له خوا په عمومي ډول منل شوې ده. ليکوال هم بېشکه صادق او رښتينی دی کله چې د تاريخ د ډېرولويو شخصيتونو په اړه قضاوت کوي.

-دا ليکوال د اسلامي هېوادونو له خوا د ډېر درناوي مستحق و، خو له بده مرغه هېڅ ځانګړې مننه ترې نه ده شوې. يوازې دا چې خلک يې کتاب ولولي، يادونه يې وکړي او نوروته يې د لوستلو سپارښتنه وکړي، همدا يو ډول مننه ده. خو دا «خاموشه مننه» ده، ځکه ليکوال يې پخپله نه اوري چې خلک يې ستايي.

-دا يو ډول سزا ده چې لوی ليکوالان ورسره عادت شوي وي، ځکه د هغوی کار د خلکو لپاره خوند او ګټه لري، خو د خلکو رښتينی نظر يوازې د کتاب اخيستل وي، نه مستقيمه اړيکه له ليکوال سره.

-زه به دې ليکوال ته د دې کتاب يوه نسخه ولېږم، او دا به دوهمه خوشحالي وي. لومړۍ خوشحالي هغه وخت وه چې ما ورته يو ليک ولېږه، د هغه د علم او اخلاقو ستاينه مې وکړه، او اجازه مې ترې وغوښته چې د دې کتاب هره ممکنه برخه نشرکړم.

ketabton.com - The Digital Library

دتاريخ د سلواغيزمنوكسانو تفصيل :

۱- محمد رسول الله ﷺ (۵۷۰–۶۳۲م) :

-ما محمد ﷺ د دې لړۍ په سركې انتخاب كړى دى، اوډېرخلک به ښايي له دې انتخابه حيران شي، اودا حيرانتيا يې پرځاى ده. خو محمد ﷺ د تاريخ يوازينى انسان دى چې په ديني او دنيوي دواړو برخوكې يې بشپړبرياليتوب ترلاسه كړ.

-هغه اسلام ته دعوت وكړاودا دين يې د نړۍ له سترودينونوڅخه وګرځاوه، اوهم يې د يو ستر سياسي، نظامي او ديني مشرپه توګه رول ولوباوه. د هغه له وفات وروسته هم ۱۳ پېړۍ تېرې شوې دي، خود هغه اغېزلا هم ژوندي اوتازه پاتې دى.

-اكثرهغه كسان چې ما غوره كړي دي، په پرمختللو او حضاري تولنوكې زېږېدلي اولوى شوي دي، خومحمد ﷺ په ۵۷۰ ميلادي كال كې د عربوپه جزيره كې، د مكې په ښاركې وزېږېد، چې هغه

ketabton.com - The Digital Library

وخت د پخوانی نړی له وروسته پاتې سيمو څخه ګڼل کېده، او د تجارت، تمدن او هنر له مرکزونو لرې و.

-پلارېې ترزېږېدومخکې وفات شوی و، اومورېې کله چې هغه يوازې شپږ کلن و، وفات شوه. هغه په ډېرساده اوبې وزله چاپېريال کې لوی شو، نه يې لوست کاوه او نه ليکل.

-د هغه مالي حالت يوازې هغه وخت ښه شوکله چې په ۲۵ کلنۍ کې يې له يوې شتمنې کونډې سره واده وکړ.

-کله چې هغه نږدې څلوېښت کلن شو، داسې ډېرې نښې موجودې وې چې هغه يو ځانګړی او استثنايي شخصيت دی.

-په هغه وخت کې اکثره عربان بت‌پرستان وو او د بتانو عبادت يې کاوه. په مکه کې لږ شمېر يهود او عيسويان هم اوسېدل، او محمد ﷺ له دغو دينونو څخه هم خبر و.

-کله چې هغه څلوېښت کلن شو، په زړه کې يې قوي ايمان پيدا شو چې خدای يو دی، او هغه ته الهی وحی نازلېږي، او الله هغه د دې لپاره غوره کړی چې خلکو ته يو لوی پيغام ورسوي.

-هغه درې کاله اسلام ته پټه بلنه ورکړه او يوازې لږ شمېر خلکو په پټه اسلام قبول کړ.

-په ۶۱۳ ميلادي کال کې الله اجازه ورکړه چې هغه خپل دين په ښکاره توګه اعلان کړي، اووروسته نورخلک هم اسلام ته داخل شول.

-په ۶۲۲ ميلادي کال کې پيغمبرﷺ له مکې څخه مدينې ته هجرت وکړ، چې شاوخوا ۲۰۰ کيلومتره لېرې ښارو. په مدينه کې اسلام ډېرقوي شو او د پيغمبر صلى الله عليه وسلم ملاتړي (انصار) هم ډېرشول.

-دغه هجرت د پيغمبرﷺ په ژوند کې يو مهم بدلون و؛ ځکه په مکه کې يې پيروان کم وو، خو په مدينه کې يې ډېرملاتړي پيدا کړل.

-په چټکۍ سره دپيغمبرﷺ په هڅود اسلام دين خواکمن شو، او د خلکو په زړونوکې د محمد ﷺ اغېزلا ډېرژوراوپياوړی شو.

-په راتلونکوکلونوکې د مهاجرينو او انصاروشمېرزيات شو، او دوی د مکې د کفارو او د مدينې د مسلمانانو ترمنځ په بېلابېلو جګړوکې يې برخه واخيسته.

ketabton.com - The Digital Library

-دا ټولې جګړې په ۶۳۰ میلادي کال کې پای ته ورسېدې، کله چې رسول الله ﷺ په بریالیتوب سره مکې ته داخل شو.

-له وفات څخه شاوخوا دوه نیم کاله مخکې، محمد ﷺ ولیدل چې خلک ډلې ډلې د الله دین ته داخلیږي. کله چې هغه وفات شو، اسلام لا د عربستان په جنوبي برخه کې پراخ شوی و. [12]

-د عربستان بادیې اوسېدونکي د جګړې په سختوالي مشهورو، خودوی سره ویشلي او بې اتفاقه وو، که څه هم شمېرېې کم و او د شمال د کرنیزو سیمود عربو په څېر ځواکمن نه وو.

[12] - زموږ لارښود، حضرت محمد ﷺ، د ډېرو ښکلو اخلاقو څښتن و. نرمخویه او مهربان انسان و. هېڅکله به یې خپل غږ نه پورته کاوه، د چا عیب به یې نه لټاوه او هېڅوک به یې نه رټل. تل به یې هغه خبرې کولې چې خیراو ګټه پکې وه.
-زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، له ماشومانو سره ډېر مهربان و. هغوی به یې ښکلول او مینه به یې ورسره کوله. کله چې به په لمانځه ولاړو او د کوم ماشوم د ژړا غږ به یې واورېد، لمونځ به یې لنډاوه، څوپرماشوم او د هغه پرمور اساني وشي.
-زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، له خلکو سره ډېر مهربان و. ډېر حیا لرونکی، پاک لمنی او باعفته انسان و. بې حده عاجز او متواضع و. که به یې کوم کارنه خوښېده، دا به یې د مبارک مخ له څېرې څرګندېده، نه دا چې څوک به یې په سختوخبرو ځورول.
-زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، له حیواناتو سره هم مهربان و. کله چې به یې اودس کاوه او یوه پیشو به راغله، د اوبو لوښی به یې لېږ ورکږاوه، څوپیشو په اسانۍ اوبه وڅښي، او تر هغه به یې لوښی نه پورته کاوه، ترڅو چې پیشو به ښه مړه شوې نه وه.
-زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، ډېر ښکلی منطق او غوره وینا لرله. زیاتره به یې سترګې ځمکې ته ټیټې ساتلې، نه اسمان ته. هر څوک چې به ورته رانږدې کېدل، دهماغه څخه به یې لومړی سلام او احوال پوښتنه کوله.
زما دلارښود، حضرت محمد ﷺ، به تل موسکی او ورین‌تندی و. خپل وخت به یې د نېکو او ګټورو کارونو په ترسره کولو لګاوه. هرکله چې به د دوو کارونو ترمنځ د انتخاب اختیارورسره و، هغه به یې غوره کاوه چې اسانه به و، تر هغه چې په هغه کې به ګناه نه وه.
-زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، نېکي او ښه کارونه خوښول. کله به یې چې کوم ښه کارترسره کړ، ویل به یې:
»الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات«ټولې ستاینې د الله لپاره دي، د هغه په نعمت سره نېک کارونه بشپړېږي«.
-اوکه به له کومې ناخوښې پېښې سره مخ شو، ویل به یې :الحمد لله علی کل حال«
»په هر حال کې ستاینه یوازې د الله لپاره ده .
-.زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، خوشبویي او عطرخوښول او له بد بوی څخه به یې کرکه کوله. ځان به یې په مُشک او عنبر خوشبویه کاوه.
-زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، به هرهغه حلال خواړه خوړل چې ورته به وړاندې شول او هېڅکله به یې بېځایه پلمه او عیب نه لټاوه.
-هو، زما لارښود ﷺ هېڅکله خپلې کورنۍ یا نورو ته د تکلیف رسولو عادت نه درلود. که به یې یوازې څو دانې خرما، آن بې له ډوډۍ هم ورپه برخه شوې، په خوښۍ به یې خوړلې. اوکه به شات یا کوم بل خوږ شی په لاس ورغی، هغه به یې هم خوښاوه
-.زما لارښود، حضرت محمد ﷺ، له خپلې کورنۍ سره د کورپه کارونوکې مرسته کوله او هغوی به یې یوازې نه پرېښودل. خپلې جامې او بوټان به یې په خپل لاس ګنډل او ترمیمول.
-اې زما لارښوده، حضرت محمد ﷺ! ته د بشریت ترټولو غوره مقتدا او لارښود یې.اللهم صل وسلم علی نبینا محمد ﷺ .صد مرد تاریخ ګذارتاریخ .

ketabton.com - The Digital Library

-خو رسول الله ﷺ وکولای شول چې هغوی په تاریخ کې په لومړي ځل سره متحد کړي، په ایمان يې مضبوط کړي او د يو خدای عبادت ته يې راوبولي.

-له همدې امله د مسلمانانو کوچنيو خو ايماني لښکرو وکولای شول لوی فتوحات وکړي، او د دوی واک د عربستان له شماله پیل او د فارس امپراتوری (ساسانیانو) پورې ورسېد، او همدارنګه شمال لوېديځ ته وغځېد او د بيزنطين (ختيځ روم) امپراتوري يې تر اغيز لاندې راوسته.

-عربان د هغو هېوادونو په پرتله ډېر لږ وو چې دوی فتح کړل، او پرې برياليي شول.

-په ۶۴۲ ميلادي کال کې عربانو مصر له بيزنطين امپراتورۍ څخه ونيو، او همدارنګه يې د فارس پوځونه د قادسيې (۶۳۷) او نينوا (۶۴۲) په جګړو کې مات کړل.

-دا سترې برياوې د ابوبکر صديق رضى الله عنه او عمر بن خطاب رضى الله عنه د خلافت په دوره کې وشوې، خو دا د عربو د پراخېدو او د اسلام د خپرېدو پای نه و.

-په ۷۱۱ ميلادي کال کې اسلامي لښکرو شمالي افريقا تر اتلانتيک سمندر پورې ونيوه. وروسته دغه ځواکونه د جبل الطارق تنګي ته ورسېدل او له هغه ځايه هسپانيا ته واوښتل.

-په هغه وخت کې په ټوله اروپا کې دا احساس موجود و چې اسلامي پوځونه کولی شي د عيسوي نړۍ ټولې سيمې تر خپل واک لاندې راولي.

-خو په ۷۳۲ ميلادي کال کې د فرانسې په تور (Tours) جګړه کې هغه اسلامي لښکر چې د فرانسې زړه ته رسېدلی و، ماتې وخوړه.

-سره له دې، دغه مؤمن او باديه‌نشين عربان، چې پر الله، د هغه پر کتاب او د هغه پر رسول يې ايمان لرلو، وتوانېدل يوه ستره امپراتوري جوړه کړي چې له هند څخه تر اتلانتيک سمندر پورې غځېدلې وه. دا تر نن ورځې پورې په تاريخ کې له ټولو لويو امپراتوريو څخه ګڼل کېږي. هرکله چې دغه لښکر کوم هېواد نيوه، اسلام به يې خلکو ته رساوه .

-عربان په هغو سيمو کې چې فتح کړې يې وې، تل پاتې نه شول. فارس ډېر ژر له دوی جلا شو، خو اسلام پکې پاتې شو. همدارنګه، هسپانيا د اوو پېړيو عربي واکمنۍ او دوامدارو جګړو وروسته، د عيسوي لښکرو له خوا ونيول شوه او مسلمانان مات شول.

ketabton.com - The Digital Library

-خو مصر او عراق، چې د انساني تمدن له پخوانيو مرکزونو څخه وو، له اسلامي امپراتورۍ جلا شول، خو د اسلام دين پکې پاتې شو. همدارنګه ټوله شمالي افريقا هم مسلمانه پاتې شوه

-د وخت په تېرېدو سره دا دين نورهم پراخ شو، او نن ورځ په مرکزي افريقا، پاکستان او اندونيزيا کې سلګونه ميليونه پيروان لري.

-حتى اسلام د اندونيزيا هغه ټاپوګان چې بېلابېل دينونه او ژبې يې لرلې، سره متحد کړل. په هند کې هم اسلام خپور شو چې له نورو دينونو سره يې دوامدار تعامل او اختلاف درلود.

-اسلام، لکه د نورو لويو دينونو په څېر، د خپلو پيروانو په ژوند ژوراغېز درلود. له همدې امله د لويو دينونو بنسټ ايښودونکي او مبلغين د «سل تلپاتي شخصيتونو» په نوملړکي شامل شوي دي.

-په رښتيا يو څه حيرانوونکې ښکاري چې حضرت محمد ﷺ د دې لړۍ په سرکې وي، سره له دې چې د عيسويانو شمېر د مسلمانانو له شمېر څخه زيات دی، او عيسى عليه السلام په دريم نمبر او موسى عليه السلام په شپاړسم نمبر کې راغلي دي.

-خو د دې تر شا دليلونه شته. له هغو څخه يو دا دی چې د اسلام په خپرولو، پياوړتيا او د شريعت په جوړښت کې د حضرت محمد ﷺ رول تر عيسى عليه السلام په عيسويت کې ډېر ژور او اغېزناک و.

-که څه هم عيسى عليه السلام د عيسويت د اخلاقي اصولو سرچينه ګڼل کېږي، خو د عيسوي شريعت بنسټونه په حقيقت کې «پاول» جوړ کړل، او هغه د نوي عهد ډېر متنونه هم وليکل.

-خو حضرت محمد ﷺ په اسلام کې يوازينی او اصلي مسؤل وه، چې د دين اصول، شريعت، ټولنيز اخلاق او د انسانانو ترمنځ د ژوند قواعد يې جوړ کړل. همدارنګه قرآن کريم يوازې پر هغه نازل شو.

-په قرآنکريم کې مسلمانانو ته د دنيا او آخرت ټول اړين اصول ورکړل شوي دي. قرآن کريم په بشپړډول پرپيغمبر ﷺ نازل شو او د هغه په ژوند کې ثبت شو، او په خورا دقيق ډول وساتل شو، تردې چې يو حرف هم پکې بدل نه شو.

-د عيسويت په اړه داسې يو واحد او دقيق کتاب نشته چې د قرآن په څېر بشپړ لاربنود وي.

ketabton.com - The Digital Library

-د قرآن كريم اثرپرانسانانوډېرزورو، اوله همدې امله د حضرت محمد ﷺ اغېزپه اسلام كې ترهغه ډېرزوردى، لكه د عيسى عليه السلام اغېزپه عيسويت كې.

-په ديني كچه، د محمد ﷺ اغېز د بشريت په تاريخ كې ډېرقوي و، او همدارنګه د عيسى عليه السلام اغېزهم مهم دى.

-خود دې ترڅنګ، حضرت محمد ﷺ د عيسى عليه السلام په خلاف يوعملي اود دنيا په چارو كې فعاله شخصيت و؛ ځكه هغه به د دين ترڅنګ د ژوند د چارو هم مشري كوله.

-پيغمبر ﷺ يو مېړه،وه هم پلارو، اود تجارت كارېې كاوه، هم يې د پسونوروزنه كوله. هغه جګړې كولې، په جګړوكې ټپي كېده، ناروغ كېده، او بيا وفات شو.

-خو ځكه چې رسول الله ﷺ هېڅ جبري يا مادي ځواك نه درلود، نو ويل كېداى شي چې هغه د تاريخ ترټولو سترسياسي مشرهم و.

-كه مونږ تاريخ ته وګورو، نو وينو چې ډېرې پېښې داسې هم شوني وې چې د هغو له مشهورو مشرانو پرته هم رامنځته شوې واى. د بېلګې په توګه، د جنوبي امريكا مستعمرې له هسپانيا څخه د خپلواكۍ اخستل ترلاسه كولاى شول، كه څه هم يو مشهورمشرلكه سيمون بوليوار نه واى.

-دې امكان درلود، چې وروسته هرڅوك راغلى واى او هماغه كارېې ترسره كړيواى .

-خو د عربو او باديه‌نشينو په اړه دا خبره ناشونې وه، او همدارنګه د هغوى د پراخې امپراتورۍ په اړه هم، پرته له دې چې محمد ﷺ موجود وې.

-په ټول تاريخ كې داسې بل انسان نه دى پېژندل شوى چې دومره ستررول ولرې. دا ممكنه نه وه چې دا ټولې لويې برياوې د هغه له مشرتابه، لارښوونې او پرهغه د خلكو د ايمان پرته رامنځته شوې واى.

-ځيني تاريخپوهان ښايي د مغولو د يرغلونو مثال وركړي، لكه د ديارلسمې پېړۍ د جنګونو، چې د چنګېزخان په مشرى ترسره شول.

-د چنګېزخان يرغلونه د مسلمانانو له فتوحاتو هم پراخ وو، خو ډېردوام يې ونه كړ، نو اغېزيې هم لږ زورو.

-مغول وروسته كمزوري شول او بېرته هماغې سيمې ته محدود شول چې مخكې يې درلودې.

ketabton.com - The Digital Library

-خو د مسلمانانو فتوحات داسي نه وو. عربان له عر اقه تر مراکش پوري خپاره شول. دا پراخوالی یوازي د اسلام له امله نه و، بلکي د ژبي، تاریخ او تمدن له لاري هم یووالی رامنځته شو.

بېشکه د عربوژوره عقیده په قرآن کریم باندي همدا وه چي د هغوی ژبه يي ژوندی وساتله اوله لسګونو بېلابېلو لهجو يي وژغورله.

-که څه هم د عربي هېوادونو ترمنځ اختلافات شته، او دا طبیعي خبره ده، خو دا اختلافات باید د هغوی ترمنځ پیاوړی وحدت هېر نه کړي.

-د بېلګي په توګه، د ۱۹۷۳ او ۱۹۷۴ کلونو ترمنځ ایران، چي یو مسلمان هېواد دی، او اندونیزیا، چي هم مسلمان هېواد دی، له نړی والو لوېدیځو هېوادونو سره د تېلو د بندیز په پرېکړه کي ګډون نه و کړی. په داسي حال کي چي د تېلو عربي مسلمان هېوادونو ټولو په ګډه په دي بندیز کي برخه واخیسته.

-دا عربي ګډ دريځ موږ ته دا ښيي چي د اوومي پېړی عربي فتوحات ترنن ورځي پوري په تاریخ کي ژور او اغېزناک پاتي شوي دي.

-دا د دین او دنیا ترمنځ هماغه ژور امتزاج دی چي ما دي پايلي ته يي ورسولم چي حضرت محمد ﷺ د ټول بشري تاریخ ترټولو اغېزمن شخصیت دی.

ketabton.com - The Digital Library

2- اسحاق نيوټن : (۱۶۴۲ - ۱۷۲۷ م)

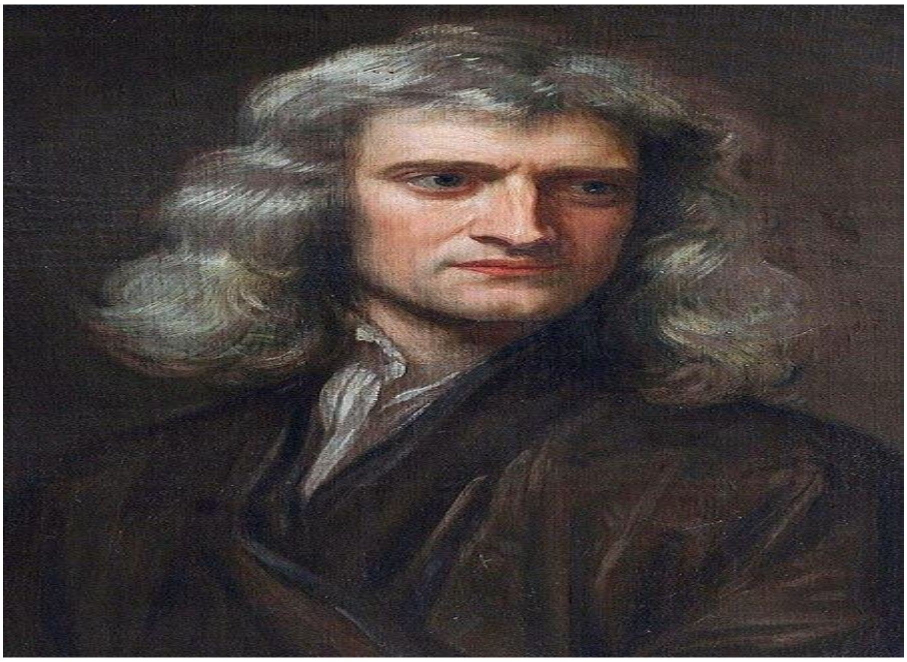

-اسحاق نيوټن د بشري تاريخ ترټولو ډېر اغېزمن عالم ګڼل کېږي. هغه د ۱۶۴۲ کال د کرسمس په ورځ وزېږېد، او همدا هغه کال و چې ايتالوى ستورپوه ګاليليو وفات شو. اسحاق نيوټن د پيغمبرﷺ په څېر، هغه داسي وزېږېد چې پلاريې نه درلود.

-په ماشومتوب کې يې د هوښيارى نښې ډېرې څرګندې نه وې، خو د لاسونو په کارونو کې يې مهارت ښکاره و. د هغه مورفکر کاوه چې ښايي هغه يو ښه سمندري ملوان يا ماهرترکاڼ شي، نو هغه يې له ښوونځي و ايست، وروسته له هغې چې ښوونکو يې شکايت وکړ چې هغه د دوى خبرو ته ډېره پاملرنه نه کوي.

-خو کله چې هغه دولس کلن شو، نو په تنده توګه يې د هرڅه لوستل پيل کړل، تر دې چې د کمبريج پوهنتون ته داخل شو. په پوهنتون کې به يې هرهغه کتاب لوسته چې لاس ته به ورغى.

-په ۲۱ کلنۍ کې يې د هغو نظريو بنسټ کېښود چې وروسته يې عصري ساينس په بشپړ ډول ولړزاوه.

-نيوټن خپلې نظريې پټې جوړولې او يوازې هغه وخت يې خپرولې چې بشپړې شوې به وې او هغه ته به يقين و چې سل په سلو کې سمې دي.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه لومړی نظریه د رڼا په اړه وه. هغه لومړی کس وچې دا حقیقت ته ورسېد چې رڼا د طیف [13] له ټولورنګونوڅخه جوړه شوې ده. همدارنګه يې د رڼا د انعکاس او انکسارقوانین هم وڅېړل.

-هغه په ۱۶۶۸ کال کې لومړی انعکاسي تلسکوپ جوړکړ، چې هماغه پرمختللی ډول دی چې نن هم په ستورپوهنیزو څېړنوکې کارول کېږي.

-د هغه له سترو کشفونو څخه یو هم د تفاضل او انتګرال حساب دی، چې هغه په ۲۱ کلنۍ کې پرې پوه شوی و. دا د عصري نظري علومو بنسټ ګڼل کېږي. که هغه یوازې همدا یو کشف کړی وای، نو دا به د هغه لپاره د ویاړ او افتخارلپاره بس و او هغه به یې د دې نوملړ په لوړځای کې درولی وای.

-خو د هغه ترټولو سترعلمي کشفونه د حرکت قوانین او د جاذبې عمومي قانون وو. که د نیوټن له زماني مخکې د علومو وضعیت ته وګورو، نو ښکاري چې هغه په خپل بې‌ساري هوښ او نبوغ سره د علم په پرمختګ کې ترټولو ستره ونډه لرله او د بشري پوهې افقونه یې پراخ کړل.

[13] - په ساینس کې Electromagnetic spectrum :ته طیف ویل کېږي، یعني د برېښنایي او مقناطیسي وړانګو بشپړه لړۍ، لکه د راډیو څپې، رڼا، ایکس وړانګې او ګاما وړانګې.

ketabton.com - The Digital Library

3- عيسى عليه السلام : (۶ ق.م – ۳۰م) .

-د عيسى عليه السلام اغېزپربشريت ډېرقوي اوستردى، او هېڅوک دا خبره نه ردوي چې هغه بايد د دې نوملړ په سر کې وي. خو پوښتنه دا ده: څنګه کېداى شي عيسى عليه السلام، چې د انسانيت په تاريخ کې د ترټولو اغېزمنو دينونو څښتن دى، د دې لړۍ په لومړي ځاى کې نه وي؟

-بېشکه عيسويت د وخت په تېرېدوسره د پيروانوله پلوه ترټولو لوى دين ګرځېدلى دى. خو په دې څېړنه کې مهمه خبره د دين اغېز نه دى، بلکې د هغه کسانو اغېز دى چې دغه دينونه يې رامنځته کړي دي.

-عيسويت له اسلام سره توپيرلري، ځکه چې دا دين يوازې د يو کس له خوا نه دى جوړشوى، بلکې دوه کسانو جوړکړى: عيسى عليه السلام او قديس پاول.

-له همدې امله بايد د دې دين د جوړولو وياړ دې دووکسانو ترمنځ وويشل شي.

-عيسى عليه السلام د عيسويت اخلاقي اصول، روحاني ليد او د انسان د چلند بنسټونه ايښي دي.

-خو د عقيدې (الهياتو) اصول بيا قديس پاول جوړ کړي دي. عيسى عليه السلام د روحاني پيغام څښتن و، خو قديس پاول د هغه په اړه د عبادت تصورهم ورزيات کړ. همدارنګه قديس پاول د «نوي عهد» ډېره برخه وليکله، او په لومړۍ پېړۍ کې د عيسويت ترټولو لوى مبلغ و.

ketabton.com - The Digital Library

-عيسى عليه السلام په ځوانۍ کې وفات شو[14] (د محمد ﷺ اوبودا برخلاف)، اوپوازې يو شمېر پيروان يې درلودل. د هغه له وفات[15] وروسته، د هغه پيروانو يوه کوچنۍ يهودي ډله جوړه کړه.
-خو قديس پاول دا کوچنۍ ډله په يوه لويه او فعاله ټولنه بدله کړه، چې هم يهودان او هم غير يهودان پکې شامل شول، تردې چې عيسويت د نړۍ له لويو دينونو څخه شو.
-له همدې امله يو شمېر څېړونکي دا نظرلري چې د عيسوي دين اصلي بنسټ ايښودونکی قديس پاول دی،[16] نه حضرت عيسى عليه السلام. دا نظر دا پايله هم رامنځته کوي چې بايد قديس پاول د دې نوملړ په درجه بندۍ کې د عيسى عليه السلام څخه مخکې ځای ولري.

---

[14] - دادکفارو عقيده ده ، داسلامی عقيدې مطابق عيسى عليه السلام اوس هم ژوندی اوپه اسمان کې دی آخروخت کی به راکوزيږي او د محمد صلى الله عليه وسلم د امتيانو څخه به حساب شي پدې اړه دا د Quran د Surah An-Nisa د ۱۵۷–۱۵۸ آيتونو
-وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۝ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا
ژباړه:
او د هغوی دا خبره چې: موږ د مريم زوی مسيح عيسی، د الله رسول، ووژه. خو هغوی هغه ونه واژه او نه يې په دار (صليب) کړ، بلکې (حقيقت) هغوی ته مشتبه شو. او بېشکه هغه کسان چې په دې موضوع کې اختلاف لري، په شک کې دي؛ هغوی هېڅ يقيني پوهه نه لري، يوازې د گومان پيروي کوي، او هغوی هغه يقينا نه دی وژلی.
بلکې الله هغه خپل لوري ته پورته کړ، او الله تل ځواکمن او د حکمت څښتن دی.
لنډه تشريح:
دا آيتونه د هغوکسانو ادعا ردوي چې ويل يې) Jesus عيسى عليه السلام) ووژل شو او په صليب کړای شو. د اسلامي عقيدې له مخې:

- هغوی نه عيسى وژلی او نه يې په دار کړی.
- پېښه ورته مبهمه او اشتباه شوه.
- هغوی يوازې د گومان پر بنسټ خبرې کوي.
- الله تعالى عيسى خپل لوري ته پورته کړ.

دا آيتونه د عيسى عليه السلام د نجات او د هغه د وژل کېدو د انکار په اړه اساسي قرآني دليل ګڼل کېږي.
د النساء سورت د ۱۵۷ م آيت هغه برخه چې تاسو يادونه کړې، داسې ده:
وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ...
ژباړه:
"او نه يې هغه وواژه او نه يې په صليب کړ، بلکې (چاره) پر هغوی مشتبه شوه"...
د دې آيت بشپړه برخه تر۱۵۸ م آيت پورې داسې ده:
وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ... بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا
لنډه معنا:
آيت د هغو خلکو دا ادعا ردوي چې ګواکې عيسى عليه السلام يې وژلی او په صليب کړی و. د اسلامي عقيدې له مخې، نه هغه ووژل شو او نه په صليب مړ شو، بلکې الله هغه خپل لوري ته پورته کړ.

[15] - عيسى عليه السلام ژوندی اوپه اسمان کې دی .

[16] - پاول دعيسويت دين تثليث ته ورتيل واهه اود توحيد عقيده يې له منځه يوړه .

ketabton.com - The Digital Library

-خودا هم روښانه ده چي که عیسی علیه السلام نه وای، نو عیسویت به هم نه و. له بلي خوا دا هم غیرمنطقي ده چي د عیسی علیه السلام په اړه هغه څه ومنل شي چي وروسته د کلیسا یا د هغي د مشرانو له خوا په دین کي ورزیات شوي دي.

-ځکه ډېرهغه شیان چي وروسته ورزیات شوي، د عیسی علیه السلام له اصلي تعلیماتو سره په ټکر کي دي. د بېلګي په توګه د مسیحیانو ترمنځ جګړي او د یهودانو وژل، هېڅکله د عیسی علیه السلام له پیغام سره سمون نه لري، او دا تصورهم نشي کېدای چي عیسی علیه السلام د داسي کارونو سپارښتنه کړي وي.

-که څه هم په لوېدیځه مسیحي نړی کي علومو پرمختګ کړی، خودا هم منطقي نه ده چي وویل شي دا پرمختګ د عیسویت له امله شوی دی. له همدې امله، د مسیحي دیني عالمانو په لیکنو کي داسي څه نه موندل کېږي چي وښیي عیسویت له علم سره په ټکر کي دی.

خلک د طبیعت د څېړني یا علمي فکرکولو ته هڅوي.

-په حقیقت کي، کله چي د روم امپراتوري عیسویت ومانه، نو په هماغه وخت کي د ساینس او ټکنالوژی په کچه کي یو سخت کمښت او شاتګ هم رامنځته شو.

-د اروپا د علمي پرمختګ بیا راژوندي کېدل په اصل کي د دې له امله وو چي د لوېدیځ تمدن په دننه کي یو بل فکري بدلون رامنځته شو...

-د اروپا فکري میراث د علمي فکرله طریقې سره مناسب دی، خودا طرزفکرد حضرت عیسی علیه السلام له تعلیماتو نه دی اخیستل شوی، بلکي د یوناني عقلي تفکرمحصول دی، چي د فیلسوف ارسطو او د اقلیدس د هندسي په اثاروکي يې څرګند مثالونه موندل کېږي.

-علم په اروپا کي د مسیحي دورې په وخت کي وده ونه کړه، بلکي د «رنسانس» په دورکي يې وده وکړه؛ هغه دوره چي اروپا پکې یو ځل بیا د مسیحي دین څخه مخکې انساني فکري میراث ته مخه کړه.

-د حضرت عیسی علیه السلام ژوند د نوي عهد (انجیل) له مخې معلوم دی، که څه هم د هغه د ژوند په اړه ځیني مهم ټکي باید یاد شي، خوډېرمعلومات يې کره او وسم نه دي.

-مورږ په دې هم ډاډه نه یو چي د هغه اصلي نوم څه و، خوغالب ګومان دا دی چي د هغه عبراني نوم «یشوع» و. د هغه د زېږېدوکال هم دقیق نه دی، که څه هم ویل کېږي چي هغه د هغوکلونو څخه شاوخوا شپږ کاله مخکي زېږېدلی وچي عموماً يې خلک مني.

ketabton.com - The Digital Library

-حتی د هغه د وفات[17] کال هم قطعي نه دی، سره له دې چې پيروان يې يوه ټاکلې نېټه مني. همدارنګه عيسی عليه السلام هيڅ ليکلی متن نه دی پرېښی، اوزموږ ټول معلومات د نوي عهد له ليکنو څخه ترلاسه شوي دي.

[17] - دادکفارو عقيده ده . دحضرت عيسی عليه السلام په اړه د مسلمانانو عقيده :

حضرت عيسی عليه السلام د هغوپنځولويوپيغمبرانو له ډلې څخه دی چې الله تعالی يې په قرآن کريم کې په تفصيل سره يادونه کړې ده. د هغه پيروان پخوا نصارى بلل کېدل، خو د دې لپاره چې هغوی د هغه دين تحريف کړ، د علماوو په اصطلاح اوس مسيحيان بلل کېږي.

د ډېرو مفسرينو په وينا، کله چې د حضرت عيسی عليه السلام د وژلو پرېکړه وشوه، الله تعالی هغه آسمان ته پورته کړ. امام قرطبي رحمه الله و ايي:

سمه او راجحه خبره دا ده چې الله تعالی حضرت عيسی عليه السلام له مرګ او خوب پرته ژوندی آسمان ته پورته کړ.

رسول الله ﷺ د اسراء او معراج په شپه له حضرت عيسی عليه السلام سره ليدلي وو. په صحيح حديث کې راغلي چې رسول الله ﷺ وفرمايل:

»د اسراء او معراج په شپه مې عيسی عليه السلام وليد. هغه منځنۍ قد درلود، رنګ يې سپين او سورته نږدې و، داسې ښکارېده لکه تازه چې له حمامه راوتلی وي) «*.متفق عليه* .

-په آخرالزمان کې، کله چې دجال راووځي، حضرت عيسی عليه السلام به د دوو ملايکو په ملتيا له آسمان څخه راکوز شي او د بيت المقدس د ختيځې منارې ترڅنګ به دجال ووژني.

له دې وروسته به، د ځينو روايتونو له مخې، اوه کاله په ځمکه کې ژوند وکړي. لکه څنګه چې په صحيح مسلم کې راغلي دي:

-بيا به الله تعالی داسې باران راولېږي چې د ختو او وريو هيڅ کوربه ترې نه پاتې کېږي. باران به ځمکه پاکه او داسې ځلانده کړي لکه هينداره. بيا به ځمکې ته ويل شي: خپلې مېوې او نباتات راوباسه او خپل برکت بېرته ښکاره کړه. په هغه وخت کې به يوه لويه ډله خلک په يوه انار ماړه شي او د هغه ترپوستکي لاندې به سيوری ته کښيني. د څارويو په شيدو کې به برکت واچول شي؛ د يوې اوښې شيدې به د ډېرو خلکو لپاره بس وي، د يوې غوا شيدې به يوې قبيلې ته بسنه وکړي او د يوې مېږې شيدې به د يوې ستړې کورنۍ لپاره کافي وي).*صحيح مسلم* .

-امام مسلم له ابوهريره رضي الله عنه روايت کړی چې رسول الله ﷺ وفرمايل:

»قسم په الله! عيسی بن مريم به د عادل واکمن په توګه راکوز شي، جزيه به ختمه کړي، امن به خپور شي، کينه، دښمني او حسد به له خلکو څخه ورک شي، او خلک به مال ته راوبلل شي، خو هېڅوک به يې د اخيستلو اړتيا ونه لري)«.*صحيح بخاري او صحيح مسلم* .

-امام نووي رحمه الله د دې حديث په تشريح کې و ايي:

د دې معنا دا ده چې خلک به د يوبل مال ته اړتيا نه لري؛ ځکه شتمني به ډېره وي، محتاجې به کمه وي او قيامت به نږدې شوی وي.

-په ځينو روايتونو کې راغلي چې حضرت عيسی عليه السلام به له نزول وروسته اوه کاله په ځمکه کې ژوند وکړي، او په ځينو نورو روايتونو کې څلوېښت کاله ياد شوي دي.

-عبدالله بن عمررضي الله عنهما روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل:

»الله تعالی به عيسی بن مريم راولېږي. بيا به خلک اووه کاله په ځمکه ژوند وکړي، په دې موده کې به د دووکسانو ترمنځ هيڅ دښمني نه وي. وروسته به الله تعالی د شام له لوري يو خوږ باد او يخه هوا راولېږي، او د هرهغه چا روح به واخلي چې د ذرې په اندازه ايمان يې په زړه کې وي)«.*صحيح مسلم* .

-او د امام احمد او ابوداود په روايت کې رسول الله ﷺ وفرمايل:

»حضرت عيسی عليه السلام به په ځمکه څلوېښت کاله پاتې شي، بيا به وفات شي او مسلمانان به د هغه د جنازې لمونځ ادا کړي)«.*سنن ابوداود* .

ketabton.com - The Digital Library

-له بده مرغه، د انجيلونو ترمنځ هم اختلافات شته. د بېلګي په توګه د متى انجيل او د لوقا انجيل د عيسى عليه السلام د وروستيو خبرو په اړه له يو بل سره اختلاف لري، كه څه هم دا خبري په اصل كي له تورات (قديم عهد) څخه اخيستل شوي دي.

-دا تصادفي خبره نه ده چي د عيسى عليه السلام ځيني خبري له تورات څخه نقل شوي دي، ځكه د عيسويت بنسټ ايښودونكى يهودي و، او يو وفاداريهودي و.

-په ډېرو مواردوكي ويل كېږي چي عيسى عليه السلام د يهودي انبياوو په څېرو، چي په تورات كي ياد شوي دي، او له هغوى څخه يي ژوراغېزاخيستى و.

-عيسى عليه السلام د خپل وخت خلكو باندي ډېرژوراغېزدرلود، او د شجاعت په ټولو معناوو كي يو ډېرزړور شخصيت و.

-خود حضرت محمد ﷺ برعكس، هغه هېڅكله سياسي فعاليت يا د ديني واک عملي مشري نه ده ترسره كړي، او نه يي عيسويت كوم سياسي رول درلود.

-كه د عيسى عليه السلام دغه اصول عملي شوي واى، نو زه به هيڅ شيبه هم نه واى درېدلى چي هغه د دي نوملړپه لومړي ځاى كي كېږدم.

-خو حقيقت دا دى چي دغه تعليمات د خلكو ترمنځ پراخ منل شوي نه دي، او حتى ډېر مسيحيان هم دا نه مني. د مثال په توګه د "له دښمن سره مينه كول" خبره ډېرخلک يو ډول د خيال او غيرعملي لوړاخلاقي تصوركڼي، چي يوازي په يوه خيالي نړى كي عملي كېداى شي.

-موږ په عادي ژوند كي دا اصل نه عملي كوو، او حتى له نورو هم دا تمه نه لرو، او خپلو ماشومانو ته هم دا سپارښتنه نه كوو چي د دي لارې پيروي وكړي. همدارنګه د عيسى عليه السلام ډېر نور تعليمات هم خلكو ته مغشوش ښكاري، او ډېرو كسانو يي د عملي كولو هڅه نه ده كړي.

يادونه :

-ليكوال و ايي: دواړه روايتونه صحيح دي. د علماوو د جمع كولو له مخي، د اوو كلونو روايت د حضرت عيسى عليه السلام د آخرالزمان له نزول وروسته د اوسېدو مودي ته اشاره كوي، او د څلوېښتو كلونو روايت كي د هغه د لومړي ژوند موده هم شامله ده. يعني حضرت عيسى عليه السلام آسمان ته له پورته كېدو مخكي شاوخوا ۳۳ كاله ژوند كړى و، او له نزول وروسته به اوه كاله نورهم ژوند وكړي؛ په دي ډول يي د ځمكني ژوند ټوليزه موده شاوخوا څلوېښت كاله كېږي. صد مرد تاثيرګذارتاريخ . (النهاية / الفتن و الملاحم) «١/١٤٦ (تحقيق زينى) [أبو شاكر مسلم .

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

4- بودا : (۵۶۳ ق.م – ۴۸۳ ق.م) [18]

-د بودا اصلي نوم "سيدهارتا" و، اوشخصي نوم يې "گوتمه بودا" دی. هغه د بوديزم دين بنسټ ايښودونکی دی، چې د نړی له سترو دينونو څخه گڼل کيږي.

-د هغه پلارد شمالي هند په يوه ښارکي د يوې کوچنی پاچاهی واکمن و، چې د نيپال له پولوسره نږدې وه. بودا په شپاړس کلنی کې له خپلې يوې خپلو انې سره واده وکړ، چې هغه يې هم همزولې وه.

-هغه په نازاو نعمت کې وزېږېد، خو سره له دې ډېرناخوښ و. هغه دا وليدل چې ډېرخلک بې وږلي دي، شتمن خلک هم خوشحاله نه دي، اوټول انسانان د ناروغی او مرگ ښکاردي.

---

[18] - د بودا په اړه د مسلمانانو نظر:

-، د مسلمانانو نظرد بودا په اړه داسې دی چې، لکه څنګه چې شيخ محمد صالح الفوزان وايي:

»بودا پيغمبرنه و، بلکې يوکافرفيلسوف وچې د يوه غيرالهي دين پيروو. هرڅوک چې دا عقيده ولري چې بودا پيغمبرو، هغه کافردی.

-د بودا پيروانو د هغه په اړه افراط کړی دی؛ هغوی د هغه د الوهيت عقيده لري، عبادت يې کوي، اوپه پخوانيو او اوسنيو زمانوکې ډېرخلک د همدې بتپرست دين پيروان دي. پر مسلمان واجب ده چې له دې دين او د هغه له پيروانو څخه زړه‌بدی ولري، له هغوی څخه برائت څرګند کړي او د الله تعالی لپاره ورسره دښمني ولري«.سرچينه فتاوى اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء) ٢٦/٤٤)][(أبوشاكرمسلم .

ketabton.com - The Digital Library

-بودا ډېرفکروکړاودې پايلې ته ورسېد چې بايد په دې لنډ اوتېرېدونکي ژوند کې يوداسې حقيقت وي چې تردې ټولو لوړاو پاتې کېدونکی وي.

-کله چې هغه ۲۱ کلن شو او زوی يې هم پيدا شو، نو پرېکړه يې وکړه چې د دنيا ژوند پرېږدي او د حقيقت د لټون لپاره ځان وقف کړي.

-د بوديزم خپرېدل :

-بوديزم د ټولو خلکو لپاره خلاص دين دی، پرته له دې چې د نژاد، رنګ يا قوم توپير ته وګوري، برعکس د هندويزم له سخت تعصب څخه.

-د بودا له وفات وروسته بوديزم ورو ورو خپور شو. په درېيمه ق.م پېړۍ کې د هند امپراتور "اشوکا" بوديزم ومانه، چې له امله يې دا دين د شاوخوا سيمو ته خپور شو:

- جنوب ته: سيلان (سريلانکا) .
- ختيځ ته: برما، ماليزيا او اندونيزيا .
- شمال ته: افغانستان .
- چين ته يې هم لاره ومونده .
- له چين څخه کوريا او جاپان ته ورسېد .

-په خپله هند کې بوديزم ورو ورو کمزوری شو، تردې چې شاوخوا تر ۵۰۰ ميلادي کال پورې ډېر کم پاتې شو، او په ۱۲۰۰ ميلادي کال کې تقريباً له منځه لاړ. خو په چين او جاپان کې پاتې شو، او په تبت او ځينو نورو اسيايي هېوادونو کې رسمي دين وګرځېد.

-د بودا تعليمات او ارزونه :

-د بودا تعليمات د هغه له مرګ ډېر وروسته ليکل شوي، او د هغه دين هم وروسته په بېلابېلو څانګو ووېشل شو.

-که څه هم بودا د لويو ديني بنسټ ايښودونکو له ډلې څخه دی او د دې نوملړ د سرلپاره ورکس دی، خو يوه ستونزه دا ده چې په نړۍ کې د بوداپانو شمېر شاوخوا ۲۰۰ ميليونه دی، په داسې حال کې چې مسلمانان شاوخوا ۷۰۰ ميليونه او مسيحيان شاوخوا ۱۰۰۰ ميليونه دي.

-د بودا ژوند او فلسفه :

ketabton.com - The Digital Library

-بودا پرېکړه وکړه چې د دنيا له ټولو چاروځان جلا کړي، د فکراو مراقبې لپاره ځان بشپړوقف کړي، او د ژوند حقيقت ولټوي.

-هغه هرڅه پرېښودل اويوبېوزله سوالګرشو. له يوشمېرديني استادانوسره يې زده کړه وکړه، خووروسته پوه شو چې د دوی د ژوند ستونزوته وړاندې شوې لارې چارې کافي نه دي.

-په هغه وخت کې دا باورموجود و چې د دنيا د ستونزويوازينۍ حل زهد او دنيا پرېښودل دي. نو بودا هم زهد ته مخه کړه، کلونه يې يوازې لږ خواړه خوړل او لږ څښاک يې کاوه.

-خووروسته يې وموندله چې د بدن سخت تعذيب د انسان ذهن تياره کوي او د حقيقت د ليدلو توان ترې اخلي. نوهغه له افراطي زهد څخه وګرځېد او عادي ژوند ته ستون شو؛ خوبيا يې هم د فکراو خلکوسره اړيکه وساتله.

-په انزوا کې يې د انسانانو ستونزې په ژوردول وڅېړلې.

-يوه شپه، چې د انځرد يوې ونې لاندې ناست و، د دنيا ټولې ستونزې يې په ذهن کې راټولې شوې او هغه ته څرګندې شوې. هماغه شپه يې د هغود حل لاره وموندله.

-کله چې سهارشو، هغه په بشپړيقين پوه شو چې حقيقت يې درک کړی دی، او هغه "بودا" شو، يعني يوروښانه او بيدار انسان.

-د بودايي تعليماتو لنډيز:

-د بودا تعليمات په "څلورو سپېڅلو حقيقتونوکې" لنډېږي:

1. ژوند په خپل ذات کې له کړاوونو ډک دی.
2. د دې کړاوونو سبب د انسان حرص او خواهشات دي.
3. دا حرص او خواهشات له منځه وړل کېدای شي، کله چې انسان د "نروانه (Nirvana)" حالت ته ورسېږي، يعني د داخلي غوښتنو له منځه تګ.
4. د دې حالت د ترلاسه کولو لاره "اته ګوني سمه لاره" ده، چې لاندې څېزونه پکې شامل دي:
   - سم ليدل .
   - سم فکرکول .

ketabton.com - The Digital Library

- سمه وينا .
- سم عمل .
- سم معيشت .
- سمه هڅه .
- سمه پوهه .
- سمه مراقبه .

-د هغه اغېزد حضرت محمد ﷺ او حضرت عيسى عليه السلام له اغېزڅخه ډېرکم و.

د دې سبب چې بوديزم په هند کې کمزورى شو دا و چې هندويزم د بوديزم ډېرې اساسي نظريې په خپل ځان کې شاملې کړې.

-خو سره له دې، بوديزم د سولې او عدم تشدد بلنه تر اسلام او مسيحيت ډېر په څرګند ډول وړاندې کوي. بېشکه د سولې اصولو او له تاوتريخوالي د لرې والي فکر د هغو ټولو هېوادونو په سياسي ژوند زوراغېزدرلود چې بوديزم يې منلى و.

-ريښتيا دا هم ويل شوي چې که حضرت عيسى عليه السلام بيا ژوندى شي، نو هغه به د هغو جنايتونو له امله حيران شي چې د هغه په نوم او د هغه د پيروانو ترمنځ ترسره شوي دي. په اروپا کې د مسيحي ملتونو ترمنځ څومره خونړۍ جګړې شوې دي.

-همدارنګه که بودا بيا ژوندى شي، نو به وګوري چې د هغه له نوم څخه ډېرې داسې خبرې نقل شوي او د هغه پيروانو داسې لارې غوره کړې دي چې هغه به ورسره موافق نه و.

-خودا خبره هم شته چې د بودا اغېزپرخپلو پيروانو تر هغه ډېرزوردى چې د عيسى عليه السلام اغېزپرخپلو پيروانو دى.

-د بودا او کنفوسيوس اغېزپه خپلو پيروانو کې نږدې برابر ګڼل کېږي، ځکه دواړه په يو وخت کې ژوند کړى ، او د دواړو پيروان هم د شمېرله پلوه ډېرتوپيرنه لري.

-ما بودا د کنفوسيوس څخه مخکې ځکه غوره کړې چې:

لومړى، په چين کې کمونيزم د کنفوسيوسي ديني او فکري نظام ځاى نيولى، نو په دې توګه د کنفوسيوس اغېزکمزورى شوى او د بوديزم په پرتله يې ارزښت ټيټ شوى دى.

ketabton.com - The Digital Library

دوهم، کنفوسیوسي فکریوازې د چین تر حدودو محدود پاتې شوی او له چین څخه بهر یې ډېر اغېزنه دی کړی.

-دا خبره ښیي چې کنفوسیوس یوازې د چین له فکري او کلتوري طبیعت سره تړلی و، په داسې حال کې چې بودا وتوانېد چې خپل تعلیمات د هند له پولو څخه بهر هم خپاره کړي.

ketabton.com - The Digital Library

5- کنفوسيوس : (۵۵۱ ق.م – ۴۷۹ ق.م)

-کنفوسيوس د چين لومړنی فيلسوف و چې ويې کولای شو يو داسې فکري نظام جوړکړي چې د چين د خلکو ټول مهم نظريات د ټولنيز چلند او اخلاقو په اړه پکې راټول شي.

-د هغه فلسفه د شخصي اخلاقي ارزښتونو پر بنسټ ولاړه وه، او دا اصل يې هم و چې حکومت بايد د خلکو خدمت وکړي او د لوړو اخلاقي معيارونو عملي کوونکی وي. دا نظريات ترزرو کلونو زيات د خلکو په چلند حاکم پاتې شول.

-کنفوسيوس په ۵۵۱ ق.م کال کې د شمالي چين په "لو" ولايت کې وزيږيد. يتيم وه ، نو له خپلې مورسره په ډيرفقرکې لوی شو.

-کله چې لوی شو، په حکومت کې يې دنده ترسره کړه، خو وروسته يې حکومتي کار پريښود. شاوخوا ديارلس کاله د ښارونو ترمنځ ګرځيده او خلکو ته يې ويناوې کولې. ډيرخلک يې شا وخوا راټول شول.

-کله چې هغه پنځوس کلن شو، بيرته حکومتي دندې ته ستون شو، خو ځينې حسود کسان وتوانيدل چې هغه له دندې لرې کړي، نو هغه هبواد پريښود.

-وروسته يې ديارلس کاله د تبليغ او سفرپه حالت کې تيرکړل، او بيا بيرته خپل ټاټوبي ته راستون شو، هلته يې د عمروروستی پنځه کاله تيرکړل، او په ۴۷۹ ق.م کې وفات شو.

ketabton.com - The Digital Library

-کنفوسيوس اکثره د لويو دينونوله بنسټ ايښودونکو څخه ګڼل کېږي، خودا تعبيرسم نه دی، ځکه د هغه مذهب په اصل کې دين نه دی. هغه د خدای يا اسمانونو په اړه بحث نه کوي، بلکې د ژوند، اخلاقو، ټولنيزچلند او سياست يوه طريقه وړاندې کوي.

-د هغه فلسفه د ميني، د خلکو د ښه چلند، په خبرو کې نرمي ، او د ادب په وينا ولاړه وه، همدارنګه د لاس او ژبې پاکوالي ته اهميت ورکوي.

-کنفوسيوس د مشر انو، زړو خلکو او لوړمقام لرونکو درناوی ته ډېر اهميت ورکوي، د کورنۍ سپېڅلتيا ته ارزښت ورکوي، او د کوچنيانو اطاعت د مشر انو لپاره ضروري ګڼي، او همدارنګه د ښځې اطاعت د مېړه له اصولو څخه ګڼي. خو په عين حال کې هغه ظلم او استبداد نه مني.

-هغه باورلري چې حکومت د خلکو د خدمت لپاره جوړ شوی، نه دا چې خلک د حکومت لپاره وي. او دا چې واکمن بايد لوړ اخلاقي ارزښتونه ولري.

د هغه له مهمو ويناوو څخه يوه دا ده:

-»هغه څه له نورو څخه هم وغواړه چې د ځان لپاره يې غواړې«.

-کنفوسيوس د ژوند په اړه محافظه‌کار نظر درلود، او باوريې دا و چې د انسانيت "زرين دور" په تېروخت کې و، نه په راتلونکي کې.

-له همدې امله هغه د تېروخت لورته مايل و او خلکو ته يې بلنه ورکوله چې په هغه کې ژوند وکړي. خو د هغه د زمانې واکمنان د هغه له نظره سره موافق نه وو، نو ځينې مخالفتونه هم رامنځته شول. دا مخالفتونه له هغه وروسته په څو سوه کلونو کې نور هم سخت شول، کله چې په چين کې داسې پاچاهان واک ته ورسېدل چې د هغه کتابونه يې وسوځول او د هغه تعليمات يې منع کړل.

-دوی دا تعليمات يو دوامداره شاتګ باله، ځکه چې د دوی په نظر ملتونه بايد مخ ته وګوري، په داسې حال کې چې هغه خلکو ته د شاته کتو بلنه ورکوله.

-خو ډېر وخت تېر نه شو چې د کنفوسيوس تعليمات بيا له پخوا څخه هم پياوړي شول، او د هغه پيروان او روحاني لارويان په هرځای کې خپاره شول.

-د کنفوسيوس فلسفه نږدې شل پېړۍ د چين په ژوند واکمنه پاتې شوه، يعني له لومړۍ ق.م پېړۍ څخه ترنولسمې ميلادي پېړۍ پورې.

ketabton.com - The Digital Library

-د کنفوسیوس د اغېز دلیلونه :

-د چین د خلکو باورپه کنفوسیوسي فلسفه کې دوه اساسي دلیلونه لري:

لومړی، هغه رښتینی او مخلص انسان و، او په دې کې هېڅ شک نشته.

دوهم، هغه یو معقول، معتدل او عملي شخص و، او دا ځانګړنه د چیني خلکو له مزاج سره بالکل برابره وه. همدا لوی لامل و چې د هغه فلسفه په چین کې خپره شوه.

-هغه خلکو ته دا نه ویل چې خپل ژوند بدل کړي یا پر خپل ژوند بغاوت وکړي، بلکې هغه یوازې هغه څه تاییدول چې دوی پرې مخکې له مخکې باوردرلود، نوهغوی خپل ځان د هغه په تعلیماتو کې موند.

-له همدې امله د کنفوسیوس فلسفه یوازې چیني پاتې شوه او له چین نه بهر یوازې جاپان او کوریا ته خپره شوه.

-د فلسفې زوال او بدلون :

-خو وروسته دا فلسفه په چین کې بشپړه کمزورې شوه، کله چې چین کمونیزم ته واوښت. چین د راتلونکي پرلورحرکت وکړاو ځان یې له دې فکري نظام څخه جلا کړ، د دې له لارې چې له تېر وخت څخه فاصله واخیستل شوه او په کوردننه او بهرکې د سولې سیاست غوره شو.

-که څه هم د کنفوسیوس فلسفې چین ته له شل پېړیو زیات داخلي امن او ثبات ورکړی و، چې دا یې لویه لاسته راوړنه ګڼل کېږي.

-خو دا هم امکان لري چې له پنځوس یا سل کلونو وروسته یو نوی چیني فیلسوف راڅرګند شي چې د کنفوسیوس او ماو تسه تونګ تعلیمات په بشپړډول سره پخلا کړي، او دواړه به سل په سلو کې چیني وي!

ketabton.com - The Digital Library

6- القديس بولس (۴ م – ۶۴ م) [19]

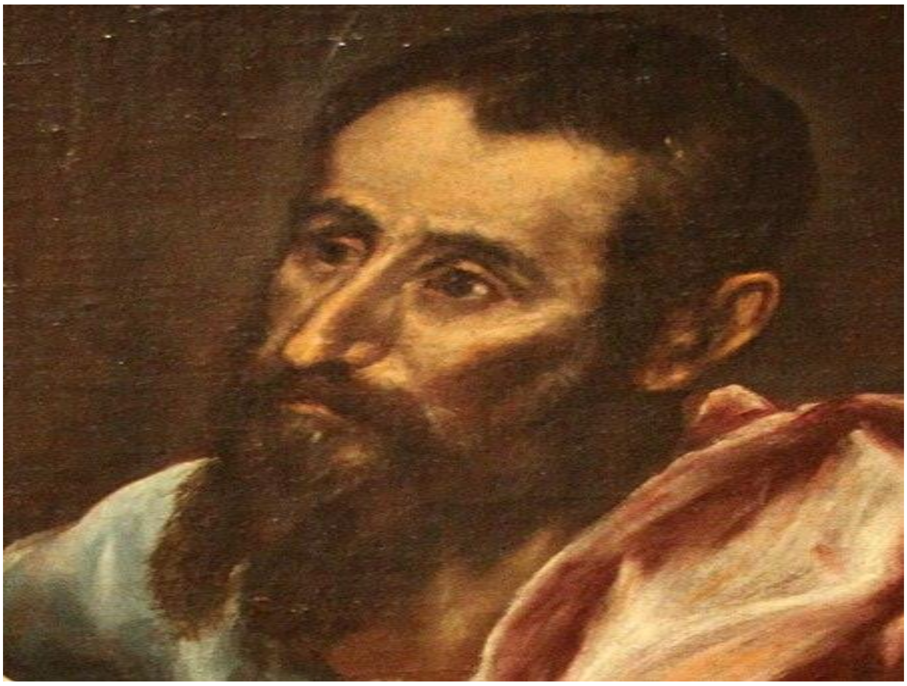

-هغه مبلغ بولس دی، او د حضرت عيسى عليه السلام معاصرو. هغه د عيسويت ترټولو ستر مبلغ ګڼل کېږي، او د هغه اغېزد عيسوي دين په جوړښت کې ډېرلوړو، تردې چې د دې دين د ټولو کتابونو او مفکرينو له اغېزه هم لوړبلل کېږي.

-بولس ته "شاؤول" هم ويل کېږي. هغه د لرغوني ترکيې په طرسوس ښارکې زېږېدلی و. سره له دې چې د رومي تابعيت لرونکی و، خو د يهوديت پيروو. په ځوانی کې يې عبراني ژبه زده کړې وه او خپلې زده کړې يې په بيت المقدس کې ترسره کړې وې. هغه د خيمو سوداګرو.

-کله چې بيت المقدس ته لاړ، د مشهوريهودي عالم "جماليل" شاګرد شو. سره له دې چې بولس د حضرت عيسى عليه السلام په زمانه کې بيت المقدس ته تللی و، خو له هغه سره يې هېڅ ملاقات نه وکړی.

---

[19] - ، پولس د مسيحيانو په حق کې تر ټولو لوی زيان ور رسولی دی .د مسلمانانو د نظر له مخې، هغه يو يهودي و او لومړنی کس و چې د نصرانيت دين يې له توحيد څخه د شرک او د څو معبودانو د عقيدې پر لور واړاوه؛ او د نن ورځې مسيحيت هم د همدې بدلون پيروي کوي.

- همدارنګه وايي چې د يوه انجيل پر ځای يې څلور انجيلونه رواج کړل، چې په دې نومونو مشهور دي:

1. د متی انجيل
2. د يوحنا انجيل
3. د مرقس انجيل
4. د لوقا انجيل صد مرد تاثير ګذار تاريخ .

ketabton.com - The Digital Library

-د حضرت عيسى عليه السلام له وفات[20] وروسته، د هغه پيروان د کفر په توربانديې د سختې شکنجې سره مخامخ وو. بولس خپله هم د عيسى عليه السلام د پيروانو د زنديقى په تور په نيولو او تورنولو کې برخه اخيستې وه.

-خود دمشق پرلورپه يوه سفرکې، هغه په خوب کې حضرت عيسى عليه السلام وليد. له همدې وروسته هغه عيسويت ته واوښت، او دا د هغه د ژوند او د عيسويت په تاريخ کې يو لوى بدلون و. هغه کس چې د عيسويت مخالف و، د همدې دين له ترټولو لويو مبلغينو او سترو ستنو څخه شو.

-له هغې وروسته بولس خپل ټول ژوند د عيسويت د تبليغ، ليکلو او خپرولو لپاره وقف کړ. هغه ډېر سفرونه وکړل، او خلک يې عيسويت ته راوبلل. هغه ترکيې، يونان، سوريې او فلسطين ته سفرونه وکړل.

-کله چې هغه له يهودانو سره خبرې کولې، ډېروخت يې کاميابي نه ترلاسه کوله او حتى ژوند يې په خطر کې کېده، خو له غيريهودانو سره په تبليغ کې ډېر بريالى و. له همدې امله هغه ته "د غير يهودانو مبلغ" ويل کېده، او ترده مخکې يا وروسته هيچا داسې رول نه دى ترسره کړى.

-د بولس عظمت د عيسويت په تبليغ، د هغه په ليکنو، او د عيسوي شريعت په پراختيا کې دى.

-د نوي عهد له ۲۷ کتابونو څخه يې ، بولس ۱۴ کتابونه ليکلي دي.

-د هغه له مهمو نظرياتو څخه دا وو چې حضرت عيسى عليه السلام يوازې يو انسان او نبي نه و، بلکې په حقيقت کې يو الهی ذات و، او هغه د انسانانو د ګناهونو د کفارې لپاره مړشو.[21] او دا چې انسان يوازې د مقدسو کتابونو په ايمان سره د ګناهونو څخه خلاصون نه مومي ، بلکې د عيسى عليه السلام په ايمان سره. که انسان په عيسى مسيح ايمان راوړي، نو د هغه ګناهونه به وبخښل شي. همدارنګه هغه د "اصلي ګناه" مفکوره هم روښانه کړه.

-قديس بولس اعلان وکړ چې د يهودي شريعت د ډېرو دودونو لکه د خوراک او پاکوالي په اړه سختې پابندى ته اړتيا نشته، او همدارنګه د حضرت موسى عليه السلام د تعليماتو په کلکه تعقيب ته اړتيا نشته، ځکه د دغو قوانينو عملي کول د انسان د نجات لپاره کافي نه دي، بلکې حقيقي ايمان هغه څه دى چې د انسان روح ته خلاصون ورکوي.

---

[20] - اسمان ته ترختلو وروسته .

[21] - بولس يا شاؤل هغه لوى بدبخته انسان وه چې عيسوي دين يې دتوحيد څخه تثليث ته واړاوه .

ketabton.com - The Digital Library

-قديس بولس واده نه وکړی، او نه يې له کومې ښځې سره اړيکه لرله. هغه د ښځې، جنس او واده په اړه ځانګړې نظرونه لرل، او دا نظرونه يې په اروپايي فکر زوراغېز پرېښی دی. هغه په خپل لومړي ليک (رساله) کې د کورنتيانو خلکو ته وايي:

-زه هغو ښځوته چې واده نه لري او کونډې دي وايم چې د دوی لپاره غوره دا ده چې زما په څېر پاتې شي. خو که د ځان کنټرول نه شي کولای، نو د واده دوکړي، ځکه واده غوره دی. او هغه کسان چې واده لري، هغوی ته نصيحت کوم چې ښځه له مېړه څخه جلا نه شي. او که جلا شي، نو بې واده دې پاتې شي يا دې له خپل مېړه سره سوله وکړي. او مېړه دې خپله ښځه نه پرېږدي.

-او بولس په خپل ليک تيوثاوس ته وايي چې ښځه بايد په سکوت او اطاعت کې ژوند وکړي، او زه هغې ته اجازه نه ورکوم چې پرسړي واکمنه شي، ځکه آدم د خدای له خوا ترحوا مخکې پيدا شوی دی.

-قديس بولس په حقيقت کې د خپل وخت دعامو افکارو تکرار کوي، خو حضرت عيسی عليه السلام داسې څه نه دي ويلي چې بولس يې بيانوي.

-بولس هغه کس دی چې عيسويت يې د يوې يهودي ډلې څخه په يوه لوی نړيوال دين بدلولو کې ترټولو مهم رول لرلی دی ، او همدارنګه د مسيح "الهی کولو" [22] اصلي مسؤل ګڼل کېږي. حتی

[22] - همدغه بدبخت بولس عيسى عليه السلام خلكوته دخداى دزوى په نوم وښود : د هغه معرفي په څومهموټكوكې لنډه كېداى شي:

١ (عيسى د خداى زوى او الهي مسيح :

پولس عيسى يوازې يو پيغمبر نه ګڼلو، بلکې هغه يې د خداى ځانګړى زوى او الهي مسيح معرفي کړ. د پولسي ليکنو له مخې عيسى د انسانانو د نجات لپاره ځانګړى الهي مأموريت لري.

٢ (د صليب مرګ د نجات وسيله :

پولس ټينګار کاوه چې د عيسى صليب کې مړينه تصادف نه، بلکې د انسانانو د ګناهونو د کفارې لپاره ضروري قرباني وه. د هغه په نظر، نجات د شريعت په عمل نه، بلکې په ايمان ترلاسه کېږي.

٣ (ايمان د شريعت پرځاى :

پولس دا فکر خپور کړ چې انسان د موسوي شريعت د ټول قانون په عملي کولو نه، بلکې يوازې په ايمان سره نجات مومي.

۴ (نړيوال دين :

پولس عيسويت له يهودي محدود چاپېريال څخه راوويست او هغه يې د غيريهودانو (Gentiles) لپاره هم خلاص دين وباله.

لنډه نتيجه :

په لنډه توګه، پولس عيسى داسې معرفي کړ:

- اله او د خداى ځانګړى زوى .
- د انسانانو د نجات لپاره قرباني شوى .
- د ايمان له لارې د نجات وسيله .
- د ټولې نړى لپاره پيغام لرونكى مسيح .

ketabton.com - The Digital Library

ځينې عيسوي فيلسوفان باورلري چې عيسويت په حقيقت کې بولس جوړکړی، نه مسيح عليه السلام .

-خودا ممکنه نه وه چې بولس دې دومره ستراغېزولري، که مسيح پخپله نه وای.

ketabton.com - The Digital Library

7- تسي آی لون : ۴۸- ۱۲۱ م .

-دا سړی هغه څوک دی چې کاغذ یې اختراع کړی. د هغه نوم په لویو دايرة المعارف کتابونو کې ډېرنه راځي، خو دا ددې معنی نه لري چې هغه یو نامعلوم یا بې ارزښته شخص و، یا دا چې اصلاً یې وجود نه و. بلکې تسي آی لون د چین په امپراتوري دربارکې یو مامورو، او د کاغذ د اختراع له امله یې د امپراتورله خوا ډېرلوی درناوی ترلاسه کړ.

-خود امپراتورپه دربارکې ژوند هغه ته یې درباري ناروغي ورواچوله، یعني د سازشونو او دسیسو په منځ کې ښکېل شو، چې په پای کې د همدې له امله له منځه ولاړ. خوله دې مخکې یې د بشریت ترټولو لویه اختراع ثبت کړی وه، چې هغه د کاغذ جوړونه وه. تردې مخکې انسان خپل تاریخ پر لرګي، ډبرو، د حیواناتو پر پوستکو او یا د پاپیروس په پاڼو لیکه، لکه څنګه چې فرعونیانو او یونانیانو کاوه.

-عربانو په شپږمه پیړۍ کې چیني کاغذ ترلاسه کړ، او ډېروخت تېرنه شو چې د منځنۍ آسیا په سمرقند (اوسني شوروي اتحاد کې) کې خلکو د چین په طریقه د کاغذ جوړول زده کړل. عربانو د کاغذ جوړونه انحصارکړه، او وروسته اروپایانو له هغوی څخه دا صنعت واخیست، او د کاغذ صنعت لا ډېرپرمختګ وکړ او له چینایانو څخه هم ډېر متنوع شو.

-اوس کاغذ یو عادي شی ګرځېدلی دی، او څوک نشي تصورکولای چې د بشري تمدن حالت به د کاغذ پرته څنګه و.

ketabton.com - The Digital Library

-ښايي د چين د تمدن د رکود يو سبب دا وي چې هغوی د کاغذ صنعت ته لا پرمختګ ورنه کړ، او له همدې امله يې د بشري تمدن د ثبت او د نسلونو ترمنځ د انتقال پروسه هم محدوده پاتې شوه.

-په پخواني چين کې به يو سړی د يو کتاب د لېږد لپاره لويې ګاډی ته اړتيا لرله، خو نن انسان کولای شي په خپل جيب کې د زرپانو کتاب وساتي، بلکې که وغواړي نو د زرو کتابونو کتابتون هم په خپل جيب کې انتقالولای شي، که هغه يې په فلم کې ثبت کړي!

ketabton.com - The Digital Library

8- یوهان ګوټنبرګ : (۱۴۰۰م – ۱۴۶۸م)

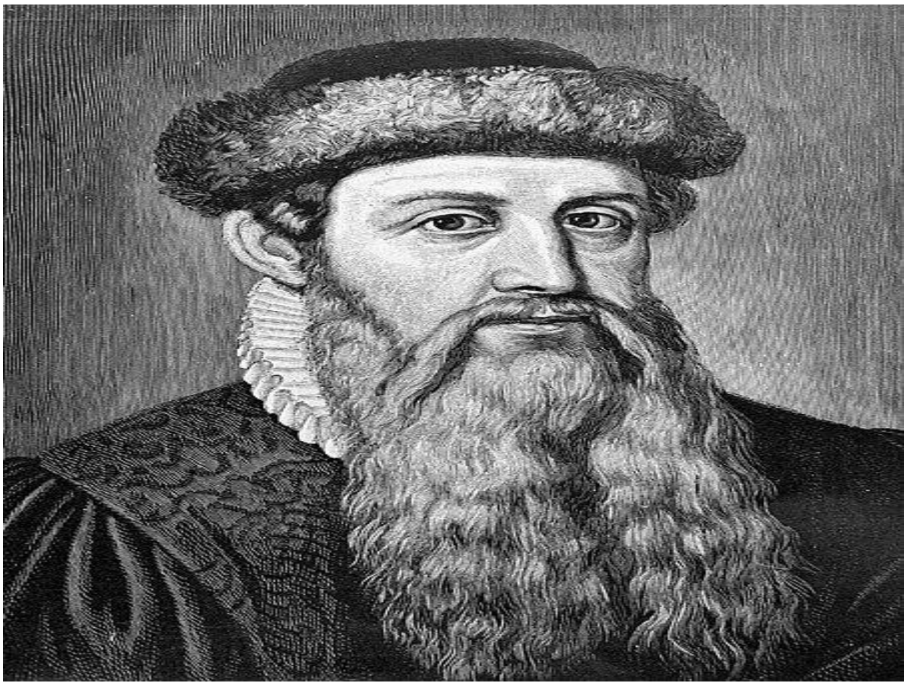

-له دې دوا‌ړو څخه کوم یو د ترتیب له مخې مخکې راتللو وړدی: تسې آی لون که دا جرمني مخترع ګوټنبرګ؟

-ګوټنبرګ د چاپ صنعت اختراع کړ، یا په دقیق ډول یې داسې توري (حروف) جوړکړل چې یو دبل څنګ ته کېښودل کېږي، بیا پرې کاغذ ایښودل کېږي او وربانديې فشارراوړل کېږي، ترڅو چاپ شوې پاڼه ترې جوړه شي. دا اختراع ډېرهستره ده، خودا به دومره ستره نه وای که کاغذ نه وای موجود. نوکاغذ د چاپ څخه مخکې دی، او د کاغذ مخترع د عظمت په درجه کې د چاپ له مخترع څخه مخکې راځي.

-یوهان ګوټنبرګ د جرمني په مینتس ښارکې وزیږېد. دا هغه سړی دی چې داسې صیقل شوې او له یوبل څخه جلا حروف یې جوړکړل چې کولای شي یوله بل سره ونښلول شي اویوواحد قالب ترې جوړشي، چې د پاڼو د چاپ لپاره کارول کېږي.

ګوټنبرګ د تاریخ د ثبت ډېرډېرلوړپړاوته ورساوه. خودا سړی تجارنه و، اوله دې اختراع څخه یې هېڅ مالي ګټه ترلاسه نه کړه. حتی کله چې یې انجیل چاپ کړ، خپل نوم یې هم د انجیل په پاڼوکې ونه لیکه.

-هغه د ستونزواوقضیوپه منځ کې راګېرشو، اوډېروخت یې په کارکې تېرکړ، بې له دې چې درک کړي چې هغه د انسانیت لپاره یو سترکارترسره کوي. هغه د حروفو نظام جوړکړ، د هغوی د

ketabton.com - The Digital Library

ځای پر ځای کولو لپاره یې ثابت ځایونه وټاکل، او همدارنګه یې د چاپ په ماشین کې د رنګ (حبر) لپاره ځانګړی نظام جوړکړ.

-د دغه سړي عظمت په دې کې دی چې هغه د حروفو، رنګ او چاپ ترمنځ یو منظم او دقیق سیستم جوړکړ.

-د چاپ له اختراع وروسته اروپا په بې‌ساري ډول پرمختګ وکړ، داسې پرمختګ چې د انسانیت په لسګونو پېړیو کې مخکې نه وه لیدل شوی.

-که موږ وو ایو چې ګراهام بېل که ټیلیفون نه وای اختراع کړی، ښایي بل چا به هم په هماغه وخت کې اختراع کړی وای، خو د ګوټنبرګ په اړه داسې نه ده؛ که هغه چاپ نه وای اختراع کړی، نو دا کار به د څو نسلونو لپاره ځنډېدلای وای .

- چاپ د بشري تمدن په پرمختګ کې د ستر اغېز له امله، ګوټنبرګ د تلپاتې شخصیتونو په نوملړ کې دا ستر مقام ترلاسه کړ.

ketabton.com - The Digital Library

9- كريستوفركولمبس : (۱۴۵۱م – ۱۵۰۶م) .

-كولمبس غوښتل چي ختيځ كشف كړي، خو امريكا يې كشف كړه. په دې توګه يې د نوي نړۍ لپاره د اكتشافاتو او استعمار دروازه پر انيسته. د هغه اغېز په انساني تاريخ كې له هغه څه ډېر لوی و چي ده يې تمه درلوده. هغه اروپا ته دوه نوري وچي ورکړې، او د فلز اتو كانونه او د خامو موادو بې پايانه سرچيني يې ورته بر ابري كړې.

-كولمبس يو ايټالوی و چي د جنوا په ښاركې په ۱۴۵۱ م كال كې وزېږېد. هغه د يوه سمندري كاركر په توګه كاركاوه، او په ذهن كې يې دا قوي فكر جوړ شو چي د اطلس سمندر له لارې ختيځ ته لاره موندل كېدای شي. هغه د هسپانيا ملكې ايز ابيلا قانع كړه چي د دې پروژې لګښت ومني.

-د هغه سفر د ۱۴۹۲ م كال د اګست په ۳ مه پيل شو. د هغه كښتۍ د افريقا ساحل ته نږدې د كاناري ټاپوګانو ته ورسېدې. د سپتمبر په ۶ مه له كاناري ټاپوګانو څخه لوېديځ ته روان شول. دا يو اوږد او سخت سفر و، او سمندري كسان وډار شول او د ستنېدو فكر يې وكړ، خو هغه پر سفر ټينګار وكړ.

-د ۱۴۹۲ م كال د اكتوبر په ۱۲ مه دوی له لرې ځمكه وليده. هغه بېرته هسپانيا ته ستون شو او هلته په ډېر درناوي سره ومنل شو. وروسته يې درې نور سفرونه هم وكړل، خو هغه هېڅكله هم هند يا جاپان ته ونه رسېد، لكه څنګه چي يې هيله درلوده.

ketabton.com - The Digital Library

-ملکې له هغه سره ژمنه کړې وه چې هره ځمکه چې کشف کړي، هغه به يې حاکم وي. خوکولمبس يو ښه اداري مشر نه و، نو ډېرژرېې هغه هسپانيا ته بېرته راوګرځاوه، په داسې حال کې چې په لاسونو او پښوکې يې ځنځيرونه اچول شوي وو!

-د کولمبس د دې سترې لاسته راوړنې په اړه ډېرشکونه شته. ويل کېږي چې يو ناروېژی سمندري سړی لا دمخه امريکا ته تللی و چې نوم يې لايف اريکسون و، خود هغه کشف د اروپا په سياسي، اقتصادي او فکري ژوند کې هغه سترانقلاب رانه ووست چې د کولمبس سفرراووست.

-خوکولمبس وکولای شول چې ټوله اروپا ولړزوي او د هغې ټول تمرکزنوي نړۍ، پخو انيو تمدنونو او بې حده سرچينو ته واړوي.

-کولمبس سخت مزاجه، عصبي او ډېرنری اندام لرونکی سړی و. د هغه پروژه د هسپانيا له دربار او نورو کسانو سره د سختو مذاکراتو له امله ځنډېدله. هغه په امريکا کې له سرخپوستانو (هندي سرخپوستانو) سره هم ډېرظالمانه چلند وکړ.

-که مورږ د اخلاقو له مخې د دې لويو کسانو درجه بندي کولای، نو ښايي هغه به د ليست په پای کې وای، خودلته خبره د انسانيت په تاريخ کې د اغېزده، او په دې لحاظ هغه بې شکه د لست په سر کې راځي.

ketabton.com - The Digital Library

10- البرت آینشتاین : (1879–1955)

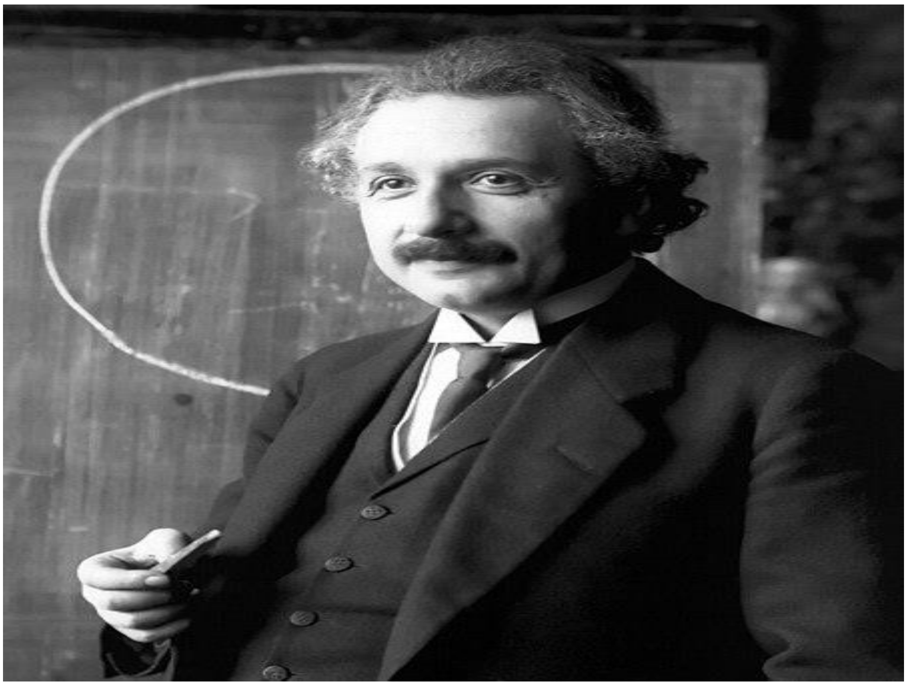

-آینشتاین د شلمې پېړۍ ترټولو لوی ساینسپوه او ډېر مشهورشخصیت ګڼل کېږي. د هغه نوم د "نسبیت نظرېې" سره تړلی دی. د دې نوم لاندې دوه نظرېې شته: یوه یې هغه "ځانګړې نسبیت" نظریه ده چې په ۱۹۰۵م کال کې یې اعلان کړه، او بله یې "عمومي نسبیت" ده چې په ۱۹۱۵م کال کې یې وړاندې کړه. دواړه نظرېې خورا پېچلې دي، او هېڅ عادي انسان یې په ساده ډول د مجلې یا عامو خلکو لپاره نشي تشریح کولای، که هرڅومره هڅه هم وکړي.

-خودلته به یو مثال ورکړو، که څه هم ممکن ډېرروښانه نه وي، بلکې د دې نظرېې د پېچلتیا او مهم والي څرګندونه به وکړي.

-فرض کړئ چې یوه فضايي بېړۍ د ځمکې څخه په ثانیه کې د سل زره میلو په سرعت لرې کېږي. هغه څوک چې له ځمکې څخه یې ګوري او هغه څوک چې له بېړۍ څخه ځمکه ګوري، د دواړو معلومات به یو شان وي. او که بله بېړۍ په ثانیه کې د یو سل اتیا زره میلو په سرعت له ځمکې لرې شي، بیا هم د ځمکې څارونکي او د بېړۍ عملې معلومات به یوله بل سره برابروي.

-خود لومړۍ بېړۍ عمله به ووینې چې دوهمه بېړۍ په ثانیه کې اتیا زره میله مخکې ده — دا هغه څه دي چې موږ یې وایو. خود آینشتاین نظریه وایي چې دا یوازې ظاهري خطا ده، او حقیقت دا دی چې دوهمه بېړۍ له لومړۍ څخه په ثانیه کې سل زره میله مخکې ده. څنګه؟ دا د همدې نظرېې معما ده چې د شلمې پېړۍ ساینسپوهان یې ستړي کړل، او یوازې له څولسیزو وروسته

ketabton.com - The Digital Library

هغه وخت ثابته شوه كله چي ستورپوهانو د نړی له بېلابېلو ځایونو څخه د لمر تندر (کسوف) وڅارلو.

-آینشتاین نوري نظریې هم لري چي ریاضیات او فزیک یې هم بدل کړل، خو هغه د نیوټن څخه وروسته راځي، ځکه نیوټن لا ډېر روښانه او قانع کوونکی و، او د طبیعي علومو د انقلاب بنسټ یې ایښی و. آینشتاین که څه هم سترنابغه و، خو له ده مخکې نوروکسانو د هغه نظریې ته لاره هواره کړې وه.

-آینشتاین هغه څوک هم و چي د امریکا حکومت ته یې وویل چي د اتومي بم جوړول ګړندي کړي مخکې له دې چي جرمنیان یې جوړکړي — او وروسته له دې پرې پښېمانه شو.

آینشتاین د یوې مشهورې معادلې خاوند هم دی چي وایي:

انرژي = کتله × د رڼا د سرعت مربع

-دا معادله د یورانیم له یوې ذرې څخه د ازادېدونکې انرژۍ اندازه په دقیق ډول محاسبه کوي.

یورانیم — یعني کله چي اتوم په حرارتي انرژۍ بدلېږي!

-آینشتاین د جرمني په اولم ښارکې وزېږېد. خپلې زده کړې یې په سویس کې بشپړې کړې، او د سویس تابعیت یې واخیست. هغه د سویس په تعلیمي مؤسسوکې زده کړې وکړې. وروسته له هغې چي د نسبیت لومړۍ نظریه یې اعلان کړه — هغه نظریه چي هغه لا د شلوکلونو نه په کم عمرکې طرح کړې وه — هغه په جرمني کې د پوهنتونونو په سطحه کارپیل کړ، او وروسته د امپراتورد ستورپوهنې د انستیټیوټ مشر شو.

-هغه د فزیک په برخه کې د نوبل جایزه ترلاسه کړه. خو داچي هغه یهودي و، نو په ۱۹۳۳م کال کې له نازي رژیم څخه امریکا ته وتښتېد. هلته یې د امریکا تابعیت ترلاسه کړ، او د پرنسټن په پوهنتون کې یې د استاد په توګه کارته دوام ورکړ ترهغه چي وفات شو.

-د هغه لومړۍ واده ناکام و، خو په دوهم واده کې یې دوه زامن پیدا شول. یهودانو غوښتنه ترې وکړه چي د اسرائیلو لومړی ولسمشر شي، خو هغه دا وړاندیز رد کړ. سره له دې چي هغه صهیونیستي تمایل درلود، خو ترهګري یې نه خوښوله.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه ديني باورونه د تصوف (صوفيزم) سره ډېرنږدې وو، يا داسې تصورته نږدې وو چې و ايي: "د انسان عقل دومره کوچنی دی چې د دې کايناتو په درک کې عاجز دی، نو څنګه به د کايناتو خالق درک کړي؟ دا له عقل څخه پورته مسئله ده — کوم عقل؟"

-هغه په ژوند کې ډېرساده و. د و ايلن (کمان) غږول يې خوښ وو، او باوريې درلود چې موسيقي په حقيقت کې رياضيات دي — د رياضياتو پرته موسيقي نشته، او د موسيقی پرته د رياضياتو ښکلا نه شي درک کېدای.

-هغه به ويل: هر ځل چې زه په رياضياتو کې کومه ستونزه نه شم حل کولای، نو د موزارټ موسيقي اورم! [23]

-هغه د جاسوسي (پوليس) کيسو له ليکوالانو سره حسد درلود، ځکه هغوی د قاتل پېژندنه کوي خو د لوستونکو څخه يې پټوي. هغه به ويل: "څومره خوشبخته دي د پوليسو د کيسو ليکوالان، هغوی حقيقت پېژني خو موږ نه پوهېږو، او بيا هم هغوی دا حقيقت څنګه پيدا کوي؟"

---

[23] - د Wolfgang Amadeus Mozart موسيقي د کلاسيکې موسيقی (Classical Music)له مهمو بېلګو څخه ده. هغه د اروپا د کلاسيکې دورې (شاوخوا ۱۷۵۰–۱۸۲۰) له سترو کمپوزرانو څخه ګڼل کېږي.

د موزارټ د موسيقی ځانګړني دا دي:

- نرمه، متوازنه او روانه نغمه لري .
- د سازونو ترمنځ ښه همغږي او نظم پکې وي .
- ډېرې خلک يې د تمرکز، مطالعې او ارامتيا لپاره اوري .
- د پيانو، ويولين، ارکسترا او اوپيرا لپاره يې مشهور اثار جوړکړي دي.

ketabton.com - The Digital Library

۱۱ -کارل مارکس : (۱۸۱۸- ۱۸۸۳ م) .

-کارل مارکس د »علمي سوسياليزم «بنسټ ايښودونکی و. هغه په ۱۸۱۸ کال کې د جرمني د ټرير په ښارکې وزېږېد. پلارېې وکيل و. کله چې اوولس کلن شو، د بون پوهنتون ته داخل شو، وروسته د برلين پوهنتون ته ولاړ، او بيا يې د فلسفې په برخه کې له يِنا پوهنتون څخه د دوکتورا سند ترلاسه کړ.

-وروسته د ژورنالېزم کارپيل کړاو د راين ورځپاڼې د مشرمديرپه توګه يې د جرمني د کولونيا په ښارکې دنده ترسره کړه. خو د ده سياسي نظريو ژرهغه له ګڼو ستونزو سره مخ کړ. له همدې امله پاريس ته ولاړ، او هلته يې له خپل نږدې ملګري فريدريش انګلزسره وليدل.

-وروسته له فرانسې وشړل شو او بلجيم ته ولاړ. په بلجيم کې يې په ۱۸۴۷ کال کې خپل لومړنی اثر»د فلسفې افلاس «خپورکړ. په راتلونکي کال (۱۸۴۸) کې يې له فريدريش انګلزسره په ګډه »د کمونېست ګوند منشور «خپورکړ. وروسته بيا کولونيا ته ستون شو، خو له هغه ځايه هم وشړل شو، نولندن ته ولاړاو د خپل ژوند ترپايه همدلته پاتې شو.

-مارکس خپل زياتره وخت په مطالعې او ليکلو تېرکړ. د ده ملګری، فريدريش انګلز، د هغه مالي ملاتړکاوه. په ۱۸۶۷ کال کې کارل مارکس د خپل مشهورکتاب »رأس المال« (سرمايه) لومړی ټوک خپورکړ، او پاتې دوه ټوکه يې د هغه له مړينې وروسته چاپ شول.

ketabton.com - The Digital Library

-بې له شکه، د کارل مارکس ليکنې اوهغه بنسټونه چې ده د کمونيزم لپاره کېښودل، هغه ته په تاريخ کې ځانګړی مقام ورکوي. خو دا پوښتنه پاتې کېږي چې په دې لړکې د هغه حقيقي ځای بايد کوم وي؟

-د کارل مارکس د اهميت يوه لويه برخه د کمونيزم په اړه د هغه له نظريې سره تړاو لري. دا نظريه بې له شکه د انسان پرفکر، د تاريخ پرتفسير، اقتصاد اوټولنيزو اړيکوژوراغېزکړی دی. نږدې سل کاله د هغه له مړينې وروسته، د دې نظريې پلويان له يو ميلياردو (زرميليونو) څخه زيات شول. دا د تاريخ په اوږدوکې د هرسياسي مکتب لپاره ترټولولوی شمېربلل کېږي.

-خوهېڅوک په ډاډ سره نه شي ويلای چې دا مکتب، چې په خپله دننه کې يې سخت اختلافونه اووېشونه راپيدا شوي، د اوږدې مودې لپاره به همداسې پاتې شي. په تاريخ کې داسې هم شوي چې خلکوګومان کاوه د مانويت مذهب به تلپاتې وي، خو داسې ونه شول.

-همدارنګه، په ۱۹۰۰ کال کې ډېرو خلکو اعلان کاوه چې پارلماني ډيموکراسي د واکمن اوولس ترمنځ د اړيکو ترټولوغوره او مثالي بڼه ده، خوډېرژردا انګېرنه بدله شوه او د ولسي او سياسي اړيکو بېلابېلې نوې بڼې راڅرګندې شوې.

-حتی که موږدا ومنوچې کمونيزم په نړۍ کې ډېرستراغېزاواهميت درلود، بيا هم بايد دا پوښتنه وکړو چې پخپله د دې مذهب په دننه کې د کارل مارکس ځای او اهميت څومره دی؟

-دشوروي اتحاد کمونيزم داسې وده ورکړه چې هغه له هغې اصلي اوآرماني بڼې څخه، چې کارل مارکس انځورکړې وه، په بشپړډول توپيردرلود. بلکې شوروي کمونيزم د هغوچوکاټونواواصولو څخه هم ډېرلرې ولاړ، چې مارکس ټاکلي وو. په شوروي نظام کې نه د هغه څه څرګند اثرپاتې و چې مارکس يې ديالکتيکي ماديت باله، او نه هم د اضافي ارزښت (فائض القيمة) نظريه په هماغه بڼه عملي وه.

-له همدې امله ويلای شو چې شوروي کمونيزم ترکارل مارکس ډېرد لينين او ستالين پوروړی و. همدارنګه، د مارکس ډېرې نظرېې ترده وړاندې هم د ګڼو اروپايي فيلسوفانوله خوا مطرح شوې وې، خو د کارل مارکس نبوغ په دې کې و چې هغه دا ټولې نظرېې يې په ډېرټينګ او منظم ډول سره وتړلې. هغه د لرغوني اومعاصرتاريخ ژوره څېړنه وکړه، څو د خپلې نظريې د سمون لپاره له تېراوراتلونکي څخه دليلونه وړاندې کړي.

-خو د هغه له مړينې وروسته تاريخ وښوده چې د مارکس ډېرې پاېلې اووړاندوينې ناسمې وې.

ketabton.com - The Digital Library

-سره له دي، د كمونيزم ټولو مشرانو اعلان كړى و چي دوى د كارل ماركس آثارلوستي، د هغه لاربي تعقيب كړي او خپلي نظريي يې وربانديي ورزياتي كړي دي. همدا خبره لينين او ماوتسه تونګ هم كړي وه، لكه څنګه چي د سترو دينونو، لكه اسلام، مسيحيت او بوديزم پيروانو هم د خپلو بنسټګرو لار تعقيب كړي ده.

-په دي كي شك نشته چي فريدريش انګلز د كارل ماركس د نظرياتو په بشپړولو او پراختيا كي مهمه ونډه لرله، په ځانګړي ډول د «رأس المال» (سرمايه) د كتاب په ليكلو كي.

-رښتيا ده چي انګلزخپل مستقل كتابونه هم لرل، خودا هم څرګنده ده چي كارل ماركس ترهغه ژورفكره او سترفيلسوف و. خودا به عادلانه نه وي چي د كارل ماركس او د هغه د نړيوال سياسي فكر د اغېز په اړه د خبرو پر مهال د انګلز ونډه له پامه وغورځول شي.

-دا هم سمه ده چي د ماركس ډېري وړاندويني ناسمي ثابتي شوي. هغه وړاندوينه كړي وه چي په صنعتي پانګواله ټولنه كي به كاركره طبقه ورځ تربلي بېوزله كېږي، خووروسته څرګنده شوه چي دا وړاندوينه سمه نه وه.

-هغه دا هم ويلي وو چي منځنۍ طبقه به له منځه ولاړه شي او د تل لپاره به د كاركري طبقي برخه شي، خودا هم عملي نه شول.

-ماركس دا وړاندوينه هم كړي وه چي د نوي ماشيني ټكنالوژۍ كارول به د پانګي خاوندانو شكست وركړي، خو حقيقت برعكس ثابت شو؛ يعني د ماشينونو پرمختګ د پانګه‌والو د لا ډېري شتمنۍ سبب شو.

-د فيلسوفانو اهميت يوازي د هغوى د سمو يا ناسمو نظريو له مخي نه ارزول كېږي، بلكي د هغه اغېز له مخي سنجول كېږي چي هغوى يې پر خلكو پرېږدي. كله چي يو فيلسوف خلك يوازي له فكركولو څخه عملي اقدام ته وهڅوي، نو همدلته يې ستر مقام څرګندېږي، او له همدي پلوه كارل ماركس د نړۍ له سترو فيلسوفانو څخه ګڼل كېږي.

ketabton.com - The Digital Library

12- لویس پاستور: (۱۸۲۲ – ۱۸۹۵) م .

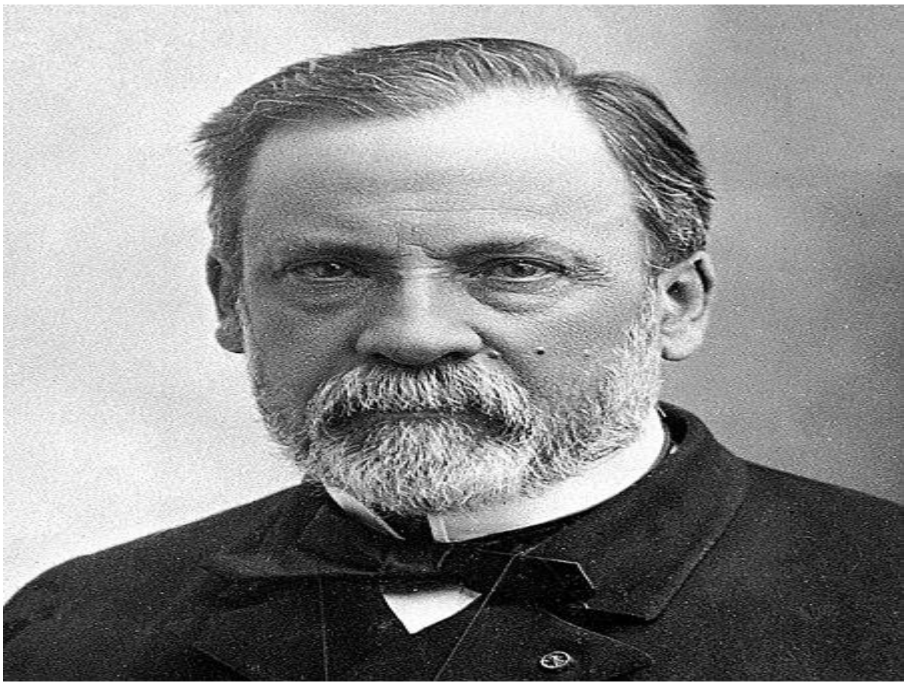

-لویس پاستورد فرانسي د کیمیا او طب یو ستر عالم و، چې د طب په تاریخ کې ترټولو مهم شخصیت ګڼل کېږي. هغه د عصري علومو په پرمختګ کې ډېرې مهمې څېړنې ترسره کړې، خو ترټولو لوی خدمت یې د جر اثیمو (میکروبونو) او د ناروغیو ترمنځ د اړیکې کشف و، همدارنګه یې د وقایوي واکسین (تطعیم) مفهوم هم کشف کړ.

-هغه په ۱۸۲۲ م کال کې د فرانسې په ختیځ کې د "دول" په ښارکې وزېږېد. خپلې زده کړې یې په پاریس کې وکړې. د زده کړو په وخت کې یې ځانګړی نبوغ نه ښکاره کېده، بلکې د هغه یو استاد حتی ویلي وو چې هغه په کیمیا کې عادي یا له عادي هم ټیټ زده‌کوونکی دی. خوکله چې یې په ۱۸۴۷ م کال کې دوکتورا واخیسته، خپل استاد ته یې وښوده چې هغه تېروتلی و.

-هغه په ځوان عمرکې ډېرژرعلمي شهرت ترلاسه کړ. وروسته یې د تخمیر (fermentation) پدیدې ته توجه وکړه او دې پایلې ته ورسېد چې د تخمیرسبب ډېرکوچني جراثیمي موجودات دي، او همدا واړه ژوندي موجودات د تخمېدلو مشروباتو د خرابېدو مسؤل دي.

-ژروروسته هغه یوې بلې مهمې پایلې ته ورسېد: دا کوچني موجودات انسان او حیوان ته هم زیان رسولای شي. که څه هم تر ده مخکې نورو هم دا خبره کړې وه، خو پاستورلومړنی کس و چې دا نظریه یې په عملي تجربو ثابته کړه، او همدې کارد هغه په زمانه کې ټول ساینسپوهان قانع کړل.

ketabton.com - The Digital Library

-که جر اثيم ناروغي رامنځته کوي، نو د هغوی له منځه وړل یا د هغوی مخنيوی کول کولای شي ناروغي ختمه کړي یا یې مخه ونيسي. له همدې امله هغه د واکسينونو او وقايوي تدابيرو د کارولو لومړنی داعي و. وروسته يو بل عالم "جوزف ليستر" هم د جراحي عملياتو پر مهال د ضدعفوني موادو کارول پيل کړل.

-جر اثيم کولای شي د انسان بدن ته د خوړو او څښاک له لارې داخل شي. له همدې امله پاستور د "پاستوريزيشن (Pasteurization) "طريقه رامنځته کړه چې د هغه په نوم ياده شوې ده. د دې طريقې له لارې په مشروباتو کې موجود زيانمن ميکروبونه له منځه وړل کېږي.

-وروسته په پنځوس کلنۍ کې يې د "انتراکس" (جمرة) په نوم د يوې خطرناکې ساري ناروغۍ مطالعه پيل کړه چې انسان او حيوان دواړو ته زيان رسوي، او دې پايلې ته ورسېد چې د ا ناروغي ديوې ځانګړې باکتريا په وسيله منځ ته راځي .

-هو، هغه چې د دې ناروغۍ سبب کېدونکي ميکروبونه يې وڅېړل، وتوانېد چې د هغو کمزوري ډولونه (عصيات) توليد کړي. بيا يې دا کمزوري ميکروبونه په حيو اناتو کې وکارول، چې په پايله کې په هغوی کې يو خفيف او کمزورې ناروغي حالت رامنځته شو. دا حالت حيوان ونه وژلو، بلکې برعکس يې د حيوان په بدن کې د دې ميکروب پر ضد معافيت رامنځته کړ او د جمرې ناروغۍ په وړاندې يې د دفاعي سيستم د پياوړتيا سبب شو.

-دا هغه طريقه وه چې باستور اختراع کړه، څو حيو انات له ناروغيو وساتي او هغوی ته د ناروغۍ پروړاندې معافيت ورکړي. دې کار د نړۍ طبي ټولنې ولړزولې. او ژر نورو ډاکټر انو هم کشف کړه چې د باستوردا طريقه د نورو ډېرو ناروغيو د مخنيوي لپاره هم کارېدلی شي.

-همدارنګه باستور وتوانېد چې انسانان د لېوني سپي (هاري) ناروغۍ پر ضد واکسين کړي. او نورو ډاکټر انو هم د باستور له دې طريقې څخه د نورو ډېرو خطرناکو ناروغيو لپاره د امصالو په جوړولو کې ګټه واخيسته، لکه تيفويډ او د نخاع التهاب.

-باستور له هغو پوهانو څخه و چې ډېر کارېې کاوه. د هغه زحمت او صبر د طب په برخه کې ډېر کشفونه رامنځته کړل. همدارنګه هغه دا هم کشف کړه چې ځينې نورکوچني ژوندي موجودات شته چې د اکسيجن له اړتيا پرته ژوند کولی شي، چې هغوی ته «لاهوايي جر اثيم» ويل کېږي. او د وريښمو د چينجي (دوده القز) په اړه يې څېړنو هم لويې اقتصادي پايلې لرلې.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه د لویو کشفونو له ډلې څخه: د چرګانو د کولرا پر ضد امصال! [24]

باستورپه ۱۸۹۵ کال کې د پاریس په ځنډه کې وفات شو.

-تاریخپوهان هغه د ادوارد جینر سره پرتله کوي، هغه ډاکټر چې د چیچک (جدری) پر ضد یې واکسین کشف کړی و.

-له باستوروروسته په نړۍ کې د ناروغیو او مړینې کچه تر ډېره حده راکمه شوه. که د ځمکې پر مخ د انسان د نفوس د زیاتوالي اصلي لامل وڅېړل شي، نو ترټولو مهمه ونډه د هغه چا ده چې د میکروبونو پر ضد یې مبارزه وکړه او انسانان یې له ناروغیو او مرګ څخه وژغورل.

-اوکه د دې کتاب موضوع دا وای: «هغه څوک چې د انسان په ژوند اوروغتیا کې یې ترټولو ډېر اغېزکړی»، نو بې له شکه به لومړی مقام د لوئس پاستوروي.

[24] - په دې جمله کې »امصال «د Serum جمع ده.

معنا یې څه ده؟

امصال هغه مایع ته ویل کېږي چې له وینې څخه اخیستل کېږي او پکې چمتو شوي انتي باډي (د ناروغیو ضد مواد) وي. دا د بدن د دفاعي سیستم یوه چمتو درملیزه بنه ده.

په ساده ډول:

- امصال = د وینې هغه برخه چې د ناروغۍ ضد ځواک (انتي باډي) لري .
- دا د واکسین برعکس، چمتو دفاعي مواد ورکوي، نه دا چې بدن پخپله معافیت جوړکړي.

په جمله کې یې مطلب:

د چرګانو د کولرا پر ضد امصال یعنې:

هغه درملیزه مایع چې د چرګانو د کولرا ناروغۍ ضد تیار انتي باډي لري او د ناروغۍ د درملنې یا مخنیوي لپاره کارول کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

۱۳- جاليليو جاليلي :(۱۵۶۴- ۱۶۴۲ م) .

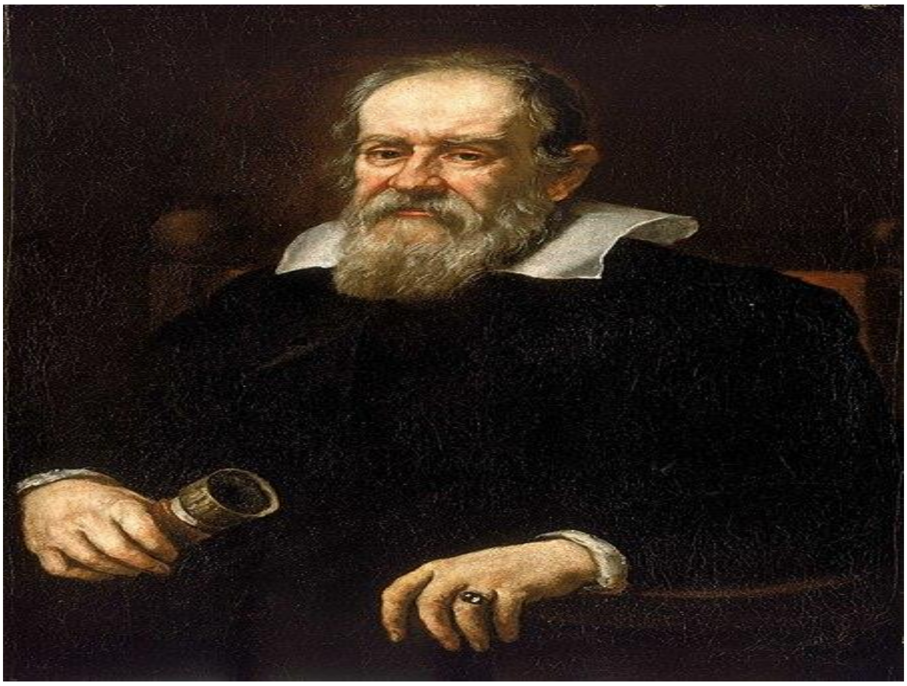

-جاليليو جاليلي Galileo Galilei يو ايټالوي عالم و او د علمي ميتود د پرمختګ لپاره ترټولو ډېر مسؤل انسان ګڼل کېږي، ترهربل چا زيات.

. هغه په ۱۵۶۴ کال کې د پيزا په ښارکي وزېږېد. هغه په پوهنتون کې زده کړې وکړې، بيا يې د مالي ستونزوله امله خپلې زده کړې نيمګړې پرېښودې. سره له دې،چې په ۱۵۸۹ کال کې يې د پوهنتون د استاد دنده څوکاله وروسته ترلاسه کړه. بيا د پادوا په کالج کې د تدريس لپاره شامل شو او تر ۱۶۱۰ کال پورې هلته پاتې شو. په همدې دوره کې يې خپل ترټولو سترعلمي کارونه ترسره کړل.

-د هغه ترټولو مهمې لاسته راوړنې په ميخانيک کې وې. يوناني فيلسوف ارسطوويلي ووچې درانه شيان ترسپکو شيانوژرځمکې ته لوېږي. د هغه نظريه د پېړيو لپاره د پوهانوله خوا منل شوې وه. خو جاليليو پرې ډېرې تجربې وکړې او ويې موندله چې ارسطو سم نه و. هغه کشف کړه چې د سپکو او درنو اجسامو د لوېدو سرعت يو شان دی، ترهغه وخته پورې چې د هوا مقاومت پرې اغېزونه کړي.

-د جاليليو د تجربو نوښت دا و چې هغه يې د رياضي قواعدوله لارې بيان کړل چې د اجسامو د سقوط حرکت او سرعت تشريح کوي. وروسته يې د جمود قانون (قانون القصور الذاتي) کشف کړ. خلکو باوردرلود چې جسم په حرکت کې وروکېږي، ترهغه چې کومه بله قوه يې ونه خوځوي. خو جاليليو برعکس وښودله چې جسم په حرکت کې پاتې کېږي او ترابده به حرکت

ketabton.com - The Digital Library

کوي، ترهغه وخته به حرکت دوام کوي چې بل جسم يا د ځمکې او هوا زګرېي ونه دروي. دا کشف وروسته د نيوټن د حرکت د لومړي قانون په توګه وپېژندل شو او د علم په تاريخ کې يو ستر انقلاب ګڼل کېږي.

-د جاليليو ترټولو ستري لاسته راوړنې د فلکياتو په برخه کې وې. ترهغه مخکې دوه نظريې موجودې وې: يوه دا چې لمر د کايناتو مرکز دی (د کوپرنيکوس نظر)، او بله دا چې ځمکه د کايناتو مرکزده. په ۱۶۵۹ کال کې جاليليو ثابته کړه چې دکوپرنيکوس نظر سم و، او لمر زموږ د نړۍ مرکز دی.

-په همدې وخت کې هغه واورېدل چې په هالنډ کې دوربين (تلسکوپ) اختراع شوی دی. هغه دا وسيله واخيسته او پکې يې ډېر بدلونونه راوستل، بيا يې آسمان ته ونيوه. د دې لارې يې ډېر لوی کشفونه وکړل. هغه سپوږمۍ وکتله او ويې موندله چې دا هوار جسم نه دی. بلکې لکه د ځمکې په شان يکې درې او غرونه شته.

-هغه دا هم وليدل چې سپوږمۍ کامله کره نه ده، بلکې د ځمکې په شان نابرابره ده. همدارنګه يې د اسمان «شېري لارې» ته وکتل، خو هلته يې نه کومه لاره وموندله او نه شېدې.

-لبناً. بلکې دا د بې‌نهايتو ستورو يوه ټولګه ده، چې ډېرلرې دي او سترګې يې نشي درک کولی.

-هغه سياروته وکتل او ويې موندلې چې د زحل سياره حلقې لري چې شاوخوا يې تاوېږي.

-همدارنګه يې وليدل چې د مشتري شاوخوا څلور سپوږمۍ تاوېږي. دا يو نوی دليل و چې ښيي ممکن د ځمکې پرته هم نورې سپوږمۍ وي چې د نورو سيارو شاوخوا ګرځي.

-هغه لمرته وکتل او تورداغونه يې پرې وليدل. که څه هم نوروکسانو دا داغونه مخکې هم ليدلي وو، خو هغه څوک و چې دا کشف يې په پراخه کچه خپور کړ.

-همدارنګه يې وليدل چې د زهره سياره بېلابېل پړاوونه لري، لکه څنګه چې سپوږمۍ پړاوونه تېروي.

-دا ټول يې د کوپرنيکوس د نظريې د صحت لپاره دليلونه وبلل، چې وايي ځمکه او نورې سيارې د لمر شاوخوا تاوېږي.

ketabton.com - The Digital Library

-په هغه وخت کې کلیسا د هغه مخالفت وکړ. کله چې یونوپاپ راغی، هغه د جالیلیو له مینه‌والو څخه و، نوهغه ته يې د علمي ازادۍ اجازه ورکړه. جالیلیو شپږکاله نورهم کاروکړاوخپل مشهور کتاب يې بشپړکړ: «د دوو مشهوروفلکي نظامونو په اړه مکالمه.»

-کله چې دا کتاب خپورشو، کلیسا سخته په غوسه شوه او هغه يې د محکمې مخې ته حاضر کړ، ځکه هغه يې د کلیسا پرضد بللی و.

-خو سزا يې زندان نه و، بلکې دا چې باید په خپل کورکې بند پاتې شي او هېڅوک ورسره لیدنه ونه کړي. بله سزا دا وه چې د خلکو په مخ کې اعلان وکړي چې دا خبره سمه نه ده چې ځمکه د لمر شاوخوا تاوېږي، بلکې لمر د ځمکې شاوخوا تاوېږي!

-پدې وخت کې هغه ۶۹ کلن و.

-ویل کېږي چې هغه ځمکې ته وکتل اوپه وروغږ يې وویل: «خو دا بیا هم تاوېږي!»

-د جالیلیو ستره لاسته راوړنه دا وه چې هغه په تجربه باوردرلود، نه په هغه څه چې پخوانیو ویلی وو—که هغه فیلسوفان وو یا خپله کلیسا. که څه هم تروروستۍ لحظې پورې دی مذهبي پاتې شو، خو د کلیسا هغه دعوه يې ونه منله چې ګواکې یوازې دوی حق لري او علمي تجربې او فلکي مشاهدې ټولې غلطې دي.

ketabton.com - The Digital Library

14- ارسطو: (۳۸۴ ق.م – ۳۲۲ ق.م) . [25]

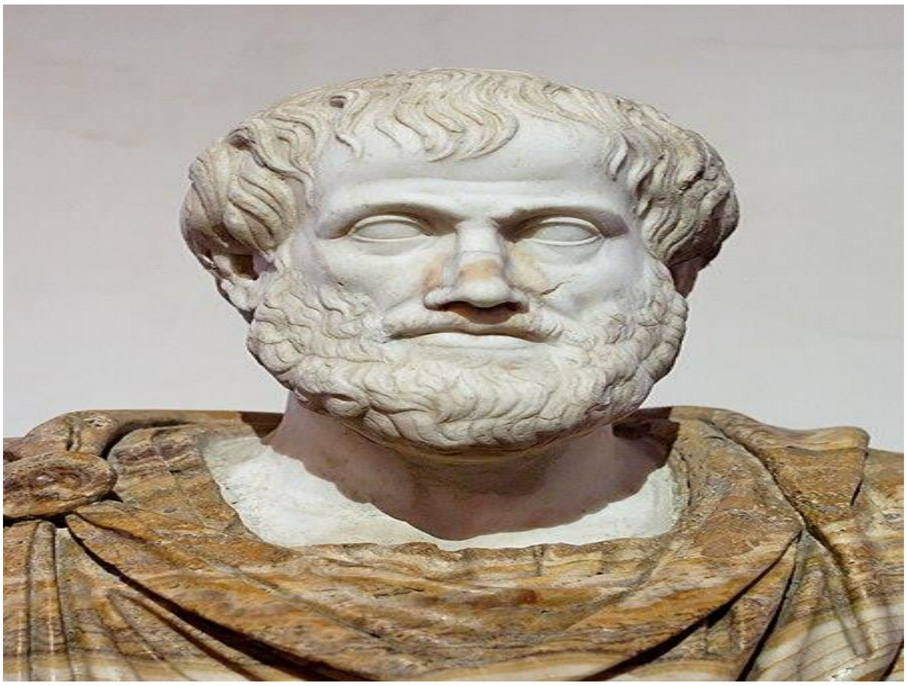

-ارسطو د ټولو پخوانيو زمانو تر ټولو ستر فيلسوف او عالم ګڼل کېږي. هغه د منطق دعلم بنسټ کېښود، او فلسفې ته يې ډېرې نوې نظريې او ليدلوري ورزيات کړل. د بشري علومو په ټولو برخوکې يې مهم اصول او مشاهدې وړاندې کړې.

-که څه هم د هغه ډېرې نظريې اوس رد شوې دي، خو ترټولو مهم ميراث يې دا و چې په هر څه کې يې د عقل, فکراو استدلال لاره پر انستله.

-هغه دا مفکوره ټينګه کړه چې کاينات د تصادف، خدايانويا جادوتراغېزلاندې نه دي، بلکې د ثابتو عقلي او منطقي قوانينو تابع دي، چې د افرادو د غوښتنو سره نه بدلېږي. د فکر دغه طريقه د لوېديځ تمدن بنسټ شو، او د هرډول دوديزو، صوفيانه اوخر افاتي طريقوپرضد يې د عقل پربنسټ تفکرته وده ورکړه.

-ارسطوپه ۳۸۴ ق.م کال کې د مقدونيا په يوه ښارستاګيرا کې وزېږېد. پلاريې مشهورډاکټرو. په اوولس کلنۍ کې اتن ته لاړ، څو د فيلسوف افلاطون شاګرد شي. ښايي هغه له خپل پلارڅخه د مشاهدې او څېړنې هنرزده کړی وي، اوله افلاطون څخه يې فلسفي تفکراوتأمل زده کړل.

---

[25] - ارسطوله هغوکسانوڅخه وچې د اسلام د زوال لامل وګرځېد .کله چې ارسطود منطق علم رامنځته کړ، د اسلام اصلي روحيه يې زيانمنه کړه او خلک د هغه په اند د منطق او فلسفې په بحثونو بوخت شول، چې له امله يې د قرآن کريم او نبوي احاديثوزده‌کړه او عمل ته لږه پاملرنه وشوه. صد مرد تاثيرګذارتاريخ .

ketabton.com - The Digital Library

-ارسطو په ۳۴۲ ق.م کې مقدونيا ته راستون شو، ځو د ځوان شهزاده اسکندر مقدوني استاد شي، چې وروسته د اسکندر اعظم په نوم مشهور شو. په ۳۳۵ ق.م کې اسکندر پاچا شو، او ارسطو بيا اتن ته ستون شو او هلته يې خپله ځانګړې ښوونځۍ جوړکړ چې «ليسيم» بلل کېده. هغه په اتن کې ۱۲ کاله تېرکړل.

-اسکندرله خپل استاد څخه هيڅ رسمي مشوره نه غوښتله، خو هغه ته يې مالي مرسته ورکوله، ځو خپل علمي څېړنې او فلسفي کارونه ترسره کړي. دا په تاريخ کې لومړى ځل و چې يو عالم له حکومت څخه مالي ملاتړ ترلاسه کړ.

-اسکندر ارسطو ته د هغه د ډېر ډيموکراتيک نظر له امله ښه نه کتل. له همدې امله يې د ارسطو يو خپلوان اعدام کړ، چې دا کار ارسطو ډېر وځوراوه. کله چې د اسکندر پر ضد بغاوت وشو، ارسطو يې په بې دينۍ تورن کړ. او کله چې اسکندر مړ شو،...

ارسطو هغه وخت هغه لوى فيلسوف سقراط ياد کړ، چې شپږ ويشت کاله مخکې د مرګ سزا د زهرو په ورکولو سره ورکړل شوې وه. نو ارسطو وتښتېد او ويې ويل: «زه به اجازه ورنکړم چې اتن بيا د فلسفې پر ضد دوهمه ګناه وکړي«!

-ارسطو وروسته له دې په تبعيد کې ، څو مياشتې وروسته د شپږ شپېتو کلونو په عمر کې مړ شو.

-هغه نږدې يو سل او اويا کتابونه وليکل، چې له هغې څخه يوازې اووه څلوېښت کتابونه تر تاريخ پورې پاتې شول. د دې کتابونو شمېر ډېر مهم نه دى، بلکې هغه ژور اغېز چې د بشري تمدن په تاريخ کې يې پرېښود، اصل ارزښت لري.

-د هغه اصالت حير انوونکى و، او علمي څېړنې يې يو بشپړ انسايکلوپيډيا جوړوله.

-هغه د فلکياتو، ژونديوهنې، د جنين علم، جغر افيه، جيولوژي، فزيک، تشريح، د بدن د غړو دندې او د هغه وخت د ټولو علمي برخو په اړه ليکل کړې دي. د هغه علمي څېړنې د هغه وخت د ډېرو مرستيالانو له راټولو شويو معلوماتو جوړې وې، خو پايلې او ترتيب يې خپله د هغه له خوا و.

-په فلسفه کې هغه يو ستر استاد او مفکر و. هغه د مابعدالطبيعه، اروا پوهنې، اخلاقو، ښکلاپوهنې، الهياتو، اقتصاد او سياست په اړه ليکل کړي دي. هغه د منطق علم بنسټ کېښود او د خطابت په اړه يې هم ليکنې وکړې. همدارنګه يې د اساسي قوانينو په اړه هم بحث کړى دى.

ketabton.com - The Digital Library

که څه هم هغه ډېرې تېروتنې هم کړې دي، خو دا تېروتنې د هغو سترو حقیقتونو په وړاندې هېڅ ارزښت نه لري چې هغه یې کشف کړي وو.

-تر ټولو مهمه خبره دا ده چې د ارسطو فلسفې پر لوېدیځ او ختیځ تمدن دومره ژور اغېز کړی چې هیڅ تري ځان نه دی خلاص کړی.

-اسلامي فیلسوف ابن رشد هڅه وکړه چې د هغه فلسفه وپېژني او نوره یې هم وغځوي، او یهودي فیلسوف موسی بن میمون هم د هغه له افکارو څخه الهام واخیست.

-د ارسطو آثار ټولو ژبو ته وژباړل شول او ډېر ژور اغېز یې پرېښود، ان تر دې چې ځیني وخت د فلسفي فکر پر وړاندې خنډ هم وګرځېدل، سره له دې چې خپله ارسطو د فکر او له فکري چوکاټونو د ازادۍ بلونکی و.

-هغه ډېرې ناسمې نظریې هم لرلې، لکه دا چې غلامي طبیعي او ضروري ده، او دا چې ښځه د فکر او جوړښت له پلوه له سړي کمه ده. خو هغه په یوه خبره کې سم و: «انتقاد د انقلابونو پلار دی... او تمدن د ځوانانو له روزنې پیلېږي».

ketabton.com - The Digital Library

15- ولاديمير اليېچ لينين : (۱۸۷۰ – ۱۹۲۴م) .

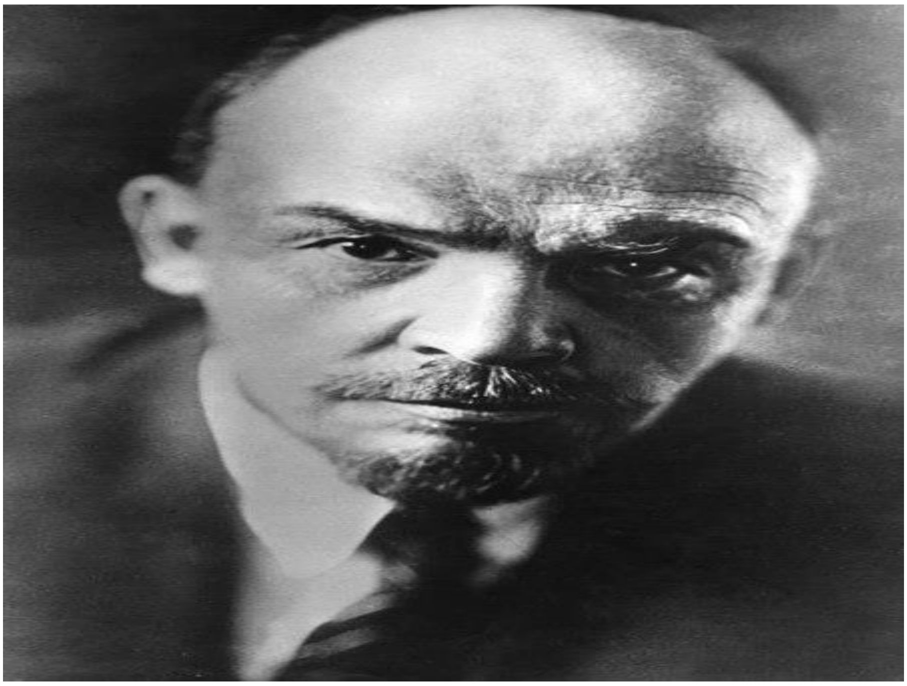

-هغه د روسيي د كمونيزم د رامنځته كېدو ترټولو مهم مسؤل و. هغه د كارل ماركس شاګرد و، خو د نړى په ډېرو هېوادونوكې د هغه د ژور اغېز له امله د تاريخ له ترټولو خطرناكو اغېزمنو كسانو څخه ګڼل كېږي.

-د هغه اصلي نوم ولاديمير اليېچ اوليانوف و، خووروسته په «لينين» مشهورشو.

-هغه په ۱۸۷۰ كال كې د سمريسك په ښاركې وزېږېد، چي اوس د هغه په نوم «اوليانوفسك» بلل كېږي. پلاريې دولتي مامورو. د هغه ورور الكساندرد قيصرد وژلو په توطئه كې د ګډون له امله اعدام شو. په دري ويشت كلنى كې لينين يوتوند ماركسيست شو.

هغه د سياسي فعاليتونو له امله په ۱۸۹۵ كال كې ونيول شو او ۱۴ مياشتې په زندان كې پاتې شو. وروسته سيبريا ته تبعيد شو. په سيبريا كې يې له يوې انقلابي ښځې سره واده وكړ

دVladimir Lenin شلمې پېړى له هغوڅوشخصيتونوڅخه دى چې د نړى سياسي تاريخ يې ژور بدل كړ. د Michael H. Hart په نظر، د هغه ترټولولوى اهميت دا و چې د نړى لومړى برېالى كمونيستي دولت يې جوړكړاو د يوه نوي سياسي عصربنسټ يې كېښود.

د ژوند پيل :

ketabton.com - The Digital Library

-لینن په ۱۸۷۰ کال کې د روسیې په سمریسک ښارکې وزیږید (اوسنی اولیانوسک). د هغه کورنی د منځنۍ طبقې څخه وه او پلارېې د دولت په تعلیمي اداره کې کارکاوه. د ځوانی په مهال، د هغه ژوند هغه وخت بدل شو چې مشرورورېې د زارد حکومت پرضد د انقلابي فعالیتونو له امله اعدام شو. دا پېښه د هغه په ذهن ژوراغېزوکړاو هغه یې د سیاسي بدلون لورته بوتله.

-فکري جوړښت او انقلابي کېدل :

-لینن د پوهنتون د حقوقو له زده کړوسره هم مهاله د مارکسیستي افکارو تراغېزلاندې راغی. هغه ډېرژر د روسي انقلابي فکر له تونډو پلویانو څخه شو او د زارد نظام پرضد یې فعالیتونه پیل کړل.

-د همدې فعالیتونو له امله ونیول شو، زندان ته واچول شو او وروسته سیبریا ته تبعید شو. د تبعید په موده کې یې خپل فکري نظام لا پیاوړی کړاو د راتلونکي انقلاب لپاره یې تیاری وکړ.

-د روسیې انقلاب :

-په ۱۹۱۷ کال کې د Russian Revolution پرمهال، لینن د بالشویک ګوند مشري وکړه. هغه وتوانید چې د زارامپراتوري نظام نسکورکړي او واک ترلاسه کړي.

-دا پېښه د هارت په نظر د شلمې پېړۍ له ترټولو مهمو سیاسي بدلونونو څخه ده، ځکه چې د دولت او ټولنې بشپړنوی نظام یې رامنځته کړ.

-د شوروي دولت جوړښت :

-له انقلاب وروسته، لینن د نوي دولت د جوړولو مشري وکړه. هغه یو ګوندي نظام رامنځته کړ او د اقتصاد، سیاست او ټولنې په ټولو برخوکې یې د دولت کنټرول پیاوړی کړ. د هغه هدف دا و چې د مارکسیستي نظریې پربنسټ یو نوی ټولنیزنظام جوړکړي.

-د مارکسیزم عملي کول :

-د Karl Marx نظریې د کمونیزم بنسټ ایښی و، خو دا لینن و چې هغه نظریه یې عملي کړه. هغه د انقلابي ګوند له لارې قدرت ته ورسېد او د دولت جوړښت یې د مارکسیستي اصولو پر بنسټ تنظیم کړ.

-نړیوال اغېز:

ketabton.com - The Digital Library

-د لينن انقلاب يوازې د روسيې ترپولو محدود نه و. [26] د هغه نظرياتو او نظام د نړۍ په بېلابېلو هېوادونوکې د کمونيستي خوځښتونو لپاره الهام ورکړ. د شلمې پېړۍ نړيوال سياست د همدې بدلون له امله دوه لوی قطبونه غوره کړل: کمونيزم او سرمايه‌داري.

-لانجمن ميراث :

[26] - دلينن د انقلاب اور افغانستان ته هم راورسيد : د «ميرلنين» له جرمونو څخه يو دا هم و چې داسې کسان يې وروزل لکه ډاکټر نجيب، چې کمونيست و. د خلق او پرچم گوندونو له ترټولو سختزړو او جنايتکارو مشرانو څخه وه. نجيب د پوهنتون په دوره کې د «نجيب گاو» په نوم مشهورو، او وروسته روسانو او د هغه ځينو همکارانو هغه ته د «سپي بچی» او «بدبویه گیدړ» لقبونه کارول.

-، ډاکټر نجيب د شوروي د KGB استخباراتي اداري جاسوس و او مستعار نوم يې «پوتومک» و. کله چې شوروي ځواکونو پر افغانستان يرغل وکړ، نوموړی له ببرک کارمل او نورو شوروي پلوه کسانو سره افغانستان ته راغی او د «خاد» د اداري مشر وټاکل شو.

- د خاد د مشرۍ اووروسته د دولتي امنيت وزارت د مسئول په توګه، د نجيب د شخصي امر او لاسليک له مخې شاوخوا ۹۰ زره بېګناه افغانان ونيول شول، زنداني او ووژل شول. د همدې کړنو له امله ، د شوروي د KGB اداري د اندروپوف د مشرۍ پر مهال هغه ته د سروزرو مډال ورکړل شو.

-نجيب د KGB ترټولو باوري جاسوس و او همده باورد دي لامل شو چې لومړی د خاد مشر او وروسته د افغانستان ولسمشر وټاکل شي.

- روسانو د ۱۹۸۶ م کال د مې په ۴مه (۱۳۶۵ هـ ش د غويي ۱۳ مه) ببرک کارمل له واکه لرې کړ او ډاکټر نجيب يې د افغانستان د ولسمشر په توګه وټاکه نجيب، چې د خاد د مشرۍ پر مهال د زرګونو افغانانو د وژنې مسئول و، د سولې شعارونه يې پورته کړل او هڅه يې وکړه چې د جهاد او مقاومت په ليکوکې اختلاف او بې‌اتفاقي رامنځته کړي.

-د همدې موخې لپاره، هغه د اسلامي چارو اداره جوړه کړه، د ملي پخلاينې تګلاره يې اعلان کړه او ځينو نوې څېرې يې حکومت ته راوستلې، خو د افغانستان د خلکو ذهنيت د ځان او د شوروي د يرغل په اړه بدل کړي، خو دا هڅې بريالۍ نه شوې.

-جنرال نبي عظيمي په خپل کتاب «اردو او سياست «کې ليکي چې د نجيب له مشرانو، سپين‌ږيرو، روڼ‌اندو او ښځو سره د ليدنو، په لمانځه کې د ګډون او د پخوانيو ګوندي مشرانو د کړنو د نيوکې موخه دا وه چې د حکومت پخوانۍ وېروونکې انځور د خلکو په ذهنونوکې بدل کړي.

-همدارنګه، جنرال نبي عظيمي په خپل کتاب «طامات تا به چند و خرافات تا بکی «کې ليکي چې ليکوال فقير محمد ودان د ميخايل ګورباچوف د رول له يادولو ډډه کړې او دا يې نه دي ويلي چې ډاکټر نجيب الله د شوروي د KGB او ګورباچوف په ملاتړ د ګوند عمومي منشي شو، نه يوازې د ګوند د غړو په پرېکړه.

- جنرال نبي عظيمي وايي : چې نجيب په ځوانۍ کې له ځان سره چړې، چاقو او پنجه‌بکس ګرځول، د واک د ترلاسه کولو لپاره يې هر ډول هڅې کولې، خوږې خبرې او چاپلوسي يې کوله، مخالفين يې له منځه وړل، خلک يې په پيسو اخيستل، سختدريځ، غوسه ناک او کنځل کوونکی شخص و، او د ډېر مال او شتمنۍ يې ترلاسه کړې وه. عظيمي هغه د تاريخ يو عوام‌غولوونکی او چاپلوس انسان هم بولي.

-، ببرک کارمل د ډاکټر نجيب په اړه ويلي دي: «په دې کې هېڅ شک نشته چې ډاکټر نجيب الله زموږ د ګوند او زموږ د هېواد د تاريخ يو لوی دوکه‌مارو».

-همدارنګه، ، صديق راهي، چې د نجيب ورور بلل شوی، هغه د شوروي د استخباراتو له مشر بېريا سره پرتله کړی او ويلي يې دي: «نجيب د بېريا په څېر خونړی انسان و او د ۹۰۰۰ بېګناه افغانانو د نيولو او وژلو حکم يې لاسليک کړی و». صد مرد تاثير ګذار تاريخ .

ketabton.com - The Digital Library

-هارت لينن يو داسي شخصيت ګڼي چې هم ستر انقلابي و او هم د سختو سياسي اقداماتو بنسټګر. د هغه نظام د ميليونونو خلکو په ژوند ژور اغېزوکړ او د تاريخ په اوږدو کې د بحث او اختلاف موضوع پاتې شو.

-پايله :

دVladimir Lenin هارت په نظر د نړۍ له ترټولو اغېزناکو سياسي مشرانو څخه دی، ځکه چې:

- د روسيې انقلاب يې رهبري کړ.
- د شوروي دولت يې جوړکړ.
- د مارکسيزم عملي بڼه يې رامنځته کړه .
- او د شلمې پېړۍ نړيوال سياست يې بدل کړ.

-ولاديمير ايليچ لنين** (زېږېدنه ۱۸۷۰ ميلادي – مړينه ۱۹۲۴ ميلادي) يو روسي کمونيست نظريه‌پرداز او انقلابي و. هغه د ۱۹۱۷ کال د روسيې د انقلاب رهبر او د شوروي اتحاد (سوسياليستي جمهوريتونو اتحاد) بنسټ‌ايښودونکی بلل کېږي .

-د لنين نظريات د ځينو کسانو له نظره د "امپرياليزم په دوره کې مارکسيزم" يا د "سرمايه‌دارۍ وروستۍ مرحله" په نوم پېژندل کېږي. د هغه فکر د پرولتاري (کارګر طبقې) نړيوالې او د نړۍ د کمونيستي ګوندونو لپاره د ايدئولوژيک بنسټ په توګه ګڼل کېږي.

-د لنين د فکر بنسټ دا و چې کارګره طبقه تر نورو طبقو برتره ده او تاريخي حق لري چې د نورو طبقو واکمني پای ته ورسوي او خپله خپلواکي او حاکميت (د پرولتاريا ديکتاتوري) ټينګه کړي. د هغه په وينا، د دې هدف د ترلاسه کولو وسيله د کارګر طبقې ګوند دی، چې پکې د کارګر طبقې هوښيار او مخکښ عناصر سره راټولېږي.

ketabton.com - The Digital Library

۱۶- حضرت موسی علیه السلام ؛(۱۲۷۲-۱۳۹۲ ق م) . [27]

Mosesد نړۍ په تاریخ کې له هغو څو شخصیتونو څخه دی چې اغېزې یوازې په دیني ساحه کې نه، بلکې د قانون، اخلاقو او ټولنیز نظم په جوړښت کې هم ډېرژوردی. د Michael H. Hart په نظر، موسی د انساني تاریخ له هغو بنسټیزو شخصیتونو څخه دی چې د قانوني او اخلاقي نظام بنسټ یې کېښود.

تاريخي اهميت :

هارټ موسی علیه السلام داسې شخصیت ګڼي چې د یوې نوې دیني او قانوني لارې بنسټ یې کېښود. د هغه د تعلیماتو له لارې د یهودي ملت هویت جوړ شو او وروسته د نړۍ درې لوی دینونه (یهودیت، مسیحیت او اسلام) ترې ژور اغېزمن شول.

-د ژوند پیل او روایت :

-هارټ لیکي چې د موسی علیه السلام د ژوند د پیل په اړه دقیق تاریخي معلومات محدود دي او ډېرخه یې د مذهبي روایتونو پربنسټ دي. د روایت له مخې، هغه په مصرکې وزېږېد او د فرعون د دربارله خطرڅخه د ژغورنې لپاره د ماشومتوب په وخت کې له خپلې کورنۍ جلا کړای شو.

-هغه وروسته د مصري ټولنې له شاهي چاپېریال سره بلد شو، خو په عین حال کې یې د خپل قوم (اسرائیلیانو) د حالاتو په اړه شعورپیدا کړ.

---

[27] - د موسیٰ (علیه السلام) په اړه د د مسلمانانو عقیده :
موسیٰ (علیه السلام) د مسلمانانو په نزد د کلیم الله په نوم مشهوردی او د پنځو اولوالعزم پیغمبرانو له ډلې څخه شمېرل کېږي. د روایتونو له مخې، کله چې موسیٰ (علیه السلام) وفات شو،، د الله تعالی په امر یوشع بن نون، چې د هغه له ډېرو نږدې ملګرو څخه و، د بني اسرائیلو مشر او لارښود وټاکل شو.
-په یوه حدیث کې له جابررضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل:
»پیغمبران ماته وښودل شول. موسیٰ (علیه السلام) مې ولید، هغه نری، منځنی وجود لرونکی سړی و، داسې ښکارېده لکه د شنوءه د قبیلې له خلکو څخه چې وي. عیسیٰ بن مریم (علیه السلام) مې ولید، نو ترټولو ډېرورته کس چې ما لیدلی و، عروه بن مسعود و. ابراهیم (علیه السلام) مې ولید، نو ترټولو زیات زما (محمد ﷺ) سره ورته و. جبرائیل (علیه السلام) مې هم ولید، او ترټولو زیات د دحیه بن خلیفه سره ورته و) «.*روایت: مسلم.*
-همدارنګه، په بل حدیث کې له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل:
»د اسراء په شپه مې موسیٰ (علیه السلام) ولید. هغه غنم رنګی، دنګ قد، او تاو وېښتان یې لرل، داسې ښکارېده لکه د شنوءه د قبیلې یو سړی وي. عیسیٰ (علیه السلام) مې هم ولید، هغه منځنی قد، پراخې اوږې، او رنګ یې سپین ته مایل له لږې سوروالي سره و، او وېښتان یې نرم او ځوړند وو. همدارنګه، مالک (د دوزخ ساتونکی) او دجال مې هم ولیدل، او نورې هغه نښې چې الله تعالی ماته وښودلې. الله تعالی په همدې اړه فرمایي: «نو د هغه له لیدنې څخه هېڅ شک مه کوه) «».*متفق علیه: بخاري او مسلم.)*

ketabton.com - The Digital Library

-د رهبريت پيل :

-د هارت له نظره، د موسی عليه السلام د ژوند اصلي بدلون هغه وخت رامنځته شو كله چې هغه د خپل قوم د ازادی لپاره د مشرتابه رول واخيست. هغه د اسرائيليانو د خلاصون لپاره د مصر د واكمنی پرضد ودرېد او د يو لوی ديني او سياسي حركت رهبرشو.

-د قانون جوړوني بنسټ :

-هارت ټينګاركوي چې د موسی عليه السلام ترټولو سترميراث د هغه قانوني نظام دی. موسي عليه السلام هغه اصول وضع كړل چې:

- د اخلاقو او ټولنيزنظم بنسټ جوړوي .
- د عبادت او قانون ترمنځ اړيكه ټينګوي .
- او د يوي منظمې ټولنې جوړښت رامنځته كوي .

دا قانوني نظام وروسته د لوېديځ تمدن په جوړښت كې ژوراغېزدرلود.

-موسی عليه السلام هغه پېغمبردی چې مسلمانان يی هم په پيغمبری باورلري او هغه مني ، دده معجزی په تورات ، انجيل او قرآن كريم كی ثابتې دي . سره له دې چې موسی عليه السلام مشهوردی، د هغه په اړه مورږ ته دقيق معلومات ډېركم دي. حتٰی ځينې تاريخپوهان وايي چې موسی عليه السلام ممكن فرعوني اصل ولري، ځكه چې د «موسی» يا «موزس» نوم په فرعوني ژبه كې د «زوی» معنا لري.

-د هغه په اړه په مقدس كتاب كې ګڼې كيسې او معجزې راغلي دي، لكه د هغه عصا چې مارشوه، اوسمندرچې ١٢ لاری شو. ويل كيږي چې دا پيښې هغه وخت شوې چې موسی عليه السلام ٨٠ كلن و اوله بنی اسرائيلو سره له مصرڅخه وتلی و، او بيا يې په سينا كې ۴٠ كاله تېركړل.

-ځيني تاريخپوهان باورلري چې هغه معجزې چې د تورات له خوا موسی ته منسوبې شوې دي، لكه د مصرلس آفتونه، د سمندرپرې كيدل او د عصا په ماربدلېدل، د پخوانيو بابلي افسانو سره ورته دي.[28]

[28] - داټولی معجزی او د حضرت موسی عليه السلام ژوند او دعوت ټول مراحل په واضح ډول په قرآن كريم كی بيان شوي دي .

ketabton.com - The Digital Library

-خودري مهمي تاريخي کارنامي چي موسی علیه السلام ته منسوبيږي، په يقيني ډول مهمي ګڼل کيږي:

لومړی: هغه يو سياسي مشرو چي بنی‌اسرائيل يې له مصر څخه وايستل، او د همدې کار له امله د ستاينې وړګڼل کيږي.

دوهم: هغه د تورات پنځه سترکتابونه لري (پيدايښت، خروج، لاويان، اعداد، تثنيه)، چي د موسی علیه السلام د تعليماتو مجموعه ده او د يهودانو د پخواني ژوند د تنظيم بنسټ جوړوي، په ځانګړي ډول د لسو حکمونو په ګډون.

دريم - د همدې کتابونو او تعليماتو له امله هغه علیه الصلاة والسلام ددې وړدی چي د يو ستر انسان په توګه د صبر، زغم او په ميليونونو يهودانو باندې د اغيزله پلوه وپېژندل شي.

-تاريخپوهان په دې کې اختلاف نه لري چي موسی علیه السلام يوازې د دې کتابونو ليکوال نه و، بلکي ګڼو نورو ليکوالانو هم پکي برخه اخيستې ده. دغه ليکوالانو د موسی علیه السلام له وفات وروسته دا کاربشپړکړی دی.

څلورم : ځيني څېړونکي باورلري چي موسی علیه السلام د توحيد پلاردی. دوی د دې خبرې لپاره د تورات په متن استناد کوي. خو تورات بيا دا څرګندوي چي د توحيد پلارابراهيم علیه السلام دی.

-خو دا توحيد که د موسی علیه السلام په وسيله نه وای پياوړی شوی، دوام يې ممکن نه و. هماغه و چي موسی علیه السلام هغه بيا ژوندی کړ، په زړونو کي يې ټينګ کړ او د يهودانو په سينو کي يې ثابت کړ. هغه په بشپړ ايمان سره پريو خدای جل جلاله باوردرلود چي هېڅ شريک نه لري. همدا ايمان د ده مقام د دينونو او تاريخ په منځ کي لوړ او تلپاتي ګرځوي.

ketabton.com - The Digital Library

17- داروين : (۱۸۸۲م- ۱۸۰۹ م)

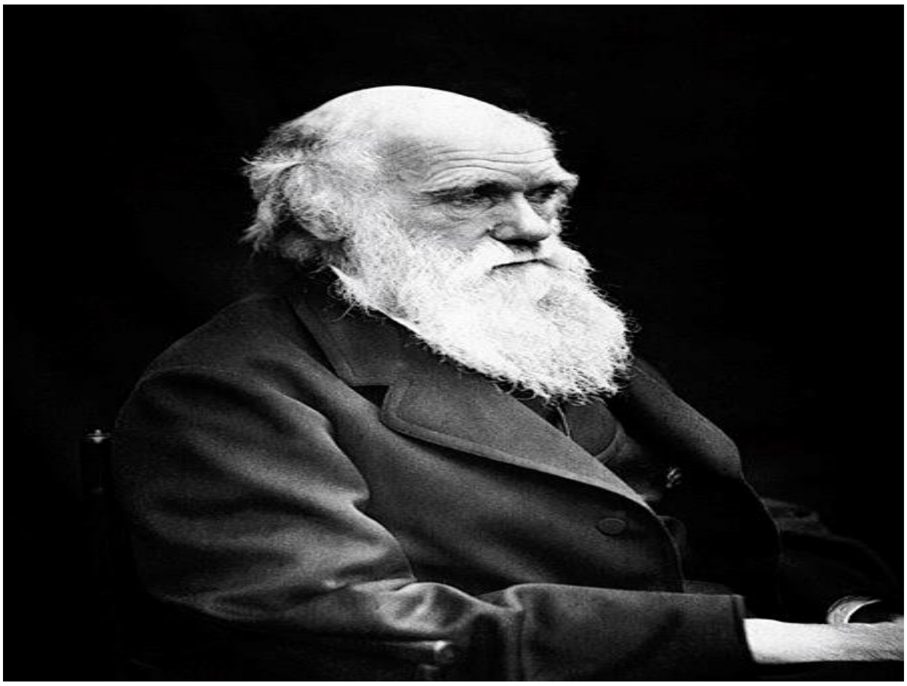

-چارلز داروين په انگلستان کې د فبروري په ۱۲ نېټه په ۱۸۰۹ کال کې وزېږېد، هماغه ورځ چې د امريکا ولسمشر ابراهام لنکن هم زېږېدلی و. هغه په شپاړس کلنۍ کې پوهنتون ته داخل شو ترڅو د طب زده کړې وکړي، خو وروسته بل پوهنتون ته ولاړ او د الهياتو (ديني علومو) زده کړه يې پيل کړه. خو په پوهنتون کې يې دا وموندله چې د آسونو سواري او ښکار په څېر نور فعاليتونه د پوهنتوني زده کړو څخه ورته ډېر ګټور او په زړه پوري وو.

-په همدې وخت کې هغه خپل يو استاد قانع کړ چې د «بيګل» په نوم هغه بېړۍ ته لاړ شي چې د نړۍ دورې سفر يې کاوه، او هلته د طبيعي څېړونکي په توګه کار وکړي. په پيل کې يې پلار مخالفت وکړ، ځکه هغه دا کار درسونو څخه د تېښتې يوه پلمه ګڼله. خو وروسته يې خپل نظر بدل کړ، کله چې يې د دې علمي سفر ارزښت درک کړ، ځکه دا د لوېديځو علمي سفرونو په تاريخ کې يو بې‌سارې سفر و.

-بېړۍ په ۱۸۳۱ کال کې روانه شوه او داروين هغه وخت ۲۲ کلن و. په راتلونکو پنځو کلونو کې بېړۍ د جنوبي امريکا سواحلو، د ګالاپاګوس لرې ټاپوګانو، د آرام سمندر ډېرو ټاپوګانو او د جنوبي اتلانتيک سيمو ته لاړه. په دې اوږده سفر کې داروين د نباتاتو، حيواناتو، فوسيلونو او د بدوي قبايلو ډېرې حيرانوونکې بېلګې وليدې. هغه ډېرې مشاهدې او يادښتونه راټول کړل.

ketabton.com - The Digital Library

-همدغه يادښتونه د هغه د ټولو وروستيو كتابونو بنسټ جوړ شو. د همدې مشاهداتو له مخې يې خپلې نظريې جوړې كړې، چې وروسته يې د خپلو څېړنو او راټولو شويو نمونو په وسيله نورې هم پياوړې كړې.

-هغه په ۱۸۳۶ كال كې بېرته راستون شو او شاوخوا شل كاله يې خپلې څېړنې او نظريې خپرولې، چې له امله يې د ژوندپوهنې په برخه كې د نړۍ له سترو پوهانو څخه وپېژندل شو. په ۱۸۳۷ كال كې هغه په بشپړډول دې باورته ورسېد چې نباتاتو او حيواناتو د زرګونو كلونو په اوږدو كې بدلون موندلى او پرمختګ يې كړى دى، او انسان او نور ژوندي موجودات په پيل كې په اوسني شكل نه وو، بلكې تدريجي تكامل يې كړى دى. خو هغه لا تر هغه وخته د دې بدلون د علت په اړه بشپړه پوهه نه لرله.

-په ۱۸۳۸ كال كې يې د توماس مالتوس «د نفوس د زياتوالي اصل» په نوم يو ليكنه ولوستله، او همدغه ليكنې هغه ته د طبيعي انتخاب د نظريې اصلي كليد وركړه.

-د بقا لپاره. سره له دې چې داروين د "طبيعي انتخاب" نظريې ته ورسېد، خو هغه د هغې په خپرولو كې بيړه ونه كړه. هغه اټكل كاوه چې دا نظريه به ډېر مخالفتونه راولاړ كړي، نو ځكه يې ډېروخت د هغې په څېړنه، كره كولو او د دلايلو او شواهدو په زياتولو كې تېركړل، تر دې چې خلكو ته يې وړاندې كړه.

-هغه د دې نظريې لومړى كره طرحه په ۱۸۴۲ كال كې وليكله. بيا يې په ۱۸۴۴ كال كې بيا له سره بشپړ كتاب پرې وليكه. خو د ۱۸۵۸ كال په جون كې هغه ته د يوه بل بريتانوي عالم له خوا يو ليكلى متن ورسېد، چې په ختيځو هندونو كې اوسېده او الفريډ رسل والاس نومېده. د والاس نظريه—يعنې د تكامل نظريه—په حيرانوونكې ډول د داروين له نظريې سره بالكل ورته وه.

-والاس هم همدې پايلې ته رسېدلى و، هغه يې تشريح كړې وه او په شواهدو يې تكيه كړې وه، او خپل ليک يې داروين ته واستاوه تر څو د هغه نظر واخلي، ځكه داروين په هغه وخت كې د دې ډګر له لويو پوهانو څخه ګڼل كېده.

-دا يو ډېر نازک او ستونزمن حالت و: څوک لومړى د دې نظريې كشف كوونكى و؟ خو د والاس ليكنه وړاندې شوه. وروسته د داروين د نظريې لنډه بڼه هم يوې علمي ټولنې ته وړاندې شوه، خو په هغه وخت كې چا ډېرپام ورته ونه كړ.

ketabton.com - The Digital Library

-اصلي لويه غوغا هغه وخت راپورته شوه كله چي داروين په بل كال كي خپل مشهوركتاب "د نوعو اصل" خپور كړ.

-داسي بل هېڅ علمي كتاب نه وچي د داروين د كتاب په شان په علمي او عامه كچه يې دومره لوى بحثونه او جنجالونه راپارولي وي. د دي كتاب بشپړعنوان و: "د طبيعي انتخاب له لاري د نوعو اصل، يا د ژوند د بقا لپاره په مبارزه كي د غوره نوعو پاتې كېدل."

-بحثونه لا هم روان ووكله چي داروين په ۱۸۷۱ كال كي خپل بل كتاب "د انسان اصل او د جنس له مخي انتخاب" خپور كړ. دا كتاب چي پكي دا نظروړاندي شو چي انسان له بيزو څخه يا د بيزو له نسل څخه راوتلى، سخت علمي جنجال او ديني غوسه يې راوپاروله.

-داروين پخپله په دي بحثونو كي ګډون ونه كړ، ځكه هغه له خپلې نړۍ-ګرځېدني سفره ناروغ راستون شوى و، او يوه داسي ناروغي پرې لګېدلې وه چي بيا بيا به پرې راتله.

-هغه د وخت په تېرېدو سره بيا بيا ناروغ كېده، چي علت يې په جنوبي امريكا كي د ځينو زهرجنو حشراتو چيچل و.

-د ستر عالم توماس هكسلي (Thomas Huxley) د تكامل د نظريې دفاع پرغاړه واخيسته. د داروين په نظريه كي ډېر تعديلات او اصلاحات وشول، تردي چي كله داروين په ۱۸۸۲ كال كي وفات شو، دا نظريه د پوهانو ترمنځ په عمومي ډول ومنل شوه.

-داروين يوازي د تكامل د نظريي يوازينى پلوى نه و. له هغه مخكي او له هغه سره هممهاله ګڼو نوروكسانوهم دا نظريه مطرح كړي وه، لكه فرانسوي عالم لامارك(Lamarck) ، اوهمدارنګه د داروين نيكه اراسموس داروين.(Erasmus Darwin)

-خودا هغه هڅي او احتمالات چي د چارلس داروين ترمخه موجود وو، نړيوال شهرت او علمي درناوى يې ترلاسه نه كړ. ځكه هغه پخوانى علمي فرضيي ونه توانېدي چي د تكامل د بهير او تاريخي لړى لپاره محسوس او مادي شواهد وړاندي كړي، لكه څنګه چي چارلس داروين وكړل.

-داروين يوازي د "تكامل بهير" او د "طبيعي انتخاب" لاره د "ترټولو قوي د بقا" تر اصل پوري محدوده نه كړه، بلكي د دي لپاره يې قانع كوونكي شواهد هم وړاندي كړل.

-د هغه نظريي په نورو علوموكي هم زور بدلون راوست. د نولسمي پېړۍ په پاى كي د تكامل مفكوره د انساني فكريو بنسټيز اصل وګرځېد.

ketabton.com - The Digital Library

-داروین موږته دا باورهم راکړچې انسان یوازې د پرمختللو موجوداتو له ډلې یو دی، او هغه دومره ځانګړی مقام نه لري لکه څنګه چې مخکې ګڼل کېده. حتی دا امکان شته چې له انسانه مخکې نورموجودات هم د تکامل په لړی کې وي.

-دا نظریه د دیني عالمانو لپاره د وېرې سبب شوه، هغوی داروین کافراو ملحد وباله، او هغه په رښتیا هم د دیني متونو لفظي تفسیرنه مانه.

-داروین د خپلې نظریې مهم اصطلاحات په معاصرفکرکې داخل کړل، لکه: تکامل، د ژوند لپاره مبارزه، طبیعي انتخاب، د بقا لپاره د غوره موجود پاتې کېدل، اودا اصل چې "په ژوند کې یوازینی ثابت شی بدلون دی."

-دا نظریه حتی که داروین نه وای زېږېدلی هم ممکن خپره شوې وای، ځکه والاس ورته رسېدلی و. دا په دې تړوله سلسله کې یو ځانګړی حالت دی.

-خو هغه څه چې داروین ولیکل، خپاره کړل، او د بیان او قانع کولو طریقه یې درلوده، همدا د دې سبب شوه چې دا نظریه دومره پراخه او د نړی په کچه مشهوره شي او د اوږدې مودې لپاره د خلکو په فکرکې پاتې شي.

ketabton.com - The Digital Library

۱۸- شی هوانج تی : (۲۱۰- ۲۵۹ ق م) .

-شی هوانج تی د چین هغه سترامپراتوروچې د 210 تر۲۳۸ ق.م ترمنځ یې واکمني وکړه. هغه د چین بېلابېل، جنګېدونکي او یو له بله جلا ولایتونه سره یو موټی کړل، او داسې ستر اصلاحات یې پلي کړل چې فساد، اخلاقي زوال او بېنظمی یې له منځه یوړې. دا اصلاحات د چین د بقا، د هغې د تاریخي میراث او د جغر افیایي یووالي بنسټونه وګرځېدل چې ترنن ورځې پورې یې اثرپاتې دی.

-له دې امپراتور څخه مخکې چین ټوټه ټوټه و؛ د بېلابېلو سیمو واکمنان به یو له بل سره په جګړو اخته وو. ژوند په دې ولایتونو کې د سختو او وژونکو جګړو ترسیوري لاندې تېرېده. خو له دې منځه یوه سیمه، چې "چین" نومېده، د اخلاقي چلند پر اصولو ولاړ فکر یې خپل کړی و. دا فلسفه داسې وه چې انسان او دولت دواړه باید د سلوک لپاره قوي او الزامي اخلاقي اصول ولري. دا اصول که څه هم د واکمن له خوا وضع کېدل، خو باید پر ټولو یو شان عملي کېدل.

-په همدې فضا کې دا ولایت د چین ترټولو قوي سیمه شوه. بالاخره یې ځان د ټول چین پاچا اعلان کړ او ځان ته یې د "شی هوانج تی" لقب ورکړ، یعنې د چین لومړی امپراتور.

-هغه په چټکی سره بنسټیز اصلاحات راوستل او خپله واکمني یې د نورو ولایتونو لپاره نمونه وګرځوله، څو هغوی هم د یووالي، ثبات او نظم په لور لاړشي. خپله امپراتوري یې په ۳۶ ولایتونو

ketabton.com - The Digital Library

وويشله او هرولايت ته يې ملكي حاكم وټاکه. هرولايت ته يې ځانګړى پوځ ورکړ او د هر پوځ لپاره يې يو قوماندان وټاکه. دا ټوله منصبونه يې د وراثت پرځاى د ټاکنې له لارې ورکوله.

-همدارنګه يې يو ستر څارونكى يا سلاكاروټاکه، څو د ملكي او پوځي واک ترمنځ توازن وساتي او هيڅ يو يې يوازې واک ته ونه رسيږي.

-هغه حكم وكړ چې ټول شتمن او اشرافي خلک دې پلازمېنې ته ولېږدول شي، څو تر سخت څار لاندې وي.

-نوموړي ښارونه او پلازمېنه يې د پراخو او اوږدو لارو په وسيله سره ونښلول، او په ځرګنده يې وويل: ترڅو چې دولتونه له يو بل سره نه وي تړلي، د واکمن لپاره پر هغوى بشپړکنټرول اسانه نه وي.

-سره له دې چې هغه د مشرانو په ټاکلو كې ډېر هوښيار و، او د ولايتونو اداره، مالياتي نظام، وزنونه او پيمانې، د ګاډو اندازې او د ليكلو بڼې يې هم يو شان كړې،

-خو هغه يوه ستره بې‌عقله كارنامه وكړه چې په تاريخ كې يې سارى نه ليدل كېږي. هغه د خپل وخت ټول كتابونه وسوځول، او يوازې يې د كرنې او صنعت په اړه څو كتابونه پرېښودل. ويل كېږي چې ښايي د هرسوځول شوي كتاب يوه نسخه يې د مانۍ په كتابتون كې ساتلې وي، خو د دې خبرې هيڅ كره ثبوت نشته. د دې كارموخه يې دا وه چې د كنفوشيوس او د هغه د اخلاقي تعليماتو هراثر له منځه يوسي.

-د هغه بهرنى سياست هم سخت او تهاجمي و. له ګاونډيانو سره يې قوي اړيكې درلودې، خو پوځونو يې د شمالي سيمو د نيولو لپاره پرله‌پسې جګړې كولې او هغه سيمې يې له چين سره يوځاى كړې. وروسته يې د چين د سرحدي ديوالونو بېلابېلې برخې سره ونښلولې، چې له دې څخه "د چين ستر ديوال" جوړ شو، كوم چې ترننه ورځې پورې ولاړ دى. د دې لويو جګړو له امله هغه ماليات ډېر كړل او پر خلكو يې درانه بارونه واچول، نو خلكو ترې كركه وكړه. د هغه د نسكورولو هڅې وشوې، خو هېڅ يو ونه‌شو كولاى هغه له واكه لېرې كړي، تر دې چې په خپل بستركې مړ شو.

-له هغه وروسته د هغه دوهم زوى واک ته ورسېد، خو يوازې څلور كاله پاتې شو او هغه هم ووژل شو. د همدې زوى له وژل كېدو سره د چين ستره امپراتوري ونړېدله.

-تاريخپوهان د چين د لومړي امپراتور په اړه بېلابېل نظرونه لري. كمونيستان هغه يو پرمختللى واكمن بولي، او لوېديځوال يې له ناپليون سره پرتله كوي. خو دا خبره يقيني ده چې هغه چين ته

ketabton.com - The Digital Library

داسې يووالی، نظم او ثبات ورکړ چې مخکې يې ساری نه و. تر هغه وروسته هم هېڅ وخت چا ونه شو کولای هغه يووالی او دوام چې په چين کې رامنځته شوی و، په اسانه بدل کړي.

-ځينې يې د روم د امپراتور اګستوس قيصر سره پرتله کوي، چې د روم د امپراتوری بنسټ يې کېښود. خو د روم امپراتوري د چين په پرتله کوچنۍ، لنډعمره او لږه منسجمه وه، په داسې حال کې چې د چين امپراتوري ډېره اوږده، پراخه او منظمه پاتې شوه.

ketabton.com - The Digital Library

۱۹- اګستوس قیصر:(۶۳ ق م – ۱۴ م).

-اګستوس قیصر د روم د سترې امپراتورۍ بنسټ ایښودونکی، د تاریخ له لویو او مخکښو شخصیتونو څخه شمېرل کېږي. هغه د روم د جمهوریت هغه کورنی جګړې پای ته ورسولې چې په لومړی مخ زېږدیزه پېړی کې یې روم ټوټه ټوټه کړی و، او د هېواد داخلي نظام یې بیا منظم کړ، تردې چې روم نږدې دوه پېړی د ثبات او سوکالۍ دورې ته داخل شو.

-د هغه اصلي نوم کایوس اوکتاویوس و، خو د "اګستوس" لقب—یعني "ستر" یا "بزرګ"—یې هغه وخت واخیست کله چې ۳۵ کلن شو. هغه د روم د سترقومندان جولیوس قیصرورا ره و. -کله چې جولیوس قیصر بې اولاده پاتې شو، نو اوکتاویوس یې خپل زوی ومانه، روزنه یې ورکړه او هغه یې د سیاست لپاره تیارکړ. کله چې جولیوس قیصرپه ۴۴ ق.م کې ووژل شو، اوکتاویوس یوازې اتلس کلن و.

-د جولیوس قیصر تر وژل کېدو وروسته په روم کې د واک لپاره خونړی شخړې پیل شوې. د سیالانو په نظر کې اوکتاویوس یو کمزوری او بې‌تجربه ځوان و، او هېڅ ډول جدي خطر یې نه بالله. یوازینی ځانګړنه یې دا وه چې د جولیوس قیصر خپلوان و. خو هغه په هوښیاری سره له همدې اړیکې ګټه واخیسته.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه د جولیوس قیصرپوځ شمېردوستان اوقوماندانان خپل کړل، خوپوځ بیا هم د مارک انتوني ملاتړکاوه، چې د قیصرله نږدې همکارانوڅخه و. له همدې امله د مارک انتوني او اوکتاویوس ترمنځ اوږدې سیاسي اونظامي شخړې پیل شوې.

-په همدې وخت کې مارک انتوني د مصرله ملکې کلیوپاترا سره په مینه کې اخته شواود واک له چاروليرې شو. خو اوکتاویوس په بشپړډول د روم د ملاتړترلاسه کولو لپاره تمرکزوکړ. د دواړو ترمنځ شخړه نوره هم شدیده شوه.

بالاخره د اکټیوم په سمندري جګړه کې په ۳۱ ق.م کې د مارک انتوني ځواکونه مات شول، او په ۳۰ ق.م کې اوکتاویوس بشپړه بریا ترلاسه کړه. د همدې ماتې په پایله کې مارک انتوني اوکلیوپاترا دواړو ځان وژنه وکړه.

-اوکتاویوس وکولای شول چې روم ته هغه عظمت او پخوانی برم بېرته راوګرځوي، کوم چې د جولیوس قیصرپه زمانه کې نږدې پنځلس کاله مخکې رسېدلی و. خوکله چې جولیوس قیصر غوښتل ځان پاچا کړي او د جمهوریت نظام له منځه یوسي، هغه ووژل شو.

-خو اوکتاویوس، سره له دې چې د جمهوري نظام د ساتلو په اړه یې ډېرټینګارکاوه، بیا هم ټول واک د هغه په لاس کې و. هغه په عملي توګه مطلق او مستبد واکمن و، خو د "پاچا" لقب یې ونه مانه. که څه هم هغه د اسپانیا، ګال او سوریې واک په خپل لاس کې ساتلی و. په دې سیمو کې رومي پوځونه د خلکو پر برخلیک بشپړمسلط وو.

-د منني په توګه، د روم سنا هغه ته "ستر" لقب ورکړ، خو هغه هېڅکله دا ونه منله چې رسمي پاچا وبلل شي. له هغه وروسته د هغه زوی د روم د واکمنۍ په اخیستو کې هېڅ ستونزه ونه لیده او پاچا شو.

-اګستوس قیصرپه تاریخ کې د یو عادل مستبد په توګه پېژندل کېږي.[29]

---

[29] - جمله دا معنی ورکوي:

Augustusداسې واکمن و چې په ظاهره یې عدالت او نظم ټینګاوه، خو په اصل کې یې د مطلق واک (مستبدانه حکومت) له لارې واک چلولو.

ساده تشریح:

- عادل: خلکوته د قانون او نظم له مخې ښه اداره ورکول، امنیت او ثبات راوستل.
- مستبد: ټول واک په خپله لاس کې ساتل، د خلکو او سیاسي مخالفینو پروړاندې سخت او یو اړخیزه واک چلول.

لنډه معنا:

یعنې هغه هم نظم او ثبات راوست او هم یې واک په خپل لاس کې متمرکزوساته.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه د لومړی درجې د دولت سړی و، او د "مصالحت" په سیاست سره یې هغه ټول زخمونه درمل کړل چې د اوږدو کورنیو جګړو له امله رامنځته شوي وو.

-هغه نږدې څلویښت کاله پررروم واکمني وکړه، او د هغه د سیاست اغېز د امپراتورۍ په اوږدو کلونوکې ژور پاتې شو. د هغه په زمانه کې د روم پوځونو اسپانیا، سویس، قدیمه ترکیه او د بالکان لویې برخې ونیولې، او په شمال کې د امپراتورۍ سرحدونه د راین او ډانوب سیندونو ته ورسېدل، چې دا وضعیت څو پېړۍ همداسې پاتې شو.

-هغه یو ښه اداري مشر و، پوځ یې منظم کړ او ځانګړی ګارد یې جوړ کړ، چې وروسته یې د پاچاهانو او واکمنانو په ټاکلو کې مهم رول درلود.

د هغه په دوره کې لارې وغځېدې، ودانۍ جوړې شوې او روم د نړۍ له ښکلو ښارونو څخه شو. معابد جوړ شول، او خلکو ته د پخوانیو مذهبي مراسمو د ترسره کولو هڅونه وشوه. هغه د واده قوانین وضع کړل او خلک یې دې ته وهڅول چې ډېر اولادونه ولري.

-له ۳۰ ق.م وروسته امپراتوري باثباته شوه، او دا ثبات د فکري او هنري پرمختګ لامل شو، تر دې چې د اګستوس دوره د ادب د زرین عصر په نوم مشهوره شوه. روم خپل ستر شاعران وپېژندل، لکه فرجیل، هوراس اولیفي. خوشاعراوويد هغه ته د غوسې سبب شو او له رومه یې وشاړه.

-اګستوس خپل اولاد نه درلود، او د خپلو ورونو اولادونه یې هم تر ده مخکې مړه شوي وو. له همدې امله یې د خپلې مېرمنې زوی تیبیریوس خپل ځای ناستی وټاکه.

-د روم "سولې" یا رومي صلح (Pax Romana) له ۳۰ ق.م وروسته نږدې دوه سوه کاله دوام وکړ.
-د دې سولې په سیوري کې ادبي، هنري او فلسفي افکارو وده وکړه چې مخکېني امپراتورۍ یط ساری نه و لیدلی. دا نوي افکار د روم ترواک لاندې ټولو هېوادونو ته ورسېدل او هلته یې د پېړیو لپاره اثر پرېښود، حتی وروسته له هغه چې رومي واک له دې سیمو څخه کم شو.

-رومي امپراتوري د ټولو پخوانیو زمانو له ترټولو مشهورو امپراتوریو څخه ده؛ او هم ترټولو خطرناکه او ژوره اغېزلرونکې. ځکه چې دا د لرغوني تمدن ترټولو لوړه څوکه وه، او همدا هغه ځواک و چې نور تمدنونه یې لوېدیځې اروپا ته انتقال کړل. هغې ته د مصر، بابل، یهودو او یونانیانو تمدنونه منتقل شول.

ketabton.com - The Digital Library

-د اګستوس قيصر او د هغه د تره جوليوس قيصر ترمنځ هم پرتله کېدای شي. دواړه د عقل، ښکلا، قوي شخصيت او نظامي برياوو له پلوه ډېر سره نږدې وو. خو جوليوس قيصر تر هغه ډېر زړور او بې باکه و، او د خپلې زمانې د خلکو خيال يې تر اګستوس زيات پارولی و، نو له همدې امله يې له هغه وخت څخه تر اوسه پورې پراخه شهرت ساتلی دی.

-خو اګستوس له تاريخي پلوه ډېر مهم او ژور اغېز لرونکی و، که څه هم د هغه تره په شهرت کې ترې لوړ ګڼل کېږي. دا مورږ ته ښيي چې شهرت تل د انسان د عظمت سم معيار نه دی.

-اګستوس د پوځي عظمت له پلوه د لوی اسکندر هومره نه و، خو د هغه برياوې ډېرې ژورې اغېزې لرونکې او اوږدمهاله وې، او همدا د دواړو ترمنځ توپير دی.

هغه د ماوتسې تونګ او جورج واشنګټن سره هم پرتله کېدای شي. درې واړه د تاريخ په بدلون کې ستررول لري، خو د هغه د اوږدې واکمنۍ، سياسي بريا او د روم د امپراتورۍ د نړيوال اهميت له امله زه فکر کوم چې اګستوس له هغو دواړو څخه هم ډېر لوی او اغېزناک و.

ketabton.com - The Digital Library

۲۰ - ماوتسى تونج : (۱۸۹۳ - ۱۹۷۶ م) :

-ماوتسى تونج هغه سړى دى چې د چين د كمونيست ګوند مشري يې ۲۷ كاله وكړه، او د دې مودې په جريان كې يې داسې خطرناك فكري بدلونونه رامنځته كړل چې د چين په تاريخ كې بې سارى بلل كېږي.

-هغه د هونان ولايت په يوه كلي كې وزېږېد. پلاريې شتمن بزګرو. كله چې هغه اتلس كلن و، په چين كې د فاسد پاچاهي نظام پر ضد پاڅون وشو، چې له اوولسمې پېړى راهيسې پر هېواد واكمن و. د دې انقلاب له خوميا شتووروسته پاچاهي نظام پاى ته ورسېد او جمهوريت اعلان شو.

-خوانقلابيانوونه توانېدل چې يوثابت او متحد حكومت جوړكړي، نودا انقلاب د كورنى جګړې پيل شو چې په ټول چين كې يې بې‌ثباتي او وېره خپره كړه. چين تر ۱۹۴۹م كال پورې په همدې حالت كې پاتې شو.

-ماو په ځوانى كې د كين اړخ افراطي سياسي فكرونو پلوى و. په ۱۹۲۰م كال كې ښكاره ماركسيست شو، اوپه ۱۹۲۱م كې د كمونيست ګوند له دولسو بنسټګرو څخه يو شو. په ګوند كې يې پرمختګ ورو و، تردې چې په ۱۹۳۷م كې د ګوند مشر شو.

-په همدې وخت كې كمونيست ګوند اوږده، سخته او ورو لاره ووهله تر څو په چين كې واك ترلاسه كړي. په ۱۹۲۷م او ۱۹۳۴م كلونو كې يې سختې ماتې وخوړې، خوله دې بحرانونو څخه بريالى ووت.

-په ۱۹۴۷م كال كې دا روښانه شوه چې ګوند د شيانګ كاى شک په مشرى د ملي حكومت پر ضد پراخه جګړه پيلولى شي، او بالاخره په ۱۹۴۹م كې كمونيستي ځواكونو بشپړه بريا ترلاسه كړه او واک د كمونيست ګوند لاس ته ورغى.

-هغه چين چې ماوته په لاس ورغى، د اوږدو كورنيو جګړو له امله سخت ځپل شوى، وروسته پاتې او نالوستى و. كله چې ماو واک ته ورسېد، ۵۶ كلن و، او خپلې ترټولو لوېې سياسي لاسته راوړنې يې له همدې عمروروسته وكړې. د هغه د واكمنى په موده كې يې د خپل هېواد لپاره ستر سياسي بدلونونه راوستل. كله چې په ۱۹۷۶م كې وفات شو، خپله دوره يې بشپړه كړې وه.

ماو د چين ستربدلونونه بشپړكړل.

ketabton.com - The Digital Library

-د دې ژورو بدلونونو له نښو څخه (د چين عصري کول) و، يعنې هغه يې په يوه پرمختللې دولت بدل کړ. په دې لړکې يې د صنعت، تعليم، پرمختيا، د روغتيا پاملرنې او ملي روزنې پراخوالی ورکړ. دا بدلونونه که څه هم ډېر لوی او ژور وو، خو په ډېرو معاصرو هېوادونوکې هم شوي وو، نو ځکه يې دا ځانګړتيا دومره استثنايي نه ګڼل کېږي چې هغه دې د "سلوتلپاتېو شخصيتونو" په لوړه درجه کې ځای ونيسي .

-له لويو بدلونونو څخه بل دا و چې هغه د چين اقتصادي نظام له سرمايه‌داری څخه سوسياليزم ته واړاوه. البته چين يې يو ټولشموله سياسي نظام ته واړاوه، يعنې د يوه ګوند او يو کس بشپړ واک. ماو د دولت ټول وسايل د تبليغاتو لپاره وکارول، نو اقتصادي او سياسي نظام دواړه پياوړی او منظم شول. همدارنګه يې يو ټولنيز انقلاب هم رامنځته کړ.

-له هغه وروسته چې په چين کې پخوا دودونه دولت مقدس ګڼل، اوس وطن مقدس وګرځېد. يعنې وفاداري يوازې چين ته وه. دا بدلون د داسې هېواد لپاره ډېر لوی او خطرناک تحول و چې زرګونه کاله يې کورنۍ، پلرونه او نيکونه مقدس ګڼل. تر دې هم وړاندې لاړ او د کونفوشيوس او د هغه دتعاليمو پر ضد يې مبارزه وکړه، تر دې چې هغه يې تقريباً له منځه يووړ.

-ماو يوازې هغه سړی نه و چې د چين سياسي ډګر ته راغی او د هغې راتلونکی يې بدل کړ، بلکې د هغه ترڅنګ نورمشران هم وو، که څه هم ترمرګه پورې ترټولو خطرناک يې همدا و.

-د هغه د مهمو پروژو له ډلې څخه يوه د "لوی ګام په وړاندې" پروژه وه چې د شلمې پېړۍ په پای کې يې پيل کړه. ډېرو لوېديځوالو دا پروژه ناکامه ګڼله، ځکه هڅه پکې شوې وه چې په کليو او اشتراکي فارمونوکې کوچني صنعتي کارونه رامنځته شي، خو وروسته چين له دې لارې واوښت.

-بله خطرناکه پروژه د "کلتوري انقلاب" وه چې په شپيتمه لسيزه کې پيل شوه. دا يو ډاروونکی حرکت و چې ماو د ګوند دننه د بوروکراسۍ د پاکولو لپاره وکاراوه.

-په عجيبه ډول، ماو په شپېته کلنۍ کې د "لوی ګام" پروژه پيل کړه، او په همدغه عمر کې يې کلتوري انقلاب هم راوپاره. خو وروسته چې په اتيايمه لسيزه کې و، د چين او امريکا ترمنځ نږدېوالی رامنځته شو.

-ماو د خپل انقلابي ژوند په پيل کې باور درلود چې د ګوند اصلي تکيه بايد د ښار کارګران وي، لکه څنګه چې مارکس ويلي وو. خو په ۱۹۲۵م کې يې نظر بدل کړ او ويې ليدل چې د چين شرايط

ketabton.com - The Digital Library

توپیرلري، نو پرېکړه یې وکړه چې د بزګرانو پر طبقې تکیه وکړي. دا نظرد هغه د انقلاب بنسټ شو، او د اوږدې مبارزې په جریان کې یې په کلیوالو خلکو تکیه وکړه.

-د هغه دا فلسفه ترپایه پاتې شوه. په دې کې هغه له ستالین سره توپیردرلود، ځکه ستالین په روسیه کې پر صنعتي پرمختګ تکیه وکړه، خو ماو پر کرنیز پرمختګ. سره له دې، د ماو په دوره کې هم صنعتي پرمختګ په حیرانوونکې توګه زیات شو.

-دقیقه خبره دا ده چې د هر معاصر سیاسي مشر د مقام ټاکل آسانه کار نه دی، خو هېڅ خنډ نشته چې موږ د ماو مقام له نورو مشرانو سره پرتله کړو. دلته دا پوښتنه راپورته کېږي چې ولې موږ هغه د دې تلپاتېو کسانو په لېست کې په دې ځای کې راوستی دی؟

-ډېر تاریخپوهان ماو له امریکايي مشر جورج واشنګټن څخه هم لوړ ګڼي، ځکه هغه لوی بدلونونه چې ماو خپل هېواد ته راوستل، تر واشنګټن ډېرزوراو اوږدمهاله اغېزلري.

-او دا هم اسانه ده چې ماو له ناپلیون، هټلر او لوی اسکندر څخه هم پورته وښیو، ځکه د هغه اغېزبه ډېراوږد پاتې شي او لا به هم دوام ولري.

-همدارنګه ځینې خلک هغه له لینین سره پرتله کوي. ماو تر لینین ډېر اوږد حکومت کړی او تر هغه یې ډېر لوی ولس رهبري کړی دی؛ بلکې هغه د تاریخ تر ټولو زیات نفوس لرونکی هېواد یې اداره کړی. خو لینین بیا په دې ترتیب کې له ماو مخکې دی، ځکه د هغه اغېزتر ماوزورګڼل کېږي، او که لینین نه وای، نو ماو به هم نه وه ، ځکه لینین د چین د کمونیست ګوند لپاره لاره هواره کړې وه.

-خو هغه شخصیت چې د ماو سره ډېر ورته والی لري، شی هوانګتي دی، چې یو بل چینايي امپراتورو. دواړه د چین د ټولنیزو بدلونونو مهندسان ګڼل کېږي. شی هوانګتي ته ځکه له ماو څخه لوړمقام ورکړل شوی چې هغه بدلونونه چې هغه رامنځته کړي وو، نږدې ۲۲ پېړۍ په چین کې پاتې شوي دي.

خو د ماو بدلونونه، که څه هم ژور وو، لا دا نه ده معلومه چې څومره به دوام وکړي او یا به کمونیزم ترکومه په چین کې پاتې شي.

او دا هم لیدل کېږي چې په چین کې هغې روانې دي چې د ماو اغېزله منځه یوسي، لکه څنګه چې شوروي اتحاد د ستالین او خروشچوف سره وکړل.

ketabton.com - The Digital Library

21- چنګېز خان : (۱۱۶۲ – ۱۲۲۷ م) .

-مشهور مغولي قوماندان. د هغه پلار د قبايلو له مشرانو څخه و او خپل زوی يې تيموجين ونوماوه. کله چې زوی يې نهه کلن شو، يوې قبيلې يې پلار ووواژه، نو د کورنۍ پاتې غړو يې د وېرې او وحشت په حالت کې ژوند کاوه. دا د هغه لپاره يو ډېر دردناک او سخت پيل و، خو له دې وروسته يې لا ډېرې سختې او وحشي پېښې وليدلې.

-هغه د يوې قبيلې له خوا وتښتول شو او بندي شو. د دې لپاره چې وتښتي، د هغه غاړې ته يې د لرګيو کړۍ واچوله. له همدې سپکاوي، درد، وېرې او د انتقام له احساس څخه د تيموجين ځواني داسې پخه شوه چې وروسته د نړۍ ترټولو قوي سړی ترې جوړ شو.

-د هغه ځواک هغه وخت پيل شو کله چې يې د زندان څخه د خلاصون هڅه وکړه. هغه له يوه قبيلوي مشر طوغريل سره اړيکه ټينګه کړه، چې د پلار دوست يې و.

کلونه تېر شول او مغولي قبايل تل په جګړو بوخت وو. د همدې پرلهپسې وينو تويولو جګړو له منځه دا ځوان تيموجين ورو ورو راڅرګند شو، تر دې چې ټولو ومنله چې هغه يو تکړه او بااستعداده مشر دی، او د ټولو قبايلو راتلونکی د هغه په لاس کې دی.

ketabton.com - The Digital Library

-تاريخي حقيقت دا دی چي مغولي سپاره پوځيان د نړۍ له ترټولو ماهرو جنګياليو څخه وو. خو دوی زياتره د خپل منځني انتقام په جګړوكي ښكېل وو، يا يې د ګاونډيو هېوادونو پرضد يرغلونه كول، او دا جګړو منظمه نظامي بڼه نه لرله.

-خو تيموجين د زړورتيا، جرأت او سياسي هوښيارۍ له لارې وكولای شول دا ټول قبايل سره يو كړي او مشري يې په لاس كې واخلي. په ١٢٠٦ م كال كې د مغولو مشرانو هغه د خپل پاچا په توګه وټاكه او هغه ته يې د "چنګېز خان" لقب وركړ، يعني "د نړۍ امپراتور."

-وروسته چنګېز خان جګړې د خپل هېواد له پولو بهر پيل كړې. داخلي كورنۍ جګړې ختمې شوې، او هغه خپل لوی بريدونه د چين د شمال له يوې سيمې پيل كړل او هغه يې ونيوله. په همدې وخت كې د هغه پوځونه د چين لوېديځ او شمال ته خپاره شول.

-وروسته يې نور پوځونه د فارس پرلورولېږل. په ١٢١٩ م كال كې يې پر فارس بريد وكړ او هغه يې په بشپړډول ونيوه، او د فارس امپراتوري سقوط شوه.

-په همدې حال كې چې د هغه لښكر د روسيې پرلوررون و، بلې خوا ته يې د هند ځيني برخې هم تر خپل نفوذ لاندې راوستلې .

- چنګېز خان په ١٢٢٥ م كال كې بېرته منګوليا ته ستون شو، او هلته په ١٢٢٧ م كال كې وفات شو.

-د وفات څخه لږ مخكې يې وصيت وكړ چې وروسته له هغه دې د ده دريم زوی "اوقطای" د سلطنت ځای ناستی شي. دا يو حكيمانه پرېكړه وه، ځكه دا زوی يې ځان يو تكړه قوماندان ثابت كړ. د هغه تر مشرتابه لاندې مغولي پوځونو بيا حركت پيل كړ؛ چين يې ونيوه، روسيې ته ننوتل، او تر اروپا پورې ورسېدل. په ١٢٤١ م كال كې يې پوځونه هنګرې، پولنډ او جرمني ته داخل شول. خو په همدې كال مغولي ځواكونه بېرته په شا شول او بيا هېڅكله هماغه لورته نه ستانه شول، او هغه هم وروسته وفات شو.

-څو كاله وروسته د قبايلو د مشرانو ترمنځ د دې په اړه اختلافونه روان وو چې د اوقطای ځای ناستی څوک شي: آيا منګو خان وي يا كوبلای خان، چې دواړه د چنګېز خان لمسيان وو؟

-خو د دې دوو لمسيانو وروسته، مغولي پوځونو بيا خپل يرغلونه پيل كړل او چين يې په بشپړډول ونيوه. په دې توګه منګوليا د چين، كوريا، هند، تبت، د منځنۍ اسيا، د جنوب ختيځې اسيا،

ketabton.com - The Digital Library

روسيې او پولنډ پر ډېرو پراخو سيمو واکمنه شوه، او په دې ډول يې د تاريخ تر ټولو ستره امپراتوري جوړه کړه.

-خو دا ډول سترې امپراتورۍ چې په ساده او قبايلي نظامونو اداره کېدې، ډېروخت نه شي پاتې کېدای او ژرله منځه ځي.

. له همدې امله چين په ۱۳۶۸م کال کې مغولي څواکونه له خپل هېواده وشړل. که څه هم په روسيه کې د هغوی واک تر ۱۶مې پېړۍ پورې دوام وکړ، او د کريميا په ټاپووزمه کې تر۱۷۸۳م کال پورې پاتې شول. همدارنګه د چنګېزخان ځينې لمسيان په منځنۍ اسيا او فارس کې واکمن پاتې شول.

-وروسته په څوارلسمه پېړۍ کې Timur راڅرګند شو، چې ځان يې د Genghis Khan له نسل څخه باله. هغه د چنګېزخان د امپراتورۍ ډېرې سيمې ونيولې، خو د هغه امپراتوري هم په همدې پېړۍ کې په بشپړډول ړنګه شوه.

-خو د مغولو د تاريخ دا پای نه و... ځکه د تيمورلنګ له اولادې څخه يو بل واکمن بيا راڅرګند شو...

-او د هغه نوم بابرو، چې پرهند يې يرغل وکړاو د مغولو لپاره يې نوې سلطنتي امپراتوري جوړه کړه. همدارنګه هغه مغولي واکمنان چې وخت په وخت به يې پرهند بريدونه کول، تراتلسمې پېړۍ پورې پرهغه سيمه واکمن پاتې شول.

-په تاريخ کې ډېرداسې کسان شته لکه چنګېزخان — که څوک يې هوښياروبولي اوکه ليوني چې پراخې ځمکې يې ونيولې او سترې نظامي برياوې يې ترلاسه کړې. له هغو څخه مشهورکسان اسکندراعظم، چنګېزخان، ناپليون او هټلردي. خوولې دا ځلورکسان د تلپاتېوکسانو په لوړه درجه کې ځای لري، آيا فکرونه له لښکرونه مهم او خطرناک نه دي؟

-بېشکه چې قلم ترتورې ډېرځواکمن دی، خو دې ځلوروکسانوپه پراخوځمکواوګڼوولسونو واک چلولی و، او د خپلو معاصروخلکوپه ژوند يې ژوراغېزپرېښی دی. له همدې امله هغوی له پامه نشي غورځول کېدای، که موږيې خوښوو او که نه، درناوی ورته کوو او که نفرت.

-خوولې چنګېزخان د نورودرېيو څخه هم مهم ګڼل کېږي؟

ketabton.com - The Digital Library

-ځکه چې د هغه اغېز ترټولوژوراوترټولواوږدمهاله و. له ناپليون او هټلرڅخه برعکس، هغوی په ژوند کې مات شول، او اسکندرکه څه هم په ژوند کې مات نه شو، خو هېڅ ځای ناستی يې نه درلود، نو امپراتوري يې د مرګ وروسته له منځه ولاړه.

-خو چنګېز خان وکولای شول خپل پوځونه په ډېر منظم ډول جوړکړي، د هغه اولادونه او د هغه لمسيان د پېړيولپاره واکمن پاتې شول، او د هغه له مرګ وروسته هم اوږده موده پر واکمنۍ پاتې شول.

-د چنګېزخان د يرغلونويوه غير مستقيمه پايله دا وه چې د هغه تر واک لاندې هېوادونو ترمنځ يې سوداګري سره يو ځای کړه، نو د چين او اروپا ترمنځ تجارتي اړيکې فعاله شوې.

-د همدې ېپېرله امله داسې سيلانيان او تجاران پيدا شول لکه مارکو پولو، چې چين ته به تللو او بيا به بېرته اروپا ته ستنېدلو او هلته به يې د چين د بېساري شتمنۍ په اړه افسانوي کيسې بيانولې. همدغه تجارتي حرکت وروسته ډېر اروپايان وهڅول چې د اسيا نامعلومو سيمو ته سفر وکړي او هغه وپلټي.

-همدارنګه ويل کېدای شي چې که کريستوف کولمبوس، سيمون بوليوار او توماس اديسون ژوندي نه واي ، نو امکان يې درلود چې نوروکسانو هم د دوی په څېرکارونه ترسره کړي واي : يو به امريکا کشف کړې وای، بل به لاتيني امريکا آزاده کړې وای، او دريېم به بريښنايي څراغ اختراع کړی وای. خو که چنګېز خان نه وای زيږېدلی، نو ډېره سخته وه چې بل څوک دې دومره پراخ يرغلونه ترسره کړي او له کوريا څخه ترپولنډه پورې داسې ستره مغولي امپراتوري جوړه کړي. ځکه چې د مغولو قبايل ترهغه مخکې متحد نه وو، او وروسته هم بيا هېڅکله په هغه ډول نه دي متحد شوي.

-له همدې امله چنګېز خان د انساني تاريخ له تر ټولو لويو خوځوونکو او بدلون راوړونکو شخصيتونو څخه ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

22- اقليدس : (۳۰۰ ق.م)

-ډېر لږ له هغو تلپاتو څخه شته چې د اقليدس په څېر اوږد عمر يې په تاريخ کې ژوندى پاتې شوى وي. څکه د دې تلپاتو له ډلې ځينې داسې خلک وو چې په خپل ژوند کې مشهور شول، لکه ناپليون، لوياسکندر او مارتين لوتر. خو اقليدس داسې څوک و چې په خپل ژوند کې نامعلوم پاتې شو، خو له مرګ وروسته د ټولو څخه ډېر مشهور او تر ټولو اوږدمهاله اغېزلرونکى و.

-سره له دې د هغه د ژوند په اړه ډېر لږ معلومات لرو. موږ پوهېږو چې شاوخوا د ۳۰۰ ق.م په زمانه کې يې په اسکندريه کې د ښوونکي په توګه کار کاوه. خو د زېږېدو او مړينې دقيقه نېټه يې نه ده معلومه. دا هم نه ده روښانه چې په افريقا کې زېږېدلى که په اروپا کې، او په کوم ښارکې. سره له دې چې ډېر کتابونه يې ليکلي، خو يوازې يو کتاب يې ځانګړې شهرت موندلى دى، هغه د «هندسې داصولو» کتاب دى.

-د دې کتاب اهميت په دې کې نه و چې نوې نظريې يې وړاندې کړې وې، څکه ډېر هندسي اصول له مخکې هم موجود وو، او د هغوى ثبوتونه هم تر ډېره پېژندل شوي وو. خو د اقليدس لويه لاسته راوړنه دا وه چې دا ټول اصول يې راټول کړل، منظم يې کړل، سره ويې تړل او په قانع کوونکو برهانونو يې ثابت کړل.

ketabton.com - The Digital Library

-ده ډېر هندسي بنسټيزې بديهي (axioms) هم ورزياتې کړې، بيا يې دا نظريې په منطقي ترتيب سره يو په بل پسې تنظيم کړې، ترڅو يو منظم او ترلې سيستم جوړ شي. همدارنګه يې د ډېرو پخوانيو پوهانو له خوا د ثبوت نشتوالی پوره کړ او د برهانونو سيستم يې بشپړ کړ.

-که څه هم دا کتاب يوازې هندسي نظريې لري، خو ځينې الجبري معادلې يې هم پکې شاملې کړې دي. د «هندسې اصول» کتاب تر دوه زره کلونو زيات د هندسې د زده کړو بنسټ پاتې شو. هيڅ بل انساني کتاب دومره اوږد عمرونه موند. اقليدس دا کتاب په يوناني ژبه وليکه، خو وروسته يې په ټولو ژبو ژباړې وشوې. لومړی چاپي نسخه يې په ۱۴۸۲ ميلادي کال کې، د ګوتنبرګ له چاپي ماشين څخه شاوخوا دېرش کاله وروسته خپره شوه، او له هغه وخت راهيسې يې زرګونه چاپونه په سلګونو ژبو کې شوي دي.

-دا کتاب ځکه مهم وه چې د منطقي فکر عملي تمرين و، نو د ارسطو د منطق له کتابه يې هم ډېر ژور او اوږدمهاله اغېز درلود. د «هندسې اصول» کتاب د فکري منطق د تنظيم تر ټولو غوره نمونه ګڼل کېږي. له همدې امله د هغه وخت له لويو مفکرينو څخه هر يو پرې سخت اغېزمن شوی و.

-او دا خبره هم د انصاف وړده چې وو ايو د اقليدس دا کتاب د نوې زمانې د علومو په راڅرګندې کېدو کې يې قوي رول درلود؛ ځکه علم يوازې د معلوماتو ټولول نه دي، بلکې د دقيقو مشاهداتو پر بنسټ عمومي پايلې استخراجول دي. د نوې زمانې د علم تر ټولو لويې لاسته راوړنې د انساني تجربو د اړيکو له ټينګوالي، د هغوی له دقيق تحليل، او بيا داسې پايلو ته درسېدو څخه راځي چې د نظريو بنه او د بديهياتو قوت لري.

-موږ په يقين سره نه پوهېږو چې ولې د علومو رنسانس په اروپا کې وشو، نه په چين کې. دا يوازې تصادف نه شي کېدای، نو حتماً بايد قوي او روښانه علتونه موجود وي چې ولې علم په اروپا کې پيدا شو او وروو وروو يې تر ډېرې کچې پورې همدلته وده وکړه، نه د نړۍ په نورو سيمو کې. د همدې له امله يو شمېر نامتو پوهان لکه انګليسي نيوټن، ايټالوي ګاليليو او پولنډی کوپرنيکوس راڅرګند شول. حتماً د داسې پوهانو د ظهور لپاره قوي عوامل موجود وو.

-له دې عواملو څخه يو مهم عامل دا و چې اروپا د يوناني فکر او د هغوی د رياضياتي نظريو تر اغېز لاندې راغلې وه.

ketabton.com - The Digital Library

-د يادونې وړده چې چين د وسايلو او آلاتو په جوړولو كې له اروپا مخكې پرمختګ كړى و، خو بيا هم ونه توانېد چې د اروپا په څېر د رياضي او علمي نظريو په كشف كې مخكې ولاړشي. په چين كې داسې هندسي عالم نه وچې د اقليدس سره برابروي. څرګنده ده چې چين عملي هندسي تجربې لرلې، خو هېڅكله يې يوې مجردې او نظري هندسې ته لاره ونه موندله.

د اقليدس اغېزپه نيوټن باندې ډېر ژورو، او دا په واضح ډول د نيوټن په كتاب «اصول» كې ښكاري، چې هغه يې په لاتيني ژبه ليكلى و. دا كتاب هم بالكل د اقليدس د كتاب په څېرپه هندسي بنه ترتيب شوى و.

-همدارنګه وروسته لويو رياضي پوهانو لكه انګليسي فيلسوفانو برټرنډ رسل او الفريډ وايټهډ، او هالندې فيلسوف اسپينوزا هم همدا لاره تعقيب كړه.

<u>اسپينوزا :</u>

- په تېرو شاوخوا ۱۵۰ كلونو كې د رياضياتو پوهانو دا درک کړه چې اقليدي هندسه يوازينۍ منطقي نمونه نه ده، او نه هم د ټول انساني فكر، د شيانود اړيكو يا د كائنات او د هغه د اجزاوو ترمنځ د اړيكو يوازينۍ سمه بڼه ده. بلكې داسې نورې بڼې او اړيكې هم شته چې د هغه دتصوير سره په بشپړه توګه مخالفې دي كوم چې د اقليدس له زمانې راهيسې د انسان په ذهن واكمن و.

-بلكې د انشتاين د رياضي‌پوه نسبيت نظرېې دا دوديزاقليدي انځورله بنسټه وران كړ.

-په هغو ساحو كې چې د لرې ستورو او سيارو مقناطيسي ميدانونه او د هغوى حركتونه شامل دي، هلته د اقليدس هندسه نه شي عملي كېداى، ځكه هغه يوازې د محدودو او جامدو شيانو لپاره مناسبه ده.

-سره له دې چې په معاصرو علوموكې په هندسه، رياضياتو، فزيک او فلک كې نوې نظريې رامنځته شوې دي، دا هېڅكله د هغه يوناني نابغه اهميت او اغېزنه كموي چې څه باندې ۲۲ پېړۍ مخكې يې ژوند كاوه او مړشوى و .

ketabton.com - The Digital Library

۲۳- مارتين لوتر (۱۴۸۳–۱۵۴۶) .

-هغه سړی و چې د روم كاتوليكې كليسا پر ضد يې ننګونه وكړه او په دې توګه يې د مذهبي اصلاحاتو (پروتستانتي اصلاحاتو) پړاو پيل كړ؛ يعنې د پروتستانت مذهب د نظريې بنسټ ايښودونكی و.

-مارتين لوتر په ۱۴۸۳ كال كې د جرمني د ايسلېبن په ښاركې وزېږېد. هغه په پوهنتون كې زده كړې وكړې. د خپل پلار په هڅونه يې د حقوقو (قانون) زده كړه پيل كړه. وروسته يې د ويتنبرګ له پوهنتون څخه د الهياتو (د عيسوي ديني شريعت) په برخه كې دوكتورا ترلاسه كړه او هلته د استاد په توګه وګومارل شو.

-د كليسا پر ضد د هغه اعتراضونه په تدريجي ډول رامنځته شول. په ۱۵۱۰ كال كې روم ته ولاړ. هلته د ديني مشرانو حالت اوكړنې هغه سخت خواشينی كړ. خو ترټولو زيات يې هغه سوداګرۍ حيران كړ چې په كليسا كې وه: د «بښنې ليكونو» يا د ګناهونو د بخښنې د سندونو پلورل. - كاتوليكې كليسا خلكو ته د جنت ځمكې د پيسو په بدل كې وركولې، د ګناهونو د بخښنې واک يې خپل باله، او آن دا يې هم ټاكله چې ګناهكاران به د عذاب يا د پاكېدو په حالت كې څومره وخت تېروي.

-د ۱۵۱۷ كال د اكتوبر په ۳۱مه، لوتر د ويتنبرګ د كليسا پر دروازه يو سخت اعتراض وځړاوه چې د روم د كليسا پر ضديې ۹۵ نيوكې ليكلې وې. هغه د كليسا ډېرې كړنې رد او وغندلې او د بښنې

ketabton.com - The Digital Library

ليکونو سوداګري يې په کلکه محکومه کړه. همدارنګه يې د دې اعتراض يوه کاپي د ماينځ ښار ستر اسقف ته ولېږله. ډېر ژر دا اعتراضونه په بېلابېلو سيمو کې خپاره شول او خلک ترې خبر شول.

-وروسته لوتر خپلې نيوکې لا پراخې کړې. هغه نه يوازې د روم د کليسا، بلکې د پاپ د واک او د پاپي نظام پر ضد يې هم اعتراض وکړ. د هغه په اند، هر انسان بايد يوازې د مقدس کتاب (انجيل) لارښوونو ته غاړه کېږدي، نه د پاپ او کليسا مطلق واک ته.

-کليسا له دې فکري پاڅون څخه خوښه نه وه. لوتر يې وغوښت، خبرې يې ورسره وکړې، خو په پای کې يې محکوم کړ، د الحاد تورېې پرې ولګاوه او د هغه ليکنې يې منع اعلان کړې.

-لوتر ډېر فعال او زحمتکښ شخصيت و. هغه ګڼ شمېر کتابونه او رسالې وليکلې او په پراخه کچه يې خپرې کړې. د هغه له سترو لاسته راوړنو څخه يوه دا وه چې مقدس کتاب يې جرمني ژبې ته وژباړه. په دې سره عادي خلکو ته هم دا اسانتيا برابره شوه چې د کليسا د روحانيونو له منځګړيتوب پرته پخپله مقدس کتاب ولولي. د لوتر ښکلي او روان نثر د جرمني پر معاصر ادب هم ژور اغېز وکړ.

-د لوتر د الهياتي او ديني فلسفې بشپړ بيان په لنډو ټکو کې اسانه نه دی، خو د هغه د فکر اساسي ټکی دا و چې د انسان د نجات او ژغورنې بنسټ ايمان دی، نه د کليسا تشريفات او د بښنې ليکونو اخيستل.

-د مارټين لوتر نظريات :

-لوتر خپل نظريات د عيسوي دين له ستر مبلغ، Saint Paul the Apostle، څخه اخيستي وو. د هغه په اند، انسان د ګناه له امله ککړ شوی دی او يوازې نېک عملونه نشي کولای هغه له دې ګناه څخه پاک کړي. بلکې يوازې ايمان دی چې انسان پاکوي؛ يعنې د خدای اراده، رحمت او بښنه انسان له ګناه څخه ژغوري.

-له همدې امله، د روم د کليسا له خوا د خلکو د ګناهونو د بښنې پلورل د دين له اصولو سره په ټکر کې عمل و، او لوتر دا کار د کفر په څېر باله. هغه استدلال کاوه چې کليسا حق نه لري د انسان او خدای ترمنځ د منځګړي رول ولوبوي. نو د هغه په نظر، نه يوازې د کليسا دا کړنې بېدليله وې، بلکې د روم د کليسا ټول هغه نظام هم د توجيه وړ نه و.

ketabton.com - The Digital Library

-لوتردا نظرهم رد کړچي کشیشان باید ټول عمرمجرد پاتي شي. له همدي امله، هغه په ۱۵۲۵ کال کي له یوي پخوانی راهبي سره واده وکړ. دوی شپږ اولادونه درلودل. لوترپه ۱۵۴۶ کال کي د خپلي زوکړي ښارته د سفرپرمهال وفات شو.

-لوترلومړنی کس نه و چي د روم د کلیسا پرضد یي اعتراض کړی وي. ترهغه وړاندي Jan Hus په بوهیمیا کي، او John Wycliffe په خوارلسمه پیړی کي د کلیسا پر کړنو نیوکي کړي وي. همدارنګه Peter Waldo د دولسمي پیړی له هغوکسانو څخه ګڼل کېږي چي د کلیسا د اصلاح غوښتني مخکښان وو.

-خو د دغو اصلاح غوښتونکو اغېز تر ډېره سیمه‌ییز و. برعکس، په ۱۵۱۷ کال کي د لوتر اعتراضونه پراخه او عمومي بڼه غوره کړه. دا یوازي د کلیسا پرضد نه، بلکي د هرهغه زوړ او دودیزنظام پرضد یو فکري خوځښت و. له همدي امله لوترد اروپا د فکري اومذهبي اصلاحاتو پلارګڼل کېږي.

-د لوترد اصلاحاتي غورځنګ یوه مهمه پایله په اروپا کي مذهبي جګړي وې. له دغو جګړو څخه یوه مشهوره جګړه Thirty Years' War وه چي په جرمني کي له ۱۶۱۸ څخه تر۱۶۴۸ پوري روانه وه. دا جګړي ډېري خونړۍ وې. همدارنګه د کاتولیکانو اوپروتستانتانو ترمنځ سیاسي سیالیو د راتلونکو څو پېړیو لپاره د اروپا پرسیاست ژور اغېزوکړ.

-د لوتراصلاحاتو فکري اغېزهم خورا لوی و. تر۱۵۱۷ کال مخکي په لوېدیځه اروپا کي یوازي یوه پیاوړي او واکمنه کلیسا، یعني د روم کاتولیکه کلیسا، موجوده وه او هرډول مخالفت ورسره د بدعت یا الحاد په نوم یادېده. خو له اصلاحاتو وروسته، او که چي ګڼو هېوادونو د دیني فکر ازادي ومنله، خلکو وکولای شول زاړه نظریات او دودونه له سره وڅېړي او پرې نیوکه وکړي. دا بدلون د اروپا د فکري ودې، علمي پرمختګ او د ازاد فکر د خپرېدو لپاره مهم بنسټ وګرځېد.

-یعني د زړو او دودیزو افکارو او نظریو له قید څخه خلاصون، او په ټولو برخو کي د نوښت او پرمختګ لپاره د لارې پر انیستلوه.

-د یادوني وړده چي د «سلوتلپاتي شخصیتونو» په لېست کي ترټولوزیات کسان له بریتانیا څخه دي، اوله هغوی وروسته جرمنیان راځي. دا معنا لري چي د دي تلپاتي شخصیتونو ډېره برخه له هغوهېوادونو څخه راوتلي چي په شمالي اروپا او امریکا کي د پروتستانت مذهب پیروان وو.

ketabton.com - The Digital Library

-له دې سلو كسانو څخه يوازې دوه تنه د ١٥١٧ كال څخه يې مخكې ژوند كړي دي : Charlemagne او Johannes Gutenberg. له ١٥١٧ كال څخه مخكې هغه مشهورشخصيتونه چې راڅرګند شوي وو، د نړۍ له نورو سيمو څخه وو. په هغو سيموكې چې وروسته پروتستانتي شوې، د پخوانيو شخصيتونو اغېزد بشري تمدن په پرمختک كې نسبتاً محدود و. د اصلاحاتو غورځنګ په تېرو ۴۵۰ كلونوكې په اروپا كې د ګڼو نوښتګرو او نابغه كسانو د راڅرګندېدو زمينه برابره كړه.

-خوپروتستانتي مذهب هم تل د زغم اوتسامح بېلګه نه وه. د دې مذهب د سخت دريځی له امله په جرمني كې خونړۍ جګړې رامنځته شوې، او ځينې يې تر هغه جګړو هم سختې وې چې په بريتانيا كې شوې وې.

-ليكوال دا ادعا هم كوي چې مارتين لوتر د يهودانو سخت مخالف و، او آن تردې حده چې و ايي د هغه نظريات وروسته د يهود ضد افكارو په پراختيا كې رول درلود. خو دا د ليكوال شخصي ارزونه ده او د تاريخپوهانو ترمنځ په دې اړه بېلابېل نظرونه شته.

-همدارنګه ويل كېداى شي چې د مارتين لوترپاڅون يوازې د كاتوليكې كليسا پر ضد نه و، بلكې ملي او قومي اړخونه يې هم لرل؛ ځكه جرمنيانو نه غوښتل چې د ايتاليا له خوا، د روم د پاپ تر واک لاندې، اداره شي. له همدې امله لوتر د ځينو جرمني و اكمنانو او چارواكو ملاتړهم ترلاسه كړ.

-كېداى شي څوک وپوښتي: ولې مارتين لوتر د تلپاتې شخصيتونو په لېست كې له خپل اوسني مقام څخه په لوړځاى كې نه دى راوستل شوی؟

-د ليكوال په اند، دليل يې دا دى چې لوتركه څه هم د اروپا او امريكا لپاره ډېر مهم شخصيت دى، خو د نړۍ د نورو لويو تمدنونو لپاره دومره اغېزمن نه دى. د بېلګې په توګه، جاپانيان، چينايان او هنديان د كاتوليک او پروتستانت ترمنځ توپيرونو ته دومره پام نه كوي، لكه څنګه چې ډېر اروپايان د مسلمانانو د سني او شيعه مذهبونو د اختلافاتو په اړه ژوره لېوالتيا نه لري.

-سربېره پر دې، لوتر نسبتاً ناوخته راڅرګند شو او د هغه اغېزد هغو سترو ديني شخصيتونو په كچه نه و چې د بشريت پر تاريخ يې اوږدمهاله او ژوراغېزپرېښی دی؛ لكه Muhammad، Jesus، Gautama Buddha او Moses.

ketabton.com - The Digital Library

-ليکوال دا هم يادوي چې په وروستيو لسيزو کې په اروپا کې د دين اغېز کم شوى دى، او د کاتوليکانو او پروتستانتانو ترمنځ مذهبي توپيرونه نورد خلکو پرژوند او فکرهغومره اغېزنه لري لکه پخوا. که د ديني نفوذ د کمېدو بهيردوام ومومي، نو د لوتر اغېزبه هم ورووروکم شي.

-په پاى کې، ليکوال باور لري چې د پنځلسمې او شپاړسمې پېړۍ مذهبي اختلافاتو د علمي اختلافاتو په اندازه د فکري ودې سبب نه شو. که مارتين لوتر د Nicolaus Copernicus څخه په لوړه درجه کې ځاى لري، داځکه چې د ديني اصلاحاتو په ډګرکې د هغه شخصي او مستقيم اغېزترهغه اغېزلوى و چې کوپرنيکوس وروسته د ستورپوهنې په علمي انقلاب کې درلود.

ketabton.com - The Digital Library

۲۴ .نيکولاس کوپرنيکوس :(۱۴۷۳–۱۵۴۳م.)

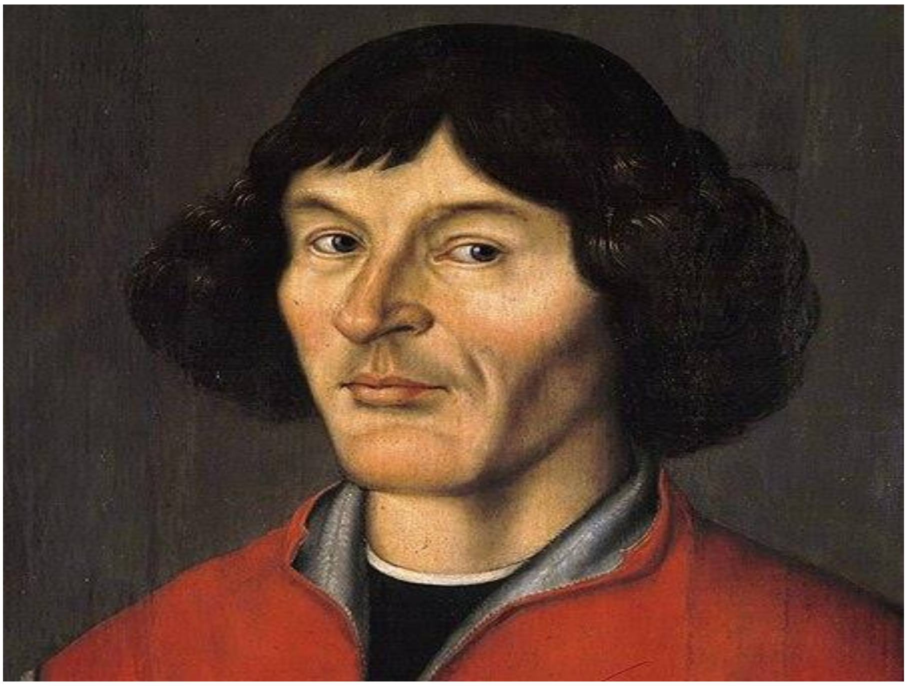

- Nicolaus Copernicusيو ستر پولنډی ستورپوه و. هغه د ويستولا سيند پر غاړه د تورون په ښارکې په يوې شتمنې کورنی کې وزېږېد. په پوهنتون کې يې زده کړې وکړې اوله ځوانی څخه يې د ستورپوهنې سره ځانګړې مينه درلوده.

-د شلوکلونوپه عمرکې ايتاليا ته ولاړاوهلته يې د University of Bologna او University of Paduaپه پوهنتونونو کې د طب او حقوقو زده کړې وکړې. وروسته يې د University of Ferraraڅخه د حقوقو په برخه کې دوکتورا ترلاسه کړه. کوپرنيکوس د خپل ژوند ډېره برخه د فروانبورګ د کليسا په اداري چارو اوتدريس کې تېره کړه، اوهېڅکله يې د مسلکي ستورپوه په توګه کارونه کړ. د هغه سترې ستورپوهنيزې څېړنې د فراغت په وختونو کې ترسره شوې.

-په ايتاليا کې د اوسېدوپرمهال يې د يوناني فيلسوف Aristarchus of Samos نظريات ولوستل. اريستارخوس، چې د ميلاد څخه درې پېړی وړاندې يې ژوند کاوه، باوردرلود چې ځمکه اونورې سيارې د لمرشاوخوا ګرځي. کوپرنيکوس له دې نظريې سره موافق شو.

-کله چې هغه خلوېښت کلن شو، يوه څېړنيزه رساله يې وليکله او خپلو ملګرو اوهمکارانو ته يې وړاندې کړه. د دې رسالې اصلي نظريه دا وه چې لمرد شمسي نظام مرکزدی او ځمکه د همدې نظام يوه سياره ده. هغه يوازې په دې بسنه ونه کړه، بلکې د خپلې نظريې د ثابتولو لپاره يې مشاهدې اوشواهد هم راټولول پيل کړل.

ketabton.com - The Digital Library

-په همدې وخت کې يې هغه معلومات هم تنظيمول چې وروسته يې د خپل تاريخي کتاب »د اسماني اجرامو د حرکتونو په اړه (De Revolutionibus Orbium Coelestium)» بنسټ جوړ کړ. په دې کتاب کې يې خپله نظريه په تفصيل سره تشريح کړه او د هغې د سمون لپاره يې دلايل وړاندې کړل.

-په ۱۵۳۳ کال کې، کله چې شاوخوا شپېته کلن و، روم ته ولاړ او هلته يې د خپلو نظرياتو په اړه يو لړ لکچرونه وړاندې کړل. سره له دې چې په هغه وخت کې يې د کاتوليکې کليسا د پاپ مخالفت راونه پاراوه ، کله يې چې کتاب بشپړ شو، د کليسا له غبرګون څخه د وېرې له امله د هغه په خپرولو کې زړه نا زړه و.

-بالاخره، د عمر په وروستيو کلونو کې يې د کتاب د چاپ پرېکړه وکړه. ويل کېږي چې د کتاب لومړۍ چاپ شوې نسخه يوازې د هغه د ژوند په وروستۍ ورځ، د ۱۵۴۳ کال د مي په ۲۴ مه، ورته ورسېده.

-په دې کتاب کې کوپرنيکوس څرګنده کړه چې:

- ځمکه د خپل محور پر شاوخوا څرخي.
- سپوږمۍ د ځمکې پر شاوخوا ګرځي.
- ځمکه او نورې سيارې د لمر پر شاوخوا دوران کوي.

-کوپرنيکوس، لکه تر ده مخکې ستورپوهان، د شمسي نظام د حقيقي پراخوالي په اټکل کې بريالی نه و. همدارنګه هغه د سيارو د حرکت شکل ناسم تصور کړی و؛ هغه فکر کاوه چې سيارې په بشپړو دايروي مدارونو کې ګرځي. له همدې امله د هغه رياضيکي ماډل هم ډېر پېچلی او له ځينو اړخونو ناسم و.

-خو سره له دې نيمګړتياوو، د هغه کتاب ډېر لوی اغېز وکړ. دې اثر نورو ستورپوهانو پام ځان ته واړاوه او هغوی يې وهڅول چې د ستورپوهنې دا علمي انقلاب نور هم پرمخ يوسي. په ځانګړې ډول، د ډنمارک ستورپوه Tycho Brahe د سيارو د حرکتونو په اړه ډېرې دقيقې مشاهدې ثبت کړې.

ketabton.com - The Digital Library

-وروسته د جرمني ستورپوه Johannes Kepler د براهه له دغومشاهداتوڅخه په استفادې د سیارو د حرکت دقیق قوانین وموندل او څرګنده یې کړه چې سیارې په بیضوي مدارونوکې د لمر پرشاوخوا ګرځي.

-که څه هم اریستارخوس له کوپرنیکوس څخه شاوخوا اوولس پېړۍ وړاندې د لمر-مرکزي نظام نظریه وړاندې کړې وه، خوکوپرنیکوس هغه څوک و چې دا نظریه یې له شواهدو، محاسبو او علمي استدلال سره بیا راژوندۍ کړه او د عصري ستورپوهنې د انقلاب بنسټ یې کېښود.

-موږ د دې نظریې ټول علمي امتیاز Nicolaus Copernicus ته ورکوو، ځکه چې هغه څه چې Aristarchus of Samosوړاندې کړي وو، یوازې یو اټکل اوګومان و. هغه داسې علمي نظریه نه وه جوړه کړې چې دا اټکل یې د علمي دلایلوله مخې د منلووړګرځولی وای.

-خو کوپرنیکوس همدا فرضیه په یوې بشپړې علمي نظریې بدله کړه. د هغه نظریه دومره منظمه اوګټوره وه چې د سیارو د حرکتونووړاندوینه یې ممکنه کوله، د مشاهدې او ازموینې له لارې یې ارزونه کېدای شوه، او له هغې پخوانۍ نظریې سره یې پرتله کېدای شوه چې ځمکه یې د کایناتو مرکزګڼلو.

-بېشکه د کوپرنیکوس نظریه زموږ د کایناتو د تصورپه اړه یو ستر انقلاب و. دې نظریې نه یوازې د ستورپوهنې په علم کې بدلون راوست، بلکې د انسانانو پرفلسفي لیدلوري او د نړۍ د درک پر طریقه یې هم ژوراغېزوکړ.

-د کوپرنیکوس د حقیقي ارزښت د پوهېدو لپاره باید دا هم په پام کې ونیسو چې ستورپوهنه د فزیک، کیمیا اوژوندپوهنې (بیولوژۍ) په څېر مستقیمه عملي اغېزه نه لري. د بېلګې په توګه، یو موټریا ټلوېزیون د کوپرنیکوس له نظریې پرته هم جوړېدای شي، خو د دغو وسایلو جوړول د نورو سترو ساینسپوهانو لکهMichael Faraday ، James Clerk Maxwell، Antoine Lavoisierاو Isaac Newton له علمي نظریو پرته ناشوني دي.

-خوکه موږ د کوپرنیکوس اهمیت یوازې د عصري وسایلو په جوړولوکې د هغه د مستقیمې ونډې له مخې وارزوو، نو د هغه د سترې علمي لاسته راوړنې اصلي ارزښت به له پامه وغورځوو.

-د کوپرنیکوس کتاب د وروسته علمي انقلاب لپاره یوه نه جلا کېدونکې او بنسټیزه مرحله وه. - همدغه اثر د Galileo Galilei او Johannes Kepler د څېړنو لپاره لاره هواره کړه. دواړه له

ketabton.com - The Digital Library

نيوټن څخه مخکې وو، او د دوی موندنو وروسته نيوټن ته زمينه برابره کړه چې د حرکت او جاذبې مشهورقوانين تدوين کړي.

-له تاريخي پلوه ويلای شو چې د کوپرنيکوس کتاب »د اسماني اجرامو د حرکتونو په اړه »د عصري ستورپوهنې د پيل ټکی و. په حقيقت کې، همدا کتاب د نوې ستورپوهنې د علم ريښتينی بنسټ

ketabton.com - The Digital Library

۲۵. جېمزواټ :(۱۷۳۶–۱۸۱۹) م .

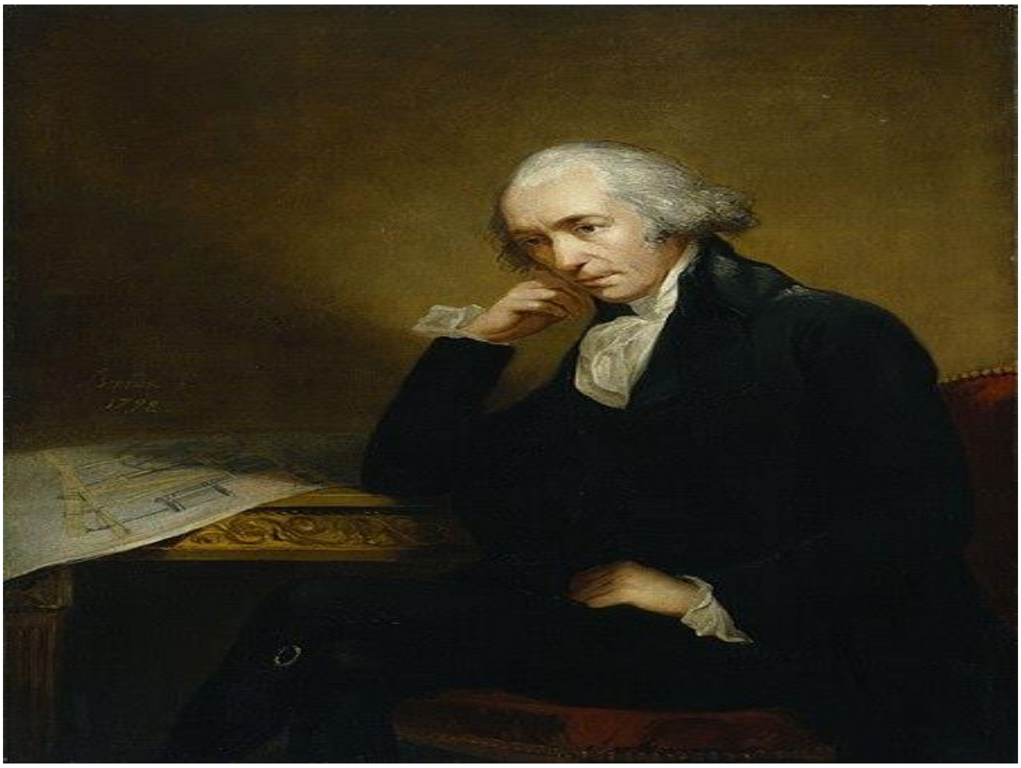

-James Watt- هغه سکاټلنډی مخترع و چې په تاريخ کې د «بخاري ماشين» د مخترع او د صنعتي انقلاب د مخکښ په توګه مشهورشوی دی.

-البته، دا سمه نه ده چې وو ایوواټ لومړنی کس وچې بخاري ماشین یې اختراع کړ. ترهغه مخکې هم د بخارد ځواک د کارولو لپاره ډېرې هڅې شوې وې. د میلادي لومړۍ پېړۍ په شاوخوا کې دHero of Alexandria بخارپه وسیله د کارکوونکو ابتدايي وسایلو یادونه کړې وه.

-وروسته، په ۱۶۹۸ کال کې Thomas Saveryیو بخاري ماشین ثبت کړچې د اوبو د ایستلو لپاره کارېده.

-همدارنګه، په ۱۷۱۲ کال کې انګلیسي مخترع Thomas Newcomenیو پرمختللی بخاري ماشین جوړکړ، خو د دې ماشین ځواک دومره کم و چې زیاتره یوازې له کانونو څخه د اوبو د ایستلو لپاره کارېده.

-د جېمزواټ علاقه له بخاري ماشین سره په ۱۷۶۴ کال کې پیل شوه، کله چې هغه د یوه زوړ بخاري ماشین د ترمیم په کاربوخت و. که څه هم هغه یوازې یو کال د دغسې ماشینونو د ترمیم روزنه لیدلې وه، خو د اختراع او نوښت وړتیا یې بې‌ساري وه. له همدې امله، په انصاف سره ویل کېدای شي چې واټ د عصري بخاري ماشین اصلي جوړوونکی و.

ketabton.com - The Digital Library

-لومړنی مهم بدلون چې واټ په بخاري ماشین کې راوست، د بخارد جلا سړولو (کندانس کولو) لپاره د ځانګړې خونې جوړول و. همدارنګه یې د ماشین اسطوانه هم ښه کړه. په ۱۷۷۲ کال کې یې داسې ماشین جوړکړچې هم یې بخارکاراوه او هم یې په اغېزمن ډول فشارارامنځته کاوه.

-وروسته یې نورډېراصلاحات هم پکې راوستل، چې له امله یې د بخاري ماشین موثریت او ځواک څو چنده زيات شو.

-واټ ماشین ته د دوراني حرکت (چرخشي حرکت) ورتیا هم ورکړه. په دې سره بخاري ماشین یوازې د اوبو ایستلو لپاره نه، بلکې د بېلابېلو صنعتي ماشینونو د چلولو لپاره هم مناسب شو. - هغه د ماشین د کنټرول لپاره ځانګړي وسایل، اندازه کوونکي آلات، شاخصونه او ګڼ نور تخنیکي پرمختګونه هم اختراع کړل.

-واټ په سوداګرۍ کې ډېر بریالی نه و. له همدې امله، په ۱۷۷۵ کال کې یې له یوه انجنیر او سوداګر سره شراکت وکړاو یوه کمپنۍ یې جوړه کړه. په راتلونکو پنځه ویشت کلونو کې د دوی شرکت په لوی شمېر بخاري ماشینونه تولید کړل.

-د همدې کاروبارله لارې واټ او د هغه شریکان شتمن شول.

-خو باید د صنعتي انقلاب په رامنځته کېدو کې د بخاري ماشین اهمیت تر اندازې زيات هم ونه ګڼل شي. صنعتي انقلاب یوازې د بخاري ماشین پایله نه وه، بلکې ګڼو نورو اختراعاتو او پرمختګونو هم پکې ونډه لرله. د فلزاتو په صنعت کې پرمختګونه، نوي ماشیني وسایل، او د نساجۍ په صنعت کې اختراعات، لکه د الوتونکي مکوک (Flying Shuttle) اختراع، د صنعتي انقلاب په بریا کې مهم رول درلود.

-هغه وسیله چې John Kay په ۱۷۳۳ کال کې اختراع کړې وه (الوتونکی مکوک)، او همدارنګه هغه د ریسولو ماشینونه چې James Hargreaves په ۱۷۶۴ کال کې جوړ کړي وو، د بخاري ماشین له بشپړې اختراع څخه مخکې رامنځته شوي وو.

-دغه ټولې اختراعګانې او په پخوانیو وسایلو کې شوي پرمختګونه د صنعتي انقلاب په رامنځته کېدو او دوام کې خپل مهم رول درلود. خو د بخاري ماشین په اختراع سره د صنعتي انقلاب اهمیت او اغېز څو برابره زيات شو.

-د بخاري ماشین له برکته د تولید لپاره اړینه انرژي ډېره شوه، او په پایله کې تولید هم څو چنده زيات شو. شک نشته چې د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر جګړې پر مهال د تېلو بندیز لوېدیځو هېوادونو

ketabton.com - The Digital Library

ته دا وښوده چې د انرژۍ ناخاپي کمښت څومره خطرناک کېدای شي، او څنګه کولای شي صنعت او تولید له جدي ستونزو سره مخ کړي.

-همدا خبره د دې لپاره کافي ده چې د اروپا په صنعتي انقلاب کې د James Watt د اختراع اهمیت درک کړو.

-د بخاري ماشین ګټې یوازې په صنعت پورې محدودې نه وې، بلکې په ټرانسپورټ کې یې هم لوی بدلونونه راوستل.

-د بېلګې په توګه، Marquis de Jouffroy d'Abbans وتوانېد چې بخاري ماشین د یوې کښتۍ د چلولو لپاره وکاروي.

-وروسته، په ۱۸۰۴ کال کې Richard Trevithick لومړنی بخاري لوکوموتیف (ریلګاډی) جوړ کړ. که څه هم دا لومړنی هڅې له سوداګریز پلوه ډېرې بریالۍ نه وې، خو له څو لسیزو وروسته بخاري اورګاډي او بخاري بېړۍ لا پسې پرمختللې شوې او د وچې او اوبو پر ټرانسپورټ یې یو ستر انقلاب رامنځته کړ.

-د تاریخ یو په زړه پورې تصادف دا و چې صنعتي انقلاب تقریباً په هماغه وخت کې رامنځته شو چې American Revolution او French Revolution هم روانې وې.

-که څه هم په هغه وخت کې د صنعتي انقلاب بشپړ اهمیت نه و څرګند شوی، خو نن ورځ موږ په روښانه توګه وینو چې دې انقلاب د نړۍ د خلکو پر ورځني ژوند داسې ژور اغېز کړی چې ښایي د امریکا او فرانسې له سیاسي انقلابونو هم زیات وي.

له همدې امله، جېمز واټ د تاریخ له سترو او اغېزمنو شخصیتونو څخه شمېرل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

۲۶ .لوی قسطنطین: (۲۸۰–۳۳۷) م .

-Constantine the Greatد روم لومړنی مسیحي امپراتورو. د هغه د عیسویت منلو او ملاتړله امله عیسویت په پراخه کچه خپور شو. له همدې کبله هغه د دې دین په تاریخ کې ستر رول لري، ځکه عیسویت یې له یوې ځورول شوې عقیدې څخه په داسې رسمي دین بدل کړ چې پر میلیونونو خلکو یې واکمني کوله.

-قسطنطین په ۲۸۰ کال کې د نیش (Niš) په یوه کلي کې وزېږېد، چې اوس د پخوانی یوګوسلاویا برخه ګڼل کېږي. د هغه پلارد روم د امپراتور Diocletian په دربارکې یو لوړپوړی پوځي افسرو.

-کله چې دیوکلتیان په ۳۰۵ کال کې له واکه لاس واخیست، د قسطنطین پلارد روم د امپراتورۍ د لوېدیځې برخې واکمن شو. د هغه له مړینې وروسته، په ۳۰۶ کال کې قسطنطین امپراتوراعلان شو. پوځ هغه د خپل مشرپه توګه ومانه، خو ځینو جنرالانو له دې پرېکړې سره مخالفت وکړ. له همدې امله اوږدې او خونړۍ کورنۍ جګړې پیل شوې.

-دا جګړې په ۳۱۲ کال کې پای ته ورسېدې، کله چې قسطنطین خپل وروستی سیال Maxentius د روم ښارته نږدې په یوه مشهوره جګړه کې مات کړ.

ketabton.com - The Digital Library

-له دې بريا وروسته، قسطنطين د روم د امپراتورۍ د لوېديځې برخې يوازينی واکمن شو، په داسې حال کې چې Licinius د ختيځې برخې واکمن پاتې شو. وروسته قسطنطين پرهغه هم بريد وکړاو مات يې کړ، او په دې توګه د ټولې رومي امپراتورۍ يوازينی امپراتورشو.

-په يقين سره نه ده معلومه چې قسطنطين کله عيسويت ومانه. د تاريخ له مشهورو روايتونو څخه يو دا دی چې د خپل وروستي سيال پر ضد د جګړې له مخه يې په اسمان کې يو ځلاند صليب وليد او ورسره يې دا جمله وليده:

»د دې صليب په نوم به بريالی شې«.

-ويل کېږي چې له همدې پېښې وروسته، که څه هم هغه د عيسوي عقايدوژوره مطالعه نه وه کړې، خو د عيسويت يو پياوړی ملاتړی او مبلغ شو.

-په ۳۱۳ کال کې يې د ميلان مشهورفرمان صادرکړ. د دې فرمان له مخې عيسويت په رسمي ډول د منلو وړدين وګرځېد، او عيسويانو ته بېرته خپل حقوق ورکړل شول. همدارنګه کليسا ته هغه شتمنۍ اوملکيتونه بېرته وسپارل شول چې د پخوانيو ځورونواوتعقيبونوپرمهال ترې اخيستل شوي وو.

د ليکوال په اند، د قسطنطين دا تګلاره يوازې د مذهبي زغم اورواداری له امله نه وه، بلکې هغه د عيسويت يو قوي پلوی شوی و. حتی ويل کېږي چې د هغه له واکمنۍ سره د عيسويت د ځواک او نفوذ يو نوی پړاو پيل شو.

-د قسطنطين د واکمنۍ له پيل سره، د يهودانوپرضد سخت تعقيب او ځورونې هم پيل شوې، چې په اروپا کې يې د اوږدو پېړيو لپاره دوام وکړ.

قسطنطين عيسويت سمدستي د روم رسمي دين ونه ګرځاوه، خو د دې دين د خپرېدو لپاره يې پراخ ملاتړوکړ. د هغه په دوره کې عيسويت ته اوښتل د دولتي دندو او لوړو مقامونو د ترلاسه کولو لپاره يو مهم لامل وګرځېد. له همدې امله کليسا په هغه وخت کې ډېرواک او نفوذ ترلاسه کړاو ځانګړي امتيازات يې ومونދل.

-د قسطنطين په واکمنۍ کې د نړۍ ځينې مشهورې کليساوې هم جوړې شوې، لکه د Church of the Nativity کليسا په بيت لحم کې، او د Church of the Holy Sepulchre کليسا په بيت المقدس کې.

ketabton.com - The Digital Library

-همدا کافي وياړدی چې هغه د روم لومړنی مسیحي امپراتورو، اويوازې همدا ځانګړنه د دې لامل کېږي چې د تاريخ د سترو شخصيتونو په کتارکې لوړمقام ولري. خوله دې سربېره يې نورې مهمې لاسته راوړنې هم لرلې.

-د هغه له سترو كارونو څخه يو د لرغوني Byzantium ښاربيا رغونه او پراختيا وه. هغه دغه ښارته خپل نوم ورکړاو قسطنطنيه يې ونوماوه، او خپله پلازمېنه يې هم وګرځوله.

-قسطنطنيه هماغه ښاردی چې نن ورځ د Istanbul په نوم پېژندل کېږي. دا د لرغوني نړۍ له سترو ښارونو څخه و او تر ۱۴۵۳ کال پورې د ختيځې رومي امپراتورۍ (بيزانطي امپراتورۍ) پلازمېنه پاتې شوه. وروسته بيا د څوپېړيو لپاره د عثماني امپراتورۍ پلازمېنه هم وه.

-قسطنطين د عيسوي کليسا په تاريخ کې هم ډېرمهم رول لوبولی دی. هغه د دوو نامتو ديني مشرانو، Arius او Athanasius of Alexandria، ترمنځ د سخت مذهبي اختلاف په حل کې مداخله وکړه.

-د همدې اختلاف د حل لپاره يې په ۳۲۵ کال کې يوه لويه مذهبي غونډه راوبلله، چې د تاريخ لومړنی کليسايي شورا بلل کېږي. دا غونډه د First Council of Nicaea په نوم مشهوره ده.

په دې شورا کې قسطنطين مهم رول درلود او د دواړو لورو ترمنځ يې پرېکړه وکړه. د هغه پرېکړه وروسته د ارتودوکس عيسويت د عقايدو بنسټ وګرځېده.

-قسطنطين يوازې په مذهبي چارو کې نه، بلکې په ملکي او اداري اصلاحاتو کې هم فعال و. هغه ګڼ قوانين نافذ کړل چې له امله يې ځينې مسلکونه لکه د قصابۍ او نانوايۍ (ډوډۍ پخولو) کسبونه رسمي او ددرناوي وړوګرځېدل. همدارنګه يې دا مسلکونه تريوه بريده موروثي کړل، يعني اولادونه به د خپلو پلرونو دندو ته دوام ورکوي.

-هغه داسې قوانين هم جوړکړل چې د کرنيزو ځمکو کرايه‌دارانو ته يې اجازه نه ورکوله چې خپلې ځمکې په خپله خوښه پرېږدي.

-د قسطنطين له خوا د نافذ شووقوانينو له امله بزګران له ځمکې او د ځمکو له مالکانو سره په داسې ډول وتړل شول چې د ننۍ اصطلاح له مخې يې د ازادۍ ډېره برخه له لاسه ورکړه. همدغو اوورته نورو قوانينو د اروپا د منځنيوپېړيو د ټولنيزنظام بنسټ کېښود.

ketabton.com - The Digital Library

قسطنطين نه غوښتل چې د خپل مرګ مخکې په رسمي ډول د عيسويت د تعميد مراسم ترسره کړي. هغه يوازې د ژوند په وروستيو شېبوکې تعميد واخيست. خو دا څرګنده ده چې له دې ډېر مخکې عيسوی شوی و.

-سره له دې، داسې ښکاري چې هغه د عيسويت د لوړو اخلاقي ارزښتونو بشپړ استازيتوب نه کاوه. هغه يو سخت، توند او کله ناکله وينه‌تويونکی واکمن و. دا سختې يې يوازې له خپلو دښمنانو سره نه، بلکې له خپلو نږدې کسانو او د کورنۍ له غړو سره هم لرله.

-د بېلګې په توګه، په ۳۲۶ کال کې يې د هغو دلايلو له مخې چې تر اوسه په بشپړه توګه نه دي روښانه شوي، خپله مېرمن او خپل مشرزوی اعدام کړل.

-ځينې کسان ښايي وو ايي چې د قسطنطين له خوا د عيسويت منلې په خپله د تاريخ لوری نه دی بدل کړی، خو ښېښکه دې پرېکړې د عيسويت د چټک خپرېدو لپاره لاره هواره کړه. که څه هم له هغه وروسته ځينو امپراتورانو هڅه وکړه چې د عيسويت نفوذ محدود يا له منځه يوسي، خو بريالي نه شول.

-دلته يوه مهمه پوښتنه راولاړېږي: که قسطنطين لوی عيسويت نه وای منلی، نو د دې دين برخليک به څه شوی وای؟

-د ليکوال په اند، عيسويت به ښايي بيا هم خپور شوی وای، خو قسطنطين د دې ډېر چټکتيا زياته کړه. د هغه په ملاتړ، عيسويت د نږدې يوې پېړۍ په موده کې له يوې پټې او د لږکيو عقيدې څخه د اکثريت خلکو په ښکاره دين بدل شو، او د تاريخ د سترې امپراتورۍ رسمي او غالب دين وګرځېد.

بې له شکه، قسطنطين د اروپا د تاريخ له سترو شخصيتونو څخه دی. ځينې تاريخپوهان آن هغه د Napoleon Bonaparte، Alexander the Great او Adolf Hitler څخه هم لوړ مقام ورکوي، ځکه چې د هغه پرېکړو او کړنو د اروپا او نړۍ پر تاريخ ډېر ژور او اوږدمهاله اغېز پرېښود.

او د هغې د انقلاب لومړنی ګام ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

27- جورج واشنطن :(1732- 1799 م) .

-(۱۷۹۹ - ۱۷۳۲ George Washington) په ويرجينيا ايالت كې د يوه شتمن كروندګر ځخه وزېږېد. كله چې شل كلن شو، له خپل پلار ځخه يې د ځمكو يوه لويه شتمني په ميراث كې واخيسته. له ۱۷۵۳ تر ۱۷۵۸ پورې يې په پوځ كې خدمت وكړ او د فرانسې او هندي جګړې (French and Indian War)كې يې برخه واخيسته. په دې توګه يې پوځي تجربه او لوړ حيثيت ترلاسه كړ.

-هغه د ۱۷۵۸ كال په وروستيو كې ويرجينيا ته راستون شو او له يوې شتمنې كونډې، Martha Washingtonسره يې واده وكړ. د هغې دوه ماشومان وو، خو واشنګټن خپل اولاد نه درلود.

-وروسته يې شاوخوا پنځلس كاله خپلې پراخې ځمكې او شتمنۍ اداره كولې. په ۱۷۷۴ كال كې د ويرجينيا د استازي په توګه لومړي نړيوال (استعماري) كانګرس ته وټاكل شو، او دا ځركنده وه چې هغه د ټولو استازو له ډلې ترټولو شتمن شخص و.

-په ۱۷۷۵ كال كې يې په دوهم كانګرس كې هم ګډون وكړ، او په يوه خوله د هغو پوځونو د قوماندان په توګه وټاكل شو چې د خپلواكۍ لپاره جنګېدل. د هغه د ټاكل كېدو علتونه د هغه پوځي تجربه، شتمني، شهرت، قوي جسمي جوړښت، پياوړي شخصيت، ټينګ عزم او اداري وړتياوې وې.

ketabton.com - The Digital Library

-د جګړې پرمهال یې بې معاشه کارکاوه او د خپلو ملګرو لپاره یو عالي مثال و.

د هغه ترټولو مهمې لاسته راوړنې د ۱۷۷۵ کال د جون له میاشتې څخه پیل شوې، کله چې یې د خپلواکۍ پوځونه ، تر ۱۷۷۹ کال د مارچ پورې، رهبري کړل , کله چې د هغه د دوهمې دورې مشرۍ پای ته ورسېده. هغه په ۱۷۹۹ کال کې د ویرجینیا په مونټ ورنن (Mount Vernon) کې په خپل کورکې وفات شو.

-واشنګټن د درې مهمو دندو له امله د امریکا د متحده ایالاتو په جوړېدوکې ځانګړی مقام خپل کړ:

-لومړی: هغه د امریکا د خپلواکۍ په جګړه کې ترټولو بریالی نظامي قوماندان و. هغه بې له شکه یو پوځي نابغه و. که څه هم هغه یوازې او منزوي قوماندان نه و لکه Alexander the Great یا Julius Caesar ، خو د هغه بریا ډېره برخه د دې له امله وه چې برتانوي مخالف قوماندانان تر هغه کمزوري وو.

-که څه هم ځینو امریکایي قوماندانانو ماتې خوړلې او واشنګټن هم څو ځلې کوچنۍ ماتې تجربه کړې، خو هغه په ټینګار او عزم سره ترنهایي بریا پورې روان و.

-دوهم: واشنګټن د اساسي قانون د جوړولو کمېسیون مشرو. که څه هم د هغه فکري نظریات د امریکایي اساسي قانون په تدوین کې ډېرلوی رول نه درلود، خو د هغه ملاتړ او تشویق ډېر مهم و.

-د هغه نفوذ او شخصیت د دې لامل شو چې د اساسي قانون د تصویب لپاره د امریکا د حکومتونو مو افقه ترلاسه شي. د نوي اساسي قانون پرضد سخت مخالفت هم موجود و، خو د واشنګټن شخصیت او ستر نفوذ هغه بنسټونه ټینګ کړل چې اساسي قانون پرې ولاړ و او هماغه یې وساته. که هغه نه وای، نو اساسي قانون به نه وای ټینګ شوی او نه به چا منلی وای.

-درېیم :هغه د امریکا لومړنی ولسمشرو. امریکا له دې پلوه ډېره بختوره وه چې د خپل لومړي ولسمشر په توګه یې داسې یو قوي او لوړ شخصیت درلود. د لاتیني امریکا او افریقا تاریخ ښیي چې ډېرنوي جوړې شوې هېوادونه په اسانۍ سره پوځي دیکتاتورۍ ته بدلېږي، خو واشنګټن د خپل ځواک او عظمت له امله متحده ایالات د ټوټې کېدو او ګډوډۍ له خطره وژغورلو.

-هغه د واک د دوام او د ژوند ترپایه د ولسمشرپاتې کېدو هېڅ لیوالتیا نه لرله؛ نه یې غوښتل پاچا شي او نه دیکتاتور. همدا اصول وروسته د امریکا د حکومت بنسټیزه قاعده وګرځېده.

ketabton.com - The Digital Library

واشنګټن د نورو وروسته راغلو امریکایي ولسمشرانو لکه Thomas Jefferson، James Madison، Alexander Hamiltonاو Benjamin Franklinپه څېرلوی مفکرنه و، خوبیا هم ترټولو ډېراغېزناک و. ځکه چې د جګړې او سولې په دواړو حالتونوکې هماغه کس و چې پرېکړه یې کوله او رهبري یې کوله—اوپرته له داسې رهبری هېڅ دولت نه شي بریالی کېدای.

-که څه هم د متحده ایالاتو په جوړېدوکې د جیمزمیډیسن رول هم ډېرمهم و، خو د واشنګټن رول حیاتي و.

-د واشنګټن مقام د "تلپاتې شخصیتونو" په لېست کې تر ډېره د امریکا د اهمیت له امله دی. د دې رول د ارزښت اندازه کول د هر معاصر امریکایي لپاره هم اسانه نه دي. سره له دې چې متحده ایالات د شلمې پېړی په منځ کې یو سترسیاسي او نظامي ځواک شو، خو دا یقیني نه ده چې دا هېواد به د روم د امپراتورۍ په څېر ډېراوږد عمرولري.

-ځینې نورتمدنونه ښايي د امریکا ترټولو مهم لاسته راوړني د الوتکې اختراع، د انسان سپوږمۍ ته رسېدل او اتومي بم جوړول وبولي.

-څرنګه چې واشنګټن د روم له امپراتور Augustusسره ډېرورته سیاسي مقام درلود، نومناسبه ده چې هغه د اګوستس تر څنګ او وروسته ځای پر ځای شي. که څوک غواړي واشنګټن د اګسټس څخه ښکته کړي، نودلیل یې دا دی چې د هغه واکمني اوږده نه وه او همدارنګه نور ومهموکسانولکه جفرسن او میډیسن هم د امریکا په جوړښت کې مهم رول درلود.

-خوبیا هم واشنګټن د داسې شخصیتونوپه پرتله لکه Alexander the Greatاو Napoleon Bonaparteډېر مهم ګڼل کېږي، ځکه چې د هغه لاسته راوړني ډېرې وې او اوږدمهاله اغېزيې پرېښود.

ketabton.com - The Digital Library

۲۸ . مایکل فاراډې :(۱۷۹۱ - ۱۸۶۷ م) .

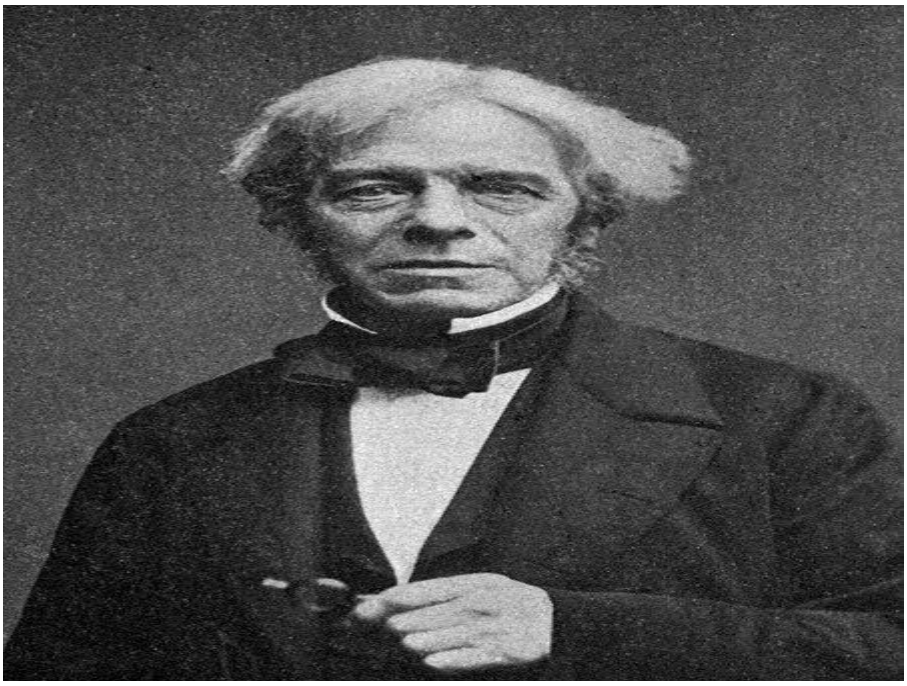

-Michael Faradayد برېښنا د عصر له مهمو بنسټګرو څخه دی. دا مهال موږ ته د "اتومي بم عصر" یا "فضايي عصر" هم ویل کېږي، خوکه په و اقعي ډول وګورو، نوزموږ د ورځني ژوند تر ټولوژوراغېزد برېښنا له امله دی. ځکه پرته له برېښنا څخه د انساني تمدن ټول عصري وسایل دړېږي. له همدې امله دا عصرد "برېښنا عصر" بلل کېدای شي.

-د برېښنا د کنټرول او مطالعې په پرمختګ کې ډېرو کسانو برخه اخیستې، لکه-Charles Augustin de Coulomb، Alessandro Volta، Hans Christian Ørsted او André-Marie Ampère.

-خو له دې ټولو څخه دوه برتانوي ساینسپوهان ځانګړی مقام لري: فاراډې او James Clerk Maxwell.که څه هم د دواړوکارونه یو بل بشپړوي، خو هغوی په مستقیم ډول یو له بل سره همکاري نه وه کړې؛ هریو په جلا توګه خپلې څېړنې ترسره کړې. له همدې امله دواړو ته د "تلپاتې شخصیتونو" په لېست کې لوړمقام ورکړل شوی دی.

-مایکل فاراډې په ۱۷۹۱ کال کې په انګلستان کې د یوې بې وزلې کورنۍ په غېږ کې وزېږېد. هغه خپله زده کړه پخپله وکړه او په ۱۴ کلنۍ کې د کتابونو د صحافۍ په یوه دوکان کې شاګرد شو. - همدلته یې د لوستلو لپاره پراخه فرصت وموند او ډېر کتابونه یې ولوستل.

ketabton.com - The Digital Library

کله چې شل کلن شو، د لويو پوهانو لکچرونه يې واورېدل او له هغوی ډېر متاثر شو. له دغو پوهانو څخه يو مهم شخص Humphry Davy و، چې وروسته فاراډې ورته ليکونه واستول. د همدې اړيکو له لارې هغه د ډاوي مرستيال وټاکل شو.

-څو کاله وروسته فاراډې خپلې ځانګړې علمي موندنې پيل کړې. که څه هم په رياضي کې يې کمزوري لرله، خو د تجربوي فزيک په برخه کې يې هېڅ سيال نه درلود.

-په ۱۸۲۱ کال کې يې لومړنی لويه لاسته راوړنه وکړه. له دې مخکې Hans Christian Ørsted ادا کشف کړی و چې که د مقناطيسي قطبونو تر څنګ برېښنايي جريان تېر شي، نو د کمپاس ستنه منحرفه کېږي. فاراډې له همدې مشاهدې دا نتيجه واخيسته چې که مقناطيسي ساحه ثابته وساتل شي، نو برېښنايي تار به حرکت وکړي.

-د همدې نظريې پربنسټ يې لومړنی داسې وسيله جوړه کړه چې پکې د برېښنايي جريان په مرسته تار په دوامدار ډول حرکت کاوه. دا د برېښنايي موټورونو د جوړېدو په لور يو مهم لومړنی ګام و.

-دا هم د فاراډې لومړنی برېښنايي موټرو. که څه هم په نننۍ زمانه کې په موټروکې ډېرپرمختللي او پېچلي بدلونونه راغلي دي، خو همدغه ابتدايي وسيله چې Michael Faraday اختراع کړه، د ټولو وروسته موټرو بنسټ بلل کېږي.

-فاراډې دې پايلې ته ورسېد چې بايد د مقناطيسي ميدان په کارولو سره د برېښنا د توليد لپاره يوه طريقه موجوده وي. هغه خپلو تجربو او مشاهداتو ته دوام ورکړ تر دې چې د الکترومقناطيسي اصولو (electromagnetism) ډېر مهم قوانين يې کشف کړل. دا د هغه تر ټولو ستره علمي لاسته راوړنه ګڼل کېږي.

-له همدې علمي موندنو څخه په الهام سره فاراډې د برېښنايي ډينامو (generator) اختراع ته مخه کړه. که څه هم نننۍ برېښنايي توليدوونکي ماشينونه له هغه ابتدايي ډينامو سره ډېر توپير لري، خو که هغه بنسټيز اختراع نه وای، نو دا پرمختللي وسايل به هم نه وای رامنځته شوي.

-د فاراډې ډينامو يوازې د يوې وسيلې په توګه نه، بلکې د ډېرو عصري اختراعاتو، فزيکي نظريو او رياضيکي قوانينو لپاره هم لاره پر انسته. له همدې امله د هغه علمي لاسته راوړنې خورا سترې ګڼل کېږي، او هغه بنسټونه چې هغه کېښودل وروسته د نورو ساينسپوهانو لپاره الهام شول.

-فاراډې يو ډېر مهربان، ساده او په ظاهري توګه شکلی انسان و. هغه يو محبوب استاد او ليکچرورکوونکی و، خو له بلې خوا ډېر متواضع و, نه يې شهرت ته لېوالتيا لرله او نه شتمنی او

ketabton.com - The Digital Library

مقام ته. هغه د شرفي لقب (نايت) له منلو انکاروکړ، او همدارنګه يې د برتانيا د شاهي علمي ټولنې د مشرۍ وړانديز هم رد کړ.

-هغه يو خوشحاله واده درلود، خو اولادونه يې نه لرل Michael Faraday. په ۱۸۶۷ کال کې لندن ته نږدې وفات شو.

ketabton.com - The Digital Library

۲۹ . جېمزکلارک مکسويل : (۱۸۳۱- ۱۸۷۹ م).

- James Clerk Maxwellیو سټربريتانوي فزيکپوه وچې شهرت يې ترډېره د برېښنا او مقناطيس ترمنځ د اړيکو د څلورو مشهور معادلو له امله دی.

-که څه هم د برېښنا او مقناطيس ساحې ترهغه مخکې هم د کلونو لپاره مطالعه شوې وې، او ډېرې مشاهدې او معادلې هم وړاندې شوې وې، خو يوازې مکسويل وچې وې کړ ايشود دې دوو ساحو ترمنځ يو جامع او منظم رياضيکي چوکاټ رامنځته کړي. ده د برېښنا او مقناطيس ترمنځ د عمل او عکس العمل اړيکه په يوه ساده او منسجمه نظريه کې بيان کړه. د مکسويل معادلې د نولسمې پيړۍ په اوږدو کې په پراخه کچه کارول کېدې.

-د مکسويل د معادلو ترټولو مهمه ځانګړنه دا ده چې دا عمومي او هر اړخيزې دي، يعني ډېرې بېلابېلې مشاهدې ترخپل چوکاټ لاندې راولي. د همدې معادلو له لارې د برېښنايي مقناطيسي څپو (electromagnetic waves) تشريح ممکنه شوه—هغه څپې چې په فضا کې خپرېږي تر هغه وخته چې کوم مادي جسم يې منعکس يا جذب نه کړي.

-مکسويل دا هم ثابته کړه چې د دې څپو سرعت شاوخوا ۳۰۰ زره کيلومتره في ثانيه دی، يعني نږدې ۱۸۶ زره ميله في ثانيه، چې د رڼا له سرعت سره برابردی. له همدې ځايه يې دا مهمه پايله واخيسته چې خپله رڼا هم د برېښنايي مقناطيسي څپو يوه بڼه ده—او دا استدلال وروسته په علمي ډول سم ثابت شو.

-د مکسويل معادلې يوازې د برېښنا او مقناطيس بنسټ نه جوړوي، بلکې د اپټيکس (د رڼا دعلم) اساس هم ګڼل کېږي. د رڼا ټول قوانين په اسانه توګه له همدې معادلو څخه استنباط کېدای شي.

-همدارنګه مکسويل د نورو ډولونو برېښنايي مقناطيسي څپود شتون وړاندوينه هم وکړه، هغه څپې چې د هغه له وخته وروسته د Heinrich Hertzله خوا توليد او ثبت شوې. هرتز هغه غير مرئی څپې کشف کړې چې مکسويل يې وړاندوينه کړې وه.

-وروسته Guglielmo Marconiوکولای شول همدغه غيرمرئی څپې د بې‌سيم مخابراتو لپاره وکاروي، او په دې توګه د راډيو ټکنالوژي رامنځته شوه.

-راډيوپه حقيقت کې د همدې څپوپربنسټ ولاړه ده. موږنن هم د تلويزيوني خپرونولپاره هماغه برېښنايي مقناطيسي څپې کاروو. د ايکس وړانګې، ګاما وړانګې، انفراريډ (تحت الحمراء) او

ketabton.com - The Digital Library

ماورای بنفش وړانګې ټول د برېښنايي مقناطيسي وړانګو بېلابېل ډولونه دي. دا ټولې پديدې د James Clerk Maxwellد معادلو په مرسته تشريح او مطالعه کېدای شي.

-مکسويل په نورو علمي برخو کې هم مهم رول درلود، لکه اپټيکس (د رڼا علم)، ستورپوهنه، ترموديناميک او د الوتکو د حرکت نظريه. هغه دا هم ثابته کړه چې د ګازونو ټولې ذرې په يوه ټاکلي سرعت حرکت نه کوي؛ ځينې ذرې ورو، ځينې متوسط او ځينې ډېر چټک حرکت لري. ده د همدې نظريې لپاره د ذرې د حرکت معادله د ټاکلي تودوخې په حالت کې رامنځته کړه.

-James Clerk Maxwellپه ۱۸۳۱ کال کې د سکاټلنډ په اډنبره کې وزېږېد. هغه له کوچنيوالي څخه ډېر ځيرک او جدي زده کوونکی و. کله چې يوازې پنځلس کلن و، د اډنبره شاهي ټولنې ته يې علمي مقاله وړاندې کړه.

هغه په اډنبره پوهنتون کې زده کړې وکړې او وروسته يې د University of Cambridge څخه فراغت ترلاسه کړ. د خپل ژوند ډېره برخه يې په همدې پوهنتون کې په تدريس تېره کړه.

مکسويل د نيوټن او Albert Einstein ترمنځ د فزيک ترټولو ستر عالم ګڼل کېږي.

-د هغه ژوند ناڅاپه پای ته ورسېد، کله چې د سرطان د ناروغۍ له امله د ۴۸ کلنۍ د زوکړې له ورځې څوورځې مخکې وفات شو .

-30 رايت وروڼه (اخوان رايت) :

(Orville Wright۱۸۷۱–۱۹۴۸)م , او(Wilbur Wright ۱۸۶۷–۱۹۱۲)م .

ketabton.com - The Digital Library

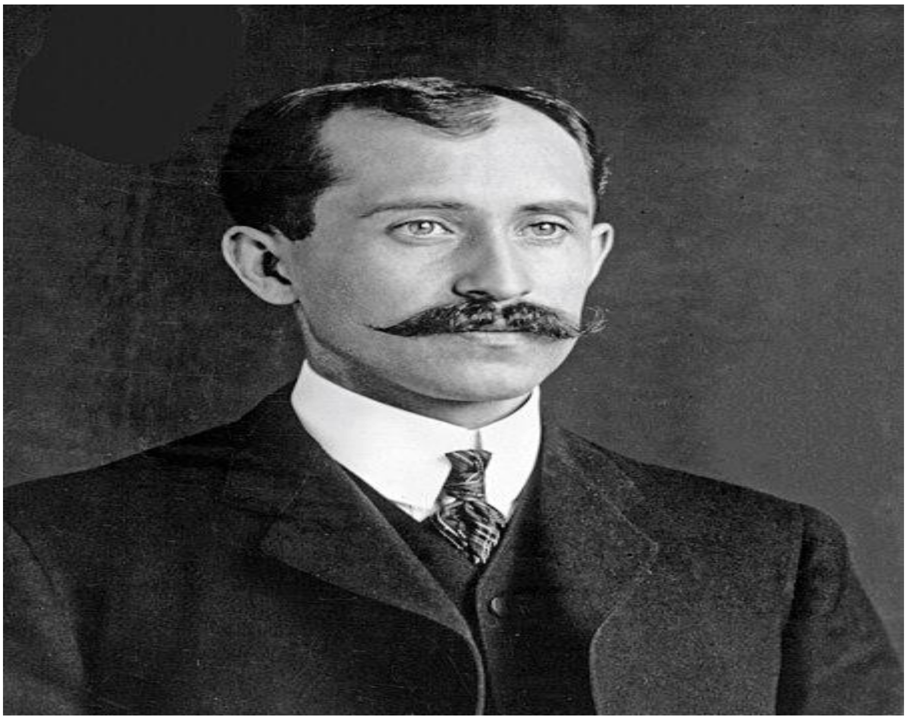

-دغه دواړو ورونو داسې ژوند درلود چې يو له بل سره ډېر تړلی او نږدې و، نو ځکه يې په ګډه يادونه کېږي، لکه يو واحد شخصيت. د هغوی د تلپاتې شهرت پيل هم په يوه ګډه لاسته راوړنه سره شوی دی.

دواړو يوازې ابتدايي او ثانوي زده کړې کړې وې او لوړې علمي درجې يې نه لرلې. خو دواړو د ميخانيکي هنرونو په برخه کې ځانګړې وړتيا لرله او د الوتنې له موضوع سره يې ځانګړې علاقه درلوده.

-په ۱۸۹۲ کال کې يې د بايسکلونو او د هغوی د پرزو د پلورنځي دوکان پر انيست. همدغه دوکان د دوی د الوتنې د پروژې د تمويل لپاره مالي سرچينه وه.

-دوی د هغو کسانو آثار هم ولوستل چې تر دوی مخکې يې د الوتنې هڅې کړې وې، لکه Otto Lilienthal، Octave Chanute او Samuel Langley.

-په ۱۸۹۹ کال کې يې د الوتنې د ستونزو په اړه جدي فکر او څېړنه پيل کړه. وروسته له څلورو کلونو څېړنو، په ۱۹۰۳ کال د دسمبر په مياشت کې يې مهمه بريا ترلاسه کړه.

-دا خبره رښتيا هم حيرانوونکې ده چې دوی هغه څه ترسره کړل چې نورنه وو توانېدلي. د دې بريا يو مهم علت دا و چې دوه ذهنونو يو ځای کارکاوه، نه يوازې يو. همدارنګه د دوی ترمنځ بشپړه همغږي او ګډ کار موجود و.

ketabton.com - The Digital Library

-دوی لومړی د ګلايډر (بې موټوره الوتکو) تجربې وکړې، په ۱۹۰۲ کال کې. دوی دا تجربې له زرو څخه زيات ځله تکرار کړې. په پای کې يې په دې برخه کې بشپړ مهارت ترلاسه کړ او د نړۍ ترټولو ماهر ګلايډر پيلوټان وګرځېدل.

-تردوی مخکې ډېروکسانو هڅه کړې وه چې الوتکه څنګه له ځمکې پورته شي، خود رايت ورونو تمرکز دا و چې څنګه الوتکه په هوا کې کنټرول شي، او همدې ستونزې ته يې حل پيدا کړ.

دوی د الوتکې د وزرو په ډيزاين کې مهمه ونډه واخيسته او له دوه سوه څخه زياتې طرحې يې جوړې کړې چې د وزرونو شکل، د هوا جريان، فشار او مقاومت پکې څېړل شوي وو.

-خو د رايت ورونه يوازې د خپل استعداد له امله بريالي نه شول، بلکې د تاريخي وخت له برکته هم. په نولسمه پېړۍ کې بخاري ماشينونه رامنځته شوي وو، که څه هم دا په مستقيم ډول د الوتنې لپاره مناسب نه وو، خو د تخنيکي پرمختګونو لاره يې هواره کړه...

-د احتراق دداخلي انجنونو په زمانه کې همدا حالت و. خو دا انجنونه هم ډېر درانه وو. له همدې امله Orville Wright او Wilbur Wright د يو ميخانيکي انجنير مرسته واخيسته او په ګډه يې داسې انجنونه جوړکړل چې د الوتکې لپاره مناسب وو. دا انجنونه ډېر لوړکارآيي لرونکي وو. [30]

-د ۱۹۰۳ کال د دسمبر په ۱۷ مه د دوی لومړی الوتنې وشوې، او هريو يې په همدې ورځ دوه الوتنې وکړې. لومړی الوتنه اورويل وکړه چې ۱۲ ثانيې يې دوام وکړ او ۱۲۰ فوټه و اټن يې وواهه. بله الوتنه ويلبر وکړه چې ۵۹ ثانيې يې دوام وکړ او ۸۵۲ فوټه و اټن يې وواهه.

-د دوی په لومړی الوتکه له ۱۰۰۰ ډالرو څخه زيات لګښت راغلی و. د هغې د وزرو اوږدوالی ۴۰ فوټه و، وزن يې ۷۵۰ پونډه و، او يو ۱۲ هارس‌پاور انجن يې درلود چې ۱۷۰ پونډه وزن يې درلود. دا الوتکه اوس د واشنګټن په هوايي او فضايي موزيم کې ساتل کېږي. [31]

[30] - دا انجنونه ډېر اغېزمن او پياوړي وو، يعني له لږ سونګ (تيلو) څخه يې ډېره انرژي او ښه ځواک ترلاسه کاوه.

[31] - په دې متن کې «پونډه» د وزن واحد دی، نه د پيسو واحد.

يعني:

- د الوتکې وزن يې ۷۵۰ پونډه و =د الوتکې تول وزن ۷۵۰ پونډه (lb) و.
- د انجن وزن يې ۱۷۰ پونډه و =انجن يې ۱۷۰ پونډه وزن درلود.

د اندازې له مخې:

- ۱ پونډ ≈ ۰٫۴۵۳ کيلوګرامه
- ۷۵۰ پونډه ≈ ۳۴۰ کيلوګرامه
- ۱۷۰ پونډه ≈ ۷۷ کيلوګرامه

ketabton.com - The Digital Library

-سره له دې چې دا تاريخي الوتنې يوازې پنځوکسانو ليدلې، خو بله ورځ يې ورځپاڼو هېڅ مهمه يادونه ونه کړه، او ځينو چې څه ليکلي وو هغه هم ناسم وو. محلي ورځپاڼو دا پېښه تقريباً له پامه وغورځوله. نږدې پنځه کاله وخت تېرشو ترڅو نړی په دې خبره پوه شي چې د انسان الوتنه ممکنه شوې ده.

-په ۱۹۰۵ کال کې يې بله الوتکه جوړه کړه او۱۰۵ الوتنې يې وکړې، خو بيا هم د خلکو پام ورته ډېر نه و. آن يوې فرانسوي ورځپاڼې په ۱۹۰۵ کال کې داسې عنوان خپورکړ: «آيا دا رېښتيني الوتونکي دي که دروغجن؟»!

-د خلکو د درواغو او شکونو د ختمولو لپاره، د رايت د ورونو څخه يوه يې خپله الوتکه فرانسې ته يوړه او هلته يې د خلکو په وړاندې څو ننداري وړاندې کړې. وروسته يې د دې اختراع د بازارموندنې لپاره يو شرکت هم جوړکړ.

-په همدې وخت کې اورويل په امريکا کې ازموينې کولې، خو په ۱۹۰۸ کال د سپتمبر په ۱۷مه يوه پېښه رامنځته شوه چې الوتکه پرې ولوېده. يو سپرلی مړ شو، او اورويل ته هم سخت ټپونه واوښتل. دا د دوی لومړنی جدي حادثه وه.

-د دې تجربو له بريا وروسته امريکا له دوی سره هوکړه وکړه چې د پوځ لپاره الوتکې واخلي او حکومت ۳۰ زره ډالرورکړل.

-په ۱۹۱۲ کال کې ويلبر د ټايفايډ ناروغی له امله ومړ، او هغه ۴۵ کلن و. وروسته د هغه ورور د الوتکو دشرکت خپله برخه وپلورله او تر۱۹۴۸ کال پورې ژوندی پاتې شو. دواړو ورونو هېڅکله واده ونه کړ.

-بې له شکه الوتکه د بخار ماشين او چاپخانې په پرتله کم خطره ده، خو دغو دواړو د انساني تمدن په پرمختګ کې ډېر لوی او ژوربدلونونه رامنځته کړي دي. بيا هم الوتکه د فضايي بېړيو (سفينِ فضاء) لپاره لومړنی بنسټ ګڼل کېږي، هغه بېړی چې انسان له ځمکې څخه نورو سيارو ته رسوي.

نو په دې جمله کې «پونډه» د وزن د اندازه کولو واحد دی.

ketabton.com - The Digital Library

-که انسان له پخوانیو زمانو راهیسې د الوتنې خوب لیده، او هغه "د باد فرش" چې په One Thousand and One Nightsکې یې یادونه شوې، یوه ورځ به په حقیقت بدل شي، نو د دې تولې لاسته راوړنې اصل پېرزوینه د Orville Wright او Wilbur Wright ورونو ته رسېږي.

-دوی وتوانېدل چې یو خوب په و اقعیت بدل کړي او افسانه په یقین واړوي. بس دومره کافي ده چې هره ورځ آسمان ته وګورو، هلته لسګونه الوتکې وینو، او یا ټلویزیون ته وګورو نو د فضا بېړۍ وینو.

ketabton.com - The Digital Library

31- انتوان لوران لافوازيه (لافوازیه) (۱۷۴۳ – ۱۷۹۴) م .

-انطوان لوران لافوازيه د کيميا په علم کې له هغو سترو شخصيتونو څخه دی چې د دې علم د پرمختګ په بنسټيزبدلون کې يې مهم رول ولوباوه. کله چې هغه په پاريس کې وزېږېد، نو د فزيک علم د کيميا، رياضياتو او ستورپوهنې په پرتله ډېروروسته پاتې و.

-که څه هم هغه مهال د کيميا ځينې حقيقتونه معلوم شوي وو، خو هېچا نه شوکولای چې دا حقايق په يوه منظم او جامع علمي نظريه کې سره راټول کړي.

-په هغه وخت کې داسې غلط باور موجود و چې هوا يو واحد عنصر دی. همدارنګه د اور د جوړښت په اړه هم سمه پوهه نه وه. عامه نظريه دا وه چې ټول هغه مواد چې سوځي، له يوې مادې جوړشوي چې هغې ته "فلوجيستون" ويل کېده، اوباوردا وچې دا ماده د سوځېدوپرمهال له موادو څخه وځي.

-د ۱۷۵۴ او ۱۷۷۴ کلونو ترمنځ، يو شمېرتکړه کيمياپوهانو لکه جوزف بليک، جوزف پريستلي او هنري کاونديش مهم ګازونه لکه اکسيجن، هايدروجن او کاربن ډای اکسايډ کشف کړل. خو څنګه چې دوی د فلوجيستون نظريه منلې وه، نو د خپلو کشفونو سم مفهوم يې نه شو درک کولی. د بېلګې په توګه، اکسيجن ته به يې داسې کتل چې دا هغه ګاز دی چې فلوجيستون ترې ايستل شوی وي. همدارنګه نه پوهېدل چې ولې په اکسيجن کې د لرګي سوځېدل د عادي هوا په پرتله ډېر شديد وي.

ketabton.com - The Digital Library

خولافوازيه يوازې هغه کس و چې وتوانيد د کيميا تولې بېلې شوې موندنې په يوه منظم چوکاټ کې سره يوځای کړي. لومړی يې د فلوجيستون نظريه رد کړه. بيا يې ثابته کړه چې سوځېدل د اکسيجن او سوځېدونکي مادې ترمنځ کيمياوي تعامل دی.

-همدارنګه يې وښوده چې اوبه يو عنصر نه دی، بلکې له اکسيجن او هايدروجن څخه جوړ شوی مرکب دی. هوا هم يو واحد عنصر نه دی، بلکې د اکسيجن او نايتروجن له ترکيب څخه جوړه ده.

-دا حقايق نن ورځ ساده او څرګند ښکاري، خو د لافوازيه په زمانه او له هغه مخکې دا مفاهيم نه وو روښانه، او حتی د هغه د وخت ځينې ساينسپوهانو هم نه منل.

-د لافوازيه وروستی برخې ژوند او اعدام :

-د دې نوو حقايقو له څرګندېدو وروسته، لافوازيه د خلکو له خوا له مخالفت سره مخ شو. خو کله چې هغه په ۱۷۸۹ کال کې خپل مشهور کتاب »د کيميا اصول «په بشپړ وضاحت سره خپور کړ، نو د ساينس د نوي نسل ډېرو پوهانو د هغه نظرونه ومنل او ورپې قانع شول.

-لافوازيه وروسته دا هم وښوده چې اوبه او هوا يو عنصر نه دي. هغه د کيمياوي عناصرو يو نوی لست ترتيب کړ. که څه هم په دې لست کې ځينې تېروتنې موجودې وې، خو د نن ورځې د عناصرو د لست بنسټ هم له همدې کاره پيل شوی و. هغه لومړی کس و چې د عناصرو او کيمياوي معادلو لپاره يې ځانګړي نښې او سمبولونه وکارول، او د همدې له امله کيميا يو نړيوال علم شو چې په هره ژبه کې پرې پوهېدل ممکن شول.

-لافوازيه د کيميا علم د دقيق، منظم او علمي علم په توګه جوړ کړ، ځکه يې ډېر دقيق او روښانه تجربې ترسره کړې چې د کيمياوي تعاملاتو د ښه درک سبب شوې.

-سره له دې، هغه په نورو علوموکې هم برخه لرله. لکه جيولوژي او د انسان د بدن فزيولوژي. هغه دا هم ثابته کړه چې د تنفس پروسه په حقيقت کې د سوځېدو يوه بڼه ده. د دې له مخې انسان او حيوان خپله انرژي د عضوي موادو د ورو سوځېدو له لارې ترلاسه کوي، چې په دې کې د هوا اکسيجن کارول کېږي.

-د همدې دقت، روښانتيا او قوي علمي فکر له امله لافوازيه د "کيميا د علم پلار" ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

هغه يوازې په کيميا کې محدود نه وه ، بلکې نورعلوم يې هم لوستي وو، لکه حقوق. هغه د قانون سند ترلاسه کړی و، خو په وکالت کې يې کارونه کړ. پرځای يې په دولتي دندوکې بوخت شو او د شاهي علومو اکاډمی کې ډېر فعال و. همدارنګه يې د مالياتو د ټولولو په اداره کې هم کارکاوه.

-د فرانسې د انقلاب پرمهال خلک پرهغه شکمن شول. هغه د مالياتو د ټولولو د ادارې له ۲۷ نورو غړوسره يوځای محاکمه شو. د انقلاب محکمې ډېرې چټکې او بېدقته وې، او د ۱۷۹۴ کال د مې په ۸مه نېټه ټول مجرم وپېژندل شول او د اعدام پرېکړه پرې وشوه.

-د لافوازيه مېرمن، چې ډېره هوښياره او د هغه په څېړنوکې يې هم مرسته کړې وه، د هغه د ژغورلو هڅه وکړه او د بخښنې غوښتنه يې وکړه، خو قاضي وويل: «فرانسوي انقلاب عباقروته اړتيا نه لري«!

-خو يو بل کس بيا حقيقت ته نږدې خبره وکړه او ويې ويل:

»د لافوازيه د سرپرې کول يوازې يوه دقيقه وخت نيسي، خو سل کاله هم زموږ لپاره د هغه د بديل جوړولو لپاره کافي نه دي«.

ketabton.com - The Digital Library

32- زيګمونډ فرويد : ۱۸۵۶- ۱۹۳۹ م

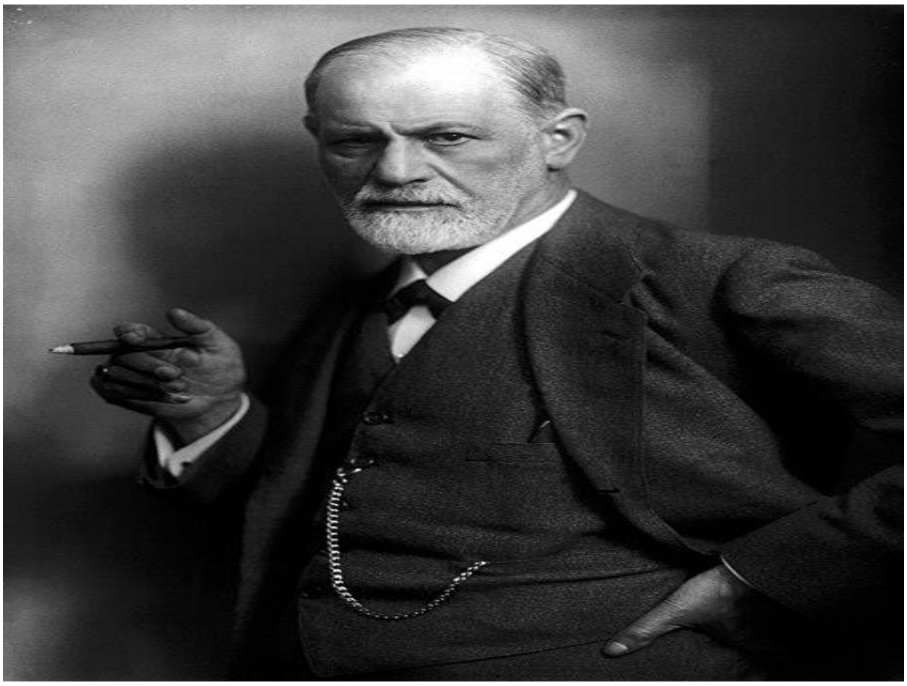

-زيګمونډ فرويد د روان‌تحليل (Psychoanalysis) د علم بنسټ ايښودونکی و. هغه په يوه ښار کې وزېږېد چې اوس د چکوسلواکيا په سيمه کې دی، خوهغه مهال د اتريش د امپراتورۍ برخه وه. کله چې هغه څلورکلن و، کورنۍ يې ويانا ته کډه وکړه، اوهغه خپل ډېرژوند هم هلته تېرکړ.

-فرويد يوتکړه زده‌کوونکی و. هغه په ويانا پوهنتون کې د طب زده کړې وکړې اوپه ۱۸۸۱ کال کې فارغ شو. د راتلونکو لسوکلونو په اوږدو کې يې د فزيولوژۍ (د بدن د فعاليتونو علم) مطالعه وکړه. وروسته يې د رواني درملنې په يوه کلينيک کې کارپيل کړاو بيا يې د عصبي ناروغيو درملنه هم کوله.

-وروسته هغه په پاريس کې له مشهورفرانسوي ډاکټرجان شارکو سره کاروکړ، اوهمدارنګه يې له اتريشي ډاکټريوزف بروير سره هم همکاري لرله.

-د فرويد د روان‌شناسي نظرياتو ورو ورووده وکړه. لومړی يې هېڅ کتاب نه درلود، خوپه ۱۸۹۵ کال کې يې له يوزف بروير سره په ګډه د هيستريا (Hysteria) په اړه کتاب خپورکړ.

-د هغه ترټولو مشهورکتاب »د خوبونو تفسير (The Interpretation of Dreams) «په ۱۹۰۰ کال کې خپورشو. که څه هم په پيل کې ډېر مشهورنه شو، خو وروسته همدا کتاب د هغه د

ketabton.com - The Digital Library

نړيوال شهرت سبب وګرځېد. وروسته يې نور ډېر مهم کتابونه هم وليکل، خو نړيوال شهرت يې هغه وخت لا زيات شو کله چې په متحده ايالاتو کې يې ليکچرونه ورکړل.

-په ۱۹۰۲ کال کې يې په ويانا کې د بحث او مطالعې يوه ډله جوړه کړه. د دې ډلې له مهمو غړو څخه دوه کسان وروسته ډېر مشهور شول :الفرد اډلر او کارل يونګ.

-فرويد واده کړی و او شپږ اولادونه يې لرل. وروسته هغه د ژامې په سرطان اخته شو، او له ۱۹۲۳ ترمړينې پورې يې له دې ناروغۍ سره د مبارزې لپاره له دېرشو څخه زيات عمليات ترسره کړل. سره له دې، هغه کارته دوام ورکړ او په همدې سختو کلونو کې يې هم مهم علمي آثار وليکل.

-په ۱۹۳۸ کال کې کله چې نازي ځواکونه اتريش ته داخل شول، فرويد چې يهودي و، اړ شو چې د ۸۲ کلونو په عمر لندن ته وتښتي. هغه يو کال وروسته په لندن کې وفات شو.

-د فرويد د روانشناسي دونديې لنډيزکول سخت دي، ځکه هغه ډېر څه وړاندې کړي او زيات کړي يې دي. هغه دا ټينګار وکړ چې لاشعوريا ناخودآګاه ذهن د انسان په شعوري فعاليت، فکر او چلند کې ډېر مهم رول لري. همدارنګه يې وښوده چې همدا لاشعورزموږ د خوبونو په محتوا اغېزکوي او د ورځني ژوند ځينې عادي تېروتنې لکه د ژبې تېروتنه (لغزش) او د نومونو هېرول هم له همدې ځايه راځي، او حتی د ځينو ناروغيو سبب هم ګرځي.

-فرويد د رواني ناروغيو د درملنې لپاره د روانتحليل (Psychoanalysis) طريقه رامنځته کړه، او د انسان د شخصيت د جوړښت لپاره يې خپله نظريه وړاندې کړه. هغه د اضطراب، دفاعي ميکانيزمونو، رواني عقدو، فشار (کبت) او لوړوالي (سُموالي) په اړه ګڼې نظريې وړاندې کړې. د هغه ډېر نظريات په هغه وخت کې او حتی تر اوسه پورې هم د سختو بحثونو او اختلافونو سبب شوي دي.

-فرويد دا نظريه هم وړاندې کړه چې جنسي کبت (کبت) د ډېرو رواني او عصبي ناروغيو په رامنځته کېدو کې مهم رول لري، او دا يې هم وويل چې جنسي احساسات او غوښتنې د انسان په ماشومتوب کې پيل کېږي، نه يوازې د ځوانۍ په دوره کې.

-ځکه چې د هغه ډېر نظريات لا هم د بحث او اختلاف موضوع دي، نو د هغه دقيق ځای تاکل په تاريخ کې اسانه نه دي. د هغه نظريات د ساينسپوهانو ترمنځ د باکتريا د کشف کوونکي پاستور يا د تکامل د نظريې د وړاندې کوونکي داروين په څېر بشپړ اجماع نه لري، نو ځکه ځينې وخت دا معلومول هم سخت وي چې کوم نظريات يې سم دي او کوم نه دي.

ketabton.com - The Digital Library

-خو د دې ټولو اختلافونو سره سره، د ساینسپوهانو ترمنځ دا خبره منل شوې ده چې فروید د انسان د فکرله سترو څېړوڅخه دی. که څه هم وروسته ځینې پوهان باورلري چې جنسي کبت د انسان پر چلند دومره لوی اغېزنه لري، او ځینې دا هم وايي چې لاشعورد انسان په ژوند کې دومره مهم رول نه لري، خو بیا هم دا منل کېږي چې لاشعور یا ناخودآګاه ذهن د فروید تر راڅرګندېدو مخکې په علمي ډول په دې کچه نه و څېړل شوی او نه پېژندل شوی وه .

-د فروید د نظریاتو او د روان‌تحلیل د طریقې پر شاوخوا اختلافونه هر څه چې وي، خو هغه اغېز چې ده پرېښی دی تر اوسه پیاوړی دی، او همدا اغېزدی چې هغه د " تلپاتې شخصیتون " په نوملړ کې په لوړه درجه کې ځای نیولی .

ketabton.com - The Digital Library

33- اسکندرمقدوني (اسکندراعظم) : (۳۵۶ ق.م – ۳۲۳ ق.م) .

-اسکندرمقدوني د لرغوني تاريخ له ترټولو مشهوروفاتحانو څخه ګڼل کېږي. هغه د مقدونيا په پلازمېنه پيلا کې وزېږېد. د هغه پلار، پاچا دوهم فيليپ ، يو هوښيار او باکفايته واکمن و چې وتوانيد خپلې سلطنتي پولې پراخې کړي او يو پياوړی او منظم پوځ جوړکړي.

-فيليپ خپل پوځ لومړی د يونان د شمالي کوچنيو دولتونو د نيولو لپاره وکاراوه، او وروسته يې د يوناني ښارونو يو اتحاد تر خپل مشرتابه لاندې جوړ کړ. هغه پلان درلود چې د فارس امپراتورۍ پرضد جګړه پيل کړي، او په ۳۳۶ ق.م کې يې عملي پيل هم وکړ، خو هغه د ۴۶ کلنۍ په عمرووژل شو، کله چې دده زوی اسکندريوازې ۲۰ کلن و.

-اسکندر يې له کومې ستونزې د خپل پلار ځای ناستی شو، ځکه فيليپ د هغه لپاره ټول چمتووالی نيولی و. اسکندر له نظامي پلوه ډېره ورتيا درلوده، او همدارنګه د هغه پلار د هغه فکري روزنه هم له پامه نه وه غورځولې. هغه ته يې لوی فيلسوف ارسطو استاد ټاکلی و، چې د لرغوني نړۍ له سترو مفکرانو څخه شمېرل کېږي.

-يونان او نورو کوچنيو دولتونو فکر کاوه چې د فيليپ له مرګ وروسته به د مقدونيا واکمني کمزورې شي، خو اسکندرپه دووکلونوکې په دې سيموکې خپل کنټرول بيا ټينګ کړ او د فارس د امپراتورۍ د فتحې لپاره يې ځان تيارکړ.

-د فارس امپراتوري له مديترانې سمندرڅخه ترهند پورې پراخه وه. که څه هم هغه مهال يې پخوانی ځواک کم شوی و، خو بيا هم دا د نړۍ ترټولو لويه، بډايه او ځواکمنه امپراتوري بلل کېده.

-اسکندرپه ۳۳۴ ق.م کې د دې امپراتورۍ پرضد خپل لښکرروان کړ. هغه يوازې شاوخوا ۳۴ زره سرتېري له ځان سره واخيستل، چې د فارس د لويو لښکرو په پرتله ډېر لږ وو. سره له دې، هغه په ټولو جګړوکې بريالی شو او د فارس پروړاندې يې پرلهپسې فتحې وکړې.

-د اسکندرد برياليتوب درې مهم علتونه وو:

لومړی، د هغه د پلارفيليپ لخوا جوړشوی پوځ ډېرمنظم، قوي او روزل شوی و.

دوهم سبب دا و چې اسکندريو بې‌ساري نبوغ (هوښيارتيا) لرله؛ هغه د ټولو زمانو له ترټولو سترو نو ابغو څخه ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

درېيم سبب يې نادره زړورتيا وه. هغه به د جګړې مشري د جګړې په لومړيو مرحلو کې پخپله کوله، او بيا به يې خپل لښکر د جګړې ډګر ته مخکې بيولو. دا کار ډېر خطرناک و، ځکه پدې کې د مستقيمې مرګ ژوبلې امکان موجود و. له همدې امله اسکندر په خپلو ټولو جګړو کې څو ځله ټپي شوی هم و.

-خو د هغه سرتېرو او قوماندانانو دا چلند د کډون، عظمت او تواضع نښه ګڼله، او د هغوی په ذهنونو کې يې ډېر زور اغېز درلود. همدا سبب و چې د هغه دا طريقې د پوځ په روحيه ډېر مثبت تاثير درلود.

-اسکندر خپل فتوحات له دې سره پيل کړل چې لومړی اسيا صغری (اوسنی ترکيې) ته داخل شو او هلته يې د فارس هغه ځواکونه مات کړل چې د ده مخې ته درېدلي وو. وروسته يې سوريې ته مخه کړه او د فارس پوځ يې محاصره کړ.

-بيا يې جنوب ته حرکت وکړ او د لبنان په اوسنۍ سيمه کې يې د صور ښار د اوو مياشتو لپاره محاصره کړ. د دې محاصرې پر مهال د فارس امپراتور له خوا ورته يو ليک راورسېد چې پکې د سولې وړانديز شوی و، او ويل شوي وو چې هغه ته به د فارس د امپراتورۍ نيمايي برخه ورکړي.

-د اسکندر يو قوماندان، پارمينيو، وويل چې دا وړانديز شه دی او که هغه د اسکندر پر ځای وای، نو منلی به يې وای. اسکندر په ځواب کې وويل: «که ته اسکندر وای، تا به هم همدا کار کړی وای»!

-خو اسکندر دا وړانديزونه مانه او جګړې ته يې دوام ورکړ. د هغه ځواکونه بيا غزې ته لاړل او ښارې له دوو مياشتو وروسته ونيو. وروسته مصر يې له جګړې تسليم شو. اسکندر هلته د څه وخت لپاره د آرام کولو پرېکړه وکړه.

-هغه مهال اسکندر ۲۴ کلن و. په مصر کې هغه د فرعون په توګه تاج پر سر کړ او حتی د خدای په توګه يې درناوی وشو.

-وروسته هغه بيا آسيا ته ستون شو. په اربېل (اربلا) جګړه کې يې يو لوی فارسي لښکر ته کلکه ماتې ورکړه، او په ۳۳۱ ق.م کې بريالی شو.

-له دې بريا وروسته هغه بابل، سوس او پرسيپوليس ته لاړ. په همدې وخت کې د فارس قوماندانانو خپل پاچا داريوش درېيم په ۳۳۰ ق.م کې وواژه، خو اسکندر ته تسليم نه شي. خو اسکندر بيا هم د فارس پاتې ځواکونه مات کړل او نوی پاچا يې هم له منځه يوور.

ketabton.com - The Digital Library

دري کاله وروسته هغه ټول ايران تر خپل واک لاندې راوست، او بيا يې د منځنۍ اسيا لورته حرکت وکړ.

-کله چې اسکندر د فارس امپراتورې تر خپل واک لاندې راوسته، نو دا امکان و چې هغه بېرته خپل هېواد ته ستون شي او د داخلي چاروپرتنظيم او ارام ژوند باندې تمرکزوکړي. خود جګړې، فتحې او د خپلو لښکرو د ستاينې د لاسته راوړلو تندې هغه بيا هم وهڅاوه چې مخ پروړاندې ولاړ شي. همدا وجه وه چې هغه افغانستان ته وخوځېد، او له هغه وروسته يې خپل لښکر د کوش غرونو او بيا هند ته بوت.

-هغه د لوېديځ هند په خو جګړو کې بريالى شو، او حتى د ختيځ هند لورته د تګ اراده يې لرله. خود هغه پوځ، چې د اوږدو جګړو له امله ستړې شوى و، له دې ځخه انکاروکړ چې نورمخکې لاړ شي. نو اسکندر مجبورشو چې خپل لښکر بېرته فارس ته راوګرځوي.

-کله چې هغه فارس ته ستون شو، نږدې يو کال يې د خپلې امپراتورى د تنظيم لپاره تېرکړ، او دا يو ډېرستر او پراخ تنظيم و.

-اسکندرپه داسې چاپېريال کې لوى شوى و چې يوناني تمدن يې يوازينى پرمختللى تمدن باله، او نورټول ملتونه يې وحشي ګڼل. دا فکرهغه ته د هغه د استاد، لوى فيلسوف ارسطو، له خوا ورزده شوى و.

-خو سره له دې چې اسکندرفارسي لښکرمات کړى و، هغه دا ومنله چې فارس خلک وحشي نه دي، بلکې هوښيار او د درناوي وړخلک دي، لکه د يونانيانو په څېر. له همدې امله هغه فکروکړ چې د يونان او فارس تمدنونه سره يو ځاى کړي او يوګډ تمدن جوړکړي، چې دى به يې په سرکې وي.

-هغه غوښتل چې يونانيان او فارسيان په حقوقو او مسؤليتونو کې برابرکړي. د دې هدف د عملي کولو لپاره يې خپل لښکرکې فارسي سرتېري شامل کړل او د ختيځ او لوېديځ ترمنځ يې يو سترګډ واده هم ترسره کړ، چې سمبول يې د دواړو تمدنونو يووالى و.

-هغه زرګونو يونانيانو ته فارسي نجونې وکړې . همدارنګه، سره له دې چې هغه له يوې اسيايي شهزادګۍ سره واده کړى و، د پاچا داريوش لوربې هم په نکاح کړه.

-اسکندر د عربستان ټاپووزمې، شمالي فارس، هند، روم، قرطاجه او د مديترانې د لوېديځو سيمو د فتحې پلانونه هم درلودل.

ketabton.com - The Digital Library

-خو په جون ۳۲۳ ق.م کې، کله چې هغه په بابل کې و، په تبه (تودوخې) اخته شو او لس ورځې وروسته ومړ. دغه وخت هغه ۳۳ کلن و.

-اسکندر خپل ځای ناستی ونه ټاکه، نو ډېرژرېې ستره امپراتوري ټوټه ټوټه شوه. د هغه له مرګ وروسته په شخړوکې د هغه مور، مېرمنه او اولادونه هم ووژل شول، او امپراتوري د هغه د پوځيانو ترمنځ ووېشل شوه.

-څنګه چې اسکندر ځوان مړ شو او هېڅکله يې ماتې نه وه خوړلې، تاريخ ليکونکو د هغه په اړه ډېرې خيالي پوښتنې مطرح کړې: که اسکندر ډېر عمر کړی وای، څه به پېښ شوي وای؟

-که هغه لوېديځې مديترانې ته هم تللی وای، حتماً به بريالی شوی وای، او د اروپا ټول تاريخ به بدل شوی وای. که څه هم اروپا له آسيا سره توپير لري، خو د اسکندر برياوو به هغه د نړۍ تر ټولو ستر او ځواکمن قوماندان ګرځولی وای.

-بې له شکه د اسکندر شخصيت د ليکوالانو لپاره ډېر جذاب و، او له همدې امله هغه د ډېرو افسانو اتل هم ګرځېدلی دی. د هغه طموح هغه د تاريخ تر ټولو ستر جنګيالی کړ، او هغه په رښتيا د دې لقب مستحق دی.

-هغه په فردي توګه ډېر زړور او پياوړی سرتېری و، او د لښکر د مشر په توګه داسې څوک و چې په يوولسو کلونو کې يې هېڅ جګړه نه ده بايللې.

-د مفکر په توګه يې يوناني شعرونه لوستي وو، د هومر ډېر شعرونه يې حفظ کړي وو، او د خپل استاد ارسطو فلسفه يې درک کړې وه. کله چې هغه پوه شو چې يونانيان يوازې متمدن خلک نه دي، نو د هغه فکر بدل شو، او په دې برخه کې د خپل وخت له ډېرو مفکرينو مخکې و.

-خو له بلې خوا هغه لنډ نظره هم و، ځکه سره له دې چې په جګړو کې ډېر زړور و، خو د خپلې سترې امپراتورۍ لپاره يې منظم ځای ناستی ونه ټاکه.

-همدا يوازېنی سبب و چې د هغه ستره امپراتوري د مرګ وروسته ژر ټوټه ټوټه شوه.

-اسکندر له خپلو دښمنانو سره نرم چلند درلود، خو په عين حال کې يو مغرور، سخت او کله ناکله وحشي طبيعت يې هم درلود. يو ځل، په داسې حال کې چې نشه و، هغه خپل نږدې ملګری کليتوس وواژه، هغه کس چې مخکې يې د اسکندر ژوند ژغورلی و.

ketabton.com - The Digital Library

-لوی اسکندر، لکه نپولين او هټلر، د خپلو معاصرو خلکو پر ذهنونو جادويي اغېزدرلود. خو د هغه اغېزد هغوی په پرتله لنډ عمردرلود، ځکه په هغه وخت کې د ترانسپورت وسايل محدود وو، نو د هغه نفوذ د نړی نوروبرخوته په پراخه کچه نه شو رسېدای.

-خو د اسکندر ترټولو مهمه اغېزه دا وه چي هغه د يوناني او د منځني ختيځ د تمدنونو ترمنځ نږدېوالی رامنځته کړ. دې نږدېوالي دواړو تمدنونو ته ډېرزيات پرمختګ ورکړ.

-د اسکندرله مرګ وروسته يوناني تمدن خپورشو او ايران، بين‌النهرين، سوريه، فلسطين او مصرته ورسېد. خو دا تمدن د اسکندرپه څېروروورو او په محدود ډول خپورشو.

-په راتلونکو پېړيوکي دختيځ افکار، په ځانګړي ډول مذهبي نظريات، يوناني هېوادونوته داخل شول اوله هغه ځايه بيا روم ته ورسېدل.

-اسکندر د خپلو فتوحاتو پر مهال څو ښارونه هم جوړکړل، چي تر ټولو مشهور يې د مصر اسکندريه ده، چي ژر د نړی له لويو ښارونو څخه شوه او د علم او کلتورمهم مرکزوګرځېد. - همدارنګه يې نورښارونه لکه په افغانستان کي هېرات هم جوړکړ.

بې له شکه، اسکندر، نپولين اوهټلرد طريقې، هدف، مزاج اونبوغ له پلوه سره ورته ګڼل کېږي. خو ځکه چي د اسکندراغېزترنورو ډېراوږد مهاله و، نو هغه د "تلپاتي شخصيتونو" په نوملړ کې له هغوی څخه مخکې ځای لري.

34- ناپليون بوناپارت: (١٧٦٩ – ١٨٢١) :

ketabton.com - The Digital Library

-ناپلیون د فرانسي مشهورامپراتورد کورسیکا په ټاپوکي، د اجاکسیو په ښارکي وزیږید. د هغه بشپړنوم ناپلیون بوناپارټ و. فرانسي د هغه له زیږیدو شاوخوا پنځلس میاشتي مخکي دا ټاپو نیولی و. ناپلیون په خپلو لومړیو کلونوکي سخت ملتپال (وطنپال) و او دا باور یې درلود چي فرانسویانو د هغه هیواد اشغال کړی دی.

-سره له دي، د هغه کورنی هغه فرانسي ته ولیږه ترڅو په پوځي اکاډمیوکي زده کړي وکړي. کله چي هغه په ۱۷۸۵ کال کي د شپاړس کلنی په عمرفارغ شو، د فرانسوي پوځ دوهم لیفتننټ و.

څلورکاله وروسته د فرانسي انقلاب پیل شو، اوله هغي وروسته کلونوکي فرانسه په پرله‌پسي ډول د بهرنیو هیوادونو سره په جګړوکي ښکیله وه.

-ناپلیون ته لومړی مهم فرصت په ۱۷۹۳ کال کي برابرشو، کله چي فرانسوي ځواکونو د تولون ښار محاصره کړ او له بریتانویانو څخه یې بیرته ونیوه. په دي جګړه کي ناپلیون د توپخاني قوماندان و. هغه مهال له خپل پخواني ملتپال فکره واوښت او یو وفادار فرانسوی شو. د بریتانوي ځواکونو پرضد د هغه مهارت ټولوته د پام وړشو او ډیرژر یې لوړه رتبه ترلاسه کړه.

-په ۱۷۹۶ کال کي هغه د فرانسوي پوځ قوماندان شو چي په ایتالیا کي یې جګړه کوله، او د ۱۷۹۶ او۱۷۹۷ ترمنځ یې ستري نظامي بریاوي ترلاسه کړي او د یو اتل په توګه پاریس ته راستون شو.

ketabton.com - The Digital Library

-په ۱۷۹۸ کال کې هغه پر مصر باندې مشهور پوځي یرغل وکړ. دا لښکرکشي په ځينو برخو کې بریالۍ وه، خو د برېتانیا سمندري ځواک د نلسن په مشرۍ د فرانسې بېړۍ وسوځوله او دا عملیات يې لويه ماتې وګرځوله.

-په ۱۷۹۹ کال کې ناپليون خپل پوځ په مصر کې پرېښود او بېرته فرانسې ته ستون شو. هلته هغه ولیدل چې خلک لا هم د هغه اروپايي بریاوې یادوي، خو د اسکندريې د سمندري ماتې یادونه نه کوي.

-یوه میاشت وروسته، هغه له نورو سره په یوه پوځي کودتا کې ګډون وکړ، چې له امله يې نوی حکومت جوړ شو او ناپليون لومړی قونسل شو. که څه هم یو نوی اساسي قانون جوړ او د خلکو په رایو تصویب شو، خو په حقیقت کې دا یوازې د هغه د استبدادي واکمنۍ لپاره یو پوښښ و.

-ناپلیون ډېر ژر خپل ټول سیالان مات کړل او په حیرانوونکي سرعت سره د واک تر ټولو لوړې څوکې ته ورسېد.

-په ۱۷۹۳ کال کې، د تولون له محاصرې مخکې، ناپليون یو بشپړ ناپېژندل شوی ځوان و.

-ناپليون په اصل کې د فرانسې اصلي اوسېدونکی نه و، خو یوازې شپږ کاله وروسته، یعنې د دېرش کلنۍ په عمر کې، بې له کوم رقیب څخه د فرانسې واکمن شو او نږدې ۱۴ کاله يې پر دې هېواد حکومت وکړ.

د خپلې واکمنۍ په دوره کې ناپليون په فرانسه کې ژور او بنسټيز اصلاحات وکړل. په ځانګړي ډول د قانون جوړونې په نظام کې. هغه د مالي او قضا نظام اصلاح کړ، د فرانسې بانک يې جوړ کړ او فرانسې پوهنتون يې تاسیس کړ. همدارنګه اداري نظام يې مرکزي کړ.

-که څه هم دا اصلاحات په خپله په فرانسه کې ډېر اغېزمن وو، خو په نړیواله کچه يې اغېز محدود پاتې شو.

-خو د ناپليون یو اصلاح داسې وه چې نړیوال اغېز يې درلود، هغه د ناپليون قانون (Napoleonic Code)و. دې قانون د فرانسې د انقلاب ټول اصول په رسمي بڼه تنظیم کړل. دا اصل په کې شامل و چې ټول خلک د زېږون، نژاد او جنس له پلوه برابر دي.

ketabton.com - The Digital Library

-دا قانون معتدل، لنډ او ډېر روښانه لیکل شوی و. یوازې په فرانسه کې نه، بلکې په نورو هېوادونوکې هم ترې الهام واخیستل شو. حتی د نن ورځې د فرانسې اساسي قانون هم تر ډېره د ناپلیون له قانون سره ورته والی لري.

-ناپلیون تل دا هڅه کوله چې ځان د فرانسوي انقلاب ساتونکی وښيي، خو سره له دې هغه په ۱۸۰۴ کال کې ځان د فرانسې امپراتوراعلان کړ، او درې خپل ورونه یې د اروپا د نورو هېوادونو پاچاهان کړل. دې کارد جمهوري غوښتونکو ډېرپلویان سخت په غوسه کړل، ځکه هغوی باور درلود چې ناپلیون د انقلاب اصولو ته خیانت کړی دی.

-خود ناپلیون ترټولوسترې ستونزې د بهرنیو هېوادونو سره په سختو جګړوکې راڅرګندې شوې.

-په ۱۸۰۲ کال کې هغه له انګلستان سره د امېن (Amiens) په ښارکې د سولې تړون لاسلیک کړ. خویوازې یوکال وروسته فرانسه بیا له انګلستان اونوروهېوادونو سره په جګړوکې ښکېله شوه.

-سره له دې چې ناپلیون په ډېرو ځمکنیو جګړوکې بریالی و، خو د انګلستان سمندري ځواک ماتول ډېرسخت و. په ۱۸۰۵ کال کې د ترافالګر (Trafalgar) په جګړه کې د بریتانیا سمندري ځواک د فرانسې بېړی سختې ماتې کړې، او د سمندرونوواکمني مطلقه د انګلستان شوه.

-که څه هم ناپلیون شپږ میاشتې وروسته د اوسترلیټز (Austerlitz) په جګړه کې د اتریش او روسیې لښکرې ماتې کړې، خو دا بریا د سمندري ماتې زیان جبران نه کړ.

-د ناپلیون یوه لویه تېروتنه دا وه چې په ۱۸۱۸ کال کې یې په هسپانیه کې اوږدې جګړې پیل کړې. دې جګړو د فرانسوي پوځونو تمرکزګډوډ کړاو هغوی یې د اوږدې مودې لپاره بوخت وساتل.

-خو د هغه ترټولوستره اشتباه هغه وخت رامنځ ته شوه کله چې له روسیې سره یې جګړه پیل کړه. په ۱۸۰۷ کال کې ناپلیون د روسیې له تزار سره په تلسیت ښارکې ولیدل او دواړو د تلپاتې دوستۍ لوړه وکړه، خو دا دوستي اوږده نه شوه.

-په ۱۸۱۲ کال کې ناپلیون خپل لوی پوځ روسیې ته داخل کړ. د روسیې پوځ له مستقیمې جګړې ډډه وکړه او شاته تګ یې غوره کړ، چې له امله یې ناپلیون په چټکۍ سره د روسیې دننه پرمختګ وکړ. په سپتمبرکې هغه مسکوونیوه، خوروسانو ښاروسوځاوه او ډېره برخه یې ورانه شوه.

ketabton.com - The Digital Library

-ناپليون پنځه اوونۍ په مسکوکې پاتې شو، په دې تمه چې روسان به تسليم شي، خو کله چې دا ونه شول، نو د بېرته ستنېدو پرېکړه يې وکړه. خو دا پرېکړه ناوخته وه، ځکه خوستونزې يو ځای شوې وې: د روسي پوځ مقاومت، سخت يخ او واوره، د فرانسوي پوځ د خوراکي او نظامي توکو کمښت. له همدې امله د فرانسوي پوځ شاتګ ډېر ويجاړوونکی شو، او يوازې لږ شمېر سرتېري ژوندي پاتې شول.

-له دې موقعې څخه نورو اروپايي هېوادونو ګټه واخيسته او د فرانسې د اشغال پر ضد سره يو ځای شول. په ۱۸۱۳ کال کې د ليپزيګ جګړه وشوه او ناپليون ماتې وخوړه. په ۱۸۱۴ کال کې هغه استعفا ورکړه او د ايلبا ټاپو ته تبعيد شو.

-په ۱۸۱۵ کال کې ناپليون له ايلبا څخه وتښتېد او بېرته فرانسې ته ستون شو. خلکو يې هرکلی وکړ او هغه بيا واک ترلاسه کړ، خو يوازې د سلوورځو لپاره. وروسته اروپايي هېوادونو بيا جګړه پيل کړه، او په واټرلو جګړه کې يې وروستۍ او قطعي ماتې وخوړه.

-له دې وروسته برېتانويانو هغه د اتلانتيک سمندر په سويلي برخه کې د سېنټ هيلينا ټاپو ته تبعيد کړ، هلته بندي پاتې شو او په ۱۸۲۱ کال کې د سرطان له امله مړ شو.

-د ناپليون په پوځي تاريخ کې ډېرې متناقضې خبرې شته. له يوې خوا هغه د جګړې په تاکتيک کې بې ساری نبوغ درلود او که همدې ته وکتل شي، نو ښايي د تاريخ تر ټولو ستر نظامي قوماندان وګڼل شي.

-خو له بلې خوا، په ستراتيژيکو غلطيو کې يې سختې تېروتنې وکړې، لکه د مصر او روسيې يرغل. دا تېروتنې دومره لويې وې چې د تاريخ د سترو قوماندانانو له معيارونو سره سمې نه شي توجيه کېدای. ځکه د لوی والي له شرطونو څخه يو دا دی چې انسان بايد لويې او تکراري تېروتنې ونه کړي.

-له همدې امله د اسکندر اعظم، چنګيز خان او تيمورلنګ په څېر هغه مشران چې هېڅکله نه دي مات شوي، د ناپليون په پرتله ډېر مختلف ارزول کېږي.

-په پای کې د Napoleon Bonaparte له ماتې وروسته، فرانسه بيا هغه اندازې ته راټيټه شوه چې د ۱۷۸۹ کال د انقلاب له پيل مخکې يې درلوده.

ketabton.com - The Digital Library

-•ناپليون مغرورو او د لويي د جنون په ناروغۍ اخته و. له همدې امله يې خلک له هټلر سره پرتله کوي، خو د دواړو ترمنځ لوی توپیر شته. هټلر د يوې تاوتريخجنې ايډيالوژۍ له مخې چليده، خو ناپليون يو موقع‌طلب او لوړه غوښتونکی سړی و.

-د ناپليون په کارنامو کې داسې وحشتونه نشته چې د هټلر د تمرکز کمپونو (د بنديانو د وژنو کمپونو) سره پرتله شي.

-خو د ناپليون شهرت دومره لوی دی چې کله ناکله خلک د هغه د اغېزو په اړه مبالغه کوي. د هغه اغېز لندمهاله و، د اسکندر له اغېزه لوی و، خو د هټلر له اغېزه کم و.

-ويل کېږي چې په ناپليوني جګړو کې شاوخوا پنځه لکه فرانسويان وژل شوي، حال دا چې د هټلر په جګړو کې نړدې اته ميليونه سرتېري وژل شوي دي.

-خو د ناپليون اوږدمهاله اغېز بيا له هټلر څخه ډېر مهم و، که څه هم د اسکندر له اغېزه کم و. هغه د فرانسې په اداري نظام کې لوی بدلونونه راوستل. هغه مهال د فرانسې نفوس د نړۍ د نفوس يوازې يوه له اويا برخو و، نو د دغو بدلونونو مستقيم اغېز په خلکو محدود و.

-ويل کېږي چې د ناپليون دورد فرانسې د انقلاب اصول لا پياوړي کړل. او کله چې په ۱۸۱۵ کې په فرانسه کې پاچاهي بېرته راغله، نو د ناپليون د دورې اصول د خلکو او ټولنې په ذهن کې دومره ژور ځای نيولی و چې د پخواني فرانسوي نظام ته يې بېرته ستنېدل ډېر سخت شول.

-سره له دې چې ناپليون پاچاهي بيا راوسته، خو د فرانسې د انقلاب نظريات يې په ټوله اروپا کې خپاره کړل.

-همدارنګه ناپليون په غير مستقيم ډول پر لاتيني امريکا هم اغېز وکړ، ځکه چې د هغه د اسپانيا اشغال د اسپانيا حکومت کمزوری کړ او هغوی ونه توانېدل چې خپلې مستعمرې په لاتيني امريکا کې په ښه ډول اداره کړي.

-د ناپليون له مهمو کارونو څخه دا هم و چې هغه د امريکا متحده ايالاتو ته يوه لويه سيمه وپلورله. هغه باوردرلود چې فرانسه به ونه شي کولی دا سيمه د انګلستان د سمندري ځواک پر وړاندې وساتي، او بل دا چې هغه پيسو ته اړتيا لرله. دا د ځمکې د پلورمعامله وروسته د "لوزيانا پيرود" په نوم مشهوره شوه.

ketabton.com - The Digital Library

-دا په تاريخ کې د «لويزيانا معامله (Louisiana Purchase) «په نوم ياديږي، او دا د ځمکې تر ټولو لويه پلورنه وه چې انسانانو ليدلې ده. له دې وروسته متحده ايالات په يوه «قارهيي دولت» بدل شول، يعنې داسې هېواد چې اندازه يې د يوې بشپړې وچې په کچه وه. هېڅوک په داډ سره نه شي ويلى چې که دا معامله نه واى شوې، نو د امريکا متحده ايالات به څه ډول جوړېدل. خو دا يقيني ده چې پرته له دې معاملې، امريکا به شايد هېڅکله يو ستر نړيوال زبرځواک نه واى ګرځېدلي.

-خو د دې کارتول کريډيټ يوازې ناپليون ته نه رسېږي. د متحده ايالاتو رول هم په دې کې مهم و. دا معامله يو ډول سياسي او اقتصادي توافق و، داسې معامله چې هر امريکايي حکومت کولى شوه. خو د لويزيانا د سيمې د پلور پرېکړه يوازې يو داسې سړى کولاى شواى چې هغه ناپليون و.

ketabton.com - The Digital Library

۳۵ - أودلف هتلر: (1889- 1945 م) :

-زه باید اعتراف وکړم چې، سره له دې چې ډېر ناخوښ یم، د ادولف هتلر نوم مې په دې لړ کې شامل کړی دی. ځکه چې د هغه اغېز ډېر سخت او تاوتریخجن و. زه هېڅ لیوالتیا نه لرم چې داسې سړي ته درناوی وکړم چې اهمیت یې په دې کې و چې د شاوخوا ۳۵ میلیونو انسانانو د وژل کېدو سبب شو. خو بیا هم باید وو ایم چې هتلر پر ډېرو خلکو لوی اغېز درلود.

-هتلر په ۱۸۸۹ کال کې د اتریش په ښار برونو کې وزېږېد. کله چې ځوان و، یو ناکام هنرمند. او یو سخت افراطي جرمن ملتپال و.

-د لومړۍ نړیوالې جګړې پر مهال هغه د جرمني د پوځ سرتېری و، ټپي شو او د جګړې په ډګر کې یې د شجاعت له امله دوه میډالونه ترلاسه کړل.

-خو د جرمني ماتې په دې جګړه کې هغه سخت وځوراوه او د جرمني او نورو اروپايي ملتونو پر وړاندې یې غوسه پیدا کړه. په ۱۹۱۹ کال کې، کله چې هغه ۳۰ کلن و، په میونیخ کې له یو سختدریځه ښي اړخي ګوند سره یوځای شو. ډېر ژر د غه ګوند خپل نوم بدل کړ او د "جرمن نیشنل سوشیالیست کارګر ګوند" شو، چې لنډیز یې "نازي ګوند" دی. په یوازې دوو کلونو کې هتلر د دې ګوند مطلق مشر شو، چې "فوهرر" بلل کېده.

ketabton.com - The Digital Library

-د هټلر په مشرۍ نازي ګوند ځواکمن شو او په نومبر ۱۹۲۳ کې یې د کودتا هڅه وکړه چې د "میونیخ د بیرهال کودتا" په نوم يادیږي. دا هڅه ناکامه شوه او هټلر ونيول شو، د خيانت په تورمحاکمه او محکوم شو، خود یوکال څخه په کم وخت کې خوشې شو.

-په ۱۹۲۸ کال کې نازي ګوند لا هم کوچنی و، خو نړيوال اقتصادي بحران جرمنيان سخت په قهر کړل او پر ټولو سياسي ګوندونو يې بېباوري زياته کړه. په همدې حالت کې نازي ګوند په چټکۍ سره ځواک ترلاسه کړ. په جنوري ۱۹۳۳ کې، کله چې هټلر ۴۴ کلن و، د جرمني صدراعظم (کانسلر) شو.

-وروسته له دې چې هغه واک ترلاسه کړ، ډېرژر يې يو ډيکتاتوري نظام جوړکړ او د دولت ټولې اداري يې د مخالفينو د ځپلو لپاره وکارولې. هټلرپه چټکۍ سره خپل هدف ته ورسېد او د محاکمو پروا يې نه کوله؛ مخالفين يې وهل، نيول يا وژل.

-تر دويمې نړيوالې جګړې مخکې، هټلر د جرمني د خلکو بشپړ ملاتړ ترلاسه کړ.

-هټلروتوانېد چې په جرمني کې بېکاري له منځه يوسي او د هېواد اقتصادي حالت بېرته ښه کړي.

-هټلر جرمني په بشپړ ډول د دويمې نړيوالې جګړې د پيل لپاره چمتو کړ. هغه خپلې لومړۍ سيمهييزې بریاوې يې له جګړې ترلاسه کړې، ځکه فرانسه او بریتانيا، چې په خپلو اقتصادي ستونزوکې ښکيلې وې، مداخله يې ونه کړه. کله چې هټلر د ورسای تړون مات کړ[32] او يولوی پوځ

[32] - کله چې ويل کېږي **هټلر د ورسای تړون مات کړ**، مطلب دا دی چې اډولف هټلر هغه شرطونه او محدوديتونه ومنل چې د د ورسای تړون له مخې پر جرمني لګېدلي وو.
د لومړۍ نړيواله جګړه وروسته د ورسای تړون جرمني ته دا محدوديتونه ټاکلي وو، لکه:

- د جرمني پوځ ډېر کمول (د سرتېرو شمېر محدودول)
- د ټانکونو، جنګي الوتکو او اوبتلونو جوړول منع کول
- د راينلنډ په سيمه کې د پوځ نه ساتل
- د جګړې تاوان ورکول
- د جرمني د پوځي ځواک بيا پراخېدو مخنيوی

کله چې هټلر په ۱۹۳۳ کال کې واک ته ورسېد، هغه:

- پوځ يې بېرته پياوړی کړ،
- جنګي الوتکې او وسلې يې جوړې کړې،
- په ۱۹۳۶ کې يې پوځ راينلنډ ته داخل کړ.

دا کارونه د ورسای تړون خلاف وو، نو ځکه تاريخپوهان وايي چې هټلر تړون مات کړ. د دې سياستونو له امله د اروپا کړکېچ زيات شو او وروسته د دوهمه نړيواله جګړه د پيل له لاملونو څخه وګرځېد.
نه، **د ورسای تړون** او **د وارسو تړون** يو نه دي؛ دا دوه بېل تړونونه دي چې په بېلو وختونو او موخو جوړ شوي وو.

1. **د ورسای تړون(Treaty of Versailles)**
   - کال: ۱۹۱۹
   - ځای: ورسای، فرانسه
   - د لومړۍ نړيواله جګړه وروسته د جرمني او متحدينو ترمنځ جوړ شو.
   - موخه يې دا وه چې پر جرمني سخت شرايط ولګول شي، لکه د پوځ محدودول او د جګړې تاوان ورکول.

ketabton.com - The Digital Library

پې جوړكړ، يا كله چې يې په مارچ ۱۹۳۶ كې راين سيمه ونيوله، اويا كله چې يې په مارچ ۱۹۳۸ كې اتريش له جرمني سره يوځاى كړ، لوېديځو هېوادونو غبرګون ونه ښود.

-حتى په سپتمبر ۱۹۳۸ كې فرانسه او بريتانيا دې ته هم تيارې شوې چې د چكوسلواكيا د سوډيټ سيمه جرمني ته وركړي — دا هغه سيمه وه چې په بشپړډول كلكه اومهمه دفاعي سيمه بلل كېده.

-وروسته د "ميونخ تړون" لاسليك شو، چې له مخې يې بريتانيا او فرانسې د "هرقيمت په بدل كې سوله" ومنله. دغه تړون چكوسلواكيا يوازې پرېښوده، او هټلرپه خوميا شتوكې پاتې برخه هم ونيوله. هټلربه په ډېره هوښيارى او مهارت د جګړې ګواښونه كول، اولوېديځ ډيموكراتيك هېوادونوبه تسليمېدل.

-بريتانيا او فرانسې پرېكړه وكړه چې پولنډ به په هرقيمت ساتي، ځكه معلومه وه چې پولنډ به د هټلر راتلونكى هدف وي. خوهټلرله ستالين سره د عدم تهاجم او تعرض تړون وكړ، چې په حقيقت كې د پولنډ د وېش لپاره يو پټ تړون و. يوازې نهه ورځې وروسته جرمني پرپولنډ بريد وكړ، او شپاړس ورځې وروسته شوروي هم بريد پرې وكړ. سره له دې چې بريتانيا او فرانسې جرمني ته د جګړې اعلان وكړ، پولنډ بشپړسقوط وكړ.

-د هټلرلويه جګړه په ۱۹۴۰ كال كې پيل شوه. په اپريل كې جرمني پوځونو ډنمارک او ناروې ونيولې، په مى كې هالنډ، بلجيم او لوګزامبورګ سقوط وكړ، او په جون كې فرانسې هم ماتې وخوړه.

-له دې وروسته بريتانيا وتوانېده چې د جرمني د هوايي ځواكونو د سختو اوپرله‌پسې بريدونو پر وړاندې ودرېږي. دغه درنه او شديده بمبارى د "بريتانيا دجګړې" په نوم يادېږي، او هټلر هېڅكله بريالى نه شو چې بريتانيا ونيسي.

-په اپريل ۱۹۴۱ كې د هټلرپوځونوپريونان اويوګوسلاويا بريد وكړ.

---

2. د وارسو تړون(Warsaw Pact)
   - كال: ۱۹۵۵
   - ځاى: وارسو، پولنډ
   - د شوروي اتحاد او ختيځې اروپا هېوادونو ترمنځ پوځي اتحاد و.
   - دا د سړه جګړه پر مهال د لوېديځ د ناټو د مقابلې لپاره جوړ شو.

لنډه دا چې:

ورساى = د لومړۍ نړيوالې جګړې وروسته د جرمني د محدودولو تړون (۱۹۱۹).

وارسو = د سړې جګړې پر مهال د شوروي مشرۍ پوځي اتحاد (۱۹۵۵).

ketabton.com - The Digital Library

-او د ۱۹۴۱ د جون په میاشت کې هتلر د ځان او ستالين ترمنځ د نه‌برید تړون مات کړ او په شوروي اتحاد یې حمله وکړه. د هغه ځواکونو د شوروي د خاورې لویې برخې ونیولې، خو ونه توانېدل چې د ژمي او يخنۍ له راتګ مخکې د روسي ځواکونو ته بشپړه ماتې ورکړي.

-که څه هم هتلر په یوه وخت کې له روسيې او بریتانیا سره جګړه کوله، د ۱۹۴۱ په دسمبر کې یې متحده ایالاتو ته هم د جګړې اعلان وکړ، یعنې څو ورځې وروسته له هغې چې د جاپان هوايي ځواکونو پرپرل هاربر برید وکړ او د امریکا سمندري ځواک یې ویجاړ کړ.

-د ۱۹۴۲ په منځ کې جرمني د اروپا دومره لويه برخه نیولې وه چې په تاریخ کې بې‌ساري وه، او همدارنګه یې په شمالي افریقا کې هم پرمختګ کړی و.

-د دویمې نړیوالې جګړې مهم بدلون د ۱۹۴۲ په دوهمه نیمايي کې راغی، کله چې جرمني د مصر په علمين جګړه او د شوروي اتحاد په ستالینګراد جګړه کې ماتې وخوړه. له دې درنو ماتو وروسته د جرمني پوځي ځواک ورو ورو کمزوری شو.

-که څه هم دا روښانه شوې وه چې د جرمني ماتې نږدې ده، هتلر هېڅکله تسلیم نه شو. د درنو زیانونو سره جرمني لا هم دوه کاله نوره جګړه وکړه.

-بالاخره په ۳۰ اپریل ۱۹۴۵ کې هتلر ځان‌وواژه، او یوه اونۍ وروسته جرمني تسلیم شو.

-په هغوکلونوکې چې هتلر واکمن و، جرمني د بشري تاریخ بې‌سارې او وحشتناک نسل‌وژنه ترسره کړه. هتلر یو نژادي افراطي و او ځان یې د آریایي نسل ترټولو لوړ نسل باله. د هغه له اهدافو څخه یو دا و چې په نړۍ کې هر یهودي له منځه یوسي. د هغه په واکمنۍ کې جرمني د یهودانو د له منځه وړلو لپاره ځانګړي کمپونه جوړ کړل. په دې کمپونو کې د زهرجنو ګازونو خونې وې، او یهودان به په ډله‌ییز ډول هلته اچول کېدل. په هغو ټولو سیمو کې چې جرمني نیولې وې، بې‌ګناه نارینه، ښځې او ماشومان د مرګ خونو ته لېږل کېدل. په څو کلونو کې شاوخوا شپږ میلیونه یهودان ووژل شول.

-(دا شمېر له حده زیات بلل شوی او د ځینو له نظره د هغو ادعاوو برخه ده چې د یهودانو له خوا شوې دي. ویل کېږي چې له همدې امله هغوی له جرمني څخه ډېرې پیسې هم ترلاسه کړې او وروسته یې د فلسطین په خاوره کې دولت جوړ کړ، او د یوه داسې جرم سزا یې یوه بې‌ګناه ولس ته ورکړه چې هغوی نه وه کړی.) .

ketabton.com - The Digital Library

-خو یوازې یهودان د هټلر قربانیان نه وو. د هغه په دوره کې ډېر روسان، جپسیان او نور هغه خلک هم ووژل شول چې هغه به یې د آریایي نسل په پرتله ټیټ ګڼل، یا به یې د جرمني دښمنان بلل. دا وژنې یوازې د جګړې پرمهال نه کېدې، بلکې په منظم ډول او په ارامۍ سره ترسره کېدې. د خلکو د نومونو لیستونه موجود وو، او هغوی به د اعدام یا سوځولو لپاره ټاکل کېدل. قربانیان به انتقالېدل، ارزښتناک شیان لکه طلا او غاښونه به ترې اخیستل کېدل، او حتی د ډېرو مړو څخه به د صابون په جوړولو کې کار اخیستل کېده. حتی کله چې جرمني د سون توکو له کمښت سره مخ و، د قربانیانو د لېږد سیستم بیا هم په منظم ډول روان و.

-د بېلابېلو دلایلو له امله به د هټلر نوم ډېروخت په تاریخ کې ژوندی پاتې شي.

-**لومړی:** هټلر د تاریخ ترټولو ستر شربلل کېږي. که نرون او کالېګولا ترشلمې پېړۍ پورې د بدو خلکو په توګه یادېدل، نو د هټلر جرمونه له هغوی سره هېڅ پرتله نه لري، او د هغه نوم به په تاریخ کې د اوږدو پېړیو لپاره پاتې شي.

-**دوهم:** هټلر به د دویمې نړیوالې جګړې د پیل کوونکي په توګه یادېږي، هغه جګړه چې د نړۍ تر ټولو لویه جګړه وه.

-یوازې د اتومي وسلو پرمختګ انسانیت له دې وژغوره چې بله نړیواله جګړه رامنځته شي.

-**دوهم:** د دویمې نړیوالې جګړې پېښه به له نن ورځې څخه تردرې زره کلونو پورې د تاریخ ترټولو لویه پېښه پاتې شي.

-**دریم:** هټلر به تل مشهورپاتې شي، ځکه چې د هغه د ژوند کیسه عجیبه او ډېره جذابه وه. هغه یو بهرنی و (ځکه چې اتریشي و، نه جرمنی)، او نه یې سیاسي تجربه لرله، نه مال او نه سیاسي اړیکې، خو بیا هم په یوازې ۱۴ کلونو کې د نړۍ د ترټولو لوی پوځي ځواک مشري ته ورسېد. دا و اقعاً حیر انوونکې خبره ده.

-د هغه د وینا کولو ځواک ډېر پیاوړی و. هغه کولی شول خلک په اسانۍ سره جذب او متاثره کړي، له همدې امله هټلر د بشریت له ترټولو لویو ویناوالو څخه ګڼل کېږي. او نړۍ به هېڅکله دا نه هېروي چې څنګه یې هغه ځواک وکاراوه، کله چې یې قدرت په لاس کې وه.

-تاریخ داسې بل سړی نه پېژني چې د خپل وخت پرخلکو یې دومره اغېزکړې وي لکه هټلر. که څه هم هغه د میلیونونو انسانانو د مرګ سبب شو، خو همدارنګه یې میلیونونه نور خلک د جګړو له امله بې کوره او بې ځایه کړل.

ketabton.com - The Digital Library

-د هټلر ارزونه باید په دوو بنسټونو وشي: ډېر هغه څه چي د هغه په دوره کي وشول، ښايي که هغه نه وای، نو هغه به نه وای پېښ شوي. او دا هم روښانه ده چي د جرمني او اروپا شرايطو هټلرته داسې فرصت ورکړچي هغه يې ښه يا بد وکاراوه.

-د هغه د جګړي غوښتني او د يهودانوپرورانديکرکه د هغه د خبرو له پيل څخه څرګنده وه، او هېڅ داسې نښه نه وه چي د هغه مخکينيو يا وروسته کسانو به د هغه تګلاره تعقيب کړي وای. همدارنګه هيڅا نه شوای اټکل کولی چي هټلر به څه کوي.

-دوهم، د نازي غورځنګ بشپړواک د يوه کس په لاس کي و.

-مثلاً موږ وينو چي کمونيزم د داسې کسانو له خوا خپورشولکه مارکس، لينين، ستالين او نور. خو نازيزم يوازي يو مشر درلود، او هغه هټلرو. له هغه وروسته يي بل هېڅ مشر نه و. هماغه و چي نازي غورځنګ يي ځواکمن کړ، او ترخپل مرګه پوري د هغه مشرپاتي شو. کله چي هغه مړ شو، نو حکومت او نازي نظام هم ورسره پای ته ورسېد.

-که څه هم د هټلر اغېزپرخپل نسل ډېرلوی و، خود راتلونکونسلونوپرژوند يي اغېزکم ښکاري. البته په ختيځ او لوېديځ جرمني کي د نازي فکر د بيا راژوندي کېدو نښي هم ليدل کېږي، ځکه چي جرمن ولس داسې قوي مشر ته اړتيا لري چي خلک سره يوکړي او د ټولو احساسات په يوه لوی ځواک بدل کړي، خو هټلرخپلي لوېي موخي ته ونه رسېد.

-هټلر د جرمني د ځمکو د پراخولو هڅه وکړه. هو، هغه ځمکه پراخه کړه، خودا حالت ډېردوام ونه کړ، بلکي د جرمني ډېري برخي تري بېلي شوي. اوس جرمني په ختيځ او لوېديځ ويشل شوي دی، او له هغه جرمني څخه کوچنی دی چي د هغه تر واکمنی مخکي وه. [33]

-د هټلر ترټولو لوی هدف د يهودانو له منځه وړل و، خو يوازي د ۱۵ کلونو په تېرېدو سره د هغه له واکمنی وروسته د يهودانو خپل دولت جوړ شو. دا دولت د عربي ځمکو د نيولو او د عربي ولس د وينو تويولو په بيه جوړشو، د نړی ترنظرلاندي . خو دا دولت تل په وېره کي ژوند کوي، ځکه چي هغوی داسې ځمکه نيولي چي له خلکو يي اخيستي ده، او بې ګناه خلک يي بې کوره کړي دي.

33 - د جرمنی تقسیم د مایلکل هارټ په وخت کې وه مګر اوس جرمنی متحد شوی د غزې په جګړه کی د اسرائیلو سره څنګ په څنګ ولاوړوه .

ketabton.com - The Digital Library

-هټلرله روسيې اوکمونېزم څخه کرکه لرله، خو د هغه د سياستونو په نتيجه کې شوروي اتحاد د جرمني ختيځه برخه ونيوله او خپل نفوذ يې په نړۍ کې پراخ کړ. هټلرديموکراسي سپکه ګڼله اوغوښتل يې له منځه يې يوسي، نه يوازې په نوروهېوادونوکې، بلکې په خپله جرمني کې هم. خو اوس جرمني يوديموکرات هېواد دی اود مطلقې واکمنۍ نظام نه خوښوي.

-که څه هم نوی نسل د ديموکراسۍ ملاتړکوي، خو د جرمنيانوپه زړونوکې لا هم د يوقوي مشر لپاره يوډول تمايل شته، نه د نرم اوآرام رهبرلپاره. ځينې کسان و ايي د جرمني په خلکوکې داسې پټ ځواک شته چې غواړي راووځي، خودا يوازې تاريخي بحث دی.

-اوس پوښتنه دا ده چې څنګه د هټلردومره لوی اغېزد هغه له مرګ وروسته کم شو؟ د هغه اغېزد خپل وخت لپاره ډېرقوي و، نو ځکه هغه د تاريخ په مهمو څېروکې شمېرل کېږي. خو داسې کسانو په پرتله لکه شي هوانګتي، اګستس قيصر او چنګيزخان، چې اغېزيې سلګونه کاله وروسته هم پاتې شوی، د هټلراغېزلنډمهاله و.

-هټلرله ناپليون او اسکندراعظم سره ډېرورته دی، خو د اسکندراوناپليون اغېزبيا هم ترهغه ژوراو اوږدمهاله و. ځکه چې د هغوی اغېزد مرګ وروسته هم ډېروخت دوام وکړ، په داسې حال کې چې د هټلراغېزژرکمزوری شو.

36- وليم شکسپير : (۱۵۶۴- ۱۶۱۶ م)

ketabton.com - The Digital Library

-ولیم شکسپیر په ۱۵۶۴ کال کې د انګلستان د افون سیند پرغاړه په ستر اتفورډ ښارکې وزیږېد. هغه عادي تعلیم ترلاسه کړاو پوهنتون ته لاړنه شو. په اتلس کلنۍ کې یې له یوې ۲۶ کلنې نجلۍ سره واده وکړاو له هغې څخه یې درې اولادونه لرل، مخکې له دې چې دی شل کلن شي.

-څوکاله وروسته لندن ته لاړ، هلته د ممثل او ډرامه لیکونکي په توګه مشهورشو. کله چې دېرش کلن شو، د هغه کامیابي ښکاره شوه. په څلوردېرش کلنۍ کې یې هنرډېر مشهور شو او خلکو د زمانې تر ټولو لوی ډرامه لیکونکی باله. په راتلونکو لسو کلونو کې یې د “جولیس سیزر”، “هاملت”، “اوتیلو”، “مکبیت” او “کینګ لیر” په څېر مشهورادبي شاهکارونه ولیکل.

-په لندن کې د شلوکلونو د ژوند پر مهال، د هغه ښځه په ستر اتفورډ کې پاتې شوه. شکسپیر د ۵۲ کلنۍ په عمر د خپل زېږون په ورځ وفات شو، او له ده وروسته یې هیڅ اولاد ژوندی پاتې نه شو.

-د شکسپیر له آثارو څخه موږ ته ۳۸ تمثیلي ډرامې پاتې دي، چې ځینې یې ساده او عادي دي او ځینې یې له نورو لیکوالانو سره په ګډه لیکل شوې دي. همدارنګه یې شاوخوا ۱۵۴ شعرونه او درې اوږده شعرونه هم لیکلي دي.

-سره له دې چې د شکسپیر نبوغ او عظمت منل شوی دی، خو هغه د «تلپاتې شخصیتونو» په لیست کې نسبتاً ناوخته شامل شو. دا ځنډ د دې له امله نه و چې د هغه عظمت نه منل کېده.

ketabton.com - The Digital Library

بلکې له دی امله وه چې د دې ليکوال په نظر اديبان او هنرمندان د بشري تاريخ په بدلون کې محدود اغېز لري.

-په مقابل کې، ديني مشران، ساينسپوهان، سياستوال، مکتشفين، فيلسوفان او اختراع کوونکي د انسان د فکر، اميدونو او ټولنې په بدلون کې ډېرلوی رول لري. د مثال په توګه، علمي کشفونه پر اقتصاد، سياست، دين، فلسفه او هنرټولو باندې ژور اغېزکوي.

-يو لوی هنرمند کولای شي په هنرکې اغېزمن وي، خو لازمي نه ده چې د هغه اغېزبه په موسيقی، ادبياتو، ساينس او نورو برخوکې هم هماغومره قوي وي. همدا خبره د شاعرانو، ناول ليکونکو او موسيقارانو په اړه هم صدق کوي. له همدې امله هنرمندان عموماً يوازې په خپل هنري ډګر کې اغېزلري، نو د «تلپاتې شخصيتونو» په لومړيو درجوکې ډېرکم هنرمندان ځای لري.

-خو بيا هم ولې ځيني هنرمندان په دې لېست کې شامل دي؟ ځکه هنراو د هغه خوند پر انسان مستقيم اغېزلري. انسان د خپل وخت يوه برخه د نقاشۍ په ليدو، د موسيقی په اورېدو يا د تياتر په کتلو تېروي. خو دا د هغه ټول ژوند نه وي.

-له همدې امله د هنراو ادبياتو اغېزد علمي کشفونو، ديني نظرياتو او سياسي بدلونونو په پرتله محدود وي، ځکه هغه د انسان پرټول ژوند ژوراو پراخ اثرلري.

-هيڅ شک نشته چې شکسپيرترنوروشاعرانو لکه چاسر، فرجيل او هومرډېرژوندی، فعال او پراخ شهرت لري. له دغو شاعرانو ځخه يې څوک هم نه لولي، او نه يې يادوي، پرته له دې چې څوک متخصص وي. خوکله چې د شکسپيرکومه تمثيلي ډرامه په تياترکې وړاندې کېږي، خلک ورته په شوق ورځي.

-شکسپيرد کلام په جوړولوکې ترټولو پياوړی شاعردی. د هغه ډېرې ښکلې جملې خلک پرته له دې چې پوه شي دا د هغه دي، يا پرته له دې چې د هغه کومه ډرامه يې ليدلې وي، په خپلو خبرو کې کاروي. د هغه ډرامې مړې نه دي؛ بلکې ترڅو پېړيو راهيسې د لوستونکي او نندارچي لپاره د خوند سرچينه پاتې شوې دي. د شکسپيرآثارد وخت ازموينه تېرکړې ده؛ سلګونه کاله يې ژوند کړی او ښايي لا نورسلګونه کاله هم ژوند وکړي.

د شکسپيرد ارزښت په اړه ويل کېږي چې که څه هم هغه په انګليسي ژبه ليکل کړي، خو آثاريې په ټولو ژبو ژباړل شوي او د نړی په ټولو تياترونوکې ننداري ته وړاندې کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

-ډېر ليکوالان د نقادانو ترمنځ د اختلاف سبب ګرځي، خو شکسبير نه. هغه د ټولو له لوري په ډېر احترام منل شوی دی. د تياتر د ليکوالانو څو نسلونو د هغه آثار مطالعه کړي او د هغه د عظمت پټ رازونه يې کشف کړي دي. د همدې پراخ اغېز او نړيوالې محبوبيت له ترکيبه د شکسبير عظمت جوړ شوی، او دهمدې له امله هغه د «تلپاتې شخصيتونو» دلست په لوړه درجه کې ځای موندلی دی.

ketabton.com - The Digital Library

۳۷- آدم سمیث : ۱۷۲۳- ۱۷۹۰ م .

-هغه څوک چې د اقتصادي نظريو په پرمختګ کې يې لوی رول لوبولی، په ۱۷۲۳ کال کې د اسکاټلنډ په کرکالډي ښارکې وزېږېد. هغه په اکسفورډ پوهنتون کې زده کړې وکړې. له ۱۷۵۱ تر ۱۷۵۴ پورې د ګلاسکو پوهنتون کې د فلسفې استاد و. د فلسفې د تدريس پر مهال يې خپل لومړی کتاب «د اخلاقي احساساتو نظريه» خپور کړ، چې په هغه وخت کې يې د لوستو خلکو ترمنځ شهرت ترلاسه کړ.

-خود هغه اصلي عظمت د مشهورکتاب «د ملتونو د شتمنۍ د ماهيت او لاملونو څېړنه» له امله دی، چې په ۱۷۷۶ کال کې خپور شو. دا کتاب له خپرېدو سره سم بريالی شو او آدم سميث د خپل ژوند ترپايه د همدې کتاب له امله مشهورپاتې شو.

-هغه په هماغه ښارکې وفات شو چېرته چې زېږېدلی و، او واده يې نه و کړی.

-آدم سميث يوازې هغه څوک نه و چې د اقتصاد نظريه يې بشپړه او پرمخ يې بوتلله، او نه هم د هغه ټول نظريات په بشپړډول نوي وو، خو هغه لومړی کس و چې اقتصاد يې د يوې منظمې او بشپړې نظريې په بڼه وړاندې کړ، داسې چې د اقتصادي پرمختګ لپاره بنسټ وګرځي.

-د هغه کتاب «د ملتونو شتمنۍ» د سياسي اقتصاد د عصري مطالعې د پيل ټکی ګڼل کېږي.

-د دې کتاب يوه مهمه پايله دا وه چې په اقتصاد کې يې ډېر غلط نظرونه اصلاح کړل. آدم سميث د پخوانۍ سوداګريزې نظريې مخالفت وکړ، او د هغو اقتصادپوهانو نظريې هم رد کړې چې ويل

ketabton.com - The Digital Library

يې يوازې ځمکه د ارزښت سرچينه ده. هغه د کار اهميت روښانه کړ او د حکومتونو هغه محدوديتونه يې وغندل چې د صنعتي پرمختګ مخه يې نيوله.

-د «ازاد بازارګډوډي» په اړه د هغه نظر دا و چې بازار په حقيقت کې ګډوډ نه دی، بلکې يو منظم سيستم دی چې ځان په خپله تنظيموي. بازار د خلکو د اړتياوو پر بنسټ د توکو د عرضې او تقاضا توازن ساتي.

-د مثال په ډول، که په بازارکې کوم توکي کم شي، نو د هغه بيه لوړيږي. د بيې لوړېدل توليدوونکي هڅوي چې هغه توکي زيات توليد کړي. د توليد زياتوالی بيا بازار ته د توکو زياتوالی راولي، او د توليدوونکو ترمنځ سيالي د دې سبب کېږي چې قيمتونه راټيټ شي او دا توکي د ډېرو خلکو لپاره د لاسرسي وړوګرځي.

-قيمت ترهغه وخته راټيټېږي چې خپل طبيعي قيمت ته ورسېږي، يعني د توليد د لګښت قيمت. په دې کې هېڅ ځوک مستقيم د قيمتونو د راکمولو لپاره مداخله نه کوي، بلکې د بازار ژوند، توليد، سيالي، عرضه او تقاضا ټول په ګډه دا کارترسره کوي. په دې توګه ښکاري چې ستونزه خپله په خپله حل شوې ده.

-آدم سميت و ايي: هر انسان د خپلې شخصي ګټې په لټه کې وي، خو هغه په داسې ډول رهبري کېږي چې يې له دې چې پوه شي، د داسې هدف د تحقق لامل ګرځي چې په خپل حساب کې يې نه وي راوستی. انسان د خپلې شخصي ګټې په تعقيب کې په حقيقت کې د ټولنې ګټې هم پوره کوي، حتی که دا يې نيت هم نه وي.

-دا هغه اصلي ځواک دی چې انسان د خپلې غوښتنې د پوره کولو ترڅنګ د ټولنې اړتياوې هم پوره کوي، او دا حالت هغه وخت ممکن نه وي که مورږ د دې پروراندې خنډونه کېږدو. له همدې امله آدم سميت د آزادې سوداګرۍ پلوی و، او د درنو ګمرکي تعرفو مخالفت يې کاوه، او همدارنګه يې د حکومتونو د اقتصادي چارو په بازار کې له مداخلې سره مخالفت درلود. د حکومت مداخله د توليد او سوداګرۍ ډېر کمزوری کوي او په پای کې د مصرف کوونکو لپاره د لوړو بيو سبب ګرځي.

-ځينې خلک فکرکوي چې آدم سميت يوازې د تجارتي ګټې په اړه فکرکاوه، خو دا خبره سمه نه ده. هغه د انحصارسخت مخالف و. په خپل کتاب «د ملتونو شتمني» کې هغه و ايي چې د يوې

ketabton.com - The Digital Library

تجارتي ډلي غري ډېرکم داسي خبري کوي چي پای يې د مصرف کوونکوپرضد د قیمتونولوړولو توطيې نه وي.

-آدم سمیت ډېراقتصادي نظريات چي له ده مخکي موجود وو، په منظم ډول سره يوځای کړل اوله هغوی يې يوبشپړاقتصادي اوسیاسي مکتب جوړکړ. وروسته نوروفلاسفه‌وولکه توماس مالتوس او ډيويډ ريکارډو د هغه ځيني نظريات اصلاح کړل. حتی د کارل مارکس اقتصادي نظريات هم ترڅه اندازې د آدم سمیت د نظريو دوام بلل کېږي.

-د «د ملتونو شتمني» کتاب د مالتوس د نفوسو د زياتوالي او د هغې د اغېزو وراندوينه هم کړې وه. په داسي حال کي چي مارکس اوريکارډوويل د نفوس فشارد معاشونو د لوړوالي مخه نيسي، -آدم سمیت ويل چي د توليد زياتوالی د معاشونو د لوړوالي سبب کېږي. وروسته تاريخ وښودله چي په دي نقطه کي آدم سمیت په حق و، او مارکس اوريکارډو تېروتنه کړې وه.

-آدم سمیت همدارنګه د قانون جوړوني او د حکومتونو د اقتصادي مداخلي په اړه هم اغېزمن نظردرلود.

-هغه خپل کتاب «د ملتونو شتمني» په ډېرواضح، منظم او قانع کوونکي اندازکي وليکه، چي د ډېرو خلکو لپاره د فهم وړو. د هغه د آزاد بازارنظريي وروسته د اقتصاد په نړی کي ډېرپراخ اغېز وکړ.

-د آزادي سوداګری او د بازارد ازاد حرکت په اړه د هغه نظريي د نولسمي پيړی په اوږدو کي لوی اغېزدرلود، او ترنن ورځي پوري يي اثرپه ځرګند ډول محسوسېږي.

-که څه هم د هغه ډېري نظريي وروسته بدلي شوي او د هغه اغېزهم ترڅه اندازې کم شوی دی، نوښايي انسان ته داسي ښکاره شي چي آدم سمیت د «تلپاتی شخصيتونو» په دي لوړه درجه کي دومره مخکښ ځای نه لري.

- ځکه چي هغه وکولای شول چي خپل او د نورو متفرقي نظريي په يو منظم او منطقي فکري جوړښت کي سره يوځای کړي، نوهمدي کارهغه د دي لوی اولوړمقام مستحق ګرځولی دی.

38- توماس اديسون، : 1847 -1931 م .

ketabton.com - The Digital Library

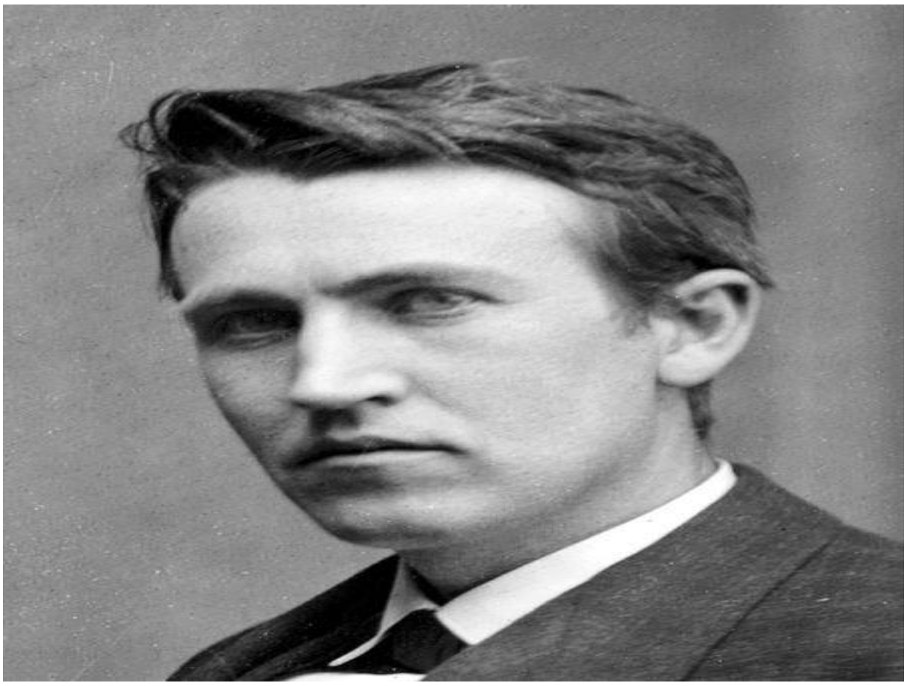

-دغه لوی مخترع، په ۱۸۴۷ کال کې د امریکا د اوهایو ایالت په میلان ښارکي وزیږید. هغه یوازې درې میاشتې د دولتي ښوونځي زده‌کړه وکړه، ځکه د ښوونځي مدیر هغه یوکمزوری او ذهني پاته ماشوم ګڼلی و!

-د اډیسون لومړنی اختراع هغه وخت وه کله چې د یوویشت کلنی په عمرکي یې د انتخاباتو د رایو د ثبت لپاره یوه بریښنایي وسیله جوړه کړه، خو هېڅ یې اخیستونکی پیدانه کړ. همدې تجربې هغه دې ته وهڅاوه چې داسې وسایل جوړکړي چې په بازارکي وپلورل شي او ګټه ترې واخیستل شي. وروسته یې د اورګاډود ټکټونو وېش ماشین جوړکړ او دا اختراع یې په ۴۰ زره ډالرووپلورله، چې په هغه وخت کې ډېرلوی مبلغ و.

-له دې وروسته یې ډېرې اختراعګانې وکړې چې هغه یې مشهور او شتمن کړ. د اډیسون له مهمو اختراعاتو څخه یو «فونوګراف» و چې په ۱۸۷۷ کال کې یې ثبت کړ. خو ترټولو لویه اختراع یې د بریښنا څراغ و چې په ۱۸۷۹ کال کې یې جوړکړ.

-اډیسون لومړی کس نه و چې بریښنایي څراغ یې اختراع کړی وي؛ له ده مخکې هم نورو کسانو دا کارکړی و، او حتی په پاریس کې د ښارد کوڅو د رڼا لپاره بریښنایي څراغونه کارول شوي وو.

-خو د اډیسون څراغ د هغه د بریښنا د وېش له سیستم سره یو ځای داسې جوړشو چې بریښنا د کورونو لپاره عملي او عامه وګرځېده. په ۱۸۸۲ کال کې د اډیسون شرکت په نیویارک ښارکې د بریښنا تولید پیل کړ، او وروسته دا سیستم په امریکا او ټولې نړۍ کې خپورشو.

ketabton.com - The Digital Library

-د برېښنا کورونو ته د ننوتلو سره اديسون د نړۍ د صنعت د پرمختګ بنسټ کېښود. د هغه د برېښنا وېش سيستم د انسان د تاريخ لپاره يو ستر بدلون وګرځېد.

-اديسون د سينما د کامرو په پرمختګ کې هم ونډه لرله، د ټيليفون په اختراع کې يې هم برخه اخيستې وه، په ځانګړې ډول يې د غږ د لېږد لپاره د کاربن وسيله جوړه کړه. همدارنګه يې د تلګراف، ټايپ ماشين، وچو بيټريو او مايکروفونونو په اختراع کې هم برخه واخيسته.

-ويل کېږي چې اديسون له زرو څخه ډېر اختراعات ثبت کړي، چې دا شمېر د باوروړ حير انوونکی دی.

-د اديسون د دې بې‌شمېره اختراعاتو د لويې بريا له مهمو لاملونو څخه دا و چې هغه په کم عمر کې خپل شخصي لابراتوار جوړ کړ. په دې لابراتوار کې يې يو شمېر مرستيالان وګومارل. دا لابراتوار د هغولويو صنعتي مؤسسو لپاره يوه نمونه وه چې وروسته رامنځته شوې. پې له شکه د داسې منظمو لابراتوارونو جوړول، چې پکې ډېرکسان د ګډ ټيم په روحيه کارکوي، د اديسون له سترو لاسته راوړنو څخه شمېرل کېږي. دا د زماني له نښو څخه هم ګڼل کېږي، او هغه يوازینی اختراع ده چې نه څوک يې ثبتولای شي او نه يې انحصارکولای شي.

-اديسون يوازې مخترع نه و، بلکې د څو صنعتي شرکتونو شريک هم و، چې له مهمو څخه يې «جنرال الکتريک» شرکت دی.

-د اديسون له نورو مهمو موندنو څخه يوه دا وه چې په ۱۸۸۲ کال کې يې وښودله چې په خلا کې برېښنا کولای شي د دووغيرمتصلو سيمونو ترمنځ حرکت وکړي. دې کشف د برېښنايي څراغونو د خلايي ډولونو اختراع ته لاره هواره کړه او د الکترونيکي صنعت بنسټ يې کېښود.

-اديسون ټول عمرد غوږونو د کمزورۍ له ستونزې سره مخ و، خو دې کمزورۍ د هغه د تمرکز او کارکولو وړتيا اغېزمنه نه کړه، بلکې هغه يې له بهرني شور څخه لرې کړ او په کارکې يې نورهم ژور تمرکز وکړ.

-هغه دوه ځله واده کړی و. د لومړۍ مېرمنې له مړينې وروسته يې بيا واده وکړ، او له دواړو وادونو څخه يې درې-درې اولادونه لرل. اديسون په ۱۹۳۱ کال کې په نيوجرسي کې وفات شو.

-د اديسون د لوی استعداد په اړه هېڅ اختلاف نشته، او هغه د انسان د تخليقي ځواک له تر ټولو سترو نابغه‌ګانو څخه ګڼل کېږي. خو که موږ د هغه اختراعات يو په يو وڅېړو، نو وينو چې

ketabton.com - The Digital Library

ځيني يې د صنعت او فكر د اساسي بدلون لپاره حتمي نه وو. د مثال په ډول د خلايي برېښنايي خراغ اختراع داسې نه ده چې پرته له هغې صنعت پرمختګ نه شي كولاى.

-همدارنګه فونوګراف (ګرامافون) يو مهمه اختراع وه، خو د ژوند د دوام لپاره حياتي نه ګڼل كېږي. هغه د تيليفون، راډيو او تلويزيون په كچه نه وه، ځكه اوس د غږ د ثبت لپاره نوري پرمختللې لارې هم شته چې له پخوانيو طريقو څخه په فونوګراف كې د غږ ثبتولو لپاره ډېرې بدلې شوې دي.

-نو د غږ ثبتولو عصري لارې د مقناطيسي ټيپونو پر بنسټ ولاړې دي. نن ورځ ډېر خلک دا هم نه پوښتي چې فونوګراف لا شته كه نه. د اديسن ډېر اختراعات په اصل كې د هغه وخت د موجودو وسايلو پرمختللې بڼې وې.

-هغه بدلونونه چې ده په هغوكې راوستل، ډېر مهم وو، خو دا نشي ويل كېداى چې له هغو پرته ژوند ناممكن و.

-كه څه هم د اديسن ديو واحد اختراع داسې نه ده چې ترټولو ستر اهميت ولري، خو هغه ترزرو زيات وسايل او اختراعات كړي دي! همدا ستر شمېر دى چې هغه ته يې لوړ مقام وركړى.

له همدې امله د اديسن ځاى د تلپاتي شخصيتونو په نوملړ كې تر نورو مخترعانو لكه ماركوني (د راډيو مخترع) او ګراهام بل (د ټيلېفون مخترع) پورته راغلى دى.

ketabton.com - The Digital Library

۳۹- انطوني فان ليونهوک :(۱۶۳۲- ۱۷۲۳ م) .

-دا انطوني فان ليونهوک و چې ميکروب يې کشف کړ. هغه په ۱۶۳۲ ميلادي کال کې د هالنډ د دلفت په ښارکې زېږېدلی و. کورنۍ يې متوسطه وه، او خپل ټول ژوند يې د حکومت په يوه کوچني ماموريت کې تېرکړ.

-د ميکروب د کشف سبب دا و چې هغه د مايکروسکوپ د کتلو شوق درلود. په هغه وخت کې د مايکروسکوپ اخيستل له عامو دوکانونو څخه اسانه نه وو، نو ځکه يې د خپل کارلپاره خپله مايکروسکوپ جوړکړ.

-هغه نه د عدسو جوړولو زده کړه کړې وه او نه يې د ښيښې د صيقل کولو هنرزده و چې د عدسو لپاره اړين وي. خو ليونهوک د ځو عدسو د يوبل پر سر ايښودلو له لارې داسې ليد ځواک ترلاسه کړ چې په هغه وخت کې د هيڅ بل مايکروسکوپ يې وس نه درلود. د هغه له جوړو شوو عدسو څخه يوه داسې وه چې شيان يې ۲۷۰ چنده غټول. داسې نښې هم وې چې ځينو عدسو يې تر دې هم زيات ځواک درلود.

-هغه ډېر صبرناک، زحمتکښ او د دقيقې مشاهدې خاوند و. د خپلو عدسو په مرسته يې ډېر شيان وڅېړل، له انساني وېښتانو نيولې د وينې دڅاڅکو، د اوبو ځاڅکو، حشر اتو، د پوستکي او د عضلاتو د انساجو پورې. هغه خپلې ټولې مشاهدې په ډېر دقت ثبتولې او هرڅه يې چې د مايکروسکوپ لاندې ليدل، رسمول يې هم.

ketabton.com - The Digital Library

-له ۱۶۷۳ کال راهیسي لیونهوک د انګلستان له شاهي علمي ټولنې سره مکاتبې پیل کړې، چې د نړۍ مخکښه علمي ټولنه وه. سره له دې چې هغه هېڅ پوهنتون ته نه و تللی او له هالنډي ژبې پرته بله ژبه يې نه وه زده، خو په ۱۶۸۰ کال کې د همدې ټولنې غړی وټاکل شو. همدارنګه د فرانسې د علومو د اکاډمۍ مرستیال غړی هم شو.

-هغه دوه ځله واده کړی و او شپږ اولادونه يې لرل، خو لمسیان يې نه درلودل. روغتیا يې ښه وه او د ژوند تر وروستیو شپېو پورې يې په کارکې فعال وه. د خپل وخت د سیاست، علم او ادب لوی شخصیتونه يې لیدو ته راتلل، لکه د روسیې قیصر پطرس اعظم او د انګلستان ملکه. هغه په همدې ښارکې په ۹۰ کلنۍ کې وفات شو چې پکې زېږېدلی و.

-هغه د انساني منيو د جوړښت لومړنی کشف کوونکی و. او لومړنی کس و چې د سرې وینې د کروياتو (حجرو) تشریح يې وکړه. هغه د ژوند د ټیټو موجوداتو د "خپل‌سرتولید" (تلقائي تولید) نظریه يې رد کړه، او د دې لپاره يې ډېر شواهد وړاندې کړل چې خپله نظریه ثابته کړي. هغه دا هم وښوده چې سپږې او ورته حشرات د هغو حشراتو په شان نسل زیاتوي چې وزرونه لري.

-خو تر ټولو ستر کشف يې په ۱۶۷۴ کال کې و، کله چې يې د مایکروبونو په اړه خپلې لومړنۍ مشاهدې ثبت کړې. دا د انسان په تاریخ کې یو له ترټولو لویو کشفونو څخه ګڼل کېږي. د اوبو په یوه څاڅکي کې يې داسې یوه بشپړه نوې نړۍ وموندله؛ داسې نړۍ چې هېڅ شک پکې نه و، او له ژوند څخه ډکه وه. سره له دې چې هغه په دقیق ډول نه پوهېده چې دا څه شی دي، خو لومړنی کس و چې اشاره يې ورته وکړه.

-دغه کوچني ژوندي موجودات وروسته د انسان او حیوان په بدن کې هم وموندل شول. هغه وکولای شول چې مایکروبونه په بېلابېلو ځایونو کې پیدا کړي: په لندو ځمکو، د باران په اوبو، او د انسان په خوله او کولمو کې. همدارنګه يې د بکتریاو بېلابېل ډولونه وپېژندل او د هغوی اندازه يې هم وټاکله.

-خو د لیونهوک د دې کشف حقیقي اهمیت تر ډېره وروسته څرګند شو، کله چې فرانسوي عالم لوی لوئي پاستور راڅرګند شو—نږدې دوه سوه کاله وروسته. د مایکروبونو علم تر نولسمې پېړۍ پورې نږدې ولاړ او خاموش پاتې و، تر هغه چې د عدسو او مایکروسکوپ جوړولو صنعت پرمختګ وکړ.

ketabton.com - The Digital Library

-ویل کېدای شي که لیونهوک مایکروبونه نه وای کشف کړي، نو د مایکروبیوهنې علم به یوازې لږ څه وروسته پیل شوی وای. خو هېڅ شک نشته چې دې کشف د انسان د ژوند د جوړښت او د مرګ د لاملونو په اړه د نوې علمي لارې بنسټ کېښود.

-دا هم ویل کېږي چې هغه مایکروبونه په تصادف کشف کړل، خو دا د هغه سره ظلم دی. د هغه کشف د عدسو او مایکروسکوپ د صنعت د پرمختګ، د دقیقې مشاهدې او د هغه د صبر طبیعي پایله وه—نه تصادف او نه بخت.

- ویل کېدای شي چې د مایکروب کشف یو له هغو سترو پېښو څخه و چې یوه انسان یوازې وکړ، پرته له دې چې څوک ورسره مرسته وکړي. لیونهوک یوازې کار کاوه، او همدا د هغه د نورو کشفونو ځانګړنه هم وه. له همدې امله، د دې کشف د اهمیت له کبله، هغه د "سلو تلپاتی شخصیتونو" په نوملړکې دا لوړمقام ترلاسه کړ.

ketabton.com - The Digital Library

۴۰ – افلاطون : ۳۷۰- ۴۲۷ ق م .

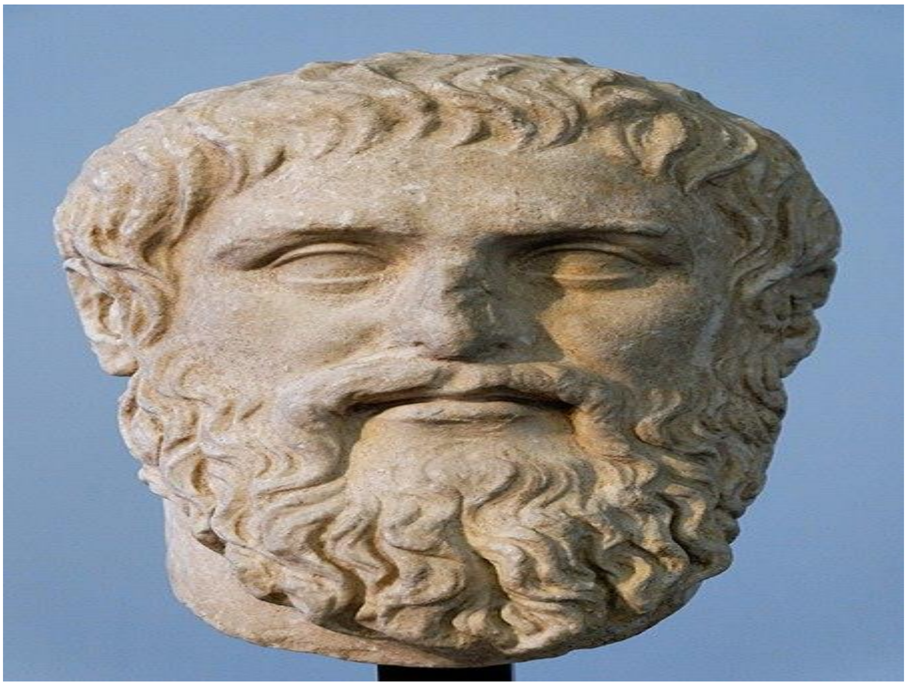

-هغه يوناني فيلسوف افلاطون د لوېديځ د سياسي فلسفې پيلوونکی ګڼل کېږي، او همدارنګه د اخلاقي او الهي فکر بنسټ اېښودونکی هم دی. د نړۍ ټولو پوهانو او ملتونو د ده د سړي افکار له ۲۳۰۰ کلونو څخه زيات مطالعه کړي دي. له همدې امله هغه د لوېديځ فکر د ټولو فيلسوفانو په منځ کې ترټولو ستر فيلسوف بلل کېږي.

-افلاطون په يوه شتمنه کورنۍ کې د آتن په ښارکې زېږېدلی و. په ځوانۍ کې يې له فيلسوف سقراط سره پېژندګلوي وشوه او د هغه نږدې ملګری او د خبرو شريک شو. په ۳۹۹ ق.م کال کې، کله چې سقراط اويا کلن و، هغه د ځوانانو د ذهنونو د فاسدولو په تورمحاکمه شو او اعدام کړای شو. دغه پېښې د افلاطون په ذهن ډېر بد اثر وکړ، او هغه ديموکراتيک نظام تر پايه پورې وځوراوه، ځکه چې ديموکراسۍ هغه سړی اعدام کړچې افلاطون ترټولو هوښيار، عادل او غوره انسان باله.

-افلاطون وروسته له آتن څخه ووت او شاوخواد لسو تر دولسو کلونه يې په بهر کې تېرکړل. تر ۳۸۷ ق.م پورې بېرته آتن ته راستون شو او هلته يې يوه علمي ښوونځې جوړه کړه چې "اکاډمي" يې ونوموله. دا اکاډمي له نهو پېړيو څخه زياته فعاله پاتې شوه. د هغه له مشهورو شاګردانو څخه يو لوی فيلسوف ارسطوو، چې د ۱۷ کلنۍ په عمر دې اکاډمۍ ته راغی، په داسې حال کې چې افلاطون شاوخوا شپېته کلن و. افلاطون په ۳۴۷ ق.م کال کې د اتيا کلونو په عمروفات شو.

ketabton.com - The Digital Library

-افلاطون ۳۶ کتابونه ولیکل، چې زیاتره یې د سیاست، اخلاقو، ماوراء الطبیعت او الهي موضوعاتو په اړه دي. د دې ټولو کتابونو لنډیز په دې کوچني ځای کې ممکن نه دی، خو دلته به د هغه ترټولو مهم سیاسي کتاب "جمهوریت" لنډ بیان کړو. په دې کتاب کې افلاطون هغه مثالي ټولنه انځوروي چې هغه یې خوب ویني.

-افلاطون باورلري چې ترټولوغوره حکومت هغه اشرافي نظام دی. خو د هغه مطلب دا نه دی چې شتمن اشراف یا پاچاهان د پرخلکو حکومت وکړي، بلکې هغه د "فکري اشر افیت" خبره کوي؛ یعنې داسې حکومت چې د ټولو نه هوښیاراو غوره خلک یې رهبري کوي. دا کسان د ټاکنو یا عامو رایو له لارې نه ټاکل کېږي، بلکې د حکمت لرونکو خلکو د متقابل انتخاب له لارې ټاکل کېږي. دغه غوره کسان "ساتونکي" بلل کېږي.

-د دولت او بیا د حکومت لپاره هم باید نورکسان د واک لوړمقام ته وټاکل شي، او دا انتخاب باید د انسان د حقیقي ارزښت پربنسټ وي.

-افلاطون باورلري چې نارینه او ښځې باید د دولت د چارو په اداره کې مساوي فرصتونه ولري. هغه لومړنی فیلسوف و چې د ښځې او سړي مساوات یې منلی و.

-د دې لپاره چې د ټولو لپاره فرصتونه یو شان وي، افلاطون وړاندیزکوي چې د ماشومانوروزنه دې دولت په خپله غاړه واخلي. دا ماشومان باید فزیکي او بدني زده کړې ترلاسه کړي، او همدارنګه باید موسیقي اوریاضیات هم له پامه ونه غورځول شي. د ماشومانو ودې په هرپړاو کې باید ازموینې واخیستل شي. هغه زده کوونکي چې ناکامېږي باید د اقتصاد مطالعې ته واستول شي، او هغه چې بریالي کېږي، دولت به د هغوی تعلیم ته دوام ورکړي، لکه فلسفه او نورعلمي مضامین.

په ۳۵ کلنۍ کې، وروسته له دې چې دا زده کوونکي خپله وړتیا ثابته کړي، هغوی باید ۱۵ کاله نور د دولت د عملي چارو د مدیریت لپاره وروزل شي. یوازې هغه کسان چې بریالي شي، حق لري چې د ښارد ساتونکو یا د دولت د حاکمانو په توګه کاروکړي.

دا دنده د هرچا خوښه نه وي، بلکې یوازې ځینې کسان وي چې دا کارله نورو چارو غوره ګڼي. د ښارساتونکی باید شتمن نه وي، او یوازې د لږ مال او شتمنۍ اجازه ورته وي. هغه ته محدود معاش ورکول کېږي. هغه ته اجازه نه وي چې د سرو زرو یا سپینو زرو شیان ولري، او نه باید

ketabton.com - The Digital Library

شخصي ژوند ولري؛ بلکې ټول ساتونکي بايد يو ځای ژوند وکړي، يو ځای وخوري او يو ځای وځښي.

-دغه کسان "فلسفي پاچاهان" دي، يعني هغه هوښيار خلک چې خپل ټول ژوند د دولت د چارو د سمبالولو لپاره وقف کوي.

-که دا حالت رامنځته شي، نو دا به هغه "فاضل جمهوري" يا مثالي دولت وي.

-دا کتاب له ۲۳۰۰ کلونوراهيسې د خلکوپه لاسونوکې شته اولوستل کېږي او پرې فکرکېږي. سره له دې چې د افلاطون له زماني ترنن ورځې پورې د حکومت بېلابېل ډولونه راغلي دي، خو هېڅوک د هغه د مثالي دولت نظريه عملي نه کړه.

-دا افلاطوني دولت په اصل کې د هرډول نظام لپاره بنسټ ګڼل کېدای شي. نوايا دا ويل کېدای شي چې هغه نظريات چې نن ورځ ورته په درناوي او احترام کتل کېږي، د ټولوزمانومفکرانو او سياستوالوله خوا له پامه غورځول شوي دي؟ زه داسې نه ګڼم.

-خو د انصاف خبره دا ده چې ځينې اروپايي حکومتونه د افلاطون د دولت يو ساده او محدود انځوربلل کېدای شي. د بېلګې په توګه، د منځنيو پېړيو په دوره کې د کاتوليکې کليسا نظام د افلاطون د ساتونکوله طبقې سره ورته والی لري. کاتوليکه کليسا د پادريانوله ډلې جوړه وه چې هغوی خپله ځانونه تاکل. هغوی ټولوپرته له دې چې د رنګ يا ټولنيزطبقې توپيرولري، ديني او فلسفي زده کړې کړې وې (که څه هم ښځې پکې شاملې نه وې). دغوپادريانوشخصي کورنۍ نه لرلې، بلکې يوځای اوسېدل، لکه څنګه چې افلاطون تصورکړی و.

-همدارنګه د پخواني شوروي اتحاد د کمونيستي ګوند رول ډېرځله د افلاطون د "ساتونکو طبقې" سره پرتله شوی دی. د افلاطون د فکراو د امريکا د اساسي قانون جوړوونکوترمنځ هم لوی ورته والی ليدل کېږي، ځکه چې د امريکا اساسي قانون هم د داسې وړتياوو د موندلوهڅه کوي چې د خلکو د چارو د سمبالولو لپاره مناسب کسان وټاکي.

-که څه هم افلاطون د خپل شاګرد ارسطووروسته راغلی، خو ارسطو د علمي فکرخاوند و او د انساني فکرپه تاريخ کې يو مهم عالم ګڼل کېږي. له بلې خوا، افلاطون د نوروومفکرانو لکه انګليسي جان لاک، امريکايي توماس جيفرسن او فرانسوي ولټرڅخه لوړمقام لري، ځکه چې د هغوی نظرياتو د اروپا پرفکرشاوخوا دوه يا درې پېړۍ اغېزکړی، خو د افلاطون افکار د لوېديځې نړۍ پرتمدن شاوخوا ۲۳۰۰ کاله اغېزمن پاتې شوي دي.

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

41- ګولیلمو مارکوني : 1874- 1937 م .

-د هغه نوم ګولیلمو مارکوني دی، چې د راډیو مخترع بلل کېږي. هغه په ۱۸۷۴ کال کې د ایتالیا د بولونیا په ښارکې زېږېدلی و. د یوې شتمنې کورنۍ څخه و، او زده کړې یې په کورکې کړې وې.

-کله چې هغه شل کلن شو، د هینریش هرتز هغه تجربې یې ولوستلې چې څو کاله مخکې یې ترسره کړې وې. د هرتز تجربو دا ثابته کړې وه چې داسې نه لیدل کېدونکې برقي-مقناطیسي څپې شته، چې په هوا کې د رڼا په سرعت حرکت کوي.

-مارکوني باورو کړچې دا څپې د دې لپاره کارېدلی شي چې غېرېزې نښې لرې فاصلې ته پرته له تارونو ولېږدول شي. دا به د ټیلیګراف په پرتله اړیکه ډېره اسانه کړي، ځکه د دې څپو له لارې کېدای شي له سمندرونو څخه کښتیو ته پیغامونه ولېږل شي.

-په ۱۸۹۵ کال کې، د یوکال سخت کاروروسته، مارکوني یوه ځانګړې وسیله جوړه کړه. په ۱۸۹۶ کال کې هغه انګلستان ته ولاړاو خپله اختراع یې هلته وړاندې او ثبت یې کړه.

-په چټکۍ سره یې یو شرکت جوړاو. په ۱۸۹۸ کال کې یې د "مارکوني ګرام" په نوم سیګنالونه واستول، او درې کاله وروسته یې وکولای شول چې د انګلیسي کانال تر منځ بېسیم پیغامونه ولېږي. هغه په دوامداره توګه په خپلو وسایلوکې پرمختګونه کول او ثبتول یې.

-په ۱۹۰۱ کال کې یې بریالیتوب ترلاسه کړچې د اتلانتیک سمندرله لارې بېسیم پیغامونه ولېږي.

-د دې اختراع اهمیت په ۱۹۰۹ کال کې څرګند شو، کله چې یوه کښتۍ (ریبلیک) ډوبه شوه او د

ketabton.com - The Digital Library

بې‌سيمو پيغامونو له لارې د هغې ځينې مسافروژغورل شول، ځکه د نوروکښتيو څخه د مرستې غوښتنه وشوه. هماغه کال مارکوني ته د نوبل جايزه ورکړل شوه.

-په ۱۹۱۰ کال کې يې وکولاى شول چې د آيرلنډ او ارجنټاين ترمنځ، يعنې د شاوخوا ۶۰۰۰ ميله واټن له لارې بې‌سيم پيغامونه ولېږي.

-دا ټول پيغامونه د مورس کوډ په بڼه ولېږدول شول، يعنې د نقطو او کرښو په شکل. مارکوني فکرکاوه چې د همدې لارې غږ هم لېږدول کېداى شي، خو دا کار تر۱۹۱۵ کال پورې ممکن نه شو. په پراخه تجارتي بڼه راډيو په ۱۹۲۰ کال کې عامه شوه.

-د خپل ژوند په وروستيو کلونو کې يې د لنډو او ډېرو لنډو څپو د کارولو مطالعه يې وکړه، او په ۱۹۳۷ کال کې په روم کې وفات شو.

-لکه څنګه چې مارکوني د مخترع په توګه شهرت ترلاسه کړى و، نو د هغه اهميت د راډيو له اختراع او د هغې له مهمو پايلو سره تړلى دى. که څه هم هغه تلويزون نه و اختراع کړى، خو د هغه کارد مخابراتو په نړۍ کې يو ستربدلون راوست.

-کان تلويزيون په بشپړ ډول پرراډيو ولاړو. راډيو د تلويزيون لومړنى لارښود ګڼل کېږي.

-او دا په يقين سره ويل کېداى شي چې راډيو د معاصرو ارتباطاتو په نړۍ کې ډېر مهم رول لري. راډيو د خبرونو او خبرونو لپاره، د پوليسو د خدمت لپاره، او د ساينسي څېړنو لپاره کارول کېږي. سره له دې چې تلګراف تر دې مخکې شاوخوا يوه نيمه پېړۍ وړاندې اختراع شوى و، خو تلګراف هېڅکله د راډيو ځاى نشي نيولى. راډيو د بېړيو، موټرو، الوتکو او حتى د فضا د بېړيو ترمنځ اړيکې ټينګوي.

-د مارکوني مقام د ټيليفون له مخترع الکساندر ګراهام بل څخه هم وړاندې ګڼل کېږي. همدارنګه د برقي څراغ مخترع توماس اديسن ځاى ما مخکې له مارکوني څخه ځکه راوړى چې د هغه اختراع ډېره مهمه او پراخ اغېزې درلود.

-او کله چې راډيو او تلويزيون يوازې د مايکل فارادې او جيمز کلرک ماکسويل د نظريو عملي تطبيق ګڼل کېږي، نو د هغوى مقام ترمارکوني مخکې راځي.

ketabton.com - The Digital Library

له همدې امله، دا هم انصاف دی چې وويل شي ډېرلوی سياستوال هم د نړۍ پر تاريخ باندې داسې اغېزلرې لکه مارکوني چې درلود. نو ځکه د هغه ځای د «سلو تلپاتی شخصيتونو» په نوملړکې لږ وړاندې ټاکل شوی دی.

ketabton.com - The Digital Library

۴۲- لودویګ فان بتهوفن : ۱۷۷۰- ۱۸۲۷ م

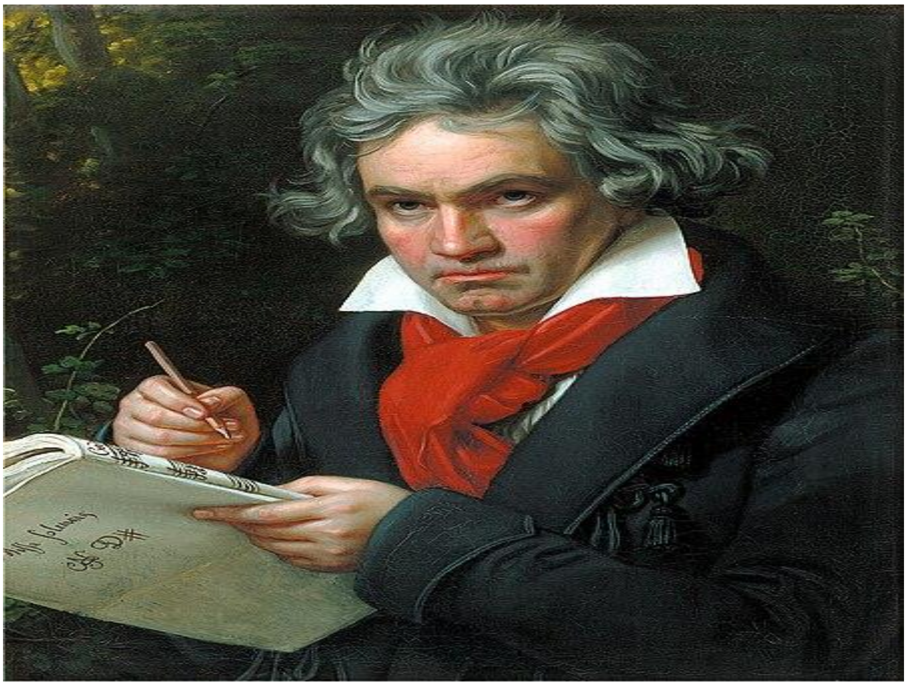

-لودویګ فان بتهوفن د ټولو زمانو ترټولو ستر موسیقارګڼل کېږي. هغه په ۱۷۷۰ میلادي کال کې د جرمني په بون ښارکې وزېږېد. د هغه فوق‌العاده استعداد په کوچنیوالي کې څرګند شو، او د هغه لومړني هنري آثارد ۱۷۸۳ کال شاوخوا ته رسېږي.

-کله چې هغه ځوان و، د ویانا ښارته یې سفروکړاوهلته یې د موسیقی ستراستاد موتسارت ته یې وروپېژاند. د دوی لیدنه لنډه وه او اړیکه یې اوږده نه شوه. وروسته په ۱۷۹۲ کال کې بتهوفن بیا ویانا ته ستون شو او د مشهورموسیقارهایدن تر لارښوونې لاندې یې زده کړې وکړې. هغه وخت هایدن د ویانا ترټولو لوی موسیقارو، او موتسارت بیا یو کال مخکې مړشوی و. بتهوفن اړ شو چې ویانا، چې د هغه وخت د موسیقی مرکزو، ترپایه خپل ژوند پکې تېرکړي.

-د بتهوفن د پیانو غږولو مهارت د نړۍ د خلکو لپاره یوه حیرانوونکې خبره وه. هغه هم د اجرا کوونکي او هم د ښوونکي په توګه ډېر بریالی و. په ډېر لنډ وخت کې یې د هنري آثارو یو لړ حیرانوونکي او بې‌ساري آثارورانديې کړل، او ډېر ژر مشهورشو. د موسیقی خېرونکو د هغه د کارونو لپاره یو له بل سره سیالي کوله، حال دا چې هغه لا د شلوکلونو په عمرکې و.

-خوکله چې هغه شلوکلونو ته ورسېد، د اورېدو توان یې کمېده او د کوڼوالي نښې یې څرګندې شوې. دا حالت د هغه لپاره ډېردردوونکی و، تردې چې د ځان وژنې فکرېې هم وکړ.

ketabton.com - The Digital Library

-د ۱۸۰۲ او ۱۸۱۵ کلونو ترمنځ موده د بتهوفن د هنري ژوند منځنۍ دوره ګڼل کېږي. په همدې وخت کې، د کونوالي د زياتېدو سره، هغه له ټولنيز ژونده ورووروليرې کېده. خلکو هغه يو نيمګړی يا معيوب انسان باله.

-په همدې کلونو کې يې خو عاطفي اړيکې هم لرلې، خو ټولې يې په ناکامی پای ته ورسېدې. سره له دې، د هغه هنري توليد هېڅکله ونه درېده، بلکې لا زيات او ژور شو. د وخت په تېرېدو سره هغه نورد خلکو د خوښې پرځای د خپل هنري الهام له مخې کارکاوه، او لا هم بريالی پاتې شو.

-د ژوند په وروستيو کلونو کې، هغه بشپړ کوڼ شو. نورېې کنسرتونو ته تګ پرېښود، له خلکو جلا شو، او آثاريې لا هم پېچلي او درانه شول. ډېر کسان يې نورپه اسانی سره نه شوای درک کولی. هغه خپله موسيقي داسې جوړوله لکه د ځان لپاره يا د راتلونکو نسلونو لپاره.

-ويل کېږي چې هغه يوه نقاد ته ويلي و:

»دا موسيقي ستا لپاره نه ده، بلکې د راتلونکو نسلونو لپاره ده«.

-دا و اقعاً د تقدير له عجايبو څخه ده چې د تاريخ تر ټولو ستر موسيقار د اورېدو له بشپړ توان څخه بې‌برخې شي. او لا هم حيرانوونکې خبره دا ده چې د بتهوفن هغه آثار چې په همدې کوڼوالي کې يې جوړکړي، له هغو ټولو کارونو څخه هم ډېر عالي او ژورګڼل کېږي چې هغه مخکې د خپل نبوغ په اوج کې وړاندې کړي وو.

-هغه په ۱۸۲۷ ميلادي کال کې د ويانا په ښارکې د اوه پنځوس کلونو په عمرومړ.

-د بتهوفن له مهمو آثارو څخه نهه سمفونۍ، دوه دېرش د پيانو سوناتاګانې، پنځه کنسرتونه د پيانو او وايلن لپاره، او د تارلرونکو آلو لپاره يوه ډېره ښکلی او غنی ټولګه، سربېره پردې د ستېج او تياتر لپاره موسيقي هم شاملې دي. خو د دې ټولو کميت ترڅنګ، د هغه د کار اصلي عظمت په کيفيت کې دی.

-د هغه موسيقي آثارتل د ژوروالي ترڅنګ د بشپړ جوړښت او هنري کمال احساس لري. بتهوفن وتوانېد چې خپل آثارد موسيقۍ ترټولو لوړې درجې ته ورسوي چې انسان تردې وړاندې نه وو ليدلي.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه یو اصیل او نوښتګر هنرمند و، او د هغه هنري نوښتونه د راتلونکو نسلونو لپاره ژور اغېز پرېښود. هغه سمفوني پراخه او اوږده کړه، او د پیانو د امکاناتو په پراخولو سره یې دا اله د موسیقی ترټولو مهمه آله وګرځوله.

-بتهوفن هغه څوک و چې د موسیقی له کلاسیک پړاو څخه یې رومانتیک پړاو ته د تګ لاره هواره کړه، او د ارکستر جوړښت یې هم پراخ او لوی کړ. د هغه د عظمت لنډیز دا دی چې هغه د رومانتیک موسیقی بنسټونه کېښودل.

-د بتهوفن اغېزیوازې په خپل وخت پورې محدود نه و، بلکې د هغه وروسته پرټولو موسیقارانو یې ژور اغېز وکړ. د هغه له اغېزه اغېزمن شوي هنرمندان بېلابېل مزاجونه او سبکونه لري، لکه برامس، واګنر، شوبرت او چایکوفسکي. همدارنګه هغه د برلیوز، مالر، او رېشارد شتراوس په څېرنورو لویو هنرمندانو لپاره هم لاره هواره کړه.

-طبیعي ده چې بتهوفن باید د ټولو موسیقارانو ترمنځ ترټولو لوړ مقام ولري. که څه هم یوهان باخ هم د عظمت له اړخه ډېر لوړ مقام لري، خو د بتهوفن ځانګړی مقام بیا هم بېساری پاتې کېږي.

-په عمومي ډول سیاسي، اخلاقي او ادبي افکار د موسیقی په پرتله ډېر پراخ خپرېږي او اغېز یې هم ډېروي. له همدې امله د بتهوفن مقام د شکسپیر له مقام وروسته راځي.

-که موږ د ایټالوي انځورګر میکلانجلو او موسیقار بتهوفن ترمنځ پرتله وکړو، نو وینو چې خلک د موسیقی اورېدو ته د هنري نندارتونونو له لیدلو څخه ډېر تمایل لري. له همدې امله زه فکر کوم چې موسیقاران د انځورګرانو او مجسمه جوړوونکو په پرتله ډېر اغېزناک دي.

-نو ځکه بتهوفن د انګلیسي شاعر شکسپیر او ایټالوي انځورګر میکلانجلو ترمنځ په یوه منځني مقام کې ځای نیولای شي.

ketabton.com - The Digital Library

۴۳.ورنر هایزنبرګ :(۱۹۰۱–۱۹۷۶) م .

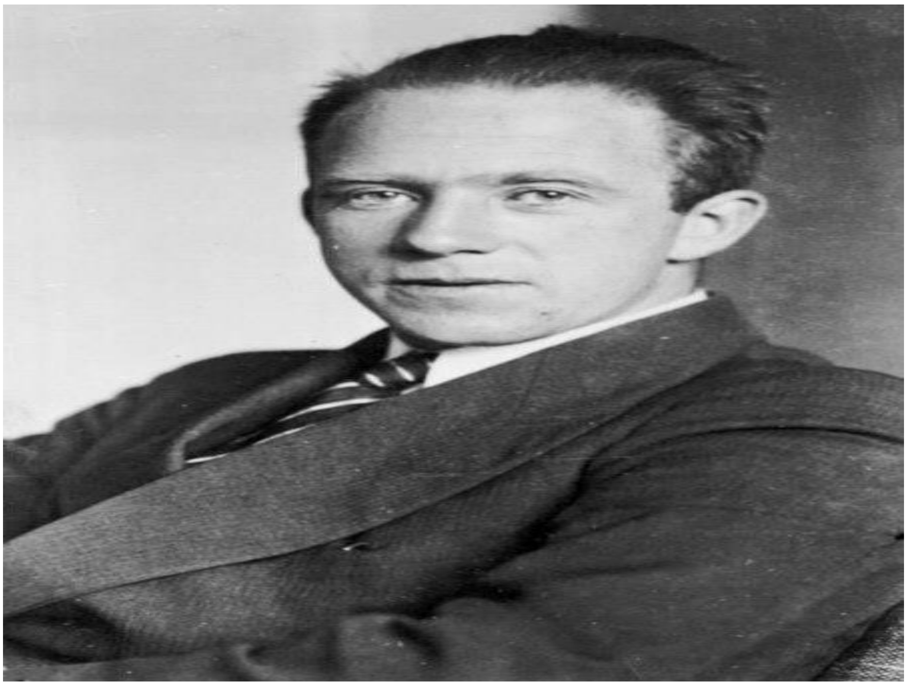

په ۱۹۳۲ کال کې الماني ساینسپوه ورنر هایزنبرګ د فزیک د نوبل جایزه ترلاسه کړه، ځکه چې هغه د کوانټمي میخانیک په رامنځته کولو کې یې مهم رول ولوباوه. دا د بشري علم په تاریخ کې له سترو علمي لاسته راوړنو څخه ګڼل کېږي.

-میخانیک د فزیک هغه څانګه ده چې د مادي شیانو د حرکت قوانین څېړي. دا د فزیک له مهمو برخو څخه ده، او فزیک هم د طبیعي علومو له ترټولو مهمو څانګو څخه شمېرل کېږي.

د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې څرګنده شوه چې د میخانیک پخواني قوانین د ډېرو کوچنیو ذرو، لکه اتومونو او د اتوم د برخو، د حرکت د تشریح توان نه لري. دا موضوع د ساینسپوهانو لپاره د اندېښنې او حیرانتیا وړوه، ځکه همدغه قوانینو د لویو شیانو حرکت په ښه توګه تشریح کولای شول، خو د اتوم او تر هغه کوچنیو ذرو لپاره یې بسنه نه کوله.

-په ۱۹۲۵ کال کې هایزنبرګ نوي قوانین وړاندې کړل چې د نیوټن له پخوانیو قوانینو سره یې بنسټیز توپیر درلود. وروسته نورو ساینسپوهانو هم پکې ځینې بدلونونه او بشپړتیاوې راوستې، او دا نظریه د دې وړشوه چې د کوچنیو او لویو دواړو شیانو حرکت تشریح کړي.

-د هایزنبرګ د نظریې له مهمو پایلو څخه یوه د نه‌یقین اصل (Uncertainty Principle)دی، چې هغه یې په ۱۹۲۷ کال کې وړاندې کړ.

ketabton.com - The Digital Library

-دا اصل د معاصرعلم له خورا اغېزناکو اصولو څخه ګڼل کېږي، ځکه دا ښيي چې د انسان د اندازه کولو او دقيقې پوهې دترلاسه کولو وړتيا محدوديت لري.

-د دې اصل معنا دا ده چې انسان نه شي کولای د هرڅه په اړه بشپړه او سل په سلوکې دقيقه پوهه ترلاسه کړي. تل به يو څه ناڅرګندتيا موجوده وي چې په بشپړ يقين سره يې معلومول ناشوني دي.

-د دې اصل پايلې ډېرې مهمې دي. که د فزيک بنستيز قوانين يو ساينسپوه، که هر څومره مناسب شرايط هم ولري، له بشپړيقين څخه منع کوي، نو دا مانا لري چې د هرشي د راتلونکی حرکت په بشپړه توګه وړاندوينه کېدای نه شي. همدارنګه، د پوهې د وسايلو هرډول پرمختګ هم دا محدوديت په بشپړډول له منځه نه شي وړلای.

-له همدې امله، د نه‌يقين د اصل له مخې، فزيک يوازې احصايوي يا احتمالي وړاندوينې کولای شي، نه مطلق او سل په سلوکې يقيني وړاندوينې.

-د بېلګې په توګه، هغه ساينسپوه چې د اتومي وړانګوخېړنه کوي، يوازې دومره وړاندوينه کولای شي چې له هر يو ميلياردو راډيوم اتومونو څخه به په راتلونکې ورځ يوازې دوه ميليونه د ګاما وړانګې خارجې کړي. خو دا نه شي ويلای چې د راډيوم کوم ځانګړی اتوم به دا کارترسره کړي.

-خوويل کېدای شي چې هرڅومره د اتومونوشمېرزيات وي، هومره د نه‌يقين اندازه هم لوړېږي، او هرڅومره چې د اتومونوشمېرلږ وي، هومره يقين زيات وي.

-دا نظريه دومره د اندېښنې وړوه چې ستر ساينسپوه البرټ اينشتاين هم په پيل کې ونه منله. هغه ويلي وو» :زما عقل دا نه شي منلای چې لوی څښتن تعالی له دې نړۍ سره د طاس لوبه کوي«. [34]

[34] - طاس لوبه هغه لوبه ده چې په کې د(dice کوچني مکعبونه چې پرمخ يې نقطې وي) کارول کېږي.

څنګه کېږي؟

- يو يا څو طاسونه اچول کېږي
- هرمخ يې له ۱ تر۶ پورې شمېرې لري
- د طاس د رالوېدو پايله په تصادفي ډول ټاکل کېږي

هدف يې څه وي؟

- د بخت او شانسي پايلې معلومول
- په ځينو لوبو کې د امتيازيا حرکت ټاکل

مثالونه:

ketabton.com - The Digital Library

-سره له دې، ساینسپوهانو د هایزنبرګ له دې نظرېې پرته بله لارونه موندله او بالاخره يې ومنله.

ښکاره ده چې د کوانتم نظرېې اغېزې د اينشتاين د نسبيت له نظرېې هم ژورې او پراخې وې. دې نظرېې پر فلسفه هم ډېرې ژورې اغېزې وکړې. [35]

-د همدې نظرېې له برکته مورِد الکتروني مايکروسکوپ، لېزرونو او ترانزيستر له ټکنالوژۍ څخه ګټه اخلو. همدارنګه، د کوانتم نظريه [36] په اتومي فزيک او اتومي انرژۍ کې ډېرمهم عملي استعمالونه لري، او د رڼا د طيف په اړه زموږ د معلوماتو دبنسټ هم همدا نظريه ده.

- لودو(Ludo)
- ځيني بورډ لوبې او قمار ډول لوبې

لنډه معنا:

طاس لوبه يعني د شانسي شمېرې د معلومولو لوبه چې د مکعب شکل لرونکو توتو (dice) په اچولو کېږي.

[35] - نسبيت نظريه د Theory of Relativity هغه علمي نظريه ده چې Albert Einstein وړاندې کړې.

ساده معنا:

نسبيت نظريه وايي چې:

وخت، فضا او حرکت ثابت نه دي، بلکې د ناظر (کتونکي) د حالت له مخې بدلېږي.

دوه برخې لري:

١ (ځانګړې نسبيت(Special Relativity)

- که يو جسم ډېر په چټکۍ (نږدې د رڼا سرعت) حرکت کوي:
  - وخت يې ورو تېرېږي .
  - اوږدوالی يې بدلېږي .

٢ (عمومي نسبيت(General Relativity)

- جاذبه (gravity) د فضا او وخت "کږوالی" دی
- لوی اجسام لکه ځمکه فضا او وخت تاووي

لنډه نتيجه:

نسبيت نظريه وايي چې وخت او فضا مطلق نه دي، بلکې د حرکت او جاذبې له مخې بدلېږي.

[36] - کوانتم نظريه د Quantum Mechanics هغه علمي نظريه ده چې د اتومونو او له اتوم څخه هم کوچنيو ذرو (لکه الکترون، فوتون) چلند تشريح کوي.

ساده معنا:

☞کوانتم نظريه وايي چې په ډېر کوچنۍ نړۍ کې (د اتوم دننه):

- شيان تل "پوره او ثابت" نه وي
- انرژي په کوچنيو ټوټو (کوانتا) بدلېږي
- ذرات کله کله د څپې (wave) او کله د ذرو (particle) په شان چلند کوي

مهم مفاهيم:

ketabton.com - The Digital Library

سربېره پر دي، دا نظريه په ستورپوهنه او کيميا کي هم کارول کېږي، او د مايع هېليم د ځانګړتياوو، د ستورو د داخلي جوړښت، د اوسپني د مقناطيسيت او اټومي وړانګو د پېژندلو لپاره هم پرې تکيه کېږي.

-ورنرهايزنبرګ په ۱۹۰۱ کال کې په جرمني کې وزېږېد. هغه په ۱۹۲۳ کال کې د مونيخ له پوهنتون څخه د فزيک دوکتورا ترلاسه کړه. له ۱۹۲۴ څخه تر۱۹۲۷ کال پورې يې د ډنمارک له ستر فزيکپوه نيلزبوهرسره د مرستيال په توګه کاروکړ.

-د کوانتم نظريې په اړه د هغه لومړنی علمي څېړنه په ۱۹۲۵ کال کې خپره شوه، او د نه‌يقين د اصل بشپړه بڼه يې په ۱۹۲۷ کال کې وړاندې کړه.

-هايزنبرګ په ۱۹۷۶ کال کې د ۷۴ کلونو په عمروفات شو. له هغه وروسته يې مېرمن او اووه اولادونه ژوندي پاتې شول.

-که د کوانتم نظريه دومره ستره او اغېزناکه وي ، نوولې هايزنبرګ د تلپاتي سترو شخصيتونو په نوملړکي لا لوړمقام نه لري؟

-لامل يې دا دی چې هايزنبرګ يوازينی سترساينسپوه نه وچې د کوانتمي ميخانيک په نظريه کې يې ونډه اخيستې وه. ترهغه مخکي هم ګڼو مشهورو ساينسپوهانو، لکه ماکس پلانک، البرټ اينشتاين، نيلزبوهراوفرانسوي ساينسپوه لويي دوبروی، په دې برخه کې مهمې ونډې لرلې.

-همدارنګه، وروسته له دې چې هايزنبرګ خپله نظريه خپره کړه، نورو ساينسپوهانو لکه الماني اروين شرودينګراو انګليسي ساينسپوه پاول ډيراک هم دې نظريې ته نوې علمي لاسته راوړنې ورزياتې کړې.

- کوانتيا :(Quantum) د انرژۍ کوچنۍ ټاکلې برخې .
- احتمال :د دقيق يقين پرځای احتمال کارول کېږي.
- څپې-ذره طبيعت :يو شی هم ذره دی هم څپه .
- ناځرګندتيا :د يوذرې‌موقعيت اوسرعت په يوه وخت کې په بشپړدقت نه شي معلومېدای .

لنډه نتيجه:

کوانتم نظريه د اټومي نړۍ فزيک دی چې و ايي ډېرکوچني ذرات د عادي نړۍ له قوانينوسره بل ډول چلند کوي.

ketabton.com - The Digital Library

-سره له دې ټولو، هایزنبرګ هغه بنسټیز شخصیت و چې د کوانټمي میخانیک د نظریې اساسي چوکاټ یې په بشپړ ډول رامنځته کړ؛ له همدې امله هغه د تاریخ په دې لوړ او درونده مقام کې ځای خپل کړی دی.

ketabton.com - The Digital Library

۴۴.الکساندرګراهام بل :(۱۸۴۷–۱۹۲۲)م.

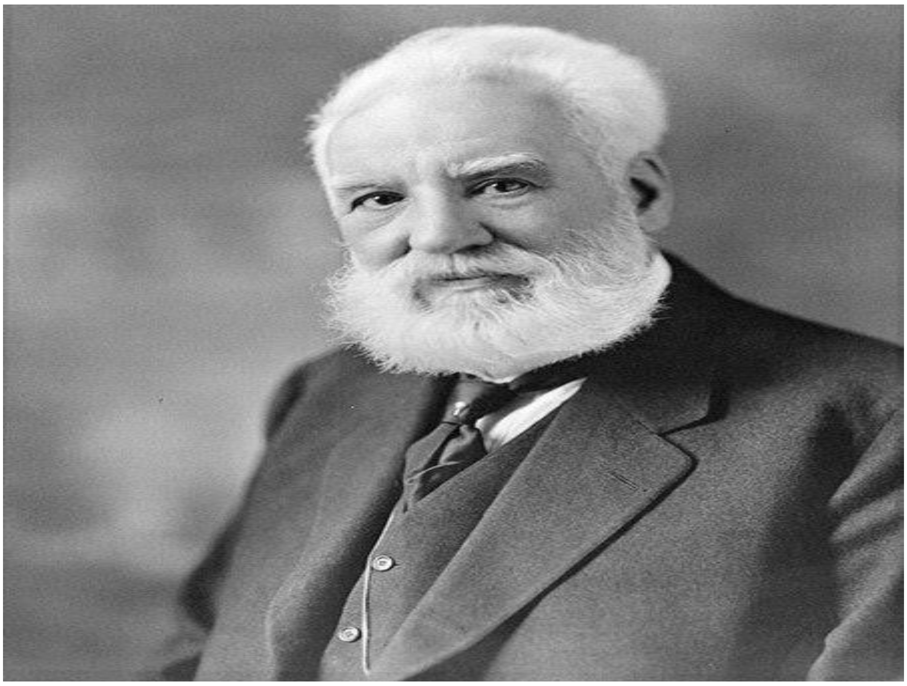

-الکساندرګراهام بل د ټیلیفون مخترع و. هغه په ۱۸۴۷ کال کې د سکاټلنډ د اېډینبرا په ښارکې وزېږېد. که څه هم هغه یوازې څو کاله په ښوونځي کې منظمې زده کړې وکړې، خو ډېره پوهه یې په خپل شخصي زیارترلاسه کړه اوپراخه علمي پوهه یې وموندله. د هغه د ژوند له لومړيو کلونو راهیسې د غږ ثبتولو سره یې ځانګړې لېوالتیا درلوده. دا ځکه طبیعي وه چې پلاریې د غږپوهنې، د تلفظ د سمولو او د کڼو اوګونګیانو د ښوونې متخصص و.

-بل په ۱۸۷۱ کال کې د امریکا د ماساچوسټس ایالت بوسټن ښارته ولاړ، او هلته یې د ټیلیفون د اختراع پرلورخپل عملي کارپیل کړ. هغه په ۱۸۷۶ کال کې د دې اختراع د ثبت غوښتنه وکړه، او څو اوونۍ وروسته ورته د اختراع رسمي امتیازورکړل شو.

-د حیرانتیا خبره دا ده چې یو بل سړی، چې الیشا ګرې نومېده، هم د همدې اختراع د ثبت غوښتنه په هماغه ورځ وکړه، خو یوازې یو ساعت وروسته!

-وروسته له دې چې بل د اختراع امتیاز ترلاسه کړ، خپله اختراع یې د فیلادلفیا په نړیوال نندارتون کې وړاندې کړه. دې اختراع دخلکو ډېرپام ځانته واړاوه او د همدې لپاره یې ستره جایزه هم وګټله.

ketabton.com - The Digital Library

-بل او د هغه همکارانو د ټیلیفون د تولید لپاره یو شرکت جوړکړ. له هغې وروسته خلکو دې اختراع ته پراخ هرکلی وو ایه ، ټیلیفون ډېر بریالی شو، د خلکو د خبرو اصلي موضوع وګرځېده او د هغوی په خدمت کې هم داخل شو.

-ګراهام بل او د هغه مېرمن، چې د دې شرکت پنځلس سلنه (۱۵٪) ونډې یې لرلې، نه پوهېدل چې د دوی ګټه به په راتلونکې کې دومره ستره شي. هغوی د ناپوهۍ له امله خپلې ونډې، هره ونډه په ۲۵۰ ډالروو پلورلې. وروسته د ونډو بیه یو ځل بیا لوړه شوه، نو بل او مېرمنې یې پاتې ونډې هم وپلورلې. که یوازې یو کال یې نور هم انتظار کړی وای، نو خپله ونډه به یې په یو میلیون ډالرو پلورلې وه.

-که څه هم ټیلیفون ګراهام بل ډېر شتمن کړ، خو هغه هېڅکله له څېړنې او علمي کار څخه لاس وانخیست. هغه نور ګټور وسایل هم اختراع کړل، که څه هم د ټیلیفون په اندازه مهم نه وو.

-د هغه علمي او عملي لېوالتیاوې ډېرې زیاتې وې، خو یو کار یې تر ټولو زیات وخت نیولی و، او هغه دا چې څنګه له کاڼه انسان سره مرسته وکړي څو واوري. د هغه مېرمن کڼه وه، او ګراهام بل د خپل ټول ژوند په اوږدو کې هڅه وکړه چې هغې ته د اورېدو توان ورکړي.

-دګراهام بل دوه زامن پیدا شول، خو دواړه په کوچنیوالي کې مړه شول. همدارنګه، هغه دوه لوڼې هم لرلې.

-په ۱۸۸۲ کال کې ګراهام بل د امریکا تابعیت ترلاسه کړ، او په ۱۹۲۲ کال کې وفات شو.

-د ګراهام بل ستر اهمیت د ټیلیفون د اختراع او د خلکو په ژوند کې د هغه د ژور اغېز له امله دی. ټیلیفون له هماغه وخته د انسان د ژوند په بدلون کې خورا پیاوړی او اغېزناک رول ولوباوه.

-لیکوال ګراهام بل له مارکوني وروسته ځای پر ځای کړی، ځکه چې د مارکوني اختراع، یعنې راډیو، د اغېز، پراخوالي، اهمیت او د انسانانو پر ژوند د نفوذ له پلوه تر ټیلیفون هم لویه او ژوره ګڼل شوې ده.

-له همدې امله د تلپاتي سترو شخصیتونو په نوملړ کې د الکساندر ګراهام بل مقام د مارکوني له مقام څخه وروسته راغلی دی.

ketabton.com - The Digital Library

۴۵ .الکساندرفلمنګ: (۱۸۸۱–۱۹۵۵) م .

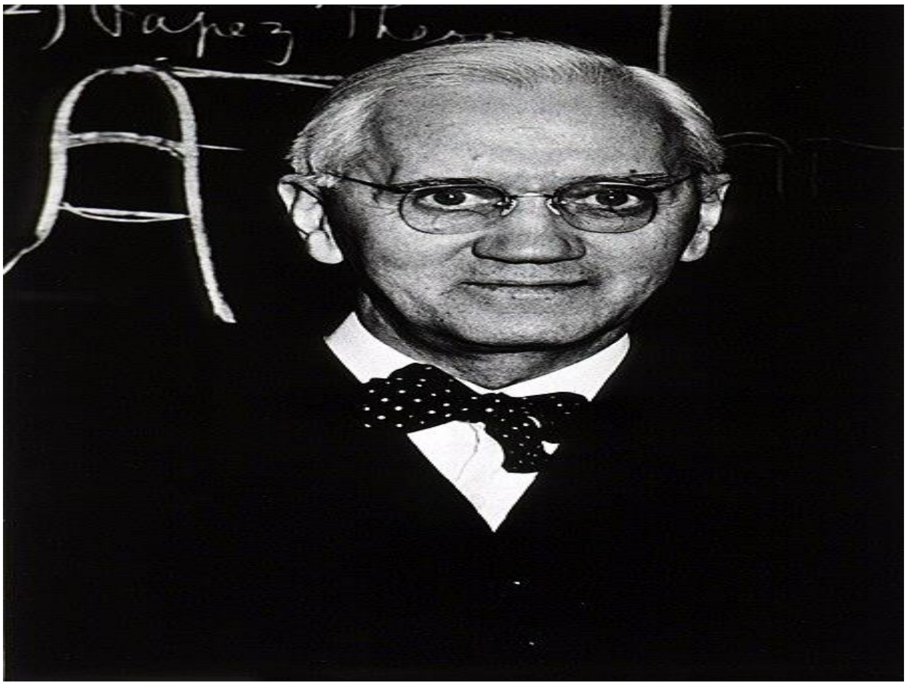

-الکساندرفلمنګ د پنسلین موندونکی و. هغه په ۱۸۸۱ کال کې د سکاټلنډ د لوخفیلډ په سیمه کې وزیږېد. له دې وروسته چې په لندن کې یې د طب له ښوونځي څخه زده کړې بشپړې کړې، فلمنګ د تعقیم او جر اثیمو د له منځه وړلو په اړه څېړنو ته مخه کړه.

-کله چې د لومړی نړیوالې جګړې پر مهال پوځ ته شامل شو، د ټپونو او انتاني ناروغیو په اړه یې ځانګړې لیوالتیا درلوده. هغه ولیدل چې ډېرضدعفوني کوونکي مواد د انسان د بدن حجروته ترمیکروبونوډېرزیان رسوي. له همدې امله دې پایلې ته ورسېد چې داسې یوې مادې ته اړتیا ده چې باکتریاوې له منځه یوسي، خوپه عین وخت کې د بدن حجروته زیان ونه رسوي.

-په ۱۹۲۲ کال کې، د جګړې له پای ته رسېدو وروسته، فلمنګ خپل لابراتوارته ستون شو او خپلې څېړنې یې بیا پیل کړې. هغه یوه ماده وموندله چې لیسوزایم یې ونوموله. دا ماده د انسان بدن په طبیعي ډول تولیدوي، او د لاړو او اوښکو په څېر مایعاتوکې موندل کېږي. دا د بدن حجرو ته زیان نه رسوي او ځینې میکروبونه له منځه وړي، خوله بده مرغه هغه میکروبونه نه شي له منځه وړلای چې انسان ته زیان رسوي.

-که څه هم دا یوه په زړه پورې موندنه وه، خو دومره ستره لاسته راوړنه نه ګڼل کېده.

ketabton.com - The Digital Library

-د فلمنګ ستره موندنه په ۱۹۲۸ کال کې وشوه. د هغه په لابراتوارکې د باکتریاوو یوه کلتوري نمونه په هوا کې خلاصه پاتې شوه او ککړه شوه. فلمنګ ولیدل چې د فنګس په شاوخوا کې باکتریاوې له منځه ځي او وېلې کېږي.

-هغه له دې مشاهدې داسې پایله واخیسته چې دغه فنګس یوه ماده تولیدوي چې د ستافیلوکوک (عنقودي) باکتریاوو لپاره وژونکې ده. فلمنګ دې مادې ته د پنسلین نوم ورکړ، یعنې هغه درمل چې له فنګسي چڼاسکې څخه ترلاسه کېږي. دا ماده د انسان او حیوان لپاره زهرجنه نه وه.

-د فلمنګ د څېړنو پایلې په ۱۹۲۹ کال کې خپرې شوې، خو په لومړیو کې یې ډېرپام ځان ته راونه ګرځاوه. فلمنګ اعلان وکړ چې دا موندنه ښايي ډېرې مهمې طبي ګټې ولري، خو هغه ونه توانېد چې د دې مادې د استخراج او پاکولو مناسب میتود ومومي. له همدې امله دا حیرانوونکی درمل شاوخوا لس کاله بې له استفادې پاتې شول .

-په پای کې، په ۱۹۳۹ کال کې، دوو برتانوي څېړونکو، هاورډ فلوري او ارنست چین، د فلمنګ د دې مهمې موندنې په اړه لیکنې ولوستې. دواړو هماغه تجربې بیا ترسره کړې، دا ماده یې د په لابراتوارکې پرحیو اناتو وازمایله، او په ۱۹۴۱ کال کې یې پنسلین د درملنې لپاره وکاراوه.

-دواړو څېړونکو دا درمل پرناروغانو وازمایل، او د دوی تجربو ثابته کړه چې دا نوی درمل بې‌ساری اهمیت لري.

-د امریکا او برېتانیا د حکومتونو په مرسته، درمل جوړونکو شرکتونو د پنسلین د ډېر مقدار تولید لپاره سیالي پیل کړه. دغو شرکتونو د دې معجزه‌يي مادې د استخراج اسانه لارې ومونډلې، په لويه کچه يې توليد پيل کړاو بازارونو ته یې وړاندې کړل.

-پنسلین په لومړي سرکې د جګړې د ټپیانو د درملنې لپاره وکارول شول. په ۱۹۴۴ کال کې دا درمل په برېتانیا او امریکا کې ملکي خلکو ته هم د لاسرسي وړشول، او کله چې جګړه په ۱۹۴۵ کال کې پای ته ورسېده، پنسلین د ټولو خلکو په خدمت کې راغی.

-د پنسلین کشف د دې لامل شو چې ګڼ شمېرنورانټي‌بیوټیکونه او نوراغېزمن درمل هم ومونډل شي. خو تر نن ورځې پورې پنسلین لا هم ترټولو ډېرکارېدونکی انټي‌بیوټیک ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

-تر اوسه د پنسلین اهمیت په دې کې دی چې د بېلابېلو طبي موخو لپاره ګټور تمامېږي. دا د سفلیس، سوزاک، سرې تبې، ډیفترې، د بندونو د التهاب، سینه‌بغل، د وینې د زهري کېدو، د هډوکو د ناروغیو، نرۍ رنځ، ګانګرین او ګڼو نورو ناروغیو په درملنه کې کارول کېږي.

-د پنسلین د زیات استعمال په اړه د اندېښنې اړتیا نشته، که څه هم د خلکو یوه ډېره کوچنۍ ډله د دې درملو پروړاندې حساسیت لري.

-څکه چې پنسلین د میلیونونو انسانانو ژوند ژغورلی او په راتلونکې کې به هم دا کار ته دوام ورکړي، نو الکساندرفلمنګ د بشري تاریخ له مهمو شخصیتونو څخه شمېرل کېږي.

-که څه هم ځینې تاریخپوهان په دې باور دي چې هغو ډاکټرانو، چې د پنسلین د استخراج او تولید لارې یې اسانه کړې، رول یې د فلمنګ له رول څخه کم نه و، خو بیا هم فلمنګ ترهغوی لوړمقام لري؛ څکه د اصلي کشف وياړ هغه په برخه دی. که فلمنګ دا موندنه نه وای کړې، ښايي د پنسلین کشف به لسګونه کاله نورهم ځنډېدلی وای، یا کېدای شي هېڅکله به نه وای شوی.

-فلمنګ واده کړی و او خوشحاله کورنی ژوند یې درلود. هغه یو زوی درلود. په ۱۹۴۵ کال کې یې د طب د نوبل جایزه وګټله، او دا جایزه یې له دوو نورو ساینسپوهانو، فلوري او چین، سره شریکه کړه؛ څکه هغوی د دې درملو د استخراج او تولید په اسانه کولو کې مهمه ونډه لرله.

الکساندرفلمنګ په ۱۹۵۵ کال کې وفات شو.

ketabton.com - The Digital Library

۴۶ . سیمون بولیوار : (۱۷۸۳–۱۸۳۰)م .

-سیمون بولیوار ته د »لاتیني امریکا جورج واشنګټن «لقب ورکړل شوی و، ځکه چې هغه د لاتیني امریکا د ګڼو هېوادونو د آزادۍ په مبارزه کې ستر رول ولوباوه. هغه کولمبیا، وینزویلا، اکوادور، پیرو او بولیویا ټول د هسپانوي استعمار څخه آزاد کړل. په تاریخ کې ډېرې کمې داسې پېښې شوې دي چې یو انسان دې د یوې بشپړې وچې د آزادولو په څېر سترکار ترسره کړی وي.

-سیمون بولیوار په ۱۷۸۳ کال کې د وینزویلا د کاراکاس په ښارکې، د هسپانوي اصل لرونکې یوې اشرافي کورنۍ کې وزېږېد. د هغه سیاسي فکر د فرانسې د روښانتیا (Enlightenment) د غورځنګ له نظریاتو څخه اغېزمن شوی و. له هغو کتابونو څخه چې ده لوستي وو، د انګلیسي فیلسوف جان لاک او فرانسوي فیلسوفانو ژان ژاک روسو، ولټېر او مونتسکیو آثار هم پکې شامل وو.

-په ځوانۍ کې اروپا ته ولاړ، او په ۱۸۰۵ کال کې یې د روم د افنتین په غونډیو ودرېد او قسم یې وکړ چې خپل هېواد به د هسپانوي استعمار څخه آزادوي.

-په ۱۸۰۸ کال کې ناپلیون پر هسپانیه یرغل وکړ او خپل ورور یې د هغه هېواد پاچا وټاکه. کله چې ناپلیون د هسپانیې حکومت نسکور کړ، دا کار نورو خلکو ته هم د دې جرئت او هڅونه ورکړه چې هر ځای د هسپانویانو پر ضد پاڅون وکړي.

ketabton.com - The Digital Library

په ۱۸۱۰ کال کې په وینزویلا کې د هسپانیې پر ضد انقلاب پیل شو، او په ۱۸۱۱ کال کې یې په رسمي ډول خپلواکي اعلان کړه. په همدې کال بولیوار د انقلابي پوځ افسر شو، خو په راتلونکي کال کې هسپانیې بېرته پر وینزویلا ولکه ټینګه کړه، د انقلاب مشر فرانسیسکو میر اندا یې بندي کړ، او بولیوار وتښتېد.

-په راتلونکو کلونو کې پرله‌پسې جګړې وشوې؛ کله سترې بریاوې ترلاسه شوې او کله سختې ماتې وخوړل شوې.

-د بدلون اصلي پړاو په ۱۸۱۹ کال کې راغی، کله چې بولیوار خپل کوچنی پوځ د سیندونو، ځنګلونو، لمدو ځمکو او د انديز غرونو له تنګو لارو تېر کړ، بیا یې په کولمبیا کې پر هسپانوي ځواکونو برید وکړ، او د ۱۸۱۹ کال د اګست په اوومه نېټه یې د بایوکا په مشهورې جګړې کې هسپانویانو ته سخته ماتې ورکړه. همدا بریا د هسپانوي استعمارپر ضد د انقلاب د بریا اصلي او ټاکونکې نقطه وګرځېده.

-په ۱۸۲۱ کال کې وینزویلا خپله خپلواکي ترلاسه کړه، او په ۱۸۲۲ کال کې اکوادورهم د هسپانوي استعمارڅخه آزاد شو.

-په همدې وخت کې د ارجنټاین انقلابي مشرخوسیه دي سان مارتین هم وتوانېد چې ارجنټاین او چیلي د هسپانوي واکمنۍ څخه آزاد کړي، او ژمنه یې وکړه چې پیرو به هم آزادوي.

-د ۱۸۲۲ کال په اوړي کې دواړه مشران، یعنې سان مارتین او بولیوار، د اکوادور د ګوایاکیل په ښارکې یې سره ولیدل. خو دوی د ګډې همغږې مبارزې پرېوې تګلارې سره مو افق نه شول. له همدې امله سان مارتین غوره وګڼله چې له جګړې څخه په بشپړه توګه لاس واخلي، او په هغو سترو بریاوو بسنه وکړي چې تر هغه وخته یې ترلاسه کړې وې.

-په ۱۸۲۴ کال کې د بولیوارپوځونو د پیرو د آزادۍ بهیر بشپړ کړ، او په ۱۸۲۵ کال کې د هسپانوي ځواکونو وروستۍ پاتې برخې په لوړو پیرو (چې اوسنۍ بولیویا دی) کې کلابندې او ماتې شوې.

ketabton.com - The Digital Library

۴۷. اولیورکرومویل :(۱۵۹۹–۱۶۵۸) م .

-اولیورکرومویل هغه پوځي او سیاسي مشر و چې د انګلستان په کورنۍ جګړه کې یې د پارلمان پلوي ځواکونه بریالي کړل، او هماغه سړی و چې په انګلستان کې یې پارلماني دیموکراسي د حکومت د نظام په توګه ټینګه کړه.

-کرومویل په ۱۵۹۹ کال کې د انګلستان د هنتینګډن په ښارکې وزېږېد. کله چې هغه ځوان و، انګلستان د مذهبي اختلافونوله امله سخت وېشل شوی و، او هېواد د داسې پاچا تر واک لاندې و چې غوښتل یې مطلق او بې‌قیده واکمن شي.

-کرومویل د کلیوالو خلکوله کورنۍ څخه و او ډېر دیني انسان و. په ۱۶۲۸ کال کې د پارلمان غړی وټاکل شو، خو ډېر ژر یې دنده پای ته ورسېده، ځکه پاچا چارلس لومړي پارلمان منحل کړ او پرېکړه یې وکړه چې هېواد به په مطلق ډول اداره کوي. پاچا تر ۱۶۴۰ کال پورې پارلمان بېرته راونه غوښت، تر هغه چې د سکاټلنډ پرضد د جګړې لپاره پیسو ته اړ شو.

-کله چې نوی پارلمان جوړ شو او کرومویل یې غړی و، پارلمان له پاچا وغوښتل چې هېواد دې په استبدادي او دیکتاتوری ډول نه اداره کوي. خو پاچا غوښتل ټول واک یوازې په خپل لاس کې وساتي، نو د پاچا د پلویانو او د پارلمان او اساسي قانون د ملاترو ترمنځ جګړه پیل شوه.

-کرومویل د پاچا پروړاندې د پارلمان ملاتړ وکړ. هغه خپل کلي ته ستون شو او د آس‌سپرو یو ځواک یې جوړ کړ، څو له پاچا سره جګړه وکړي.

ketabton.com - The Digital Library

-د ځلوروکلونو جګړې په ترڅ کې د هغه پوځي او سیاسي ورتیا په ښه ډول ځرګنده شوه. کروموېل په دوو مشهورو جګړوکې اساسي رول ولوباوه:

لومړی : د مارستون جګړه وه چې د ۱۶۴۴ کال د جولای په ځلورمه ترسره شوه،

او دویمه د نېزبي جګړه وه چې د ۱۶۴۵ کال د جون په څوارلسمه ونښته.

-جګړه په ۱۶۴۶ کال کې پای ته ورسېده، پاچا چارلس لومړی اسیر شو، اوکروموېل په انګلستان کې د پارلمان ترټولو بریالی مشروګرځېد.

-خو سوله ټینګه نه شوه. ډېرژرپارلمان خپله په بېلابېلو مخالفو ډلو او ګوندونو ووېشل شو. له همدې امله پاچا ونه منله چې له کروموېل سره کوم جوړجاړې ته غاړه کېږدي. له یوکال وروسته جګړه بیا پیل شوه. پاچا چارلس لومړی وتښتېد او هڅه یې وکړه چې خپل ځواکونه بېرته راټول کړي، خو د دې جګړې پایله دا شوه چې په ۱۶۴۹ کال کې پاچا اعدام شو، او د پارلمان منځلاري غړي هم له پارلمانه وایستل شول.

-له دې وروسته بریتانیا جمهوریت شو، او د هېواد اداره د دولتي شورا په لاس کې وه چې مشري یې کروموېل کوله. خو ډېرژرېه ایرلنډ او سکاټلنډ کې د پاچاهۍ پلوي ځواکونه سره راټول شول او د پاچا چارلس د زوی ملاترېي پیل کړ.

-د دې په ځواب کې د کروموېل پوځونو په ایرلنډ او سکاټلنډ کې د شاهي پلویانو ټولو ځواکونو ته سخته ماتې ورکړه، او پاچاهۍ پلویان په بشپړه توګه وځپل شول. دا پرلهپسې جګړې په ۱۶۵۲ کال کې پای ته ورسېدې.

-د جګړو له پای ته رسېدو وروسته، کروموېل ته د حکومت د جوړولو فرصت برابر شو، خو لا هم یوه مهمه ستونزه ورسره پاتې وه، او هغه دا وه چې د حکومت اساسي قانوني بنه به څنګه وي.

-دا ستونزه د کروموېل د ژوند ترپایه حل نه شوه. سره له دې چې هغه جګړې ګټلې وې، خو ونه توانېد د خپلو پلویانو ترمنځ د حکومت د جوړښت او اساسي قانون په اړه اختلافونه پای ته ورسوي، ځکه دا اختلافونه له هغو مذهبي عقایدو سره تړلي وو چې پروتستانانو یې وله بل څخه او همدارنګه له کاتولیکانو څخه جلا کړي وو.

-د همدې سختو اختلافونو له امله پارلمان درې ځله بیا جوړ شو.

ketabton.com - The Digital Library

-د همدې سختو اختلافونو له امله، کروموېل هر ځل پارلمان منحل کړ. پارلمان دوه اساسي قانونونه هم جوړکړل، خوونه توانېد چې له هغوځخه يوهم په عملي ډول پلي کړي. کروموېل د پوځ په ملاتړحکومت کاوه اويو پوځي ديکتاتورو. خود هغه دوامداره هڅه د دې لپاره وه چې ديموکراسي ټينګه کړي، او دا چې هېڅکله يې ونه غوښتل پاچا شي، دا ځرګندوي چې هغه نه غوښتل يوازېنى اومطلق واکمن وي، بلکې غوښتل يې يو اساسي قانون لرونکى حکومت رامنځته کړي.

-له ۱۶۵۳ څخه تر ۱۶۵۸ کال پورې کروموېل د »د هېواد ساتونکي لارډ« لقب درلود، او پر انګلستان، سکاټلنډ او ايرلنډ يې حکومت وکړ. په دغو پنځو کلونو کې هغه وتوانېد چې د حکومت او اداري يو نسبتاً معتدل نظام جوړکړي او ډېرقوانين اصلاح کړي.

-هغه د ښوونې اوروزنې د پراختيا مسؤل هم و، او د تعليمي پروګرامونو په اصلاح کولو سره يې د تعليم د ودې لپاره کاروکړ. کروموېل په مذهبي زغم باوردرلود، او يهوديانو ته يې اجازه ورکړه چې بېرته انګلستان ته راستانه شي او خپل مذهبي مراسم په ازاد ډول ترسره کړي، حال دا چې له دې څخه دري پېړۍ وړاندې پاچا لومړي اډوارډ هغوى له انګلستان څخه ايستلي وو.

-د هغه بهرنۍ تګلاره هم برياله وه. کروموېل په ۱۶۵۸ کال کې، وروسته له دې چې په ملاريا ناروغ شو، په لندن کې وفات شو.

-له هغه وروسته يې مشرزوى، ريچارډ کروموېل، واک ته ورسېد، خو يوازې د لنډ وخت لپاره. په ۱۶۶۰ کال کې پاچا دوهم چارلس بېرته پر تخت کېنول شو. هغه د کروموېل مړى له قبره وايست اوپاتې شوني يې په کثافاتوکې وغورځول، خود پاچا د مطلقې واکمنۍ دوره نوره د تل لپاره پاى ته رسېدلې وه. دوهم چارلس دا حقيقت ښه درک کړى و، نوځکه يې هېڅکله هڅه ونه کړه چې پارلمان ونګوي يا ترې پورته واک وچلوي.

-وروسته له هغه، کله چې پاچا دوهم جېمزغوښتل مطلق واکمن شي، پارلمان په ۱۶۸۸ کال کې د يوې ارامې کودتا له لارې هغه له واکه لرې کړ. پايله هماغه وه چې کروموېل غوښتله: يوه اساسي قانون لرونکې پاچاهي، چې پکې پاچا د پارلمان او مذهبي زغم پابند وي.

-په تېرو درېيو پېړيو کې تاريخپوهانو د کروموېل د شخصيت او رول په اړه پرله‌پسې څېړنې او بحثونه کړي دي، او د هغه د تاريخي اهميت په ارزونه کې يې اختلاف کړى دى. ځينو منتقدانو ويلي دي چې کروموېل منافق او دروغجن و؛ ځکه که څه هم هغه ويل چې پارلمان بايد د هېواد

ketabton.com - The Digital Library

اصلي واکمن وي، خو په عمل کې خپله يې د پوځ په زور حکومت وکړ او پارلمان يې څو ځله منحل کړ.

-او نور بيا ټينګار کوي چې هغه د پارلمان درناوي ته رښتيني او وفادار و، خو شر ايطو ډېر ځله دې ته اړ کړ چې له خپل دې دريځ څخه واوړي. سربېره پر دې، هغه د پاچاهۍ له منلو انکار وکړ او تر ډېره يې متوازن او اعتدال لرونکی چلند درلود.

-نو دا سړی څنګه وڅېړو؟

-يقيني ده چې هغه يو ځلانده پوځي قوماندان و. هغه د انګلستان په کورنۍ جګړه کې شاهي پوځونه مات کړل، او د کروموېل برياوې په حقيقت کې په انګلستان کې د اساسي قانون لرونکي حکومت د بريا معنا درلوده.

-بايد دې مهمې پېښې ته داسې وکتل شي چې په اروپا کې د هغه وخت د عمومي بهير خلاف و اقع شوې وه. په اوولسمه پېړۍ کې اروپا د مطلقې واکمنۍ پر لور روانه وه، نو په همدې وجه په انګلستان کې د ديموکراسۍ بريا د ټول اروپايي جريان پر ضد يو استثنايي پرمختګ و. دا پېښه وروسته د فرانسې د روښانتيا غورځنګ، د فرانسې د انقلاب او په لوېديځه اروپا کې د ديموکراتيکو حکومتونو د جوړېدو لپاره يوه بېلګه او الهام وګرځېده. همدارنګه دې پېښې د امريکا د متحده ايالاتو او د برېتانوي مستعمرو لکه کاناډا او استراليا د ديموکراتيکو نظامونو په جوړېدو کې هم ژور اغېز درلود. که څه هم انګلستان د نړۍ يوازې يوه کوچنۍ برخه وه، خو د ديموکراسۍ دا څپه د نړۍ ډېرو پراخو سيمو ته وغځېده.

-کروموېل ښايي د تلپاتې سترو شخصيتونو په نوملړ کې لا لوړ مقام لرلی وای، که د انګلستان د ديموکراسۍ په ټينګېدو کې د فيلسوف جان لاک ونډه نه وای. له همدې امله دا ستونزمنه ده چې د کروموېل د عملي رول او د جان لاک د فکري اغېزونډې په دقت سره بېله کړو. د جان لاک د فکري فضا له امله داسې زړور سياسي دريځونه رامنځته شول لکه د کروموېل. که کروموېل په انګلستان کې نه وای، ښايي د پارلمان د مبارزو بهير به له داسې زړور او وفادار مشر څخه بې برخې پاتې شوی وای.

ketabton.com - The Digital Library

۴۸.جان لاک :(۱۶۳۲–۱۷۰۴) م .

-دا انګلیسي فیلسوف جان لاک هغه لومړنی سړی و چې د اساسي قانون لرونکې دیموکراسۍ بنسټیزاصول یې رامنځته کړل. د هغه فلسفې د متحده ایالاتو د بنسټ اېښودونکو او د فرانسې د انقلاب د ډېرو فیلسوفانو پر فکر ژوراغېزوکړ.

-جان لاک په ۱۶۳۲ کال کې د انګلستان د رینګټن په ښارکې وزیږېد. هغه د اکسفورډ په پوهنتون کې زده کړې وکړې او له هغه ځایه یې لیسانس او ماسټرې ترلاسه کړه. هغه له علومو سره ډېره علاقه لرله. په شپږ دېرش کلنۍ کې د شاهي ټولنې غړی وټاکل شو، او د مشهورکیمیاپوه رابرټ بویل نږدې ملګری شو. وروسته یې د ستر ساینسپوه اسحاق نیوټن سره هم ملګرتیا پیدا کړه. هغه له طب سره هم علاقه لرله او د طب لیسانس یې واخیست، خو ډېرلږ طبابت یې وکړ.

-د هغه د ژوند مهم بدلون هغه وخت راغی کله چې د لارډ شافټسبري سره اشنا شو او د هغه شخصي منشي او شخصي ډاکټر شو. شافټسبري یو مهم او ازادفکره شخصیت و، خو د پاچا دوهم چارلس له لوري یووخت بندي شوی هم و. په ۱۶۸۲ کال کې شافټسبري هالنډ ته وتښتېد او هلته ومړ.

-جان لاک هم د شافټسبري سره د اړیکو او خپلو سیاسي افکارو له امله هالنډ ته وتښتېد. هغه ترهغه وخته هلته پاتې شو چې د انقلاب له لارې پاچا دوهم جېمزله واکه لرې شو. وروسته په ۱۶۸۹ کال کې بیرته انګلستان ته راستون شو، واده یې ونه کړ، او په ۱۷۰۴ کال کې وفات شو.

ketabton.com - The Digital Library

-د جان لاک تر ټولو مشهور فلسفي اثر «د انساني فهم په اړه مقاله (Essay Concerning Human Understanding) «ده چي په ۱۶۹۰ کال کې خپور شو. په دې کتاب کې هغه د انساني پوهې اصل، ماهيت او حدود وڅېړل. د لاک افکارو تجربوي او عملي بڼه لرله، او د انګليسي فيلسوف فرانسس بيکن او فرانسوي فيلسوف رنې ديکارت له فکرونو څخه اغېزمن و.

-د لاک افکارو پر جورج برکلي، ډيويډ هيوم او آلماني فيلسوف ايمانوئل کانت هم اغېز وکړ.

-که څه هم د لاک دا فلسفي اثر ډېر مشهور او اصلي ګڼل کېږي، خو د سياسي افکارو په پرتله يې پر تاريخي پېښو کم اغېز درلود. په ۱۶۸۹ کال کې د هغه په يوه رساله کې چې د «د مذهبي زغم په اړه ليکنه «نومېده، لاک دا نظر وړاندې کړ چې دولت بايد د عقيدې په ازادۍ کې مداخله ونه کړي.

-لاک لومړی انګليسي فيلسوف نه و چې د پروتستانت فرقو ترمنځ د مذهبي زغم غوښتنه يې کوله، خو د هغه نوي دلايل او فکري استدلالونه د خلکو پر سياسي چلند او فکر ډېر ژور اغېز وکړ. هغه له دې څايه لا وړاندې لاړ او د بېلابېلو دينونو ترمنځ د زغم پلوی شو، او ويې ويل: هېڅ انسان بايد د دې له امله ونه رټل شي چې هغه بت‌پرست، مسلمان يا يهودي دی.

-او له هغه تر ټولو مهمو فلسفي آثارو څخه يې يو کتاب دی چې نوم يې «د حکومت په اړه دوه څېړنې (Two Treatises of Government) «دی، چې په ۱۶۸۹ کال کې خپور شو. په دې کتاب کې هغه د اساسي قانون لرونکي ديموکراسۍ بنسټيز اصول بيان کړل. دغه کتاب د انګليسي ژبو پرولسونو ژور اغېز درلود.

-جان لاک په پوره باور دا عقيده لرله چې هر انسان طبيعي حقوق لري، او دا طبيعي حقوق يوازې د ژوند کولو حق نه دی، بلکې د ازاد اوسېدو او د شخصي ملکيت د لرلو حق هم پکې شامل دی.

-لاک اعلان وکړ چې د حکومت دنده د انسان د ژوند، ازادۍ او شتمنۍ ساتنه ده. هغه دې نظريې ته د «د خلکو د شپې د ساتونکي حکومت «نوم ورکړ، يعني داسې حکومت چې يوازې د خلکو د حقونو ساتنه کوي او له خپلو حدودو نه بهر نه وځي.

-هغه د پاچاهانو د الهي حق نظريه رد کړه، او ويې ويل چې حکومت خپله مشروعيت له خلکو ترلاسه کوي چې پرې حکومت کېږي. لاک په دې باورو چې د واک د وېش نظريه مهمه ده، او هېڅ

ketabton.com - The Digital Library

داسې واک نشته چې د خلکو پر سر حکومت وکړي، پرته له هغه واک څخه چې خلک يې خپله ټاکي؛ یعني خلک حکومت ته مشروعیت ورکوي.

-لاك هغه اصول رامنځته کړل چې نږدې سل کاله وروسته د امریکا د انقلاب بنسټ وګرځېدل، او د امریکا د ولسمشر توماس جفرسن پر افکارو يې ډېر څرګند اغېز درلود.

-د لاک نظریات وروسته فرانسې ته هم ورسېدل او د فرانسې د انقلاب او د بشري حقونو د اعلامې پر جوړېدو يې اغېز وکړ. که څه هم ځينې نور شخصیتونه لکه جفرسن او ولټېر تر هغه ډېر مشهور دي، خو د لاک افکار تر هغوی وړاندې وو، نو له همدې امله عادلانه ده چې د هغه ځای په فکري تاریخ کې تر نورو مخکې وټاکل شي.

ketabton.com - The Digital Library

۴۹. ميکلانجلو :(۱۴۷۵–۱۵۶۴) م

-ميکلانجلو بوناروتي د رنسانس د دورې ستر هنرمند و، او د ښکلو هنرونو په تاريخ کې له مهمو شخصيتونو څخه شمېرل کېږي. هغه يو ځليدونکی انځورګر، ستر مجسمه جوړوونکی او ماهر معمار و. ميکلانجلو داسې ستر او حيرانوونکي آثار پرېښي چې له څلورو پېړيو څخه زيات يې د خلکو حواس حيران کړي دي، او د اروپا په ټولو هنري آثارو يې ژوراغېز پرېښی دی.

-هغه په ۱۴۷۵ کال کې د ايټاليا په کاپريزه ښارکې وزېږېد، چې د فلورنس ښار څخه څو ميله لرې دی. د هغه هنري استعداد په ډېرکم عمرکې څرګند شو. په ديارلس کلنۍ کې يې د فلورنس په ښارکې له ستر هنرمند ګيرلانداېو سره زده کړې پيل کړې.

کله چې پنځلس کلن شو، د مديچي کورنۍ مانۍ ته ولاړ او هلته يې ژوند پيل کړ، لکه د همدې شتمنې او اشرافي کورنۍ يو غړی. د فلورنس واکمن لورينتسو مديچي هغه ته ځانګړې پاملرنه کوله. د هغه ورتيا ورځ تر بلې څرګندېده، او ډېر ځله شهزادګانو او پاپانو ترې د رسم، مجسمې جوړول او معمارۍ کارونه غوښتل. که څه هم هغه ډېر سفرونه وکړل، خو د خپل ژوند زياتره کلونه يې په روم او فلورنس کې تېر کړل. هغه په ۱۵۶۴ کال کې په روم کې، د خپل نهه اتيا کلنۍ له پوره کېدو لږ مخکې وفات شو، او هېڅکله يې واده ونه کړ.

ketabton.com - The Digital Library

-سره له دې چې هغه د خپل معاصر ستر هنرمند لئوناردو داوینچي په څېر نړیوال نابغه نه ګڼل کېږي، خو د هغه هنري تولید او تخلیق حیر انوونکی و. ښایي هغه یوازینی هنرمند وي چې په دوه هنرونو کې ترټولو لوړې درجې ته رسېدلی و.

-هغه د انځورګرۍ په برخه کې داسې آثار پرېښي چې د واتیکان په سېستین چپل کې د قدیس پطرس د کلیسا په ګنبد او څوکوني چت باندې رسم شوي دي، او د ټولو زمانو له سترو هنري آثارو څخه ګڼل کېږي.

-سره له دې، میکلانجلو ځان تر ډېره مجسمه جوړوونکی باله، او ډېر نقادان یې د تاریخ ترټولو ستر مجسمه‌ساز ګڼي. د هغه مشهوري مجسمې لکه د موسی، داوود او د رحمت (Pietà) مجسمه له هغو هنري آثارو څخه دي چې ترنن ورځې یې هېڅ څوک سیالي نه شي کولای.

-هغه یو بې‌نظیره معمار هم و. د هغه له مهمو معماري کارونو څخه د فلورنس په ښارکې د مدیچي کلیسا ودانۍ ده. همدارنګه یې ډېروخت د روم د واتیکان د سېنټ پیټرز کلیسا د معمارۍ پر کار هم تېرکړ.

میکلانجلو نږدې ۳۰۰ شعرونه هم لیکلي، چې تر اوسه پورې پېژندل شوي دي. د هغه عاشقانه شعرونه ترمړینې وروسته خپاره شول، او د هغه د شخصیت نازک او لطیف اړخ یې څرګند کړ.

-لکه څنګه چې مخکې د ستر شاعر شکسپیر په اړه یادونه شوې وه، بیا هم ویل کېږي چې هنر او هنرمندان د سیاستوالو او دیني مشر انو په څېر پر خلکو دومره ژور اغېز نه لري. له همدې امله، سره له دې چې میکلانجلو یو نابغه هنرمند و، هغه د ځینو هغو ساینسپوهانو او مخترعانو څخه په درجه کې وروسته راځي چې که څه هم دومره شهرت یې نه درلود، خو د بشري ژوند په بدلون کې یې لا ژور اغېز درلود.

ketabton.com - The Digital Library

۵۰.پاپ اوربان دوهم (۱۰۴۲–۱۰۹۹) م .

-دا پاپ د ډېرو لږو خلکو له خوا يادېږي، خو د مسيحي تاريخ په بدلون کې يې دومره ژور اغېز پرېښی چې د هغه په څېر اغېزناک شخصيتونه ډېر کم موندل کېږي. د هغه اغېز مستقيم او خواکمن و، ځکه همدا هغه پاپ و چې مسيحي نړۍ يې د «مقدسي جګړې» لپاره راوبلله څو سپېڅلي ځمکه بېرته ونيسي، او په همدې سره صليبي جګړې پيل شوې .

-د هغه اصلي نوم اودو د لَجري و. هغه شاوخوا په ۱۰۴۲ کال کې د فرانسې د شاتيون ښارته نږدې، د مارن سيند په غاړه کې وزېږېد. له يوې اشرافي کورنۍ څخه و او ښه زده کړه يې کړې وه. له ځوانۍ څخه يې د راهبۍ او د کليسا د ديني خدمت لاره غوره کړه، ترديې چې په ۱۰۸۸ کال کې د کاتوليکانو پاپ شو.

-هغه يو قوي او اغېزمن شخصيت درلود، خو يوازې همدا ځانګړتياوې يې د هغه د ستر مقام سبب نه وې. د هغه اصلي شهرت د هغه د يوې پرېکړې له امله رامنځته شو چې د ۱۰۹۵ کال د نومبر په ۲۷ مه يې وکړه.

-په همدې ورځ هغه د فرانسې د کلېرمن په ښارکې يوه لويه کليسايي غونډه راوبلله. زرګونه خلک راټول شول. هغه هلته يوه ډېره مهمه او اغېزناکه وينا وکړه، چې اتريې پېړۍ پېړۍ پاتي شو. په دې وينا کې يې د سلجوقي ترکانو پر وړاندې اعتراض وکړ چې د هغه په وينا يې سپېڅلي ځمکې،

ketabton.com - The Digital Library

معابد اوکليساوې نيولې وې. هغه ټول مسيحيان دې ته راوبلل چې د دې مقدسو سيمو د آزادولو لپاره مقدسه جګړه پيل کړي.

-هغه يوازې د حج سپارښتنه ونه کړه، بلکې وېې ويل چې خلک دې هلته لاړشي او هلته دې مېشت شي، ځکه چې هغه سيمې د ګڼې اروپا په پرتله پراخې او شتمنې دي. سربېره پر دې يې اعلان وکړ چې هرهغه څوک چې په دې صليبي جګړه کې برخه واخلي، ګناهونه به يې وبخښل شي.

-اوربان په خپله وينا کې د خلکو ټولې عاطفي او انساني غوښتنې راوپارولې. تردې چې لا يې وينا نه وه بشپړه کړې، خلکو په لوړ آواز وويل» :نو دا د خدای اراده ده «!او همدا جمله د پېړيو لپاره د صليبي جګړو شعاروګرځېد.

-څو مياشتې وروسته لومړی صليبي جګړه پيل شوه، او وروسته نورې دوهمې، درېيمې او نورې جګړې هم وشوې، تردې چې ټولې اته صليبي جګړې ترسره شوې، او دا لړی له دوه سوه کلونو څخه هم زياته وغځېده.

-خپل پاپ دوهم اوربان په ۱۰۹۹ کال کې وفات شو، يعني يوازې دوه اونۍ وروسته له هغه چې صليبيانو بيت المقدس ونيوه. هغه د دې سترې بريا خبرونه موند.

-د صليبي جګړو خطرناک اغېزمورږ ټولو لپاره څرګند دی، ځکه چې دې جګړو پر اروپا، آسيا او افريقا ژور اثر پرېښود، او د هغو خلکو په ذهنونو کې يې هم ژورتيونه پرېښودل چې په جګړو کې ښکيل وو، که هغوی يرغلګر وو، که مدافعين، که مات شوي وو او که بريالي.

-او همدارنګه ويل کېږي چې دې جګړو لوېديځ او ختيځ يو بل ته نږدې کړل، او لوېديځ په دې پوه شو چې د ختيځ تمدن د لوېديځ په پرتله ډېرپرمختللی او پياوړی و. همدا اړيکه د ختيځ او لوېديځ ترمنځ د اروپا د رنسانس دورې ته زمينه بر ابره کړه.

-پاپ اوربان دوهم خپل ځای د تلپاتي سترو شخصيتونو په نوملړ کې ترلاسه کړ، خو دا مقام يوازې د صليبي جګړو د سختو او ويجاړوونکو پيښو له امله نه و، ځکه چې دا جګړې بې له ده نه شوې پيل کېدای.

-که څه هم که د هغه وخت شر ايط مناسب نه وای، نو د هغه تاريخي وينا به هېڅ اغېزنه درلود. همدارنګه دا هم حقيقت دی چې د داسې لويو او احساساتي ولسي خوځښتونو لپاره د يوې قوي او اغېزمن شخصيت اړتيا وي، او د هغه وخت د سياستوالو ترمنځ هېڅوک د هغه په کچه نفوذ نه درلود. له همدې امله د دې جګړې د پيل لپاره هغه يو ضروري شخصيت و.

ketabton.com - The Digital Library

که د بېلګې په توګه یو جرمني امپراتورهغه کړې وای چې د ترکانو پر ضد مقدسه جګړه پیل کړي، نو دا یقیني نه وه چې انګلیسي شوالیه به یې ملاتړکړی وای.

-په هغه وخت کې یوازې یو داسې شخصیت موجود و چې د خپل نفوذ له مخې یې ټول حدود مات کړي وو، او هغه د پاپ اوربان دوهم شخصیت و. که دا سړی نه وای، د هغه تودې وینا او اغېزمن شخصیت نه وای موجود، نو نه به صلیبي جګړې پیل شوې وای او نه به کوم سیاسي مشر د داسې جګړې جرئت کړی وای.

-اوکه چا دې کارهڅه هم کړې وای، هیڅا به یې ملاتړنه وای کړی. خو یو داسې کس چې دیني مقام، جذبه او پیاوړی اغېزې درلود، وتوانېد چې دا کارترسره کړي، او همدا لامل شو چې هغه د بشري تاریخ په بهیرکې یو ډېرزور او مهم اغېزپرېږدي.

۵۱ .عمربن الخطاب (۵۸۶–۶۴۴) م .

-عمربن الخطاب د راشده خلفاوو دوهم خليفه و. هغه د پيغمبرﷺ څخه لږ کوچنی و. په مکه کې زېږېدلی و، لکه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په څېر. په يقين سره نه ده معلومه چې کله زېږېدلی، او حتی د هغه د وفات کال هم په بشپړډول دقيق نه دی معلوم.[37]

-په پيل کې عمررضی الله عنه له پيغمبراو اسلام سره سخت مخالفت اودښمني لرله. خو ناڅاپه يې اسلام قبول کړ، او وروسته د اسلام له ترټولو زړورو او مهمو دعوت کوونکو څخه وګرځېد. دا بدلون د قديس پولس له بدلون سره تشبيه کېږي،[38] چې له يوې عقيدې بلې ته واوښت. عمر

[37] د سهارد لمانځه پرمهال، حضرت عمررضي الله عنه د ابولؤلؤ فيروزفارسي، له خوا چې د مغيره بن شعبه غلام و، په خنجر د ملا او اړخ په برخه کې ووهل شو او د همدې برید له امله شهيد شو. له ټپي کېدو وروسته درې شپې ژوندی پاتې شو، او بيا وفات شو. صد مرد تاثيرگذار تاريخ .

[38] - که موخه حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه وي، نو د هغه او قديس پولس (بولس) ترمنځ تشبيه يوازې د ژوند د بدلون له اړخه کېږي، نه دا چې دواړه په هره معنا سره يو شان وي.
يعني:
- حضرت عمررضی الله عنه د اسلام له منلو مخکې د مسلمانانو سخت مخالف و، خو وروسته يې اسلام ومانه او د اسلام له سترو ملاتړو او عادل خليفه ګانو څخه شو.
- قديس پولس هم د عيسويانو مخالف و، خو وروسته يې عيسويت ومانه او د عيسوي دين له مهمو مبلغينو څخه شو.

له همدې امله، ځينې ليکوالان د دواړو د ژوند د ناڅاپي بدلون له امله تشبيه کوي.

ketabton.com - The Digital Library

بن الخطاب رضی الله عنه د پیغمبر ﷺ له نږدې او وفادارو یارانو څخه شو، او تر خپل وفات پورې همداسې پاتې شو.

-په ۶۳۲ کال کې پیغمبر ﷺ وفات شو، پرته له دې چې خپل ځای ناستی وټاکي. خو عمر بن الخطاب رضی الله عنه د ابوبکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت وکړ، چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم ملګری او د هغه د مېرمنې عایشې رضی الله عنها پلار و. دې بیعت د مسلمانانو ترمنځ د شخړو او د خلافت د جګړې مخه ونیوله. له همدې وروسته ابوبکر رضی الله عنه د مسلمانانو لومړی خلیفه شو، او په بریالی توګه یې خلافت وکړ، خو دوه کاله وروسته وفات شو.

-ابوبکر رضی الله عنه وروسته عمر بن الخطاب رضی الله عنه دخپل ځای ناستي په توګه وټاکه. عمر رضی الله عنه د پیغمبر ﷺ د یوې مېرمنې، حفصې رضی الله عنها پلار هم و. د ابوبکر رضی الله عنه دا انتخاب ډېر مهم او پرېکنده و، ځکه د مسلمانانو ترمنځ یې د خلافت د شخړې مخه ونیوله. عمر رضی الله عنه په ۶۳۴ کال کې خلیفه شو او تر ۶۴۴ کال پورې یې واکمني وکړه، چې په همدې کال په مدینه منوره کې ووژل شو. د هغه قاتل یو فارسي غلام و.

-کله چې عمر رضی الله عنه د مرګ په حالت کې و، د شپږو کسانو یوه شورا یې وټاکله څو د هغه ځای ناستی وټاکي، تر څو د مسلمانانو یووالی وساتل شي او د شخړو مخه ونیول شي. دې شورا عثمان بن عفان رضی الله عنه د دریم خلیفه په توګه وټاکه، چې د ۶۴۴ څخه تر ۶۵۶ پورې یې د مسلمانانو مشري وکړه.

-د عمر بن الخطاب رضی الله عنه د لس کلن خلافت په دوره کې د اسلام ستر فتوحات ترسره شول. د مسلمانانو لښکرو سوریه او فلسطین ونیول، چې هغه وخت د بازنطیني امپراتورۍ برخه وو. په ۶۳۶ کال کې د یرموک په جګړه کې مسلمانانو پر بازنطینیانو بری ترلاسه کړ، او دمشق هم په همدې کال سقوط شو. دوه کاله وروسته بیت‌المقدس هم ونیول شو. په ۶۳۹ کال کې مسلمانانو پر مصر یرغل وکړ، او په درې کلونو کې یې مصر هم تر خپل واک لاندې راوست.

-د عمر رضی الله عنه له خلافت لړ مخکې، عربي لښکرې عراق ته هم ننوتې وې، چې هغه وخت د ساساني فارس امپراتورۍ برخه وه. په ۶۳۷ کال کې د قادسیې په جګړه کې مسلمانانو بری

خو د اسلامي عقیدې له نظره، دا تشبیه یوازې د د ژوند د بدلون په برخه کې ده. د مقام، شخصیت، دیني منزلت او عقیدې له پلوه د حضرت عمر رضی الله عنه او بولس ترمنځ بر ابري نه کېږي، ځکه حضرت عمر د رسول الله ﷺ له لویو صحابه وو څخه دی او په اسلام کې ډېر لوړ مقام لري، حال دا چې بولس په عیسویت کې بېل او جلا مقام لري.

ketabton.com - The Digital Library

ترلاسه کړ، او په ۶۴۲ کال کې ټول عراق د مسلمانانو تر واک لاندې راغی. همدارنګه په هماغه کال د نهاوند په پرېکنده جګړه کې فارس هم د مسلمانانو ترولکې لاندې راغی.

-په ۶۴۴ کال کې عمررضی الله عنه وفات شو. خو د مسلمانانو فتوحات د عمررضی الله عنه د وژل کېدو له امله ونه درېدل، بلکې دوام یې وکړ او د فارس او شمالي افريقا د سيمو د نیولو بهیر یې بشپړ کړ.

-اولکه څنګه چې دا برياوې مهمې وې، همداسې د مسلمانانو په هغو سيموکې تينګ پاتې کېدل چې نيولې يې وې لا ډېرمهم وو. که څه هم ايران اسلام قبول کړ، خو خپله خپلواکي يې هم وساتله او بيا هم مسلمان پاتې شو. سوريه، عراق او مصرهېڅکله بېرته ازاد نه شول، بلکې وروورو ټولې دغه سيمې اسلامي شوې او د وخت په تېرېدو سره یې عربي هويت هم پياوړی شو.

-عمررضی الله عنه يو پياوړی اداري او سياسي خليفه و. هغه غوښتل چې د مسلمانانو پوځونه له ښارونو لرې په نظامي قرارګاوو (ثکناتو) کې ژوند وکړي. هغه پر هغو کسانو چې اسلام یې نه منلو، جزيه يا ماليه وضع کړه، خو هغوی آزاد وو چې اسلام ومني يا يې ونه مني. اسلام هېڅکله په زورپرچا نه دی تپل شوی، او له دې څرګندېږي چې د عربو جګړې قومي او سياسي وې، نه مذهبي جګړې چې په زور اسلام خپروي.

-هغه څه چې عمر بن الخطاب رضی الله عنه ترسره کړل، ډېر حیر انوونکی و. د پيغمبر ﷺ له وفات وروسته همدا عمررضی الله عنه هغه شخصيت و چې د اسلام په خپرولوکې يې مهم رول ولوباوه. که دا چټکې فتوحات نه وای شوي، اسلام به هېڅکله په دومره پراخو سيموکې نه وای خپور شوی.

-ډېرهغه هېوادونه چې د مسلمانانو ترولکې لاندې راغلل، ترنن ورځې پورې اسلامي او عربي پاتې شوي دي.

-خو لومړی او ترټولو ستر فضيلت د پيغمبر ﷺ دی، چې د هغه د ستر شخصيت او ژور اغېزله امله د سلګونو تلپاتې شخصيتونو په نوملړکې لومړی مقام لري. بيا هم د عمربن الخطاب رضی الله عنه ډېرلوی خدمتونه ، ځکه هغه د خپلې هوښياری او عبقريت له لارې د اسلام په خپرولو او نورو سيموکې د هغه په پياوړتيا کې يې مهم رول ولوباوه.

-ښايي عجيبه ښکاري چې د عمر بن الخطاب رضی الله عنه په څېر شخصيت په لوېديځ کې د شارلماني يا جوليس قيصرپه شان نه پېژندل کېږي، خو بيا هم هغه د تلپاتې سترو شخصيتونو

ketabton.com - The Digital Library

په دې لوړې درجه کې ځای لري. د هغه د لښکرو فتوحات او د تاريخ پر بهير يې اغېز تر جوليس قيصر او شارلماني ډېر زور او پراخ و.

ketabton.com - The Digital Library

۵۲.اشوکا (۲۳۲ ق.م – ۳۰۰ ق.م) .

-اشوکا ښايي د هند په تاريخ کې ترټولو سترپاچا و. هغه د موريا د سلطنت دريم پاچا او د دې سلطنت د بنسټګر چندراګوپتا موريا لمسی و. چندراګوپتا يوپوځي مشرو، او د اسکندراعظم د يرغلونو له پای ته رسېدووروسته وتوانېد چې د هند شمال ترخپل واک لاندې راولي او د هند په تاريخ کې لومړی لويه امپراتوري جوړه کړي.

-په دقيقه توګه نه ده معلومه چې اشوکا کله زېږېدلی و، خوښايي شاوخوا د ۳۰۰ ق.م کلونو ته نږدې وي. هغه نږدې په ۲۷۳ ق.م کې پاچا شو. د خپل نيکه په څېر يې د جګړو له لارې خپلې واکمنۍ ته پراختيا ورکړه. په خپل اتم کال کې يې د هند د ختيځ ساحل د کلينګا پرسيمه (اوسنی اوريسا) بريد وکړاو بريالی شو.

-خوکله چې اشوکا د دې جګړې د ويجاړونکوپايلوله شدت خبرشو، سخت خپه شو، ځکه چې په دې جګړه کې له سل زرو څخه ډېرکسان ووژل شول او له دې څخه هم ډېرټپيان شول. دا صحنې دومره پرې اغېزوکړې چې له هغې وروسته يې د جګړې له هرډول عملياتولاس واخيست او د پوځي يرغلونو مخالفت يې وکړ. هغه د بوديزم دين ومانه، چې د رښتينولۍ، رحم او له تاوتريخوالي څخه د لرې والي ښوونه کوي.

-اشوکا لا هم ورانديې لاړ؛ د غوښې خوړل يې پرېښودل او نباتي شو. روغتونونه يې جوړکړل، د ځاروېو لپاره يې ځايونه جوړکړل، سخت قوانين يې نرم کړل، سړکونه يې جوړکړل او کانالونه

ketabton.com - The Digital Library

يې وكيندل. هغه ډېر بودايي راهبان وګمارل څو د خلكو ترمنځ د رحم او مينې پيغام خپور كړي، او د ټولو دينونو ترمنځ يې د زغم فضا رامنځته كړه، كه څه هم بوديزم ته يې ځانګړې پاملرنه درلوده.

-بوديزم د هغه په دوره كې ډېر مشهورشو، او ډېرراهبان يې له هند څخه بهر د دې دين د خپرولو لپاره واستول. په همدې توګه دا دين په چټكۍ سره د سيلون (سريلانكا) ټاپو ته هم ورسېد.

-اشوكا امروكړچې د خپل ژوند كيسه او كړنې دې د معبدونو پر ستنو وليكل شي، او دا ستنې تر نن ورځې پورې پاتې دي. همدا ستنې د هغه د امپراتورۍ د پراخوالي ژوندۍ ثبوت ګڼل كېږي، او د هغه د لويو كارنامو يوازيني تاريخي شواهد هم همدا ليكنې دي. دا ستنې د لرغوني معمارۍ له شاهكارونو څخه ګڼل كېږي.

-د اشوكا له مړينې شاوخوا پنځوس كاله وروسته د موريا امپراتوري سقوط شوه او بيا هېڅكله بېرته راژوندۍ نه شوه. خود اشوكا اغېزپه نړۍ كې ډېرژورو. كله چې هغه واک ته ورسېد، بوديزم محدود او يوازې د شمالي هند په ځينو سيمو كې پېژندل كېده، خو د هغه تر مړينې پورې دا دين په ټول هند او ګاونډيو هېوادونو كې خپور شو. اشوكا تر هر بل انسان زيات د دې دين په خپرولو كې رول ولوباوه، تردې چې بوديزم د نړۍ له لويو دينونو څخه وګرځېد.

٥٣. القديس أوغسطين (٣٥٤م – ٤٣٠م) .

ketabton.com - The Digital Library

-قدیس أوغسطین د روم د امپراتورۍ د سقوط له وروستیو کلونو سره هممهاله و، او د خپل وخت ترټولو ستر د دیني الهیاتو عالم و. د هغه فلسفې پر مسیحیت او د منځنیو پېړیو د خلکو پر ژوند ژور اغېز درلود، او دا اغېز ترنن ورځې پورې هم محسوس دی.

-اوغسطین په ۳۵۴ میلادي کال کې د الجزایر د سوق أهراس ښارکې وزېږېد، چې د عنابه ښار څخه شاوخوا ۴۵ میله لرې دی. د هغه پلار بت‌پرست و، خو مورېې مؤمنه مسیحي وه. د زېږون پر مهال چا هغه ته د مسیحیت تعمید نه و ورکړی.

-په ځوانۍ کې د هغه ذکاوت څرګند و. په شپاړس کلنۍ کې د قرطاجې پوهنتون ته ولېږل شو. هلته یې یوه معشوقه درلوده او له هغې څخه یې یو نامشروع ماشوم هم پیدا شو.

-په نولس کلنۍ کې یې د فلسفې د زده کړې پرېکړه وکړه، او ډېرژر د مانوي مذهب ته واوښت، چې په ۲۴۰ میلادي کال کې د ماني له خوا تاسیس شوی و. په هغه وخت کې مسیحیت هغه ته جذاب نه و، خو مانوي مذهب یې زړه یووړ. خو نهه کاله وروسته له دې مذهب څخه هم ناهیلی شو.

-کله چې هغه نهه ویشت کلن شو، روم ته لاړ او هلته د خطابت ښوونکی شو. همدلته یې یوناني فلسفه، په ځانګړي ډول نوی افلاطونیت وڅېړه، چې د افلاطون د فلسفې یوه نوې بڼه وه چې د اسکندریې فیلسوف افلوطین پراختیا ورکړې وه.

-د میلانو د ښار اسقف سنټ امبروز و. اوغسطین د هغه وعظونه واورېدل او د مسیحیت اساسي مفاهیم یې تري زده کړل. په دوه دیرش کلنۍ کې یې مسیحیت ومانه، او په ۳۸۷ میلادي کال کې رسماً تعمید ورکړل شو، وروسته بېرته خپل ښار سوق أهراس ته ستون شو.

-په ۳۹۱ میلادي کال کې د عنابه د ښار د اسقف مرستیال شو، او پنځه کاله وروسته د اسقف له مړینې وروسته پخپله اسقف وټاکل شو، او ترخپل مرګه پورې یې دا دینی منصب وساته.

-که څه هم عنابه یوه مهم ښارنه و، خو د اوغسطین علمي او دیني شهرت ډېرژر په ټولې نړۍ کې خپور شو، تردې چې د کلیسا له سترو مشرانو څخه وګرځېد. سره له دې چې روغتیا یې کمزوري وه، خو د خپلو لیکونکو په مرسته یې ګڼ شمېر دیني وېناوې او تأملات ولیکل. هغه شاوخوا ۵۰۰ خطبې ولیکلې چې ترنن ورځې پورې خوندي پاتې دي.

-نن ورځ هم. اوغسطین له ۲۰۰ څخه زیات لیکونه ولیکل. خو د هغه ترټولو مهم دیني اثار دوه کتابونه دي» :د خدای ښار «او »اعترافات .«وروستی کتاب د تاریخ له ترټولو لویو ځان‌لیکنو (سیرت‌نوشتونو) څخه ګڼل کېږي، چې هغه د څلوېښت کلنۍ په شاوخوا کې لیکلی و.

ketabton.com - The Digital Library

-د اوغسطين ډېرې خطبې او ليكونه د مانوي مذهب او نورو بې‌دينه يا مخالفو عقايدو د ردولو لپاره وو.

-هغه د يو انګليسي ديني راهب پلاجيوس سره هم فكري جګړه وكړه، چې په ۴۰۰ ميلادي كال كې روم ته راغلى و. پلاجيوس باوردرلود چې د آدم ګناه ميراثي نه ده، او انسان كولاى شي يوازې د خپلو ښو كړنو له لارې له ګناه څخه خلاص شي. خو اوغسطين د هغه سخت مخالفت وكړ، تر دې چې كليسا هغه طرد كړ.

-د اوغسطين له نظره د آدم لومړنى ګناه د انسان په طبيعت كې وراثت شوې ده، او انسان په يوازې ځان له دې ګناه څخه نه شي خلاصېدلى. د خلاصون لپاره د خداى مرسته او رحمت ضروري دى.

-اوغسطين باوردرلود چې خداى مخكې له مخكې پوهېږي چې څوك به له ګناه څخه خلاص شي، نو د انسان خلاصون له مخكې ټاكل شوى وي، او يوازې خداى پرې پوهېږي. كليسا هم دا نظر ومانه، او وروسته پوهان لكه سنت توماس اكويناس او پادري جان كلفن ترې اغېزمن شول.

-اوغسطين لا تردې وړاندې لاړ، او جنسي اړيكې يې منع او لويه ګناه وبلله. دې افكارو د وروسته نسلونو د ميليونونو خلكو پرژوند ژور اغېز وكړ.

-د اوغسطين د ژوند په وروستيو كلونو كې د روم امپراتوري سقوط وكړ. ځينو خلكو د دې سقوط علت د روميانو اخلاقي فساد، بې‌ديني او له خدايه د لرې كېدو له امله وباله.

-د «د خداى ښار» كتاب د قديس اوغسطين له مهمو اثارو څخه دى، چې د مسيحيت د دښمنانو پر وړاندې يو دفاعي اثر ګڼل كېږي. په دې كتاب كې د تاريخ د فلسفې يوه بشپړه نظريه وړاندې شوې ده، او همدا فلسفه وروسته د اروپا د فكري پرمختګ پرلوري اغېزمنه شوه.

-اوغسطين اعلان وكړچې رومي امپراتوري هېڅ بنسټ نه لري، او حتى د روم ښارهم هېڅ ارزښت نه لري. د هغه په نظر يوازېنى ارزښتمن «ښار» د خداى ښار دى، يعني د انسانيت پرله‌پسې پرمختګ د خداى د اصولو او ارزښتونو له مخې. د انسان د خلاصون يوازېنۍ لاره د كليسا لاره ده.

-هغه باور درلود چې هېڅ پاچا يا امپراتور د پاپ او كليسا له مقام سره برابر نه شي كېداى. پاچاهان او امپراتوران بايد د كليسا او پاپ مرسته وغواړي. پاپانو هم دا نظريه خوښه كړه، او همدا نظر وروسته د كليسا او پاچاهانو ترمنځ د څو پېړيو اوږده شخړو بنسټ وګرځېد.

ketabton.com - The Digital Library

-د اوغسطين ديني فلسفي د کليسا پرډېرو سترو عالمانولکه توماس اکويناس او مارتين لوترهم ژوراغېزوکړ.

-اوغسطين په ۴۳۰ ميلادي کال کې د الجزاير په عنابه ښارکي د ۷۶ کلونو په عمروفات شو. کله چې د وندال قبايلو پردې سيمه بريد وکړ، د عنابه ښارېي وسوځاوه، خو د ارزښت وړلږ شيان چي له اوره پاتې شول، د هغه کاتدرال او د قديس اوغسطين کتابتون و.

۵۴. ماکس بلانک (۱۸۳۵–۱۹۴۷) م .

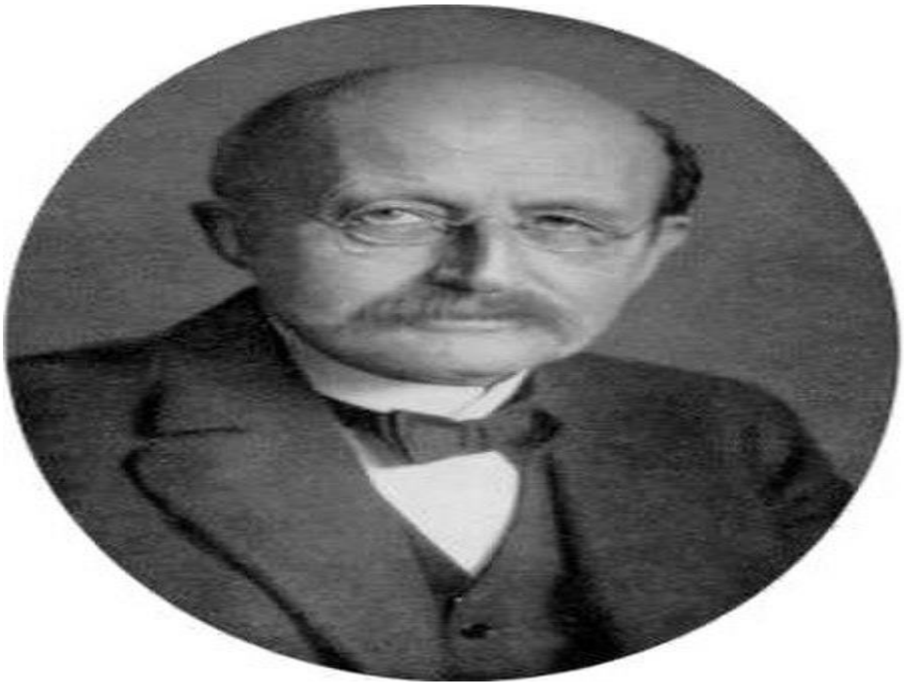

-د ۱۹۰۰ کال په ډسمبرکې جرمني فزيکپوه ماکس بلانک وتوانېد چې د علمي نړۍ ټول محافل ولړزوي، کله چي يې اعلان وکړچې د رڼا څپو انرژي په پرله‌پسي ډول نه خپربري، بلکې په نا متصلو واحدونوکې خپربري، چې هرواحد ته يې «کوانتم» ويل کېږي.

-د «کوانتم» نظريه هغه وخت د علمي نړۍ د عام باورپرضد وه. دې نوې نظريې د کوانتم فزيک بنسټ کېښود، او موږ د مادي او وړانګو د طبيعت د لا ژوردرک پرلورنږدې کړو.

-بلانک په ۱۸۵۸ کال کې د جرمني په کيل ښارکې وزېږېد. هغه د برلين او مونيخ په پوهنتونونوکې زده کړې وکړې، او د فزيک په برخه کې يې د مونيخ له پوهنتونه د دوکتورا سند په لوړ امتياز ترلاسه کړ، هغه وخت لا شل کلن و. وروسته يې په مونيخ او بيا په کيل پوهنتون کې تدريس وکړ، او په ۱۸۸۹ کال کې د برلين پوهنتون استاد شو، چې تر۱۹۲۸ کال پورې يې همدا دنده ترسره کړه، تردې چې په اويا کلنۍ کې تقاعد شو.

ketabton.com - The Digital Library

-بلانک، لکه د ډېرو نورو ساينسپوهانو په څېر، د هغو وړانګو په مطالعه بوخت و چې د تودو شويو تورو اجسامو څخه خپرېږي. (يو «تور جسم» هغه دی چې هېڅ رڼا نه خپروي، بلکې ټولې پرې لوېدونکې وړانګې جذبوي.) مخکې له دې هم ځينو فزيکپوهانو د داسې اجسامو وړانګې ثبت کړې وې، او بلانک د همدې ستونزې د حل هڅه وکړه.

لومړی مهم کار يې دا و چې د تور جسم د وړانګو د حرکت لپاره يې يوه پېچلې جبري معادله وموندله، چې ترنن ورځې هم په نظري فزيک کې کارول کېږي. خو يوه ستونزه پاتې وه: د فزيک نور قوانين د همدې وړانګو لپاره بله بنه يا معادله وړاندې کوله.

-بلانک ډېر فکر وکړ، او په پای کې يې يوه نوې نظريه وړاندې کړه: انرژي په پرله‌پسې ډول نه خپرېږي، بلکې په کوچنيو واحدونو کې خپرېږي، چې هر يو ته «کوانتم» ويل کېږي. د دې نظريې له مخې د وړانګو اندازه د څپې د اوږدوالي يا په رنګ پورې تړلې ده.

-وروسته دا نظريه د «بلانک ثابت» په نوم مشهوره شوه، او له ټولو پخوانيو نظريو څخه يې بشپړ توپير درلود.

-وروسته بلانک وتوانېد چې د بشپړ تور جسم د خپرو شوو انرژيو دقيق مقدار هم محاسبه کړي.

-که ماکس بلانک يو جليل او د فزيک په ډګر کې تينګ ولاړ عالم نه وای، نو دا نظريه به له منځه تللې وای. خو هغه د خلکو د لوی درناوي له امله چې يې درلود، نورو ساينسپوهانو هغه ته او د هغه نظريې ته په ژور فکر سره مراجعه وکړه، او هغوی ته دا يقيني شوه چې هغه څه چې دی وايي په بشپړ ډول سم دي.

-په پيل کې ساينسپوهانو ګومان کاوه چې د بلانک نظريه يوازې يوه رياضياتي افسانه ده، حتی خپله بلانک هم په پيل کې همدې نظر ته مايل و. خو لږ وروسته په علمي ډول ثابته شوه چې د کوانتم نظريه يوازې د تورو اجسامو پورې محدوده نه ده، بلکې په نورو علومو او پديدو کې هم کارېدلی شي.

-په ۱۹۰۵ کال کې انشتاين له همدې نظريې څخه د فوتو اليکتريک اثر د تشريح لپاره ګټه واخيسته، او په ۱۹۱۳ کال کې نيلزبورد همدې نظريې په مرسته اتومي جوړښت تشريح کړ.

-په ۱۹۱۸ کال کې چې ماکس بلانک د نوبل جايزه ترلاسه کړه، هغه وخت دا په بشپړ ډول ثابته شوې وه چې د هغه نظريه سل په سلوکې سمه او د نظري فزيک لپاره له خورا لوړ اهميت څخه برخمنه ده.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه د نازي رژيم پر ضد دريځ د دې لامل شو چې د هغه ژوند په خطر کې شي. د هغه زوی په ۱۹۴۵ کال کې ځکه اعدام شو چې د هټلر د وژلو په ناکامې توطيې کې يې ګډون کړی و. بلانک په ۱۹۴۷ کال کې د ۸۹ کلونو په عمر وفات شو.

د شلمې پېړۍ ترټولو ستر علمي پرمختګ د کوانتم ميخانيک و، او دا لا هم د انشتاين د نسبيت له نظريې څخه ډېر زوراغېز لري. د «بلانک ثابت» نظريې د ورانګو په علم، د اټومي جوړښت په نظريو، او د هايزنبرګ د عدم يقين اصل په رامنځته کېدو کې مهم رول ولوباوه.

-بلانک د کوانتم ميخانيک پلار ګڼل کېږي. که څه هم د هغه د نظريې په پرمختګ او بدلون کې نورو ساينسپوهانو هم رول درلود، خو دا يوه تېروتنه ده چې د همدې له امله د هغه ارزښت کم وښودل شي. ځکه همدا هغه څوک و چې علمي فکرېې له زړو او جامدو نظريو ازاد کړ، او وروسته ساينسپوهانو ته يې د لا منظمې او پرمختللې نظريې د رامنځته کولو لاره هواره کړه.

ketabton.com - The Digital Library

۵۵. جان کالوین (۱۵۰۹–1564) م .

-دا پروتستانتي ديني مفکر جان کالوين د اروپا د تاريخ له مهمو څېرو څخه ګڼل کېږي. د ديني عقايدو، د حکومت نظامونو، د خلکو د اخلاقو او د کار د ارزښت په اړه د هغه نظرياتو د څلورو پېړيو لپاره د ميليونونو خلکو پرژوند ژور اغېز درلود.

-جان کالوين، چې اصلي نوم يې ژان کوفان و، په ۱۵۰۹ کال کې د فرانسې په نويون ښارکې وزېږېد. هغه په پاريس کې د لومونتاجي کالج کې زده کړې وکړې، اووروسته يې د قانون د زده کړې لپاره د اورليان پوهنتون ته ولاړ، همدارنګه يې د بورژپوهنتون کې هم قانون ولوست.

-هغه يوازې اته کلن و چې مارتين لوتر د خپلې پنځه نوي يمو مادو اعتراضونه د کليسا د دروازې پر وړاندې اعلان کړل، چې په دې سره د پروتستانتي اصلاحاتو حرکت پيل شو. کالوين په کاتوليک مذهب کې لوی شو، خو په ځوانی کې يې پروتستانت مذهب ومانه.

-د کاتوليکانو له محاکمې د ځان ژغورلو لپاره له پاريس څخه وتښتېد، او له څو ځايونو وروسته په پای کې د سويس په بازل ښارکې مېشت شو. هلته يې په پټه ژوند کاوه او د الهياتو زده کړې يې کولې.

ketabton.com - The Digital Library

-په ۱۵۳۶ کال کې، چې هغه ۲۷ کلن و، خپل ترټولو مشهوراثر»د مسيحي دين اصول «خپورکړ. دا کتاب د پروتستانتي مذهب د اصولو بشپړتشريح و، اوله همدې وروسته هغه يو مشهورعالم شو.

-وروسته په همدې کال کې هغه د سويس د ژنيو ښارته ولاړ. هلته پروتستانتي مذهب په چټکۍ سره خپرېده اوزرګونه نوي پيروان يې پيدا کول. خلکوترې وغوښتل چې هلته پاتې شي اود استاد او مشرپه توګه کاروکړي، خو ډېرزرد هغه اود ژنيود خلکوترمنځ اختلافات پيدا شول، او هغه اړشو چې له ښارڅخه ووځي.

-په ۱۵۴۱ کال کې بيا هغه ته بلنه ورکړل شوه او بېرته ژنيوته ستون شو، او ترمړيني پورې هلته د ديني او سياسي مشرپه توګه پاتې شو.

-کالوين په ژنيوکې مطلق ديکتاتورنه و. د ښارډېرو اوسېدونکو د رايې حق درلود، او سياسي واک د ۲۵ کسانو په يوه شورا کې و. هغه د دې شورا غړی هم نه و، نو هروخت د لرې کېدو له خطرسره مخ و. په ۱۵۳۸ کال کې هغه له ښارڅخه وشړل شو، خو وروسته د خلکو د اکثريت په ملاتړبېرته راوګرځېد. ورووروېې په ژنيوکې خپل نفوذ ټينګ کړاو وروسته د ښارپياوړی مشر شو.

-د هغه د مشرتابه او واکمنۍ له امله، د ژنيو ښارپه اروپا کې د پروتستانتي مذهب قوي مرکز وګرځېد. کالوين هڅه وکړه چې دا مذهب په نورو هېوادونو، په ځانګړې ډول په فرانسه کې هم پياوړی کړي. ډېروخت به ژنيوته د «پروتستانت روم» په سترګه کتل کېدل، لکه څنګه چې روم د کاتوليک مذهب مرکزو.

- ژنيوته د هغه له بېرته ستنېدووروسته، له لومړيو کارونو څخه يې د کليسا تنظيم و، څو دا د اروپا د نورو کليساوولپاره بېلګه شي. په ژنيوکې يې ډېرې ويناوې وکړې او خپل کتاب »د مسيحي دين اصول «يې بيا بيا وڅېړه او اصلاح يې کړ. همدارنګه يې د الهياتو او انجيل په اړه ګڼ شمېر درسونه ورکړل.

-ژنيوهغه وخت يو سختګيره ښارو. هلته شراب، قمار، نڅا او احساساتي سندرې منع شوې وې، او د سرغړونکولپاره سختې سزاګانې ټاکل شوې وې. د خلکو کليسا ته تګ قانوني اجباري و، او دا شرط هم و چې د کشيشانو ويناوې دې اورېدې او مفصلې وي.

ketabton.com - The Digital Library

-کالوين خلک دي ته هڅول چي د ديني عالمانو سره بحث وکړي او د علم زده کړه وکړي. د هغه په دوره کي د ژنيو پوهنتون هم تاسيس شو.

-خوکالوين يو متعصب سړی هم و، ملحدانو او سرغړونکوته يې سخته سزا. د هغه له مشهورو قربانيانو څخه يو هسپانوي ډاکټر و چي سرويتوس نوميده. هغه د تثليث (پلار، زوی او روح القدس) عقيده نه منله. کله چې ژنيو ته راغی، کالوين هغه ونيوه، محاکمه يې کړاو په ۱۵۵۳ کال کې يې د سوځولوله لارې اعدام کړ. همدارنګه يې هغه کسان هم اعدام کړل چې د جادو په تورنيول شوي وو.

-کالوين په ۱۵۶۴ کال کې وفات شو. د هغه مېرمن په ۱۵۴۹ کال کې مړه شوې وه، اوله هغې څخه يې يو ماشوم هم درلود چې د زېږون پرمهال مړ شو.

-د کالوين اهميت يوازې د هغه په ديني نظريو کې نه، بلکې په سياسي فعاليتونو او هغه هڅوکې وچې غوښتل يې خپل افکارخلکوته ورسوي. هغه د انجيل په واکمنۍ او اهميت ټينګارکاوه، د روم د کاتوليک کليسا واک يې نه مانه. لکه لوتر، اوغسطين او پولس، هغه هم باور درلود چې ټول انسانان ګناهکاران دي او د اصلي ګناه وارثان دي. د هغه په نظر نجات د ښوعملونو له لارې نه، بلکې د ريښتيني ايمان له لارې ترلاسه کېږي.

-هغه باور درلود چې خدای مخکې له مخکې ټاکلې ده چې څوک به بخښل کېږي او څوک به عذابيږي. نوکه هر څه مخکې له مخکې ټاکل شوي وي، نو بيا خلک ولې اخلاقي اصول تعقيب کړي؟

-د کالوين ځواب دا و چې هغه کسان چې خدای د خپل رحمت لپاره له مخکې غوره کړي وي، هماغه به په عمل کې نېک، مؤمن او د ايمان څښتنان وي. له همدې امله، نجات د نېکو عملونو په بدل کې نه ترلاسه کېږي، بلکې د خدای د ازلي ټاکنې او فضل له مخې ورکول کېږي. نېک عملونه د نجات لامل نه، بلکې د هغه پايله او نښه ګڼل کېږي.

-ما ته د دي ښېګڼه نه ده چې انسانان يوازې د نېکۍ له امله نېک کارونه کوي، بلکې مورږ نېک کارونه ځکه کوو چې خدای موږ د خپل رحمت لپاره غوره کړي يو.

-د کالفن د افکارو اغېز د ميليونونو خلکو په ژوند کې ډېر ژورو. هغه ته تر مارتين لوتر هم ډېر پيروان ورسيدل. که څه هم جرمني او د سکانډيناويا هېوادونو د لوترلارخپله کړې وه، خو هالند

ketabton.com - The Digital Library

او سویس بیا د کالفن پیروان شول. همدارنګه په پولنډ، هنګري او جرمني کې هم لږه ډله د هغه پیروان وو.

-د جنیوا ښار د دینی خلکو د واک لاندې و، یعنې «تېوکراسي» پکې حاکمه وه، نه ولسواکي. خو هدف دا و چې په پای کې خلک باید خپله حکومت وکړي. تصادف نه دی چې هغه هېوادونه چې د کالفن د مذهب مرکزونه وو، وروسته هماغه هېوادونه د ولسواکی مرکزونه شول، لکه سویس، هالنډ او بریتانیا.

-د کالفن اهمیت په دې کې دی چې د هغه افکارو په اروپا او امریکا کې ژور اغېز وکړ. سمه ده چې مارتین لوتر د پروتستانت مذهب بنسټ ایښودونکی او بلونکی و، خو کالفن د دې مذهب په خپرولو او ټینګولو کې ډېر لوی رول ولوباوه، د سلګونو کلونو لپاره او د میلیونونو خلکو په منځ کې. له همدې امله باید د هغه نوم د لوتر تر نوم وروسته راشي، خو د فولتیر او روسو په پرتله مخکې ځای لري، ځکه چې د هغه معنوي اغېز ډېر ژور او ډېر پراخ و.

ketabton.com - The Digital Library

٥٦ - ولیم مورټون : (1819- 1868 م) .

-شاید دا نوم د خلکو لپاره ناآشنا وي، خو دا سړی د ډېرو نامتو کسانو په پرتله ژور اغېز لرونکی و، ځکه همدا سړی د جراحي عملیاتو په ترڅ کې د بې‌حسی (تخدیر) د داخلولو اصلي مسوول ګڼل کېږي.

-په تاریخ کې ډېر لږ داسې پېښې شوې چې یو اختراع دې دومره لوی شور او ژور اغېز رامنځته کړی وي لکه د بې‌حسی (انستیزیا) کشف. دا و اقعاً یو وحشتناک حالت و چې ناروغ به د عملیاتو پر مهال سترګې پرانیستې ساتلې. ډاکټر به د هغه نس پرې کاوه او هډوکي به یې شلول، او ناروغ به دا ټول احساسول او چیغې به یې وهلې. نو د دې درد او کړاو پای ته رسول یو ستر او د ستاینې وړ کار و.

-مورټون په ۱۸۱۹ کال کې د امریکا د ماساچوسټس ایالت په چارلټن ښار کې وزیږید. هغه د غاښونو دجراحي زده کړه وکړه او د غاښونو د ډاکټر په توګه یې کار کاوه. هغه د یوې بلې دلې ډاکټرانو سره د بې‌حسی په موضوع هم کار وکړ، خو دا هڅې کومه پایله ورنه کړه.

ketabton.com - The Digital Library

-وروسته په هماغو کلونو کې ډاکټر ولز وموندله چې د «خندوونکي ګاز» په وسیله د غاښونو بېحسي ممکنه ده، او هغه بریالی هم شو. خو بده برخه یې دا وه چې هغه د خپلو تجربو د ډاکټرانو مخې ته په ورانديې کولو کې ناکام شو.

-د مورتون تخصص د مصنوعي غاښونو جوړول و، او د دې لپاره یې د زړو غاښونو او ریښو ایستل اړین و، چې دا کار ډېر دردناک و. هغه پوه شو چې خندوونکی ګاز د ناروغانو د درد د کمولو لپاره ښه حل نه دی.

-نو هغه د ایتر کارولو ته مخه کړه. مخکې تر ده دري پېړۍ وړاندې ډاکټرانو موندلې وه چې ایتر د بېحسی خاصیت لري، او دا کشف یو سویسي ډاکټر پاراسلسوس کړی و، خو تردې مخکې هېڅچا د جراحي عملیاتو پر مهال نه وه کارولی.

-مورتون ایتر لومړی په حیواناتو وازمایه، بیا یې پر خپل ځان وکاراوه، او وروسته یې د غاښ ایستلو په عملیاتو کې هم وکاراوه. په ۳۱ سپتمبر ۱۸۴۶ کې هغه لومړی ځل د یوه ناروغ په عملیاتو کې ایتر وکاراوه. یو ناروغ چې د غاښونو له سخت درد څخه کړېده، مورتون ته راغی او ویې ویل چې د هر ډول درد زغم ته تیار دی، خو یوازې دې د غاښ درد تری لرې شي. مورتون ورته ایتر ورکړ او عملیات یې وکړل. کله چې ناروغ له بېحسی راویښ شو، ویې ویل چې هېڅ درد یې نه وه احساس کړی.

-مورتون ډېر جراحي عملیات د ډاکټرانو په مخکې ترسره کړل، او ورځپاڼو هم دا لوی کشف خپور کړ. وروسته د ډاکټرانو ترمنځ سخت بحثونه پیل شول چې د دې لوی لاسته راوړنې اصلي حق د چا دی: څوک لومړی کس و چې ایتر یې د جراحي عملیاتو د درد کمولو لپاره وکاراوه؟

-ډاکټرانو دا نوی ماده په پراخه توګه وکاروله، خو د هغې اصلي مخترع یې یاد نه کړ او نه یې هغه ته کوم مکافات ورکړل. له همدې امله ډاکټر مورتون په نااميدی او غم اخته شو، او په ۱۸۶۸ کال کې په نیویارک ښارکې بېوزله ومړ، په داسې حال کې چې لا ۴۹ کلن شوینه وه .

-نن ورځ د جراحي په ټولو عملیاتو کې د بېحسی په اهمیت کې هیڅوک هېڅ شک نه لري، خو پوښتنه دا ده: تر کومه حده د ایتر د بېحسی د کشف او د ډاکټر مورتون د رول اصلي فضیلت دی؟ او ایا هغه و اقعاً د نورو ډاکټرانو په پرتله لوړ مقام لري؟

ketabton.com - The Digital Library

-اکيداً، مورتون د ۱۸۴۶ کال د اکتوبرپه میاشت کې د خپلې مشهورې تجربې په ترسره کولوسره د طب او جراحی د تاریخ بهیربدل کړ. د هغه د نقش ترټولو روښانه ثبوت هغه عبارتونه دي چې د هغه په قبرليکل شوي دي:

»ویلیم مورتون د تنفس له لارې د بې حسی مخترع او موندونکی دی، چې د جراحي عملیاتوپرمهال یې درد کم کړ. د هغه تر مخه جراحي یو عذاب و، خو وروسته له هغه علم وتوانېد چې درد کنټرول او له منځه یوسي«.

ketabton.com - The Digital Library

57- ولیم هاروي :(۱۵۷۸- ۱۶۵۷ م) .

-ویلیم هاروي هغه انګلیسي ډاکټرو چي د ويني د دوران (دورې) او د زړه دندې يې كشف كړې. هغه په ۱۵۷۸ کال كي د فولكستون په ښاركي وزيږيد. د هغه لوى كتاب «د حيو اناتو د زړه او ويني د حركت د تشريح مطالعه» په ۱۶۲۸ کال کي خپور شو. دا کتاب د ډېرو پوهانو له نظره د فزيولوژۍ په تاريخ کي ترټولو مهم اثر ګڼل کيږي، ځکه همدا کتاب د عصري فزيولوژۍ پيل ګڼل کيږي. د دي كتاب اهميت يوازې په ګټه اخيستنه کي نه و، بلكي په دې کي و چي د زړه د کار، د ويني د دوران او د انسان د بدن د فعاليت د پوهېدو نوې لارې يې روښانه کړې.

-نن ورځ دا خبره ډېره ساده ښکاري چي وينه دوران لري، خو تر هاروي مخکي دا خبره روښانه نه وه.

-د هاروي ترزماني مخکي د ژوند د علومو پوهانو داسي نظريات لرل:

-خواږه د زړه په دننه کي په وينه بدلېږي.

۲ -زړه وينه ګرموي.

۳ -د ويني رګونه د هوا څخه ډک دي.

۴ -زړه د «ژوندي روحونو» فابريكه ده.

۵ -وينه په شريانونو او رګونو کي كله د زړه لوري ته ځي او كله تري لري کيږي.

ketabton.com - The Digital Library

-جالينوس، چې د لرغوني يونان د طب پلار ګڼل کېږي او د وينې رګونو تشريحات يې کړي وو، هېڅکله دا شک نه وه کړی چې وينه دوران لري. حتی د هاروي له کتاب وروسته هم ډېروډاکټرانو دا نه منله چې وينه له زړه څخه وځي او بېرته ورګرځي، او دا چې زړه د دې دوران اصلي عامل دی.

-هاروي خپله نظريه په ساده حسابي ډول هم ثابته کړه. هغه ويل: که د زړه هرضربان کې نږدې دوه اونس وينه وځي او په يوه دقيقه کې شاوخوا ۷۲ ضربانه وي، نو په يوه دقيقه کې نږدې ۵۴۵ پونډه وينه حرکت کوي. خو دا اندازه د يو عادي انسان له ټول بدن او د هغه له ټولې وينې څخه هم ډېره ده. نو له همدې ځايه دا روښانه شوه چې وينه حتماً د زړه له لارې بهر کېږي او بېرته ورننوځي.

-هاروي نږدې نهه کاله څېړنه، تحليل، مشاهده او تشريح وکړه تر څو دا تصوير ورته په بشپړه توګه روښانه شول.

-هاروي دې پايلې ته ورسېد چې زړه وينه پمپ کوي، يعنې وينه له زړه څخه بهر ځي او بيا بېرته ورته راګرځي. خو په پيل کې د ده دې نظرته د پوهانو له خوا هېڅ ډول تاييد ورنه کړل شو. بيا هم، د هغه له مړينې وروسته وروورو پوهان دې حقيقت ته ورسېدل چې هغه په حقه و.

-هاروي د جنين (د نازېږېدلي ماشوم) په علم کې هم نظريات لرل. هغه د دقيقې مشاهدې په ځواک کې ډېرممتازو. د هغه کتاب چې په ۱۶۵۱ کال کې د «د حيوا ناتوتوليد» په نوم خپورشو، -د جنين پوهنې (ايمبريولوژی) د علم د رښتيني پيل نښه ګڼل کېږي. هغه د هغه نظريې مخالفت وکړچې و ايي جنين له پيل څخه د بشپړ ماشوم ټول اجزا لري، خو يوازې ډېرکوچنی وي. د هغه له نظره جنين په تدريجي ډول جوړېږي او وده کوي.

-د هاروي ژوند ارام، خوندوراو بريالی و. هغه واده وکړ، خو اولاد يې نه درلود.

ketabton.com - The Digital Library

58- انطوان هنري بيکريل : (۱۹۰۸ – ۱۸۵۲)م .

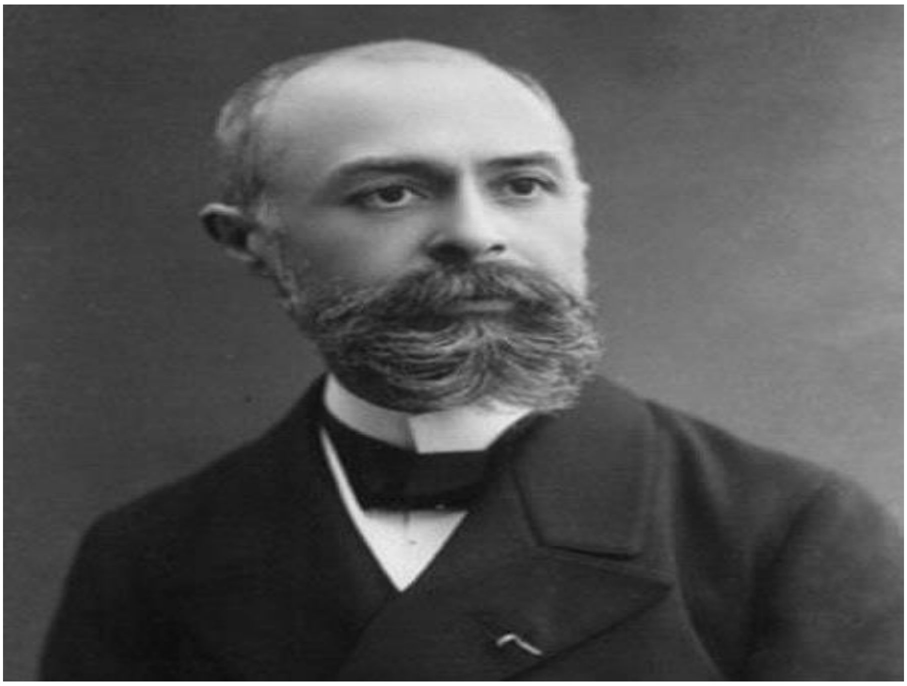

-انطوان هنري بيکريل د اشعاع (راډيو اکتيو فعاليت) موندونکی و. هغه په ۱۸۵۲ کال کې په پاريس، فرانسه کې وزېږېد. په ۱۸۸۸ کې يې دوکتورا واخيسته. په ۱۸۹۲ کې د پاريس د طبيعي تاريخ موزيم کې د تطبيقي فزيک استاد شو. دا په زړه پورې خبره ده چې ده هماغه څوکۍ وکاروله چې مخکې يې پلار او نيکه هم د فزيک تدريس لپاره کارولې وه، او وروسته يې زوی هم همدا کار وکړ.

-بيکريل د علومو په يوه انستيتوت کې استاد و. همدلته يې خپل لوی کشف وکړ، او ترمرګه پورې په همدې دنده کې پاتې شو.

-د هغه له کشف څخه يوکال مخکې، الماني عالم ويلهم رونتګن د ايکس شعاع (X-rays) کشف کړې وې، چې دا کشف د علمي نړۍ لپاره يوه لويه زلزله وه. بيکريل په دې فکرکې شو چې ايا له کومې بلې مادې هم د ايکس شعاعو په څېر وړانګې ترلاسه کېدای شي که نه، نو يې په ځينو مشعشوکرسټالونوتجربه وکړه. هغه دا کرسټالونه د تورکاغذ لاندې کېښودل اود لمرپه وړانګو يې وځلول، بيا يې د لمره لرې کړل. هغه وليدل چې د دې کرسټالونو نښې په تورکاغذ کې ښکاره شوې دي.

ketabton.com - The Digital Library

-له دې څخه يې دا پايله واخيسته چې امکان لري د ايکس شعاعوبله سرچينه هم وي، نه يوازې هغه چې رونتګن موندلې وه. خوپه تصادفي ډول يې دا هم وموندله چې د يورانيم کرستالونه حتی پرته له لمر اوپه تياره کې هم وړانګې خپروي.

-هغه تجربه څوځله تکرارکړه اودې نتيجې ته ورسېد چې د يورانيم مالګې په خپله، حتی په تياره کې هم، وړانګې خپروي. او نړۍ دا وړانګې وروسته د «بيکريل وړانګو» په نوم وپېژندلې.

-بيکريل دا هم وښودله چې د يورانيم وړانګې کيمياوي نه دي، بلکې د يورانيم د ذاتي خاصيت برخه ده.

-په ۱۸۹۶ کال کې يې د دې کشف په اړه اووه علمي مقالې خپرې کړې. د هغوکسانوله ډلې چې دا ليکنې يې ولوستې، مېرمن ماري کوري وه. هغې هم وروسته وموندله چې توريوم هم شعاعي ماده ده. هغې له خپل مېړه پيير کوري سره کاروکړ، چې مخکې يې پولونيم اوراديم کشف کړي وو، او دا دواړه هم شعاعي عناصروو. پيير او ماري کوري لومړني کسان وو چې د دې پديدې لپاره يې د «راډيو اکتيف فعاليت» اصطلاح وکاروله.

-وروسته نورو پوهانولکه رذرفورډ هم دا پديده وڅېړله.

-وروسته پوهانووموندله چې د بيکريل وړانګې په حقيقت کې د بېلابېلو ډولونوشعاع لري. هغوی دا شعاعوې په درې نومونونومولې: الفا، بيتا اوګاما.

-پوهانودا هم درک کړه چې دا وړانګې د انرژۍ يوه بڼه ده چې له دغوعناصرو څخه بهروځي. دا واقعاً حيرانوونکې خبره وه چې دومره ډېره انرژي د اتوم له دننه څخه راووځي. تردې کشف مخکې پوهانودا نه منله چې د اتوم په هسته کې دومره لويه انرژي ذخيره ده.

-په ۱۹۰۳ کال کې د نوبل جايزه په فزيک کې د پيير او ماري کوري ګډې جوړې ته ورکړل شوه. پيير کوري په ۱۹۰۸ کال کې وفات شو.

-راډيو اکتيف فعاليت ډېر مهم دی، ځکه چې مستقيمې عملي پايلې لري، لکه د سرطان درملنه. دا د علمي څېړنولپاره هم ضروري دی، اومورته د هستهيي جوړښت په اړه ډېر معلومات راکوي. همدارنګه دا د کيمياوي، لرغونپوهنې اوځمکپوهنې په څېړنوکې هم کارول کېږي. د دې فعاليت ترټولو مهمه موندنه دا ده چې د اتوم په هسته کې ډېره ستره انرژي ذخيره ده.

ketabton.com - The Digital Library

-نړدې پنځوس کاله وروسته له دې کشفه، انسانانو د هستهيي انرژۍ د خوشې کولو لارې وموندلې. د دې لومړی عملي استعمال د هيروشيما پرښارد اټومي بم غورځول و، چې د يورانيم له اټومونو څخه جوړشوی و؛ يعني موږ هماغه ستره انرژي ازاده کړه چې د يورانيم په ذراتوکې ذخيره وه.

-دا انصاف نه دی چې يوازې بيکريل ته د اشعاع يا هستهيي انرژۍ د کشف ټول شرف ورکړل شي، ځکه له هغه مخکې او وروسته ډېر نورو پوهانو هم پکې برخه لرله. خو بيا هم د بيکريل کشف د نوې زمانې په علم کې يوه مهمه تاريخي نښه پاتې کېږي.

-د بيکريل اولېوينهوک ترمنځ يو ورته والی شته؛ لکه څنګه چې لېوينهوک به د اوبو په يوه څاڅکي کې حيرانوونکې نړۍ وموندله، همدارنګه بيکريل د مشعشع فلزپه يوه ذره کې ستره نړۍ کشف کړه. دواړو خپل کشفونه په تصادفي ډول وکړل، خو دا تصادف يوازې هغه وخت ګټورشو چې دوی د تل لپاره د څېړنې او پلټنې په کاربوخت وو.

-خوبيا هم بيکريل بايد له لېوينهوک وروسته ياد شي، ځکه د ميکروبونوکشف د خلکوپه ورځني ژوند کې ډېر مستقيم او قوي اغېزدرلود.

-له همدې امله بيکريل ترهغه ايټالوي عالم انريکوفرمي ډېرمهم دی، ځکه فرمي په دې برخه کې د اټومي بم د جوړولو په چاروکې بوخت و.

59- مندل : ۱۸۲۲ (- ۱۸۸۴ م) .

ketabton.com - The Digital Library

-هغه جریجور مندل دی چې په تاریخ کې د وراثت د قوانینو د موندونکي په نوم پېژندل کېږي. او هغه يو مبهم او لږ پيژندل شوی شخصيت و. مندل يو اتريشي راهب و چې له علمي څېړنو سره يې ډېره مينه لرله. له همدې امله د هغه حیرانوونکي علمي کشفونه د هغه د زماني پوهانو له خوا یا نادیده شول او یا یې ورته ډېره پاملرنه ونه کړه.

-مندل په ۱۸۲۲ کال کې په هيتسندورف کې وزېږېد، چې هغه وخت د امپراتورۍ یوه برخه وه، خو اوس په چکسلواکيا کې موقعيت لري. په ۱۸۴۳ کې هغه د يوه دير (صومعې) غړی شو. په ۱۸۴۷ کې کشيش شو. هغه هڅه وکړه چې ښوونکی شي، خو د ژوند او ځمکپوهنې په ازموينو کې ناکام شو.

-وروسته يې د ويانا پوهنتون ته لاړ ترڅو زده کړې وکړي. له ۱۸۵۱ تر ۱۸۵۳ پورې يې ځان د رياضياتو او علومو زده کړو ته وقف کړ، خو کوم رسمي تعليمي سند يې ترلاسه نه کړ. بيا هم هغه د دير په ښوونځي کې تدريس پيل کړ.

-په ۱۸۵۶ کال کې يې په نباتاتو باندې خپلې تجربې پيل کړې.

-او په ۱۸۶۵ کال کې يې د وراثت مشهور قوانين وموندل.

-مندل خپلو څېړنو ته دوام ورکړ او مقالې يې په نامعلومو مجلو کې خپرولې. هغه خپل کارونه د وخت لويو پوهانو ته هم ولېږل، خو هېچا ورته پاملرنه ونه کړه.

-کله چې مندل وفات شو، هيڅوک نه پوهېده چې دې سړي څه کړي، څه ته يې هڅه کړې او څه يې کشف کړي دي. هغه ژوند په ناپېژندګلوی کې تېر کړ او په همااغه حالت کې مړ شو.

-خو د مندل څېړنې وروسته په ۱۹۰۰ کال کې بيا وموندل شوې. درې پوهانو په جلا توګه دې پايلو ته ورسېدل: هالنډی ډی فريز، جرمنی کورنس، او اتريشی فون تسچېرماک. دوی درېواړه بې له يو بل څخه کارکاوه، خو ټولو د مندل د قوانينو تاييد وکړ او اعلان يې وکړ چې د دوی موندنې د مندل د مخکېنيو پايلو تصديق دی.

-دا يوه داسې پايله وه چې درې بېلابېل پوهان په يوه وخت کې ورته ورسېدل!

-نو د وراثت هغه قوانين څه وو چې مندل کشف کړل؟

-هغه وموندله چې ځينې وراثتي صفات له يو نسل څخه بل نسل ته انتقالېږي. په هغو نباتاتو کې چې ده مطالعه کړل، داسې صفات لکه د پاڼې رنګ، بڼه او اندازه، او همدارنګه د تخم

ketabton.com - The Digital Library

ځانګړتیاوې له نسل څخه بل نسل ته انتقالېدې. ده دا هم ومونده له چې دوه ډول وراثتي عوامل شته: ځینې صفات پرنورو غالبه کېږي، او مغلوب صفات له منځه نه ځي بلکې وروسته په بل شکل څرګندېږي.

-مندل دې پایلې ته د څېړنې، صبر، تینګار، د دقیقې مشاهدې او ریاضیې تحلیل له لارې ورسېد. هغه له ۲۱ زرو څخه ډېر نباتات وڅېړل، خپلې مشاهدې یې ثبت کړې، پرتله یې کړې او له هغوی څخه یې پایلې واخیستې.

-مندل هغه څوک و چې موږیې د نباتاتو او حیواناتو د وراثت علم ته ورسولو. که څه هم وروسته ډېرې څېړنې وشوې او د هغه نظرې یې تایید کړې، خو بیا هم هېڅوک تر ده وړاندې نه شول. علم هغه ته بشپړ حق ورکړ او د هغه قوانین د «مندل د قوانینو» په نوم یاد شول.

-مندل د ویلیم هاروي سره ورته ګڼل کېږي، هغه څوک چې د وینې دوران یې کشف کړ، او د هغه کشف د تاریخ یو لوی بدلون و.

60- جوزیف لیستر: (۱۸۲۷ – ۱۹۱۲) م .

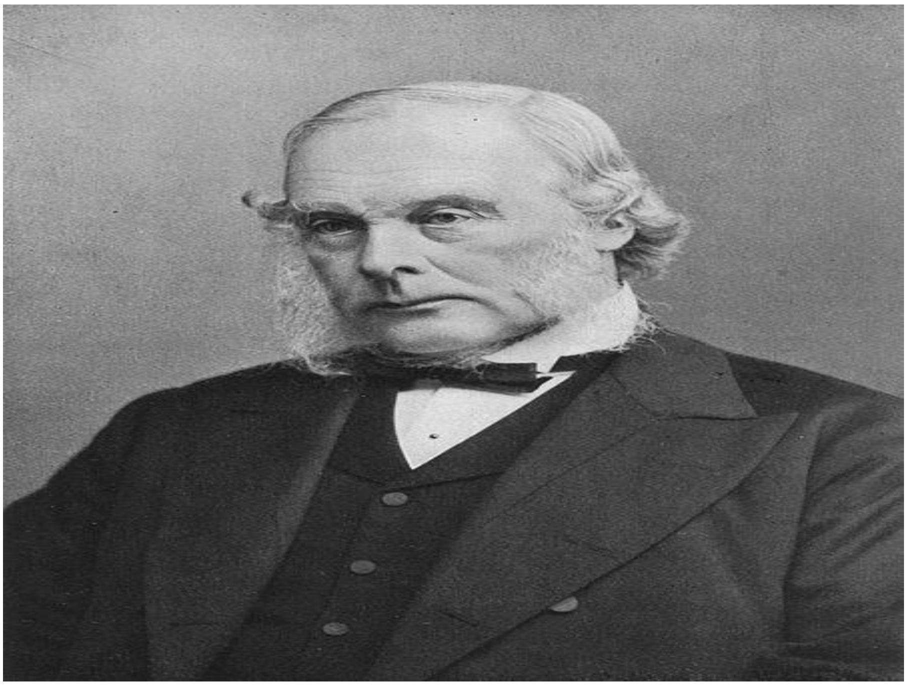

-جوزیف لیستر هغه بریتانوي جراح و چې په جراحي عملیاتوکې یې د تعقیم (ستربل کولو) طریقه اختراع کړه. هغه په ۱۸۲۷ م کال کې د انګلستان په اپټن کې وزیږېد. په ۱۸۵۲ م کال کې یې د لندن له پوهنتون څخه د طب سند واخیست. هغه یو تکړه زده‌کوونکی و. په ۱۸۶۱ م کال کې د ګلاسګو

ketabton.com - The Digital Library

په شاهي روغتون کې جراح شو، او همدلته يې د عملياتو پر مهال د تعقيم او پاکوالي استعمال ته لاره وموندله.

-ليستر د هغو ناروغانو له ډېر شمېر مړينې څخه سخت اندېښمن شو چې له عملياتو وروسته به مړه کېدل. د دې مړينو سبب اکثره انتان او د زخم خرابوالی و. هغه هڅه وکړه چې د عملياتو خونه تروسه وسه پاکه وساتي، خو بيا هم د مړينو شمېر کم نه شو. ځينو ډاکټرانو فکر کاوه چې د روغتون شاوخوا بخارات د مرګ سبب دي، خو ليستر په دې نظر قانع نه و.

-په ۱۸۶۵م کال کې هغه د فرانسوي عالم لوئس پاسټر څېړنه ولوستله او د ميکروبونو (جر اثيمو) نظريه يې ترې زده کړه. له همدې ځايه هغه ته روښانه شوه چې که جراثيم د ناروغۍ سبب وي، نو بايد له منځه يوووړل شي څو زخمونه عفونت و نه کړي. له همدې امله يې د کاربوليک اسيد (فنول) په توګه د ضدعفوني کولو ماده وکاروله. ليستر به خپل لاسونه، جامې او د جراحی ټول وسايل ضدعفوني کول، حتی د عملياتو د خونې هوا به يې هم د کاربوليک اسيد په واسطه پاکوله.

-هغه لومړی علمي ليکنه د عملياتو څخه مخکې د تعقيم د اصولو په اړه خپره کړه، خو په پيل کې ډاکټرانو د هغه نظريه ونه منله. وروسته يې جرمني او امريکا ته سفرونه وکړل او هلته يې د خپلو تجربو او پايلو په اړه ويناوې وکړې، څو ډاکټران قانع کړي چې د وسايلو، لاسونو، جامو او د عملياتو د خونې پاکوالی اړين دی.

-وروسته د هغه نظريو ته علمي ارزښت ورکړل شو، او افتخاري لقبونه يې ترلاسه کړل. هغه د ملکې ويکتوريا ځانګړی جراح هم و. واده يې وکړ خو اولاد يې نه درلود، او په ۸۵ کلنۍ کې وفات شو.

-د ليستر د هڅو له برکته د جراحي وروسته د مړګونو شمېر د پام وړ راکم شو، او د ميليونونو انسانانو ژوند وژغورل شو. که څه هم د تعقيم طريقې وروسته ډېرې پرمختللې شوې، خو د دې بنسټيزه مفکوره د ليستر له کارونو او څېړنو سرچينه اخلي.

ketabton.com - The Digital Library

61- نيکولاس اوتو: (۱۸۳۲ – ۱۸۹۱)م .

-نيکولاوس آګست اوتو هغه جرمن عالم و چې د داخلي احتراق څلور-سټروک انجن يې اختراع کړ. دا اختراع وروسته د سلګونو ميليونو موټرو لپاره بنسټيزه نمونه وګرځېده.

-داخلي احتراق انجن هغه دی چې په زوروا کو، موټرسايکلونو او د صنعت په بېلابېلو ماشينونو کې کارول کېږي. همدارنګه د هوايي الوتکو د اختراع لپاره يې هم بنسټيز اهميت درلود. تر۱۹۳۹م کال پورې، کله چې جټ الوتکې راڅرګندې شوې، د ډېرو ماشينونو تکيه پرهمدې داخلي احتراق انجن وه چې اوتو يې بنسټ ايښی و.

-له اوتو څخه مخکې هم د موټر جوړولو څوهڅې شوې وې، خو د هغه ماشينونو د داخلي احتراق مناسب سيستم نه درلود. ځينو مخترعانو لکه زيمري مارکوس (۱۸۷۵)، آستين لوفوار(۱۸۶۲) او نيکولاس کونيو (۱۷۶۹) د موټرو نمونې جوړې کړې وې، خو د وزن او سرعت د توازن لپاره يې د عملي داخلي احتراق سيستم نه و جوړکړی.

-نږدې ۱۵ کاله وروسته له دې چې اوتو خپل انجن جوړ کړ، دوو جرمني مخترعانو کارل بينز او ګوتليب ډايملر يو عملي موټر جوړ کړ چې بازارته داخل شو. وروسته داسې نورمو ډلونه هم جوړ شول چې د بخار يا برقي بېټريو په مرسته چلېدل او د اوتو له طرحې سره يې سيالي کوله، خو د نولسمې پېړۍ د موټرو ۹۹ سلنه د اوتو پر نظريه ولاړو و.

ketabton.com - The Digital Library

-حتی د ډيزل انجنونه او د باروړلو موټرونه، بسونه اوکښتی هم د داخلي احتراق له همدي اصل څخه استفاده کوي.

-ډېری اختراعات د انسانیت لپاره ګټورتمام شوي دي، پرته له وسلو او چاودېدونکو موادو څخه. البته هېڅوک نه غواړي چې د یخچال یا پنسلین تولید محدود شي. خو د موټرو او الوتکو کارونه ځېني منفي اغېزې هم لري، لکه شور، د چاپېریال ککړتیا، د انرژی مصرف او د زړګونو انسانانو د ژوند له لاسه ورکول. سره له دې، هېڅوک د دې وسایلو د بندولو غوښتنه نه کوي.

-په حقیقت کې یوازې په متحده ایالاتو کې شاوخوا سل میلیونه موټرونه موجود دي.

-او په بازارکې لسګونه ډولونه او بړ اندېونه شته، چې انسان ته دا فرصت ورکوي چې د کوچني، لوی، ښکلي، ارزانه یا ګران موټر انتخاب وکړي. دا موټرونه په هرځای کې د پارک کولو امکانات لري، او د دې صنعت په شاوخوا کې سلګونه زره کارګران کارکوي، زرګونه فابریکې فعالیت کوي او لسګونه زره شرکتونه په کې برخه لري. دا ټول د نړیوالې سیالی برخه ده. همدا سیالي ده چې د کیفیت د لوړوالي سبب شوې، ځکه شرکتونه هڅه کوي د مصرفوونکي اړتیاوې، ذوق او آرامتیا پوره کړي او د هغه پیسې خپلې کړي.

-نیکولاوس اوتو په ۱۸۳۲ م کال کې د جرمني په هولسهاوزن ښارکې وزېږېد. د هغه پلارهغه مهال مړ شو کله چې اوتو لا کوچنی ماشوم و، له همدې امله یې زده کړې بشپړې نه کړې او په شپاړس کلنۍ کې یې ښوونځی پرېښود. وروسته یې سوداګریزو کارونو ته مخه کړه او لومړی د بقال په توګه او بیا د یوې کمپنۍ د کارمند په توګه کار پیل کړ.

-وروسته دایملروتو انید چې دا ماشین لا سپک کړي، حتی هغه یې په عادي بایسکل نصب کړ او په دې توګه یې د تاریخ لومړنی موټرسایکل جوړ کړ.

-په همدې وخت کې بل انجنیر کارل بنز له هغه هم مخکې شو؛ هغه دا ماشین په درې-څرخیز بایسکل کې نصب کړ، چې په خپل وخت کې ترټولو کوچنی او ترټولو چټک موټرګڼل کېده. د دې موټرانجن په دقیقه کې شاوخوا ۴۰۰ دورې ترسره کولې.

-وروسته د بنز او دایملر شرکتونه سره یو ځای شول او د نړی مشهور شرکت "مرسډیز-بنز" یې جوړ کړ. دلته باید د یوه لوی امریکایي مخترع هنري فورد یادونه هم وشي. د فورد مشهور موټر په ۱۹۰۸ م کال کې بازارته وړاندې شو. که څه هم هغه لومړی کس نه و چې ارزانه موټر پلورل یې پیل کړي، ځکه مخکې له هغه اولډزموبیل (۶۵۰ ډالره) او کادیلاک (۸۷۵ ډالره) هم موجود وو.

ketabton.com - The Digital Library

خو د فورد موډل ډېر ساده، منظم او له دننه څخه ډېر ښکلی و. فورد د تولید د انبوه Mass (Production له لارې خپل موټرونه په ټوله نړۍ کې خپاره کړل.

-په مجموع کې د موټر اختراع د ډېرو کسانو ګډه هڅه وه، خو د اوتو برخه پکې ډېره مهمه او بنسټیزه وه. د هغه د داخلي احتراق سیستم د موټر او حتی د الوتکو اختراع ته چټکتیا ورکړه. که اوتو نه وای، نو دا پرمختګونه به ډېر ورو شوي وای. له همدې امله نیکولاوس اوتو د معاصرې نړۍ له جوړوونکو څخه شمېرل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

62- لويس داجير: (۱۷۸۷ – ۱۸۵۱) م .

-لوئي جاك مانديه داجير هغه کس و چي د عکاسئ (فوتوګرافي) د پرمختګ په برخه کي يي په ۱۸۳۰ اوورپسي کلونوکي يي مهم رول ولوباوه.

-هغه په ۱۷۸۷م کال کي د فرانسي په شمال کي د کورژي ښارکي وزېږېد. د خپل ژوند په پيل کي يي د انځورګر (رسام) په توګه کارکاوه. کله چي يي عمرشاوخوا دېرشوکلونوته ورسېد، هغه د ځانګړي رڼا د طريقي په کارولو سره د هنري انځورونو د وړاندي کولو نوي لاره ومونده. له همدي ځايه يي هڅه پيل کړه چي د طبيعت منظري په خپلواکه توګه ثبت کړي، يعني د رسم پر ځای يي عکس واخلي.

-د هغه لومړنی هڅي د کيمرې په اختراع کي ناکامي وې. په ۱۸۲۷م کال کي هغه له يوه بل کس، جوزف نيپس سره اړيکه پيدا کړه، چي هغه هم د کيمرې د جوړولو هڅي کولي اوتريوې اندازې برياليٰ شوی و.

-وروسته دواړو پرېکړه وکړه چي په ګډه کاروکړي، خو په ۱۸۳۳م کال کي نيپس وفات شو. د دې سره سره داجير خپلي هڅي ونه درولي اوکارته يي دوام ورکړ.

-په ۱۸۳۷م کال کي داجيريوعملي فوتوګرافي سيستم اختراع کړچي د "داجير سيستم" په نوم مشهورشو.

ketabton.com - The Digital Library

-په ۱۸۳۹م کال کي يې خپل کارپه عامه توګه وړاندي کړ، خودا اختراع يې ثبت نه کړه. په بدل کي فرانسوي حکومت هغه او د نيپس کورنی ته مياشتنی معاش وټاکه. دداجير دا اختراع په نړيواله کچه ډېره وستايل شوه، او هغه د خپل وخت د يوه اتل په توګه وپېژندل شو. خلکوورته د عزت القاب ورکړل او هرځای د درناوي غونډې ورته جوړې شوې. وروسته هغه له علمي فعاليتونو څخه لرې شو او په ۱۸۵۱م کال کي د پاريس په نږدې سيمه کي وفات شو.

-دغه اختراع د خلکو په ژوند کې ډېر لوی بدلون راوست؛ د افرادو او دولتونو په کچه يې اغېز وکړ. وروسته فوتوګرافي او سينمايي عکاسي پراخه پرمختګ وکړ، خو د دې بنسټيزه برخه د همدې سړي، داجير، کارګټل کېږي.

-البته ځينې تاريخپوهان دا هم وايي چې نيپس هم مهم رول درلود، ځکه هغه داسې ماده وموندله چې که د کيمرې په وسيله پرې رڼا ولګېږي، تصوير پرې ثبتېږي. له همدې امله ځينې کسان د نيپس مقام د داجيرله مقام سره برابرګڼي.

-په همدې وخت کې يو بريتانوي عالم، تالبوت، د عکاسی لپاره د بلې طريقې اختراع ته ورسېد. دا طريقه د دې پر بنسټ وه چې لومړی منفي (نيګيټيف) عکس اخيستل کېږي، او بيا هغه څرګند (پوزيټيف) کېږي او د اوسني معمول مطابق چاپ کېږي.

-له همدې وروسته د کيمرې، عدسو، حساس کاغذ (لوند او وچ)، او د عادي او سينمايي عکاسی فلمونو په برخه کې ډېر پرمختګونه وشول. وروسته بيا داسې پولاروید فلمونه هم جوړ شول چې عکس اخلي، بيا د لمر په مرسته ژروچېږي او رنګونه يې په چټکی سره ښکاره کېږي.

سره له دې ټولو پرمختګونو، هغه مهم ګام چې داجير اخيستی و، هېڅ ترهغه مخکې نه و اخيستی. له همدې امله د هغه اختراع، چې يوازې ده ته منسوبه ده، هغه ته په تاريخ کې د عکاسی د يو لوړ او ځانګړي مقام حق ورکوي.

63- ستالين : (۱۸۷۹ – ۱۹۵۳) : م .

ketabton.com - The Digital Library

-ستالين د خپل اصلي نوم له مخې يوسف ويساريونوويچ جوګاشويلي و. هغه د شوروي اتحاد اوږدمهاله ديکتاتور و. په ۱۸۷۹م کال کې د جورجيا د قفقاز په ګوري ښارکې وزيږېد. د هغه مورنۍ ژبه جورجيايي وه، چې له روسي ژبې څخه په بشپړډول بېله ژبه ده، او هغه وروسته روسي ژبه زده کړه، خو په ځانګړې لهجې يې خبرې کولې.

-ستالين د يوې ډېرې بې وزلې کورنۍ څخه و. پلار يې يو سنګکار(سباک) و چې ډېر شراب به يې څښل او په نشه کې به پر څمکه لوېده او خپل زوی ستالين به يې واهه. پلارېې هغه مهال مړ شو چې ستالين يوازې يوولس کلن و. وروسته هغه د کليسا ښوونځي ته ولاړ، او کله چې لوی شو، د تفليس ښارد مذهبي ښوونځي ته داخل شو.

-په ۱۸۹۹م کال کې له دې ښوونځي څخه وشړل شو، ځکه چې هغه د انقلابي او"زيان رسوونکو" افکارو خپرولو تورپرې لګېدلی و. وروسته يې د پټو کمونيستي فعاليتونو سره اړيکه پيدا کړه. کله چې په کمونيست ګوند کې وېش رامنځته شو، هغه د بلشويک ډلې سره يو ځای شو، او تر۱۹۱۷م کال پورې د ګوند فعال غړی پاتې شو. په همدې موده کې څو ځله د پوليسو له خوا ونيول شو، خو د بند موده يې لنډه وه او سزاوې يې نسبتاً سپکې وې. څو ځله له زندانه وتښتېد، چې ځينې خلک دا انګېرنه کوي چې ښايي د پوليسو سره يې هم اړيکې لرلې وي. ويل کېږي چې په همدې وخت کې يې د "ستالين" نوم خپل کړ، چې معنی يې "سخت سړی" ده.

ketabton.com - The Digital Library

-ستالين د ۱۹۱۷م کال د روسيې په انقلاب کې ډېر مهم رول نه درلود، خو په ورپسې دووکلونوکې ډېر فعال شو. هغه د کمونيست ګوند عمومي منشي شو، چې دې مقام هغه ته د ګوند په اداره کې مهم رول ورکړ او د هغه د ځواک د زياتېدو سبب شو.

-د لينين له مرګ وروسته، ښکاره وه چې لينين غوښتل ليون تروتسکي يې ځای ناستی شي، ځکه هغه ستالين ډېر سخت او افراطي باله او غوښتل يې چې له مقامه لرې شي. خو د لينين له مړينې وروسته په ۱۹۲۴م کال کې ستالين واک ته ورسېد او د لينين وصيت يې عملي نه کړ.

-ستالين له دوو نورو مشرانو (کامنيف او زينوويف) سره يو درې اړخيز اتحاد جوړ کړ، او په ګډه يې تروتسکي له منځه يووړ. وروسته ستالين له خپلو همدې ملګرو هم خلاص شو او واک يې په بشپړ ډول يوازې خپل کړ. تر ۱۹۳۰م کال وروسته هغه د شوروي اتحاد يوازينی واکمن شو.

-له همدې وخت وروسته ستالين د پراخو او خونړيو تصفيوي عملياتو پيل وکړ.

-د ستالين د لومړنيو جسمي تصفيوي اقداماتو له ډلې څخه د هغه دخپل نږدې سلاکار سرګي کيروف وژنه وه، چې د ۱۹۳۴م کال د ډسمبر په لومړۍ نېټه ترسره شوه. ويل کېږي چې د کيروف د له منځه وړلو امر پخپله ستالين ورکړی و.

-وروسته ستالين د انقلاب په ټولو مشرانو او د لينين له وخت راهيسې فعالو کمونيستي مشرانو د "خيانت" تور ولګاوه او له منځه يې يووړل. ځينې کسانو په ښکاره ډول دا جرمونه ومنل، لکه څنګه چې ويل کېږي د امريکا ولسمشر جيفرسن هم هغه کسان تورن کړي وو چې د خپلواکۍ د ميثاق لاسليک کوونکي وو او بيا يې په اعتراف مجبور کړي او اعدام کړي وو.

-په ۱۹۳۸م کال کې هغه خوک اعدام شو چې د دغو تصفيوي عملياتو مسؤول و، چې نوم يې ياهودا و. همدارنګه د هغه ځای ناستی نيژوف هم اعدام شو، او دواړه اړايستل شوي و چې په خپلو جرمونو اعتراف وکړي.

-وروسته دا تصفيې يوازې د ګوند له غړو نه، بلکې د پوځ تر صفونو هم ورسېدې. ستالين ته داسې کس ويل کېده چې د پخواني تزار له واکمنۍ څخه څو چنده زيات کمونيستان يې وژلي وو.

-عجبه دا وه چې په همدې وخت کې چې دا خونړۍ تصفيې روانې وې، ستالين د شوروي اتحاد لپاره يو ظاهراً "ډيموکراتيک" اساسي قانون هم وړاندې کړ.

ketabton.com - The Digital Library

د ستالین په دوره کې پرروسي ولس د جبري کډ کار (Collective Farming) سخت نظام تحمیل شو، چې په حقیقت کې یو ډول جبري کارو. د ۱۹۳۰م کال وروسته، د هغه په امرله دري میلیونو څخه زیات بزګران یا د لوږې له امله یا په زندانونو کې ووژل شول، چې له امله یې د روسیې د کرنې تولید سخت کمزوری شو.

-په همدې دوره کې شوروي اتحاد د پراخ صنعتي کېدو سیاست خپل کړ، چې د څو پنځو کلنو پلانونو له لارې پرمخ وړل کېده. د دې پلانونو په پایله کې، او سره له دې چې شوروي اتحاد په دویمه نړیواله جګړه کې درانه زیانونه ولیدل، بیا هم په نړیوال ډګرکې د یو لوی ځواک په توګه راڅرګند شو او د نړۍ دوهم سترقدرت وګرځېد.

-په ۱۹۳۹ کال د اګست په میاشت کې هټلر او ستالین یو پر بل د نه تعرض کولو مشهور تړون لاسلیک کړ. له لاسلیک څخه یوازې دوه اوونۍ وروسته هټلر له لوېدیځ څخه پر پولنډ یرغل وکړ. څو اوونۍ وروسته شوروي پوځ له ختیځ څخه پرپولنډ حمله وکړه. د همدې کال په پای کې شوروي اتحاد درې هېوادونه: لاتویا، لیتوانیا او استونیا ته ګواښ وکړ. دغو درې واړه هېوادونه بې له جګړې تسلیم شول او شوروي اتحاد خپلې پراخې امپراتورۍ ته ورګډ کړل. فنلنډ له تسلیمېدو انکاروکړ، خو شورویانو پرې برید وکړ. ستالین د دې کړنو لپاره دا دلیل وړاندې کاوه چې هېواد یې د نازي خطرپروړاندې د مقابلې لپاره نوو ځمکو ته اړتیا لري.

-کله چې نازي جرمني په بشپړډول مات شو، ستالین هېڅکله هم حاضرنه شو چې د نیول شوو سیمو له کومې برخې تېرشي. همدا ډول د هغه له مړینې وروسته هم د هغه ځای ناستو همداسې سیاست تعقیب کړ.

-د دویمې نړیوالې جګړې په پای کې شوروي پوځونو د ختیځې اروپا ډېرې برخې ونیولې. ستالین له دې فرصت څخه استفاده وکړه او په هغو هېوادونوکې یې د شوروي ترنفوذ لاندې کمونیستي حکومتونه جوړ کړل. په یوګوسلاویا کې مارکسیستي حکومت جوړ شو، خو د دې هېواد دځانګړې حالت له امله د شوروي مستقیم پوځې شتون پکې نه و، نو یوګوسلاویا د شوروي تابع دولت نه شو، بلکې یوازې سیاسي نفوذ یې درلود. د دې لپاره چې نورهېوادونه د یوګوسلاویا په څېرلارغوره نه کړي، ستالین په ختیځه اروپا کې سختې اووینې تویونکې تصفیې وکړې.

-له دویمې نړیوالې جګړې وروسته د شوروي اتحاد او امریکا ترمنځ سړه جګړه پیل شوه. که څه هم ځینې تاریخپوهان وایي چې دا جګړه د ترومن له امله پیل شوه، خو ښکاره ده چې د ستالین کړنو هم پکې ډېرلوی رول درلود.

ketabton.com - The Digital Library

-د ۱۹۵۳ کال په جنوري کې شوروي حکومت اعلان وکړ چې یو شمېر ډاکټران نیول شوي، څکه چې د شوروي د ځینو مشرانو د وژلو دسیسه یې جوړه کړې وه. له همدې پېښې وروسته په نړۍ کې دا ویره خپره شوه چې ستالین ښايي د نوو تصفیو پلان لري. د همدې کال د مارچ په ۵ مه، ستالین د ۷۳ کلونو په عمر په مسکو کې د کرملین په ماڼۍ کې ومړ. د هغه مړی د لینین ترڅنګ په مشهور مقبره کې کېښودل شو، خو وروسته د ۱۹۵۶ کال په فبروري کې د خروشیف له مشهورې وینا وروسته د ستالین شهرت سخت زیانمن شو او د هغه نوم بدنام شو.

-په ۱۹۵۶ کال د فبرورۍ په میاشت کې د ستالین شهرت او نوم په بشپړه توګه خراب شو او د خلکو په نظر کې یې ارزښته او له منځه ولاړ.

-ستالین ته دیوې بریالۍ کورنۍ ژوند هم منسوب کېږي. هغه په ۱۹۰۴ کال کې واده وکړ، خو دري کاله وروسته یې مېرمن د نري رنځ له امله مړه شوه. له دې واده څخه یې یوزوی درلود چې یعقوب نومېده. په دویمې نړیوالې جګړې کې جرمنیانو بندي کړ او وړاندیز یې وکړ چې د نورو اسیرانو په بدل کې یې خوشې کړي، خو ستالین دا وړاندیزرد کړ، نو یعقوب د جرمنیانو په یوه زندان کې مړ شو.

-ستالین بیا په ۱۹۱۹ کال کې دویم واده وکړ. د هغه دویمه مېرمن په ۱۹۳۲ کال کې وفات شوه، او ځینې روایتونه وايي چې ستالین خپله هغه وژلې وه. له دې دویمې مېرمنې څخه یې یوزوی درلود چې وروسته د شوروي د هوايي ځواکونو افسر شو.

-ستالین په ۱۹۵۳ کال کې د الکولو او نشې په حالت کې ومړ، او لورېې سویتلانا په ۱۹۶۷ کال کې له روسیې څخه امریکا ته وتښتېده.

-د ستالین ترټولو مهمه ځانګړنه دا وه چې هغه یو بېرحمه اووینه تویونکی شخصیت و. هغه تل په نورو انسانانو بېباوره و او د شک په سترګه یې ورته کتل. سربېره له دې، ډېر فعال او قوي ذهن یې درلود. نږدې پنځه ویشت کاله یې پر شوروي اتحاد مطلقه واکمني وکړه، او د هغه اغېز پر سلګونو میلیونو خلکو خورا ژور و. له همدې امله ستالین د تاریخ له ترټولو لویو دیکتاتورانو څخه ګڼل کېږي، څکه هم د واک موده یې اوږده وه او هم یې د بېشمېره خلکو په ژوند او برخلیک اغېزدرلود. که څه هم ځینې خلک ماوتسه‌تونګ هم د دې لقب مستحق بولې. د دقیقو شمېرنو له مخې نه ده معلومه چې ستالین څو کسان وژلي، خو اکثره اټکلونه یې شاوخوا شل میلیونه ته رسوي.

ketabton.com - The Digital Library

-که څه هم د ستالین له مړینې وروسته د سیاسي پولیسو سختی لږې شوې، خولا هم د شوروي په نظام کې فردي آزادي او ډیموکراسي نه وه. د انسان د کرامت څرګند ارزښت په ټولنیز ژوند کې نه محسوسیده.

-کله چې د شوروي امپراتورۍ ته وکتل شي، ښکاري چې دا یې د ختیځې اروپا یوشمېر هېوادونه ترخپل واک لاندې راوستي وو، خو دا هېوادونه یې په بشپړه توګه نه شول جذبولای. د دغو هېوادونو خلک لا هم د خپلواکۍ غوښتونکي وو او د شوروي له واک څخه د بېلېدو تمایل یې درلود، او ښکاري چې ډېروخت به تېرنشي ترڅو دا بېلتون رامنځته شي.

-په تاریخي ډول دا معلومه ده چې د روسیې دامپراتورۍ لوېدیځ سرحدونه ثابت نه وو، بلکې کله به پراخېدل اوکله به کمېدل. د شوروي روسیې اوسنی مساحت د تزاري روسیې له هغه مساحت څخه ډېرکم دی چې په ۱۸۷۹ کال کې یې درلود، یعنې هغه کال چې ستالین پکې زېږېدلی و.

-ستالین به دا وياړکاوه چې ګواکې هغه لومړنی کس و چې روسیه یې صنعتي کړه، خو دا ادعا ناسمه ده. د روسیې صنعتي کېدل د ستالین له راتګه مخکې پیل شوي وو، اوکه ستالین هم نه وای راغلی، دا بهیربه بیا هم روان و.

-د تزاري دورې په وخت کې روسیه د پرمختللي صنعتي تولید له پلوه د نړۍ پنځم لوی هېواد و. خو د کډو بزګریزو فارمونو (collective farms) په اړه بیا یو څه د ستالین برخه ګڼل کېږي، ځکه چې پرته له هغه زور، جبراوویرې چې ده نافذ کړی و، دا کارد کوم بل مشرلپاره عملي نه و.

-د نړیوال کمونیزم په خپرولو کې هم د ستالین رول ته اشاره کېږي. که څه هم د کمونیزم بنسټیز نظریات د مارکس او انګلس پورې تړل کېږي، خو ستالین هم باید په دې برخه کې د یادونې وړ وګڼل شي. بې له شکه ستالین د تاریخ له هغو"منفي نوابغو" څخه و چې هم یې سترا غېزدرلود او هم یې د انسانیت لپاره درنه بیه پرېښوده.

ketabton.com - The Digital Library

64- ريني ديكارت :(۱۵۹۶ -۱۶۵۰ م) .

-رېني ديكارت د فرانسي مشهورفيلسوف، رياضيپوه او ساينسپوه و. هغه په ۱۵۹۶ کال کې د لاهاي په کلي کې وزېږېد. لومړنی زده کړې يې د خپل کلي په ښوونځي کې وکړې، اوکله چې شل کلن شو، د پو اتيبه پوهنتون څخه يې د حقوقوسند ترلاسه کړ، خو هېڅکله يې د وکالت دنده ترسره نه کړه.

-ديکارت په ځوانی کې دې پايلې ته ورسېد چې د رياضياتو پرته د پوهې په هېڅ څانګه کې بشپړ او باوري يقيني معلومات نشته. له همدې امله يې پرېکړه وکړه چې ډېر سفرونه وکړي او نړی په خپلو سترګو ووېني. ځکه چې د شتمنې کورنی غړی و، نو وتوانېد چې له فرانسې بهر اوږده موده ژوند او سفر وکړي.

-هغه د هالند، باواريا او هنګري په پوځونو کې شامل شو، خو په هېڅ جګړه کې يې ګډون ونه کړ. همدارنګه يې ايتاليا، پولنډ او ډنمارک ته هم سفرونه وکړل. د همدې سفرونو پرمهال هغه داسې يوې لارې ته ورسېد چې د حقيقت د موندلو لپاره يې يو منظم او علمي منهج باله.

-کله چې ديکارت ۳۲ کلن شو، خپل دغه منهج يې بشپړ کړ. هغه غوښتل د همدې طريقې په مرسته د انسان د پوهې په ټولو برخو کې څېړنه وکړي، څو هره موضوع په يقيني او ثابت ډول وپېژني.

ketabton.com - The Digital Library

-وروسته په هالنډ کې مېشت شو او شل کاله یې هلته ژوند وکړ. هغه هالنډ ځکه غوره کړ چې هلته د فکر او نظر ازادي موجوده وه، او غوښتل یې له پاریس د ګڼې ګوڼې او شورماشور څخه لرې، په ارامه فضا کې خپلې علمي څېړنې ترسره کړي.

-په ۱۶۲۹ کال کې یې »د عقل د لارښوونې قواعد «په نوم کتاب ولیکه، چې په هغه کې یې د خپل نوي علمي منهج اصول بیان کړي وو. دا کتاب بشپړ نه و، او داسې ښکاري چې دیکارت د هغه د خپرولو نیت نه درلود. همدا کتاب د هغه له مړینې شاوخوا پنځوس کاله وروسته خپور شو.

-د ۱۶۳۰ او ۱۶۳۴ کلونو ترمنځ دیکارت خپل منهج د بېلابېلو علومو په څېړنه کې وکاراوه. د بدن د غړو ددندو او تشریح د ښه درک لپاره یې خپله د حیو اناتو جسدونه تشریح کول. په همدې موده کې یې د رڼاپوهنې (اپتیک)، ستورپوهنې، ریاضیاتو او ګڼو نورو علومو کې خپلواکې څېړنې هم ترسره کړې.

-دیکارت غوښتل خپلې ټولې علمي څېړنې د »العالم «په نوم کتاب کې راټولې کړي. خو په ۱۶۳۳ کال کې، کله چې یې کتاب بشپړ کړ، خبر شو چې په ایتالیا کې کلیسا ګالیلیو د دې لپاره محکوم کړی چې د کوپرنیکوس د ستورپوهنې نظریه یې منلې وه، یعني دا نظریه چې ځمکه د لمر شاوخوا ځرخي. که څه هم هالنډ د کاتولیکې کلیسا له واک څخه لرې و،

-له همدې امله دیکارت غوره وګڼله چې خپل دا کتاب خپور نه کړي. وروسته یې په ۱۶۳۷ کال کې ترهغه هم مهم کتاب د »د علومو د حقیقت موندلو لپاره د عقل د سمې لارښوونې په اړه مقاله « (مقاله عن المنهج) ترعنوان لاندې خپور کړ.

-دیکارت دا کتاب د لاتیني ژبې پر ځای په فرانسوي ژبه ولیکه، څو ټول لوستي خلک یې ولوستلای شي، حتی هغه کسان هم چې پوهنتون ته نه وو تللي. هغه د دې کتاب په پای کې درې ضمیمې هم ورزیاتې کړې، چې پکې یې د خپل نوي منهج په وسیله د ترسره شویو علمي کشفونو درې بېلګې وړاندې کړې.

-لومړی ضمیمه د رڼاپوهنې (اپتیک) په اړه وه. په دې برخه کې یې د رڼا د انکسار قانون بیان کړ، د عدسو او بېلابېلو نوري وسایلو په اړه یې بحث وکړ، د سترګې د جوړښت او دندو تشریح یې وکړه، او د سترګو ناروغۍ یې هم وڅېړلې. همدارنګه یې د رڼا یوه داسې نظریه وړاندې کړه چې وروسته رامنځته شوې د رڼا د څپولې نظریې څخه هم مخکښې ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

-دويمه ضميمه د ستورو، سيارو، وريځو او بارانونو په اړه لومړنی علمي څېړنه بلل کېږي. همدارنګه ديکارت لومړنی کس و چې د وريځو پرسر د راڅرګندېدونکي رنګين کمان (قوس قزح) لپاره يې علمي تفسيرورانديې کړ.

-درېيمه ضميمه د هندسې په اړه وه. په همدې برخه کې ديکارت خپل ترټولو ستر علمي کشف، يعني تحليلي هندسه وړاندې کړه. دا يو ډېر ستر علمي نوښت و، او وروسته يې د نيوټن لپاره د تفاضل او انټګرال (Calculus) د علم د رامنځته کېدو بنسټ برابر کړ.

-ديکارت په خپلو علمي فکرونو کې دغه ډېر مهم اصل ته ورسېد چې که عقل غواړي يقيني حقيقت ته ورسېږي، نو بايد په هرڅه شک وکړي؛ که هغه د استادانو خبرې وي او که په کتابونو کې ليکل شوي مطالب. د هغه په اند، يقين له شک څخه پيلېږي.

-ديکارت خپله فلسفه په دې مشهوراصل پيل کړه» :زه فکر کوم، نوزه موجود يم «.د دې مطلب دا دی چې د انسان د ژوند ترټولو څرګند دليل د هغه فکر کول دي. ديکارت د علمي فکر له نړۍ څخه خر افات او بې‌بنسټه باورونه لرې کړل. که څه هم هغه په الله تعالی بشپړ ايمان درلود، خو کليسا يې له افکارو سره ځان هوسا نه احساساوه، ځکه هغه د هرڅه په شک کولو پيل کاوه او بيا به د عقل او دليل له لارې هماغو پايلو ته رسېده چې ديني عالمان وررسېدلي وو.

وروسته ديکارت خپل مشهور کتاب »تأملات «خپور کړ. کليسا په پای کې پرېکړه وکړه چې د هغه ټول کتابونه منع اعلان کړي. سره له دې چې ديکارت ساده او روانه ليکنه لرله، خو د هغه د علمي دقت له امله يې سبک لږ وچ او پخواني طرز په کې احساسېده.

-په ۱۶۴۹ کال کې ديکارت ته د ملکې کريستينا له خوا بلنه ورسېده .

-ملکې غوښتل چې ديکارت يې شخصي استاد شي. ديکارت په دې بلنه ډېر خوښ شو، خو يوه ستونزه موجوده وه: ملکه هره ورځ د سهار په پنځو بجو له خوبه پاڅېده او غوښتل يې چې ديکارت هم په هماغه وخت کې هغې ته درس ورکړي.

-دا کار ديکارت سخت اندېښمن کړ، ځکه هغه د اوږده خوب عادت درلود، ناوخته به راويښېده او کرمه کوټه يې خوښېده. هغه باور درلود چې تودوخه د يوه هنرمند او مفکر لپاره د روزنې او الهام غوره چاپېريال دی. ديکارت احساس وکړ چې د ده ژوند پای ته نږدې شوی او دا ملکه به يې د مرګ لامل شي. همداسې هم وشول؛ هغه د سږو په التهاب (نمونيا) اخته شو او له هغې

ketabton.com - The Digital Library

وروسته، د ۱۶۵۰ کال د فبرورۍ په میاشت کې، یعنې د ملکې له تدریس څخه یوازې څلورمیاشتې وروسته وفات شو.

-دیکارت هېڅکله واده ونه کړ، خویوه نامشروع لورېې لرله چې لا په کوچنیوالي کې مړه شوه.

-د دیکارت پر فلسفې ډېرې نیوکې وشوې، خو د یوه فیلسوف ستر اهمیت یوازې په دې کې نه وي چې نظرېې یې سمې دي که ناسمې؛ بلکې په دې کې وي چې د خلکو پر فکر او ژوند یې څومره اغېز کړی دی. له همدې امله دیکارت د فلسفې په تاریخ کې له ډېرو اغېزناکو او سترشخصیتونو څخه ګڼل کېږي.

-د همدې سترعلمي او فلسفي اغېزله امله د «الخالدون» د کتاب لیکوال دیکارت ده ته د تلپاتې سترو شخصیتونو په لړکې لوړمقام ورکړی او هغه یې د فیلسوفانو ولتېر، روسو او فرانسیس بېکن څخه هم مخکې یاد کړی، ځکه دیکارت د تحلیلي هندسې ستر علمي کشف وکړ چې د ریاضیاتو او ساینس په پرمختګ کې یې بنسټیز رول ولوباوه.

ketabton.com - The Digital Library

65- يوليوس قيصر: (۱۰۰ ق.م – ۴۴ ق.م) .

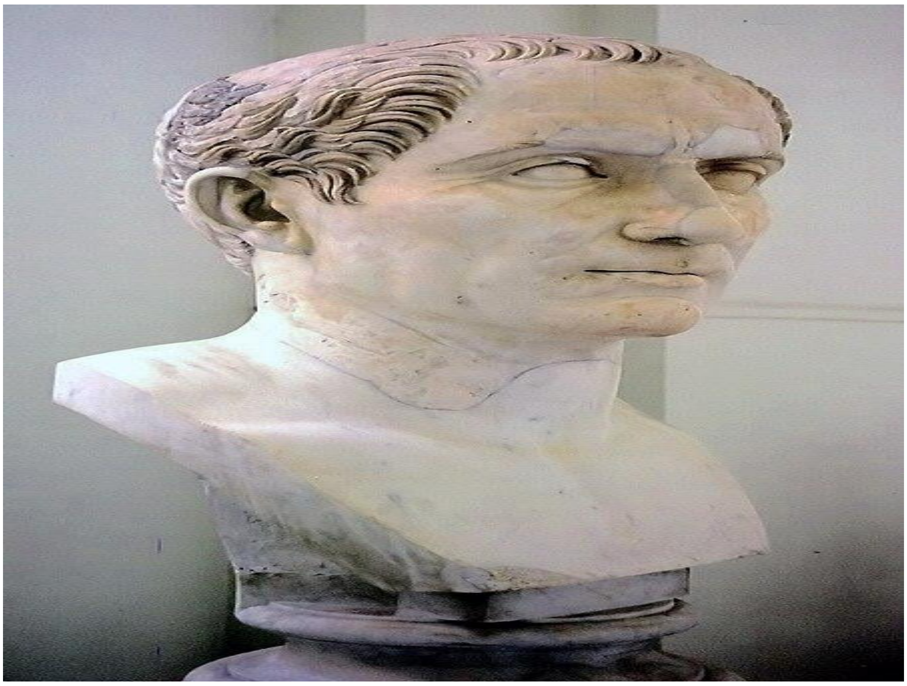

-يوليوس قيصرد روم مشهورپوځي قوماندان اوسياسي مشرو. هغه د روم په ښارکي په داسي وخت کي وزېږېد چي سياسي اوټولنيزوضعيت ډېرګډوډ اوترينګلی و.

-له ميلاد څخه مخکي په دويمه پېړۍ کي، کله چي روميانو د پونيک دويمي جګړي پرمهال د قرطاج پرضد برياوي ترلاسه کړي، يوه پراخه ستره امپراتوري يې جوړه کړه. د دغو برياوو په پايله کي روم ډېرشتمن شو.

-خو همدغو جګړو د روم ټولنه هم سخته زيانمنه کړه. د خلکو مورال يې کمزوری کړ، ډېرشتمن خلک يې له خپلو شتمنيو بې برخي کړل، او د روم سنا (د مشرانو شورا) چي د ښارد مشرانو د شورا په څېراداره وه، د دومره ستري امپراتورۍ د سمي اداري توان يې له لاسه ورکړ. د مديترانې د سيمو هغه هېوادونه چي د روم تر واک لاندي وو، د روميانو د کمزورۍ، بېوسۍ او فساد له امله له ګڼو ستونزو سره مخ وو.

-له ۱۳۳ ق.م وروسته خپله روم هم د ګډوډۍ، بې ثباتۍ، کمزوري اداري او د واک پر سر د جنرالانو، سياستوالو او خلکو د سختو شخړو ښکار شو. پوځونه سره ووېشل شول او هرلوری غوښتل چي روم ته ننوځي او ښپېړواک په لاس کي واخلي.

-د دي پراخي ګډوډۍ په مقابل کي، روميانو د يوه نوي جمهوري نظام هيله لرله.

ketabton.com - The Digital Library

-یولیوس قیصر ښايي لومړنی مهم سیاسي شخصیت و چې درک يې کړه د روم پخوانی دیموکراتیک نظام نورد دې ګډوډ وضعیت د کنټرول وړتیا نه لري، او حکومت داسې پړاو ته رسېدلی چې له ژورو بدلونونو پرته يې ژغورل ناشوني دي.

-یولیوس قیصرد یوې اشرافي او نامتوکورنۍ غړی و. هغه له کوچنیوالي ښه زده کړې وکړې او پراخه پوهه يې ترلاسه کړه. کله چې ځوان شو، سیاست ته داخل شو. په ۵۸ ق.م کې، چې ۴۲ کلن و، د درېیو ولایتونووالي وټاکل شو: د ایټالیا شمال، د ننۍ یوګوسلاویا سیمه، او د فرانسې سویلي ساحل. د هغه ترقوماندې لاندې شاوخوا شل زره رومي سرتېري وو.

-د ۵۴ او ۵۱ ق.م کلونو ترمنځ، هغه د همدې پوځ په مرسته هغه سیمې ونیولې چې نن ورځ د فرانسې، بلجیم، سویس، جرمني او هالنډ په نومونو پېژندل کېږي. سره له دې چې د هغه پوځ د مخالفو قبایلو له ځواکونو څخه په شمېرکې لږ و، خو د خپلې پوځې وړتیا، دقیقې ارزونې او غوره ستراتیژۍ په مټ يې هغوی ته ماتې ورکړه.

-وروسته يې هغو سیمو ته هم دوه ستړې پوځې لښکرکښۍ واستولې چې نن د بریتانیا په نوم پېژندل کېږي، خو هلته يې کومه پرېکنده پوځې بریا ترلاسه نه کړه.

-خو د اروپا په نورو سیموکې د هغه بریاوو هغه د روم د خلکو په نظر په یوه سترملي اتل بدل کړ. کله چې د هغه پوځې ځواک لږ څه کمزوری شو او نفوذ يې په کمېدو شو، د روم سنا هغه راوغوښت او ترې وېې غوښتل چې یوازې، اوبې له خپل پوځه روم ته ستون شي. قیصر وېرېده چې که دا کاروکړي، سیاسي مخالفین به يې پرې راتول شي او له منځه به يې یوسي.

-له همدې امله، د ۵۰ او ۴۹ ق.م کلونو ترمنځ، یولیوس قیصر د خپل پوځ په مشرۍ روم ته داخل شو. د دې کار په پایله کې د هغه د ځواکونو او د سنا د پلویانو ترمنځ کورنۍ جګړه پیل شوه. دغه جګړه څلور کاله روانه وه او په پای کې قیصر د ۴۵ ق.م کال د مارچ په اوومه، د هسپانیا د موندا په جګړه کې بشپړه بریا ترلاسه کړه.

-قیصر دې پایلې ته ورسېد چې د روم د خرابو حالاتو اصلاح یوازې هغه وخت ممکنه ده چې خپله په روم کې حاضروي، پیښې له نږدې وڅاري او اداره يې کړي. له همدې امله روم ته ولاړ، او ډېرژر خلکو هغه د ټول عمر لپاره مطلق واکمن وټاکه.

ketabton.com - The Digital Library

-د ۴۴ ق.م کال د فبروری په میاشت کې خلکو هغه ته تاج هم وړاندې کړ، خو ده د امپراتورلقب ونه مانه، ځکه پوهېده چې تاج به د هغه واک نورهم زيات نه کړي، بلکې يوازې به يې د سياسي مخالفانو شمېر ډېر کړي.

-خو د ۴۴ ق.م کال د مارچ په ۱۵ مه، يوليوس قيصر د روم د سنا په تالارکې د يو شمېر توطيه کوونکو له خوا ووژل شو.

-د خپل ژوند په وروستيو کلونو کې قيصر د پراخو اصلاحاتو پروګرامونه پلي کړل. هغه پخواني سرتېري بېرته پوځ ته راستانه کړل، د امپراتورۍ په بېلابېلو برخو کې يې د بېوزلو لپاره ډېر کورونه جوړ کړل، هغوی ته يې معاشونه وټاکل او د ژوند چارې يې تنظيم کړې. همدارنګه يې ګڼ شمېر بهرنيانو ته د روم تابعيت ورکړ او د ايټاليا د ټولو ښارونو د ښاري شوراګانو د تنظيم لپاره يې پراخ پلان جوړ کړ.

-خو له دې ټولو اصلاحاتو سره سره، هغه ونه توانېد چې روم ته يو ثابت او دوامدار اساسي قانون جوړ کړي. همدا د هغه د چټک سقوط او وژنې اصلي لامل و.

-د هسپانيا په جګړه کې د هغه د وروستۍ بريا او د ټول عمر د ديکتاتورۍ په توګه د ټاکل کېدو ترمنځ موده ډېره لنډه وه. له همدې امله، نن ادا ويل ګران دي چې که د يوليوس قيصر ټول اصلاحاتي پروګرامونه بشپړ عملي شوي وای، نو د روم تاريخ به څه ډول بدلون موندلی وای.

-هغه څه چې د يوليوس قيصر له اصلاحاتو څخه ترنن ورځې پاتې دي، د کلني جنترۍ (تقويم) اصلاح ده، چې تراوسه هم کارول کېږي، که څه هم وروسته پکې لږ بدلونونه راوستل شوي دي.

-يوليوس قيصر د تاريخ له ترټولو زړورو او بااستعداده سياستوالو څخه ګڼل کېږي. هغه يو بريالی سياستوال، تکړه پوځي قوماندان، پياوړی ويناوال او ښه ليکوال هم و. د غال د قبايلو پر ضد د جګړو په اړه يې چې کوم کتاب ليکلی، د لاتيني ادب له غوره او ارزښتناکو اثارو څخه شمېرل کېږي. ځينې تاريخپوهان باورلري چې دا کتاب د لرغوني لاتيني ادب له ترټولو ډېرلوستل شويو او مشهورو کتابونو څخه دی.

-يوليوس قيصر زړور، ځواکمن او چالاک انسان و. د ښځو سره يې ډېره مينه او اړيکې لرلې، او ترټولو مشهوره مينه يې د مصر له ملکې کليوپاترا سره وه.

-سره له دې، ډېرکسان پرې نيوکې هم کوي. هغوی وايي چې هغه د واک تږی و، له خپل نفوذ څخه يې د ناروا شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره ګټه اخيسته، او په جګړو کې يې نه رحم پېژانده او

ketabton.com - The Digital Library

نه يې اخلاقي اصول مراعاتول. همدارنګه، هغه به د خپلو مخالفانو او دښمنانو د تلفاتو شمېر ترحقيقت ډېر ښود.

-د هغه د شهرت يوه نښه دا ده چې د «امپراتور» لپاره په جرمني او روسي ژبو کې د »قيصر « کلمه کارول کېږي. يوليوس قيصر د خپل تره زوی اوګستوس قيصر څخه هم ډېر مشهور دی، که څه هم اوګستوس د روم د امپراتورۍ اصلي بنسټ ایښودونکی ګڼل کېږي.

-خو د تاريخ په بهیر کې د يوليوس قيصر عملي اغېز د هغه د شهرت په پرتله لږ و. ښايي د هغه تر ټولو مهم سياسي اغېز دا و چې د روم جمهوري نظام يې پای ته ورساوه، خو يوازې دا کار د دې لپاره بسنه نه کوي چې هغه د تلپاتې سترو شخصيتونو له ډلې وشمېرل شي.

-د هغه ترټولو ستره لاسته راوړنه په حقيقت کې د غال د قبايلو ماتول وو. هغه سيمې چې قيصر ونيولې، تر پنځو پېړيو زياتې د روم تر واک لاندې پاتې شوې. په دې اوږده موده کې د دغو سيمو خلکو د روميانو له دودونو، کلتور او لاتيني ژبې څخه ژوره اغېزه واخيسته، او وروسته يې عيسويت هم ومانه. د نننۍ فرانسوي ژبې ډېره برخه هم د لرغوني لاتيني ژبې له لهجو څخه سرچينه اخلي.

-د غال پر قبايلو د يوليوس قيصر برياوو ايټاليا ته د څو پېړيو لپاره امنيت برابر کړ، او همدا برياوې د روم د ټولې امپراتورۍ د ثبات او امنيت له مهمو عواملو څخه وشمېرل شوې.

-همدا ستره لاسته راوړنه وه چې يوليوس قيصر ته يې د تاريخ د تلپاتې سترو شخصيتونو په کتار کې لوړ مقام ورکړ.

۶۶ -فرانسيسکو پيزارو: (۱۴۷۵ – ۱۵۴۱) م .

-فرانسيسکو پيزارو هغه نالوستی هسپانوی پوځي قوماندان و چې د انکا ستره امپراتوري يې په پېروکې ونيوله. هغه په ۱۴۷۵ کال کې د هسپانيې د تروخيو په ښارکې وزېږېد.

ketabton.com - The Digital Library

پیزارو د شهرت او شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره نوې نړۍ (امریکا) ته ولاړ. د ۱۵۰۲ او ۱۵۰۹ کلونو ترمنځ د کارابین سمندر په هسپانیولا ټاپوکې اوسېده، هغه ټاپو چې نن پکې د هایتي او ډومینیکن جمهوریت هېوادونه موقعیت لري.

-په ۱۵۱۳ کال کې هغه د هغې سپړنیزې ډلې غړی و چې د واسکو نونیز دي بالبوا په مشرۍ یې ارام سمندر(پاسیفیک) وموند. وروسته، په ۱۵۱۹ کال کې، په پاناما کې مېشت شو.

-په ۱۵۲۲ کال کې، چې ۴۷ کلن و، د انکا د سترې امپراتورۍ د شتمنیو په اړه خبر شو او پرېکړه یې وکړه چې پر هغې برید وکړي.

-د هغه لومړۍ هڅه د ۱۵۲۴ او ۱۵۲۵ کلونو ترمنځ ترسره شوه، خو ناکامه شوه او بېرته راستون شو. دویمه هڅه یې د ۱۵۲۶ او ۱۵۲۸ کلونو ترمنځ وه. په دې ځل وتوانېد چې د پیرو ساحلونو ته ورسېږي او بېرته له سرو زرو، د لاما له حیواناتو او یو شمېر اصلي امریکایي خلکو سره هسپانیې ته ستون شي.

-په ۱۵۲۸ کال کې بېرته هسپانیې ته ولاړ، او په بل کال کې د هسپانیې پاچا پنځم کارلوس هغه ته دنده وسپارله چې پیرو د هسپانیې په نوم فتح کړي. پاچا هغه ته پیسې، سرتېري او بېړۍ برابرې کړې.

-پیزارو په ۱۵۳۱ کال کې، چې ۵۶ کلن و، له هسپانیې څخه د دې لښکرکښۍ لپاره روان شو. د هغه له ټول پوځ سره یوازې شاوخوا ۲۰۰ سرتېري ملګري وو، حال دا چې هغه امپراتوري چې د نیولو لپاره یې روان و، نږدې شپږ میلیونه وګړي یې لرل.

-د ۱۵۳۲ کال په سپتمبر کې پیزارو له ۱۷۷ سرتېرو او ۶۲ آسونو سره د انکا امپراتورۍ ته ننوت. هغه د خپلو ځواکونو سره د انديز غرونو لمنو ته وخوځېد، خو د کاخامارکا ښار ته ورسېږي.

-هلته د انکا پوځ د هغه په تمه و. د انکا لښکر شاوخوا ۴۰ زره سرتېري لرل. د پیزارو ځواکونه د ۱۵۳۲ کال د نومبر په ۱۵مه د ښار څنډو ته ورسېدل.

-په بله ورځ، د پیزارو په غوښتنه، د انکا پوځ شا ته وګرځېد، او د هغوی مشر د پنځو زرو بې‌وسلې کسانو په مشرۍ د پیزارو لیدو ته راغی، څو ورسره خبرې اترې وکړي.

-تر اوسه هېڅوک نه پوهېږي چې د انکا مشر ولې د پیزارو لیدو ته بې له وسلې ورغی. همدارنګه، هېڅوک نه پوهېږي چې انکاوو ولې هسپانوي ځواکونو ته اجازه ورکړه چې هېواد ته ننوځي او تر

ketabton.com - The Digital Library

پلازمېنې پورې ورسېږي. كه چېرې انكاوو د هسپانوي پوځ پرساحل د كوزېدو په لومړيو شېبو برید کړی وای، نو ښايي ټول هسپانوي ځواكونه يې په بشپړه توګه له منځه وړي وای.

-ښايي د دې پېښې يو تفسير دا وي چې د انكا خلكو عادت درلود چې هر وخت به يې دښمن ته كمين نيوه. يعنې هغوی چمتوو وو چې په هره شېبه پر هسپانويانو بريد وكړي، او ښايي همدا باور د هغوی د ډېرې زړورتيا لامل شوی و.

-خو پيزارو دا فرصت له لاسه ورنه كړ. هغه له خپلو سرتېرو سره ناڅاپه پر بې‌وسلې د انكا مشر او د هغه پر بې‌وسلې ملګرو بريد وكړ. دا خونړۍ وژنه يوازې په نيم ساعت كې پای ته ورسېده، او په دې نښته كې يو هسپانوی سرتېری هم ونه وژل شو. يوازې پيزارو ټپي شو، ځكه چې هغه هڅه كوله د انكا مشر ژوندی ونيسي او خوندي يې وساتي.

-د پيزارو دا چل په بشپړه توګه بريالی شو، ځكه د انكا ټول نظام پر يوه مشر ولاړ و. دوی باور درلود چې د دوی مشر نيمه الهي شخصيت لري، نو كه هغه له منځه ولاړ شي، ټوله امپراتوري به هم سقوط وكړي.

-سره له دې چې د انكا مشر، چې نوم يې آتاهوالپا و، د خپلې ازادۍ لپاره دومره سره زرور كړل چې ارزښت يې له ۲۸ ميليونو ډالرو څخه زيات اټكل شوی، خو پيزارو له دوو مياشتو وروسته هغه اعدام كړ.

-د آتاهوالپا له وژل كېدو وروسته، هسپانوي ځواكونه پرته له جګړې د انكا پلازمېنې كوسكو ته ننوتل. وروسته، په ۱۵۳۵ كال كې، پيزارو د ليما ښار جوړ كړ، چې تر نن ورځې د پيرو پلازمېنه ده.

-په ۱۵۳۶ كال كې د هسپانوي واكمنۍ پرضد پاڅون وشو. ياغيانو هسپانويان كلابند كړل، خو هسپانويانو بېرته نظم ټينګ كړ، پاڅون يې وځاپه او واک يې ثابت شو. همدا وضعيت تر هغه وخته دوام وكړ چې پيزارو ژوندی و.

-خو په پای كې پيزارو د خپلو هسپانوي ملګرو له خوا ووژل شو. هغوی پرې بغاوت وكړ او توريې پرې ولګاوه چې د شتمنۍ او واک هغه برخه يې نه ده وركړې چې د دوی حق و. له همدې امله يې د ليما په ښار كې پر هغه په خپله مانۍ كې بريد وكړ او هغه يې وواژه. هغه د ۶۶ كلونو په عمر، يعني د پيرو و پلازمېنې ته له خپلې بريالۍ ننوتنې اته كاله وروسته ووژل شو.

ketabton.com - The Digital Library

-پیزارو یو زړور، بې باکه او سختزړی سړی و. هغه ډېر مذهبي هم بلل کېده. ویل کېږي کله چې پر ځمکه ولوېد، په خپلو وينو يې د صليب نښه رسم کړه، او وروستی خبرې يې دا وې» :عیسی مسیح«!

-همدارنګه ویل کېږي چې هغه بخیل، شحیح، سختزړی، حریص او مکار انسان و، او ښايي د هسپانوي فاتحانو له ټولو څخه ترټولو خونړی او تاوتریخجن یرغلګرو.

-د پیزارو تر ټولو مهم اغېز دا و چې د انکا ستره امپراتوري يې ړنګه کړه. له دې وروسته دغه امپراتوري نور د هسپانوي او په ټوله کې د اروپايي يرغل پر وړاندې د مقاومت توان نه درلود. دغه پراخې سيمې د هسپانوي کلتور او تمدن تر اغېز لاندې راغلې، په داسې حال کې چې اصلي امريکايي اوسېدونکي (سرەپوستي) د لاتيني امريکا په محدودو سيمو کې راټول شول او نور يې هېڅ سياسي واک په لاس کې پاتې نه شو. په پايله کې اروپايي ژبې، لوېديځ تمدن او عيسويت په دې سيمو کې خپور او غالب شو.

-د پیزارو بریاوو یوه ډېره سترسیمه یېزځواک له منځه یووړ. که د انکا امپراتوري د لوېدیځوو سلو خاونده شوې وای، نو هسپانويان او نور اروپايان به له هغوی سره د اوږدو کلونو لپاره جګړې ته اړ شوي وای. خو پیزارو د دې امپراتورۍ پای ژرراورسولو او د لاتيني امريکا د اوږدمهالي اروپايي استعمار لپاره يې پراخه او هواره لار پر انيسته.

ketabton.com - The Digital Library

۶۷ -هرناندوكورتيس : (۱۴۸۵ – ۱۵۴۷) م .

-هرناندوكورتيس د مكسيكوفاتح و. هغه په ۱۴۸۵ كال كې د هسپانيې د مدلين په ښاركې وزېږېد. پلارېې د بېوزلو اشر افوله كورنۍ څخه و. كورتيس د سالامانكا پوهنتون كې زده كړې وكړې او د حقوقوپه برخه كې يې تخصص ترلاسه كړ.

-كله چې نولس كلن شو، د خيل راتلونكې د جوړولولپاره له هسپانيې څخه هغه نوې نړۍ ته ولاړ چې تازه كشف شوې وه. هغه په ۱۵۰۴ كال كې د هسپانيولا ټاپوته ورسېد او خوكاله يې هلته د بېلابېلو ماجراوو او عاطفي اړيكوپه منځ كې تېركړل.

-په ۱۵۱۱ كال كې يې د هسپانويانوله لښكرسره يې د كيوبا په نيولوكې برخه واخيسته. وروسته يې د كيوبا د استعماري والي له يوې خپلوانې سره واده وكړ، او والي هغه د سانتياګوښاروالي وټاكه.

-په ۱۵۱۸ كال كې والي كورتيس د مكسيكو د نيولو لپاره د يوه پوځي لښكر مشر وټاكه. خو وروسته والي د كورتيس له ډېرې لوړې هيلې او جاه‌طلبۍ څخه وډار شو او غوښتل يې خپله پرېكړه بدله كړي، خودا كارناوخته و، ځكه كورتيس لا دمخه روان شوى و.

-كورتيس د ۱۵۱۹ كال د فبرورۍ په مياشت كې له يوولسو بېړيو، ۱۱۰ سمندري كسانو او ۵۵۳ جنګياليو سره سفرپيل كړ. د ده په پوځ كې ۱۳ ټوپكلرونكي سرتېري، ۳۲ غشيويشتونكي، ۱۰ درنې توپخانې، ۴ سپكې توپخانې او ۱۶ آسونه هم شامل وو.

ketabton.com - The Digital Library

-دغه پوځي لښكر د مباركې جمعې په ورځ د ننني ويراكروزښارپه سيمه كې كوزشو. كورتيس تر يوه وخته د سمندرپرغاړه پاتې شو او د هېواد په اړه يې معلومات راټولول، مخكې له دې چې له خپلو سرتېرو اوو سلو سره د هېواد منځ ته ننوځي.

-هغه پوه شو چې مكسيكو د ازتيک قبايلو تر واک لاندې ده، او نورو ډېرو قبيلو له ازتيكانو څخه كركه لرله . همدارنګه يې خبر ترلاسه كړچې ازتيكان د قيمتي ډېرو او ګرانبها فلزاتو سترې زېرمې لري.

-كورتيس پرېكړه وكړه چې پر ازتيكانو بريد وكړي، خو د هغه ډېرو سرتېرو د دښمن د لويو پوځونو له ليدلو وېدارشول، او د جګړو په ترڅ كې د هغه ډېر كسان ووژل شول.

-لومړی كار چې كورتيس وكړ، دا و چې هغه بېړۍ يې وسوځولې او ويجاړې كړې چې دوی يې مكسيكو ته راوړي وو. په دې سره يې خپلو سرتېرو ته يوازې دوه لارې پرېښودې :يا بريا، يا مرګ . يا به يې له هغه سره مخ پر وړاندې تګ كاوه، او يا به شاته پاتې كېدل چې په هغه صورت كې به د اصلي امريكايي خلكو له خوا وژل كېدل.

-وروسته هسپانوي پوځ مخ پر وړاندې وخوځېد. د دوی پر وړاندې سخت مقاومت كېده، خو هغوی وكولای شول ځينې ځواكمن اصلي قبايل مات كړي. همدغو قبايلو، چې د ازتيكانو له واكمنۍ څخه يې كركه لرله، له هسپانويانو سره يو ځای شول او د هغوی ترڅنګ يې جګړه پيل كړه.

-د ازتيک پوځ د خپل پاچا دوهم مونتيزوما تر مشرۍ لاندې و. پاچا مقاومت وكړ، خو په پای كې مات شو. كورتيس هغه ژوندی ونيو او يوازې د نوم لپاره يې واكمن پرېښود، خو په حقيقت كې يې هغه د خپل لاس يو ګوډاګي واكمن ګرځولی و.

-ورو ورو د ازتيكانو مقاومت كمزوری شو، او هسپانويانو هغه پلازمېنه ونيوله چې نن ورځ د مكسيكو ښار په همدې ځای كې موقعيت لري.

-هرناندو كورتيس :

-ناڅاپه يوه هسپانوي پوځي ډله راورسېده چې څرګند امر ورته شوی و :كورتيس ژوندی يا مړ ونيسئ او بېرته يې هسپانيې ته راواستوئ .كورتيس د خپلو سرتېرو يوه برخه له ځان سره واخيسته او د همدې هسپانوي پوځ پر ضد وجنګېد. هغه هغوی ته ماتې وركړه، او وروسته هماغه هسپانوي ځواكونه هم ورسره يوځای شول. بيا بېرته نوې پلازمېنې ته ستون شو.

ketabton.com - The Digital Library

-د تاريخ له حیر انوونکو پېښو څخه یوه دا ده چې د کورتیس په څېر یو سړی، له دومره لږ شمېر کسانو سره، وکولای شول د سلګونو زرو سرتېرو پروړاندې بریالی شي. ښايي د دې یو لامل دا و چې د هغه پوځ توپخاني او آسونه درلودل، او بل لامل یې د هغه ښه پوځي تدبیر او زړورتیا وه.

-خو یو بل لامل هم و چې ډېر لږ خلکو ورته پام کړی دی. د ازتیکانو په افسانوکي راغلي وو چې د دوی یو خدای به بېرته راګرځي؛ هغه به دنګ، سپین‌پوستی او اوږده ږیره لرونکی وي. له همدې امله ازتیکانو ګومان کاوه چې کورتیس هماغه خدای دی، هغه خدای چې دوی ته یې د کرنې او د فلزاتو د صنعت ښوونه کړې وه. له همدې امله د هغوی مقاومت د کورتیس پر وړاندې ډېر کمزوری و.

-کورتیس تر دې چې د هېوادونو د نیولو هڅه وکړي، ډېر کوښښ کاوه چې اصلي امریکايي خلک عیسوي دین ته واړوي، او همدا یې د دې لښکرکښۍ اصلي موخه بلله. هغه یو ډېر مذهبي، خو په عین وخت کې ډېر حریص انسان هم و.

-کله چې پاچا هغه له خپلې دندې لرې کړ، کورتیس په ډېرې خواشینۍ سره هسپانیې ته ستون شو او غوښتل یې بېرته نوې نړۍ ته د تګ اجازه ترلاسه کړي. خو کله چې د اشبیلیې په ښارکې وفات شو، هم ډېر شتمن او هم له ژورې خوابدۍ ډک و. د هغه ټولې پراخې ځمکې او شتمنۍ په مکسیکوکې د هغه زوی ته په میراث پاتې شوې.

-کورتیس په خپله وصیت‌نامه کې خپل زوی ته داسې ولیکل:

»زه نه پوهېږم چې د هندي غلامانو ساتل حلال دي که حرام. له تا څخه غواړم چې په دې اړه ښه فکروکړې او دا مسئله حل کړې، ښايي زه په خپل قبرکې آرام ومومم«.

-دا د کورتیس یو ځانګړی احساس و؛ داسې احساس چې نه پیزارو مخکې څرګند کړی و او نه هم کریستوفر کولمبوس.

-د پیزارو او کورتیس ترمنځ ډېر ورته والی هم شته. دواړه له یو بل څخه د شاوخوا پنځوس میله و اټن په دوو ښارونوکې زېږېدلي وو، او د دوی د زېږېدو ترمنځ لس کاله توپیرو. دواړه د یوې سیمې او نږدې ټولنیز چاپېریال خلک وو.

-دغه دواړه وتو انېدل چې د لویو وچو په اندازه پراخې سیمې تر خپل واک لاندې راولي، او پر ماتو شوو ولسونو هسپانوي ژبه او عیسوي دین خپور او مسلط کړي. له هماغه وخته د هسپانیې سیاسي او کلتوري نفوذ په دغو سیموکې ټینګ او واکمن پاتې شو.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه څه چې پیزارو او کورتیس په ګډه ترسره کړل، د سیمون بولیوار له لاسته راوړنو څخه ډېر ستر وو، ځکه دوی واک او نفوذ د اصلي امریکایي خلکو (سورپوستو) له لاسونو واخیست او د اروپایانو لاسونو ته یې ولېږداوه.

ketabton.com - The Digital Library

۶۸ -لومړی ملکه ایز ابیلا :(۱۴۵۱-۱۵۰۴ م) .

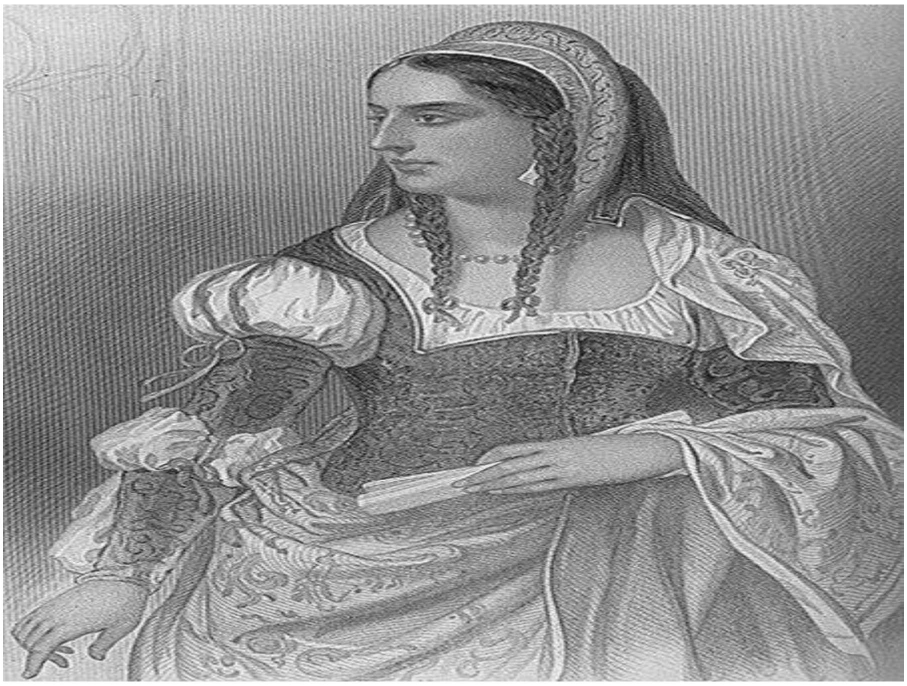

-لومړی ملکه ایز ابیلا چې نن ورځ د کاستیلا ایز ابیلا په نوم پېژندل کېږي، هغه ملکه ده چې کریستوفر کولمبس ته يې مالي مرسته ورکړه ترڅو امریکا کشف کړي. هغه یوه قوي شخصیت لرونکې او ستره ملکه وه، چې داسې پرېکړې يې وکړې چې په هسپانیه او لاتیني امریکا کې يې ژور او اوږدمهاله اغېز درلود، چې ترنن ورځې پورې د میلیونونو خلکو پرژوند اثرلري.

-له دې امله چې د هغې زیاتې پرېکړې د خپل مېړه فردیناند په مشوره ترسره کېدې، نو منصفانه ده چې دواړه د تاریخ په ستاینه کې یو ځای یاد شي. خو بیا هم د هغې مقام باید لوړ وګڼل شي، ځکه چې ډېروخت به د نظریې اصل د هغې و، او مېړه به يې یوازې ملاتړاو وروستی تایید ورکاوه.

-ایز ابیلا په ۱۴۵۱ کال کې د کاستیلا په ښارکې وزېږېده، چې هغه وخت د نننی هسپانيې یوه برخه وه. د هغې زده کړې سختې مذهبي اوکاتولیکې وې، ترڅو چې یوه ژوره مذهبي او متعصبه کاتولیکه ښځه شوه.

-د هغې ناروغی ورور، څلورم هنري ، له ۱۴۵۴ څخه تر ۱۴۷۴ پورې د کاستیلا پاچا و. هغه وخت هسپانیه یو واحد مملکت نه وه، بلکې څو بېل سلطنتونه وو: کاستیلا (ترټولو لوی)، آراګون په شمال کې، غرناطه په جنوب کې، او نافارا په شمال کې.

-په ۱۴۶۰ کال کې ایز ابیلا د کاستیلا د تخت احتمالي وارثه وټاکل شوه، او هغه د اروپا له ډېرو شتمنو وارثانو څخه وه. له همدې امله د اروپا ګنو شهزاده ګانو د هغې د واده غوښتنه وکړه. د

ketabton.com - The Digital Library

هغې ورور غوښتل چې هغه د پرتګال له پاچا سره واده وکړي، خو ايز ابيلا وتښتېده او د ورور له خوښې پرته يې له فرديناند سره واده وکړ.

-کله چې ورورېې وفات شو، هغې د کاستيلا د تخت دعوه وکړه، چې له امله يې کورنۍ جګړه پيل شوه. په پای کې د ايز ابيلا ځواکونو بريا ترلاسه کړه. وروسته د آراګون پاچا دوهم خوان وفات شو، او فرديناند د آراګون پاچا شو. په دې توګه ايز ابيلا او د هغې مېړه فرديناند د هسپانيې ډېرى سيمې ترخپل واک لاندې راوستې.

-که څه هم دواړه سلطنتونه (کاستيلا او آراګون) په اداري او قانوني ډول جلا وو، خو ايز ابيلا او فرديناند به تولې مهمې پرېکړې يو ځای کولې. هغوی شاوخوا ۲۵ کاله ګډ حکومت وکړ، او په دې موده کې يې د هسپانيې د يووالي هڅې کولې.

-د هغوی له مهموکارونو څخه د غرناطې فتحه وه، چې هغه وخت لا هم مسلمانان پرې واکمن وو. جګړه په ۱۴۸۱ کال کې پيل او د ۱۴۹۲ کال په جنورې کې د ايز ابيلا او فرديناند د ځواکونو په بريا پای ته ورسېده. په دې سره د ننۍ هسپانيې ډېره برخه د دوی تر واک لاندې راغله.

-وروسته د نافارا سلطنت هم د ايز ابيلا له مړينې وروسته، په ۱۵۱۲ کال کې د فرديناند تر واک لاندې راغی.

- لومړی ملکه ايز ابيلا:

-د خپل حکومت په لومړيو کې، ايز ابيلا او د هغې مېړه فرديناند يو ځای د تفتيش محکمې (Inquisition)بنسټ کېښود، چې د تاريخ له ترټولو وحشتناکو ادارو څخه ګڼل کېږي.

-دا محکمې داسې وې چې نه عادلانه محاکم په کې موجود وه او نه هم حقيقي شواهد. يوازې د يو کس پر ديني عقيدې شک کول بس و، څو هغه مجرم وګڼل شي او بيا له محاکمې سزا ورکړل شي. سزاګانې به ډېرې ظالمانه وې، لکه سوځول، دارته خېژول يا غرقول. په دې توګه زرګونه بې ګناه کسان ووژل شول.

-د تفتيش د محکمې مشري مشهور راهب توماس توركيمادا کوله. دا هماغه راهب و چې ملکې ايز ابيلا به خپله هم د هغه په وړاندې اعتراف کاوه. دغه محکمې د پاپ له خوا بشپړ ملاتړ درلود، که څه هم په عملي ډول د پاچا او ملکې تر واک لاندې وې.

ketabton.com - The Digital Library

-د دې محاکمو اصلي هدف دا وچې په ټولنه کې مطلق اطاعت رامنځته کړي، هم په دين او هم په سياست کې، او هرډول مخالفت له منځه يوسي.

-که څه هم رسمي هدف يې دا وچې له هسپانيې څخه يهوديان او هغه مسلمانان لرې کړي چې ظاهراً عيسوي شوي وو خو په پټه يې خپل پخوانی دين ساته.

-په ۱۴۹۲ کال کې يو فرمان صادر شو چې له مخې يې يهوديان يا بايد عيسويت ومني او يا له هسپانيې څخه ووځي او خپل مال او شتمنۍ پرېږدي. نږدې دوه لکه يهوديان له هېواده ووتل، او ډېرېې د لارې په اوږدو کې مړه شول.

-کله چې د غرناطې سلطنت ونيول شو، يو بل فرمان صادرشو چې مسلمانانو ته يې اجازه ورکوله چې خپل ديني مراسم ترسره کړي، خو ډېر ژر دا فرمان هم بدل شو. وروسته چې مسلمانانو پاڅون وکړاو ماتې يې وخوړه، هغوی ته دا انتخاب ورکړل شو: يا عيسويت ومني او يا له هيواده ووځي.

-د ايزابيلا د واکمنۍ له مهمو پېښو څخه يوه دا هم وه چې په ۱۴۹۲ کال کې کريستوفرکولمبس امريکا کشف کړه، او ايزابيلا له هغه سره په دې سفرکې مالي مرسته وکړه.

-ايزابيلا په ۱۵۰۴ کال کې وفات شوه، او له خپل مېړه فرديناند څخه يې يو زوی او څلورلوڼې درلودې. د هغې زوی خوان په ۱۴۹۷ کال کې مړشوی و. د هغې له لوڼو څخه ترټولو مشهوره خوانا وه.

-ايزابيلا او فرديناند پرېکړه وکړه چې خپله لورخوانا د هسپانيې له شهزاده لومړی فيليپ سره واده وکړي، چې د اتريش د امپراتورزوی او د بورګونډيا د سلطنت وارث و. د همدې مهم واده له امله، د ايزابيلا لمسی پنځم کارلوس د اروپا ترټولو شتمن او ځواکمن پاچا شو، او وروسته د مقدس روم امپراتوری مشروټاکل شو.

-د هغه تر واک لاندې پراخې سيمې شاملې وې: هسپانيه، جرمني، هالنډ، بلجيم، اتريش، سويس، د ايټاليا ډېره برخه، او د فرانسې، چکسلواکيا، پولنډ، هنګري او يوګوسلاويا ځينې برخې. هغه د نوې نړۍ له شتمنيو څخه هم ګټه اخيسته او دا يې د اروپا د پروتستانټو پر ضد جګړوکې کاروله.

-په دې توګه، د ايزابيلا او فرديناند واده د اروپا په تاريخ ژوراو اوږدمهاله اغېزوکړ، چې دا اغېز د دوی له مرګ وروسته يې هم نږدې يوې پېړۍ دوام وکړ.

ketabton.com - The Digital Library

-که په لنډ ډول وویل شي، د ایز ابیلا او فردیناند کارونه دا وو:

-هغوی هسپانیه یو موټی کړه او پولې یې ټینګې کړې چې شاوخوا پنځه پېړۍ ثابتې پاتې شوې.

هغوی د تفتیش محکمې رامنځته کړې چې په هسپانیه کې یې سخت کاتولیک مذهب او مذهبي تعصب پیاوړی کړ، چې له امله یې هسپانیه د اروپا د فکري او علمي انقلابونو له سیالۍ وروسته پاتې شوه.

-همدارنګه د کولمبس سفر امریکا ته دا سبب شو چې سویلي امریکا د هسپانیې مستعمره شي او هلته هسپانوي تمدن خپور شي. له همدې امله د ایز ابیلا اغېز د سلګونو میلیونونو انسانانو پر ژوند ژور او پراخ پاتې شو.

ketabton.com - The Digital Library

69- ويليام فاتح :(١٠٢٧-١٠٨٧ م).

-په ١٠٦٦ ميلادي کال کې د نورمانډيا دوک ويليام له څو زرو سرتېرو سره د مانش سمندره واوښت او هڅه يې وکړه چې د انګلستان واکمن شي. دا جرأتناکه هڅه بريالى شوه، او دا وروستۍ بريالۍ هڅه وه چې يو بهرنى ځواک د انګلستان د نيولو لپاره ترسره کړه.

-د دې يرغل اغېزې يوازې د حکومت د بدلولو ترکچې محدودې نه وې، بلکې د انګليسي تاريخ پر اوږدمهاله بهير يې ژور اثروکړ، حتى ترهغه څه ډېرچې پخپله يرغلګرو يې تمه درلوده.

-ويليام په ١٠٢٧ کال کې د شمالي فرانسې په نورمانډيا کې د فاليزښارکې وزېږېد. هغه د نورمانډيا د دوک روبرټ اول غيرمشروع زوى و. پلار يې په ١٠٣٥ کال کې د بيت المقدس د حج څخه د راستنېدوپرمهال مړشو، او مخکې له مرګ څخه يې ويليام خپل وارث ټاکلى و. له همدې امله ويليام په يوازې اته کلنۍ کې د نورمانډيا دوک شو.

-د ويليام ماشومتوب ډېر سخت و، ځکه چې د پلارله مړينې وروسته د اشرافو ترمنځ سختې جګړې پيل شوې. هغوى د واک د ترلاسه کولو لپاره يو بل سره جګړې کولې او وژنې يې ترسره کولې. سره له دې چې د فرانسې پاچا هنري لومړى ورسره مرسته وکړه، خو د ويليام حالت ډېر ستونزمن و. بيا هم هغه په يوډول وتوانېد چې خپل ژوند او واک وساتي او د نورمانډيا واکمن پاتې شي.

ketabton.com - The Digital Library

-په ۱۰۴۲ کال کې هغه د نايټ او د پوځ د مشرپه توګه وټاکل شو. که څه هم لا ځوان و او عمر يې له شلو کم و، خووتوانيد چې خپل شخصيت ثابت کړي او د شخړو له منځه دننه اشراف تر خپل کنټرول لاندې راولي. ويليام د خپلې ورې دوکې بشپړواک ترلاسه کړ.

-هغه د غيرمشروع زوی په توګه تل له سپکاوي سره مخ و، خلکو به ورته د "حرامي زوی" ويل. خو په ۱۰۶۳ کال کې يې د ګاونډيو سيمو پر ضد جګړې وکړې او هغه يې ونيولې. په ۱۰۶۴ کال کې يې د برټاني د سيمې واکمن هم وګرځول شو.

-په همدې وخت کې د انګلستان پاچا اډوارډ معترف د ۱۰۴۲ څخه تر ۱۰۶۶ پورې واکمن و، خو اولاد يې نه درلود. له همدې امله د تخت د جانشيني په اړه يې ډېرې شخړې او دسيسې روانې وې. ويليام ادعا کوله چې د انګلستان راتلونکی پاچا بايد دی وي، ځکه چې د اډوارډ مورد هغه د نيکه خوروه، او دا د هغه لپاره يو ډول کورنی دليل و.

-اډوارډ وروسته د دې موضوع بيا ارزونه وکړه او دې پايلې ته ورسيد چې ويليام د انګلستان د پاچاهۍ لپاره ترټولو وړکس دی.

-ويليام فاتح :

-په ۱۰۶۴ کال کې د انګلستان سياسي مشر هارولډ ګادوين د ويليام لاس ته ورغی او هغه يې له ځان سره وساته. ويليام هغه مجبورکړ چې ورسره ژمنه وکړي چې د انګلستان د تخت په ترلاسه کولو کې به يې ملاترکوي. هارولډ دا ژمنه وکړه.

-خو سره له دې چې دا ژمنه د سختو شرايطو لاندې شوې وه، وروسته هارولډ کله چې آزاد شو، له خپلې وعدې څخه واوښت. کله چې پاچا اډوارډ وفات شو، هارولډ د انګلستان د پاچا کېدو غوښتنه وکړه، او د سلطنتي دربارشورا هم هغه د انګلستان نوی پاچا اعلان کړ.

-ويليام د هارولډ له دې چلند څخه سخت غوسه شو او پريکړه يې وکړه چې پر انګلستان بريد وکړي او تخت ونيسي. هغه خپل سمندري ځواک د فرانسې په ساحل کې راټول کړ او د ۱۰۶۶ کال په اګست کې يې د بريد تيارۍ ونيوه، خو د سخت توپان له امله يې پلان وځنډيد.

-په همدې وخت کې، انګلستان هم له بل بريد سره مخ شو. د ناروې پاچا هارالډ هاردرادا د شمالي بحيرې له لارې پر انګلستان بريد وکړ. د انګلستان پاچا هارولډ مجبورشو چې خپل پوځ د سويلي ساحل څخه شمال ته يوسي. د ۱۰۶۶ کال د سپټمبرپه ۲۵ مه د سټانفورډ برج په جګړه کې د ناروې پاچا ووژل شو او د هغه پوځ مات شو.

ketabton.com - The Digital Library

-وروسته هوا بدله شوه او ويليام وتوانېد خپل پوځ انګلستان ته انتقال کړي. په دې وخت کې هارولډ غوره وګڼله چې ويليام ته انتظارو باسي او د هغه سترې پوځ په خپل ځای کې وځپي، خو هغه بيړه وکړه او سمدستي د ويليام پروړاندې د جګړې لپاره روان شو.

-دواړه پوځونه د ۱۰۶۶ کال د اکتوبر په ۱۴مه د هاستينګز په مشهورې جګړې کې سره مخامخ شول. د ورځې په پای کې نورماندي سپور پوځ وتوانېد چې انګليسي ځواکونه کلابند کړي. د ماښام په وخت کې د انګلستان پاچا هارولډ ووژل شو، د هغه ورونه او ډېر نورقوماندانان هم ووژل شول، او انګليسي پوځ بې رهبره پاتې شو.

-د کرسمس په شپه ويليام د انګلستان پاچا وټاکل شو او د «ويليام فاتح» په نوم تاجپوشي شو.

-په راتلونکو پنځو کلونو کې د هغه پر ضد بېلابېل بغاوتونه راپورته شول، خو ويليام ټول په سختۍ سره وځپل او خپل واک يې په بشپړډول ټينګ کړ.

-ويليام فاتح :

-په همدې څو کلونو کې ويليام وتوانېد چې انګليسي اشراف او ځمکوال (لوردان) له منځه يوسي او پر ځای يې فرانسوي نوبلان ځای پر ځای کړي. خو بزګران په هماغه پخواني حالت کې پاتې شول، بلکې لا يې حالت نورهم خراب شو.

-په دې توګه انګليسي اصلي اشراف او فيوډالان له منځه ولاړل او پر ځای يې فرانسوي اشراف راغلل. پاچا ويليام به تل دا وياړکاوه چې «زه د مناسب ځای لپاره مناسب سړی يم» او ځان يې د انګلستان له غوره پاچاهانو څخه ګڼلو. او په حقيقت کې هغه په دې ادعا کې تريوې اندازې پر حق و، ځکه چې هغه د خلکو د عام ژوند ډېرې مهمې ادارې او اصول وساتل او د حکومت بنسټونه يې ټينګ کړل.

-ويليام د خلکو د ملکيتونو په اړه ډېر جدي و، او د انګليسي خلکو ټولې شتمنۍ يې په يوه ډېر مهم کتاب کې ثبت کړې. دا کتاب ترنن ورځې پورې د برتانيا په موزيم کې خوندي دی.

-هغه واده وکړ او څلورزامن او پنځه لوڼې يې درلودې. په ۱۰۷۸ کال کې د فرانسې په شمالي ښار روان کې وفات شو. تاريخي حقيقت دا دی چې د هغه ټول وارثان وروسته د انګلستان پاچاهان شول.

ketabton.com - The Digital Library

-سره له دې چې ویلیام فاتح د انګلستان له مهمو پاچاهانو څخه و، خو هغه اصلاً فرانسوی و، په فرانسه کې زیږېدلی او هلته مړشوی. هغه انګلیسي ژبه نشوه زده کولای، او یوازې په سختۍ سره به یې لوستل کول.

-د ویلیام د مهموالي اصل دا دی چې هغه د انګلیسي تاریخ پربهیرزوراغېزپرېښود. که ویلیام فاتح نه وای، ښايي فرانسويانو د انګلستان د نیولو توان نه وای لرلای .

-هغه لومړنی کس و چې له رومیانو وروسته یې په بریالیتوب سره پرانګلستان برید وکړ، حال دا چې رومیانو هم شاوخوا زرکاله مخکې دا کارکړی و. له هغه وروسته د نهو پیړیو په اوږدو کې ټولې نورې هڅې د انګلستان د نیولو لپاره ناکامې شوې.

-خو د دې یرغل ترټولو مهم اړخ دا و چې د فرانسوي او انګلیسي کلتورونو ترمنځ اړیکه ټینګه شوه. مخکې له ویلیام فاتح څخه د انګلستان کلتورد شمالي اروپا له تمدن سره ډېرنږدې و، خو له دې یرغل وروسته فرانسوي او انګلو-ساکسون کلتورونه سره ګډ شول. که دا فتح نه وای شوې، ښايي دا دوه کلتورونه هېڅکله سره نه وای نږدې شوي.

-ویلیام فاتح همدارنګه د فیوډالي نظام یو پرمختللی شکل هم معرفي کړ...

-ځمکوال اشراف (فیوډال نوبلان) به د خپلو شتمنیو او واک د ساتنې لپاره منظم لښکردرلود. په مقابل کې فرانسویان تر ډېره د اداري چارو ماهران وو. له همدې امله هغوی وتوانېدل چې په انګلستان کې داسې منظم او پیاوړې حکومتونه رامنځته کړي، چې اغېزيې یوازې تر انګلستان محدود نه و، بلکې په ټوله اروپا کې خپورشو.

-له دې یرغل څخه یوه حیرانوونکې پایله دا وه چې انګلیسي ژبه بدله شوه. په هغې کې ډېرې فرانسوي او لاتیني کلمې داخلې شوې. که نن د انګلیسي ژبې قاموسونه وکتل شي، نولیدل کېږي چې پکې د فرانسوي کلمو شمېرد ساکسوني، جرمني او سویډني کلمو په پرتله ډېردی. همدارنګه د فرانسوي یرغل له امله د انګلیسي ژبې ګرامرهم ساده شو. دا ټول بدلونونه د یو انسان، یعني ویلیام فاتح، له امله رامنځته شول.

-همدارنګه د دې یرغل له امله وروسته داسې ډېرې جګړې رامنځته شوې چې د انګلستان پاچاهانو د فرانسې په خاوره کې شتمنۍ لرلې، ځکه هغوی اصلاً فرانسوي اصل درلود. دا ډول جګړې مخکې له ۱۰۶۶ کال څخه هېڅکله د فرانسې او انګلستان ترمنځ نه وې شوې.

ketabton.com - The Digital Library

-انګلستان له نورو اروپايي هېوادونو څخه په څرګند ډول ببل هېواد دی. دا د دې له امله دی چې هغه پراخې مستعمرې لرلې او د حکومت طرزيې ديموکراتيک و. د انګلستان دغه ستراغېز چې په ټوله نړۍ کې يې پرېښود، د هغې له کوچنې جغرافيايي اندازې سره هېڅ تناسب نه لري. پوښتنه دا ده چې دا ټول اغېز ترکومه حده د ويليام فاتح له کارونو سره تړاو لري؟

-تاريخپوهان تراوسه په دې نه دي سره سلا شوي چې ولې انګلستان د جرمني په څېر نه، بلکې ديموکراتيک هېواد شو. څرګنده ده چې انګليسي کلتور د فرانسوي او جرمني کلتورونو ګډ ترکيب دی، خو فرانسوي کلتوريوازې د نورماندي د يرغل له لارې انګلستان ته داخل شو.

-خو بيا هم دا منصفانه نه ده چې د ټولو بدلونونو ټول وياړ يوازې يو مستبد او زورواکي انسان ته ورکړل شي، لکه ويليام فاتح. ځکه چې په بريتانيا کې د هغه له يرغل وروسته هم ځيني ديموکراتيک نظامونه پاتې شول او دوام يې وکړ.

-ويليام فاتح :

-د انګليسي امپراتورۍ په رامنځته کېدو کې د ويليام فاتح اغېز ډېر څرګند دی. تر ۱۰۶۶ کال مخکې انګلستان د بهرني يرغل د منلو وروستي پړاوونو ته رسېدلی و، خو له هغه وروسته حالت بشپړ بدل شو.

-دا بدلون د يوې قوي او منظمې حکومتي ادارې له امله رامنځته شو، چې ويليام فاتح يې بنسټ کېښود او د هغه وروسته ټولو پاچاهانو يې پر جوړښت ټينګار وکړ. له همدې وروسته هېڅ بل بهرنی ځواک ونه توانېد چې پر انګلستان بريد وکړي او هغه ونيسي.

-کله چې اروپايي هېوادونو د خپلو مستعمرو د پراخولو هڅې وکړې، انګلستان هم هماغه لاره غوره کړه او په پايله کې يې تر ډېرو نورو اروپايي هېوادونو زياتې مستعمرې ترلاسه کړې.

-که څه هم دا سمه نه ده چې د انګلستان د ټولو پرمختګونو بشپړ وياړ يوازې ويليام فاتح ته ورکړل شي، خو دا په ډاګه ده چې د نورماندي يرغل د انګلستان د پرمختګ له مهمو عواملو څخه و. له همدې امله د ويليام فاتح ژور او اوږدمهاله اغېز د انګلستان په تاريخ کې ډېر مهم پاتې شوی.

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

70- توماس جفرسن :(۱۷۴۳- ۱۸۲۶ م)

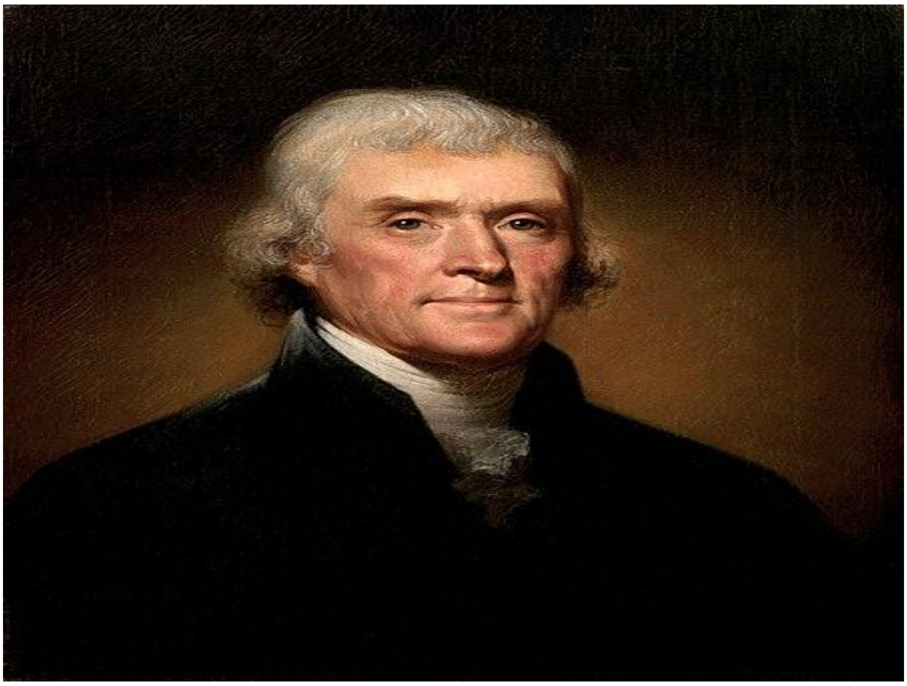

-توماس جفرسن د متحده ايالاتو دريم ولسمشر او "د خپلواکی داعلامي " ليکوال و. هغه په ۱۷۴۳ کال کې د ويرجينيا ايالت په شېډويل کې وزېږېد. پلار يې د لويو کرنيزو ځمکو مالک و، او ټولې شتمنۍ يې خپل زوی ته پرېښودې.

-جفرسن دوه کاله پوهنتون ولوست، خو هېڅ رسمي علمي سند يې ترلاسه نه کړ. وروسته يې د قانون زده کړې ته مخه کړه او په ۱۷۶۷ کال کې وکيل شو. د راتلونکو اوو کلونو لپاره يې هم وکالت کاوه او هم بزګري.

-وروسته د ويرجينيا د ولسي جرګې غړی شو. د هغه لومړنی مهمه ليکنه په ۱۷۷۴ کال کې "د برتانوي امريکا د حقونو لنډې کتنې " ترعنوان لاندې وه. په ۱۷۷۵ کال کې هغه د دويم لوی کانګرس لپاره د ويرجينيا استازی وټاکل شو، او په ۱۷۷۶ کال کې يې د خپلواکی اعلاميه وليکله. وروسته بېرته ويرجينيا ته ستون شو او د حکومت په جوړښت کې يې اصلاحات راوستل.

-د هغه لومړی مهم اقدام د مذهب د ازادۍ قانون و. هغه د ديني زغم ملاتړوکړاو د دين اودولت د جلاوالي نظريه يې وړاندې کړه. همدارنګه يې د زده کړې د پراخولو، عام ابتدايي تعليم، د پوهنتون جوړولو او محصلينو ته د بورسونو ورکولو وړانديزوکړ، خو دا اصلاحات په ويرجينيا کې په بشپړډول عملي نه شول.

ketabton.com - The Digital Library

-وروسته دا نظريات په نورو ايالتونوكي ومنل شول او بالاخره د متحده ايالاتو په اساسي قانون كي شامل شول.

-جفرسن له ۱۷۷۹ څخه تر ۱۷۸۱ پورې د ويرجينيا والي و، بيا يې له سياسته موقت لاس واخيست. په دې موده کې یې د "ويرجينيا په اړه يادښتونه" كتاب وليكه، چې پکې یې د غلامی او د انسانانو د استثمار سخت مخالفت څرګند کړ.

-په ۱۷۸۲ كال كې د هغه مېرمن وفات شوه، كه څه هم په ځوانۍ كې يې واده كړی و او شپږ اولادونه يې درلودل، بيا يې هېڅكله دويم واده ونه كړ.

-وروسته له سياسي انزوا بېرته كانګرس ته ستون شو. هلته يې د پولي نظام لپاره د لسيزې (Decimal)سيستم وړانديزوكړ چې ومنل شو، خو د وزنونو او پيمانو د لسيزې نظام يې ونه منل شو. همدارنګه يې د غلامۍ د ختمولو وړانديزوكړ، خو يوازې په يوې رأی توپير سره رد شو.

-په ۱۷۸۴ كال كې جفرسن د ډيپلوماتيک ماموريت لپاره فرانسې ته ولاړ او د امريكا سفير شو. هغه پنځه كاله په فرانسه کې پاتې شو، او په همدې موده کې له هغو مهمو بحثونو لرې و چې د امريكا اساسي قانون پرې جوړېده.

-توماس جفرسن :

-په ۱۷۸۹ كال كې هغه بېرته امريكا ته راستون شو او د هېواد لومړی د بهرنيو چارو وزير وټاكل شو. دېرژرد هغه او د مالي وزير الكساندر هاملټن ترمنځ سخت اختلاف رامنځته شو، ځكه د دواړو سياسي نظريات يو له بل سره بشپړ متضاد وو.

-د هاملټن پلويانو د هغه شاوخوا راټول شول او "فدرالي ګوند" يې جوړكړ، خو د جفرسن پلويانو "ډيموكرات-جمهوري ګوند" جوړكړ، چې وروسته همدا ګوند د اوسني ډيموكرات ګوند بنسټ شو.

-په ۱۷۹۶ كال كې جفرسن ځان د ولسمشرۍ لپاره نوماند كړ، خو په رايو كې له جان اډمز وروسته دويم شو. د اساسي قانون له مخې هغه د ولسمشر مرستيال وټاكل شو.

-په ۱۸۰۰ كال كې بيا نوماند شو او دا ځل يې جان اډمز ته ماتې وركړه او د امريكا ولسمشر شو.

-كله چې جفرسن ولسمشر شو، د هغه سياسي فلسفه روښانه شوه: هغه يو معتدل انسان و او د خپلو مخالفينو سره يې د روغې جوړې لاره غوره كړله.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه له مهمو لاسته راوړنو څخه يوه مشهوره "د لوزيانا معامله" وه. دي تړون د امريکا د خاورې اندازه شاوخوا ٪۱۴۰ زياته کړه او ۱۳ ايالتونه يې ورزيات کړل. دا سيمه په اصل کې فرانسي له هسپانيې څخه اخيستې وه.

-خودا بحث هم شته چې ايا دا معامله واقعاً د جفرسن کارو، که د فرانسې د واکمن ناپليون بوناپارټ ابتکارو. ځکه ناپليون خپله دا پراخه سيمه د پلورلپاره وړاندې کړه، او د امريکا سفير په پاريس کې هم مهم رول درلود.

-وروسته جفرسن د خپلولويولاسته راوړنوپه اړه خبرې کولې، خودا معامله يې ډېره نه يادوله.

-په ۱۸۰۴ کال کې بيا ولسمشروټاکل شو، او په ۱۸۰۸ کې يې لکه د جورج واشنګټن په څېرله دريېمې دورې انکاروکړاوله واکه ووت. په ۱۸۰۹ کال کې يې سياسي ژوند پرېښود.

-خوله تقاعد وروسته هم يوازې په ۱۸۱۹ کال کې ښېرته راڅرګند شو، کله چې يې د ويرجينيا پوهنتون جوړکړ.

-جفرسن د ۱۸۲۶ کال د جولای په ۴مه وفات شو، هماغه ورځ چې د امريکا د خپلواکۍ د اعلان ۵۰مه کليزه وه. هغه ۸۳ کاله سخت کاراوژمن خدمت ترسره کړی و.

-توماس جفرسن :

-جفرسن نورې وړتياوې او استعدادونه هم درلودل. هغه په شپږو بهرنيوژبو خبرې کولای شو، او د نباتاتو، حيواناتو، کرنې او رياضياتو سره يې ځانګړې علاقه لرله. هغه د لاسي کارونو، اختراعاتو او معمارۍ په برخه کې هم ډېرمهارت درلود اويوپياوړی معمارګڼل کېده.

-ځنګه چې جفرسن ډېراستعدادونه لرل، تاريخپوهان د هغه د کارونو اغېزکله ناکله تراړتيا ډېر لوړښيي. خوپه حقيقت کې د هغه ترټولوستراومهم خدمت د "خپلواکۍ اعلان" و.

-بايد يادونه وشي چې د خپلواکۍ اعلان د امريکا د اساسي قانون برخه نه ده، بلکې دا د جفرسن د فکراوسياسي فلسفې څرګندونه ده. ډېرنظريات چې په دې اعلاميه کې راغلي، له مخکې نه د انګليسي فيلسوف جان لاک له افکارو څخه الهام اخيستل شوي وو. نو دا اعلان نوې فلسفه نه وړاندې کوي، بلکې يوازې هغه نظريات تاييدوي چې د امريکا خلکوپرې باوردرلود.

-د جفرسن د ليکنې ښکلی اودقيق سبک هغه اصلي عامل و چې امريکايان يې د خپلواکۍ اعلان ته وهڅول.

ketabton.com - The Digital Library

-د خپلواکۍ جګړه د دې اعلامیې له خپریدو یو کال مخکې پیل شوې وه، او دا جګړه د امریکایانو لپاره ډېره سخته وه ځکه چې برتانویانو په زوراو شدت سره مقاومت کاوه. امریکایانو ددې فکر کاوه چې له برتانویانو سره یوې منځلارې هوکړې ته ورسیږي، نو جفرسن یې د خبرو لپاره انګلستان ته ولیږه. خو د کانګرس ټول غړي بالاخره د خپلواکۍ پر اعلان سلا شول.

-دا اعلان د جفرسن له خوا ولیکل شو، بیا پرې بحث وشو او ځینې بدلونونه پکې راوستل شول، او په پای کې د ۱۷۷۶ کال د جولای په ۴مه تصویب شو.

-هغه دلیلونه چې جفرسن د دې تاریخي شخصیتونو په لړ کې شاملوي، یوازې د هغه لیکنې نه دي، بلکې د هغه د افکارو ژور اغیز دی. که څه هم د هغه نظریات له اروپایي فیلسوفانو لکه فولتیر او جان لاک څخه الهام اخیستی و، خو د هغه شخصي چلند، سیاسي درایت او د حکومت کولو وړتیا هغه د امریکا د لومړي ولسمشر جورج واشنګټن وروسته یو له مهمو شخصیتونو څخه ګرځوي.

71- جان جاك روسو:(۱۷۱۲- ۱۷۷۸ م) .

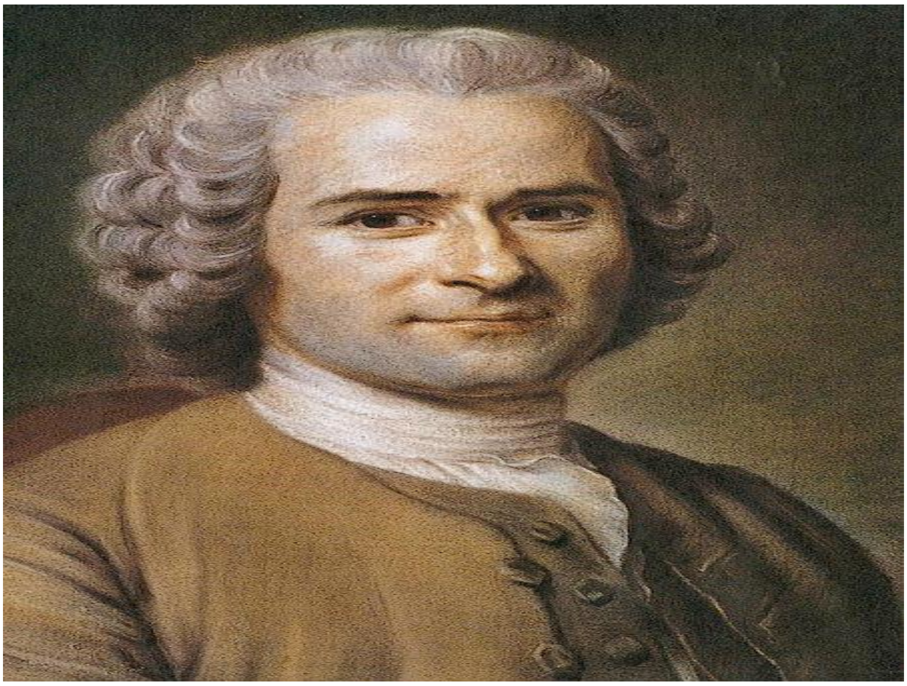

-جان جاك روسو د فرانسې مشهور فیلسوف و، چې په ۱۷۱۲ کال کې د سویس په ژنیو ښار کې وزیږید. مور یې د هغه له زیږون وروسته سمدستي وفات شوه، او کله چې هغه لس کلن و، پلار یې هغه پریښود او له ژنیو څخه وشړل شو. روسو خپله هم په شپاړس کلنۍ کې له ژنیو څخه ووت.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه د اوږدې مودې لپاره بې‌نوم او بې‌ثباته ژوند وکړ؛ له يوې دندې بلې ته اوله يو ځايه بل ځای ته تللو. د هغه شخصي ژوند هم ګډوډ و، اوله ډېرو ښځوسره يې اړيکې لرلې. له هغوڅخه يې د تريز لېفاسورسره اوږده اړيکه درلوده، چې له هغې څخه يې پنځه غيرقانوني ماشومان درلودل، چې ټول يې په روزنتونونوکې پرېښودل. وروسته، کله چې ۵۵ کلن شو، له همدې ښځې سره يې واده وکړ.

-په ۱۷۵۰ کال کې، کله چې هغه ۳۸ کلن و، ناڅاپه مشهورشو. د ډيژون پوهنتون د يوې سيالی موضوع دا وه: "د انسانيت لپاره کوم ګټوردی، علوم که هنرونه؟" روسوپه خپله مقاله کې وويل چې د علومو او هنرونو پرمختګ انسانيت ته ګټه نه ده رسولې. همدې نظرهغه مشهورکړ.

-وروسته يې نورمهم آثارهم وليکل، لکه "د ظلم د اصل په اړه مقاله" (۱۷۵۵)، "نوې هلويزه" (۱۷۶۱)، "اميېل" (۱۷۶۲)، "ټولنيزتړون" (۱۷۶۲) او"اعترافات" (۱۷۷۰). دغه ټولوکتابونو د هغه مقام د فکرپوهانو او تاريخپوهانوپه منځ کې ډېرلوړکړ.

-هغه څو اوپراګانې هم وليکلې، لکه "د <u>ښکلي شاعری رب النوعانې" او"کلی</u>."

-که څه هم روسو د روښانتيا د دورې له لويو فيلسوفانو ديدرو او دالامبرسره ملګری و، خو ډېر ژرېې له هغوی سره فکري اختلاف پيدا کړ. د هغه د فکري مخالفت له امله يې له فولتيرسره هم سخته دښمني پيدا شوه، ځکه روسو تياتر"د بدی <u>ښوونځی" باله،</u> حال دا چې فولتيرعقل او منطق ته لومړيتوب ورکاوه.

-په ۱۷۶۲ کال او له هغې وروسته د روسو سياسي نظرونه له دولت سره په ټکرکې شول. ډېر ملګري يې ترې لرې شول، او هغه ځان مظلوم اوله ټولنې شړل شوی احساساوه. سره له دې چې ځينو خلکوورسره مينه لرله، خوهغه په هرڅه شک کاوه.

-د ژوند وروستی شل کاله يې په سختې ذهني اوروانې نارامی کې تېرکړل، تردې چې په ۱۷۷۸ کال کې د فرانسې په ارمېنونويل کې وفات شو.

-جان جاك روسو:

-ځينې تاريخپوهان باورلري چې د روسو ليکنو د سوسياليزم، عقلانيت، رومانتيزم، ديکتاتوری، غيرعقلانيت، د فرانسې انقلاب، او د ډېرو ديموکراتيکو نظرياتو او د ټولنيزعدالت د مفکورو او د تعليم اوروزنې د نظريوپه زېږيدوکې اغېزدرلود.

ketabton.com - The Digital Library

-همدارنګه دا نظرچي انسان د چاپېريال زېږنده دی، د روسو د فلسفي له بنسټيزو افکارو څخه ګڼل کېږي. هغه له لومړنيو کسانو څخه و چي ويل يي علم بد دی او علمي پرمختګ بشريت ته زيان رسولی دی. همدارنګه هغه د "نيکو وحشيانو" (بدوی انسانانو) ته د ستنېدو غوښتنه وکړه. که دا ټول نظريات و اقعاً د هغه وي، نو هغه د دي لړی په لوړمقام کي راتلای شي، خو حقيقت دا دی چي د دي افکارويوه لويه برخه يا له هغه سره نه ده تړل شوي او يا غلطه تعبير شوي ده.

-د مثال په توګه، د "نيکووحشيانو" اصطلاح هېڅکله په مستقيم ډول د هغه له خولي نه ده راغلي. هغه نه د بدوی انسانانو مينه وال و او نه يي د جنوبي سمندرد قبايلو يا د سرو پوستکو خلکو ځانګړی ستاينه کوله. بلکي دا اصطلاح مخکي له هغه څخه د انګليسي شاعرجان درايدن په ليکنوکي راغلي وه، چي له روسو څخه يي نږدي سل کاله مخکي ژوند کاوه.

-همدارنګه روسو دا نه ويل چي ټولنه بده يا فاسده ده، بلکي هغه باوردرلود چي ټولنه د انسان لپاره ضروري ده.

-د "ټولنيز تړون" نظريه هم په اصل کي د روسو اختراع نه ده. دا نظريه مخکي د انګليسي فيلسوف جان لاک له خوا وړاندي شوي وه، او له هغه هم مخکي توماس هوبز اوږد بحث پري کړی و.

-د روسو د علم ضد نظرونه هم د هغه د وخت د علمي پرمختګونو له امله رامنځته شوي وو، - چي هغه يي اندېښمن کړی و. خو د علم او پرمختګ د منفي پايلو لامل يوازي روسو نه و، بلکي هغه ټولي ستونزي وي لکه جګړي، وژني، د چاپېريال ککړتيا او د عامي روغتيا خرابوالی.

-همدارنګه دا خبره چي چاپېريال د انسان پر شخصيت ډېر اغېزلري، هم يوازي د روسو نظريه نه وه؛ ډېرو نورو مفکرانو هم پري بحث کړی و. او دا هم سمه نه ده چي ګواکي هغه د ملتپالني يا قومپالني بنسټ ايښودونکی و، ځکه دا مفکوري له پخوا څخه موجودي وي او هغه پکي ډېر نوی څه نه دي ورزيات کړي.

-جان جاك روسو:

-آيا دا سمه ده چي د روسو افکارو د فرانسي د انقلاب په رامنځته کېدوکي مرسته کړي؟ بي له شکه چي هغه مرسته کړي ده، حتی ترډېره حده د ديدرو او دالامبرله افکارو څخه هم زيات، که څه هم د فولتيرنظريات ترټولو مخکي د دي فکري بدلونونو لپاره يي زمينه بر ابره کړي وه.

ketabton.com - The Digital Library

-له همدې امله ويل کېږي چې د فولتير اغېز تر ټولو ژور و، ځکه هغه د بدلونونو لپاره فکري بنسټونه مخکې له مخکې برابر کړي وو.

-دا هم سمه ده چې روسو د عقل‌پالنې له تمايلاتو سره مخالف و، خو يوازې هغه نه و؛ بلکې د ديني، هنري او شعري مکتبونو ډېرنورمفکران هم له دې نظرسره مو افق وو، او دا ټول جريانونه له روسو څخه مخکې موجود وو.

-منصفانه خبره دا ده چې روسو د احساساتو او عواطفو د پياوړتيا لپاره زمينه برابره کړه، او همدارنګه يې د ماشوم د روزنې په برخه کې ډېر مهم نظريات وړاندې کړل. هغه باور درلود چې بايد له ماشوم سره لومړی د احساس له لارې خبرې وشي، مخکې له دې چې عقل ته مراجعه وشي. همدارنګه هغه له لومړنيو کسانو څخه و چې ټينګاريې کاوه ماشوم بايد د مورپه غېږ کې اوږد وخت تېر کړي.

-حيرانوونکې دا ده چې هغه څوک چې خپله د مور او پلار له مينې او د خوشحاله ماشومتوب له فضا څخه محروم پاتې شوی و، نورو ته د ماشوم د پاملرنې درس ورکوي—شايي ځکه يې غوښتل چې نور ماشومان هغه درد تجربه نه کړي چې ده کړی و.

-د روسو د ستايل شوو نظرياتو څخه يو هم د مساوات فکر دی. هغه ويل چې ټول انسانان آزاد زېږېدلي دي او د آزادی له مخې سره برابر دي. هغه مشهور جمله هم د هغه ده:

" انسانان آزاد زېږي، خو هر ځای په ځنځيرونو کې ژوند کوي".

-که څه هم روسو په ښکاره ډول د تاوتريخوالي بلنه نه ورکوله، خو د ازادی د دفاع لپاره يې ځينې وختونه په غير مستقيم ډول د هغې ملاتړ کاوه.

-د شخصي ملکيت په اړه د هغه نظرونه هم متضاد وو: کله يې هغه مقدس باله، او کله يې بيا د ټولنيزو ستونزو اصلي لامل ګڼلو. همدا متضاد افکار وروسته د سوسياليزم او کمونيزم د نظرياتو لپاره فکري زمينه وګرځېده.

-په روسو باندې دا هم نيوکه شوې چې هغه تر حد زيات احساساتي او کله ناکله غير عملي فکرونه لرل، او ځينې يې حتی د جنون ترکچې رسېدلي بولي، او همدارنګه يې د نارينه وو د برترۍ تمايل درلود. خو سره له دې دټولو نيوکو، سره سره هغه يو داسې مفکرپاتې شوی چې د تېرو دوو پېړيو په سياسي او تعليمي نظرياتو کې يې ژور او اوږدمهاله اغېزپرېښی دی.

ketabton.com - The Digital Library

72- اډوارډ جينر: (۱۷۴۹ - ۱۸۲۳ م) .

-اډوارډ جينرد انګلستان هغه ډاکټروچي د واکسين د پرمختګ په برخه کې يې مهم رول ولوباوه او د يوې وقايوي لارې په توګه يې د کوچني آبله (چيچک) د ناروغی پر ضد د واکسين بنسټ کېښود.

-نن چې کوچنی آبله له نړی څخه نړدي له منځه تللی، نو اړينه ده چې د دې ستر خدمت يادونه د هغه د اصلي څښتن سره وشي. دا ناروغي يو ډېر خطرناک اووېروونکی مرض و، چې پايلې يې ډېرې بدې وې. دا په پراخه کچه خپرېدونکی مرض و، او شاوخوا ۲۵٪ اخته کسان به د همدې ناروغی له امله مړه کېدل. هغه کسان چې به ژوندي پاتې کېدل، اکثره به يې د بدن په بڼه کې سخت بدلونونه او خرابوالی رامنځته کېده.

-دا ناروغي په اصل کې د اروپا نه وه، بلکې له شمالي امريکا، هند، چين او نوروسيمو څخه راغلې وه، او په نړی کې يې هرځای قربانيان موجود وو.

-ډېرو ډاکټرانو هڅه وکړه چې د دې ناروغی د کمولو يا مخنيوي لپاره لارې پيدا کړي. دا هم معلومه وه چې که څوک يو ځل په کوچني آبله اخته شي، بيا پرې نه اخته کېږي. په ختيځ کې دا هم معلومه وه چې د ناروغ انسان څخه روغ انسان ته د ځينو موادو لېږدول کولای شي ناروغي خفيفه کړي. اروپايانو هم دا طريقه تجربه کړه، خو علمي تشريح يې نه درلوده.

ketabton.com - The Digital Library

-حتی ماري مونتېګو دا طريقه وازموېله چې انسان ته د ناروغ کس له لارې واکسين ورکړي، او دا ځيني وختونه بريالی هم وه، خو ځيني وختونه يې انسانان سخت ناروغه کول او حتی مرګ ته يې رسول .

-اډوارډ جېنر هم دا طريقه وازموېله او حتی په خپل ځان يې تطبيق کړه، خو بيا هم ناروغ شو. له همدې امله اړينه وه چې د خوندي او دادمنې وقايوي لارې لټون وشي.

--جېنر په ۱۷۴۹ کال کې د انګلستان په يوه کوچني ښار بارکلي کې وزېږېد. په ۱۸ کلنۍ کې يې د جراحۍ روزنه پيل کړه، وروسته يې د تشريح علم زده کړ او په يو روغتون کې يې کاروکړ. په ۱۷۹۲ کال کې يې د سينټ انډريوز پوهنتون څخه طبي سند ترلاسه کړ، او وروسته د يوه پېژندل شوي جراح په توګه وپېژندل شو.

-هغه له ماشومتوبه دا مشاهده کړې وه چې هغه بزګران چې د غواګانو د آبله (cowpox) ناروغي نيولې وي، د انسان د کوچنې آبله څخه خوندي پاتې کېږي. دا ناروغي که انسان ته انتقال شي، عموماً خطرناکه نه وي، خو د انسان د آبله په څېرنښې رامنځته کوي.

-جېنر فکروکړ چې که د غواګانو آبله انسان ته ورکړل شي، نو ښايي د کوچني آبله پر ضد معافيت پيدا کړي. هغه دا موضوع په دقت مطالعه کړه، مشاهده يې کړه او وپايله يې دا وه چې دا فرضيه سمه ده.

-نو هغه پرېکړه وکړه چې دا تجربه عملي کړي .

-ادوارد جنر Edward Jenner په ۱۷۹۶ ميلادي کال د مې په مياشت کې ادوارد جنر يو ۱۸ کلن ځوان ته د يوې ښځې له لاسه اخيستل شوې مادې په وسيله واکسين وکړ، هغه ښځه مخکې د غواګانو د چيچک (جدري البقر) په ناروغي اخته شوې وه. وروسته يې همدغه ناروغي دې ځوان ته ولېږدوله او څو اوونۍ يې انتظاروکړ، خو د ناروغۍ هېڅ نښې په هغه ځوان کې پيدا نه شوې.

-وروسته جنر په ۱۷۹۸ کال کې د "د جدري د رامنځته کېدو د علتونو او د مخنيوي په اړه څېړنه" تر سرليک لاندې يو کتاب خپور کړ. همدا کتاب د چيچک د واکسين د پرمختګ اصلي بنسټ وګرځېد. وروسته يې په همدې موضوع کې پنځه نورې تفصيلي څېړنې هم وليکلې، خو هماغه لومړی کتاب ترټولو مهم پاتې شو.

-د جنر د واکسينو طريقه په ټوله اروپا کې خپره شوه، او وروسته د پوځ او سمندري ځواکونو لپاره اجباري وګرځول شوه، تردې چې په ټوله نړۍ کې د مخنيوي يوه منل شوې طريقه شوه.

ketabton.com - The Digital Library

-جنر دا نوې طريقه د انسانيت لپاره يوه لويه ډالۍ وبلله او له دې لارې يې شخصي ګټه ترلاسه نه کړه. په ۱۸۰۲ کال کې د برتانيا پارلمان د منني په توګه ۱۰ زره پونډه ورکړل، او وروسته يې بيا ۲۰ زره پونډه نورهم ورکړل. هغه ډېر مشهورشو او بېلابېلو علمي ټولنو او پوهنتونونو ورته لقبونه او نښانونه ورکړل.

-هغه واده وکړ او درې اولادونه يې لرل. تر ۷۳ کلنۍ پورې ژوندی و او د ۱۸۲۳ ميلادي کال په پيل کې په خپل ښاربرکلي کې وفات شو.

-جنر په اصل کې دا نه و کشف کړې چې د غواګانو د چيچک ناروغي د انساني چيچک پروړاندې معافيت رامنځته کوي، بلکې دا خبره يې اورېدلې وه او بيا يې پرې فکر، تجربه او څېړنه وکړه.

-که څه هم جنر يو خالص نظري عالم نه و، خو د دقيقو مشاهداتو، تجربو او صبر له امله يې وتوانېد چې ميليونونه انسانان له مرګ څخه وژغوري. او سره له دې چې د هغه طريقه يوازې د يوې ناروغۍ مخه نيوله، خو دا ناروغي ډېره خطرناکه وه، نو څکه هغه د نړۍ په سترو درناويو او وياړونو سره ونازول شو.

-73 ولهلم کونراد رنتجن : (Wilhelm Conrad Röntgen ۱۸۴۵ - ۱۹۲۳ م) .

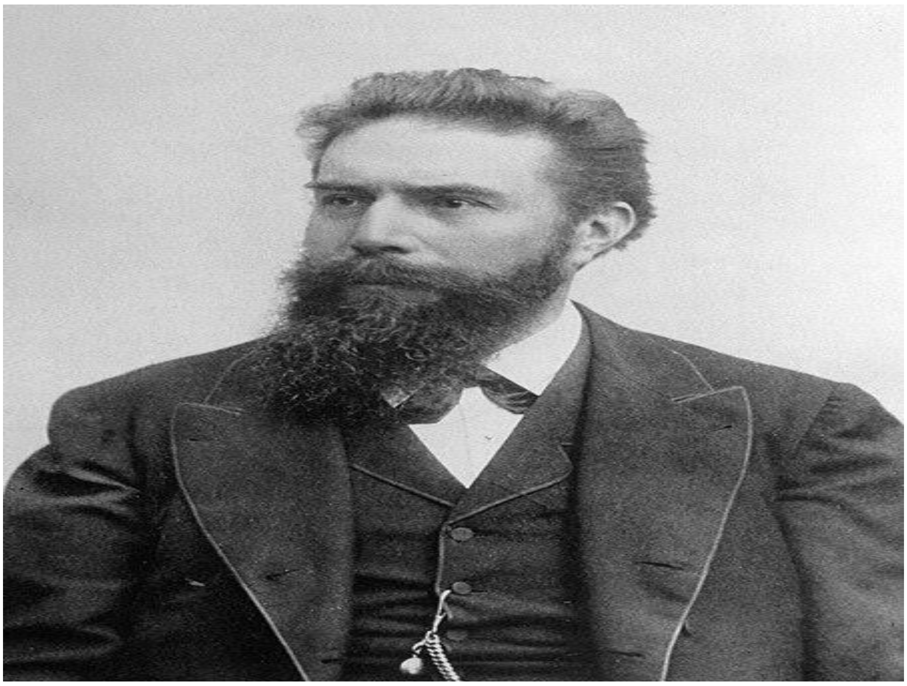

-رنتجن د جرمني يو نامتو فزيکپوه و، چې په ۱۸۴۵ ميلادي کال کې د لنيپ په ښارکي وزېږېد. هغه په ۱۸۶۹ کال کې د سويس په زوريخ پوهنتون کې يې د فلسفې دوکتورا ترلاسه کړه. وروسته يې

ketabton.com - The Digital Library

نږدې ۱۹ کاله په بېلابېلو پوهنتونونوکې د استاد او څېړونکي په توګه کاروکړ. په ۱۸۸۸ کال کې د ویورسبورګ پوهنتون کې د فزیک استاد او د فزیک انستیټیوت مشر وټاکل شو، او همدلته یې په ۱۸۹۵ کال کې د ایکس رې (X-rays) یا سینې اشعې کشف کړې.

-د ۱۸۹۵ د نومبر په ۸مه هغه د کتوډ شعاعو (Cathode Rays) په اړه څېړنې کولې. دا شعاعې د الکترونونو جریان دی چې په یوه خلا لرونکې ښیښه یي نل کې د دوو قطبونو ترمنځ د ډېر لوړ برقي ولتاژ په وسیله تولیدېږي. هغه دغه نل په بشپړ ډول په تور کاغذ پوښلی و، څو هېڅ رڼا یا شعاع ترې بهر نشي.

-خو ناڅاپه یې ولیدل چې په لرې کې ایښودل شوی فلوروسېنټ پرده روښانه شوه، سره له دې چې نل پټ و. کله چې یې برېښنا بنده کړه، رڼا هم له منځه ولاړه. له دې مشاهدې څخه هغه دې نتیجې ته ورسېد چې له نل څخه یوه ناپېژندل شوې شعاع بهرکېږي. همدې ته یې د "اکس شعاع" (X-ray)نوم ورکړ، یعني نامعلومه شعاع.

-وروسته رنتجن څو اوونۍ په دوامداره څېړنه کې تېرې کړې او دا یې ثابت کړل چې دا شعاع ځانګړې ځانګړتیاوې لري. دا د ډېرو موادو له لارې تېرېدای شي، خو د انسان له بدن څخه هم تېرېږي، یوازې هډوکې یې بندوي. کله چې یې خپل لاس د دې شعاع مخې ته کېښود، د هډوکو سیوری یې په پرده کې ولید.

-هغه همدارنګه وموندله چې دا شعاع مستقیم حرکت کوي او د مقناطیسي ساحو له اغېز څخه نه بدلېږي.

-د رنتجن دا کشف د ساینس په تاریخ کې یو ستر بدلون راوست، او د طبي تشخیص په برخه کې یې انقلاب رامنځته کړ.

-د ۱۸۹۵ کال د ډسمبر په میاشت کې رنتجن خپل لومړنی علمي مقاله د ایکس رې (X-rays) په اړه خپره کړه. دغه مقالې نړیواله پاملرنه ځان ته واړوله، او یوازې په یوه میاشت کې سلګونه ساینسپوهانو د دې شعاعو په اړه څېړنې پیل کړې. په یو کال کې د نړۍ په بېلابېلو برخوکې زرګونه علمي مقالې خپرې شوې.

-د هغو مهمو ساینسپوهانو له ډلې څخه چې د رنتجن له کشف څخه اغېزمن شو، یو فرانسوی عالم Henri Becquerel و، چې د راډیو اکتیفیت (radioactivity) خاصیت یې کشف کړ.

ketabton.com - The Digital Library

-په عمومي ډول ویل کېږي چې ایکس رې هغه وخت تولیدېږي کله چې لوړ انرژي لرونکي الکترونونه له هرډول مادي سره ټکروکړي. خوخپله ایکس رې د الکترونونو څخه نه جوړېږي، بلکې دا د برقي مقناطیسي څپویوه بڼه ده، چې د رڼا له څپوسره ورته والی لري، یوازې توپیریې دا دی چې د ایکس رې څپې ډېرې لنډې وي.

-د ایکس رې مهم استعمالونه د غاښونو د ناروغیو تشخیص، د سرطان د تومورونو معلومول او د هغوی د ودې درول دي. همدارنګه په صنعت کې د موادو د ضخامت اندازه کولو او د داخلي عیبونو د معلومولو لپاره کارول کېږي. په طب، بیولوژي او ستورپوهنه کې د دې شعاعوګټې بې شمېره دي، او حتی د اتومي جوړښتونو په پېژندلوکې یې هم مهم رول لرلی دی.

-رنتجن د دې کشف له امله د سترو ستاینوور دی، ځکه چې دا کاریې یوازې ترسره کړ، نه یې کوم همکاردرلود او نه شریک. همدارنګه د هغه کشف د بیکریل لپاره د نوې څېړنې الهام شو.

خوځینې مؤرخین وايي چې رنتجن ته باید ترحده زیات مقام ورنه کړل شي، ځکه چې دا کشف د فزیک په عمومي مسیرکې دومره ستر بدلون نه و لکه د Michael Faraday کشفونو. د دوی په نظر، د ایکس رې کشف د فزیک د دودیزو څېړنو برخه وه.

-رنتجن اولاد نه درلود، خوله خپلې مېرمنې سره یې یوه نجلۍ په منلو سره لویه کړه.

-په ۱۹۰۱ کال کې هغه د فزیک په برخه کې د نوبل جایزه وګټله، او د تاریخ لومړی کس و چې دا جایزه یې ترلاسه کړه.

-او په ۱۹۲۳ کال کې رنتجن د جرمني په میونخ ښارکې وفات شو.

ketabton.com - The Digital Library

74- يوهان سباستيان باخJohann Sebastian Bach (۱۶۸۵ -۱۷۵۰م) .

-باخ يو سترموسيقيدان و، چې په ۱۶۸۵ کال کې د جرمني په ايزناخ ښارکې وزېږېد. هغه لومړنی کس ګڼل کېږي چې د لوېديځې اروپا دموسيقي بېلابېل سبکونه يې سره يو ځای کړل. هغه د

ketabton.com - The Digital Library

ایټالیا، فرانسې او جرمني د موسیقی دودونه سره ګډ او له دې لارې یې یو نوی هنري ترکیب رامنځته کړ.

-باخ په خپل ژوند کې دومره مشهورنه و، بلکې حتی د وفات وروسته شاوخوا پنځوس کاله هېر شوی پاتې شو. خوپه تېرو ۱۵۰ کلونوکې موسیقی پوهانو او نقادانو هغه د نړی له ترټولو لویو موسیقیدانو څخه بللی دی.

-هغه په ۱۶۸۵ کال کې د جرمني په ایزناخ کې په یوه موسیقيپالې کورنی کې وزېږېد. د هغه پلاریو ماهر قیثاره غږوونکی و، او د کورنی ګڼ نورغړي هم تکړه موسیقیدانان وو. د هغه مورهغه وخت وفات شوه کله چې باخ یوازې ۹ کلن و.

-هغه په ښوونځي کې زده کړې وکړې او د موسیقی له امله یې ملاترکېده، ځکه چې ښه غږ یې درلود. په ۱۷۰۲ کال کې له زده کړو فارغ شو او یو کال وروسته د قیثارې غږوونکې په توګه یې دنده پیل کړه.

-په راتلونکو کلونو کې هغه په بېلابېلو دندو کې کاروکړ: د ارګن غږوونکی، د موسیقی ښوونکی، کمپوزر او د ارکستر مشر. په ۳۲ کلنی کې د جرمني د لیپزیګ ښار د سینټ توماس کلیسا کې د سندرغاړي او موسیقی مسؤل وټاکل شو، او شاوخوا ۲۷ کاله یې همدلته کاروکړ ترڅو په ۱۷۵۰ کال کې وفات شو.

-که څه هم باخ د خپل ژوند پر مهال د نورو موسیقیدانو لکه موتسارت، بتهوون او شوپن په څېر دومره شهرت نه درلود، خو وروسته د نړی په تاریخ کې د ترټولو ستر موسیقیدانو له ډلې وبلل شو.

-د باخ په ډېرو کارفرمایانو کې هېچا دا درک نه کړه چې هغه یو سترنابغه دی. کله چې د لیپزیګ کلیسا غوښتل یو دلوړې کچې ارګن غږوونکی ومومي، نو باخ یې وټاکه—داسې نه وه چې دوی هغه ترټولو غوره ګڼلی و، بلکې دوی څخه کوله دوه نورکاندیدان جذب کړي، خو ناکام شول او بالاخره یوازې باخ پاتې شو.

-حتی داسې هم وشول چې کله باخ غوښتل د یوه شهزاده د مانۍ څخه خپله دنده پرېږدي، نو هغه شهزاده هغه درې ورځې زنداني کړ!

-هغه د خپل تره دلورسره واده وکړ کله چې ۲۸ کلن و، او له هغې څخه یې اووه اولادونه لرل. کله چې باخ ۳۵ کلن شو، لومړی مېرمن یې وفات شوه، او یو کال وروسته یې بیا واده وکړ. دغه دویمې

ketabton.com - The Digital Library

مېرمن نه يوازې د هغه د اوو اولادونو روزنه وکړه، بلکې ۱۳ نور اولادونه يې هم وزېږول. له دې ماشومانو څخه يوازې ۹ تر پلار وروسته ژوندي پاتې شول، او له هغوی څخه څلور يې تکړه موسيقيدانان وو—و اقعاً يوه هنري او استعداد لرونکې کورنی وه.

-باخ ډېرزيات آثارتوليد کړل؛ د هغه دموسيقی شمېرله ۸۰۰ څخه هم زيات دی، چې ګڼ شمېر يې د موسيقی شاهکارونه ګڼل کېږي.

-هغه يو ژور ديني انسان و او غوښتل يې چې د موسيقی له لارې د خلکو مذهبي احساسات لا پياوړي کړي، نو ډېر آثاريې د ديني موضوعاتو وو. هغه نوي موسيقی فورمونه رامنځته نه کړل، بلکې له پخوانيو بڼو څخه يې ګټه واخيسته او په هغوکې يې خپل ستر آثارجوړکړل.

-د باخ له وفات وروسته شاوخوا ۵۰ کاله هغه نږدې هېرشوی پاتې شو. عجيبه دا ده چې د هغه د زماني ځينې لوی موسيقيدانان لکه هايډن، موتسارت او بتهوون هغه پېژ انده او قدريې کاوه، خو عامو خلکو يې هنرنه درک کاوه، ځکه چې د هغه موسيقي د کلاسيکو دوديزو بڼو په چوکاټ کې وه، په داسې وخت کې چې نوي موسيقی سبکونه رامنځته کېدل.

-خو د ۱۸۰۰ ميلادي کال وروسته يو نوی موسيقي رنسانس پيل شو، او د همدې بيا راژوندي کېدوله امله د باخ عظمت وپېژندل شو. نن ورځ هغه د موسيقی له ترټولوسترونابغه‌ګانو څخه ګڼل کېږي، او ترخپل ژوند ډېروروسته يې هغه شهرت ترلاسه کړچې د خپل عصرپرمهال يې نه درلود.

-د دې نوم د دليل ترشا خبره دا ده چې باخ د موسيقی په تاريخ کې له ترټولو ماهرو کمپوزرانو څخه ګڼل کېږي، ځکه هغه هم د موسيقی د اصولو او قواعدو سخت پابند و او هم يې له نورو موسيقيدانو څخه لوړتخليقي ځواک درلود. هغه د ټولو موسيقيدانو په پرتله په يوه موسيقي اثرکې د څو بېلابېلو مېلوديو (نغمو) د يوځای کارولو ترټولو لوی استاد ګڼل کېږي.

-له همدې امله د هغه آثار ډېرستايل کېږي، ځکه منظم دي، منطقي جوړښت لري، او د هغه د موسيقی هره نغمه ژوره معنا او ښکلا لري.

-د موسيقی څېړونکي د باخ په آثاروکې ژورتيا، تنوع او د رنګونو بډايوالی ويني، او دده آثارد ډېرو نورو لويو موسيقيدانو په پرتله روښانه او واضح هم دي.

ketabton.com - The Digital Library

-باخ تر اوسه هم د پخوانیو لویو هنرمندانو له ډلې ډېر محبوب دی، یوازې له بتهوون پرته. حتی د هغه د موسیقی ثبت شوې نسخې (اسطوانې) په نړۍ کې تر ډېرو معاصرو موسیقیدانو زیاتې اورېدل کېږي.

-خو پوښتنه دا ده چې هغه د "خالدینو" په لړ کې کوم ځای لري؟ یقیناً د هغه ځای د Ludwig van Beethovenوروسته دی، ځکه بتهوون ډېر نوښتگر او انقلابي کمپوزر و او د موسیقی پر تاریخ یې ژور اغېز پرېښی دی.

-همدارنگه مناسب دا دی چې باخ د میکلانجلو Michelangelo وروسته او د شکسپیر William Shakespeareمخکې ځای ونیسي، ځکه شکسپیر د ادبیاتو تر ټولو ستر نابغه گڼل کېږي. خو د باخ د موسیقی ژور اغېز له امله هغه د موسیقیدانو، انځورگرانو او لیکوالانو تر منځ یو ځانگړی او لوړ مقام لري.

75- لاو ټسو (څلورمه پېړی له میلاد مخکې) .

-له هغو زړگونو کتابونو څخه چې چین په اوږدو پېړیو کې خپاره کړي، یو ډېر مشهور کوچنی کتاب شته چې له دوه زره کلونو راهیسې په ټولو ژبو ژباړل شوی دی. دا کتاب لاو ټسو نومېږي، یعني : »لار او د هغې ځواک .«دا کتاب د تاویزم (تاو مذهب) بنسټ بلل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

-دا يوکوچنی کتاب دی، خوطرزيې ډېرښکلی دی. په دې کې داسې مبهمه ژبه کارول شوې چې د بېلابېلو تفسيرونو او نظرونو لپاره ځای لري. د دې فلسفې اصل مفهوم »تاو« (لار) دی، خو خپله دا «لار» هم لږه مبهمه ده. کتاب په همدې جمله پيلېږي:

»هغه لارچې بيان شي، هغه ابدي لارنه ده«.

-د چينايي ژبې د «لار» کلمه د «د طبيعت نظام» يا «د شيانو طبيعي ترتيب» په معنا هم ژباړل کېدای شي، چې مطلب ته نږدې مفهوم ورکوي.

-د تاويزم فلسفه وايي چې انسان بايد د «لار» سره مقاومت ونه کړي، بلکې له هغې سره په همغږۍ کې ژوند وکړي. که د اوبو بهيرته وګورو چې له لوړې خوا نه ټيټې خوا ته روان وي، او د خنډونو شاوخوا تاوېږي، نو دا ښيي چې اوبه خپله طبيعي لاره لري، چې نه ماتېږي او نه درېږي. حتی ترټولو سختې ډبرې هم د وخت په تېرېدو ماتېږي، خود اوبو بهيرروان پاتې کېږي.

-انسان بايد ساده، نرم او ارام ژوند وکړي. ترټولو بد شيان تاوتريخوالی، حرص او ځان غوښتنه دي. د دې فکرله مخې، انسان بايد نړۍ په زوربدله نه کړي، بلکې له هغې سره ځان برابرکړي. له همدې امله دخلکو ځورول او جګړو ته هڅول ترټولو لويه بدی ده، که د انسان له خوا وي يا د حکومتونو له خوا.

-د لاوتسو د ژوند د زمانې په اړه تاريخپوهان په بشپړه توګه همغږي نه دي، خو ډېريې وايي چې هغه شاوخوا ۳۲۰ کاله له ميلاده مخکې ژوند کړی دی. د هغه د شخصيت په اړه اختلاف شته؛ ځينې خلک وايي چې هغه يو افسانوي شخصيت و او اصلاًوجود يې نه درلود، اودا کتاب يوازې اخلاقي تعليمات دي چې هغه ته منسوب شوي دي.

-دا کتاب که څه هم ډېرکوچنی دی او حتی له يوې پاڼې زيات نه دی، خوپه چين کې يې په اخلاقي او مذهبي فکر باندې ډېرزوراثرکړی دی. حتی دا کتاب د بوديزم او د «زن» مکتب په بدلونونو کې هم مهم رول لري.

د «زن» مکتب.

-کولای شو ووايو چې داسې يو چينايي فيلسوف به نه وي چې دا کتاب يې مخې ته پرانستی نه وي، لوستی يې نه وي او د لاوتسو د هغولږو خوږورو جملو په معنا يې فکرنه وي کړی.

ketabton.com - The Digital Library

له همدې امله موږ لاوټسو د ديني عالمانو، سياستوالو او اخلاقي مفكرينو په منځ کې په يو لوړ مقام کې ځاى ورکوو.

-دا سړى له موږ ټولو غواړي چې د طبيعت سره «توازن» وساتو؛ د انسان د فطرت او د شيانو له طبيعي نظام سره همغږي وکړو. او په همدې توازن او همغږۍ کې د انسان د ذهن آرامي، رواني سکون او ټولنيزې سلامتيا کې نغښتې دى.

۷۶- انريكو فيرمي :(۱۹۰۱- ۱۹۵۴ م) .

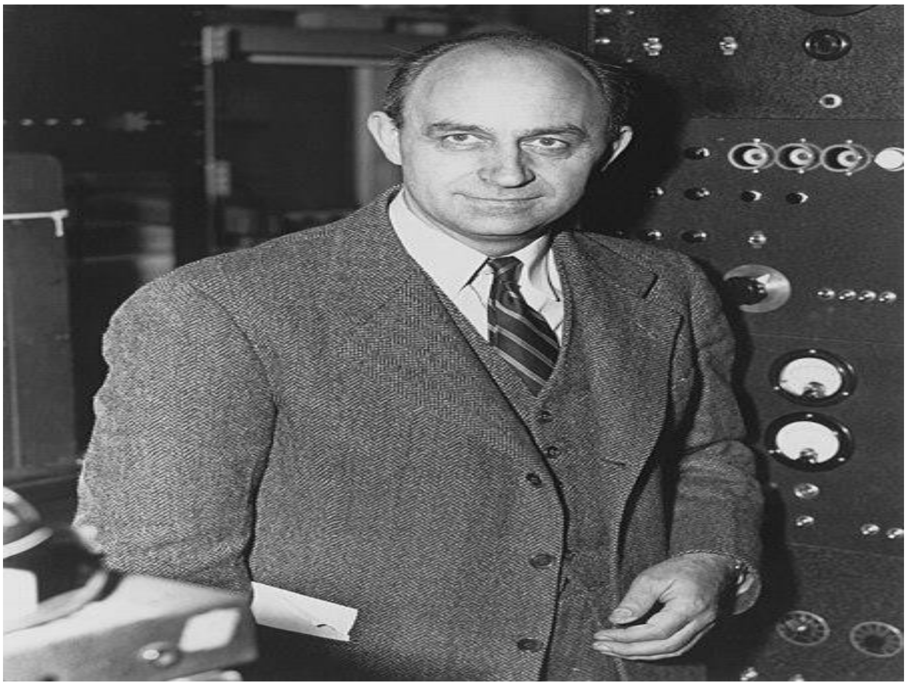

-هغه لومړى انسان و چې د «اتومي رياکټر» طرحه يې جوړه کړه. هغه په ۱۹۰۱ کال کې په روم کې زيږيدلى و.

-هغه يو ډېر هوښيار زده کوونکى و. د ۲۰ کلونو په عمر کې يې د فزيک دوکتورا د پيزا پوهنتون څخه واخيسته، او کله چې ۲۶ کلن شو، د روم پوهنتون کې د فزيک استاد او د څوکۍ څښتن و.

-په همدې وخت کې يې خپل لومړني او ترټولو مهمې علمي څېړنې خپرې کړې.

-دې څېړنو د فزيک په علم کې يوه نوې څانګه رامنځته کړه چې د «کوانتم محاسبې» په نوم ياديږي. په دې څېړنو کې انريکو فرمي د ذرّاتو حرکت، د هغوى بيلبيل او يو ځاى کېدل تشريح کړل. دا ذرّات وروسته د هغه په نوم «فرميونونه» وبلل شول. الکترونونه، پروټونونه او نيوترونونه ټول فرميونونه بلل کيږي، او دا هغه بنسټيزې ذرې دي چې ماده ترې جوړه شوې ده.

ketabton.com - The Digital Library

-د فرمي معادلو ساینس پوهانو ته دا امکان ورکړ چې د اټوم د هستې په اړه ډېر معلومات ترلاسه کړي او د مادې د ماتېدو (انحلال) پروسه وپېژني، لکه څنګه چې دا کار د ستورو په ژورو کې رامنځته کېږي او هم د فلز اتو په ځانګړتیاوو کې لیدل کېږي.

-په ۱۹۳۳ کال کې فرمي یوه نوې نظریه وړاندې کړه چې اټومي تجزیه (Radioactive decay) تشریح کوي، یعنې د وړانګو یو ډول فعالیت. دا نظریه د هستې دننه د ورو او کمزورو تعاملاتو لومړنی احصایوي تحلیل و.

-دا موضوعات دومره پیچلي وو چې عادي انسان یې په اسانی نه شي درک کولی، او له همدې امله فرمي د معاصر فزیک په لوړمقام کې ځای ومونډ. خو د هغه ترټولو ستر کارونه لا تر اوسه بشپړ نه وو ښکاره شوي.

-په ۱۹۳۲ کال کې برتانوي فزیک پوه «جیمز چادویک» د اټومي ذرې نوې برخه «نیوترون» کشف کړه. په ۱۹۳۴ کې فرمي وکولای شول چې نیوترونونه پر ټولو پېژندل شوو کیمیاوي عناصرو ولګوي او وڅېړي. په ډېرو مواردو کې یې وموندله چې هغه اټومونه چې له دې تعاملاتو جوړېږي، دراډیو اکتیو (اشعاعو) خاصیت لري.

-ښايي خلک فکر وکړي چې نیوترونونه که په لوړ سرعت اټومونو ته ولګول شي، هغوی به وسوځوي، خو فرمي وښوده چې برعکس نتیجه رامنځته کېږي. که د نیوترون سرعت ورو شي—د پار افین یا اوبو په منځ کې تېرولو سره—نو اټومونه یې ښه جذبولی شي.

-دا کشف هغه بنسټ و چې فرمي پرې وتوانېد لومړی اټومي رېاکټر طرحه کړي. هغه مواد چې په اټومي رېاکټورونو کې د نیوترون د وروکولو لپاره کارول کېږي، د «مودر اتورونو» په نوم یادېږي.

-په ۱۹۳۸ کال کې د نیوترون د جذب په اړه د فرمي څېړنې هغه ته د فزیک د نوبل جایزه ورکړه. - خو په همدې وخت کې هغه په ایټالیا کې له ډېرو ستونزو سره مخ و، ځکه چې د هغه ښځه یهودی وه، د موسولیني فاشیستي حکومت د یهودانو پر ضد سخت قوانین صادر کړي وو. فرمي د فاشیزم مخالف و.

-د ۱۹۳۸ کال په ډسمبر کې، کله چې هغه ستاکهولم ته د نوبل جایزې اخیستو لپاره ولاړ، پرېکړه یې وکړه چې بېرته ایټالیا ته نه ورځي. هغه نېغ نیویارک ته لاړ، چېرې چې د کولمبیا پوهنتون هغه د استاد په توګه بللی و. په ۱۹۴۴ کال کې هغه د امریکا تابعیت ترلاسه کړ.

ketabton.com - The Digital Library

-په ۱۹۳۹ کال کې لويو پوهانو لکه ليزه مايتنر، اوتو هان او فريتس شټراسمن اعلان وکړ چې د نيوترون جذب کول کولای شي د يورانيم اتومونه وويشي (فيشن). کله چې دا خبر خپور شو، فرمي او نورو پوهانو درک کړه چې دا ويش کېدای شي د اتومي سلسلې (chain reaction) لامل شي، چې بې پايه دوام پيدا کولی شي.

-په همدې ۱۹۳۹ کال کې فرمي د امريکا سمندري ځواک (نوي) سره اړيکه ونيوله او وړانديزيې وکړ چې دا تجربې د اتومي وسلو لپاره وکارول شي. خو دا کاريوازې وروسته هغه وخت عملي شو کله چې اينشټاين د امريکا ولسمشر ته يو ليک واستاوه. له دې وروسته د اتومي انرژۍ د ويجاړونکي وسلې په توګه کارول ممکن شول.

-د امريکا حکومت د هغه وخت ترټولوسترفزيک پوه—فرمي—ته مخه کړه، څو د اتومي رِيآکټر جوړولو کاروکړي او دا ټکنالوژي د وسلو لپاره وکاروي. هغه لومړی د کولمبيا پوهنتون سره کار وکړ، وروسته د شيکاګو پوهنتون سره.

-په ۱۹۴۲ کال کې د اتومي رِيآکټر تجربه بريالۍ شوه، او فرمي خپل علمي سفرپای ته ورساوه. د جګړې وروسته، په ۱۹۴۴ کال کې فرمي وفات شو، او له خپلې مېرمنې څخه يې دوه زامن لرل.

-د هغه د درناوي لپاره، ساينسپوهانو د ۱۰۰ نمبرکيمياوي عنصرنوم »فرميوم «کېښود.

-انريکوفرمي د ډېرو لاملونو له مخې يو ډېرمهم شخصيت ګڼل کېږي. هغه بې له شکه د شلمې پېړۍ له ترټولو سترو ساينسپوهانو څخه و، او په نظري، عملي او تجربوي فزيک کې يې لوی پرمختګونه کړي دي. موږ دلته يوازې د هغه د علمي لاسته راوړنو يوه کوچنۍ برخه بيان کړه، حال دا چې هغه شاوخوا ۲۵۰ علمي څېړنې ليکلې دي.

-دوهم دا چې د اتومي بم په جوړولو کې يې مهم رول درلود، که څه هم نورساينسپوهان هم په دې پرمختګ کې شريک وو. خو د فرمي ترټولو لوی اهميت دا و چې هغه د اتومي رِيآکټرد ډيزاين اصلي بنسټګرګڼل کېږي. هغه نه يوازې هغه نظريې وړاندې کړې چې رِيآکټرپرې ولاړدی، بلکې د دې بشپړ جوړښت د طرحې مسؤليت يې هم په غاړه درلود.

-له ۱۹۴۵ کال وروسته اتومي رِيآکټرونه په جګړو کې نه دي کارول شوي، خو له هغه وخته تر اوسه په پنځو وچو کې جوړشوي دي. تمه کېږي چې په راتلونکي کې به دا رِيآکټرونه په دوديزې انرژۍ بديل شي. همدارنګه يو شمېررِيآکټرونه اوس د طبي او علمي څېړنو لپاره د راديو اکټيو ايزوټوپونو د توليد په موخه کارول کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

-دا رېآکټرونه د «پلوتونيم» سرچينه هم دي، هغه ماده چې د اتومي بمونو په جوړولو کې کارول کېږي. له همدې امله ځينې اندېښنې شته چې اتومي رېآکټرونه کېدای شي نړيوالې ستونزې او خطرونه رامنځته کړي، لکه څنگه چې په وروستيو پېښو کې ليدل شوي دي. خو بيا هم هېڅوک د اتومي رېآکټرونو اهميت نه شي انکارولی، ځکه دا اختراع د بشري تاريخ په پرمختګ کې ډېر لوی اغېز لري.

ketabton.com - The Digital Library

۷۷- توماس مالتوس :(۱۷۶۶- ۱۸۳۴ م) .

-په ۱۷۹۸ کال کې يو نامعلوم پادري يو لنډ خو ډېر اغېزناک ځېرنيز بحث خپور کړ. د دې بحث عنوان و» :د نفوس د زياتوالي ځېړنه او د ټولنې د راتلونکې پرمختګ پر هغه اغېز.«

-د مالثوس د نظريې بنسټ دا و چې د نفوس زياتوالی د خوړود توليد د کمښت لامل کېږي. هغه دا اصل په سخت او مستقيم ډول وړاندې کړ. د هغه په نظر، د خلکو شمېر په هندسي ډول زياتېږي (۱، ۲، ۴، ۸، ۱۶)، خو د خوړو توليد يوازې په حسابي ډول زياتېږي) ۱، ۲، ۳، ۴، ۵.)

-کله چې مالثوس خپل کتاب بيا چاپ کړ، لږ ساده والی يې په کې راوست. هغه وويل چې د نفوس وده به تر يې پايه حده پورې دوام وکړي او د خوړو د توليد د ودې ټول ظرفيت به تر خپل اغيز لاندې راولي. له همدې نظريې څخه هغه دې پايلې ته ورسېد چې انسانيت به تل په فقر او لوږه کې ژوند کوي، او عصري ساينس که هر څومره پرمختګ هم وکړي، نشي کولی دا حتمي برخليک بدل کړي.

-د انسان د نفوس د زياتېدو ورتيا د ځمکې د خوړو د توليد له ورتيا ډېره لوړه ده.

-خو ايا د نفوس د زياتوالي لپاره کنټرول ممکن نه دی؟ په يقين سره شته. جګړې، ناروغۍ او طبيعي ناورينونه د خلکو شمېر کموي، خو دا ډول لارې يوازې لنډمهاله حلول دي او ډېر دروند انساني تاوان لري.

ketabton.com - The Digital Library

-مالتوس ځيني اخلاقي لارې وړانديزکړې، لکه ناوخته واده کول، له واده ډډه کول، بشپړه عفت، اويا د نسل تنظيم. خوهغه په دې هم پوهېده چې انسان د زيږون کنټرول په بشپړه توګه اداره کولای نه شي. له همدې امله هغه دې پايلې ته ورسېد چې د نفوس زياتوالی به هېڅکله و نه درېږي، اوپه پايله کې فقراولوږه حتمي برخليک دی—يو ډېربدبينانه نظر.

-سره له دې چې مالتوس د حمل د مخنيوي کومې لارې نه وې يادې کړې، خووروسته همدا لارې د نفوس د کنټرول طبيعي پايله وګرځېدې. ښايي برتانوي عالم فرانسيس پليس) ۱۷۷۱–۱۸۵۴ (لومړی کس وچې د نفوس د کنټرول لپاره يې د حمل د مخنيوي د وسايلوکارولوغوښتنه وکړه، څوپه نړۍ کې د نفوس زياتوالی محدود شي.

-پليس د مالثوس دا ځېرنه ولوستله اوترډېره حده ترې اغېزمن شو. له همدې امله يې په ۱۸۳۲ کال کې يوکتاب خپورکړچې پکې يې د حمل د مخنيوي لپاره د بېلابېلولارود ځېړلوغوښتنه وکړه. هغه د کارګروترمنځ هم د حمل د مخنيوي په اړه پوهاوی خپورکړ.

-همدارنګه يو امريکايي ډاکټرچې نوم يې چارلزفولټن و، په ۱۸۳۲ کال کې د حمل د مخنيوي په اړه کتاب خپورکړ. په ۱۸۶۰ کال کې د همدې هدف لپاره لومړی کنفرانس د مالثوس په نوم جوړشو، او يو نوی شعارراپورته شوچې «د کورنۍ پلان جوړونه» وه. خو مالثوس د اخلاقي دلايلوله امله د حمل د مخنيوي له نظريې سره مخالفت وکړ. له همدې امله هغه کسان چې د حمل د مخنيوي پلويان وو، ځانونه يې د «نوي مالثوسي مکتب» په نوم يادول.

-د مالثوس د نظريې لوی اغېزپه اقتصادي پوهانوهم وليدل شو. هغوی باوردرلود چې د نفوس زياتوالی به د مزدورانو د معاشونو د لوړوالي مخه ونيسي. د انګلستان مشهوراقتصادپوه ډيويډ ريکارډو، چې د مالثوس ملګری و، دا قانون وړاندې کړ: د کارطبيعي بيه هغه حد دی چې کارګر پرې يوازې ژوندکولای شي اونسل يې دوام ومومي، نه زيات او نه کم.

-دې ته «د معاشونواوسپنيزقانون» ويل کېږي، اووروسته دا نظرد کارل مارکس په نظرياتوکې هم مهم ځای وموند اود «اضافي ارزښت» د نظريې له بنسټونوڅخه وګرځېد.

-همدارنګه د مالثوس نظريې د ژوند (بيولوژۍ) په علم کې هم اغېزوکړ. لوی ساينسپوه چارلس ډاروين وويل چې هغه د مالثوس ځېړنه لوستې وه او د حيواناتو د تکامل او د طبيعي انتخاب د نظريې په جوړېدوکې ترې ډېراغېزمن شوی و.

ketabton.com - The Digital Library

-مالثوس په ۱۷۶۶ کال کې په انګلستان کې زېږېدلی و. هغه د کمبريج پوهنتون د يسوعيانو په ښوونځي کې زده کړه وکړه، په ۱۷۸۸ کال کې فارغ شو او په همدې کال کې پادري شو.

-د هغه لومړنی کتاب بې نومه خپور شو، خو وروسته يې ډېر شهرت وموند. کتاب څو ځله بيا چاپ او اصلاح شو، او په ۱۸۲۶ کال کې يې وروستی بڼه خپره شوه.

-هغه په ۱۸۰۴ کال کې په ۳۸ کلنۍ کې واده وکړ، او په ۱۸۰۵ کال کې د ختيځ هند کمپنۍ د پوهنتون (هاليبري) کې د تاريخ او سياسي اقتصاد استاد وټاکل شو.

----هغه ترخپل وفات پورې په همدې څوکۍ پاتې شو. مالثوس ګڼ شمېرکتابونه وليکل، چې تر ټولو مهم يې د »سياسي اقتصاد د اصولو په اړه) «۱۸۲۰ (کتاب و. ډېرو پوهانو له دې کتاب څخه اغېزواخيست. ترټولو مهم کسان چې پرې اغېزمن شول، د شلمې پېړۍ ستر اقتصادپوه جان مينارډ کينزو.

-مالثوس په خپل ژوند کې ډېر درناوی ترلاسه کړ. هغه په ۱۸۳۴ کال کې د ۶۸ کلونو په عمر د انګلستان د باث ښارته نږدې وفات شو. له هغه وروسته يې له درې زامنو څخه دوه ژوندي پاتې شول، خو هېڅ لمسی يې نه درلود.

-ويل کېږي چې مالثوس دومره اغېزناک نه و، ځکه د حمل د مخنيوي لارې يوازې په وروستيو وختونوکې رامنځته شوې. خوزه فکرکوم دا نظرسم نه دی، ځکه د مالثوس افکاروپردوه سترو پوهانو—چارلزډاروين اوکارل مارکس—ډېرژور اغېزکړی دی، او دا دواړه د نولسمې پېړۍ له سترو مفکرينو څخه ګڼل کېږي.

-همدارنګه د مالثوس شاګردانو د هغه نظريه خپره کړه او خلک يې قانع کړل، او د همدې دوامدارپوهاوي له امله په خلکوکې دا باورپياوړی شو چې د نفوسو د زياتوالي د مخنيوي لارې بايد وپلټل شي. نن د نفوسو د کنټرول او د زياتوالي د کمولو هڅې هم د همدې نظريې له پايلو څخه ګڼل کېږي.

-مالثوس د نفوس د کنټرول د نظريې يوازينی مخترع نه و، بلکې له هغه مخکې هم ډېروفيلسوفانو دا موضوع مطرح کړې وه. هغه خپله هم مني چې دا بحث افلاطون او ارسطوهم کړی و. هغه د ارسطوله قوله نقل کوي چې:

»که هرانسان ته د ماشومانو د شمېربشپړه ازادي ورکړل شي، نوپايله به يې حتمي فقروي«.

ketabton.com - The Digital Library

-خود مالثوس اصلي ارزښت دا وچې هغه په دې موضوع ډېرزوراو منظم بحث وکړ، او نړی ته يې دا خبرداری ورکړچې د نفوسو د بېحده زياتوالي له امله به انسانيت له لوږې او فقر سره مخ شي.

ketabton.com - The Digital Library

۷۸ فرانسيس – بيكون (۱۵۶۱ – ۱۶۲۶).

-فرانسيس بيكون څو كاله په ايټاليا كې د يو سياسي مشر په توګه ژوند وكړ، او د خپل ژوند ډېره برخه يې سياست او سياسي كارونو ته وقف كړه. خو دلته هغه د خپلو فلسفي افكارو له امله ياد شوى دى، ځكه هغه د نوي علمي دورزېرى وركوونكى و. هغه لومړنى ستر فيلسوف و چې د علم او ټكنالوژۍ د پرمختګ له لارې يې د انسان د ژوند د بدلون خبرې وكړې.

-هغه په ۱۵۶۱ كال كې په لندن كې زېږيدلى و. پوهنتوني زده كړې يې بشپړې نه كړې. وروسته د برېتانيا په سفارت كې په پاريس كې كارمند شو. كله چې پلارېې مړشو او شتمني يې پرې نه ښوده، نو بېرته پوهنتون ته ستون شو، د قانون زده كړه يې وكړه او فارغ شو. وروسته بيا وكيل شو.

-په درويشت كلنۍ كې د پارلمان غړى وټاكل شو. سره له دې چې ډېر ملكري او اړيكې يې لرلې، خو ملكې اليزابت هغه هېڅ دولتي منصب ته ونه ټاكه، ځكه چې هغه د پارلمان دننه د يوه داسې قانون سخت مخالف و چې دملكې يې كلك ملاتړكاوه.

-بيكون يولګښت خوښ او د شان او شوكت مينه‌وال سړى و، نو ډېر پورونه يې واخيستل. حتى د پورونو له امله ونيول شو او د مالي ستونزو سره مخ شو، ترڅو چې ژوند يې ډېر سخت شو.

-وروسته هغه د ارل آف اسكس ملګرى او سلاكار شو. اسكس يو طموح سړى و چې د ملكې پر ضد يې د كودتا هڅه وكړه. بيكون هغه ته مشوره وركړه چې دا كارونه كړي او د ملكې وفادارپاتې

ketabton.com - The Digital Library

شي، خوهغه ونه منله او ناکامه کودتا يې وکړه. وروسته بيکون د هغه پرضد دومره سخت دريځ ونيوچې د اسکس د اعدام سبب شو. دا کار ډېر بحثونه او اخلاقي پوښتنې راپورته کړې.

-کله چې ملکه اليزابت په ۱۶۰۳ کال کې وفات شوه، بيکون د نوي پاچا جيمز اول سلاکار شو. که څه هم پاچا د هغه مشورې تل نه منلې، خو د هغه ډېر درناوى يې کاوه.

-بيکون په دولتي مقامونوکې ترلوړو څوکيو ورسېد، تردې چې د سترقاضي مقام ته ورسېد. خو وروسته ستونزې پيل شوې، ځکه هغه به «تحفې» اخيستې، چې هغه وخت عامې وې خو قانوني نه وې. د هغه سيالانو دا موضوع د هغه د نسکورېدو لپاره وکاروله. بالاخره هغه په دې تورونو اعتراف وکړ، محکوم شو او د لندن د برج په زندان کې بندي شو، خو ډېر ژرپاچا هغه وبخښه او جريمه يې هم ورکړه.

-سره له دې چې د هغه ژوند ډېر بوخت و، بيا هم وخت يې وموند چې ژورې فکري ليکنې وکړي. د هغه ترټولو مهم اثر د »مقالو کتاب «دى، چې په ډېر ښکلي او ژور سبک ليکل شوى دى.

-او د هغه طرز د جملو د ښکلا او د حکمت د ژورتيا له امله ځانګړى دى. هغه مثلاً وايي: ځو انان د دې وړتيا لري چې نوښت وکړي، نه دا چې يوازې نيوکه وکړي. هغوى د عملي کولو توان ترفکر کولو زيات لري، او د نوو پروژو د پيل لپاره تراداري او کاغذي کارونو ډېر مناسب دي.

-خو زاړه کسان ډېر وخت مخالفت کوي، ډېر فکر کوي او لږ عمل کوي.

-هغه وايي: څوک چې ښځه او اولاد لري، هغه په حقيقت کې د بخت په وړاندې څو «ګروې» ورکړي دي!

-بيکون :

-خو هغه خپله واده کړى و، مګر اولادونه يې نه درلودلو.

-خو د هغه ترټولو ستره لاسته راوړنه د «علم دفلسفې » په اړه کتاب و. هغه يو لوى کتاب په شپږو برخوکې چمتوکړچې نوم يې «العظيم التجديد» (لوى تجديد) و.

لومړى برخه: د معاصر علم کتنه،

دوهمه برخه: د علمي څېړنو د نوي طريقې تشريح،

دريیمه برخه: د عملي معلوماتو ټولګه،

ketabton.com - The Digital Library

ځلورمه برخه: د علومو د تجدید د طریقو تشریح،

پنځمه برخه: د ځینو پایلو بیان،

او شپږمه برخه: د دې نوې لارې د علم د تجدید پایلې.

-خو دا ستره او طموحه پروژه یې بشپړه نه کړه.-وروسته یې نور کتابونه هم خپاره شول چې د همدې لوی کار د برخو په توګه ګڼل کېدای شي.

-د بیکون فلسفه انسان ته دا پیغام ورکوي چې باید سترګې پر نړۍ پرانیزي، شیان په دقت سره ووینې او وڅاري، او د همدې دوامداره او دقیقې مشاهدې له لارې د علم اصلي پیل ته ورسېږي.

-د هغه وروستی کتاب «نوې اتلانتیس» نومېږي، چې د یوې خیالي جزیرې د مثالي نړۍ انځور وړاندې کوي. دا نړۍ د فیلسوف توماس دمور له فکر سره ورته ده. په دې کتاب کې هغه د عصري علم پر بنسټ د ټولو خلکو د هوساینې او رفاه خیال وړاندې کوي. هغه باوردرلود چې د علم پرمختګ به د اروپا خلکو ته همداسې خوشالي ورکړي لکه څنګه چې د اتلانتیس په خیالي جزیره کې انځورشوی دی.

-که څه هم بیکون د علم له سختو پلویانو څخه و، خو د خپل وخت ډېرې نوې علمي نظریې یې په بشپړډول نه منلې. که ځینې پوهان له دین څخه حرکت اخلي، نو بیکون له عملي تجربې څخه پیل کوي. هغه په خدای باوردرلود، خو په دودیزه معنا مذهبي نه و.

-بیکون د معاصر فکر په وده کې د تجربې، مشاهدې او د عقل د بشپړې کارونې بنسټ ایښودونکی ګڼل کېږي. له همدې امله هغه د فرانسوي فیلسوف ډیکارت سره پرتله کېدای شي، که څه هم دی تر هغه یو نسل مخکې تېرشوی و.

ketabton.com - The Digital Library

79- ولتېر(1694–1778) .

-اصلي نوم يې فرانسوا ماري آروې و، خو په ولتېر مشهورشو. هغه په فرانسه کې د روښانتيا (Enlightenment)د غورځنګ له مخکښو شخصيتونو څخه و. شاعر، ناول ليکونکی، فيلسوف او د ازاد فکرپلوی و.

-ولتېر په ۱۶۹۴ کال کې په پاريس کې وزېږېد. د منځنۍ طبقې له کورنۍ څخه و او پلاريې وکيل و. په ځوانۍ کې يې د يسوعيانو په ښوونځي کې زده کړې وکړې. ډېرژر د خپلې حاضرځوابۍ، طنزاو تندونيوکو له امله مشهورشو. خو همدغه تونديو خبرو د هغه لپاره ستونزې جوړې کړې، ځکه د فرانسې هغه وخت واکمن نظام دا ډول نيوکې نه زغملې.

-له همدې امله ونيول شو او د باستيل په زندان کې بندي شو. هلته يې تريوکال زيات وخت تېر کړاو په همدې موده کې يې د »هنرياد «په نوم حماسي منظومه وليکله، چې وروسته يو مشهور ادبي اثروګرځېد. په ۱۷۱۸ کال کې له زندانه خوشې شو. لږه موده وروسته يې د »اوديپ «په نوم ډرامه ننداري ته وړاندې شوه او ستربرياليتوب يې ترلاسه کړ. لا د ۲۴ کلنۍ په عمرکې يو مشهور مفکرشو او په راتلونکو شپېتوکلونوکې د اروپا له نامتو مفکرانو څخه شو.

-ولتېر د ليکوالۍ ترڅنګ د شتمنۍ په ګټلوکې هم ډېرورو، نوټول عمريې په شتمنۍ کې تېرکړ. خو په ۱۷۲۶ کال کې بيا له ستونزوسره مخ شو. د هغه توند طنز، تېزه پوهه او هوښياربحثونو ډېردښمنان ورته پيدا کړل. هغه دومره عاجزنه ولکه د منځنۍ طبقې له خلکو چې تمه کېده، له همدې امله يې له اشرافو سره څوځله شخړې وکړې.

-يوځل يې له يوه اشرافي سړي سره سخت لفظي بحث وکړاو هغه يې د پاريس د خلکو د خندا وړوګرځاوه. وروسته بيا ونيول شو، او يوازې په دې شرط خوشې شو چې فرانسه پرېږدي. نو انګلستان ته ولاړاو شاوخوا دوه نيم کاله هلته په جلاوطنۍ کې اوسېد.

-انګلستان ته سفرد هغه په ژوند کې لوی بدلون راوست. هلته يې انګليسي ژبه زده کړه او د جان لاک، فرانسس بېکن، اسحاق نيوټن او وليم شکسپير آثار يې ولوستل. همدارنګه له ګڼو انګليسي پوهانو او مفکرانو سره يې شخصي پېژندګلوي پيدا کړه. ولتېر د شکسپيرله ادبي سبک او د انګليسي پوهانو له عملي او تجربوي فلسفې څخه ډېراغېزمن شو.

-خو هغه څه چې ولتېريې په انګلستان کې ترهرڅه ډېراغېزمن کړ، د هغه هېواد سياسي نظام و .د انګلستان ديموکراسي او شخصي ازادۍ د فرانسې له وضعيت سره د پرتله کولو وړنه وې.

ketabton.com - The Digital Library

هغه وليدل چې په انګلستان کې هېڅوک د قانون له حکم پرته زندان ته نه شي اچول کېدای، خو په فرانسه کې به هر اشرافي کس يوازې د پوليسو په نوم د يوه ليک په لېږلو يو عادي وګړی زنداني کولای شو. همدارنګه، په انګلستان کې که د تورن بېګناهي ثابته شوه، نو خوشې کېده، خو په فرانسه کې داسې حق موجود نه و.

-کله چې ولتېر بېرته فرانسې ته راستون شو، خپل لومړنی ستراثر»فلسفي ليکونه «يې خپور کړ. دا کتاب په ۱۷۳۲ کال کې چاپ شو او تاريخپوهانو يې د فرانسې د روښانتيا د دورې اصلي پيل بولي. په دې کتاب کې يې د انګلستان سياسي نظام او د انګليسي فيلسوفانو نظريات بيان کړل.

-د دې کتاب خپرېدو د فرانسې چارواکي سخت غوسه کړل، او ولتېر اړ شو چې پاريس پرېږدي. هغه راتلونکې پنځلس کاله د فرانسې په ختيځ کې د سيري (Cirey) په سيمه کې تېر کړل. هلته يې له مادام دوشاتلې سره، چې ډېره هوښياره او لوستې مېرمن وه، مينه پيدا کړه.

-د هغې له مړينې يو کال وروسته، ولتېر په ۱۷۵۰ کال کې د پروسيا ستر پاچا فريدريش په بلنه جرمني ته ولاړ. په پيل کې دواړه يو پر بل ډېر خوښ وو، خو لږ وخت وروسته يې ترمنځ اختلاف پيدا شو او ولتېر په ۱۷۵۲ کال کې جرمني پرېښوده.

-د دې لپاره چې د فرانسې او پروسيا د پاچاهانو له ستونزو څخه لرې وساتي، د سويس د جنيوا ښار ته نږدې يې يو فارم جوړ کړ. خو د هغه فلسفي او توند طنز د سويس چارواکي هم ناراضه کړل. له همدې امله يې په ۱۷۵۸ کال کې د فرانسې او سويس پر پوله په يوه کلي کې استوګنه غوره کړه، څو که اړتيا شي، په اسانۍ له يوه هېواده بل ته ولاړ شي.

-هغه شل کاله په همدې کلي کې تېر کړل. په دې موده کې يې خپلې فلسفي نظريې، حکمت او طنز خپاره کړل، د نړۍ مشرانو او پاچاهانو ته يې ليکونه لېږل، او خپلو مېلمنو ته يې د خپلې خوشاله او ظريفې طبعې په وسيله خوښي وربخښله.

-ولتېر هېڅکله له ليکلو او فکري فعاليت څخه لاس و انخيست. هغه د نړۍ له ډېرو ليکوالانو څخه يو ترټولو زيات ليکوال ګڼل کېږي. د هغه د ليکنو شمېر له ۳۰ زرو څخه زياتې پاڼې و، چې پکې حماسي او غنايي شعرونه، ليکونه، مقالې، رسالې، لنډې کيسې، ناولونه، جدي څېړنې، تاريخي اثار او فلسفي ليکنې شاملې دي.

-ولتېر د مذهبي زغم او زغم لرونکي چلند پلوی و. کله چې د هغه د ژوند په شپېتمه لسيزه کې پر پروتستانتانو ظلم او ځورونه پيل شوه، ډېر سخت پرې اغېزمن شو. هغه د مذهبي تعصب پر

ketabton.com - The Digital Library

ضد په کلکه مبارزه وکړه او تل يې ژورې او طنزيزې ليکنې کولې. د خپلو ډېرو ليکونو په پای کې به يې دا جمله ليکله:

"دا شرم بايد له منځه يوسو".

د دې جملې موخه يې مذهبي تعصب و.

-په ۱۷۷۸ کال کې، چې ۸۳ کلن و، ولتېر بېرته پاريس ته ستون شو، څو د خپلې ډرامې »ايرين « لومړنۍ ننداره وګوري. خلکو هغه د فرانسې د روښانتيا د دورې د مشر او ستر مفکر په توګه ونازاوه. سلګونه مينه‌وال يې د هرکلي لپاره راټول شوي وو، او د هغوی په سر کې امريکايي مفکر او سياستوال بنجامين فرانکلين هم ولاړو.

-لږه موده وروسته، د ۱۷۷۸ کال د مې په ۳۰مه، ولتېر په پاريس کې وفات شو. ځکه چې هغه د مذهبي مشرانو سخت منتقد و، نو هغوی ورته عيسوي جنازه ترسره نه کړه.

-خو ديارلس کاله وروسته، د فرانسې د انقلاب مشرانو هغه ته ملي جنازه وکړه. د هغه پاتې شوني يې له قبره راوويستل او د پاريس په پانتيون کې، چې د سترو شخصيتونو هديره ده، خاورو ته وسپارل.

-د ولتېر ټول اثار بيانول اسانه نه دي، ځکه ډېر، بېلابېل او ژور دي. خو د هغه تر ټولو مهمې نظريې د فکر او عقيدې ازادي وه. د هغه يوه ډېره مشهوره وينا داسې ده:

"زه ستا له نظر سره موافق نه يم، خو تر مرګه به ستا د دې حق دفاع وکړم چې خپل نظر په ازاد ډول څرګند کړې".

-ولتېر د عقيدې په ازادۍ هم باور درلود. هغه په خدای ايمان درلود، خو هېڅکله يې د کوم ځانګړي دين په اړه د تعصب ملاتړ ونه کړ.

-د ازادۍ پر ارزښت د هغه ژور باور سبب شوی و چې د ولسي واکمنۍ (ډيموکراسۍ) ملاتړ وکړي. د هغه په اند، هېڅ واکمن د خدای له خوا د حکومت کولو ځانګړی حق نه لري؛ د حکومت حق يوازې هغه وخت مشروع دی چې ولس يې په خپله خوښه ورکړي.

-له همدې امله د ولتېر ډېرو پلويانو د ډيموکراسۍ او فکري ازادۍ شعارونه ورکول، او همدغو نظريو وروسته په ۱۷۸۹ کال کې د فرانسې د انقلاب په راپارولو کې مهم رول ولوباوه.

ketabton.com - The Digital Library

ولټېر پخپله ساینسپوه نه و، خو د انګلیسي فیلسوفانو په تجربوي فلسفه يې ژور باور درلود، ځکه دا فلسفه پرو اقعیت او عملي تجربوولاړه وه، نه پرخر افاتو او احساساتو.

-ولټېر یو ژور لید لرونکی تاریخپوه هم و. له همدې امله يې »د ملتونو د دودونو او روح په اړه مقاله «کتاب د تاریخ له غوره او خورا په زړه پورې آثارو څخه ګڼل کېږي. دا کتاب په دوو مهمو دلیلونو ځانګړې ارزښت لري:

-لومړی، ولټېر باوردرلود چې اروپا د نړۍ یوازې یوه کوچنۍ برخه ده، نو ځکه باید د نړۍ د نورو هېوادونو او ملتونو تاریخ او حالت ته هم پاملرنه وشي.

-دویم، هغه په دې باورو چې د ملتونو کلتوري تاریخ د سیاسي تاریخ په پرتله ډېر مهم دی .له همدې امله يې په خپل کتاب کې د خلکو د ژوند، دودونو، رواجونو او کلتورپه اړه ډېر بحث کړی، نه دا چې یوازې د پاچاهانو، درباریانو او هغوجګړو یادونه وکړي چې د خپلو تختونو د ساتلو لپاره يې کړې وې.

-ولټېر په خپلو ډېرو نظریو کې بشپړ نوښتګر نه و، بلکې د نورو فیلسوفانو نظریې يې خپرولې. خو هغه لویه ځانګړنه دا وه چې دا نظریې يې په ډېرځواکمن، روښانه او اغېزمن سبک بیانولې. همدا کار د دې لامل شو چې دغه افکارلومړی په فرانسه او وروسته په ټوله اروپا کې خپاره شي.

-که څه هم د روښانتیا په غورځنګ کې د دیدرو، دالامبېر، روسو او مونتسکیو په څېر نورو مفکر انو هم مهم رول درلود، خو ډېرتاریخپوهان په دې باوردي چې ولټېرترټولو ستر، ډېرمشهور او ترټولو اغېزمن شخصیت و. د هغه د لیکلو سبک خورا پیاوړی و، اثاريې ډېروو، او نظریو يې د فر انسې او اروپا د روښانتیا غورځنګ ته بنسټیزه بنه ورکړه.

-سربېره پر دې، ولټېر ترنورو مخکې د روښانتیا مشري پیل کړې وه. د بېلګې په توګه، د مونتسکیو کتاب »د قوانینو روح «په ۱۷۴۸ کال کې خپور شو، د روسو لومړنۍ مقالې په ۱۷۵۵ کال کې راڅرګندې شوې، او د دیدرو مشهوردایرة المعارف په ۱۷۵۰ کال کې خپورشو؛ خو د ولټېر مشهور »د انګلستان د سیاسي نظام په اړه لیکونه «لا په ۱۷۳۴ کال کې چاپ شوې وو.

-نن ورځ د ولټېر ډېر ادبي اثار ډېرنه لوستل کېږي، خو په اتلسمه پېړۍ کې د پوهانو لپاره د لوست مهمه سرچینه او د عامو لوستو خلکو لپاره یوه فرهنګي اړتیا وه.

د ولټېر نظریو په امریکا کې هم پرګڼو مهمو شخصیتونو ژور اغېز وکړ، لکه توماس جیفرسن، جېمز مېډیسن او بنجامین فر انکلین.

ketabton.com - The Digital Library

-د ولټېر او د هغه د هممهاله مفکرژان ژاک روسو ترمنځ پرتله هم په زړه پورې ده. ولټېر د عقل او منطق استازی و، خو روسو د احساس او عاطفي استازی ګڼل کېده. ولټېر د اتلسمې پېړی د فکري خوځښت اصلي محرک و او اغېزې یې ډېر پراخ و، خو روسو تر هغه ډېر اصیل مفکر ګڼل کېږي، او تر اوسه هم د هغه لیکنې د ولټېر د آثارو په پرتله زیات اغېز لري.

۸۰ -جان ایف. کینیډي (۱۹۱۷-۱۹۶۳) م .

ketabton.com - The Digital Library

-جان فټزجېرالډ کینیډي په ۱۹۱۷ کال کې د ماساچوسټس ایالت د بروکلین په ښارکې وزېږېد. هغه د ۱۹۶۱ کال د جنوری په ۲۰مه د امریکا د متحده ایالاتو ولسمشر شو او د ۱۹۶۳ کال د نومبر تر۲۲مې، یعنې د هغه تروژل کېدو پورې، چې د ټېکساس ایالت د ډالاس په ښارکې ووژل شو، په دې دنده پاتې شو.

-ویلای شو چې له نن څخه زرکاله وروسته به هېڅوک د »د سولې لښکر(Peace Corps) «، »د پرمختګ ترون (Alliance for Progress) «او یا هم د »د خنزیر انو خلیج (Bay of Pigs) «د جګړې یاد ونه کړي. همدارنګه به د کینیډي د مالیاتو او بشري حقونو اړوند قوانین هم ډېر نه یادېږي. خو کینیډي د تلپاتې شخصیتونو په ډله کې یوازې د یوه ستر دلیل له امله راغلی دی:

-هغه یوازینی کس و چې د »اپولو« د فضايي سفرونو د پروګرام د پیل او عملي کېدو اصلي سیاسي مسئولیت یې پر غاړه واخیست.

تاریخ به تل د سپوږمۍ او نورو سیارو پرلور د انسان د سفرونو پیل یادوي.

-کېدای شي پوښتنه وشي چې آیا دا درناوی په رښتیا هم کینیډي ته ورسېږي، که باید د نیل آرمسټرانګ او اېډوین الډرین په نومونو لومړیو دوو فضانوردانو ته ورکړل شي، څکه همدوی لومړني کسان وو چې سپوږمۍ ته شکته شول؟

-خو د لیکوال په اند، د دغو دواړو فضانوردانو ځانګړی تاریخي ارزښت دومره نه و، څکه که له اپولو ۱۱ د توغولو مخکې مړ شوي وای، نور دوه کسان به یې پر ځای تللي وای. ان داسې هم کېدای شي چې له څولسیزو وروسته به د ډېرو خلکو په یاد هم نه وي چې د دوی نومونه څه وو.
-خو هېڅوک به هغه سړی هېر نه کړي چې د سپوږمۍ د پروګرام د عملي کولو ترټولو ستره ونډه یې لرله.

-همدارنګه دا پوښتنه هم کېږي چې آیا د دې ټول ویاړ باید د جرمني نامتو ساینسپوه ورنرفون براون ته ورکړل شي، څکه هغه داسې ډېرې طرحې جوړې کړې چې د سپوږمۍ پرلورد سفرسبب شوې؟

-بېشکه باید د دغه جرمني عالم نوم واخیستل شي، او ورسره د دوو نورو سترو پوهانو نومونه هم یاد شي: یو یې روسی عالم کنستانتین تسیولکوفسکي او بل یې جرمنی عالم هرمان اوبرت دی. خو حقیقت دا دی چې سیاسي پرېکړې د دغو پوهانو او انجنیرانو خوبونه په عملي حقیقت بدل کړل.

ketabton.com - The Digital Library

-همدلته د جان کینیډي تاریخي ارزښت څرګندېږي، څکه د هغه د پرېکړې په پایله کې امریکا د اپولو پروګرام لپاره ۲۴ میلیارده ډالرولګول.

-کېدای شي څوک ووايي چې هر بل ولسمشر هم دا پرېکړه کولای شوه، په ځانګړي ډول څکه چې د امریکا عامه افکارو غوښتل هېواد یې په فضايي سیالیوکې داسې لاسته راوړنه ولري چې د امریکا له مقام سره برابروي.

-خو په هغه وخت کې د امریکا ډېر خلک د دې پروژې له دومره سترلګښت سره موافق نه وو. آن له دې چې پروژه بریالۍ هم شوه، ډېرو خلکو دا پیسې بېځایه مصرف شوې وبللې.

-سره له دې، د کینیډي قوي مشري او پیاوړی شخصیت هغه اصلي لامل و چې دا پرېکړه وشوه او د امریکا کانګرس یې قانع کړچې دا پروژه د هېواد او بشریت لپاره ستر ارزښت لري.

-له هماغې پرېکړې وروسته د امریکا د فضايي اداري) ناسا (بودجه ورووروراکمه شوه. د یادونې وړده چې په امریکا کې هم د ۱۹۶۹ کال د جولای د ۲۰ مې، یعنې د سپوږمۍ پرمخ د انسان د لومړي ځل ښکته کېدو کلیزه، په ځانګړي ډول ونه نمانځل شوه.

-همدا حالت د کریستوفرکولمبس په اړه هم رامنځته شوی و. په شپاړسمه پېړۍ کې چا د کولمبس د ورځې لمانځنه نه کوله، خو نن نړۍ د هغه د امریکا د کشف ورځ د یوه نوي تاریخي پړاو د پیل په توګه نمانځي.

-حتی که راتلونکي خلک د سپوږمۍ پرمخ د انسان د ښکته کېدو ورځ په ځانګړي ډول یاده نه کړي، بیا هم دا کاربه د بشریت د تاریخ یوسترعلمي بریالیتوب پاتې وي.

-راتلونکي نسلونه به تل دا یادوي چې د اپولو ۱۱ سپوږمۍ ته سفر، لکه د کریستوفرکولمبس د اتلانتیک سمندرله لارې امریکا ته سفر، د انسان د تاریخ د یوې نوې دورې پیل و.

ketabton.com - The Digital Library

۸۱ -ګريګوري پنکوس :(۱۹۰۳–۱۹۶۷)م .

-ګريګوري پنکوس يو امريکايي بيولوژيست و چې د خولې له لارې د حمل د مخنيوي ګوليو په جوړولو او پراختيا کې يې مهم رول ولوباوه. که څه هم هغه ډېر مشهور شخصيت نه و، خو په نړۍ يې اغېزد ډېرو مشهوروکسانو تر اغېزهم زيات و.

-د دغوګوليو اغېزپه داسې نړۍ کې ډېرسترو، چې نفوس يې په چټکۍ سره زياتېده. د دې ګوليو لومړنی اغېزد زېږونونوکنټرول او د اولادونو تنظيم و. دويم اغېزيې دا و چې په نړۍ کې يې د جنسي اړيکو دودونه يې بدل کړل او د جنسي ازادۍ او بې پروايۍ د پراخېدو لامل هم شول.

-په تېروپنځلسوکلونوکې دغوګوليوپه امريکا کې ډېرژوربدلونونه راوستل. پخوا له واده مخکې د جنسي اړيکو تر ټولو لويه ويره د ناخاپي حمل امکان و، خو د دې ګوليو له رامنځته کېدو وروسته دا انديښنه نږدې له منځه ولاړه. له همدې امله دغوګوليو د نارينه او ښځينه ترمنځ په اړيکوکې انقلابي بدلونونه رامنځته کړل.

-تر دې ګوليو مخکې متخصصانو ښځوته سپارښتنه کوله چې د حمل د مخنيوي لپاره محافظتي وسايل (عازل) وکاروي. که څه هم دا وسايل خوندي او اغېزمن وو، خو ډېرو ښځو يې کارول نه خوښول.

ketabton.com - The Digital Library

-د »انوويډ (Enovid) «په نوم دغې ګولۍ د زېږونونو په کنټرول کې مهم رول ولوباوه، او وروسته بيا لا ډېرې پرمختللې ګولۍ هم جوړې شوې. خو دا څرګنده ده چې د پنکوس اختراع شوې ګولۍ د بشري تاريخ لومړنۍ ريښتينې انقلابي هڅه وه چې د حمل د مخنيوي لپاره د خولې له لارې درمل وړاندې کړي.

-په دې اختراع کې ګنو کسانو ونډه لرله، خو په لومړيو کې هيڅوک نه پوهېدل چې دا ګولۍ بايد له کومو کيمياوي موادو څخه جوړې شي. البته د خولې له لارې د درملو خوړلو مفکوره پخوانۍ وه.

-تر دې مخکې، په ۱۹۳۷ کال کې ځينو ډاکټرانو موندلې وه چې که ښځې ته د پروجېسټرون په نوم ښځينه هورمون د ستنې له لارې ورکړل شي، دحمل مخنيوی کوي، ځکه دا هورمون د هګۍ د القاح کېدو مخه نيسي. خو د ستنو د کارولو ستونزې او د دې هورمون لوړې بيې له امله دا طريقه ډېره عامه نه شوه.

-وروسته پنکوس د حمل د مخنيوي لپاره د يوې بلې لارې په لټه کې شو. هغه يو ښه روزل شوی ساينسپوه و. ده له ځانه وپوښتل چې که پروجېسټرون د خولې له لارې وخوړل شي، ايا هماغه اغېز به ولري؟

-د خپلو څېړنو په پايله کې يې وموندله چې هو، د خولې له لارې د دې هورمون کارول هم هماغه پايله ورکوي، او په دې توګه هغه خپلې موخې ته ورسېد. په همدې وخت کې يو کيمياپوه هم له ده مخکې توانېدلی و چې دا ښځينه هورمون په لابراتوارکې جوړکړي.

-وروسته، د پنکوس ترڅارنې لاندې يوه بل کيمياپوه ثابته کړه چې د دې هورمون د خولې له لارې استعمال د هګۍ د القاح مخه نيسي. هغه دا هم وموندله چې دا طريقه شاوخوا ۸۵ سلنه اغېزمنه ده، نو ځکه بايد هورمون په نسبتاً لوړه اندازه واخيستل شي.

-وروسته پنکوس يوه بله کيمياوي ماده وموندله چې کارېې لا نورهم اغېزمن کاوه. د دې مادې نوم نوراېتينودريل (Norethynodrel) و. کله چې دا ماده له يوې بلې کيمياوي مادې سره يوځای شوه، مطلوبه پايله يې ورکړه. د همدې دوو موادو د ګډ ترکيب په پايله کې، په ۱۹۵۵ کال کې د »انوويډ (Enovid) «په نوم د حمل د مخنيوي ګولۍ جوړې شوې.

ketabton.com - The Digital Library

-پنکوس خپلې څېړنې پرحيو اناتو او انسانانو دواړو دوامداره ترسره کړې، تردې چې په بشپړډول ډاډه شو دغه ګولۍ بريالۍ او اغېزمنې دي. په ۱۹۶۰ کال کې دا ګولۍ توليد شوې او بازارونو ته وړاندې شوې.

-د انصاف خبره دا ده چې ګڼ شمېر ډاکټرانو او کيمياپوهانو هم د دغو کيمياوي موادو په جوړولو، ازمويني او څارنه کې برخه اخيستې وه. خو پنکوس هغه يوازينی کس و چې خپل ټول ژوند يې همدې پروژې ته وقف کړی و، هغه ټولې ستونزې او سختۍ وزغملې او په پای کې يې دا تاريخي بريا ترلاسه کړه. له همدې امله هغه د ستر درناوي وړدی.

-پنکوس په ۱۹۰۳ کال کې په نيوجرسي ايالت کې وزېږېد. هغه د روسي يهودي موراو پلارزوی و. نوموړي د امريکا په ګڼو پوهنتونونو کې د استاد په توګه دنده ترسره کړه او د هغو لابراتوارونو مشري يې کوله چې د توليد مثل، هورمونونو او د زېږونونو د تنظيم په برخو کې يې تخصصي څېړنې کولې.

-ډېرو علمي او مسلکي ادارو هغه ته بېلابېل مډالونه، لقبونه او وياړونه ورکړل، خو نه هغه او نه هم د هغه همکارانو ته د نوبل جايزه ورکړل شوه.

-کله چې پنکوس په ۱۹۶۷ کال کې وفات شو، د هغه مړينې ته ډېر پام ونه شو، ان ډېرو ساينسپوهانو هم ورته ځانګړې پاملرنه ونه کړه. خو له دې سره سره، هغه د بشريت په تاريخ کې د هغو کسانو له ډلې څخه و چې ترټولو ژور او ستر اغېزې يې پرېښې دي.

ketabton.com - The Digital Library

۸۲ -سوی وِن تي (۵۴۱–۶۰۴) م .

-سوی وِن تي هغه چينايي امپراتوروچي له څو پېړيو کورنيو جګړو او ټوټې ټوټې کېدو وروسته يې چين يو موټی کړ. هغه متحد چين چي ده جوړ کړ، سلګونه کاله همداسې يو موټی پاتې شو او د اسيا ترټولو ځواکمن هېواد وګرځېد. د دې لوېې لاسته راوړنې له امله، د چين خلک چې د نړۍ

ketabton.com - The Digital Library

نږدې پنځمه برخه نفوس جوړوي، د اروپا او منځني ختيځ د خلکو په څېر د پرله‌پسې جګړو له سختيو سره ډېر لږ مخامخ شول.

-سوی وِن تي په ۵۴۱ کال کې په يوه شتمنه کورنۍ کې وزېږېد. لا ځوان‌لس کلن و چې د پوځ قوماندان شو. هغه ډېر ورا او لايق و، نو ځکه يې په لنډ وخت کې په پوځ کې لوړې دندې ترلاسه کړې.

-په ۵۷۳ کال کې يې خورد وليعهد سره واده وکړ. پنځه کاله وروسته امپراتوروفات شو او وليعهد امپراتور شو. خو نوی امپراتور ذهني کمزوری و، او همدې کار د دربار او سلطنت پر سر سختې سيالۍ او شخړې رامنځته کړې. سوی وِن تي په دې سيالۍ کې بريالی شو او د شاوخوا څلوېښت کلنۍ په عمر امپراتور شو.

-خو هغه خوشاله نه و، ځکه يوازې د شمالي چين امپراتورو. له همدې امله يې خپل پوځونه راټول کړل، ځود چين پاتې سيمې هم ونيسي او ټول هېواد ترخپل واک لاندې راولي. په ۵۸۸ کال کې يې په دې کار کې چټکه بريا ترلاسه کړه او ډېرزر د ټول چين امپراتور شو.

له دې وروسته يې د متحد چين لپاره پلازمېنه جوړه کړه او د چين د سيندونو د نښلولو لپاره يې د يوه لوی کانال د جوړولو کارپيل کړ. دا کانال د هغه د زوی د واکمنۍ پرمهال بشپړ شو.

د دې امپراتورله مهمو اصلاحاتو څخه يو دا وه چې د دولتي مامورينو ټاکنه يې د امتحان له لارې لازمي کړه. د دې نظام له امله د ټول چين ترټولو وړ او با استعداده کسان دولتي دندو ته وټاکل شول.

-همدارنګه يې داسې قانون جوړکړ چې د هرولايت والي بايد د هماغه ولايت اوسېدونکی نه وي، ترڅو د خپلو خپلوانو او دوستانو ملاتړونه کړي، شخصي ډلې او نفوذ رامنځته نه کړي، پرخلکو ظلم ونه کړي او له مرکزي حکومت څخه د بېلتون هڅه ونه کړي.

-سوی وِن تي ډېر سپما کوونکی او محتاط امپراتورو. بېځايه لګښتونه يې کم کړل او په همدې وخت کې يې پرخلکو د مالياتو بارهم سپک کړ. د هغه بهرنۍ تګلاره هم ډېره بريالۍ وه.

سره له دې چې ځواکمن امپراتورو، خو پرخلکو يې ډېرباورنه کاوه او تل به يې شک پرې کاوه. - د هغه مېرمن هم د واک په چارو کې مهمه ونډه لرله؛ هغه يوه پياوړې او واکمنه ښځه وه.

ketabton.com - The Digital Library

-سوی ون تي د ۶۳ کلونو په عمروفات شو. ویل کېږي چې خپل زوی یې ورته زهرورکړي وو، حال دا چې همدا زوی د هغه ترټولو ګران اولاد و.

-د دې امپراتور اهمیت هغه وخت ښه څرګندېږي چې له ستر اروپایي امپراتور شارلمان سره یې پرتله کړو. د دواړو ترمنځ ډېر ورته والی شته. شارلمان د روم د امپراتورۍ له سقوط درې پېړۍ وروسته لوېدیځه اروپا تریوه حده سره یو ځای کړه، او سوی ون تي هم د هان امپراتورۍ له سقوط وروسته چین بیا متحد کړ.

-خو توپیر دا دی چې شارلمان ونه توانېد چې ټوله لوېدیځه اروپا، انګلستان، هسپانیه او ایټالیا سره یو موټی کړي، په داسې حال کې چې سوی ون تي ټول چین متحد کړ.

-سربېره پر دې، د چین یووالی د اوږدې مودې لپاره پاتې شو، خو د شارلمان له مړینې وروسته د اروپا یووالی ډېر ژر له منځه ولاړ. همدارنګه، په چین کې رامنځته شوې کلتوري وده سلګونه کاله روانه پاتې شوه، خو په اروپا کې د شارلمان ترمړینې وروسته هغه فرهنګي خوځښت ډېر دوام ونه کړ.

-له همدې امله، سوی ون تي پر چین د سیاسي، پوځي او تمدني پرمختګ له پلوه داسې ژور او اوږدمهاله اغېز پرېښود چې سلګونه کاله یې پایلې دوام وکړ.

ketabton.com - The Digital Library

۸۳ -ماني (۲۱۶–۲۷۶م) .

-په درېيمه ميلادي پېړۍ کې ماني د مانوي دين (مانيشيت) بنسټ کېښود. که څه هم دا دين نن نورشتون نه لري، خو په خپل وخت کې يې ډېر پيروان لرل. دا دين په منځني ختيځ کې رامنځته شو، لوېديځ لورته تر اتلانتيک سمندر او ختيځ لورته تر ارام سمندرپورې خپور شو، او تر زرو کلونو زيات وخت يې دوام وکړ.

-مانوي دين د هغو دينونو له افکارو څخه جوړ شوى و چې تر ده مخکې موجود وو، لکه بوديزم، زردشتي دين او مسيحيت .خو دې دين ادعا کوله چې داسې نوى الهي وحى او تعليمات يې ترلاسه کړي چې تر دې د پخوانيو دينونو سره نه وو.

-که څه هم مانوي دين له بوديزم او مسيحيت څخه ډېر څه اخيستي وو، خو د زردشت د دين اغېزېکې ترټولو څرګند و. د ماني په اند، يوازې يو خداى نه شته، بلکې د دوو ازلي ځواکونو ترمنځ تلپاتې جګړه روانه ده. يو ځواک د شر ځواک دى، چې د تيارې او مادې استازيتوب کوي، او بل ځواک د خير ځواک دى، چې د رڼا او روح استازيتوب کوي.

-دا نظر تريوه حده د مسيحيت د خير او شر له مفهوم سره ورته دى، خو ماني باوردرلود چې شر د خير په اندازه ځواکمن دى او دواړه مساوي قدرت لري. په دې توګه، هغه د هغې پوښتنې ځواب

ketabton.com - The Digital Library

وړاندي كاوه چي په يهوديت او مسيحيت كي مطرح كېږي: كه خدای مطلق خيروي، نو بيا شرولې پيدا شوی يا ولې د هغه د شتون اجازه وركول شوې ده؟

-د مانوي دين له نظره، خير او شر دوه پياوړي ازلي ځواكونه دي چي له پيل څخه يو ځای پيدا شوي او د تل لپاره به له يو بل سره په جګړه کې وي.

-څكه چي د انسان په بدن كي روح او جسم يو ځای دي، او خير او شر هم ورسره تړلي دي، نو ماني ويل چي انسان بايد د نسل زياتولو هڅه ونه كړي، څكه د نسل زياتوالی د نويو جسمونو او نويو روحونو د پيدا كېدو معنا لري. له همدې امله يې د ښځې او سړي ترمنځ جنسي اړيكې، د غوښې خوړل او د شرابو څښل حرام وبلل.

-دهمدي سختو اصولو له امله د عامو خلكو لپاره د دې دين منل اسانه نه وو. يوازې د دې دين ځانګړي او غوره پيروان، چي د صفوي په نوم يادېدل، د دغو ټولو احكامو پابند وو.

عادي پيروان، چي هغوی ته »اورېدونكي« (المستمعون) ويل كېدل، دومره سخت مكلفيتونه يې نه لرل. هغوی ښځې، خواړه او څښاك درلودل.

-خوراهبان او كاهنان په بشپړه توګه له واده، د غوښې له خوړلو او د شرابو له څښلو منع شوي وو.

-د مانوي دين له مخې، جنت د همدې ځانګړو او غوره پيروانو حق و.

-عادي پيروان هم جنت ته رسېدای شول، خو يوازې هغه وخت چي له سختو روحي مبارزو، زهد، رياضت او د خپلو ګناهونو له كفارې وروسته دې مقام ته ورسېږي.

-ماني په ۲۱۶ ميلادي كال كې په عراق كې وزېږېد، چې هغه مهال د فارس د ستري امپراتورۍ برخه وه. ماني پخپله هم فارسی و او د شاهي كورنۍ له نسل څخه بلل كېده.

-د ماني ژوند او د مانوي دين خپرېدل :

-د ماني د زماني ډېر فارسيان د زردشت پر دين وو، خو ماني په يوه مسيحي كورنۍ كې لوی شو.

-هغه لا دولس كلن و چي مذهبي ليدونه او الهامات يې ليدل پيل كړل. وروسته يې د خپل نوي دين تبليغ پيل كړ، خو په لومړيو كې په خپل هېواد كې بريالی نه شو. له همدې امله هند ته ولاړ، او هلته وتوانېد چي يو سيمه‌ييز واكمن پر خپل دين ايمان راوړلو ته وهڅوي.

ketabton.com - The Digital Library

-په ۲۴۲ میلادي کال کې ماني بېرته فارس ته راستون شو. هلته د فارس پاچا شاپوراول د هغه خبرې واورېدې. که څه هم شاپورد ماني دین ونه‌مانه، خو د هغه له افکارو ډېر اغېزمن شو، او له همدې امله یې ماني ته اجازه ورکړه چې په ساساني امپراتورۍ کې د خپل دین تبلیغ وکړي.

-ماني د شاپور اول او وروسته د هرمز اول د واکمنۍ پر مهال شاوخوا دېرش کاله دخپل دین تبلیغ وکړ. په دې موده کې ډېرخلک د هغه پیروان شول. هغه ګڼ شمېرمبلغین بېلابېلوهېوادونو ته ولېږل څو د مانوي ددین تبلیغ وکړي. خو دې کار د زردشتي دین کاهنان، چې د ساساني امپراتورۍ رسمي دین و، سخت وروپارول.

-ماني خپل کتابونه لومړی په فارسي او وروسته په سریاني ژبه ولیکل. کله چې مانوي دین له منځه ولاړ، د هغه کتابونه هم ورک شول، خو ځینو لرغون‌پوهانو وروسته زاړه لاسوندونه وموندل چې ګومان کېږي د ماني د اصلي کتابونو پاتې شوني دي.

-له پیل څخه مانوي دین په چټکۍ سره خپور شو؛ لوېدیځ ته ترهسپانیې او ختیځ ته ترچین پورې ورسېد. دا دین په څلورمه میلادي پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد.

-وروسته یې له مسیحیت سره سیالي پیل کړه. حتی نامتو مسیحي عالم سنت اګوستین هم شاوخوا نهه کاله د مانوي دین پیرو و. خوکله چې مسیحیت د روم د امپراتورۍ رسمي دین شو، -مانوي دین له سختو فشارونو سره مخ شو. پیروان یې وشړل شول او له سختو شکنجو سره مخامخ شول. تر ۶۰۰ میلادي کال پورې مانوي دین له لوېدیځې اروپا څخه نږدې په بشپړه توګه ورک شوی و.

-خو دا دین لا هم په عراق او ایران کې پیاوړی پاتې شو، او له هغه ځایه یې منځنۍ اسیا، ترکستان او د چین لوېدیځو سیمو ته لار وموندله. په اتمه میلادي پېړۍ کې مانوي دین د مغولستان او د لوېدیځ چین رسمي دین شو، او له چین څخه ترتایوان ټاپوپورې هم ورسېد.

-د عباسیانو د واکمنۍ پر مهال په عراق او ایران کې مانوي دین منع اعلان شو او په سختۍ سره وځپل شو، تر دې چې نږدې په بشپړه توګه له منځه ولاړ. له نهمې میلادي پېړۍ وروسته دا دین په چین کې هم ورو ورو له منځه ولاړ، او په دیارلسمه میلادي پېړۍ کې د مغولي یرغلونو پر مهال یې وروستي پاتې شوني هم نابود شول. که څه هم ایټالوي سیلاني مارکو پولو لا هم د ماني له خو پاتې پیروانو سره لیدلي وو، خو هغوی د دې دین وروستۍ کوچنۍ ډله وه.

ketabton.com - The Digital Library

-په اروپا کې مانوي عقيده د بېلابېلو نومونو لاندې تر اوږدې مودې پاتې شوه، تر دې چې پاپ اينوسنت درېيم په ۱۲۰۹ ميلادي کال کې د مانويانو پر ضد يې صليبي جګړه پيل کړه. دا جګړه په ۱۲۴۴ ميلادي کال کې د هغوی په بشپړ ځپلو پای ته ورسېده، او ويل کېږي چې هېڅ پيرو يې ژوندی پاتې نه شو. سره له دې، لا هم په پنځلسمه ميلادي پېړۍ کې په ايټاليا کې د دې دين لږ شمېر پيروان موجود وو.

-ماني پر خپلو پيروانو ډېر زور او قوي اغېز پرېښود. د هغه پيروان د نړۍ په بېلابېلو سيمو کې خپاره شول، او له همدې امله ماني د هغو شخصيتونو له ډلې ګڼل کېږي چې په بشري تاريخ کې يې تلپاتې اغېز پرېښی دی.

-که څه هم مانوي دين وروسته له منځه ولاړ، خو هغه مهال چې خپور و، د نړۍ له ترټولو ځواکمنو او اغېزناکو دينونو څخه شمېرل کېده.

-په تاريخ کې ډېر کم داسې شوي چې يو انسان په يوازې ځان يو نوی دين جوړ کړي، د هغه ټول اصول او تعليمات ترتيب کړي، د خپلو راهبانو او پيروانو نظام تنظيم کړي، او هم يې وساتي او ملاتړ يې وکړي.

-دا سمه ده چې ماني خپل ډېر افکار له نورو دينونو څخه اخيستي وو، خو همده دا افکار سره منظم کړل، په يوه بشپړ فکري نظام کې يې سره وتړل، او يو واحد دين يې ترې جوړ کړ. له همدې امله د ماني اغېز د ډېرو مشهورو ساينسپوهانو او مخترعانو تر اغېز هم زورور او پراخ ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

۸۴ -فاسكو دا ګاما (۱۴۶۰–۱۵۲۴م) .

-فاسكو دا ګاما هغه پرتګالى سياح وچې د سمندرله لارې يې له اروپا څخه هند ته مستقيمه لاره د افريقا د لوېديځې غاړې شاوخوا د سفرله لارې وموندله.

-پرتګاليانوله ډېرپخوا څخه د داسې لارې د موندلوهڅه كوله، د شهزاده هنري سمندري (هنري البحار) له زمانې راهيسې. په ۱۴۸۸ كال كې د بارتولوميو ډياس په مشرى يوه سمندري ډله

ketabton.com - The Digital Library

وتوانېده چې د افريقا جنوبي څنډې ته، چې د ښې هيلې کيپ (رأس الرجاء الصالح) په نوم ياديږي، ورسيږي او بېرته پرتګال ته ستنه شي.

-دې سفرد پرتګال پاچا ته دا ډاډ ورکړ چې هند ته د سمندرلاره نږدې کشف شوې ده. خو اصلي لاره هغه وخت معلومه شوه چې پاچا فاسکو دا ګاما ته دنده ورکړه چې د هند د لارې د موندلو لپاره يوه نوی سمندري سفررهبري کړي.

-فاسکودا ګاما د منځنی کچې له اشر افو څخه و. هغه په ۱۴۶۰ کال کې د پرتګال په سينس ښار کې وزيږېد. هغه د ۱۴۹۷ کال د جولای په ۸مه له څلورو بېړيو او شاوخوا ۱۷۰ سيلانيانو سره سفرپيل کړ، چې ځينې ژباړونکي هم ورسره وو چې په عربي ژبه پوهېدل.

-د سفرپيل د کيپ ورډ ټاپوګانو له لارې وشو. وروسته هغه د افريقا د لوېديځ ساحل په اوږدو کې حرکت وکړ، لکه څنګه چې ډياس مخکې کړی و، او بيا يې ختيځ لورته حرکت وکړترڅو ښې هيلې کيپ ته ورسيږي. دا يوه ډېره ستونزمنه لاره وه او بېړۍ شاوخوا ۹۳ ورځې د ساحل له ليدلو پرته په سمندرکې روانې وې، چې دا موده د کريستوفرکولمبس د امريکا سفرپه پرتله دوه چنده وه.

-فاسکودا ګاما د نومبرپه ۲۲مه د ښې هيلې کيپ تاوکړاود افريقا ختيځ ساحل ته ورسېد. هلته يې په ځينو مسلمانو ښارونو لکه ممباسا او مالېندي (په اوسني کينيا کې) تم شو. په مالېندي ښارکې يې يوهندي لارښود وټاکه چې هغه يې د عربي سمندرله لارې د هند ترلورې په ۲۳ ورځنی سفرکې رهبري کړ.

-په ۱۴۹۸ کال د مې په ۲۰مه، يعني د پرتګال له سفره لس مياشتې وروسته، فاسکو دا ګاما د هند ښارکالی‌کټ (کالکته) ته ورسېد. هلته د عربو او هندي سوداګرو له سخت مخالفت سره مخ شو، خو بيا هم بېرته خپل هېواد ته ستون شو، په داسې حال کې چې له هند څخه يې ډېر مقدارمصالحې له ځان سره راوړې او د خپلې بريا د ثبوت په توګه يې څو هنديان هم له ځان سره يوړل.

-د بېرته ستنېدو سفرډېر سخت او کړاوناک و. هغه په يوازې ځان د عربي سمندرله لارې په درې مياشتو کې سفروکړ. د هغه د سمندري کسانو لوی شمېر د ويټامينونو د کمښت له امله مړه شول؛ ډېری يې د سکروي(scurvy) ، د بدن د کمزورتيا ناروغی اود لمرد سختې ګرمی له امله له منځه ولاړل. دوه بېړۍ هم وراني شوې.

ketabton.com - The Digital Library

-لومړۍ بېړۍ د ۱۴۹۹ کال د جولای په ۱۰مه ورسېده، خو د فاسکو دا ګاما بېړۍ دوه میاشتې وروسته ورسېده. له ټولې دلې یوازې ۵۵ سمندریان ژوندي پاتې شوي وو .کله چې هغه د ۱۴۹۹ کال د سپتمبر په ۹مه لزبون ته راستون شو، پاچا ته دا یقین وشو چې دا دوه کلن سمندري سفر د پرتګال لپاره ستر سمندري بریالیتوب و.

شپږ میاشتې وروسته پاچا یوه بله ډله د کابرال په مشرۍ هند ته ولېږله. په همدې سفر کې هغه برازیل هم کشف کړ، که څه هم ځینې تاریخپوهان باورلري چې پرتګالي سمندریان تر هغه مخکې هم هلته تللي وو. کابرال له هند څخه بېرته پاچا ته نوربمصالحې راوړې، خو په کالی کټ ښارکې یې یو شمېر سمندریان ووژل شول.

-له همدې امله فاسکو دا ګاما په ۱۵۰۲ کال کې د شلو بېړیو په مشرۍ د یو پوځي انتقامي سفر لپاره هند ته ولاړ، څو د پرتګالي سمندریانو د وژلو غچ واخلي.

-دا ځل د هغه سفر د سختۍ او تاوتریخوالي ډک و. په عربي سمندرکې یې یوه عربي بېړۍ ونیوله، له هغې څخه یې مصالحې واخستلې او بیا یې هغه بېړۍ له ټولو مسافرو (نارینه، ښځو او ماشومانو) سره وسوځوله.

-کله چې کالی کټ (کلکتې) ته ورسېد، له بندر څخه یې د ټولو وسلهوالو کسانو د لرې کولو غوښتنه وکړه، خو هندیانوونه منله. نو هغه بندروسوځاوه، ډوب یې کړاو۸۳ هندي سمندریان او ماهیګیران یې ووژل، بیا یې پر بندرتوپچي برید وکړ.

-په بېرته راتلوکې یې د ختیځې افریقا په ساحل کې خو مستعمرې جوړې کړې. له همدې امله د پرتګال پاچا هغه ته لوړې نښانې، انعامونه، معاشونه، ځمکې او مانۍ ورکړې. وروسته بیا فاسکو دا ګاما د یوه نوي پاچا له خوا د هند د نائب په توګه وټاکل شو.

-له څو میاشتو وروسته هغه ناروغ شو او په ۱۵۲۴ کال کې مړ شو. د لزبون ترخنګ خاورو ته وسپارل شو. هغه واده کړی و او اووه اولادونه یې درلودل.

-د فاسکو دا ګاما د سفرونو اصلي اهمیت دا و چې هغه هند ته مستقیمه سمندري لاره وموندله، چې وروسته یې د نړۍ په تاریخ کې ستر بدلونونه راوستل. د دې کار تر ټولو لوی اغېز پر پرتګال داوشو، چې دا هېواد له یوې بېوزلې او کوچنۍ سیمې څخه په چټکۍ سره یو ځواکمن او شتمن دولت بدل شو. وروسته پرتګال د هند سمندر په ساحلونو کې ګڼ شمېر مستعمرې جوړې کړې.

ketabton.com - The Digital Library

۸۵ -شارلمان (۷۲۴–۸۱۴م).

-شارلمان (یا شارل اعظم) د منځنیو پیړیو د فرانسویانو امپراتور و او د سپېڅلي روماني امپراتورۍ بنسټ اېښودونکی ګڼل کېږي. هغه د اروپا د تاریخ له سترو واکمنانو څخه شمېرل کېږي.

-شارلمان په ۷۴۲م کال کې د آخن ښار ته نږدې وزېږېد، چې وروسته يې همدغه ښار د خپلې امپراتورۍ پلازمېنه وګرځوله. د هغه پلارپپين (د مانۍ مشر) و، اونيکه يې شارل مارتل و، هغه فرانسوی قوماندان چې په ۷۳۲م کال کې يې د تورپه جګړه کې اروپا ته د مسلمانانو د پرمختګ مخه ونيوله. پلاريې په ۷۵۱م کال کې د فرانسې پاچا شو.

-په ۷۶۸م کال کې پيپن وفات شواود فرانکانو(فرانسويانو) سلطنت د شارلمان اود هغه د ورور کارلمان ترمنځ ووېشل شو. خوپه ۷۷۱م کال کې يې د ورورد ناڅاپي مړينې وروسته شارلمان يوازينی څواکمن پاچا شو، اوهغه مهال ۲۹ کلن و.

-کله چې هغه پرتخت کښېناست، د فرانکانو سلطنت د نني فرانسې، بلجيم، سويس، هالند اود جرمني د يوې لويې برخې په شمول پراخ و. شارلمان ډېرژرد خپلې واکمنۍ پراختيا پيل کړه. د هغه د ورور کونډه له خپلو اولادونو سره شمالي ايټاليا ته ولاړه، خو شارلمان خپله د لومبارديانو پرضد جګړه وکړه، اوپه ۷۷۴م کال کې يې هغوی مات کړل. د شمالي ايټاليا سيمه يې خپل سلطنت ته ورګډه کړه، اود خپل وروركورنۍ يې هم په خپل واک کې راوستله.

ketabton.com - The Digital Library

-د شارلمان له مهمو جګړو څخه یوه د جرمني د ساکسونیا سیمې نیول وو. دا جګړه له ۷۷۲ څخه تر۸۰۴م کال پورې روانه وه. د دې اوږدې جګړې اصلي لاملونه مذهبي وو، ځکه چې ساکسونان بت‌پرستان وو. شارلمان هغوی د مسیحیت منلو ته مجبورکړل؛ چا چې دا نه منله، وژل کېدل، اوحتی هغه کسان به هم چې وروسته به ترې اوښتل، بیا به وژل کېدل. په دې جګړوکې ډېرخلک ووژل شول او ساکسونیا سخت وځپل شول.

-وروسته شارلمان د جرمني او فرانسې پاتې سیمې هم ونیولې، او بیا یې د اوارقومونو پر ضد د هنګري، یوګوسلاویا او کروشیا سیمو ته لښکرې ولېږلې. په ۷۷۸م کال کې یې پر هسپانیه هم یرغل وکړ، خو دا بریدونه ناکام شول.

-شارلمان په ټولیزه توګه په ۴۵ کلونوکې ۵۴ پوځي جګړې ترسره کړې. د هغه د هڅو پایله دا شوه چې لوېدیځه اروپا یې سره یوموټی کړه. د هغه امپراتوري د فرانسې، جرمني، سویس، اتریش، هالنډ او د ایټالیا لویه برخه راونغاړله. له هغه وروسته هېڅ وخت داسې ونه شول چې یوځل بیا دې ټوله لوېدیځه اروپا په خپل واک کې راولي.

-شارلمان د پاپ (د کلیسا مشر) سره ښه اړیکه درلوده، خو په حقیقت کې د اروپا اصلي واکمن هماغه شارلمان و، نه پاپ.

-د شارلمان وروستي مهمې پېښې او د هغه ارزونه :

-د شارلمان د واکمنۍ ترټولو مهمه پېښه د روم د کرسمس ورځ (۸۰۰م کال) وه. په همدې ورځ د روم پاپ لیو درېیم د شارلمان پر سر تاج کښېښود او هغه یې د رومیانو امپراتور اعلان کړ. دا په دې معنا وه چې هغه روماني امپراتوري چې درې پېړۍ مخکې له منځه تللې وه، بیا راژوندۍ شوه، او شارلمان د اګستوس ځایناستی وګرځېد.

-سره له دې ستړې بریاوې، د شارلمان ترټولو لویه ستونزه د هغه د ځای ناستي ټاکل و. دهمدې لپاره یې خپله امپراتوري خپلو درې زامنو ته ووېشله. دا وېش وروسته د ورونو ترمنځ د جګړو لامل شو. خودوه زامن یې د پلار تر مړینې مخکې وفات شول، او یوازې لوېس صالح پاتې شو، چې د خپل پلار له مړینې وروسته په ۸۱۴م کال کې د آخن په ښارکې واک ته ورسېد.

-لوېس هم خپله امپراتوري بیا خپلو درې زامنو ته ووېشله، او دا کار د ۸۴۳م کال د وردن تړون له مخې رسمي شو. د دې وېش له مخې: یو برخه د اوسني فرانسې ډېره برخه وه، دویمه برخه د جرمني لویه برخه وه، او درېیمه برخه ایټالیا او د فرانسې او جرمني ځینې سرحدي سیمې وې.

ketabton.com - The Digital Library

-تاريخپوهان د شارلمان د لاسته راوړنو په اړه بېلابېل نظرونه لري. ځيني وايي هغه لوېديځه اروپا سره يو موټی کړه، ځيني بيا وايي چې هغه د فرانسې، جرمني او ايټاليا ترمنځ د ناسمو پولو د جوړېدو سبب شو، او دا هم وايي چې هغه د مسيحيت په خپرولوکې مهم رول ولوباوه او د پاپ له خوا د هغه تاج ايښودل د کليسا او د اروپا د حکومتونو ترمنځ د شخړو پيل و. خو دا نظرونه تر ډېره مبالغه ګڼل کېږي.

-حقيقت دا دی چې هغه د لرغوني روم امپراتوری يې بيا نه ده جوړه کړې، بلکې د خپل پلار له ميراثه يې د فرانسې يوه نوې امپراتوري جوړه کړه. مسيحيت هم د هغه له وخت څخه ډېر مخکې خپور شوی و، نو هغه د زور له لارې د دين د خپرولو اصلي لامل نه و.

-د شارلمان تر ټولو مهمه لاسته راوړنه دا وه چې هغه ساکسونان مات کړل او د لوېديځې اروپا برخه يې وګرځول .دا کار د يوليس قيصر د ګال د فتحې سره پرتله کېدای شي، خو د هغې په کچه نه و، ځکه ساکسونيا نسبتاً کوچنۍ سيمه وه.

-هغه د مرکزي اروپا، په ځانګړي ډول جرمني ته د پرمختګ لارې پرانيسته، او د ايټاليا شمالي برخو د نيولو هڅې يې هم وکړې. سربېره پر دې، شارلمان د فرهنګي ودې ملاتړ هم وکړ، خو دا پرمختګ يوازې د هغه د ژوند په يوې لنډې دورې پورې محدود و.

-شارلمان په خپلو فتوحاتو او د واک لاندې سيمو د يوځای کولو له هڅو سره د چنګېزخان سره پرتله کېدای شي.

ketabton.com - The Digital Library

۸۶ -کوروش اعظم (۵۹۰ ق.م – ۵۲۹ ق.م) .

-کوروش اعظم د فارس د سترې امپراتورۍ بنسټ ایښودونکی و. هغه خپل ژوند د ایران د جنوب لوېديځ په يوه کوچني ساحه کې د حکمران په توګه پیل کړ، »هغه د خپلو هوښیارو پوځي فتوحاتو او بریالیو جګړه‌ییزو ستراتیژیو په مټ درې سترې امپراتورۍ ړنګې کړې«: د میدیا امپراتوري، د لیدیې امپراتوري او د بابل امپراتوري»په دې توګه یې د هغه وخت د نړۍ ډېره برخه په يوه ستره امپراتورۍ کې سره یوځای کړه، چې له هند څخه ترمدیترانې پورې غځېدلې وه«.

-کوروش په ۵۹۰ ق.م کې د فارس په سیمه کې وزیږېد، چې هغه مهال د میدیا امپراتورۍ برخه وه. هغه د يوې اشرافي کورنۍ څخه و.

-د هغه د ژوند په اړه ځینې افساني هم شته، لکه د یوناني پاچا ادیپ د کیسې په څېر. ویل کېږي چې د هغه نیکه په خوب کې ولیدل چې د خپل لمسي له لاسه به وژل کېږي، نو کله چې کوروش وزیږېد، نیکه یې امروکړ چې ماشوم ووژني. خو هغه کس چې دا کارته ګمارل شوی و، زړه یې ونه شو، او ماشوم یې يوه شپانه ته وسپاره. خو دا هم ونه شول، او کوروش ژوندی پاتې شو، او وروسته ویل کېږي چې هماغه نیکه یې وواژه. خو دا کیسه د یوناني تاریخپوه هیرودوت روایت دی او ډېره یې افسانوي ګڼل کېږي، ځکه د کوروش د ماشومتوب په اړه کره معلومات نشته.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه وروسته د خپل پلار کمبيس اول له مړيني وروسته واک ته ورسېد، او د خپلو جګړولړۍ يې پيل کړه، ترڅو چې يوپه بل پسې پاچاهۍ يې له منځه يوړې. هغه د قارون (د ليديې پاچا) پرضد جګړه وکړه، د هغه شتمنۍ او خزانوې ونيولې او هغه يې بندي کړ.

-وروسته يې د بابل امپراتورۍ پرته له جګړې ونيوله، چې پکې سوريه او فلسطين هم شامل وو.

-بيا يې د کسپين سمندرختيځوسيموته مخه کړه، خو هلته له سخت مقاومت سره مخ شو او ناکام شو. حتی ويل کېږي چې هغه پخپله هم په همدې جګړوکې ماتې وخوړه، ونيول شو او ووژل شو.

-وروسته يې زوی کمبيس دوهم واک ته ورسېد. هغه د کسپين شاوخوا قبايل مات کړل، د خپل پلارپاتې شوني يې راوګرځول او په پاسارګاد کې يې خاوروته وسپارل. بيا يې د مصرد نيولو لورته مخه کړه، او په دې توګه د منځني ختيځ ډېره برخه د فارس د امپراتورۍ برخه وګرځېده.

-کوروش يوازې يو سترپوځي قوماندان نه و، بلکې د هغه ترټولو لويه ځانګړنه مذهبي زغم او رحم و. هغه متعصب نه و، بلکې يو مهربان واکمن و. کله چې بابليانو يهوديان له خپلو سيمو شړلي وو، کوروش هغوی بېرته د فلسطين سيمې ته ستانه کړل او د ژوند او عبادت حق يې ورکړ. -که د کوروش دا پرېکړه نه وای شوې، نو شايي يهوديان به په پنځمه پېړۍ ق.م کې له منځه تللي وای.

-د کوروش له مهمو لاسته راوړنو څخه دا هم ده چې د هغه له مړينې وروسته هم د هغه امپراتورۍ شاوخوا دوه سوه کاله ژوندۍ پاتې شوه، ترڅو چې اسکندراعظم پرهغې يرغل وکړ او توټه توټه يې کړه. خو هغه سيمې چې د فارس ترواک لاندې وې، د نسبتا سولې او ارامۍ څخه برخمنې وې.

-د کوروش عظمت يوازې د هغه په لويو جګړو او د بېلابېلو ويشل شوو هېوادونو په يوځای کولو کې نه دی، بلکې د هغه اصلي اهميت په دې کې دی چې د هغه لاسته راوړنو د لرغوني نړۍ په سياسي تاريخ کې يو ستربدلون راوست.

-که څه هم د فارس امپراتورۍ د روم، برتانيا يا چين د امپراتوريو په څېرژوراو دوامداره اثرپېدا نکړ، خو پخپله د کوروش اغېزډېرژورو، او داسې بدلونونه يې راوستل چې له هغه پرته ناشوني وو. له همدې امله هغه د هغوکسانو له ډلې څخه دی چې د تاريخ بهير يې بدل کړی دی.

ketabton.com - The Digital Library

۸۷ -لیونارد اویلر(۱۷۰۷–۱۷۸۳) م .

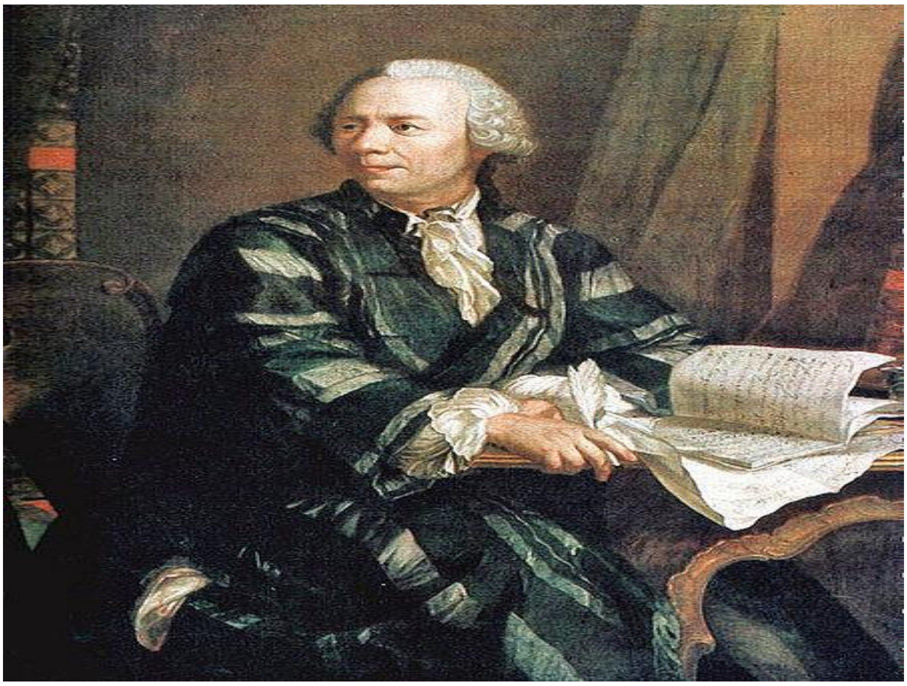

-لیونارد اویلر یو مشهور سویسي ریاضي‌پوه او فزیک‌پوه و، چې د ټولو زمانو له سترو ساینسپوهانو څخه ګڼل کېږي. د هغه څېړنې اوکشفونه په پیل کې د انجینري او عملي علوموپه ډګرکې له هرکلي پرته، اوکله ناکله له سړې رویې سره مخ شول.

-خو د هغه د ریاضیاتو او علمي څېړنو پایلې دومره ډېرې وې چې باورې سخت ښکاري. هغه له ۳۲ څخه زیات کتابونه ولیکل، چې ځینې یې څو ټوکه وو، او همدارنګه یې سلګونه مقالې د ریاضیاتو او نورو علوموپه اړه خپرې کړې. د هغه ټول اثارپه ټولیزډول په ۷۲ کتابونوکې راټول شوي دي.

-د اویلرڅېړنود ریاضي فزیک علم ډېرغنی کړ، اود هغه له کارونوڅخه بې‌شمېره عملي تطبیقات رامنځته شول.

-هغه دا هم وښوده چې د میخانیک عمومي قوانین، چې په پخوانیوپېړیوکې اود اسحاق نیوټن له دورې مخکې اووروسته طرح شوي وو، په نورو برخوکې هم تطبیق کېدای شي.

-د اویلرد کارونویوه مهمه برخه دا وه چې هغه یې د مایعاتوپه حرکت باندې هم تطبیق کړل، او په دې توګه یې د هیدرودینامیک (Hydrodynamics) علم ته بنسټ کېښود، یعنې د مایعاتو د جریان مطالعه.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه د جامدو اجسامو د حرکت او د نورو اجسامو سره د ټکر لپاره نوې علمي فورمولې هم موندلې، او دا يې وښوده چې څنګه ټکر د اجسامو د شکل بدلون (تشوه) رامنځته کوي. کله چې جسمونه تغييرشکل کوي، نو اړينه ده چې د هغوی د حرکت لپاره نوي رياضيي اصول وپلټل شي.

-د اويلر نبوغ د لمر، ځمکې او سپوږمۍ د حرکت په قوانينوکې هم څرګند شو، او هغه وښوده چې دا ټول يوله بل سره ژورتړاولري او حتی د مقناطيسي ميدانونو تراغېزلاندې دي. دا موضوع تراوسه هم په بشپړه توګه روښانه شوې نه ده.

-او اويلر د اتلسمې پېړۍ له لومړيو ساينسپوهانو څخه و چې د رڼا حرکت ته يې نوې او علمي تشريح وړاندې کړه.

-په رياضياتوکې ډېر معادلات د هغه په نوم دي، په ځانګړې ډول د فزيک، اوازپوهنې (اکوستيک) او برېښنا-مقناطيس په برخوکې. د اويلر ډېر کشفونه د رياضياتو په هغو برخوکې وو چې ډېر پېچلي دي، لکه تفاضلي او انتګري حساب (Calculus) او لامحدودات.

-هغه د عادي هندسې او تحليلي هندسې په برخوکې هم کتابونه وليکل، او لومړی کس و چې په رياضياتوکې يې ډېر سمبولونه او نښې وکارولې.

-اويلر په ۱۷۰۷م کال کې د سويس په بازل ښارکې وزېږيد. په ۱۷۲۰م کال کې، يعني يوازې په ۱۳ کلنۍ کې، پوهنتون ته داخل شو. په پيل کې يې د ديني علومو (لاهوت) زده کړې کولې، خوژر يې پام رياضياتو ته واوښت.

-په ۱۷ کلنۍ کې يې د بازل له پوهنتون څخه لومړی علمي درجه ترلاسه کړه. کله چې ۲۰ کلن شو، د روسيې ملکې اولې کاترين هغه د علومو اکاډمۍ ته راوباله. په ۲۳ کلنۍ کې په روسيه کې د فزيک استاد شو، او په ۲۶ کلنۍ کې يې د لوی رياضيپوه دانيل برنولي ځای ونيوه.

-په همدې وخت کې يې يوه سترګه ړنده شوه، خو بيا هم هغه خپل کارته په پوره ځواک او دوام سره ادامه ورکړه او ډېر مهم او عالي علمي څېړنې يې ترسره کړې.

-په ۱۷۴۱م کال کې د پروس پاچا فريدريش اعظم هغه خپل هېواد ته راوباله او د برلين د علومو اکاډمۍ غړی يې کړ. اويلر هلته شاوخوا ۲۵ کاله پاتې شو، او وروسته په ۱۷۷۶م کال کې بېرته روسيې ته ستون شو.

ketabton.com - The Digital Library

-تردي لږ وروسته يې دوهمې سترګې هم د ليد توان له لاسه ورکړ. سره له دې، هغه د رياضيي عملياتو او پېچلو معادلو د ترسره کولو ځانګړې وړتيا لرله، او ترخپل مرګ پورې يې کار او خپرونې جاري وساتلې، تردې چې په ۷۶ کلنۍ کې وفات شو.

-ويلاى شو چې د اويلر تولې نظريې کېداى شي وروسته نورو هم کشف کړې واى، خو پوښتنه دا ده: د هغه د کشفونو له امله علوم ترکومه حده بدل شول او څومره پرمختګ يې وکړ؟

-ځواب دا دى چې که اويلر دا بې‌شمېره رياضيي معادلې نه واى وړاندې کړې، نو عصري علوم او د رياضياتو تطبيقاتو به ډېر ورو پرمختګ کړى واى. يوازې د رياضياتو کتابونو ته په کتو سره ښکاري چې د هغه په نوم بې‌شمېره پېچلې معادلې شته، په ځانګړې ډول د نظري او تطبيقي رياضياتو په برخو کې.

-خو بيا دا پوښتنه راپورته کېږي چې ولې هغه د "خالدينو" په لوړمقام کې نه دى شمېرل شوى؟ ځواب دا دى چې اويلر کومه يوازينۍ نوې معادله نه ده کشف کړې، بلکې ډېر وخت يې داسې معادلې هم موندلې چې نورساينسپوهان ترې مخکې يا هممهاله ورته رسېدلي وو، يا يې له نورو معادلو څخه اخذ کړې وو.

-سره له دې، د رياضياتو او هندسې په برخه کې د هغه لاسته راوړنې او اشتراك څخه انکارنه شي کېداى، ځکه چې هغه و اقعاً ډېرستر او حير انوونکي وو.

٨٨ -نيکولو ماکيافېللي(١٤۶٩–١٥٢٧) م .

ketabton.com - The Digital Library

-دا ایټالوي سیاسي فیلسوف نیکولو ماکیافېلي و، چې د خپلو څرګندو او عملي سیاسي نصیحتونو له امله مشهور دی. هغه واکمنانو ته دا لارښوونې ورکولې چې څنګه کولی شي د دروغو، چل، جرأت او سختو تدابیرو په کارولو سره پر خلکو خپل واک وساتي.

-ډېرو خلکو هغه د بې‌اخلاقه، دروغجن او عملي سیاستپوه په توګه تورن کړی دی. خو سره له دې، ماکیافېلي د هغو مشهورو فیلسوفانو له ډلې څخه دی چې د هغوی آثار باید ولوستل شي، په ځانګړې ډول د هغو کسانو لپاره چې سیاست او د حکومت چلونه یې مهم ګڼي.

-هغه په ۱۴۶۹م کال کې د فلورنس ښار کې وزېږېد. پلار یې وکیل و او د یوې اشرافي کورنۍ څخه و، خو شتمن نه و. په هغه وخت کې ایټالیا د کوچنیو امارتونو په شکل وېشل شوې وه، لکه څنګه چې وروسته جرمني هم وېشل شوې وه. له همدې امله ایټالیا له نظامي پلوه کمزورې وه، که څه هم په کلتوري او فکري لحاظ ډېره پرمختللې وه.

-فلورنس هغه وخت د مېدیچي کورنۍ د لورنتسو لخوا اداره کېده، خو هغه په ۱۴۹۲م کال کې وفات شو، او څو کاله وروسته مېدیچي کورنۍ له فلورنسه وشړل شوه او ښار جمهوریت شو.

-په ۱۴۹۸م کال کې ماکیافېلي د ۲۹ کلنۍ په عمر مهم دولتي مقام ترلاسه کړ، او د ۱۴ کلونو لپاره یې مهمې ډیپلوماتیکې او سیاسي دندې ترسره کړې. هغه د ایټالیا دننه سفرونه وکړل او فرانسې او جرمني ته هم ولاړ.

-خو په ۱۵۱۲م کال کې جمهوریت ړنګ شو او مېدیچي کورنۍ بېرته واک ته ورسېده. ماکیافېلي له خپلې دندې ګوښه شو، زنداني شو او د دولت پر ضد د سازش په تور سخت شکنجه شو، خو کله چې جرم یې ثابت نه شو، خوشې شو. وروسته یې له سیاست څخه لاس واخیست او د فلورنس ترڅنګ په یوه کلي کې یې ګوښه ژوند غوره کړ.

-په راتلونکو ۱۴ کلونو کې یې څو کتابونه ولیکل، چې ترټولو مشهور یې دوه دي: «شهزاده (The Prince)» چې په ۱۵۱۳ کې لیکل شوی، او «د تیتوس لیویوس د لومړیو لسو کتابونو تبصرې.»

-د هغه نور آثار هم شته لکه «د جګړې هنر»، «د فلورنس تاریخ» او یوه ډرامه «ماندراګولا»، خو ترټولو مشهور او اغېزناک اثر یې هماغه «شهزاده» دی، چې په نړۍ کې په ډېروژبو خپور شوی او ترټولو ډېر لوستل شوی سیاسي کتاب بلل کېږي.

-ماکیافېلي واده کړی و او شپږ اولادونه یې درلودل. هغه په ۱۵۲۷م کال کې د ۵۸ کلونو په عمر وفات شو.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه کتاب »شهزاده «ته د نصیحتونو یوه ټولګه ویل کېدای شي، چې ماکیافېلي پکې د یو واکمن لپاره مهم اصول بیان کړي دي. د دې کتاب ترټولو مهم نظرونه دا دي: که یو شهزاده بریالی کېدل غواړي، نو باید ځان له اخلاقي اصولو څخه جلا کړي او یوازې په ځواک او چل تکیه وکړي. هغه همدارنګه ټینګارکوي چې دولت باید بشپړ مسلح وي، او یوازې هغه پوځ د باوروړ دی چې د خپل هېواد د خلکو څخه جوړوي. هغه دولتونه چې په بهرنیو ځواکونو یا اجیرو پوځیانو تکیه کوي، ضعیف ګڼل کېږي.

-ماکیافېلي د دولت مشر ته مشوره ورکوي چې باید د خلکو ملاتړ ترلاسه کړي او د هغوی باور وګټي، او په دې توګه خپل ټول مخالفین او د مخالفت هر ډول سرچینه له منځه یوسي. هغه پوهېده چې واکمن کله ناکله داسې کارونو کولو ته اړ کېږي چې خلک یې نه خوښوي، نو سپارښتنه کوي چې دا کارونه دې په یو ځل او په قوي ډول ترسره شي، ترڅو بیا د خلکو له غبرګون سره مخ نه شي، او پایلې به یې ورو ورو څرګندې شي.

-هغه دا هم وايي چې د واکمن لپاره اړینه ده چې خپل چاپېریال د وفادارو کسانو څخه ډک کړي او له منافقینو او دروغجنو کسانو څخه ځان وساتي، ځکه هغوی ممکن د وفادارۍ تر پردې لاندې خیانت وکړي.

-د کتاب په اوولسم فصل کې ماکیافېلي پوښتنه کوي: د یو واکمن لپاره کومه غوره ده، دا چې محبوب وي که وېروونکی؟

-هغه ځواب ورکوي چې غوره دا ده چې واکمن هم محبوب وي او هم وېروونکی، خو که انتخاب وي، نو وېرول له محبوب کېدو غوره دي، ځکه مینه له انسان څخه ډېرې غوښتنې کوي، او خلک ژر هغه څه هېروي چې ورته ورکړل شوي وي، خو وېره د سزا له وېرې سره تړلې وي او دا هېڅکله نه هېرېږي.

-د وفادارۍ په اړه هغه وايي چې واکمن باید یوازې تر هغه وخته په ژمنو وفا وکړي چې د هغه ځواک او واک ته زیان نه رسوي، او که وعده یې د قدرت مخه نیسي، نو باید هغه پوره نه کړي او هېڅ عذر هم وراندې نه کړي.

-ډېرو تاریخپوهانو د «شهزاده» کتاب د ظالمانو او مستبدو واکمنانو کتاب بللی دی.

-خو له بلې خوا ښکاري چې ماکیافېلي د ایټالیا د هغه وخت له کمزورۍ څخه سخت نفرت درلود، او د یوې متحدې او ځواکمنې ایټالیا خوب یې لید. له همدې امله یې ټل دا هڅه کوله

ketabton.com - The Digital Library

چي واکمن ته د هري لاري د ځواک ترلاسه کولو مشوره ورکړي. سره له دي، ماکیافېلي په خپله یو وطنپال او مثالي فکرلرونکی انسان ګڼل کېږي.

-د تاريخ په اوږدوکي هېڅکله داسي نه دي شوي چي خلک دي یو انسان یا فیلسوف ته د هغه په اندازه عبادت وکړي لکه څنګه چي له دي سري سره وشول. هغه ته د "شیطان" او "ابلیس" لقبونه ورکړل شول، داسي شيطان چي ګواکي د خلکو ترمنځ د فساد، دروغو او چل د خپرولو لپاره مجسم شوی وي.

-ماکیافېلي دا ادعا نه کوله چي هغه په سیاست کي نوي نظریي رامنځته کړي دي، بلکي هغه ویل چي هماغه اصول باید تعقیب شي چي نورو واکمنانو مخکي کارولي او بریالي شوي دي.

-هغه د خپلو نظریاتو د روښانه کولو لپاره د لرغوني تاریخ او د خپل وخت د ایټالیا له بېلابېلو پېښو څخه مثالونه اخیستل. د «شهزاده» په کتاب کي ښکاري چي ماکیافېلي د سیزار بورجیا له شخصیت څخه ډېر اغېزمن و، هغه څوک چي د سیاست او جګړي هنر یي له ماکیافېلي څخه زده کاوه، خو په حقیقت کي ماکیافېلي هم له هغه زده کړه کړي وه.

-ویل کېږي چي موسولیني هم له هغو واکمنانو څخه و چي د ماکیافېلي له افکارو څخه یي الهام اخیستی و. همدارنګه ویل کېږي چي نپولین به د «شهزاده» کتاب له ځان سره ساته او د خوب ترسر لاندي به یي ایښود. ورته خبري د هتلر او ستالین په اړه هم شوي دي، که څه هم دا نه ده معلومه چي د ماکیافېلي نظریات ترکومه حده ترنن ورځي پوري اغېزمن پاتي دي. ښایي همدا لامل وي چي هغه د "خالدینو" په نوملړکي نسبتاً په وروستی برخه کي ځای لري.

-د ماکیافېلي د فلسفي بنسټ دا و چي باید وکتل شي چي خلک څنګه عمل کوي، نه دا چي باید څنګه عمل وکړي .له همدي امله هغه اخلاق له سیاست څخه جلا کړل، او حتی دین یي هم د سیاست له ساحي لري کړ. د هغه په نظرسیاستوال نه اخلاق لري او نه دین، بلکي یوازي د قدرت ترلاسه کولو هڅه کوي، که دهري لاري څخه وي.

-په پای کي ویل کېدای شي چي ماکیافېلي د معاصر سیاسي فکر له بنسټ ایښودونکو څخه یو ګڼل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

۸۹ -زردشت (۶۲۸ ق.م – ۵۵۱ ق.م).

-زردشت یو ایراني نبي و، چې د زردشتی دین بنسټ یې کېښود. دا دین شاوخوا ۲۵ پېړی ژوندی پاتې شوی اوترنن ورځې پورې هم پیروان لري. هغه د »اویستا «د مقدس کتاب وروستی برخه، چې د هغه د پیروانو له نظره سپېڅلی کتاب دی، تالیف کړی دی.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه د ژوند په اړه ډېر کم معلومات شته. داسې ښکاري چې هغه په ۶۲۸ ق.م کې د اوسني شمالي ايران په سيمه کې زېږېدلی و. د ماشومتوب په اړه يې نږدې هېڅ معلومات نه شته.

-هغه د ځوانۍ په وخت کې د خپل نوي دين تبليغ پيل کړ، او کله چې ۴۰ کلن شو، له سخت مخالفت سره مخ شو. خو بيا هم بريالی شو چې د شمالي ايران يو واکمن ويشتاسپا خپل دين ته راواړوي. له دې سره هغه پاچا د هغه ملاتړی او ملګری شو. د لرغونو کتابونو له مخې زردشت په ۷۷ کلنۍ کې وفات شوی، يعنې شاوخوا په ۵۵۱ ق.م کې.

-د زردشتي دين بنسټ د خدای په يووالي ولاړ دی. د دې دين له مخې يوازې يو خدای شته چې هغه ته اهورا مزدا وايي، چې په معاصره فارسي کې ورته "اهورامزدا" وايي، يعنې "حکيم خدای."

-خو په دې دين کې د بدۍ يو روح هم منل کېږي چې انګره ماينيو نومېږي، چې په فارسي کې ورته "اهريمن" وايي. دا د شر، دروغو او فريب استازيتوب کوي. د خير او شر ترمنځ تلپاتې جګړه روانه وي، چې دا جګړه د هر انسان په دننه کې هم موجوده ده. د زردشتيانو له نظره، په پای کې به خير، عدالت او حکمت بريالي شي، خو دا بريا به د مرګ وروسته څرګنده شي.

-زردشتي دين د خير په ترسره کولو ټينګار کوي، او زردشت زهد او له واده څخه ډډه کول نه مني. زردشتيان ځينې ځانګړي مذهبي مراسم هم لري، لکه د اوردرناوی او د هغه په شاوخوا کې لمونځ کول. دوی په خپلو معبدونو کې تل اوربل ساتي .

-د دوی د دودونو له مخې د مړي د ښخولو يا سوځولو پر ځای، هغه په لوړو ځايونو کې ايښودل کېږي، څو د ښکار مرغان (د وحشي مرغانو ډولونه) يې غوښه وخوري او بدن په طبيعي ډول پاک شي.

-د زردشتي دين په بنسټونو کې د لرغوني فارسي مذهبونو ډېر عناصر هم شامل دي.

-خو د زردشت دين په پيل کې د فارس په ستره امپراتورۍ کې خپور شو او ډېر ځواک يې ترلاسه کړ. پاچاهانو او واکمنانو هم دا دين ومانه، نو له همدې امله يې لا زيات انتشار وموند. کله چې اسکندر اعظم د څلورمې پېړۍ په دوهمه نيمايي ق.م کې د فارس امپراتوري ونيوله، د دې دين په بنه کې لوی بدلونونه راغلل او ډېر کمزوری شو. وروسته يوناني اغېز هم له دې دين څخه ورو ورو کم شو، او بيا دا دين بېرته ژوندی شو او په بېلابېلو لورو کې يې بيا خپرېدل پيل کړل. د ساسانيانو د دورې (۲۲۶–۵۶۱م) پر مهال زردشتي دين د دولت رسمي دين وګرځېد.

ketabton.com - The Digital Library

-د اوومې میلادي پېړی د عربي فتحووروسته ډېروخلکوورووروا اسلام ومانه. شاوخوا په لسمه پېړی کې زردشتیان له ایران څخه وتښتېدل، د هرمزپه ټاپوکې د خلیج په سیمه کې مېشت شول، او له هغه ځایه هند ته ولاړل او هلته یې یوه کوچنۍ ټولنه جوړه کړه. سره له دې، زردشتي دین هېڅکله په بشپړډول له ایران څخه نه دی ختم شوی.

-په هند کې دوی ته پارسیان (یعني فارسیان) وايي. د دوی شمېرپه بمبۍ کې شاوخوا یولک ته رسېږي، اوپه ایران کې یې شمېرنږدې شل زره دی.

-ځکه چې زردشت ډېرپیروان لرل اولا هم لري یې ، که څه هم شمېریې کم دی، نوله همدې امله هغه د "خالدینو" په نوملړکې شامل شوی دی.

-همدارنګه زردشتی دین په ځینو نورو دینونولکه یهودیت او مسیحیت هم اغېزکړی دی. سره له دې چې دا یو ډېرپخوانی دین دی، خو هېڅکله نړیوال دین نه و، بلکې یو سیمه‌ییزدین پاتې شوی دی، له همدې امله له بودیزم، مسیحیت او اسلام سره نه شي پرتله کېدای.[39]

[39] ، زردشت پیغمبرنه و، ځکه هغه د خیراوشرپه دووخپلواکوځواکونوباوردرلود اودواړه یې د نړۍ په چاروکې اغېزمن ګڼل. د اوستا په کتاب، په ځانګړي ډول «وندیداد» کې، د نړۍ پیدایښت د اهورامزدا او اهریمن ترمنځ وېشل شوی او د خیراو شردواړه سرچینې جلا معرفي شوي دي.
-همدارنګه ، په «ګاتونو» کې یوازې اهورامزدا نه، بلکې امشاسپندان هم د درناوي اوعبادت وړبلل شوي اوله هغوی څخه مرسته غوښتل شوې ده، چې هغه یې د توحید خلاف ګڼي.
-وروسته د وندیداد ځینې احکام داسې دي چې د مړي، حیض لرونکې ښځې اود پاکۍ په اړه ځانګړي قوانین، چې د هغه په نظر غیرمعقول اوسخت دي. په زردشتي دین کې د غوا د بولوکارول د پاکوالي په ځینومراسموکې ذکرشوي دي.
-همدارنګه، په ځینوزړوزردشتي متونوکې له نږدې خپلوانو(لکه مور، خوراولور) سره د واده یادونه شوې اود دې لپاره یې د زردشتي سرچینوحوالې وړاندې کړې دي.
په پای کې، د زردشتي دین دا عقاید اواحکام د اسلامي توحید اوشریعت له اصولوسره سمون نه لري. صد مرد تاثیرګذار تاریخ .

ketabton.com - The Digital Library

90- مينا : (نږدې ۳۱۰۰ ق.م) .

-هغه د مصرلومړنی پاچا او د مصر د يووالي بنسټ ايښودونکی و، او له همدې امله هغه داسې شخصيت ګڼل کېږي چې د بشري تمدن په تاريخ کې يې ستر رول لوبولی دی.

-مورږ په ډاډ سره نه پوهېږو چې هغه کله زېږېدلی او کله مړ شوی، خو تاريخي ګومان دا دی چې شاوخوا په ۳۱۰۰ ق.م کې زېږېدلی و.

ketabton.com - The Digital Library

-له دي مخکې مصر يو موټی هېواد نه و، بلکې په دوو بېلابېلو پاچاهيو وېشل شوی و: يوه په شمال کې د نيل په ډيلتا کې وه، اوبله په جنوب کې. لومړۍ يې ټيټ مصر (مصر السفلی) او دوهمه يې لوړ مصر (مصر العليا) بلل کېده. ټيټ مصر له پخوا نه ترډيو حده پرمختللې وه.

-پاچا مينا هماغه څوک و چې دا دواړه برخې يې سره يوځای کړې.

-پاچا مينا، چې نارمرهم بلل کېږي، د مصرپه جنوب کې په تانيس کې زېږېدلی و. د دواړو برخوله يوځای کولو وروسته يې ځان د دواړو هېوادونو پاچا اعلان کړ، يعني د لوړاوټيټ مصرواکمن. دا لقب وروسته د زرګونو کلونو لپاره د مصرپاچاهانو ساتلی و.

-هغه خپله پلازمېنه په ممفيس کې جوړه کړه، چې د دواړو پاچاهيو ترمنځ په سرحدي سيمه کې موقعيت لري. د دي ښارپاتې شوني تراوسه د قاهرې سره نږدې ليدل کېږي، اوممفيس د اوږدې مودې لپاره يو پرمختللی او مهم ښارو.

-که څه هم د پاچا مينا په اړه ډېرلږ معلومات پاتې دي، خوويل کېږي چې هغه شاوخوا ۶۲ کاله حکومت کړی، که څه هم دا شمېريو څه مبالغه ګڼل کېږي.

-د مصرد دواړوبرخويووالي د دې هېواد د فکري، هنري او معماري پرمختګ لامل شو. همدارنګه د حکومتداری او اداري نظامونه هم بدل اوپرمختللي شول، او دا پرمختګ شاوخوا زرکاله دوام وکړ. د هيروغليفيک ليک دود او بنه هم پراخه اووده يې وکړه.

-په ډاډ سره ويل کېدای شي چې د مصرتمدن د سومرله تمدنه ډېرپرمختللی و، او د لرغونو تمدنونوله ډلې څخه يې ترټولولوړه درجه ترلاسه کړه.

-خو پوښتنه دا ده چې پاچا مينا د "سل تلپاتي کسانو" په نوملړکې په کوم ځای کې يې راوړو؟ بې له شکه هغه يوډېرمهم شخصيت و. په پاچاهی کې عادت دا دی چې پاچا ترټولومهم شخص ګڼل کېږي، ځکه ډېري لاسته راوړني د هغه په نوم ترل کېږي. نو د هغه له امله د مصرد پرمختګ لويه برخه ده ته منسوبېږي، يعني که پاچا مينا نه وای، ښايي مصربه دومره لوړتاريخي مقام ته نه وای رسېدلی.

ketabton.com - The Digital Library

91- بطرس الأکبر: (۱۶۷۲ – ۱۷۲۵) م .

-هغه د روسيې تر ټولو ستر قيصر بلل کېږي، او د "لوېديځوالي" »يا د روسيې د لوېديځوالی تګلاره«. يې د هر روسيې و اکمن له مهمو او جسورو پلانونو څخه ګڼل کېږي.

-بطرس په ۱۶۷۲ کال کې په مسکوکې زېږېدلی و. هغه د قيصر الکسيس يوازينی زوی و چې له دوهمې مېرمنې ناتاليا ناريشکينا څخه يې درلود. کله چې د هغه پلار مړشو، بطرس يوازې څلور کلن و، نو د تخت پرسر د واک سختې سيالی پيل شوې.

ketabton.com - The Digital Library

-د الکسیس له لومړۍ مېرمنې څخه دیارلس نورزامن هم وو، نو د واک لپاره شخړه ډېره سخته او خونړۍ وه. بطرس کوچنی ډېروخت مجبوروو چې د خپل ژوند د خوندي کولو لپاره وتښتي، او کله ناکله د هغه ناسکه خور صوفیا د روسیې واکمنه وه. صوفیا تر ۱۶۸۹ پورې واکمنه پاتې شوه، ترهغه چې بطرس پیاوړی شو او هغه یې له واکه لرې کړه.

-په ۱۶۸۹ کې روسیه د لوېدیځ تمدن په پرتله وروسته پاتې هېواد و. ښارونه یې لږ او کوچني وو، د بزګرۍ په نظام کې د غلامۍ او جبري کاردود روان و، او د ځمکوالو شمېرورځ تر بلې زیاتېده. کارګرانو او بزګرانو ته هېڅ حقوق نه وو.

-روسیه د اروپا د رنسانس او تولیزپرمختګ له بهیر څخه شاته پاتې شوې وه. مذهبي مشران ناپوه وو، ادبي او هنري تولید کم و، او علم او ریاضیاتو ته په سپکه سترګه کتل کېدل. په داسې حال کې چې اروپا د علم او فلسفې په اوج کې وه، حتی د نیوټن د "پرنسپیا" کتاب تازه خپورشوی و.

-د ۱۶۹۷ او ۱۶۹۸ کلونو ترمنځ لوی بطرس اروپا ته سفروکړ، او دا سفر د هغه او د ټولې روسیې د تاریخ لپاره د بدلون ټکی و. هغه له ځان سره شاوخوا ۲۵۰ کسان هم یوووړل چې زده کړه وکړي، وګوري او تجربه ترلاسه کړي.

-بطرس په سفر کې جعلي نوم کاراوه څو ازادانه هر څه وګوري او تجربه یې کړي. هغه که ځان پاچا معرفي کړی وای، نو دا فرصتونه به یې نه وای ترلاسه کړي. هغه په بېلابېلو کارونو کې برخه واخیسته: د نجارۍ کارېې وکړ، په بندرونو کې یې کاروکړ، موزیمونه، ښوونځي، پوهنتونونه او د وسلو فابریکې یې وکتلې، او حتی د برېتانیا د پارلمان یوه ناسته یې ولیده.

-هغه له نږدې د علم، صنعت او د حکومتدارۍ هنر مشاهده کړ، او له همدې تجربو څخه یې وروسته د روسیې د بدلون لپاره لویه تګلاره جوړه کړه.

-بطرس بېرته روسیې ته راستون شو او په ذهن کې یې دا هدف و چې روسیه یوه لوېدیځ (غربي) هېواد وګرځوي. هغه نوې علوم او معاصر هنرونه داخل کړل، او له اروپا څخه یې د هر فن او علم لپاره ګڼ شمېر متخصصان راوبلل. همدارنګه یې ځوانان اروپا ته ولېږل چې زده کړې وکړي، او هغوی ته یې د پیسو او لوړو مقامونو په ورکولو سره هڅونه کوله. د هغه په دوره کې ښارونه جوړ او پراخ شول.

ketabton.com - The Digital Library

-د هغه په واكمنۍ كې د روسيې لومړى سمندري ځواك (بحري پوځ) جوړ شو. پوځ ته يو شان يونيفورم وركړل شو، نوې وسلې وركړل شوې، او هغوى ته لوېديځ ډوله پوځي روزنه وركړل شوه.
-همدارنګه يې د اداري ډېر نوي نظامونه معرفي كړل او هېواد يې له يو بل سره نږدې وتاړه.

-هغه امروكړ چې سري دې خپلې ږيرې وخريي، كه څه هم وروسته يې دا حكم نرم كړ. بيا يې د درباركسانو ته امروكړ چې دلوېديځ لباس واغوندي، او د لوېديځ عادتونه لكه سګرټ څكول او قهوه څښل يې وهڅول. خلكو دې "لوېديځ كېدو" يا "فرنجه كېدو" مخالفت وكړ، خووروسته يې ومنله، او په روسيه كې داسې اشرافي طبقه رامنځته شوه چې په هر څه كې يې لوېديځ طرز خپل كړى و.

-لوى بطرس د ارتودوكس كليسا ته د رجعت اووروسته پاتې والې دمركزپه ستركه كتل، نو د هغې د كنټرول لپاره يې اقدام وكړاو د هغې جوړښت يې ترخپل نفوذ لاندې راوست. همدارنګه يې غير مذهبي (مدني) ښوونځي جوړكړل چې د كليسا تر واك لاندې نه وو، د روسي ژبې اصلاح يې وكړه، لوېديځ كليزه (تقويم) يې وكاراوه، او د هغه په دوره كې لومړى ورځپانه هم خپره شوه.

-د هغه په زمانه كې روسيې په څو جګړو كې برخه واخيسته. په جنوب كې يې له تركيې سره جګړه وكړه او د تورسمندريو بندرې ونيوه، خووروسته تركيې بېرته ترې واخيست. په شمال كې يې له سويډن سره سختې جګړې وكړې. كه څه هم په پيل كې سويډن روسيه ماته كړه، خولوى بطرس خپل پوځ پياوړى كړ او په پاى كې يې په ۱۷۰۹ كال د پولتاوا په جګړه كې سويډن ته سخت شكست وركړ.

-د دې بريا په نتيجه كې روسيې نوې سيمې ترلاسه كړې لكه استونيا، لاتويا او د فنلنډ لويه برخه، او مهمه دا چې روسيه د بالتيك سمندرپرغاړه شوه.

-هغه د نيوا پرسيند يو ښارجوړكړ چې هغه وخت بطرسبورګ ونومول شو، او وروسته يې نوم لېنينګراد شو. په ۱۷۱۲ كې يې دا ښار د مسكو پرځاى پلازمېنه وګرځوله.

-د دې لويو بدلونونو او پرمختګونو لپاره لوى بطرس ته ډېر مالي لګښتونه ورسېدل، نو يې پر شتمنو، اشر افو او ځمكوالو زيات ماليات ولګول. سره له دې چې د تاريخپوهانو ترمنځ اختلافونه شته، خو ټول په دې متفق دي چې بطرس لوى د روسيې ترټولو سترقيصرو.

-لويبطرس : اوږد قد او غښتلى انسان و. هغه ځواكمن، د تفريح مينه‌وال او ډېر وخت به يې تفريح هم تند او سخت ډول درلود. هغه په شر ابو او لهو لعب كې هم افراط كاوه. همدارنګه يې

ketabton.com - The Digital Library

په ډېرو لاسي صنايعو كې مهارت درلود، چې همدې كار هغه يو ځانګړى پاچا وګرځاوه؛ داسې يو واكمن چې په خپلو لاسونو كاركولاى شي او د خپل رعيت سره په ورځنيو كارونو كې سيالي كولى شي، كه هغه د كورنې كارونو برخه وه يا لاسي صنعتونه.

-هغه دوه ځله واده وكړ. لومړى ځل يې په اوولس كلنۍ كې واده وكړ، خو دواړو يوازې يوه اونۍ سره يوځاى ژوند وكړ. كله چې هغه شپږ ويشت كلن شو، خپله لومړۍ مېرمن يې يوې خانقاه ته ولېږله، او په ۱۷۱۲ كال كې يې طلاق وركړ.

-وروسته يې له كاترينا سره واده وكړ، چې له ليتوانيا ښځه وه او ډېر عادي او ټيټ ټولنيز اصل يې درلود. له خپلې لومړۍ مېرمنې ښځه يې يو زوى درلود چې الكسيس نومېده، او هغه د خپل پلار سره مخالف طبيعت درلود. په ۱۷۱۸ كال كې دا زوى ونيول شو، شكنجه شو او په زندان كې مړ شو.

-لوى بطرس په ۱۷۲۵ كال كې د ۵۲ كلونو په عمر مړ شو، او د هغه ځاى ناستې يې مېرمن كاترينا شوه—چې دا هغه مشهوره امپراتورې كاترينا نه ده.

-لوى بطرس بايد د تلپاتې شخصيتونو په نوملړ كې شامل وي، ځكه هغه لومړى پاچا و چې په تاريخ كې يې دا درک كړه چې خپل ولس بايد د لوېديځ له تمدن سره برابر شي. خو وروسته ډېر نورو واكمنان هم دې فكر ته ورسېدل او همدا لاره يې تعقيب كړه، نو پوښتنه دا ده چې ولې د ټولو نومونه په دې لړ كې نه دي راغلي؟

-ځواب دا دى چې نن موږ دا نظر عادي او ضروري ګڼو، خو د لويبطرس عظمت په دې كې و چې هغه له خپل وخت څخه ډېر مخكې دا حقيقت درک كړى و. هغه شاوخوا دوه سوه كاله مخكې دا درک وكړ، او د همدې كار له امله يې خپل هېواد ته ژور بدلون وركړ او پرمختګ يې وركړ.

-كه څه هم روسيه د هغه له دورې وروسته پرمختللې شوه، خو تركيې بيا هم هماغه پرمختګ تر لاسه نه كړ، بلكې يوازې هغه وخت يې بدلون پيل كړ چې كمال اتاترک راغى او خپل هېواد ته يې د زور له لارې اصلاحات راوستل.

-كه څه هم ځينې تاريخپوهان لوى بطرس د انګلستان له ملكې اليزابت اولې سره پرتله كوي، - خو دا پرتله سمه نه ښكاري. اليزابت اولې يوازې د لوېديځ په نړۍ كې مشهوره وه او خپل ولس ته يې يوازې هغه څه وركړل چې هغوى غوښتل يا يې توان درلود. خو لوى بطرس په خپل ولس

ketabton.com - The Digital Library

هغه څه تحميل کړل چې هغوی نه غوښتل، او هغوی يې لوېديځ ته بوتلل. له همدې امله هغه د خپل وخت څخه مخکې انسان و او د هغو قيصرانو له ډلې څخه و چې د تاريخ بنه يې بدله کړه.

92- منشيوس(: ۲۸۹ ق.م – 317 ق.م).

-هغه د چين د فلسفې له مهمو مفکرينو څخه و چې د کنفوسيوس وروسته راغی. د هغه مشهور کتاب "تعاليم منشيوس" د چين په تاريخ کې د سلګونو کلونو لپاره له ډېر درناوي برخمن و.

-چينايانو هغه د "دوهم حکيم" په توګه پېژانده، په داسې حال کې چې لومړی حکيم کنفوسيوس ګڼل کېږي.

-منشيوس په ۳۷۱ ق.م کې د تسو په نوم په يوه کوچني کلي کې زېږېدلی و، چې اوس د شاندونګ په سيمه کې موقعيت لري. هغه د چين د کورنيو جګړو په دوره کې ژوند کاوه، هغه وخت چې بېلابېل ايالتونه سره وېشلي او په جګړو کې ښکېل وو. د هغه فلسفې د همدې ويش پر ضد د يووالي بلنه ورکوله.

-هغه خپل ژوند په بېلابېلو ايالتونوکې په سفرونو تېرکړ، واکمنانو ته به يې نصيحت کاوه. ځينو يې خبرې منلې او ځينو نه. په ۳۱۲ ق.م کې، کله چې هغه ۵۹ کلن و، خپل کلي ته راستون شو او ترمړينې پورې هلته پاتې شو.

ketabton.com - The Digital Library

-هغه هېڅکله دولتي يا سياسي منصب ونه منلو، بلکې خپل ژوند يې په فکر، نصيحت او اخلاقي لارښوونوکې تېرکړ.

-هغه وروسته ډېرشاګردان اوپلويان پرېښودل، او د هغه ترټولو مهم اثرد "تعاليم" کتاب دی. د هغه فلسفه ډېرخوشبينانه او مثالي بنه لري او د کنفوسيوس له فکرسره ډېره نږدې ده. هغه باوردرلود چې انسان په اصل کې نېک فطرت لري اوپوازې تشويق ته اړتيا لري. د هغه له مشهورو ويناوو څخه يوه دا ده: "آسمان هغه څه ويني او اوري لکه موږيې چې وينو او اورو".

-ځيني فلسفي تاريخپوهان هغه "د ولس فيلسوف" بولي، ځکه چې هغه د حاکم پرځای د ولس په طرف و. د هغه په نظرو اکمن بايد د خلکو لپاره يوه اخلاقي بېلګه وي، مهربان وي، او د ميني له لارې حکومت وکړي نه د وېرې له لارې. له همدې امله هغه د مالياتو د کمولو او د سوداګرۍ د پراخېدو غوښتنه کوله.

-هغه باوردرلود چې پاچا خپله واکمني د آسمان له خوا ترلاسه کوي، خو همدارنګه يې دا هم ويل چې که يو ظالم واکمن وي، ولس حق لري چې د هغه پرضد پاڅون وکړي. همدا نظريه وروسته په چين کې د حکومتدارۍ يو مهم اصل وګرځېده.

-طبيعي ده چې د واکمنانوله خوا به يې نه خوښېده، ځکه چې هغه د ولس په ملاتړ د هغوی پر ضد دريځ نيوه. خو د هغه افکارد چين د خلکو ترمنځ پراخ خپاره شول.

-د فلسفې په تاريخ کې داسې ډېرې کمې پېښې شوې چې يو فيلسوف دې وتوانېږي د دووزرو کلونو لپاره د نړۍ د نفوس پنځمه برخه ترخپل فکري اغېز لاندې راولي، او همدې ځانګړتيا هغه د تلپاتې شخصيتونو په نوملړ کې شامل کړی دی.

ketabton.com - The Digital Library

93- جان دالتون : (۱۷۶۶ – ۱۸۴۴) م .

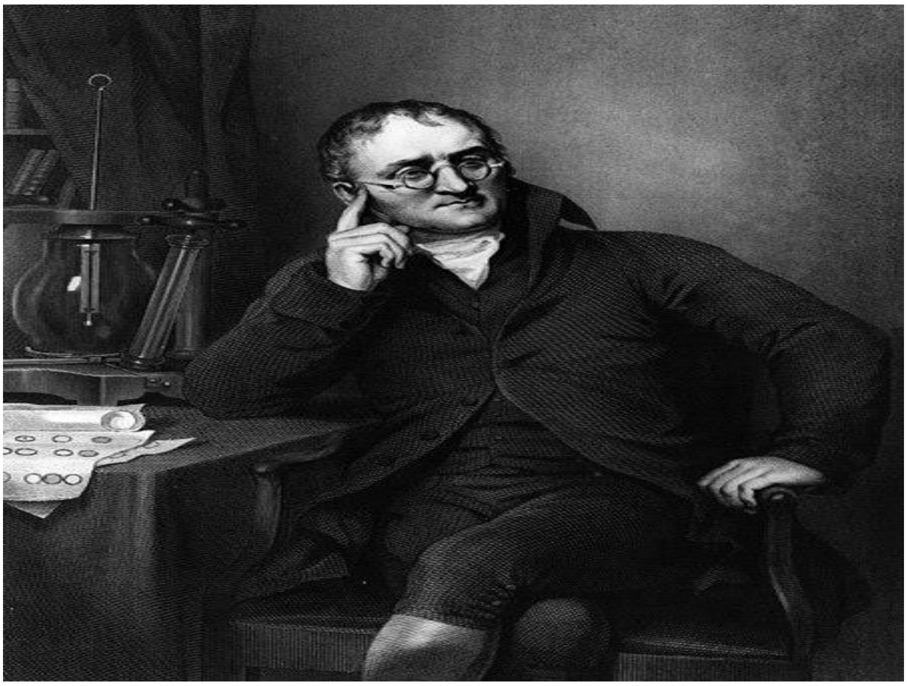

-جان دالتون هغه بريتانوي عالم و چې د "اتم" (ذره) يې د علمي فرضيې په توګه په ساينسي څېړنوکي معرفي کړه. له همدي وروسته اتوم د کيميا د لوی پرمختګ بنسټ اوکليد وګرځېد.

-دتاريخي لحاظه، دالتون لومړی کس نه و چې ويلي يې وي ماده له کوچنيو، نه وېشل کېدونکو ذرو (اتومونو) جوړه ده. له هغه مخکې دېرو يوناني فيلسوفانو دا نظرلرلی و، په ځانګړي ډول لوی فيلسوف ديموکريتوس (۴۶۰ – ۳۷۰ ق.م). احتمال شته چې ترهغه مخکې نورو فيلسوفانو او پوهانو هم دا تصوردرلود. همدارنګه د روم مشهورليکوال لوکريتيوس (چې شاوخوا ۵۵ ق.م کې مړشوی) هم په خپل مشهورشعر"د شيانو طبيعت" کې د اتومونو يادونه کړې وه.

-ديموکريتوس د اتوم نظريه وروسته ارسطو هم ومنله، خو دا نظريه د منځنيو پېړيو په اوږدو کې هېره شوه او د معاصرعلم پر پرمختګ يې مستقيم اغېز پاتي نه شو. سره له دې، د اوولسمې پېړۍ ځينو پوهانو لکه اسحاق نيوټن بيا هم د اتوم نظريه منله.

-خو تر دېره وخته پورې هېڅ داسې علمي چوکاټ نه و جوړشوی چې اتوم په منظم ډول تشريح کړي او د کيميا له طبيعت سره يې وتړي. هېڅا دا نه شو کولای چې د فلسفي تصور او عملي کيميا ترمنځ اړيکه روښانه کړي.

ketabton.com - The Digital Library

دالتون لومړی کس و چې دا کارېې وکړ. هغه اتومونه په واضح ډول تشريح کړل، څووکولای شي د کيمياوي تعاملاتوreaction) ونو (وضاحت ورکړي، او دا نظريه يې په عملي تجربو هم ثابته کړه.

-که څه هم د هغه د اتومي فعاليتونو تشريح له نني علمي تصور سره توپيردرلود، خو هغه د "اتوم"، "ماليکول"، "عناصر" او"کيمياوي مرکبات" اصطلاحات وکارول. هغه وويل چې که څه هم د کايناتو د اتومونو شمېر بې‌حده دی، خو د اتومونو ډولونه محدود دي. هغه شاوخوا شل عناصريا د اتومونو ډولونه ياد کړل، په داسې حال کې چې نن موږ پوهېږو چې دا شمېر له سلو څخه لږ څه زيات دی.

-دالتون دا هم وښوده چې که څه هم اتومونه په وزن کې توپيرلري، خو د يو ډول اتومونه په وزن او نورو ځانګړتياووکې له يو بل سره برابروي. همدارنګه هغه د بېلابېلو اتومونو د وزن توپيرونه ثبت کړل، چې دا په تاريخ کې لومړی ځل و چې يو عالم د اتومونو کمّي او کيفي توپيرونه په علمي ډول ثبتوي.

-دالتون وکولای شول د اتوم او کيميايي مرکباتو په اړه خپله نظريه داسې بنسټيزه کړي چې شاوخوا شل کاله وروسته د کيميا د عصري علم يوه قوي بنسټ وګرځېده. يعنې د اتومونو نسبي وزن، د مرکباتو تحليل او د موادو د اتومي جوړښت پوهه. د دالتون بريا په دې برخه کې ډېره ستره وه.

اوس موږ دومره اړتيا نه لرو چې د اتوم اهميت ډېرتشريح کړو، ځکه د کيميا او فزيک عصري علوم ټول پرهمدې ولاړدي. ښايي د دې لامل دا وي چې دالتون په دې لړۍ کې نسبتاً وروسته ياد شوی، ځکه د اتوم مفکوره له هغه مخکې هم ډېره بحث شوې وه.

-دالتون په ۱۷۶۶ کال کې د انګلستان په شمال کې د "انګليزفيلډ" په کلي کې وزېږېد. خپله لومړنۍ زده کړه يې په يولس کلنۍ کې پای ته ورسوله. وروسته يې خپله زده کړه پخپله وکړه. په دولس کلنۍ کې يې د ښوونکي په توګه کارپيل کړ او ټول ژوند يې په همدې کارکې تېرکړ. په شپږويشت کلنۍ کې د مانچسترښارته ولاړ او ترمرګه هلته پاتې شو.

-په ۱۷۸۷ کال کې دالتون د ستورو او سيارو په څېړنه پيل وکړ، او د سماوي اجرامو او شهابونو په اړه يې کتاب خپورکړ. د هوا او ګازونو څېړنې هغه د ګازونو د جوړښت مطالعې ته بوتلو، او دوه قوانين يې ومونډل. لومړی قانون يې په ۱۸۰۱ کې وړاندې کړ، چې وايي د ګاز حجم له

ketabton.com - The Digital Library

تودوخې سره تناسب لري، چې دا په اصل کې د "شارل قانون" دی. فرانسوي عالم شارل دا قانون تر دالتون مخکې موندلی و، خو ښه يې نه و خپورکړی. دوهم قانون يې هم په همدې کال کې وموند، چې د "جزوي فشارونو قانون" په نوم پېژندل کېږي.

-په ۱۸۰۴ کال کې دالتون د اتوم نظريه جوړه کړه او د اتومي وزنونو لېست يې وړاندې کړ. د هغه مهم کتاب "د کيميا نوي فلسفي نظام" په ۱۸۰۸ کې خپورشو، او همدا کتاب د هغه د شهرت اصلي سبب وګرځېد.

-يو جالب اتفاق دا و چې دالتون د رنګونو د نه پېژندلو (رنګ ړوندتوب) ناروغي لرله. همدې حالت هغه دې ته وهڅاوه چې دا پديده وڅېړي، او په دې اړه يې علمي څېړنه خپره کړه، چې په تاريخ کې د دې موضوع لومړنۍ علمي څېړنه بلل کېږي.

ketabton.com - The Digital Library

94- هوميروس :(۸۰۰ ق م) .

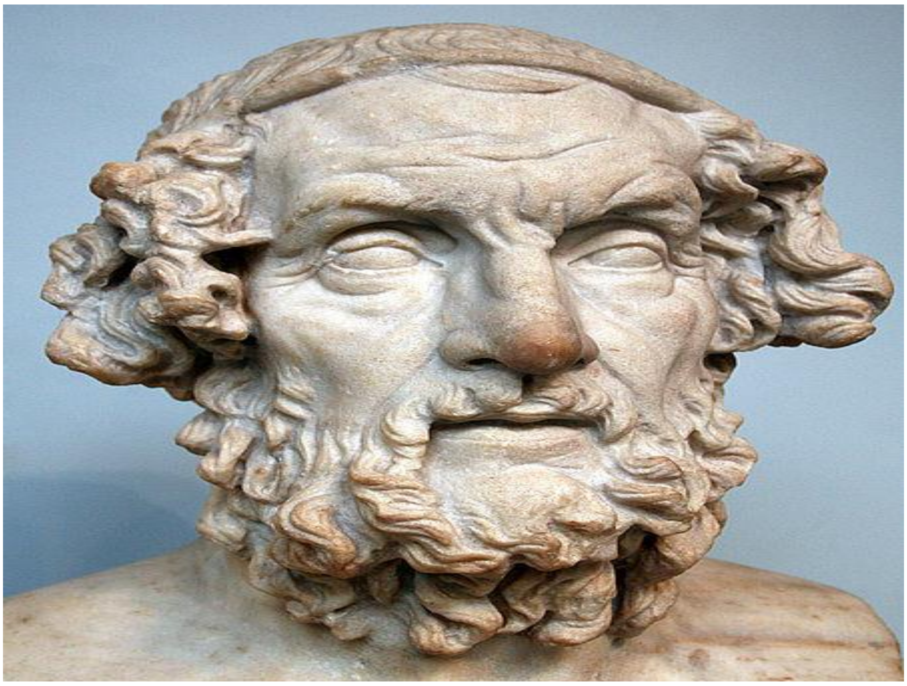

-د هوميروس په اړه د پېړيو راهيسې اوږدې علمي او ادبي مناقشې روانې دي. دا پوښتنې مطرح دي چې هغه ته منسوب شعرونه څنګه، چېرته اوکله ويل شوي؟ اوايا دا دواړه مشهورې ملحمې، «ايلياد» او«اوديسه»، د يوکس اثردی که د څوکسانوګډ کار؟

-همدارنګه دا هم پوښتنه کېږي چې ايا رښتيا هم يوشاعرد هوميروس په نوم يې ژوند کړی و، که دا آثارد ولسي هنرپايله ده چې د بېلابېلو خلکوله خوا جوړ، لېږدول اوورزيات شوي دي؟

-د دې پوښتنولپاره قطعي اوبشپړځواب نشته. خود دې له پاره چې له ستونزې وتل وشي، ويل کېدای شي چې احتمالاً يومشخص شاعرشته وچې «ايلياد» يې منظم کړی دی. ترهوميروس مخکې هم د همدې موضوع په اړه لنډې او جلا جلا شعري کيسې موجودې وې. هغه څه چې هوميروس وکړل، يوازې د دغوشعرونوراټولول نه وو، بلکې هغه يې وتاکل، منظم يې کړل، سره ويې ترل، بڼه يې ورکړه اوډېرڅه يې ورزيات کړل، تردې چې په پای کې يې دا اثرد لوړادبي هنرپه بڼه بدل کړ.

-ښايي هوميروس په اتمه ميلادي مخکې پېړۍ کې ژوند کړی وي، که څه هم ځينې تاريخپوهان د هغه لپاره نورې نېټې هم وړانديزکوي. دا هم ويل کېږي چې هوميروس يوازې «ايلياد» نه، بلکې «اوديسه» هم ترتيب کړې ده، که څه هم ځينې نقادان د دواړواثارود سبک توپيرته اشاره کوي. خود دواړوترمنځ ژوررته والی دا احتمال قوي کوي چې دواړه به د يوشاعرکاروي.

ketabton.com - The Digital Library

-له دي څخه ښکاري چې موږ د هوميروس په اړه ډېر کم او محدود معلومات لرو. خو يوه خبره نسبتاً يقيني ده: ويل کېږي چې هوميروس ړوند و، خو ړوند زېږېدلی نه و، بلکې د ژوند په وروستيو کې يې د سترګو ليد له لاسه ورکړی و.

-دا هم په يقين سره نه ده معلومه چې د هغه شعرونه لومړی ليکل شوي که په شفاهي ډول له نسلونو نسلونو ته انتقال شوي دي. ځينې نقادان وايي چې دومره اوږده او منسجمه شاعري (شاوخوا ۲۸ زره بيته) حتماً ليکل شوې وه. خو په شپږمه پېړۍ مخکې له ميلاده «ايلياد» او «اوديسه» د يوناني ادب ترټولو سترې او عالي لاسته راوړنې وګرځېدې، که د يوکس کاروي اوکه د ځوکسانو ګډ اثر. او له هماغه وخت راهيسې هوميروس د شعر په نړۍ کې خپل لوړ مقام ساتلی دی.

-ولې هوميروس په دې لېست کې دومره وروسته راغلی دی؟ ځکه چې هغه د عامو خلکو په ورځني ژوند کې ډېر نه لوستل کېږي. موږ هغه په ښوونيزو پراوونو کې لولو، خو وروسته بيا ډېر لږ خلک د هغه آثار بيا لولي. برعکس، شکسپير ترننه پورې په بېلابېلو ژبو د تياترونو په صحنه کې ژوندی پاتې دی.

-همدارنګه نن ورځ څوک هوميروس ته ډېره اشاره نه کوي، نه ترې اقتباس اخلي او نه يې د جملو څخه کار اخلي. برعکس، لکه شکسپير، عمر خيام يا بنيامين فرانکلين، چې د هغوی وېناوې او جملې د خلکو په ژوند اغېز لري. د مثال په ډول، د فرانکلين يوه جمله «» **يو قرش چې سپموو، داسې ده لکه يو قرش چې ګټو.**

-د انسان په ژوند کې بدلون راوستلی شي. خو د هوميروس په آثارو کې داسې لنډې او عامې جملې نه موندل کېږي.

-خو بيا هم هوميروس ولې په دې لېست کې شامل شوی دی؟ دوه مهم دلايل لري:

-**لومړی**، د تاريخ په اوږدو کې د هغه لوستونکي بې شمېره وو. د هوميروس شعرونه په ټوله نړۍ کې مشهور وو، او رومي واکمنانو به له هغه څخه اقتباسونه کول. حتی اسکندر اعظم به له ځان سره د «ايلياد» نسخه ګرځوله.

-**دوهم**، د هوميروس اغېز په نړيوال ادب کې بېساری دی. هغه د سوفوکليس، يوريپيدس او فيلسوف ارسطو په څېړلويو شخصيتونو باندې ژور اثر پرېښی دی، او د هغوی په فکر او هنر کې

ketabton.com - The Digital Library

يې مهم رول لوبولی دی. همدارنګه د لاتينو ادبياتو لوی شاعرويرژيل د هوميروس له آثارو الهام اخيستی او د «اينياد» په نوم يې ملحمې ليکلې چې د «ايلياد» او «اوديسه» په سبک بر ابرې دي.

-په تاريخ کې هېڅ بل ليکوال دومره ژور او پراخ اغېز نه دی لرلی. هوميروس د ۲۷ پېړيو راهيسې د هنر او ادب په نړۍ کې خپل لوړ مقام ساتلی دی.

ketabton.com - The Digital Library

95- الیز ابیت اوله :(1533 -1603 م) .

-ملکه الیز ابیت اوله د انګلستان د تاریخ له ترټولو لویو واکمنانو څخه ګڼل کېږي. هغې ۴۵ کاله حکومت وکړ، او د هغې په دوره کې اقتصاد او ادب دواړو وده وکړه. انګلستان د نړۍ په لویو سمندري قدرتونو کې شامل شو. الیز ابیت په داسې زمانه کې واکمنه وه چې پاچاهان یوازې تش تشریفاتي څېرې نه وې، بلکې رښتینی سیاسي واک یې درلود. سره له دې، هغې وکولای شول چې د انګلستان د "طلایي دورې" یوه مهمه څېره شي.

-الیز ابیت په ۱۵۳۳ کال کې د انګلستان په ګرینویچ کې وزېږېده. پلار یې پاچا هنري اتم و، هغه څوک چې په انګلستان کې یې د اصلاحاتو غورځنګ پیل کړ. مورېې آن بولین د پاچا دوهمه مېرمن وه، چې په ۱۵۳۶ کال کې یې سر پرې شو. څو میاشتې وروسته پارلمان اعلان وکړ چې الیز ابیت "نامشروع" اولاد دی، کله چې هغه یوازې درې کلنه وه. (دا د کاتولیکانو نظر و، ځکه هغوی د هنري طلاق او بیا واده حرام باله.)

-سره له دې پرېکړې، الیز ابیت د شاهي ماڼۍ دننه لویه شوه او د شهزادګۍ ژوند یې درلود.

-هنري اتم په ۱۵۴۷ کال کې مړ شو، او الیز ابیت ۱۳ کلنه وه. وروسته د انګلستان په راتلونکو ۱۱ کلونو کې هېڅ واکمن بریالی نه شو. د هغې ورور ادوارد شپږم له ۱۵۴۷ تر ۱۵۵۳ پورې واکمن و، او د هغه په دوره کې حکومت د پروټستانټ مذهب ملاتړ کاوه.

ketabton.com - The Digital Library

-وروسته ماري اوله واكمنه شوه او پنځه کاله يې حکومت وکړ. هغې د کاتوليک مذهب ملاتړ وکړ او د پاپ واک يې بيا پياوړی کړ. د هغې په دوره کې تر ۳۰۰ زيات پروټستانتيان اعدام شول، له همدې امله هغې ته "ماري وينې ښځونکې" لقب ورکړل شو.

-اليزابيت هم يو وخت ونيول شوه او د لندن د برج په زندان کې واچول شوه. وروسته خوشې شوه، خو د يوې مودې لپاره يې ژوند له خطرسره مخ و. کله چې ماري په ۱۵۵۸ کال کې مړه شوه، -اليزابيت اوله د تخت واکمنه شوه، او خلکو دي بدلون هرکلی په ډېره خوشحالی سره وکړ.

-د نوي ملکې پر وړاندې خو لويې ستونزې پرتې وې: له فرانسې سره جګړه، د انګلستان او اسکاټلنډ ترمنځ کړکيچنې اړيکې، او په خپله انګلستان کې مذهبي اختلافات چې د هېواد يووالی يې ګواښه.

-هغې لومړی د مذهبي ستونزې حل ته مخه کړه. د ديني مذهبونو د يووالي فرمان يې صادرکړ او د دولت رسمي مذهب يې "انجيل‌پال عيسويت" وټاکه. دا کار د معتدلو پروټستانتيانو لپاره د خوښی سبب شو. که څه هم ځينې نورمخالف مذهبونه موجود وو، خو اليزابيت اولې وکولای شول د بېلابېلو مذهبونو ترمنځ توازن او اعتدال رامنځته کړي، او په پای کې يې په ۱۵۵۹ کال کې دا وضعيت تر ډېره حده ثابت کړ.

-خو مذهبي مسئله په ځانګړي ډول د اسکاټلنډ د ماري ملکې له امله لا پېچلې شوه. هغه له اسکاټلنډه وشړل شوه او انګلستان ته يې پناه يوړه، يعني د اليزابيت د کورنی برخه شوه. ماري کاتوليکه وه، او له مخې يې د انګلستان د تخت احتمالي وارثه هم ګڼل کېده. دا معنا يې لرله چې که د اليزابيت پر ضد کومه پاڅون يا ترورونې، نو په انګلستان کې به کاتوليکه ملکه واک ته ورسېږي.

-د همدې له امله د هغې د ۱۹ کلنې استوګنې په موده کې څو دسيسې د اليزابيت د وژلو لپاره جوړې شوې. ثابته شوه چې ماري په دې توطيو کې ښکېله وه، نو په ۱۵۸۷ کال کې اعدام شوه، -او د اعدام پرېکړه خپله اليزابيت او د هغې وزيرانو لاسليک کړه، که څه هم ډېر مخکې د دې حکم غوښتنه موجوده وه.

-مذهبي کړکېچ لا پسې زيات شو. په ۱۵۷۰ کال کې پاپ پيوس پنځم د اليزابيت پر ضد د کليسا څخه د شړلو فرمان صادرکړ او هغې ته يې د خدای له رحمت څخه د محروميت اعلان وکړ.

ketabton.com - The Digital Library

حتی پاپ ګریګوري دیارلسم د هغې د وینې تویول روا وبلل او اعلان یې وکړ چې د هغې وژل ګناه نه ده.

-په همدې وخت کې پروټستانتیان د کاتولیک پاپې د هر ډول حرکت څخه وېرېدل، خو الیزابیت په ښکاره ډول اعلان وکړ چې یوازې به د پروټستانټ مذهب ملاتړ کوي. دې پرېکړې هغې ته په انګلستان کې لوی ولسي محبوبیت ورکړ.

-وروسته هغې د بهرني سیاست په برخه کې هم بریا ترلاسه کړه. د ۱۵۶۰ لسیزې په پیل کې یې د اسکاټلېنډ سره د "ادنبرا" تړون وکړ او سوله یې ټینګه کړه، همدارنګه یې له فرانسې سره جګړه پای ته ورسوله او اړیکې ښې شوې.

-خو وروسته د انګلستان او هسپانیې اړیکې خرابې شوې، تردې چې نظامي مقابلې ته ورسېدې. الیزابیت هڅه وکړه دجګړې مخنیوی وکړي، خو دا کار اسانه نه و، ځکه چې د کاتولیکې سختدریځې هسپانیې او د نوي وده کوونکې، ازاد فکره پروټستانټ انګلستان ترمنځ ټکر حتمي ښکارېده.

-د وضعیت په ښه کېدوکې دا کارهم مرسته وکړه چې هالنډ، چې پروټستانټ هېواد و، د کاتولیکې اسپانیا پرضد یې پاڅون وکړ. الیزابیت له هالنډ سره مرسته وکړه. که څه هم الیزابیت پخپله جګړې ته ډېره لیواله نه وه، خو د هغې وزیران او پارلمان د جګړې سخت پلویان وو. کله چې په ۱۵۸۰ کال کې د انګلستان او اسپانیا ترمنځ جګړه پیل شوه، الیزابیت د خلکو، پارلمان او خپلو وزیرانو پرپراخ ملاترتکیه کوله.

-الیزابیت وکولای شول د برتانیا سمندري ځواک جوړکړي، خو د اسپانیا پاچا فیلیپ دوهم هم چټک اقدام وکړ او خپل لوی سمندري ځواک یې جوړکړ چې "اسپانوي آرماډا" بلل کېده، څو پر انګلستان برید وکړي.

-دغه آرماډا دومره بېړۍ لرلې چې د انګلیسي سمندري ځواک له شمېر سره نږدې وې، خو د اسپانیا سمندري سرتېري لږ او کم‌مهارته وو. په مقابل کې انګلیسي سمندري ځواک ډېر قوي او جګړه‌ییز و.

-په ۱۵۸۸ کال کې سمندري جګړه ونښته او پایله یې د انګلیسي سمندري ځواک پوره بریا وه. له همدې وروسته انګلستان د نړۍ ترټولو پیاوړی سمندري ځواک شو، او دا مقام یې تر شلمې پېړۍ پورې وساته.

ketabton.com - The Digital Library

-اليزابيت له مالي اړخه هم ډېره محتاطه وه، ځکه د اسپانيا سره جګړې انګلستان ته ډېر لګښتونه وراړولي وو.

-تاريخپوهان د اليزابيت لومړی دوره (۱۵۵۸–۱۶۰۳) د انګلستان "زرين عصر" بولي. په همدې دوره کې وليم شکسپيرژوند کاوه. هغې ادبياتو ته وده ورکړه او د شکسپيرد تياترملاتړيې وکړ، - که څه هم ډېرنوريې مخالف وو. خوموسيقي اونورو هنرونو د ادبي پرمختګ په کچه وده ونه کړه.

-د اليزابيت د دورې بله ځانګړنه دا وه چې انګليسي سيلانيانونوې لارې اونوې ځمکې لټولې. دوی روسيې ته سفرونه وکړل څود شمال له لارې ختيځ ته ورسېږي. سرفرانسس ډريک له ۱۵۷۷ تر ۱۵۸۰ پورې د نړۍ چاپېره سفروکړاوکاليفورنيا ته ورسېد. همدارنګه سروالترالي د شمالي امريکا د نوومستعمراتو د جوړولوهڅې وکړې، خوډېرې يې ناکامې شوې.

-ترټولولويه ستونزه چې له اليزابيت سره وه، دا وه چې د هغې له مرګه وروسته څوک د تخت لپاره ځايناستی وټاکي، يعني د واک د انتقال مسئله يې نه شوه حل کولی.

-اليزابيت هېڅکله واده ونه کړاوپه عين حال کې يې د ځان لپاره کوم ځايناستی هم اعلان نه کړ. هغې وېره لرله چې که داسې وکړي، نوټاکل شوی کس به يې د واک لپاره ګواښ شي. خوهغه تراويا کلنۍ پورې ژوندی پاتې شوه، اود مرګ پربسترېې د خپل ځايناستي په توګه د اسکاټلنډ پاچا جيمزشپږم اعلان کړ، چې د هغې له خوا داعدام شوې د اسکاټلنډ د ملکې ماري زوی و.

-ښايي هغې غوښتل له دې لارې د انګلستان او اسکاټلنډ ترمنځ يووالی رامنځته کړي، خود جيمز اود هغه د زوی چارلس دواړوواکمنۍ وروسته د استبداد لورته ولاړې. دا حالت د انګليسانوله ازادۍ اود نورود درناوي له مينې سره برابرنه و، نوځکه وروسته کورنۍ جګړه ونښته.

-اليزابيت ډېره هوښياره اوله لومړۍ درجې سياسي مشره وه. هغه ډېره محتاطه وه، له جګړې اوويني تويولويې کرکه لرله، خوکله به چې اړتيا وه، بيا به يې سخت دريځ هم خپلولای شو. هغه د خپل پلارپه څېروه، چې د پارلمان په همکارۍ يې خپل واک پياوړی کړی و، نه دا چې ورسره جګړه وکړي.

-هغې له نارينه ووسره د مجلس اوخبرواترومينه لرله اوډېروخت به يې له هغوی سره تېرولو. همدارنګه په ډېرمهارت سره يې خپل وزيران اومرستيالان ټاکل.

د هغې مهمې لاسته راوړنې په لنډ ډول داسې دي:

ketabton.com - The Digital Library

- هغې وکولای شول چې انګلستان د اصلاحاتو له وروسته پړاو څخه پرته له وینې تویېدو رهبري کړي (برخلاف د جرمني د دېرش کلنې جګړې چې د نفوس لویه برخه یکې ووژل شوه).
- هغې د کاتولیکانو او پروټستانتانو ترمنځ د شخړوونه کمه کړه او ټول ولس یې د څان تر بیرغ لاندې راټول کړ.
- د هغې دوره د یوه سترهېواد لپاره "طلایي عصر" وګرځېد.
- او بالاخره یې انګلستان د راتلونکو څو پېړیو لپاره یو لوی نړیوال څواک وګرځاوه.

-خو بیا هم ویل کېدای شي چې الیزابیت اوله یوه ډېره مهمه خو ترډېره "محلي" شخصیت وه، نه "نړیواله". څکه د انګلستان ستر بدلونونه تر ډېره له هغې وروسته رامنځته شول. حتی له اسپانیا سره جګړه هم په بشپړه مانا ستره جګړه نه وه؛ برتانوي سمندري څواک هېڅ بېړی له لاسه ورنه کړه، او د څمکني برید هم کوم جدي اثرونه درلود.

-اسپانیا هم هغه وخت دومره قوي هېواد نه و، څکه حتی د هالنډ په څېر یوه کوچني هېواد کې یې بغاوت نه شو ختمولای، نو دا هم ناشونې وه چې پر بریتانیا بریالي شي.

له همدې امله الیزابیت اوله هېڅکله د بطرس اعظم په څېر د هغه ستر بدلون او ژور اثر سره نه شي پرتله کېدای چې هغه په خپل هېواد او اروپا کې پرېښی و.

ketabton.com - The Digital Library

96-جستنيان لومړی (۴۸۳–۵۶۵م)

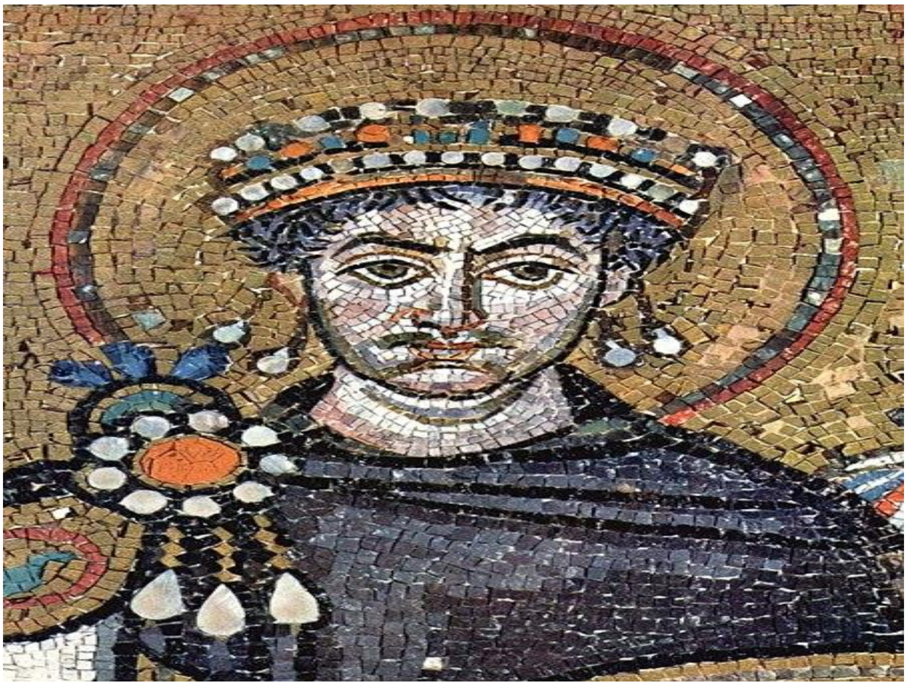

-امپراتور جستنيان د دې لپاره مشهوردی چې هغه د روم قانون جوړکړ، هغه قانون چې د ده د واکمنۍ پر مهال عملي کېده. د «جستنيان قانون» د روميانو د قانون جوړونې دنبوغ څرګند انځورو، اووروسته د اروپايي هېوادونو د قوانينو لپاره يو مهم بنسټ وګرځېد. په تاريخ کې داسې نه دي شوي چې يو قانون دې دومره پراخ او نړيوال اغېزولري.

-جستنيان په ۴۸۳م کال کې د ثورسيوم په سيمه کې (چې اوسنۍ يوګوسلاويا ده) زېږېدلی و. هغه د امپراتورلومړي جوستين د وروړزوی و. جوستين يو بېسواده بزګرو، خو په پوخ کې يې خپله لاره پر انيسته او تردې حده ورسېد چې د ختيځ روم امپراتورشو. که څه هم د جستنيان اصل ډېر ساده و، خو هغه زده کړې وکړې، لوست يې وکړ او خپل ځان يې پرمختللی کړ. د هغه تره ورسره مرسته وکړه چې ژرپرمختګ وکړي. په ۵۲۷م کال کې کله چې امپراتورجوستين پوه شو چې اولاد نه لري، نو پرېکړه يې وکړه چې جستنيان په واک کې ورسره شريک کړي.

-په ۴۷۶م کال کې، يعني د جستنيان له زېږېدو اووه کاله مخکې، د جرمن قبايلو يرغل د روم لوېديځه امپراتوري نسکوره کړې وه، او يوازې د ختيځ روم امپراتوري د قسطنطنيې پلازمېنه پاتې شوې وه. جستنيان هوډ وکړچې د روم پخوانۍ امپراتوري بېرته راژوندۍ کړي، نو ټولې هڅې يې همدې هدف ته وقف کړې. هغه تريوې اندازې بريالی شو او وتوانېد چې ايټاليا، شمالي افريقا او د هسپانيې يوه برخه بېرته تر واک لاندې راولي.

ketabton.com - The Digital Library

-خويوکال وروسته امپراتوروفات شواو جستنيان لومړی يوازينی واکمن شو.

-د ده نوم د نامتوکسانوپه لړکې ځکه شامل دی چې د جګړوله امله نه، بلکې د روم د قانون د جوړولو له امله دی. په ۵۲۸م کال کې يې د يوه عمومي قانون د جوړولولپاره کميته جوړه کړه، دا کارپه ۵۲۹م کال کې بشپړشو، بيا اصلاح شواوله ۵۳۴م کال څخه نافذ شو. دې قانون ټول هغه زاړه قوانين لغوه کړل چې مخکې ثبت يا عملي شوي وو.

ketabton.com - The Digital Library

97- يوهانس كپلر(۱۵۷۱–۱۶۳۰) م.

-يوهانس كپلر د سيارو د حركت د قوانينو موندونكى و. هغه په ۱۵۷۱م كال كې د آلمان د فايلدشتات په ښاركې زېږېدلى و. دا د كوپرنيكوس له كتاب «د سماوي اجرامو د محورونو پر شاوخوا حركت» له خپرېدو ۲۸ كاله وروسته و. په دغه كتاب كې كوپرنيكوس دا ثابته كړې وه چې سيارې د لمر شاوخوا تاوېږي، نه دا چې لمر د سيارو شاوخوا وڅرخي.

-كپلر د توبينګن په پوهنتون كې زده كړې وكړې او په ۱۵۵۵م كال كې له هغه ځايه فارغ شو. د هغه د زماني ډېرپوهان د كوپرنيكوس نظريه نه منله، خو كپلر دا نظريه واورېده، وې ښېرله او په پاى كې يې ومنله.

-له توبينګن وروسته هغه د ګراتس په اكاډمى كې استاد شو. هلته يې په ۱۵۹۶م كال كې د ستورپوهنې په اړه خپل لومړى كتاب خپور كړ. كه څه هم د هغه لومړنۍ نظريه په بشپړ ډول سمه نه وه، خو دا كتاب د كپلر د لوړرياضيكي استعداد او فكري نوښت څرګندونه يې كوله. د همدې له امله د ستورپوه «تيخو براهه» هغه خپل مرستيال وټاكه. كپلر په ۱۶۰۵م كال كې د هغه مرستندوى شو، خو براهه په بل كال كې وفات شو. وروسته د روم د مقدس امپراتور رودلف دويم حكم وكړ چې كپلر دې د براهه ځاى ناستى شي او د امپراتورى رسمي رياضيپوه شي، او كپلر ترمرګه په همدې مقام پاتې شو.

-كپلر د براهه له مړينې وروسته د هغه ټول مهم رصدونه او اسناد ترلاسه كړل. د ستورپوهنې په تاريخ كې د براهه په شان دقيق رصدګر ډېركم وو، ځكه هغه د دوربين له اختراع مخكې وروستى لوى ستورپوه و. د هغه دا اسناد د كپلر لپاره ډېرارزښتناك وو، ځكه له همدې لارې يې وكولاى شول د سيارو د حركت حقيقت وڅېړي.

-كپلر پوښتنه كوله: ايا سيارې د كوپرنيكوس په شان د لمر شاوخوا ګرځي؟ كه د بطليموس په شان د ځمكې شاوخوا؟ او كه بل احتمال شته؟

-د اوږدې څېړنې وروسته هغه دې پايلې ته ورسېد چې د براهه رصدونه د دواړو پخوانيو نظريو سره سمون نه خوري. كپلر دا هم كشف كړه چې د نورو ستورپوهانو تېروتنه دا وه چې هغوى د سيارو مدارونه دايروي ګڼل، حال دا چې هغه وښوده چې مدارونه دايروي نه دي، بلكې بيضوي (اوول شكل) دي.

ketabton.com - The Digital Library

-په ۱۶۰۹م کال کې يې «نوی ستورپوهنه» کتاب خپورکړ. په دې کتاب کې يې د سیارو د حرکت لومړني قوانين وړاندې کړل: لومړی دا چې هره سیاره د لمرشاوخوا په بیضوي مدارکې ګرځي، او دوهم دا چې د سیارې سرعت د لمر په نږدې والي سره زیاتیږي.

-له لسو کلونو وروسته کپلر دریم قانون کشف کړ: هرڅومره چې سیاره له لمرڅخه لرې وي، هومره زیات وخت ته اړتیا لري چې خپل مدار بشپړکړي.

-سره له دې چې کپلر د دې قوانینو د موندلو لپاره ډېر لوړعلمي دقت ته اړتیا درلوده، خو هغه موړته دا نه دي تشريح کړي چې ولې سیارې بیضوي (شبه دایروي) مدارونه تعقیبوي. دا مسئله وروسته د اسحاق نیوټن په عصرکې حل شوه، خو د کپلرقوانین د نیوټن د قوانینو لپاره یو ضروري بنسټ او مقدماتي پړاوو.

-نیوټن ویلي دي: که ما ترنورو ډېرلرې لیدلي وي، نو ځکه چې د سترو عالمانو پر اوږو ولاړوم , او کپلر د همدې سترو عالمانو له ډلې څخه یو و.

-د کپلرونده په ستورپوهنه کې د کوپرنیکوس له رول څخه کمه نه وه، بلکې د کپلرکشفونه لا ژوراو بنسټيزوو. هغه له سختو ریاضیکي ستونزو سره مخ و او باید دا ټول یوازې حل کړي، ځکه په هغه وخت کې بریښنايي حسابي ماشینونه (کمپیوټرونه) لا نه وو اختراع شوي.

-حیرانوونکې خبره دا ده چې د کپلر کشفونه د ډېرو ستورپوهانو، لکه ګالیله، له خوا له پامه وغورځول شول. دا یو عجیب حالت و، ځکه چې دوی دواړو ډېرلیکونه سره تبادله کړي وو. که ګالیله د کپلرنظريې منلې وای، نو د هغه ستورپوهنیزکشفونه به نورهم پرمختللي شوي وای، او دا به یې د بطلیموس هغه نظريه نوره هم کمزورې کړې وای چې ځمکه د کایناتو مرکزګڼي.

-کپلرخپله هم پوهېده چې پوهان د ده نظریو ته په شک ګوري. هغه ویلي وو:

»ما خپل ځان د الهي صفا لپاره وقف کړی دی. ما خپل کتاب لیکلی دی، او که دا کتاب زما د زماني خلک لولي او که راتلونکي نسلونه، زما لپاره فرق نه لري. ښايي دا کتاب سل کاله انتظار وکړي ترڅو یو لوستونکی پیدا کړي، لکه څنګه چې خدای شپږزره کاله انتظاروکړترڅوڅوک د سیارو حرکت د لمرشاوخوا درک کړي«.

-د کپلرکشفونو وروسته د نیوټن د حرکت قوانینو ته لاره هواره کړه، ځکه د نیوټن قوانین په حقیقت کې د همدغو کشفونو پایله او تکامل و.

ketabton.com - The Digital Library

-له بده مرغه کپلر په داسي وخت کي په جرمني کي ژوند کاوه چي هغه د دېرش کلني جګړي (Thirty Years' War)په اورکي سوځېده. په داسي حالاتوکي د هغه لپاره خپل میاشتنی معاش ترلاسه کول اسانه نه وو. هغه دوه ځله واده وکړ او دولس اولادونه يې لرل، خو د مقدس روم امپراتورۍ واکمنانو ډېر ځله د کارکوونکو د معاشونو په ورکولو کي سستي کوله، حتی کله چي امپراتوري له مالي پلوه په ښه حالت کي هم وه.

-بله ستونزه دا وه چي د هغه مورد جادوګرۍ په تورونیول شوه. کپلر ډېرزحمت وباسه چي هغه له سزا او شکنجي وژغوري، ځکه په هغه وخت کي د جادوګرۍ سزا سوځول یا ډوبول وو.

-کپلر په ۱۶۳۰م کال کي د باواریا په رېګنسبورګ ښارکي وفات شو. د هغه قبروروسته ویجاړ شو، خوهغه قوانین چي ده کشف کړي ووژوندي پاتي شول او ترنن ورځي پوري پاتي دي.

ketabton.com - The Digital Library

98- بابلو پيکاسو: (۱۸۸۱–۱۹۷۳) م.

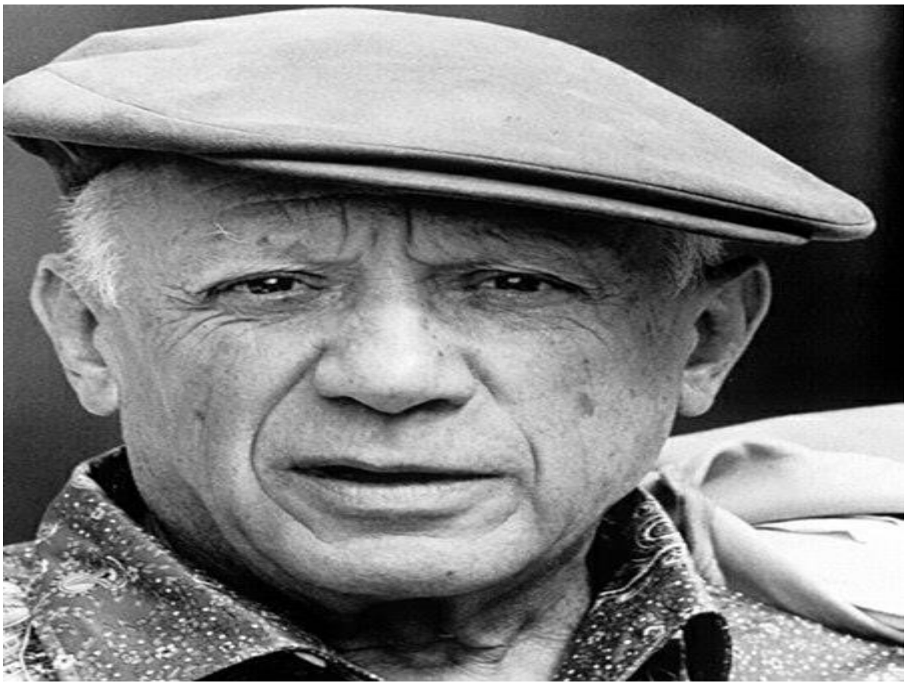

-د هنرمندانو ستونزه په هره زمانه کي دا ده چي: هنر څه معنا لري او خلکو ته څه ګټه لري؟ له هغه وخته چي انسان کمره اختراع کړه، دا پوښتنه لا روښانه شوه، ځکه نورنودا بي‌معنا ښکاري چي يو انځورګردي يوازي د طبيعت کاپي جوړه کړي، حال دا چي يوه عادي کمره هم دا کارترهغه ډېر دقيق او ښه کولی شي.

-له همدي امله له يوي پيړی راهيسي هنرمندان هڅه کوي چي د هنر معنا بيا تعريف کړي او د هغه ارزښت وڅېړي. په دي برخه کي بابلو پيکاسو ترټولو زړوراو نوښتګر هنرمند بلل کېږي.

-خلک د پيکاسو هنرته د هغه د خيال، ژوندی بڼي او د احساس د نازکوالي له امله حيران دي. هغه د تجسمي هنر له سترو څېرو څخه دی، ځکه ډېر پياوړی، بېلابېل او نوښتګر و. هغه د معاصر هنر له ترټولو لويو هنرمندانو څخه ګڼل کېږي او د نوښت له پلوه بي‌ساری اغېزلري. که څه هم هغه د دوديز رسم کولو وړتيا هم لرله او خپل نبوغ يي په هغه کي هم ثابت کړی و، خو کله چي يي طبيعت "تحريف" کړ، نو دا کاريي د ځانګړو هنري دلايلو له مخي و.

-پيکاسو ليکلي: «کله چي زه غواړم يوه پياله رسم کړم، نو دا ډېره اسانه ده چي درته وښيم چي دا ګرد ده، خو کله ناکله د انځورد داخلي ريتم له امله، ګرد شکله مربع شي».

ketabton.com - The Digital Library

-بابلوروېث پيکاسو په ۱۸۸۱ م کال کې د اسپانيا د مالاګا ښارکي زيږيدلی و. پلاريې هم هنرمند و.
-د پيکاسو نبوغ له ماشومتوبه څرګند شو، او له شلوکلونو مخکې مشهورشو. په ۱۹۰۴ م کال کې هغه پاريس ته لاړاو تراخرعمره پورې هلته پاتې شو.

-پيکاسو ډيرزيات توليد درلود. د خپل شاوخوا اويا کلن هنري ژوند په ترڅ کې يې نږدې شل زره انځورونه جوړکړل، يعني په اوسط ډول هره اونی پنځه انځورونه. د همدې له امله هغه ډېر شتمن هم شو. هغه په ۱۹۷۳ م کال کې د فرانسې په موجان سيمه کې وفات شو.

-که څه هم هغه يو عالي انځورګرو، خو مجسمې، د سراميک لوښي، ديوالي انځورونه، او د باليې او اوپرا لپاره ډيز اينونه يې هم جوړکړي دي.

-د ډېروهنرمندانو خلاف، پيکاسو له سياست سره هم تړاو درلود. د هغه ترټولو مشهوره سياسي نقاشي «ګورنيکا» ده چې د اسپانيا د کورنی جګړې له اغېزڅخه يې الهام اخيستل شوې وه. نور هم سياسي معنا لرونکې انځورونه لري.

-په عمومي ډول هرهنرمند يو ځانګړی سبک لري، خو پيکاسو څو بېلابېل سبکونه درلودل: نيلي دور، ګلابي دور، او د نوي کلاسيک دور... او داسې نور.

-هيڅ هنرمند په تاريخ کې د هغه درجې ته نه دی رسېدلی چې پيکاسو رسېدلی و.

-خو پوښتنه دا ده چې د راتلونکو نسلونو لپاره به د پيکاسو ارزښت څه وي؟ ايا هغه به همداسې ستر پاتې شي، که به يوازې يو موقتي "فيشن" وي چې له منځه لاړشي؟ هېڅوک دې پوښتنې ته دقيق ځواب نه لري، خو نقادان باورلري چې پيکاسو به په راتلونکو زمانوکې هم ډېراغېزمن پاتې شي.

ketabton.com - The Digital Library

99- ماهاویرا (۵۹۹–۵۲۷ ق.م) .

-ماهاویرا هغه لقب دی چې د «جین» ډلې یې هغه سړي ته ورکوي چې د دوی دین ته یې پراختیا اوپرمختګ ورکړی. د هغه اصلي نوم وردهامانا و.

-هغه د هند په شمال کې، په هماغه سیمه کې زېږېدلی وچې بوذا هم پکې زېږېدلی و. د دې دواړو ژوند ترمنځ ډېرحیر انوونکی ورته والی موجود دی. ماهاویرا هم د یوې اشرافي کورنۍ کوچنی زوی و، اود بوذا په څېرېې په شتمن اوآرام ژوند کې وده وکړه.

-خوهغه د دې آرام ژوند نه په دېرش کلنۍ کې لاس واخیست، خپله ښځه اولورېې پرېښودل، او د ژوند د معنا، د نفس د پېژندنې او د خلاصون په لټه کې ووت.

-هغه د راهب په توګه په یوه دیرکې داخل شو او دولس کاله یې په ژورتفکر او سخت زهد کې تېر کړل. هغه هېڅ شی نه درلود؛ نه پیاله، نه کوچنی لوښی. یوازې به یې د خلکوله صدقې ژوند کاوه. زیاتره وختونه به یې روژه نیوله، او یوازې یوه جامه یې لرله. وروسته یې حتی دا جامې هم پرېښودې اود خلکوپه منځ کې به لوڅ ګرځېده.

-هغه به حشرات پرېښودل چې پربدن وخوځېږي او حتی له ځانه به یې نه شړل، که څه هم دا کاربه ځورولو. که څه هم په هند کې ځینې عریان (لوڅ) اوزاهد راهبان شته وو، خود هغه بنه ډېروخلکوته د کرکې او نفرت سبب کیده.

ketabton.com - The Digital Library

-کله چې هغه دوه څلوېښت کلن شو، باورېې وکړ چې د روحاني روښانتیا وروستي پړاو ته رسېدلی او د دې وړتیا لري چې خپل پیغام خلکو ته ورسوي. له همدې وروسته یې د ژوند پاتې دېرش کاله خلکو ته د خپلو نظریاتو په ښوونه کې تېرکړل.

-کله چې په ۵۲۷ ق.م کې وفات شو، ډېرپیروان یې درلودل.

-د هغه د تعلیماتو او د بوذیزم او هندویزم ترمنځ ډېرورته والی شته. هغه باوردرلود چې انسان کله مړشي، روح یې نه ختمېږي، بلکې په بل جسم کې بیا ژېږي—او دا بل جسم حتمي نه دی چې د انسان وي. د «تناسخ» نظریه د هغه د دین له مهمو بنسټونو څخه ده.

-هغه دا هم وایي چې د ګناهونو د کفارې یوازینۍ لاره د انسان خپل ځان ته عذاب ورکول دي؛ یعنې د بدن لوږه او له ټولو خوندونو محرومول، تر دې چې مرګ ته ورسېږي. ځینې راهبان حتی باورلري چې د خلاصون او پاکوالي لاره د شهوتونو بشپړختمول دي، حتی ترمرګه پورې.

د دوی له مهمو اصولو څخه یو بل اصل له تشدد اووژنې څخه ډډه کول دي. دوی دومره احتیاط کوي چې په ځمکه د قدم ایښودو څخه هم وېرېږي، څوکومه حشره ونه وژني. ځینې یې خپلو پیروانو ته وایي چې د هغوی تر پښو لاندې ځمکه جاروکړي، او ځینې په تیاره کې څه نه خوري څوکومه حشره ونه وژني. له همدې امله د ماها فیرا پیروان سبزیخوران دي.

-دوی کرنه هم نه کوي، ځکه هغه کارچې د ژووژوند ته زیان ورسوي، حرام ګڼل کېږي. له همدې امله دوی په سوداګرۍ کې بوخت دي، او د هند له ډېرو فعالو او شتمنو تجارانو څخه دي.

-ماها فیرا د خدای یا خدایانو په اړه خبرې نه دي کړې، بلکې د انسان ژوند یې د ثواب او عذاب لپاره بسنه ګڼلې ده.

-هیڅ شک نشته چې سترمهاتما ګاندي د عدم تشدد له دې تعلیماتو ډېراغېزمن شوی و.

-د ماها فیرا پیروانو ته «جین» ویل کېږي او د هغوی دین «جینیه» بلل کېږي. دا دین ترنن ورځې پورې له ۲۵ پېړیوراهیسې ژوندی پاتې دی او شاوخوا دوه نیم میلیونه پیروان لري. دا دین د خپلو پیروانو په ژوند، یووالي او ټینګښت کې ډېرلوی اغېزلري، تردې چې د کوم مقدس کتاب له اړتیا پرته هم دوام لري.

ketabton.com - The Digital Library

100- نیلس بور(۱۸۸۵ – ۱۹۶۲) .

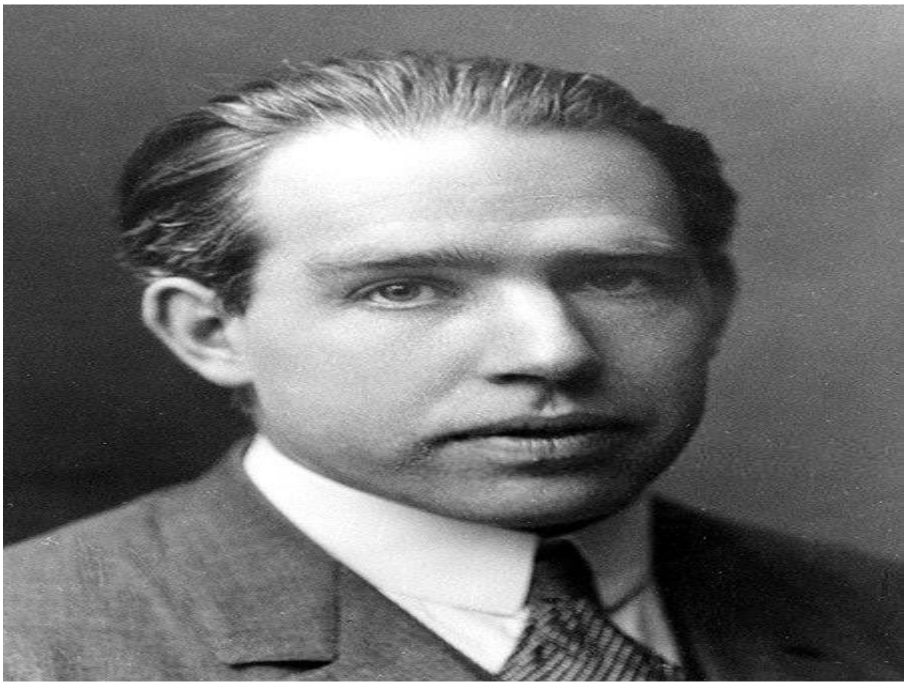

-نیلس داوید بور: د اتوم د جوړښت د نظريې پلار.

-هغه په ۱۸۸۵ کال کې د ډنمارک په کوپنهاګن ښارکې وزیږید. په ۱۹۱۱ کال کې يې د فزیک دوکتورا ترلاسه کړه. وروسته يې کمبریج ته سفروکړ او هلته يې خپلې زده کړې د ستر عالم تامسن تر لاربښوونې لاندې بشپړې کړې، هغه عالم چې الکترون يې کشف کړی و. له هغه وروسته بور مانچسټر ته ولاړ، هلته يې له ارنست رذرفورډ سره کار وکړ، هغه عالم چې وروسته يې د اتوم هسته کشف کړه. په همدې چاپېریال کې بور په چټکۍ سره د اتوم د جوړښت خپله نظريه وړاندې کړه.

-د بور هغه څېړنه چې د هغه د دورې له مهمو علمي لاسته راوړنو څخه ګڼل کېږي، د «اتوم جوړښت او ذرې» ترسرلیک لاندې وه، او دا څېړنه په ۱۹۱۳ کال کې په یوه فلسفي مجله کې خپره شوه.

-د بورنظريه موږ ته اتوم د یوه کوچني لمریز نظام په څېر راښيي؛ په دې کې الکترونونه د اتوم د هستې شاوخوا په ټاکلو مدارونو کې ګرځي. خو یو مهم توپیر لري: د سیارو مدارونه بېلابېل پراخوالی لري، خو د الکترونونو مدارونه ټاکلي او ثابت وي.

-دغه نظريې پخوانۍ نظريې په بشپړه توګه له منځه یوړې، او حتی لوی ساینسپوه آينشتاین هم د بورله نظريې څخه ستاینه وکړه او هغه يې یوه عالي ریاضیکي لاسته راوړنه وبلله.

ketabton.com - The Digital Library

-د دي نظريې له لارې بورد هايدروجن اټوم تشريح كړ. مخكې معلومه وه چي كله د هايدروجن ګاز تودوخه لوړيږي، نو رڼا خپروي، خو دا رڼا ټول رنګونه نه لري، بلکې ځانګړي ټاكلي موجونه لري.

بور په ډېر دقيق ډول د هايدروجن د رڼا د ټولو رنګونو د څپو اوږدوالی وټاكه، او لومړی ځل يې د اټومونو د اندازې او جوړښت علمي تشريح وړاندې كړه. ډېر ژر ساينسپوهانو دا نوې نظريه ومنله، او بور د ١٩٢٢ كال د فزيک نوبل جايزه ترلاسه كړه.

-په ١٩٢٠ كال كې يې په كوپنهاګن كې د نظري فزيک انستيتيوټ پرانست، او د هغه مشر وټاكل شو.

-له هغه سره د يو شمېر تكړه او نابغه ساينسپوهانو ډله يوځای شوه، او د فزيک په برخه كې يې د نوو څېړنو يو مهم مركز جوړ كړ.

-ژر بيا داسې ستونزې راولاړې شوې چي د بور نظريه يې له ننګونې سره مخ كړه. د هغه نظريه تر ډېره يوازې د هايدروجن د اټوم د تشريح لپاره محدوده وه، او ساينسپوهان د هغو درنو اټومونو د الكترونونو د حركت په تشريح كې له لويو ستونزو سره مخ شول. بور هم دا ستونزه درک كړه، اوكه څه هم هغه يو ستر نابغه و، خو بيا يې هم د دې لپاره بشپړ حل ونه موند، او اړينه وه چي د دې ستونزې لپاره يو بنسټيز او نوی حل راشي.

وروسته دا حل پيدا شو؛ دا حل د جرمني عالم ورنر هايزنبرګ او نورو ساينسپوهانو په ١٩٢٥ كال كې كشف كړ. جالبه دا ده چې هايزنبرګ او نورپوهان په كوپنهاګن كې روزل شوي وو، او هلته يې له نيلس بور سره ډېر بحثونه كول. بور هم ډېر ساينسپوهان هڅول چې خپلې څېړنې پر مخ يوزي.

-په ١٩٣٠ كال كې بورد اټوم د هستې (نويكليوس) جوړښت څېړنه پيل كړه، او هغه لومړی كس و چې دې پايلې ته ورسېد چې د اټوم د شكاف له لارې رامنځته شوي راديو اكټيو ايزوټوپونه د يورانيم ٢٣٥ سره تړاو لري. دې كشف وروسته په نړۍ كې ډېر لوی اغېز وكړ.

-په ١٩٤٠ كال كې جرمنيانو ډنمارک ونيوه، او د بور وضعيت ډېر ستونزمن شو، ځكه هغه په ښكاره توګه د نازي نظام مخالف و، او له دې امله چې مورې يې يهودی وه، د هغه لپاره خطر نور هم زيات شو. هغه په ١٩٤٣ كال كې سويډن ته وتښتېد، هلته يې د ډېرو يهودانو په تېښته كې

ketabton.com - The Digital Library

مرسته وکړه، او وروسته يې انګلستان او بيا امريکا ته سفروکړ. په امريکا کې يې د اټومي بم د جوړولو په پروسه کې هم مرسته وکړه.

له جګړې وروسته هغه بېرته کوپنهاګن ته ستون شو او د نظري فزيک انستيټيوت مشري يې تر خپل مرګه پورې په ۱۹۶۲ کال کې پر مخ يوړه.

-بورتل هڅه وکړه چې د اټومي انرژی د ناوړه استعمال مخه ونيسي، خو په دې کې بريالی نه شو.

-هغه په ۱۹۱۲ کال کې واده وکړ، په داسې حال کې چې خپل ستر علمي کارونه يې ترسره کول. هغه پنځه اولادونه لرل، چې يو يې اجي بورهم د فزيک په برخه کې د نوبل جايزه په ۱۹۷۵ کال کې ترلاسه کړه.

-بورد نړی له ترټولو محبوبو ساينسپوهانو څخه و، ځکه هغه ډېر نرم خويه، مهربان او انساني احساساتو لرونکی شخص و.

-که څه هم د هغه نظريه د معاصر فزيک له خوا تريوې اندازې شاته پرېښودل شوې، خو هغه به تل د لويو ساينسپوهانو په کتار کې پاتې وي، ځکه د هغه دنظريې ترنن ورځې پورې يو شمېر برخې لا هم سمې دي او د نورو نوو نظريو په جوړولو کې يې مهم رول لوبولی دی.

ketabton.com - The Digital Library

پایله :

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات.

-د دې څېړنې له بشپړېدو وروسته څرګندېږي چې د مایکل هارټ «The 100» کتاب د معاصر تاریخ لیکنې له هغو اثارو څخه دی چې د نړی د اغېزمنو شخصیتونو د ارزونې په برخه کې ځانګړی شهرت لري. که څه هم د شخصیتونو درجه بندي د لیکوال د شخصي معیارونو او تاریخي تحلیلونو پر بنسټ ولاړه ده، خو بیا هم دا اثر د تاریخ، تمدن او بشري پرمختګ د مطالعې لپاره مهمه سرچینه ګڼل کېږي.

-څېړنې وښودله چې هارټ د حضرت محمد ﷺ د لومړي مقام لپاره داسې تاریخي او منطقي دلایل وړاندې کړي چې د ډېرو لوېدیځو څېړونکو د پام وړ ګرځېدلي دي. په همدې وخت کې څرګنده شوه چې د کتاب عربي ژباړه په ځینو ځایونو کې د اصلي متن له مفهوم څخه انحراف لري او ځینې تعبیرونه او اضافي پکې لیدل کېږي چې علمي نقد ته اړتیا لري.

-دغه څېړنه دا هم ثابتوي چې د هر تاریخي اثر د مطالعې پر مهال باید اصلي متن، ژباړه او علمي نقد ټول یو ځای وڅېړل شي، ترڅو د لیکوال د اصلي نظر سم درک ترلاسه شي. د شخصیتونو درجه بندي یوه نسبي موضوع ده او د بېلابېلو څېړونکو د معیارونو له مخې بدلېدای شي، نو ځکه باید د هر ډول قضاوت پر مهال د علمي بې پرېتوب اصل په پام کې ونیول شي.

- په پای کې، هیله ده چې دا څېړنه به د مایکل هارټ د کتاب د علمي او انتقادي ارزونې، د اسلامي شخصیتونو د نړیوال اغېز د لا ښه معرفي کولو، او د تاریخي آثارو د کره او بې‌طرفه مطالعې په برخه کې د راتلونکو څېړنو لپاره ګټوره تمامه شي. همدارنګه، دا به څېړونکي وهڅوي چې تاریخي شخصیتونه او اثار د مستندو سرچینو، علمي معیارونو او منصفانه تحلیل له مخې وارزوي، ترڅو د تاریخ د دقیق درک او علمي پرمختګ لپاره اغېزمن ګامونه پورته شي.

په درنښت

محمد بشیر مدني

ketabton.com - The Digital Library

دجدول کسان دهغوی له انځورونو سره

ketabton.com - The Digital Library

دانساني تاريخ په تلپاتې سلوکسانوکې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ترټولو غوره دی ،

دجدول کسان د هغوی له انځورونوسره

درجه	نوم	دژوند موده	اغیز	انځور
1	محمد ﷺ	570 - 632م	د اسلام پیغمبر، چې د نړی ترټولوستردیني اوټولنیز بدلون یې رامنځته کړ	
2	اسحاق نیوټن	1642–1727م	د جاذبې قانون او کلاسیک فزیک بنسټ ایښودونکی.	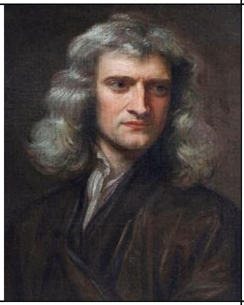
3	عیسی علیه السلام	6ق م–30 م	د مسیحیت مرکزي شخصیت او د نړی له اغېزمنو دیني مشرانو څخه. وه چې مسلمانان یې هم پیغمبری مني .	
4	بودا	563–483ق م	بودا (563–483 ق م) د بودیزم ددین بنسټ ایښودونکی او د روحاني فلسفې لوی مشر.	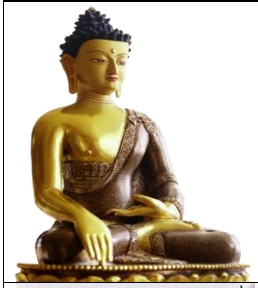
5	کنفوس یوس	551–479ق م	کنفوسیوس. (551–479 ق م) چینایي فیلسوف چې د اخلاقو او ټولنیز نظم اصول یې جوړکړل. د کنفوسیوسم مؤسس وه .	

ketabton.com - The Digital Library

6	پولس	4–64 م	د مسيحيت ددين لوی مبلغ وه .	
7	ساى آي لون	121–48م	د كاغذ اختراع كوونكى .	
8	گوتنبرگ	1400–1468م	د چاپ اختراع كوونكى .	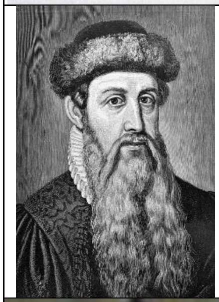
9	كولمبس	1451–1506	دامريكا كشف كوونكى .	
10	آينستاى ن	1879 - 1955م	د نسبيت د نظريې بنسټګر.	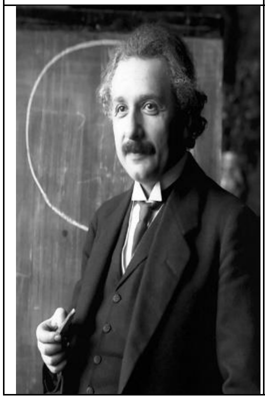

ketabton.com - The Digital Library

11	كارل ماركس	(١٨١٨–١٨٨٣)م	جرمن فيلسوف، اقتصادپوه اود علمي سوسياليزم اوكمونيزم له مهمو بنسټ اېښودونكو څخه و، چې د «رأس المال »او «د كمونېست ګوند منشور »له لارې يې نړيوال سياسي فكراغېزمن كړ.	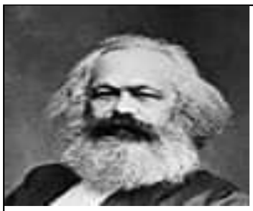
12	پاستور	1822–1895م	د جر اثيمو او پاستوريزېشن موندونکی .	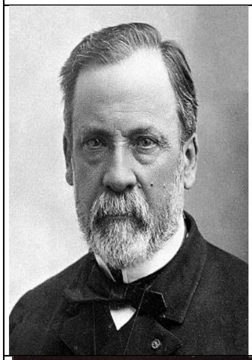
13	ګاليليو	1564–1642	د ستورپوهنې عالم و چې د ځمكې د لمر شاوخوا ګرځېدل يې تاييد كړل، او د نيوټن د كارونو لپاره يې لاره هواره كړه.	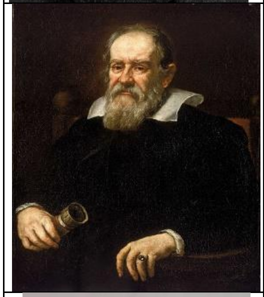
14	ارسطو	384–322ق م	فيلسوف او عالم و چې د منطق دعلم بنسټ يې كېښود.	
15	لينين	1870–1924م	په روسيه كې د كمونيزم د رامنځته كېدو لومړنى مسؤول او د كارل ماركس شاګرد و. دا شخصيت Vladimir Lenin و، چې د روسيې د بلشويک انقلاب مشرهم و	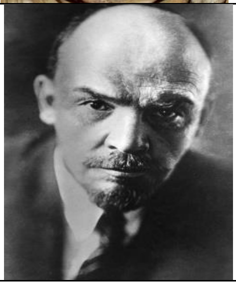
16	موسى عليه السلام	1392–1272 ق م	د يهودي دين پيغمبروه، چې مسلمانان يې هم نبوت مني. د هغه معجزې په تورات، انجيل او قرآن كريم كې يادې شوې دي.	

ketabton.com - The Digital Library

17	داروین	1809–1882م	تانګلیسي عالم و چې د طبیعي انتخاب نظریه یې وړاندې کړه. د هغه له مهمو کتابونو څخه «د ژوندونو اصل» دی، چې پکې یې دا مفکوره وړاندې کړه چې انسان او شیمپانزي د یوګډ اصل او مشترک نیکه څخه راځي. دا عالم Charles Darwin و، چې د تکامل په علم کې ډېر مهم رول لري	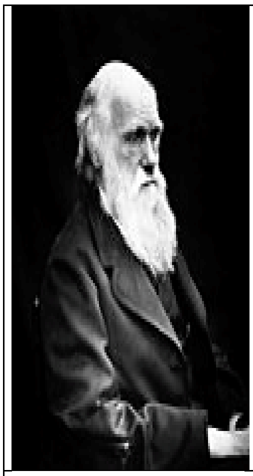
18	شي هوانګ تي	210–259ق م	یو چینایي امپراتور و چې په چین کې یې ستر اصلاحات ترسره کړل او هغه یې ترنن ورځې پورې متحد کړ. هغه چین، د اندازه کولو معیارونه، د ترازو او واحدونه، د ګاډو اندازه او د لیکونو بڼه یو شان کړه. خو هغه یوه لویه تېروتنه وکړه، ځکه چې د خپل واک په زمانه کې یې ټول کتابونه وسوځول (پرته له ځینو د کرنې او صنعت کتابونو)، خو د کنفوسیوس د ښوونو مخه ونیسي. د هغه په دوره کې د چین د لوی دیوال (دیوار) جوړول هم پیل شول. دا امپراتور Qin Shi Huang و، د چین لومړنی متحد امپراتور.	
19	اګسټس	63ق م–14 م	د روم امپراتورۍ بنسټ اېښودونکی و. د جولیوس قیصرورور و، اوکورنۍ جګړې یې پای ته ورسولې او د روم جمهوریت ته یې نظم بیرته راوست. دا شخصیت Augustus Caesar و، چې د روم لومړنی امپراتورګڼل کېږي.	

ketabton.com - The Digital Library

20	ماو	1893–1976م	د چین د کمونست ګوند مشرو. سخت مارکسي و. چين يې له سرمايه‌دارۍ څخه سوسياليزم ته واړاوه. دا شخصیت Mao Zedong و، چې د چين د کمونست انقلاب مهم رهبربلل کېږي.	
21	چنګيز خان	1162–1227 م	هغه مغولي مشروچي د مغولوقبيلي يې سره يوځای کړې اوهغوی يې د خپل هېواد له پولو بهرجګړوته بوتلل. هغه د چين شمالي برخې او فارس يې ونيولو، خووروسته مرشو او وروسته يې زوی اوغدای خان واک ته ورسېد. دا شخصيت Genghis Khan و، د مغولوسترفاتح او د مغولي امپراتورۍ بنسټ اېښودونکی.	
22	اقليدس	300ق م	هغه رياضي‌پوه و چې د «هندسي اصول» کتاب يې ليکلی دی. دا شخصيت Euclid و، چې د هندسي په بنسټيزو قوانينوکي ډېرمهم ګڼل کېږي	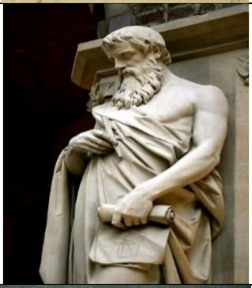
23	مارټين لوتر	1483–1546	هغه سړی و چې د روم کاتوليک کليسا ته يې ننګونه وکړه. د ګناهونو د بخښنې د سندونو (صکوک الغفران) مفکوره يې رد کړه. د لوتر د دې حرکت له اغېزو څخه په اروپا کې مذهبي جګړې رامنځته شوې. دا شخصيت Martin Luther و، چې د پروټستانت اصلاحاتو بنسټګر ګڼل کېږي.	
24	کوپرنی ک	1473–1543	يو پولندی ستورپوه و چې ثابته يې کړه ځمکه د لمر شاوخوا ګرځي. دا شخصيت Nicolaus Copernicus و، چې د هيليوسنټريک (د لمر مرکزي) نظريې بنسټګر ګڼل کېږي.	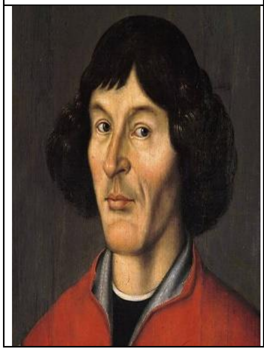

ketabton.com - The Digital Library

25	جېمز واټ	1736–1819	د بخارى ماشين اختراع كوونكى او د صنعتي انقلاب مخكښ و. دا شخصيت James Watt و، چې د بخار انجن په پرمختګ کې ډېر مهم رول لري.	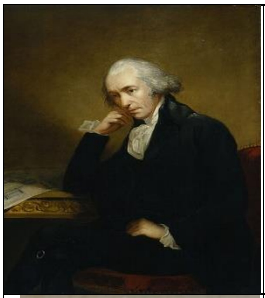
26	لوي قسطن طين	280–337م	لومړنى عيسوي رومي امپراتورو، او د هغه له امله عيسويت خپور شو. هغه د بيز انطين پخوانى ښار بيا جوړ او پراخ کړ، او هغه ښار د قسطنطنيې په نوم مشهورشو. دا شخصيت Constantine the Great و، چې د روم د تاريخ په بدلون کې مهم رول لري .	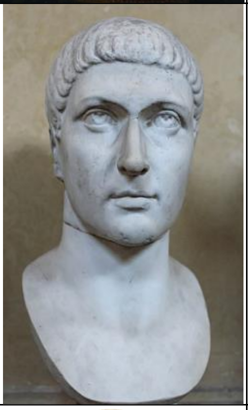
27	واشنګ ټن	1732–1799م	د متحده ايالاتو لومړنى ولسمشر و. ترټولو مهمه لاسته راوړنه يې دا وه چې د خپلواكى د جګړې پوځونه يې رهبري کړل. دا شخصيت George Washington و، چې د امريکا د خپلواکۍ جګړې مهم مشرهم و	
28	فارادې	1791–1867م	د لومړي برقي موټر اختراع کوونکى و. د برقي مقناطيسي څواک ډېر اصول يې کشف کړل. هغه د شواليه لقب او د برتانوي شاهي ټولنې د رياست دنده دواړه رد کړل. دا شخصيت Michael Faraday و، چې د برېښنا او مقناطيس په علم کې له مهمو ساينسپوهانو څخه شمېرل کېږي.	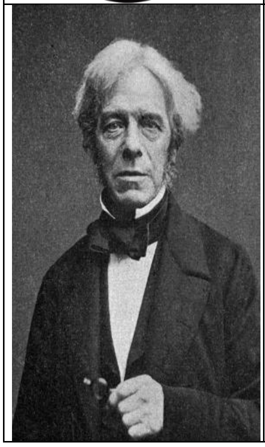

ketabton.com - The Digital Library

29	ماکسو یل	1831–1879م	برتانوي فزيکپوه وچې د برېښنا او مقناطيس ترمنځ څلور مشهور معادلې يې کشف کړې. هغه د اپټيک (نظرياتو)، ستورپوهنې، ترموډيناميک او د الوتکو د حرکت په نظريه کې هم نورې مهمې ونډې لرلې. دا شخصيت James Clerk Maxwell و، چې د کلاسيک الکترومقناطيس بنسټ اېښودونکی ګڼل کېږي.	
30	رايټ ورونه	1867–1912م	دالوتکې اختراع کوونکي .	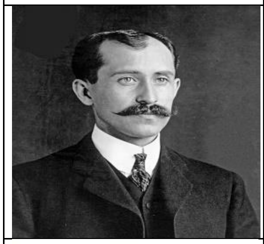
31	لاووازيه	1743–1794م	له هغو مهمو ساينسپوهانو څخه و چې د کيميا په پرمختګ کې يې ونډه اخيستې ده. هغه ثابته کړه چې احتراق د اکسيجن له سوځېدونکي مادې سره يوځای کېدل دي، او دا يې هم څرګنده کړه چې اوبه مرکب دي، نه عنصر. هغه د «د کيميا اصول» کتاب وليکه. دا شخصيت Antoine Lavoisier و، چې د نوې کيميا بنستګربلل کېږي.	
32	فرويډ	1856–1939م	د رواني شنني (تحليل نفسي) د علم بنسټګرو. هغه د انسان د شخصيت د جوړښت لپاره خپله نظريه وړاندې کړه او د ناخودآګاه ذهن (لاشعور) اهميت يې ټينګاروکړ. همدارنګه د جنسي فشاريا سرکوب (کبت) نظرې خاوند و. دا شخصيت Sigmund Freud و، چې د عصري ارو اپوهنې په تاريخ کې ډېر اغېزمن ګڼل کېږي.	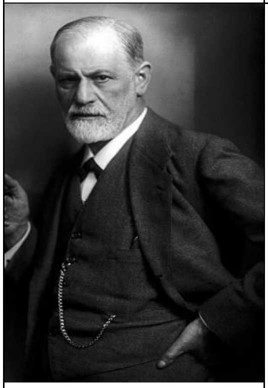

ketabton.com - The Digital Library

33	لوى اسكندر	356–323ق م	الكساندر مقدوني د لرغونو زمانو تر ټولو مشهور فاتح و. هغه د فارس پر وړاندې په ټولو جګړو کې بريالى شو. مصر، ايران او افغانستان يې ونيول او د هند په لوېديځ کې يې خو جګړې وکړې. هغه پلان درلود چې د عربو ټاپووزمه، شمالي فارس، روم، هند او قرطاجه هم ونيسي، خو د ۳۳ کلنۍ په عمر د تبې له امله مړشو. دا شخصيت Alexander the Great و، چې د تاريخ له لويو فاتحانو څخه ګڼل کېږي.	
34	ناپليون	1769–1821م	د فرانسې امپراتور و چې مالي او قضايي نظام يې اصلاح کړ، د فرانسې بانک او د فرانسې پوهنتون يې جوړکړل. هغه د انګلستان او هسپانيا پروړاندې جګړې وکړې، مصر يې ونيوه، خو د روسيې پر وړاندې يې ماتې وخوړه. دا شخصيت Napoleon Bonaparte و، چې د اروپا په تاريخ کې يو مهم پوځي او سياسي مشر ګڼل کېږي.	
35	هتلر	1889–1945م	مايکل هارت وايي چې هغه په خواشينۍ سره اړشو هتلر په لېست کې شامل کړي، سره له دې چې له هغه څخه سخت نفرت لري. هغه نه غواړي داسې يو سړى ونازوي چې د شاوخوا ۳۵ ميليونو انسانانو د مرګ سبب شوى دى، خو د «ناميانو لېست» د تر ټولو اغېزمنو کسانو په اړه دى، او هتلر د دوهمې نړيوالې جګړې د پيل آلماني مشر و. د هغه نژادپال ليدلورى له امله يې ګڼ شمېر روسان، جپسيان، يهودان او نورووژل. هغه د خلکو د هڅولو لپاره له خپل وېناوي ځواک څخه کاراخيست. دا شخصيت Adolf Hitler و، چې د تاريخ له ترټولو جنجالي اوويجاړوونکو مشرانو څخه شمېرل کېږي.	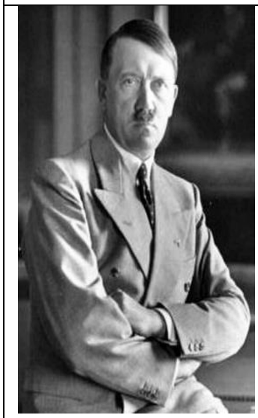

ketabton.com - The Digital Library

36	شکسپ یر	1564–1616م	ستر ډرامه ليکونکی شاعر و، چي د (جوليوس قيصر، کينګ لير، هاملټ، مکبث...) په څېر مشهوري شاهکاري يې ليکلي دي. ادا شخصيت William Shakespeare و، چي د انګليسي ادب تر ټولو لوی ډرامه ليکونکی ګڼل کېږي.	
37	ادم سميت	1723–1790م	د فلسفي استاد وچي اقتصادي نظريې يې وده کړې. هغه د «د ملتونو د شتمنۍ د طبيعت او علتونو څېړنه» کتاب ليکوال دی. ادا شخصيت Adam Smith و، چي د کلاسيک اقتصاد له بنسټ اېښودونکو څخه ګڼل کېږي.	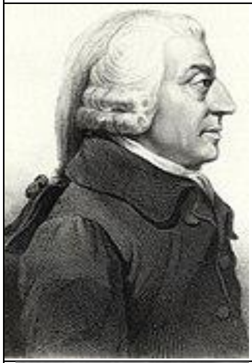
38	اديسن	1847–1931م	د برېښنايي څراغ، فونوګراف، د ټايپ ماشين، ټېلېګراف، وچي بطرى او مايکروفونونو مخترع و. د هغه په نوم شاوخوا زراختراعات ثبت شوي دي. ادا شخصيت Thomas Edison و، چي د عصري ټکنالوژی په تاريخ کي ډېر مهم ګڼل کېږي.	
39	ليونهوک	1632–1723م	د ميکروب کشف کوونکی و، او د منيو د جوړښت په اړه يې څېړنه کړې وه. همدارنګه لومړی کس و چي د وينې سرې حجرې (سره کرويات) يې تشريح کړې. ادا شخصيت Antonie van Leeuwenhoek و، چي د مايکروسکوپي بيولوژی له مخکښانو څخه ګڼل کېږي.	
40	افلاطو ن	427–347ق م	يوناني فيلسوف و چي د «جمهوريت (The Republic)» کتاب يې ليکلی دی. ادا شخصيت Plato و، چي د لرغوني يونان له سترو فيلسوفانو څخه ګڼل کېږي.	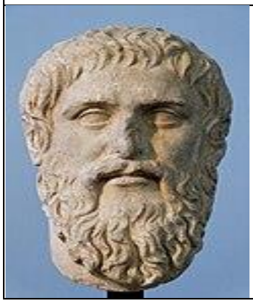

ketabton.com - The Digital Library

41	مارکوني	1874–1937م	دراډیواختراع کوونکی دی .	
42	بتهوون	1770–1827م	د ټولو زمانو ترټولو ستر موسیقارو. د خپل عمر په وروستیو خلوېښتو کلونو کې په بشپړډول کوڼ شو. دا شخصیت Ludwig van Beethoven و، چې د کلاسيکې موسیقی له تر ټولو مهمو کمپوزرانو څخه ګڼل کېږي.	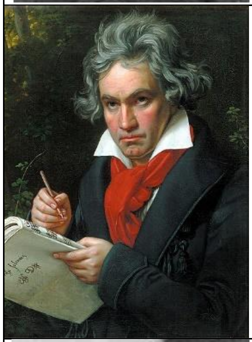
43	هایزنب رګ	1901–1976م	د فزیک په برخه کې یې د نوبل جایزه ترلاسه کړه، ځکه چې د کوانتم مېخانیک بنسټ یې کېښود. دا شخصیت Max Planck و، چې د کوانتمي فزیک له بنسټګرو څخه ګڼل کېږي.	
44	ګراهام بیل	1847–1922م	د ټیلیفون اختراع کوونکی .	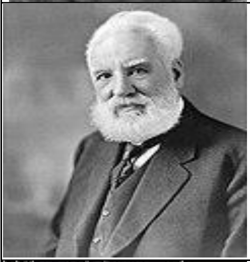
45	فلیمین ګ	1881–1955م	د پنسلین کشف کوونکی و، چې د میلیونونو انسانانوژوند یې وژغوره او د ډېروناروغیو په درملنه کې یې مرسته وکړه. دا شخصیت Alexander Fleming و، چې د انتي‌بیوتیکو د دورې پیل یې وکړ.	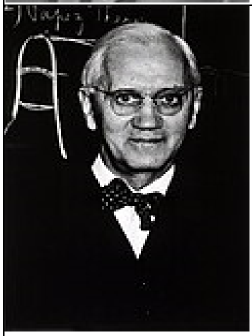
46	بولیوار	1783–1830م	د لاتیني امریکا د اسپانوي استعمار څخه دازادی اخستونکی و. دا شخصیت Simón Bolívar و، چې د لاتیني امریکا د خپلواکی په حرکت کې مهم رهبرو.	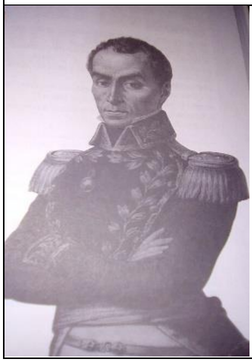

ketabton.com - The Digital Library

47	كروموي ل	1599–1658م	پوځي قوماندان و چې د انګلستان په کورنی جګړه کې يې پر سلطنتي پوځونو بريا ترلاسه کړه او په انګلستان کې يې د پارلماني ډيموکراسی د ټينګښت سره مرسته وکړه. دا شخصيت Oliver Cromwell و، چې د انګليسي کورنی جګړې يو مهم مشرو.	
48	جان لاک	1632–1704م	انګليسي فيلسوف و چې د اساسي قانوني ډيموکراسی بنسټيز اصول يې کېښودل. دا شخصيت John Locke و، چې د سياسي فلسفې له مهمو مفکرينو څخه ګڼل کېږي.	
49	مايكل انجيلو	1475–1564م	انځورګر، مجسمه جوړوونکی او معمار و چې د رنسانس په دوره کې يې مشهورآثارورانديکړل. دا شخصيت Michelangelo و، چې د رنسانس له سترو هنرمندانو څخه ګڼل کېږي.	
50	اربن II	1042–1099م	هغه پاپ و چې مسيحي نړۍ يې سپېڅلې جګړې ته راوبلله څو سپېڅلې ځمکې بېرته ونيسي، او په دې توګه يې د صليبي جګړو پيل وکړ. دا شخصيت Pope Urban II و، چې د لومړی صليبي جګړې د اعلان له امله مشهوردی.	

ketabton.com - The Digital Library

51	عمر بن خطاب	586–644م	دوهم راشد خليفه و، د هغه په واکمنۍ کې شام، فلسطين، مصر او فارس فتح شول، او عمررضی الله عنه د اسلام په خپرېدوکې مهمه ونډه لرله. دا شخصيت Umar ibn al-Khattab و، چې د اسلامي تاريخ له مهمو خلفاوو څخه شمېرل کېږي.	
52	اشوکا	232–300ق م	د هند هغه پاچا و چې د جګړو له امله سخت پرېشانه شو، نوېې بوديزم ومنلو او د هغې د خپرېدو سره يې مرسته وکړه. دا شخصيت Ashoka the Great و، چې د بوديزم د خپرولو له مهمو واکمنانو څخه ګڼل کېږي.	
53	اګوست ين	354–430م	د خپل وخت له مهمو الهيات‌پوهانو (ديني عالمانو) څخه و. د «د خدای ښار» او «اعترافات» کتابونو ليکوال دی. دا شخصيت Augustine of Hippo و، چې د مسيحي الهيات په تاريخ کې ډېر اغېزمن ګڼل کېږي.	
54	ماکس پلانک	1858–1947م	هغه فزيک‌پوه و چې د کوانتم (کوانتمي) نظريه يې وړاندې کړه. دا شخصيت Max Planck و، چې د کوانتمي فزيک بنسټګر ګڼل کېږي.	
55	جان کالوين	1509–1564م	هغه د ديني الهياتو عالم و چې د پروتستانت د خپرېدو په بهيرکې يې مرسته وکړه. خلکوته يې د ديني عالمانو سره د بحث کولو او د علم د ترلاسه کولو هڅونه کوله، او ملحدان او د جادوپه کارونو بوخت کسان به يې سوځول. دا شخصيت John Calvin و، چې د پروتستانتي اصلاحاتو له مهمو څېرو څخه ګڼل کېږي.	

ketabton.com - The Digital Library

56	مورټن	1819–1868م	هغه عالم وچي د جراحي عملياتوکي يي د بې‌هوشى (انستيزيا) کارول معرفي کړل. دا شخصيت William T. G. Morton و، چي د عصري جراحي بې‌هوشى له مخکښانو څخه ګڼل کيږي.	
57	هاروي	1578–1657م	انګليسي ډاکټروچي دويني دوران (د ويني ګردش) او د زړه دندي يي کشف کړي. دا شخصيت William Harvey و، چي د فزيولوژۍ په تاريخ کي مهم ګڼل کيږي.	
58	بيکوريل	1852–1908م	د وړانګو (اشعاع) کشف کوونکى و. دا شخصيت Henri Becquerel و، چي د راديواکتيفيت کشف يي وکړ.	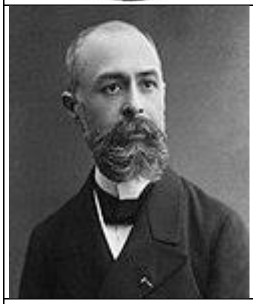
59	مندل	1822–1884م	اتريشى راهب وچي د وراثت قوانين يي کشف کړل. دا شخصيت Gregor Mendel و، چي د جنيتيک د علم بنسټګرګڼل کيږي	
60	ليستر	1827–1912م	برتانوي جراح و چي په جراحي عملياتو کي يي د تعقيم (جراثيم‌وژني) طريقه اختراع کړه. دا شخصيت Joseph Lister و، چي د عصري جراحي د خوندي کولو بنسټ يي کيښود.	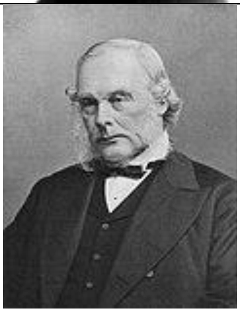
61	اوتو	1832–1891م	آلمانى عالم وچي د داخلي احتراق ماشين يي اختراع کړ، هغه اختراع چي د موټرو ، الوتکو او موټرسايکلونو.صنعت پرې رامنځته شو.	

ketabton.com - The Digital Library

			دا شخصيت Nikolaus Otto و، چي د داخلي احتراق انجن له مخكښانو څخه ګڼل کېږي.	
62	داګير	1787–1851م	له هغوكسانو څخه و چې د عكاسى (فوتوګرافي) د پرمختګ په برخه کې يې ونډه اخيستې وه.	
63	ستالين	1879–1953م	د شوروي اتحاد مستبد (ديکتاتور) مشر و. د نړيوال کمونيزم په خپرېدو کې يې ونډه لرله. په روسيه کې يې د پراخ صنعتي کولو تګلاره غوره کړه، چې پايله يې دا شوه چې روسيه يو سترنړيوال ځواک شوه. دا شخصيت Joseph Stalin و، چې د شوروي اتحاد په تاريخ کې ډېر مهم او جنجالي رهبر ګڼل کېږي.	
64	ډيکارت	1596–1650م	فيلسوف، رياضيپوه , فرانسوى عالم و.	
65	قيصر	100–44ق م	د روم قيصروچې مطلق واک يې درلود اوپه هسپانيا او د ګال د قبايلو پروړاندې يې پوځي برياوې ترلاسه کړې. دا شخصيت Julius Caesar و، چې د روم له مهمو پوځي او سياسي مشرانو څخه ګڼل کېږي.	

ketabton.com - The Digital Library

66	پیزارو	1475–1541م	نا لوستی هسپانوی قوماندان وچې په پیروکې یې د انکا امپراتوري ونیوله. هغه د هسپانوي فاتحانوله ترټولو ډېرتاوتریخجن اوویني تویونکو څخه و. دا شخصیت Francisco Pizarro و، چې د انکا امپراتورۍ د سقوط له اصلي عاملانو څخه ګڼل کېږي.	
67	کورتیز	1485–1547م	د مکسیکو فاتح و. دا شخصیت Hernán Cortés و، چې د آزتیک امپراتورۍ د سقوط په بهیرکې یې مهم رول درلود.	
68	ایزابلا	1451–1504م	د کشتاله ملکه وه چې هسپانیا او لاتیني امریکا یې اداره کړه، او د کولمبوس سره یې د امریکا د کشف په برخه کې مرسته وکړه. د هغې په واکمنۍ کې د تفتیش محکمې (انکویزیشن) جوړې شوې، څو یهودان او مسلمانان له منځه یوسي. دا شخصیت Isabella I of Castile وه، چې د هسپانیا په یووالي او د کشفونو په دوره کې یې مهم رول لاره .	
69	ویلیم فاتح	1027–1087م	د نورماندي د انګلستان د یرغل مشرو، چې د مانش له سمندر څخه د خوزرو سرتېرو سره تېرشو او د انګلستان واکمن شو. دا شخصیت William the Conqueror و، چې په 1066م کال کې یې د انګلستان تاریخ بدل کړ.	

ketabton.com - The Digital Library

70	جيفرس ن	1743–1826م	د متحده ايالاتو دريیم ولسمشرو، او د خپلواکۍ د اعلان له ليکونکو څخه ګڼل کيږي. همدارنګه د لوزيانا د پيرودلو ترون يې وکړ، چې د امريکا د خاوري د پراخيدو سبب شو او ۱۳ ايالتونه يې ور زيات کړل. دا شخصيت Thomas Jefferson و، چې د امريکا د بنسټ ايښودونکو له مهمو څېرو څخه دی.	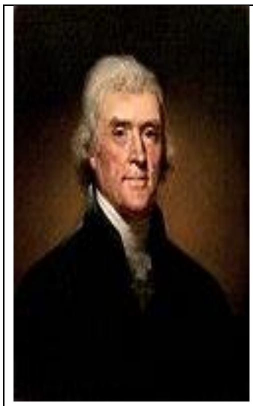
71	روسو	1712–1778م	فرانسوي فيلسوف و چې د «ټولنيز ترون» او «اميل» کتابونو ليکوال دی. د هغه افکارو د فرانسې د انقلاب په رامنځته کېدوکې مرسته وکړه. دا شخصيت Jean-Jacques Rousseau و، چې د سياسي فلسفې له مهمو مفکرينو څخه ګڼل کيږي.	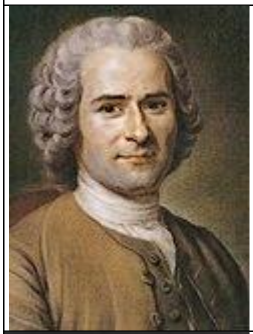
72	جينر	1749–1823م	انګليسي ډاکټر و چې د چيچک (جدري) د ناروغۍ پر وړاندې د وقايوي تدبير په توګه يې د واکسين کولو طريقې ته وده ورکړه. دا شخصيت Edward Jenner و، چې د واکسين د علم بنسټګر ګڼل کيږي.	
73	رونتګن	1845–1923م	د فزيک او فلسفې استاد و چې د ايکس وړانګې (اشعاع X) يې کشف کړې. دا شخصيت Wilhelm Röntgen و، چې د راديولوژۍ بنسټګر ګڼل کيږي.	
74	باخ	1685–1750م	جرمن موسيقار يوهان سباستيان باخ و، چې په خپل ژوند کې ډېر مشهور نه و، خو د هغه له مړينې شاوخوا پنځوس کاله وروسته نقادانو هغه د تر ټولو لويو موسيقارانو له ډلې وباله. دا شخصيت Johann Sebastian Bach و، چې د کلاسيکې موسيقۍ له سترو کمپوزرانو څخه ګڼل کيږي.	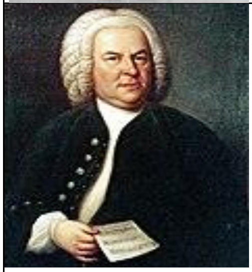

ketabton.com - The Digital Library

75	لاوتسو	4ق م / څلورم قرن قبل الميلاد	د تاؤيزم د دين بنسټګرو، او د «لاوتسو» کتاب يې ليکلی دی، چې د چين له مشهوروکتابونو څخه دی او ډېرو ژبو ته ژباړل شوی دی. دا دين وايي چې انسان بايد د طبيعت پروړاندې مقاومت ونه کړي، بلکې له هغې سره همغږی شي. دا شخصيت Laozi و، چې د تاؤيزم له بنسټګرو څخه ګڼل کېږي.	
76	فرمي	1901–1954م	د اتومي رياکټرډيز اين کوونکی. دا شخصيت Enrico Fermi و، چې د عصري اتومي فزيک له مهمو مخکښانو څخه ګڼل کېږي.	
77	مالتوس	1766–1834م	د «د نفوس د زياتوالي او د تولنې د راتلونکي ودې پر اغېزو څېړنه» تر سرليک لاندې د لندې څېړنې ليکوال و، چې د هغه افکارو پر اقتصادپوهانو او د کورنۍ د پلان جوړونې او د حمل د تنظيم پلويانو اغېزوکړې، او د دې له امله د حمل د مخنيوي ګوليو رامنځته کېدو ته لاره هواره شوه. دا شخصيت Thomas Malthus و، چې د نفوسو د اقتصاد په نظرياتوکې ډېر اغېزمن و.	
78	بيکن	1561–1626م	فرانسس بيکن هغه لومړنی فيلسوف و چې د علم او ټکنالوژۍ د پرمختګ زيرۍ يې ورکاوه. د هغه له مهمو کتابونو څخه «د علم فلسفه» او «مقالې» دي. دا شخصيت Francis Bacon و، چې د علمي ميتود له بنسټګرو څخه ګڼل کېږي.	
79	فولتير	1694–1778م	شاعر، ناول ليکونکی او فيلسوف و. د فرانسې د روښانتيا (تنويري دورې) له مخکښانو څخه ګڼل کېږي.	

ketabton.com - The Digital Library

			دا شخصيت Voltaire و، چې د تنوير د دورې له مهمو مفکرينو څخه ګڼل کېږي.	
80	کينډي	1917–1963م	د متحده ايالاتو ولسمشرو. د هغه له مهمو لاسته راوړنو څخه دا وه چې د هغه په دوره کې د اپولو فضايي ماموريتونه ترسره شول. دا شخصيت Richard Nixon و، چې د امريکا د فضايي پروګرام په مهم پړاو کې ولسمشرو.	
81	پنکوس	1903–1967م	هغه امريکايي بيولوژيست چې د حمل مخنيوي ګولۍ يې جوړې کړې، او د همدې له امله د ښځو او نارينه‌وو د اړيکو په برخه کې انقلابي بدلونونه رامنځته شول.	
82	سوی ون تي	541–604م	هغه امپراتورچې ټول چين يې متحد کړ.	
83	ماني	216–276م	د مانی دين بنسټ ايښودونکی و، کوم چې په منځني ختيځ او لوېديځ کې تر اتلانتيک سمندر پورې د زرګونو کلونو لپاره خپور شوی و.	
84	دا ګاما	1460–1524م	هغه پرتګالی سيلانی چې له اروپا څخه هند ته مستقيمه لاره يې د افريقا له شاوخوا (د ښې هيلې دتمي څنډې) د سمندرله لارې کشف کړه.	
85	شارلمين	742–814م	يو فرانسوی امپراتور، او د مقدسې روماني امپراتورۍ بنسټ ايښودونکی. د اروپا په تاريخ کې له مهمو واکمنانو څخه وه .	

ketabton.com - The Digital Library

86	لوي کوروش	529–590ق م	دفارسي امپراتورى بنسټ ايښودونكى .	
87	اويلر	1707–1783م	هغه سويسى رياضيپوه او فزيکپوه چې د ميخانيک عمومي قوانين او د لمر، ځمکې او سپوږمى د حرکت قوانين يې كشف كړل.	
88	ماکياولي	1469–1527م	هغه ايتالوي سياسي فيلسوف چې د «شهزاده» كتاب ليكوال دى. دا كتاب د واكمن لپاره د نصيحتونو يوه ټولګه ده. هغه باور لري چې سياستوال بايد اخلاقيات او دين محدود نكړي، او كولى شي د خپلو موخو د ترلاسه كولو لپاره له چل او دروغ څخه كارواخلي.	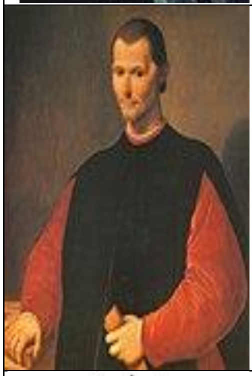
89	زردشت	628–551ق م	هغه ايراني د زردشتي دين بنسټ ايښودونكى دى، كوم چې دادين شاوخوا ۲۵ پيړى ژوندى پاتې شوى او ترنن ورځې پورې پيروان لري، او د «آجاثاسي» كتاب ليكوال دى.	
90	مينا	3100ق م	د مصر لومړى پاچا او هغه څوک چې مصر يې لومړى ځل متحد كړ.	

ketabton.com - The Digital Library

91	پیټرلوی	1672–1725م	-هغه د روسیې له سترو قیصرانو څخه شمېرل کېږي، اود «لوېدیځپلوه کېدو (تغریب)» سیاست د روسیې د تاریخ په ټولو دوروکې د یوه واکمن له تر ټولو لویو او هوښیارو پلانونو څخه ګڼل کېږي.	
92	منشیس	289–372ق م	هغه د چین له مهمو فیلسوفانو څخه دی چې له کنفوشیوس وروسته راغلی دي.	
93	ډالتون	1766–1844م	هغه برتانوي عالم چې اتوم یې د علمي څېړنو د فرضیو له جملې څخه وګرځاوه، او له هغه وخته راوروسته اتوم د کیمیا په علم کې د ستر پرمختګ لپاره یوه بنسټیزه دروازه او کلي وګرځېد.	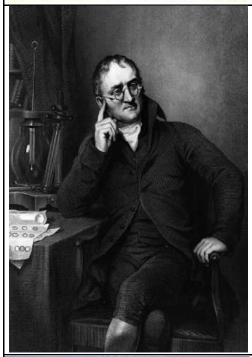
94	هومر	800ق م	هغه لیکوال چې د نړی په ادبیاتو کې ډېر اغېزلري، او ګومان کېږي چې د «ایلیاد» او «اودیسه» حماسوي شعرونه یې لیکلي دي.	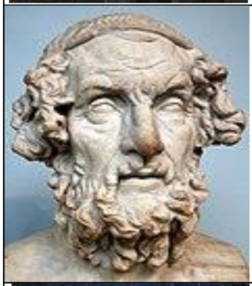
95	الیزابت I	1533–1603م	هغه ښوګ چې د انګلستان په تخت تر ټولو ستر واکمن بلل کېږي.	
96	جستینی ان	483–565م	هغه امپراتورچې رومي قانون یې تدوین کړ، او هغه قانون وروسته د اروپایي هېوادونو د تقنین له بنسټونو څخه وګرځېد.	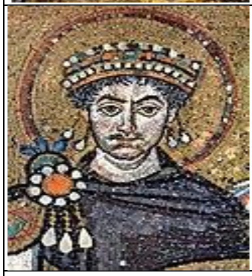
97	کپلر	1571–1630م	هغه جرمنی دی، او د سیارو د حرکت قوانینو کشف کوونکی دی.	

ketabton.com - The Digital Library

98	پيکاسو	1881–1973م	هغه د تجسمي هنرله نامتو شخصيتونو څخه دی.	
99	ماهاويرا	599–527ق م	جينيزم : ماهاويرا، چې معنی يې «ستراتل» ده، هغه لقب دی چې د جاين (جينيه) دين پيروان يې هغه کس ته ورکوي چې دغه دين ته يې وده او پرمختګ ورکړی وی.	
100	نيلس بوهر	1885–1962م	اتوم : هغه څوک چې د اټوم د جوړښت نظريه يې وړاندې کړې ده.	

زه بايد پدې ټينګار وکړم چې دا د تاريخ د ترټولو اغېزمنو خلکو لېست دی، نه د لويو او عظيمو خلکو لېست. د بېلګې په توګه، زما په لېست کې داسې ډېر اغېزمن خو بد او بې‌رحمه کسان هم شامل دي لکه ستالين، خو د مورتريزا په شان نيک شخصيت ته ځای نه شته". [40]

[40] - د اسلامي امت له سل لويو شخصيتونو څخه چې د تاريخ بهير يې بدل کړی

•جهاد الترابانى

بهرنی لينکونه:

•د کتاب انګليسي نسخه – د امازون وېبسايټ

» •لومړني سل» – د کتاب عربي ژباړه د النيل و الفرات وېبسايت څخه

» •سل نامی مريان» – د انيس منصورژباړه، PDFنسخه

سرچينې:

1. الفونس دوګان، «د کليشو هاخوا د حضرت محمد صلى الله عليه وسلم د پېژندلو درک»، The Fountain، ګڼه ۴۶ (اپريل–جون ۲۰۰۴). خوندي شوې نسخه 07-05-2021 په Wayback Machine کې.
2. Nduka, Otonti A.; Iheoma, E. O. (1983). په اخلاقي زده کړو کې نوي ليدلورې. Evans Bros. مخ 74 . ISBN:9789781672279اصلي نسخه خوندي شوې 28-06-2022. ترلاسه شوی 28-07-2019.
3. Deedat, Ahmed (2001). محمد، سترانسان. Islamic Presentation Committee . ISBN:9781471604416خوندي شوې نسخه 28-06-2022.
4. Malik, Saeed (2009). دقرآن د نښو په اړه يو ليدلوری (دويم چاپ، اکتوبر2010). Booksurge. مخ 112 . ISBN:9781439239629خوندي شوې نسخه 28-06-2022. ترلاسه شوی 28-07-2019.
5. White, James W. (2014). لنډ مسيحي تاريخونه. مخ 216. ISBN:9781630873059. خوندي شوې نسخه 28-06-2022. ترلاسه شوی 28-07-2019.
6. The 100: دتاريخ د ترټولو اغېزمنو کسانو درجه‌بندي، مخ XXVII

ketabton.com - The Digital Library

دجدول کسان د هیواد له مخې ترتیب شوي دي :

هېواد	کسان
چین	کنفوسیوس، خای لون، چین شي هوانګ، ماوزېدونګ، لاوتسه، سوي ون تي، منشیوس
جرمني	یوهان ګوتنبرګ، البرټ انشټاین، کارل مارکس، مارتین لوتر، ورنر هایزنبرګ، ماکس پلانک، نیکولاس اوټو، ویلهلم رونټګن، یوهان سباستیان باخ، یوهانس کېپلر، اډولف هټلر
انګلستان	اسحاق نیوټن، چارلس ډاروین، مایکل فاراډې، ویلیم شکسپیر، جان لاک، ویلیم هاروي، جوزف لېسټر، اډوارډ جېنر، توماس مالتوس، فرانسس بیکن، جان ډالټن، ملکه الیزابت لومړۍ، اولیورکرامویل
ایتالیا	کریستوفرکولمبس، ګالیلیوګالیله، اګستوس قیصر، ګولیلمومارکوني، مایکل انجیلو، جولیوس قیصر، انریکو فرمي، ناپلیون بناپارت*
فرانسه	لويي پاستور، لاوازیه، پاپ اوربان دویم، جان کالوین، هنري بیکریل، رېنې ډیکارټ، ولټېر، شارلمان، ناپلیون بناپارت
امریکا	جورج واشنګټن، رایت وروڼه، توماس اېډیسن، ویلیم مورټن، توماس جیفرسن، جان ایف کینیډي، ګرېګوري پنکوس
سکاټلنډ	جېمزواټ، جېمزکلارک ماکسویل، ادم سمېت، الکساندر ګراهام بیل، الکساندرفلېمنګ

7. هماغه کتاب، مخXXIX
8. د تکامل په اړه: زیاتره پوښتني – خوندي شوې نسخه 28-08-2017 په Wayback Machine کې

ketabton.com - The Digital Library

هېواد	کسان
یونان	ارسطو، اقلیدس، افلاطون، هومر
ایران	مانی، کوروش کبیر، زردشت
هند	بودا، اشوکا، مهاویرا
روسیه	ولادیمیرلینین، پطرس اعظم
هسپانیه	فرانسسکوپیزارو، هرنان کورتیز، ملکه ایز ابیلا لومړۍ، پابلو پیکاسو
سویس	ژان ژاک روسو، لیونهارد اویلر
اتریش	زیګموند فروید، ګرېګور مندل
مکه/مدینه (اوسنۍ سعودي عربستان)	حضرت محمد ﷺ، حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه
فلسطین	عیسی علیه السلام
مصر / فلسطین	موسی علیه السلام

ketabton.com - The Digital Library

هېواد	کسان
مصر	مېنا
مغولستان	چنګیز خان
پولنډ	نیکولاس کوپرنیک
پرتګال	واسکو داګاما
وینزویلا	سیمون بولیوار
هالنډ	انتوني فان لیووِنهوک
ډنمارک	نیلس بور
ګرجستان	جوزف ستالین
الجزایر	سنت اګوستین
نورماندي (فرانسه)	ویلیم فاتح

ketabton.com - The Digital Library

هېواد	کسان
رومي امپراتوري (اوسنی ترکيه)	پولس
بيزانسي امپراتوري (اوسنی شمالي مقدونيه)	جستينيان
مقدونيه	اسکندراعظم

يادونه :ناپليون بناپارت په کورسيکا کې زېږېدلی و، خو عموماً د فرانسي له شخصيتونو څخه ګڼل کېږي، نو په اصلي لېست کې د فرانسې لاندې راوستل شوی دی.

دلست کسان د هغوی ددين له لحاظه

دين / عقيده	کسان

ketabton.com - The Digital Library

اسلام	حضرت محمد ﷺ، حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه
یهودیت	حضرت موسی علیه السلام، البرټ انشټاین، زیګموند فروید، ګرېګوري پنکوس
مسیحیت	عیسی علیه السلام*، پولس، یوهان ګوتنبرګ، کریستوفرکولمبس، لويي پاستور، ګالیلیو، مارتین لوتر، جېمزواټ، قسطنطین اعظم، جورج واشنګټن، مایکل فاراډې، جېمزکلارک ماکسویل، رایټ ورونه، لاوازیه، ناپلیون، ویلیم شکسپیر، ادم سمېټ، توماس اېډیسن، انتوني فان لېووِنهوک، مارکوني، بتهوون، هایزنبرګ، الکساندرګراهام بېل، الکساندرفلېمنګ، سیمون بولیوار، اولیورکرامویل، جان لاک، مایکل انجیلو، پاپ اوربان دویم، سنت اګوستین، ماکس پلانک، جان کالوین، ویلیم مورټن، ویلیم هاروي، هنري بیکریل، ګرېګورمنډل، جوزف لېسټر، نیکولاس اوټو، لویس داګېر، رېنې ډیکارټ، فرانسسکو پیزارو، هرنان کورتیز، ملکه ایزابیلا، ویلیم فاتح، توماس جیفرسن، ژان ژاک روسو، اډوارډ جېنر، ویلهلم رونتګن، یوهان سباستیان باخ، توماس مالتوس، فرانسس بیکن، جان ایف کینیډي، واسکوداګاما، شارلمان، لیونهارد اویلر، پطرس اعظم، جان ډالټن، ملکه الیزابت لومړۍ، جستینیان، یوهانس کېپلر، پابلوپیکاسو، نیلس بور
بودیزم	بودا، اشوکا
جینیزم	مهاویرا
کنفوسیوسي دود	کنفوسیوس، منشیوس
تاویزم	لاوتسه
زردشتیت	زردشت، کوروش کبیر (د ځینو تاریخپوهانو په اند)
مانویت	ماني
ملحد / بې دینه / اګنوسټیک	کارل مارکس، ولادیمیرلینین، ماوزېدونګ، جوزف ستالین، انریکو فرمي، ولټېر (دیست)، چارلس ډاروین (وروسته اګنوسټیک)
لرغوني دینونه او دودیز عقاید	ارسطو، افلاطون، اقلیدس، اسکندراعظم، هومر، اګستوس قیصر، جولیوس قیصر، چین شي هوانګ، څای لون، سوي ون تي، چنګېز خان، مېنا

ketabton.com - The Digital Library

منابعو فهرست

ش.	مآخذ
۱	قرآن کریم
۲	ابراهیم جرکس .سوریانو(Syriano) ، ویبپاڼه.

ketabton.com - The Digital Library

۳	ابن كثير .النهاية في الفتن والملاحم.
۴	احمد ديدات .محمد، سترانسانIslamic Presentation Committee .، ۲۰۰۱م.
۵	البخاري، محمد بن إسماعيل .صحيح البخاري.
۶	الترابانی، جهاد .د اسلامي امت له سل لويو شخصيتونو څخه چې د تاريخ بهيرېي بدل کړی.
۷	حکايات جوکر، ويبپاڼه.
۸	الخالدون، ويکيپيډيا.
۹	د تکامل په اړه: زياتره پوښتنې.(Wayback Machine)
۱۰	د الخالدون المئة په اړه عربي علمي بياکتنې او مقالې (۲۰۱۰–۲۰۱۵م).
۱۱	شبكة الألوكة، ابو مالک العوضي.
۱۲	دوګان، الفونس .د کليشو هاخوا د حضرت محمد ﷺ د پېژندلو درک، The Fountain، ګڼه ۴۶، ۲۰۰۴م.
۱۳	سنن أبي داود.
۱۴	صد مرد تأثيرگذاردرتاريخ. د الخالدون مائة فارسی ژباړه .
۱۵	فتاوى اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء. سعودي عربستان .
۱۶	مسند الإمام أحمد.
۱۷	مسلم، = صحيح مسلم / مسلم بن الحجاج..
۱۸	هارټ، مايکل ايچ .The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History. Citadel Press، ۱۹۷۸م.
۱۹	هارټ، مايکل ايچ .الخالدون المئة، عربي ژباړه: انيس منصور، قاهره، ۱۹۸۰م.
۲۰	White, James W. Brief Christian Histories.۲۰۱۴م.
۲۱	Malik, Saeed. A Perspective on the Signs of the Qur'an.۲۰۰۹م.
۲۲	Nduka, Otonti A. & Iheoma, E. O. New Perspectives in Moral Education. ۱۹۸۳م.
۲۳	Goodreads، د الخالدون المئة او The 100 د کتابونو بياکتنې.
۲۴	The StoryGraph، د الخالدون المئة د کتاب بياکتنې.
۲۵	المعرفة، ويبپاڼه.

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English